Băiatul care l-a urmat pe tatăl său la Auschwitz

O POVESTE ADEVĂRATĂ



JEREMY DRONFIELD

LITERA

Băiatul care l-a urmat pe tatăl său la Auschwitz

O POVESTE ADEVĂRATĂ



JEREMY DRONFIELD

LITERA

JEREMY DRONFIELD

Băiatul care l-a urmat pe tatăl său la Auschwitz

O POVESTE ADEVĂRATĂ

Traducere din limba engleză de
MIHNEA GAFIȚA

LITERA
București
2020

The Boy Who Followed
His Father into Auschwitz Jeremy Dronfield

Ediție publicată pentru prima dată în limba engleză de Penguin Books Ltd, Londra, în 2019



Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel: 021 319 6390; 031 425 1619; 0752 548 372;
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe
www.litera.ro

Băiatul care l-a urmat pe tatăl său la Auschwitz
Jeremy Dronfield

Editor: Vidrașcu și fiii Redactor: Sabrina Florescu
Corector: Cătălina Călinescu
Copertă: Flori Zahiu
Tehnoredactare și prepress: Ofelia Coșman

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DRONFIELD, JEREMY
Băiatul care l-a urmat pe tatăl său la Auschwitz / Jeremy Dronfield; trad. din lb. engleză: Mihnea Gafița. – București: Litera, 2020
ISBN 978-606-33-6248-4
ISBN EPUB 978-606-33-6324-5
I. Gafița, Mihnea (trad.)
821.111

Lui Kurt

și în amintirea lor:

Gustav
Tini
Edith
Herta
Fritz

[1] Sub acest titlu, *La Nuit*, a fost publicată în 1958, în limba franceză (în 1960 și în limba engleză – *Night*), o carte de amintiri ale lui Elie Wiesel (1928–2016), despre trecerea sa și a tatălui său prin lagărele naziste de la Auschwitz și Buchenwald, în anii 1944–1945. Originalul în limba idiș, sub titlul *Un di velt hot geshvign* (*Și lumea a rămas tăcută*), a fost publicat în 1956, la Buenos Aires (*n.trad.*).

„Martorul s-a silit să depună mărturie. Pentru tinerii de astăzi, pentru copiii care se vor naște mâine. Fiindcă nu vrea ca trecutul lui să devină viitorul lor.“

Elie Wiesel, *Noaptea*[1]



Prefață

Această povestire este adevărată. Fiecare persoană care apare în ea, fiecare eveniment, întorsătură de situație și coincidență incredibilă sunt luate din surse istorice. Îți dorești să nu fi fost adevărate, să nu se fi petrecut niciodată, într-atât de cumplite și de dureroase par unele întâmplări descrise aici. Dar toate s-au petrecut chiar așa, de când își amintesc unii oameni care mai sunt încă în viață.

Multe povești există despre Holocaust, dar nici una precum cea de față. Povestea lui Gustav și Fritz Kleinmann, tată și fiu, conține câte ceva din toate celelalte, dar e radical diferită de oricare dintre ele. Foarte puțini evrei au trecut prin experiența lagărelor de concentrare naziste, încă de la primele arestări în masă, de la sfârșitul anilor 1930, prin etapa Soluției Finale, și să fie, până la urmă, eliberați. Nu a existat nici un caz, după cunoștința mea, în care tată și fiu să treacă împreună prin tot acel infern, de la un capăt la altul, de la viața sub ocupație nazistă, la Buchenwald, la Auschwitz și la rezistența prizonierilor împotriva trupelor SS[2], prin marșurile morții, apoi la Mauthausen, Mittelbau-Dora, Bergen-Belsen – și să reușească să revină acasă vii. Și, cu siguranță, care să mai lase și o relatare scrisă. Norocul și curajul și-au avut rolurile lor, dar ceea ce i-a ținut pe Gustav și Fritz Kleinmann în viață, în ultimă instanță, au fost iubirea și devotamentul pe care și le-au arătat unul celuilalt. „Băiatul este cea mai mare bucurie a mea“, scria Gustav în jurnalul secret, pe care l-a ținut la Buchenwald. „Ne întărim reciproc. Suntem unul, inseparabili.“ Această legătură a fost supusă încercării supreme după un an, când pe Gustav l-au transferat la Auschwitz – o condamnare la moarte cvasi-certă –, iar Fritz a hotărât să-și lase deoparte siguranța personală și să-l însoțească pe tatăl său.

Am scos povestea lor la lumină din tot sufletul. Se citește ca un roman. Sunt povestitor, în aceeași măsură în care sunt istoric și, totuși, n-am simțit nevoia să inventez ori să înfrumusețez nimic – până și fragmentele de dialog sunt citate sau reconstituite din surse primare. La baza narațiunii, stă jurnalul de lagăr, ținut de Gustav Kleinmann din octombrie 1939 până în iulie 1945, suplimentat cu o rememorare și un interviu pe care i l-am luat lui Fritz în 1997. Nici una dintre aceste surse nu face lectura ușoară, nici din

punct de vedere emoțional, nici literalmente vorbind: jurnalul, scris în condiții extreme, e sumar, adeseori făcând aluzii criptice la lucruri aflate dincolo de cunoștința cititorului obișnuit (chiar și specialiștii în Holocaust vor fi nevoiți să-și consulte lucrările de referință, ca să interpreteze anumite pasaje). Motivul pentru care Gustav a scris nu a fost acela de a înregistra ce se întâmpla în jurul său, ci de a-și menține el însuși echilibrul mintal, referindu-se la lucruri care erau inteligibile pentru el, în acel moment. Odată descifrat, jurnalul său furnizează o viziune amplă și chinuitoare, din interior, despre cum era să trăiești Holocaustul săptămână de săptămână, lună de lună, an după an. Uimitor este că sunt scoase la lumină forța de nebiruit și spiritul optimist ale lui Gustav: „…în fiecare zi, spun o rugăciune în gând“, scria el, în al șaselea an de încarcerare: „Nu dispera. Strânge din dinți – să nu te învingă ucigașii de la SS.“

Interviuri cu alți membri ai familiei aflați încă în viață mi-au furnizat amănunte personale suplimentare. Întregul – de la viața vieneză din anii 1930 la funcționarea lagărelor și la personalitățile implicate – a fost edificat printr-o cercetare documentară extinsă, în care am inclus mărturiile unor supraviețuitori, arhive ale lagărelor și alte documente oficiale, toate confirmând povestea la fiecare pas, chiar și cele mai ieșite din comun și de necrezut detalii.

Jeremy Dronfield
Iunie 2018

Abrevierea termenului *Schutzstaffel* („Escadronul de Apărare“), organizație paramilitară din perioada Germaniei naziste, al cărei comandant cel mai cunoscut a fost Heinrich Himmler (*n.trad.*).

Cuvânt-înainte

Mai bine de șaptezeci-și-cinci de ani au trecut deja de la zilele abominabile descrise în această carte. Povestea familiei mele, care se referă la supraviețuire, pierdere a vieții și salvare, îi cuprinde pe toți aceia legați de perioada respectivă, care au trăit încarcerarea, care și-au pierdut o parte din familie și care au fost suficient de norocoși, încât să scape cu viață din regimul nazist. Este reprezentativă pentru toți cei care au trecut prin zilele acelea suferind și se cuvine, prin urmare, să nu fie dată uitării niciodată.

Experiențele tatălui și ale fratelui meu, trăite de-a lungul a șase ani petrecuți în cinci lagăre de concentrare diferite, constituie o mărturie vie a realităților Holocaustului. Spiritele lor de supraviețuitori, legătura creată între tată și fiu, curajul, în aceeași măsură precum norocul lor, sunt peste puterea de înțelegere a oricui trăiește astăzi; și totuși, i-au ținut în viață pe amândoi pe parcursul întregului chin pe care l-au îndurat.

Mama mea și-a dat seama de pericolul în care ne aflam, de îndată ce Hitler a ordonat să fie anexată Austria. Ulterior, în 1939, ea a încurajat-o și ajutat-o pe sora mea mai mare să fugă în Anglia. Eu am trăit la Viena, sub regimul nazist, încă trei ani, până în februarie 1941, când tot mama mi-a înlesnit plecarea în Statele Unite. Acest lucru nu numai că mi-a salvat viața, dar m-a și adus în casa unei familii iubitoare, care m-a tratat ca și cum aș fi fost de-al ei. A doua mea soră nu a fost la fel de norocoasă. Și ea, și mama noastră au fost arestate, până la urmă, și deportate către un lagăr al morții de lângă Minsk, împreună cu mii de alți evrei. Știu de zeci de ani că și-au găsit moartea în locul acela, ba chiar am vizitat fundătura în care au fost ucise, dar am rămas profund impresionat – devastat, aș putea spune –, când am citit în cartea de față, pentru prima oară, în ce fel anume a survenit moartea surorii și a mamei mele.

Felul în care au supraviețuit fratele și tatăl meu chinurilor la care au fost supuși este relatat într-o miraculoasă amănunțime în această carte. I-am reîntâlnit în 1953, în timp ce-mi făceam serviciul militar, când m-am întors la Viena, la cincisprezece ani după ce o părăsisem. În anii ulteriori, am revenit de multe ori în vizită la Viena, împreună cu soția mea Diane și cu fiii noștri, care și-au cunoscut astfel bunicul și unchiul. Relațiile de familie

dintre noi au fost foarte strânse și au supraviețuit și ele Holocaustului și despărțirii, durând și în ziua de astăzi. Cu toate că eu însumi nu am fost traumatizat și nu am avut resentimente față de Viena ori Austria, nu înseamnă că sunt în stare să uit cu desăvârșire, sau să iert, istoria recentă a țării mele natale, Austria. În 1966, tatăl meu și mama mea vitregă au venit să ne viziteze pe mine și pe sora mea, în Statele Unite. Pe lângă faptul că le-am arătat minunățiile noii noastre patrii, au avut ocazia să-mi cunoască și familia de adopție, în Massachusetts. Acea întâlnire plină de bucurie și de recunoștință i-a reunit laolaltă pe toți cei dragi mie, răspunzători de existența și de supraviețuirea mea.

Cartea de față, *Băiatul care l-a urmat pe tatăl său la Auschwitz*, este o relatare sensibilă, însuflețită, dar emoționantă și bine documentată, a poveștii familiei mele. Îmi vine și greu să-mi exprim recunoștința față de Jeremy Dronfield, care a compilat-o și scris-o, în ultimă instanță. Este o carte compusă elegant, care întrețese amintirile mele personale și ale surorii mele cu istoria trecerii tatălui și a fratelui meu prin lagărele de concentrare. Sunt foarte mulțumit și apreciez faptul că povestea din perioada Holocaustului a familiei mele a fost adusă în atenția publicului și, astfel, nu va fi uitată.

Kurt Kleinmann
August 2018

Cronologia evenimentelor din carte

12 martie 1938 – Naziștii încep să invadeze Austria.

Aprilie 1938 – Austria este formal anexată de Germania (*Anschluss*); evreii sunt dați afară din școli și universități, din slujbe și afaceri.

9–10 noiembrie 1938 – *Kristallnacht* („Noaptea de Cristal“). Gustav și Fritz Kleinmann sunt arestați de SS. Amândoi sunt eliberați – Fritz, pentru că nu are decât cincisprezece ani; Gustav, pentru că este un veteran decorat al Primului Război Mondial. Mii de alți bărbați evrei sunt expediați la Dachau și la Buchenwald.

Ianuarie 1939 – Edith Kleinmann părăsește Viena și merge să lucreze în Marea Britanie.

1 septembrie 1939 – Germania invadează Polonia; declarația de război a Marii Britanii. Adunarea evreilor „polonezi“ din Germania începe imediat după aceea. Gustav Kleinmann intră la socoteală, din punct de vedere tehnic.

10 septembrie 1939 – Fritz este prins de SS. Gustav este luat și el, nu după mult timp. Sunt ținuți separat la Viena, timp de două săptămâni.

2 octombrie 1939 – Fritz și Gustav ajung în lagărul de concentrare de la Buchenwald. Imediat după aceea, sunt puși să muncească la cariera de piatră.

Noiembrie 1939 – Fritz este biciuit de SS, în contextul represaliilor pentru tentativa de asasinare a lui Hitler, care a avut loc la München. Gustav se îmbolnăvește de dizenterie și este la un pas de moarte.

17 martie 1940 – Edith Kleinmann și Richard Paltenhoffer se căsătoresc la Leeds.

Iulie 1940 – Richard este arestat de autoritățile britanice și făcut prizonier, alături de mii de alți refugiați evrei.

Septembrie 1940 – Richard este eliberat din prizonierat; Peter, primul copil pe care-l are cu Edith, se naște în același timp.

Vara 1940 – Fritz devine ucenic de cărămidar la Buchenwald; această meserie îl ajută să rămână în viață.

Februarie 1941 – Kurt Kleinmann, în vârstă de unsprezece ani, părăsește Viena, cu destinația Statele Unite.

Februarie 1942 – „Soluția Finală“ este inițiată de naziști. Începe uciderea în masă a evreilor, pe scară largă și în mod sistematic.

9 iunie 1942 – Tini și Herta Kleinmann sunt deportate, alături de o mie de alți evrei – femei, copii și bărbați – în lagărul de la Malîi Trasțianeț, de lângă Minsk, unde sunt ucise imediat după sosire.

Vara 1942 – Gustav este rănit grav de niște bușteni care se prăbușesc peste el, în timp ce lucrează la coloana de transport de la Buchenwald. Moartea lui este dată ca sigură, dar el supraviețuiește.

Octombrie 1942 – Gustav și toți ceilalți bărbați evrei, care nu sunt ocupați în lucrări de construcție (400 la număr), sunt trecuți pe liste, urmând să fie transferați la Auschwitz, ceea ce se presupune a fi totuna cu o condamnare certă la moarte. Fritz și alți două sute de constructori pricepuți sunt exceptați. Fritz cere să fie și el trecut pe lista de transfer. Cei de la SS își dau acordul.

19 octombrie 1942 – Gustav și Fritz ajung la Auschwitz.

30 octombrie 1942 – Gustav și Fritz supraviețuiesc selecției făcute de SS-iști: alți 600 la fel ca ei sunt trimiși la camerele de gazare, inclusiv majoritatea bărbaților de vârsta lui Gustav.

Noiembrie 1942 – Bărbații care au supraviețuit selecției sunt relocați la Auschwitz-Monowitz, un sub-lagăr nou, amenajat în imediata vecinătate a complexului industrial *Buna-Werke*, construit de corporația chimică IG Farben, unde muncitorii-sclavi din lagăr formează un procent important din forța de muncă. Gustav și Fritz lucrează amândoi la construcția noului lagăr.

Mai 1943 – Gustav, care lucrează acum ca tapițer al întregului lagăr, este oficial „arianizat“ de SS, date fiind obiecțiile cu privire la prezența unor evrei în posturi de răspundere. Cel puțin doisprezece evrei sunt arianizați concomitent, ceea ce le permite să ajungă în funcții din care pot aduna informații utile pentru mișcarea de rezistență a prizonierilor.

Mai/Iunie 1943 – Fritz, care lucrează acum în fabricile complexului *Buna-Werke*, primește însărcinarea, din partea mișcării de rezistență a prizonierilor, să stabilească legături cu muncitorii civili. Este acuzat de cei

de la serviciul Gestapo din lagăr c-ar fi ajutat la o evadare și supus la torturi crunte. Scapă și nu e torturat până la moarte, pentru că rezistența lagărului îl dă drept mort, înlocuindu-l cu un alt prizonier, care murise din alte motive. Din motive de siguranță, Gustav este lăsat să creadă, o vreme, că fiul său a murit. Cei doi se regăsesc mai târziu.

Mai târziu, tot în 1943 – În ciuda experiențelor sale trecute, Fritz își continuă colaborarea cu cei din rezistență. Se împrietenește cu un lucrător civil german, pe nume Alfred Wocher.

Crăciun 1943 – Alfred Wocher le transmite un mesaj din partea lui Fritz și a lui Gustav unor prieteni ai lor ne-evrei, de la Viena. Prietenii respectivi răspund cu scrisori și alimente, pe care Wocher le introduce fraudulos în fabrică și i le dă lui Fritz.

Mai 1944 – Holocaustul atinge punctul culminant, odată cu sosirea câtorva sute de mii de evrei unguri la Auschwitz, cei mai mulți dintre aceștia fiind trimiși direct la camerele de gazare. Mulți alții sfârșesc la Monowitz.

La mijlocul anului 1944 – Gustav și Fritz lucrează acum împreună în atelierul de tapițerie al lui Gustav, din complexul *Buna-Werke*.

Iulie 1944 – Gustav este însărcinat să confecționeze draperii negre de camuflaj pentru tot complexul *Buna-Werke* și primește un atelier și o echipă de muncitoare, dintre care unele sunt evreice unguroaice. Din surplusul de material, acestea confecționează paltoane, care le sunt distribuite celorlalți prizonieri, la schimb cu mâncare.

August 1944 – Încep raidurile aeriene americane asupra complexului industrial Auschwitz-Monowitz.

Mai târziu în 1944 – Simțind că finalul se apropie și temându-se c-ar putea urma o masacrare a prizonierilor, Fritz face rost de bani furați de SS-iști de la prizonieri, pe care-i folosește ca să cumpere arme. Wocher obține armele respective, pe care le introduce fraudulos în fabrică. Fritz le mută de acolo, tot în secret, în lagăr. Face rost, de asemenea, de haine civile, pe care intenționează să le folosească, în cazul în care i s-ar ivi o șansă de evadare.

18 ianuarie 1945 – Începe evacuarea lagărului de la Auschwitz. Gustav și Fritz (care poartă haine civile pe sub uniformele de prizonieri) sunt incluși în marșul morții.

21 ianuarie 1945 – Gustav și Fritz, împreună cu mii de alții ca ei, sunt urcați în tren cu destinația lagărul de concentrare de la Mauthausen, din Austria.

25 ianuarie 1945 – Fritz evadează din tren, în Austria. Gustav se simte prea slăbit, ca să încerce și el să evadeze, dar insistă ca Fritz să plece singur. După o scurtă perioadă în care fuge de urmăritori, Fritz este prins de armata germană și supus unor interogatorii care durează aproape trei săptămâni. Considerat fie un dezertor german, fie un agent britanic, este trimis în lagărul de concentrare de la Mauthausen.

4 februarie 1945 – Gustav și ceilalți, care au fost reorientați de la Mauthausen, sosesc în lagărul de concentrare de la Mittelbau-Dora. Sunt puși să muncească în tuneluri subterane.

15 februarie 1945 – Fritz ajunge la Mauthausen. Tatăl său nu este acolo. E pus la muncă într-o fabrică subterană de avioane.

4 aprilie 1945 – Fiindcă forțele americane se apropie, Gustav și colegii săi sunt evacuați de la Mittelbau cu trenurile și duși la Bergen-Belsen.

15 aprilie 1945 – Lagărul de la Belsen este eliberat de forțele britanice, dar prizonierii sunt menținuți în carantină timp de mai multe săptămâni. Gustav se simte frustrat.

28 aprilie 1945 – SS-iștii de la Mauthausen plănuiesc să omoare toți prizonierii, făcând să se prăbușească peste ei un tunel. Renunță la plan, însă, văzând că nu reușesc să detoneze încărcătura explozivă.

30 aprilie 1945 – Gustav și un coleg al său evadează din carantina de la Belsen (gardienii unguri trag după ei) și-și găsesc refugiu într-un oraș german eliberat.

5 mai 1945 – Lagărul de la Mauthausen este eliberat de forțele americane. Fritz trage să moară, cântărind mai puțin de 35 de kilograme. Este dus la recuperare, într-un spital militar american.

28 mai 1945 – Fritz ajunge înapoi la Viena. Dintre cei 1.034 de alți bărbați evrei care au părăsit capitala Austriei odată cu el, în 1939, numai douăzeci-și-cinci mai sunt în viață. Fritz încă nu știe ce s-a ales de tatăl său.

Septembrie 1945 – După o călătorie lungă și întortocheată, Gustav ajunge, în sfârșit, înapoi la Viena, unde-l regăsește pe fiul său, Fritz.

Prolog

Austria, ianuarie 1945

Fritz Kleinmann își tot schimba poziția, după cum se mișca trenul, scuturându-se convulsiv în vifornița cu multe grade sub zero, care mugea ca o fiară dincolo de pereții laterali ai vagonului de marfă neacoperit. Ghemuit lângă el și sleit de puteri, tatăl său ațipise. În jurul lor, se întrezăreau și alte siluete, așezate la fel, direct pe jos în vagon. Lumina lunii le contura dungile palide ale uniformelor de lagăr și oasele ieșite în relief ale fețelor. Era momentul să evadeze, pentru Fritz – în curând, avea să fie prea târziu.

De opt zile porniseră în această peregrinare – de fapt, plecaseră de la Auschwitz. Merseseră pe jos primii șaizeci de kilometri, SS-iștii mânând prin zăpadă miile de prizonieri înspre vest, cât mai departe din calea trupelor Armatei Roșii, care înaintau. Sporadic, se mai auzeau împușcături în partea dinapoi a coloanei, când erau lichidați cei care nu reușeau să țină pasul. Nu întorcea nimeni capul.

Pe urmă, fuseseră urcați în trenuri care aveau ca destinație alte lagăre, situate mai adânc pe teritoriul *Reich*-ului. Fritz și tatăl său reușiseră să rămână împreună, ca de fiecare dată. Transportul din care făceau parte se îndrepta către Mauthausen, în Austria, unde SS-iștii aveau să-și îndeplinească mai departe sarcina de a stoarce până și ultimele reziduuri de putere de muncă din prizonieri, pentru ca mai apoi, când nu mai era nimic de stors din ei, să-i lichideze de-a binelea. O sută patruzeci de oameni înghesuiți în fiecare vagon fără acoperiș – la început, fuseseră nevoiți să stea în picioare, dar, pe măsură ce zilele treceau și frigul îi decima, devenise posibil să stea jos. Cadavrele erau stivuite la un capăt al vagonului, dezbrăcate, hainele lor fiind folosite de cei rămași în viață, ca să se mai încălzească.

Or fi fost acești prizonieri în pragul morții, dar erau și cei norocoși, lucrătorii utili, pentru că frații și surorile lor, soțiile, mamele și copiii le fuseseră omorâți într-o proporție covârșitoare sau, dacă nu, mânați cu forța în marș către vest, și muriseră de-a valma, pe drumuri.

Fritz era doar un băiat, un adolescent, când se abătuse coșmarul asupra lui, cu șapte ani mai înainte; dar crescuse și se făcuse bărbat în lagărele

naziste, învățând, maturizându-se și rezistând apăsării de a renunța la speranță. Prevăzuse această zi și se pregătise pentru ea. Pe sub uniformele de lagăr, purtau, și el, și tatăl său, haine civile, de care Fritz făcuse rost prin intermediul prietenilor săi din rezistența de la Auschwitz.

Trenul trecuse prin Viena, orașul în care-și avuseseră și ei casa mai demult, apoi o luase către vest, iar acum nu mai aveau decât vreo cincisprezece kilometri de mers până la destinație. Ajunseseră înapoi în patria lor și, odată ce-ar fi evadat, se puteau da drept muncitori locali.

Fritz tot amânase momentul, îngrijorat de starea tatălui său. Gustav împlinise cincizeci-și-trei de ani și era sleit de puteri – mare minune că supraviețuise atât de mult. Iar acum, că venise momentul să acționeze, nu mai avea tăria nici să încerce măcar să evadeze. O avusese, acea tărie, dar îl părăsise. Și totuși, nu putea nici să-i refuze fiului său șansa de a scăpa cu viață. Pentru el, era o durere sfâșietoare că s-ar fi despărțit, după ce atât de mulți ani se ajutaseră unul pe celălalt să supraviețuiască, dar îl îndemnase oricum pe Fritz să plece singur. Fritz îl implorase, în schimb, să vină și el, dar în zadar: „Dumnezeu să te apere“, îi spusese tatăl său. „Nu pot merge cu tine, sunt mult prea slăbit.“

Fritz era conștient: dacă nu încerca să evadeze, și anume curând, mai târziu i-ar fi fost cu neputință. S-a ridicat în picioare și s-a dezbrăcat de uniforma de lagăr, atât de urâtă de toți cei ca el, pe urmă l-a îmbrățișat pe tatăl său, care l-a ajutat să încalece peretele vagonului, înalt și alunecos.

L-a izbit fără milă furia dezlănțuită a vântului de la cele minus douăzeci de grade, câte erau afară. A tras cu ochiul, neliniștit, către adăposturile gărzilor de la celelalte vagoane, în care știa că se aflau SS-iști înarmați. Luna strălucea – mai avea două zile, până să fie plină[3], și acum se cocoțase pe cer sus de tot și răspândea o lucire spectrală peste întregul peisaj înzăpezit, unde orice formă în mișcare s-ar fi văzut mai ceva ca ziua-n amiaza mare. Trenul duduia și pufăia, la viteza maximă de care era el în stare. Adunându-și tot curajul și sperând să-i fie toate cu noroc, Fritz a plonjat în noapte și-n curentul de aer, năvalnic și înghețat.

Datele fazelor lunii se regăsesc la adresa: www.timeanddate.com/moon/austria/amstetten?month=1&year=1945.

Partea întâi

LA VIENA

Cu şapte ani mai înainte…

CAPITOLUL 1

„CÂND PICURă SÂNGE DE EVREU DE PE LAMA CUțITULUI…“

אבא

Degetele subțiri ale lui Gustav Kleinmann au împins materialul sub talpa mașinii de cusut; acul a răpăit ca o mitralieră, făcând ața una cu stofa, în forma unei curbe lungi, fără cusur. Alături de masa lui de lucru, se afla fotoliul pentru care era menit obiectul, un schelet din lemn de fag, ale cărui tendoane erau date de o rețea de chingi bine întinse, iar măruntaiele, alcătuite din păr de cal. După ce a terminat de tighelit apărătoarea, Gustav a potrivit-o peste braț; a bătut și cuiele, cu ciocănelul pe care-l avea la îndemână: simple, cu cap rotund, la interior; mai mari, cu capete de aramă, pentru marginea din afară, spațiate precis, ca un șir de coifuri soldățești. Toate i-au intrat ușor, cu câte un *tap-tapatap*.

Era bine că lucra. Nu avea întotdeauna suficiente mijloace, ca să se descurce, iar viața se putea dovedi nesigură pentru el, un bărbat de vârstă mijlocie, cu o nevastă și patru copii. Gustav era un meseriaș priceput, dar nu și un om de afaceri isteț, cu toate că reușea mereu s-o scoată la capăt, cum-necum. Venit pe lume într-un sătuc din regatul istoric zis Galiția[4], o provincie a Imperiului Austro-Ungar, se mutase la Viena la vârsta de cincisprezece ani, ca să-și facă ucenicia de tapițer și, apoi, să se mute acolo. Chemat să-și îndeplinească serviciul militar în primăvara anului în care împlinise douăzeci-și-unu de ani, luptase în Războiul cel Mare, fusese rănit de două ori și decorat pentru bravură, după care, la sfârșitul războiului, se întorsese la Viena și-și reluase meșteșugul modest, avansând până la nivelul de meșter-artizan. Se însurase cu iubita lui, Tini, încă din timpul războiului, și împreună crescuseră patru copii fericiți și minunați. Așa încât, iată care era viața lui Gustav: un om la locul lui, vrednic, și, chiar dacă nu era el întru totul mulțumit, cel puțin avea înclinație spre veselie.

Huruitul unor avioane i-a întrerupt gândurile; se auzeau când mai tare, când mai încet, ca și cum ar fi dat roată pe deasupra orașului. Curios din fire, Gustav și-a lăsat uneltele din mână și a ieșit afară, în stradă.

Im Werd era o arteră de circulație aglomerată, care vibra toată de zdroncănitul și duruitul căruțelor trase de cai și de huruitul furgoanelor de aprovizionare și pe care mirosea din greu a oameni mulți, fumuri de tot felul și balegi de cal. În primul moment, Gustav a crezut că nu vedea bine: i s-a părut că ningea – în martie! –, dar era, de fapt, un vârtej de hârtiuțe care cădeau din cer, așezându-se ușor pe pietrele de caldarâm și pe tarabele din Piața Carmelitelor. A ridicat și el una de pe jos:

POPOR AL AUSTRIEI!
Pentru prima oară în istoria Patriei noastre, conducerea Statului are nevoie de un angajament ferm din partea Țării…[5]

Propagandă pentru votul de duminică. Toată țara numai despre el vorbea, și lumea întreagă era cu ochii ațintiți asupra ei. Pentru fiecare bărbat, femeie și copil din Austria, votul acela era mare lucru, dar pentru Gustav, ca evreu, era de o importanță capitală – un vot la nivel național, menit să stabilească dacă Austria urma sau nu să rămână independentă de tirania Germaniei.

Deja de cinci ani, Germania nazistă privea cu jind peste frontieră, către vecina ei, Austria. Adolf Hitler, austriac prin naștere el însuși, era obsedat de ideea că trebuia neapărat să-și aducă patria de obârșie în *Reich*-ul german. Deși Austria își avea și ea naziștii ei, născuți pe pământ austriac, dar adepți înfocați ai unificării, cei mai mulți austrieci erau împotrivă. Cancelarul Kurt Schuschnigg era presat să le acorde membrilor Partidului Nazist posturi în guvernul său, Hitler amenințând mereu cu teribile repercusiuni, dacă acesta nu se supunea – Schuschnigg avea să fie înlăturat din funcție și înlocuit cu un om de paie, dar nazist; unificarea s-ar fi făcut, apoi, fără oprelişti, iar Austria s-ar fi văzut înghițită de Germania. Cei 183.000 de evrei austrieci priveau cu groază o asemenea perspectivă.[6]

Omenirea privea și ea cu sufletul la gură, să vadă rezultatul. Într-o ultimă aruncare disperată a zarurilor, Schuschnigg anunțase un plebiscit – un referendum –, în care poporul austriac avea să decidă el însuși dacă prefera sau nu să rămână independent. Fusese o mișcare curajoasă din partea cancelarului, al cărui predecesor[7] fusese ucis în timpul unei lovituri de stat

naziste eșuate, iar acum, Hitler era gata să facă aproape orice, pentru a împiedica desfășurarea votării. Data fusese fixată pentru duminică, 13 martie 1938.

Sloganuri naționaliste – „DA pentru Independență!“ – fuseseră lipite și vopsite pe toți pereții și pe trotuare. Iar în ziua respectivă, când mai rămăseseră două zile până la votare, iată că propaganda lui Schuschnigg se revărsa peste Viena din avioane. Gustav s-a uitat iar la hârtiuță:

...pentru Austria liberă și germanică, independentă și socială, creștină și unită! Pentru pace, muncă și drepturi egale pentru toți cei care-și declară adeziunea la cauza Poporului și-a Patriei.

...Lumea va fi martora dorinței noastre de a trăi; de aceea, popor al Austriei, ridicați-vă ca un singur om și votați DA![8]

Vorbele acestea mobilizatoare aveau semnificații amestecate pentru evrei, care nutreau propriile idei în privința germanismului – Gustav, de pildă, excepțional de mândru de faptul că fusese în slujba țării sale în Războiul cel Mare, se considera în primul rând austriac și abia în subsidiar evreu.[9] Și totuși, unul ca el era exclus de idealul creștino-germanic al lui Schuschnigg. Avea rezerve legate și de guvernarea austro-fascistă a Cancelarului. Gustav, mai demult, fusese activist al Partidului Social-Democrat din Austria. Când, însă, austro-fasciștii veniseră la putere, în 1934, partidul său fusese reprimat violent și scos în afara legii (împreună cu partidul nazist).

Dar, pentru evreii austrieci de la momentul respectiv, orice era de preferat acelui tip de persecuție fățișă, care se practica în Germania. Ziarul evreiesc *Die Stimme* (*Vocea*) publicase o banderolă pentru ediția din ziua aceea, pe care scria: „Noi sprijinim Austria! Toată lumea să meargă la urne!“[10] Iar ziarul evreiesc ultra-ortodox *Jüdische Presse* (*Presa iudaică*) formulase aceeași chemare: „Nu-i nevoie de nici o convocare specială, pentru ca evreii din Austria să iasă din case și să voteze masiv. Ei știu ce înseamnă acest lucru. Fiecare trebuie să-și facă datoria!“[11]

Pe canale secrete, Hitler îl amenințase pe Schuschnigg că, dacă nu anula plebiscitul, Germania urma să întreprindă acțiuni care să-l împiedice să se desfășoare. În acel moment, în care Gustav stătea pe stradă și citea manifestul, trupele germane erau deja în curs de concentrare la frontieră.

אמא

Aruncând o privire în oglindă, Tini Kleinmann și-a netezit paltonul cu palmele, apoi și-a luat sacoșa de cumpărături și portofelul, a ieșit din apartament și a deșteptat ecouri în casa scării, cu *toc-toc-toc*-urile pe care le scoteau pantofii ei, la fiecare pas mic și apăsat făcut de ea, grăbită, pe scări în jos. L-a găsit pe Gustav stând pe stradă, în fața propriului său atelier, aflat la parterul blocului în care locuiau. Avea o foicică de hârtie în mână; strada era efectiv îngropată sub asemenea foicele – cu nemiluita se adunaseră pe crengile copacilor, pe acoperișuri, peste tot. S-a uitat în fugă peste acea hârtiuță și a simțit un fior; Tini avea un talent al ei de a profeți răul în tot și toate, pe care Gustav, optimist din fire, nu-l împărtășea mai-deloc. El întotdeauna credea că lucrurile aveau să se termine cât se putea de bine – asta era, în egală măsură, slăbiciunea și tăria lui.

Tini a traversat strada pietruită, îndreptându-se cu pași energici către piață. Dintre deținătorii de tarabe, o mulțime erau țărani, care veneau în fiecare dimineață și-și vindeau produsele câmpului de-a lungul arterelor comerciale vieneze. Mulți dintre aceștia din urmă erau evrei; ba chiar mai bine de jumătate dintre afacerile din capitală erau deținute de evrei, mai cu seamă în acea zonă. Naziștii locali profitau de această situație, pentru a le stârni antisemitismul muncitorilor care avuseseră de suferit în timpul crizei economice[12] – de parcă n-ar fi avut de suferit și evreii de pe urma ei.

Gustav și Tini nu erau niște persoane religioase de predilecție, mergând la sinagogă eventual de câteva ori pe an, pentru aniversări sau comemorări, și, precum cei mai mulți evrei vienezi, aveau copii cărora le dăduseră nume germanice, mai degrabă decât ebraice – dar și ei urmau tradițiile de limbă idiș, ca toată lumea. De la *Herr* Zeisel, măcelarul, Tini cumpăra carne de vițel, tăiată în felii subțiri, ca să facă din ea șnițel vienez; pentru supa din seara de sabat[13], păstra ce rămânea din puiul de peste săptămână; iar de la tarabele diverselor ferme, cumpăra cartofi proaspeți și salată, pe urmă pâine, făină, unt, ouă – Tini înainta prin aglomerația din Piața Carmelitelor, cu sacoșa din ce în ce mai grea. Unde se termina piața în strada mare, zisă *Leopoldsgasse* – Aleea lui Leopold –, le-a remarcat pe femeile șomere, care se ofereau în gura mare pentru făcut de curățenie; stăteau în fața internatului Klabouch și a cafenelei. Cele norocoase erau alese de cucoanele de condiție

bună de pe străzile din jur. Cele care-și aduceau propriile gălеți cu apă cu clăbuci primeau plata integrală de un *schilling*[14]. Tini și Gustav întâmpinau dificultăți, uneori, în a-și plăti facturile, dar ea nu ajunsese, cel puțin, să se coboare într-*atâta*.

Sloganurile pro-independență erau peste tot, vopsite pe trotuare cu litere mari și groase, ca niște marcaje stradale; îndemnul de a participa la plebiscit era: „Noi spunem DA!“, și oriunde îți întorceai privirile, vedeai „crucea cârjată“[15] austriacă. Pe ferestrele deschise, răsunau aparatele de radio date foarte tare, care difuzau o muzică patriotică, mobilizatoare. În timp ce Tini se uita, o răbufnire de aclamații și un huruit de motoare s-au auzit, când un convoi de camioane și-a făcut apariția dinspre capătul străzii, pline cu adolescenți care purtau uniformele Tineretului Austriac și fluturau stindarde în culorile naționale, alb-și-roșu, distribuind, în același timp, alte manifeste.[16] Privitorii de pe margini îi întâmpinau, scuturându-și batistele, ridicându-și pălăriile și strigând: „Austria! Austria!“

S-ar fi zis că opțiunea în favoarea independenței câștiga teren… atâta timp cât nu remarcai fețele posomorâte, răspândite prin mulțime. Erau simpatizanții naziștilor. În mod excepțional, se arătau foarte tăcuți în acea zi – și, tot în mod excepțional, foarte puțini, ceea ce era curios.

Dintr-odată, muzica înălțătoare s-a întrerupt, și aparatele de radio au început să scoată pârâituri, după care au difuzat un anunț urgent – rezerviștii necăsătoriți din rândurile armatei urmau să se prezinte imediat la datorie. Scopul, după cum a declarat crainicul, era să fie asigurată ordinea la plebiscitul de duminica următoare, dar tonul pe care a făcut anunțul era unul rău-prevestitor. De ce era nevoie de trupe suplimentare pentru așa ceva?

Tini s-a răsucit pe călcâie și s-a întors de unde venise, prin aglomerația pieței, îndreptându-se către casă. Indiferent de ce se întâmpla prin lume, de pericolul oricât de iminent, viața își vedea de mersul ei, și ce putea omul să facă, decât să și-o trăiască?

וב

În tot orașul, manifestele fie pluteau pe apele canalului pe care-l făcea Dunărea, fie zăceau prin parcuri și pe străzi. Mai târziu în acea după-masă, când a plecat de la Școala Comercială de pe strada Hütteldorfer, din

marginea vestică a Vienei, Fritz Kleinmann le-a văzut zăcând pe străzi ori atârnând de crengile copacilor. Pe stradă, treceau coloane întregi de camioane ticsite cu soldați, care se îndreptau spre frontiera cu Germania, situată la două sute de kilometri depărtare. Fritz și ceilalți băieți au privit încântați, cum admiră băieții asemenea lucruri, trecând grăbite pe dinaintea lor toate acele capete acoperite cu căști, care-și țineau armele pregătite.

La cei paisprezece ani ai lui, Fritz deja semăna cu tatăl său – aceiași pomeți plini ai obrajilor, același nas, aceeași gură, cu buzele cărnoase arcuindu-se precum aripile unui pescăruș. Dar, în timp ce Gustav avea o expresie a feței blândă, Fritz avea ochi mari, negri, pătrunzători, ca și maică-sa. Renunțase la liceu și, în ultimele șase luni, urmase cursuri care să-l pregătească să lucreze și el în același domeniu ca și tatăl său – tapițeria.

În timp ce Fritz și colegii lui se îndreptau spre case prin centrul orașului, o nouă stare de spirit punea stăpânire pe străzi. La ora trei, în acea după-amiază, campania guvernamentală în favoarea plebiscitului a fost suspendată, din cauza evoluției crizei. Nu existau știri oficiale, numai zvonuri, despre luptele purtate la granița dintre Austria și Germania, despre cum se răzvrătiseră naziștii în orașele de provincie și, cel mai îngrijorător dintre toate, zvonul că poliția vieneză avea de gând să pactizeze cu naziștii locali, dacă se ajungea la vreo confruntare. Grupări de bărbați entuziaști începuseră să cutreiere străzile – unii răcneau: *Heil Hitler!* – „Trăiască Hitler!“ –, alții le răspundeau, sfidători: *Heil Schuschnigg!* Naziștii strigau, însă, mai tare, deveneau din ce în ce mai îndrăzneți, cei mai mulți dintre ei fiind tineri, lipsiți de experiența vieții și burdușiți de ideologie.[17]

Lucruri de felul acesta se repetau deja, sporadic, de câteva zile, și avuseseră loc, ici și colo, incidente violente îndreptate împotriva evreilor[18], dar acum era diferit – ajungând în *Stephansplatz*, exact în inima orașului, unde-și aveau cartierul-general conspirativ naziștii vienezi, Fritz a constatat că spațiul din fața catedralei colcăia, practic, de oameni care zbierau și lătrau, și acolo nu se auzea decât *Heil Hitler!* – contra-scandări nu făcea nimeni.[19] Polițiștii stăteau în preajmă – observau și vorbeau între ei, dar nu făceau nimic. Observând, la fel, de pe margine, dar nefăcându-și cunoscută prezența deocamdată, mai erau și membrii de taină ai ramurii austriece a organizației *Sturmabteilung* („Secția de Asalt“) – sau SA, trupele paramilitare ale partidului nazist. Erau disciplinați și-și primiseră ordinele – vremea lor nu venise încă.

Ocolind locurile în care se aglomerau demonstranții, Fritz a traversat Canalul Dunării și a pătruns în cartierul Leopoldstadt, de unde n-a mai avut mult de mers până la blocul său – acolo a urcat scările, călcând apăsat cu ghetele, până la ușa numărului 16, unde-l așteptau căminul, căldura și siguranța vieții de familie.

משפחה

Kurt cel mic se urcase în picioare pe un taburet din bucătărie și se uita la cum prepara mama lui aluatul de tăiței pentru supa de pui – felul de mâncare tradițional de sabat, vinerea. Era unul dintre puținele ritualuri pe care familia le respecta. La ei, nu se aprindeau lumânări și nu se spuneau rugăciuni. Kurt, însă, era diferit – la numai opt ani, câți avea, cânta în corul sinagogii din centru și devenise deja un adevărat evlavios. Se împrietenise cu o familie de ultra-ortodocși, care locuia vizavi de ei, de familia Kleinmann, pe același hol de bloc; rolul lui era să aprindă luminile în toată casa, în serile de sabat.

Kurt era copilul cel mai mic și cel mai iubit. Familia Kleinmann era foarte strâns unită, dar scumpetea specială, pentru Tini, era Kurt – iar el era încântat s-o ajute pe mama lui la gătit.

În timp ce supa clocotea, copilul se uita, cu buzele întredeschise, la cum învârtea maică-sa în aluatul cu ou, până când se făcea o pastă, și cum o prăjea în tigaie, pe urmă, în fâșiuțe subțiri. Asta era una dintre sarcinile lui preferate în materie de bucătărit. Deși nimic nu bătea șnițelul vienez, pentru care mama lui freca delicat feliile de carne de vițel cu un frăgezitor, până când se făceau subțiri și moi ca velurul; îl învățase apoi să dea carnea prin făină, prin amestecul de ou bătut spumă și lapte și, în sfârșit, prin pesmet; după care, punea feliile, două câte două, în tigaia în care clocotea uleiul untos, iar mirosul acela bogat umplea micul apartament, pe măsură ce șnițelele fâsâiau în ulei, sfârâiau și se făceau din ce în ce mai aurii. În această seară, însă, mirosul era cel de tăiței prăjiți și pui.

Din camera de alături – care juca dublu rol, de dormitor și cameră de zi –, se auzea sunetul unui pian: Edith, sora lui Kurt, în vârstă de optsprezece ani, cânta bine și-l învățase pe Kurt un cântecel plăcut, intitulat *Cucul*, care avea să-i rămână în memorie toată viața. Pe cealaltă soră a lui, Herta, de

cincisprezece ani, Kurt o adora, pur și simplu: era mai apropiată de vârsta lui decât Edith, care de-acum era femeie în toată firea. În sufletul său, Kurt avea s-o păstreze întotdeauna pe Herta drept o imagine a frumuseții și a iubirii.

Tini a zâmbit, văzându-l pe Kurt cât de serios și concentrat era, când o ajuta pe ea să învârtă aluatul cu ou, să-l taie în formă de tăiței, pe care urma să-i adauge la supă.

Membrii familiei – Gustav și Tini, Edith și Herta, Fritz și Kurt cel mic – s-au așezat la masă în lumina caldă a sabatului. Era mică, locuința lor – doar acea cameră și dormitorul pe care-l împărțeau cu toții: Gustav și Fritz dormeau împreună, Kurt cu mama celor patru copii, Edith în patul ei și Herta pe canapea –, dar era locuința lor și trăiau în ea fericiți.

Afară, umbrele se adunau deasupra lumii lor. În după-amiaza respectivă, un ultimatum scris fusese recepționat din Germania, care insista ca referendumul să fie contramandat, cancelarul Schuschnigg să demisioneze și locul lui să fie luat de politicianul de dreapta Arthur Seyss-Inquart (care, în secret, era membru al partidului nazist), care să conducă un guvern cu sentimente mai bune. Justificarea lui Hitler era că Schuschnigg și guvernarea lui se arătaseră opresivi față de germanii obișnuiți din Austria (*german* fiind sinonim cu *nazist*, în mintea *Führer*-ului). În fine, Legiunea Austriacă, o forță de circa treizeci de mii de naziști, în acel moment aflată în exil, trebuia neapărat readusă la Viena, ca să mențină ordinea pe străzi. Guvernul austriac avea termen până la ora 7.30 seara, ca să se supună.[20]

După cină, Kurt o ștergea imediat și dădea fuga la slujba din seara de sabat, de la sinagogă. I se plătea câte un *schilling* o dată, pentru cântatul în cor (sau câte o tabletă de ciocolată sâmbăta dimineață), așa că nu era numai o îndatorire de ordin religios, ci și una economică.

Ca de obicei, Fritz îl însoțea – era fratele mai mare ideal: prieten, coleg de joacă și protector. Străzile erau aglomerate în seara aceea, dar zgomotele dezordinii se stinseseră, lăsând în urmă doar o senzație de rea-voință, care plutea în aer. De obicei, Fritz îl însoțea pe Kurt numai până la salonul de biliard situat de cealaltă parte a Canalului Dunării – „De-aici, îți cunoști drumul, nu-i așa?“ –, iar el se îndrepta spre salon, să joace biliard cu amicii lui. Dar în acea seară, așa ceva nu se putea, drept care au mers împreună până tocmai la *Stadttempel* – Templul Municipal.

În apartamentul familiei, de unde plecaseră, a continuat să funcționeze radioul. Programul a fost întrerupt de un comunicat. Plebiscitul fusese amânat. A fost ca o bătaie rău-prevestitoare pe umăr. Apoi, la scurt timp după ora șapte și jumătate, transmisiunea muzicală a încetat, și o voce a informat: „Atențiune! În câteva momente, se va transmite un comunicat de cea mai mare importanță!“ A urmat o pauză de tăcere punctată de hârâituri; a durat nici mai mult, nici mai puțin de trei minute, după care a intrat în direct Cancelarul Schuschnigg. Îi tremura vocea de emoție: „Bărbați și femei din Austria! Ziua de astăzi ne-a pus într-o situație tragică și decisivă…“ Fiecare persoană din Austria, care se afla în preajma unui aparat de radio în acel moment, și-a încordat auzul ca să-l asculte, mulți cu teamă, unii cu exaltare, pe Cancelar, care a descris ultimatumul Germaniei: Austria urma să se supună ordinelor Germaniei, dacă nu voia să fie distrusă. „Am cedat în fața forței – a spus el –, pentru că nu suntem pregătiți, nici măcar într-o asemenea tragică situație, să vărsăm sângele germanic. Am luat hotărârea să le ordonăm trupelor noastre să nu opună…“ – și a ezitat, apoi a zis: „…nici o rezistență“. Fiindcă i se împleticea vocea, s-a oprit, și-a recăpătat curajul și a rostit vorbele de încheiere: „De aceea, îmi iau rămas-bun de la poporul austriac, adresându-i o formulă germanică de îmbărbătare, din străfundurile sufletului meu: Dumnezeu să aibă în pază Austria!“[21]

Gustav, Tini și fetele lor au rămas ca loviți în moalele capului, când imnul național a început să se audă la radio. În studio, nevăzut și neauzit de poporul său, Schuschnigg a cedat nervos și a izbucnit în plâns.

ןב

Cuvintele calde, exaltante, ale imnului religios *Aleluia!*, interpretat de vocea de tenor a cantorului, acompaniat de vocile din cor, s-au revărsat în sala mare, ovală, a Templului Municipal, mângâind cu sunete armonioase coloanele de marmură și ornamentațiile aurite ale balcoanelor cu bănci pentru coriști. De unde se afla el în cor, pe rândul cel mai de sus, în spatele chivotului[22], Kurt vedea perfect și pupitrul *bimah*[23], și congregația în întregime. Spațiul era mult mai ticsit ca de obicei, plin-ochi cu oameni mânați acolo de nesiguranță, care căutau consolare în religia lor. Învățatul

religios, doctor Emil Lehmann, care nu era la curent cu cele mai recente știri, vorbise de-a dreptul emoționant despre Schuschnigg, lăudase plebiscitul și încheiase cu strigătul mobilizator al Cancelarului de-acum demisionar: „Noi spunem DA!“[24]

După slujbă, Kurt a coborât de la balcon, și-a luat în primire *schilling*-ul și l-a găsit pe Fritz așteptându-l. Afară, străduța pietruită, îngustă, gemea de membrii congregației, care plecau spre case. De acolo, din exterior, aproape nimic nu anunța prezența sinagogii, care părea să fie parte a unui șir de case de raport – partea ei principală, de casă de cult, se afla dincolo de fațadă și era strânsă ca într-o menghină între strada de aici și următoarea. Dacă Leopoldstadt era, în ziua de astăzi, cartierul evreiesc al Vienei, această mică enclavă din vechiul centru al orașului, în care trăiseră evrei încă din Evul Mediu, era inima culturală a vieții evreiești vieneze. Care viață evreiască era inclusă în denumirile clădirilor și ale străzilor: *Judengasse* („Strada Evreilor“), *Judenplatz* („Piața Evreilor“), iar sângele lor era de-acum intrat în pietrele pavajului și în crăpăturile istoriei, în persecuțiile și în pogromul medieval, care-i împinseseră să se ducă să locuiască în Leopoldstadt.

La lumina zilei, și îngustă cum era, *Seitenstettengasse* era izolată de o mare parte din zgomotul orașului, dar acum, la întunericul serii de sabat, Viena dădea pe dinafară de însuflețire. Nu departe de acolo, pe *Kärtnerstrasse*, o arteră de circulație mult mai lungă, din partea cealaltă a enclavei naziste din jurul nodului care era *Stephanplatz*, tocmai se aduna o gloată. Trupele paramilitare în cămăși cafenii ale unităților SA, de-acum libere să-și scoată la iveală armele ascunse și să-și tragă pe brațe banderolele cu zvastici, porniseră în marș. Polițiștii mărșăluiau alături cu ele. Camioanele mergeau și ele în paralel cu entuziaștii; iar la lumina torțelor aprinse, bărbați și femei dansau și răcneau din toți bojocii.

Peste tot orașul, s-a răspândit ca un singur muget: *Heil Hitler! Sieg Heil!* – „Trăiască victoria!“ Jos cu evreii! Jos cu catolicii! Un popor, un *Reich*, un *Führer*, o victorie! Jos cu evreii! Voci aspre, fanatice, s-au lansat să cânte *Deutschland über alles!*[25] Și să scandeze: „Azi avem toată Germania – mâine lumea-ntreagă!“[26] Dramaturgul Carl Zuckmayer scria: „Lumea de jos și-a căscat larg porțile și a scuipat afară cele mai josnice, mai groaznice și mizerabile spirite… S-a dezlănțuit asupra noastră, celor de aici, o răbufnire de invidie, de rea-voință, de ură, de vindicație oarbă și ticăloasă.“[27] Un

jurnalist britanic, martor la întreaga procesiune, a numit-o „un sabat al vrăjitoarelor ce nu poate fi descris în cuvinte“[28].

Ecourile au ajuns și până pe *Seitenstettengasse*, unde evreii tocmai ieșiți de la Templul Municipal începuseră să se împrăștie. Fritz l-a mânat pe Kurt în jos pe *Judengasse*, iar de acolo, peste pod. În câteva minute, au ajuns înapoi acasă, în Leopoldstadt.

Naziștii se apropiau, împreună cu hoardele de proaspeți adepți cameleonici, bulucindu-se cu zecile de mii prin centrul orașului și îndreptându-se către cartierul evreiesc. Șuvoiul s-a revărsat peste poduri în Leopoldstadt, inundând *Taborstrasse*, *Leopoldsgasse*, Piața Carmelitelor și *Im Werd* – o sută de mii de bărbați și femei, de-acum, care scandau și răcneau, triumfători și plini de ură: *Sieg Heil!* Moarte tuturor evreilor! Soții și copiii Kleinmann stăteau în locuința lor și ascultau tumultul de afară, așteptându-l să dea buzna pe ușa lor, și-n casa lor, în orice moment.

Dar asta nu s-a întâmplat. Ore în șir, gloata s-a făcut stăpână pe străzi, toată numai furie și gălăgie, dar provocând prea puțin pagube de ordin fizic: câțiva evrei ghinioniști au fost prinși pe-afară și agresați; oameni care „arătau a evrei“ au fost bătuți măr; alții, recunoscuți ca fideli de-ai lui Schuschnigg, au fost atacați; unele magazine și locuințe au fost invadate și jefuite – dar furia distrugerii nu s-a dezlănțuit peste Viena în acea seară. Uimiți, oamenii s-au întrebat dacă firea legendar de gentilă a vienezilor nu reușise cumva până și comportamentul naziștilor să-l tempereze cât-de-cât.

Dar era o speranță deșartă. Motivul reținerii era mai simplu: trupele paramilitare erau de-acum la putere și erau disciplinate – intenția lor era să-și despoaie și distrugă prada metodic, nu dând iama în ea. Cei de la SA, împreună cu polițiștii, care purtau deja banderole cu zvastici pe brațe, au luat în stăpânire clădirile publice. Membrii de frunte ai partidului de guvernământ au fost făcuți captivi, dacă nu reușiseră să fugă. Schuschnigg însuși a fost arestat. Dar acesta nu a fost decât un preludiu.

Până a doua zi dimineață, primele coloane de trupe germane trecuseră deja frontiera.

Puterile europene – Marea Britanie, Franța, Cehoslovacia – au ridicat obiecții față de invadarea de către germani a unui teritoriu suveran, dar Mussolini, presupus aliat al Austriei, a refuzat să se gândească măcar la vreo măsură de ordin militar – nici măcar n-a condamnat acțiunea

Germaniei. Rezistența internațională s-a spulberat, încă dinainte să se fi coagulat. Austria s-a trezit lăsată de restul lumii la bunul plac al dulăilor.

Și Austria le-a urat bun-venit.

אבא

Gustav s-a trezit de zgomotul unor motoare. De un vag huruit care i-a pătruns în creier odată cu senzația unui miros, apoi a crescut în volum. Avioane. Pentru o clipă, a fost ca și cum s-ar fi aflat în stradă, în fața propriului atelier – era tot în ziua precedentă, și coșmarul nu se petrecuse încă. Nici măcar nu se făcuse ora micului-dejun. În afară de Tini, care troncănea cât putea ea de tăcut în bucătărie, ceilalți din familie se găseau tot în paturile fiecăruia și abia dacă se scuturau de ce visaseră până atunci.

Cât i-a luat lui Gustav ca să se dea jos din pat și să se îmbrace, huruitul a devenit mai intens. Nu se vedea nimic de la ferestre – numai acoperișuri și o dungă de cer –, așa că s-a încălțat și a coborât.

Pe stradă și mai departe, dincolo de Piața Carmelitelor, nu erau prea multe semne ale momentelor de teroare ale nopții – doar câteva manifeste răzlețe cu „Votați DA!“, călcate în picioare și măturate către colțuri. Vânzătorii își întindeau tarabele și-și deschideau prăvăliile. Toată lumea se uita către cer, fiindcă huruitul motoarelor se auzea din ce în ce mai aproape, făcând să zăngăne ferestrele și acoperind zgomotele străzii. Nu era deloc la fel ca-n ziua precedentă – părea să fie o furtună cu tunete și fulgere, care se tot apropia. Și avioanele și-au făcut apariția pe deasupra celor mai înalte acoperișuri. Zeci de bombardiere în formații strânse, cu alte avioane, de vânătoare, părând să zboare dezorganizat mai sus de ele. Dar bombardierele zburau atât de jos, încât până și de la nivelul solului li se vedeau însemnele germane, și li s-au văzut deschizându-se trapele bombelor.[29] Un freamăt de groază a cuprins întreaga piață.

Și totuși, din burțile avioanelor n-au căzut bombe, ci o nouă avalanșă de bucăți de hârtie, pe care le-a împrăștiat vântul peste acoperișuri și străzi. Era un caz aparte, în care climatul politic producea evenimente climatice. Gustav a cules și el unul dintre noile manifeste. Era mai scurt și mai simplu, mesajul scris acolo, față de cel din ajun. Sus era vulturul nazist, iar sub el, o declarație:

Germania național-socialistă salută Austria național-socialistă și noua ei guvernare național-socialistă!
Alături, într-o unitate de credință de nezdruncinat!
Heil Hitler![30]

Asurzitoare era furtuna de zgomot a motoarelor. Nu numai bombardiere, dar și peste o sută de avioane de transport au survolat locurile acelea; în timp ce primele s-au înclinat și au zburat în cerc, restul s-au îndreptat spre sud. Nu știa nimeni deocamdată, dar acestea din urmă transportau trupe și aveau ca destinație Aerodromul din Aspern, situat dincolo de marginea orașului – erau cel dintâi vârf de lance pe care germanii îl înfigeau în capitala Austriei. Gustav a dat drumul pe jos acelei hârtiuțe, de parcă ar fi fost otrăvitoare, și s-a întors înăuntru.

Micul-dejun s-a dovedit deprimant în acea dimineață. Începând cu ziua respectivă, un spectru avea să bântuie fiecare mișcare, vorbă și gând al fiecărei persoane de origine evreiască. Cu toții știau ce se întâmplase în Germania, în ultimii cinci ani. Ce nu știau era că lucrurile nu aveau să cunoască o evoluție treptată în Austria – un regim al terorii, care se instalase acolo într-un interval de cinci ani, aici avea să se reverse într-un singur șuvoi nebunesc.

Trupele din Wehrmacht veneau, SS-ul și Gestapo[31] veneau și ele, plus c-au apărut zvonuri cum că *Führer*-ul însuși era deja la Linz și urma să ajungă la Viena cât de curând. Naziștii vienezi înnebuniseră de exaltare și de sentimentul triumfului. Cea mai mare parte a populației, nedorindu-și decât stabilitate și siguranță, a început să se orienteze după vremuri. Magazinele evreiești din Leopoldstadt au început să fie sistematic jefuite de plutoane de paramilitari din SA, iar casele evreilor mai bogați – călcate și prădate. Invidia și ura împotriva evreilor care erau comercianți, meseriași calificați sau care practicau profesii liberale, precum cele de medic sau avocat, ajunseseră la apogeu în timpul Marii Crize economice, iar acum se pregăteau să răbufnească, și anume cu violență.

Exista un mit care spunea că nu-i stătea în fire vienezului să facă politică prin tulburări și lupte de stradă: „Vienezul autentic – pretindeau câte unii, cu un aer disprețuitor, în timp ce naziștii umpleau străzile cu zgomot și furie – își pune în discuție opiniile diferite la o masă de cafenea, după care se duce, ca o ființă civilizată ce este, la urnele de vot“[32]. Dar, la timpul

potrivit, „vienezul autentic“ avea să se ducă, așa ființă civilizată cum era, la propria-i pierzanie. Sălbaticii stăpâneau țara, de-acum.

Și totuși, Gustav Kleinmann, din fire plin de speranță, credea că familia lui nu avea de ce să se teamă – doar erau, nu-i așa?, mai curând austrieci, decât evrei. Naziștii aveau să-i persecute, cu siguranță, numai pe cei realmente cucernici, pe cei fățiș ebraici, pe ultra-ortodocși… nu-i așa?

תב

Edith Kleinmann își ținea capul drept și înălțat, când mergea. La fel ca tatăl ei, se considera mai degrabă austriacă, decât evreică. Prea puțin o interesau asemenea lucruri – avea optsprezece ani; în timpul zilei, învăța meseria de modistă, având ambiția să proiecteze chiar ea pălăriile; în orele libere, se distra, ieșea cu băieți și adora să asculte muzică și să danseze. Edith era, înainte de orice, o tânără pe care o mânau toate aspirațiile și dorințele tinereții. Rar i se întâmpla să iasă cu băieți evrei. Asta îl făcea pe Gustav să se simtă stânjenit: era minunat să fii austriac, dar părerea lui era că trebuia, totuși, să stai alături de ai tăi. Dacă exista vreo contradicție în situația dată, Gustav nu avea ochi s-o vadă.

Trecuseră câteva zile de la sosirea germanilor. Pătrunseseră în oraș, mărșăluind, chiar în duminica plebiscitului care nu mai avusese loc. Majoritatea evreilor stătuseră în casele lor, dar fratele Edithei, Fritz, brav ca de obicei, se aventurase afară, să vadă cu ochii lui. Mai târziu a relatat că, inițial, o mână de vienezi curajoși aruncaseră cu pietre în trupele germane, dar fuseseră curând copleșiți numeric de mulțimea care ovaționa *Heil Hitler!* Când forțele de ocupație germane își făcuseră intrarea triumfală în capitală, sub comanda lui Adolf Hitler în persoană, coloanele păruseră fără margini, și soldații – fără număr: flote întregi de limuzine sclipitoare, motociclete, mașini blindate, mii de uniforme cenușii de campanie, căști și cizme tropăitoare. Drapelele stacojii cu zvastică fluturau peste tot – ridicate cât mai sus de soldații înșiși, atârnate de clădiri, înfipte în boturile mașinilor. În culise, Heinrich Himmler[33] venise cu avionul și trecuse de îndată la procesul de preluare a poliției.[34] Jefuitul evreilor bogați a continuat, și în fiecare zi mai auzeai de câte una sau mai multe sinucideri.

Edith, așadar, mergea grăbită. O tulburare de cine-știe-ce fel tocmai avea loc la colțul dintre *Schiffamtsgasse* și *Leopoldsgasse*, unde o mulțime de oameni se adunaseră în preajma secției[35] de poliție. Edith auzea râsete și aclamații. A dat să traverseze, dar a încetinit pasul, observând o figură cunoscută în rândurile presei – un anume Vickerl Ecker, fost coleg de școală cu ea. Privirile lui înflăcărate, zeloase, le-au întâlnit pe ale ei.

– Uite-o! Și-asta e![36]

Mai multe chipuri s-au întors către ea, cuvântul *evreică* a început să se audă, și niște mâini au apucat-o de brațe, trăgând-o înspre acea mulțime. Atunci a văzut și Edith cămașa cafenie pe care o purta Vickerl, având banderola cu zvastică pe braț. A fost trasă printre multele trupuri, bumbăcită bine de ele, și s-a pomenit în mijlocul unui cerc format din fețe pe care nu se citeau decât dispreț și batjocură. Șase bărbați și femei stăteau în patru labe, cu perii și găleți, și frecau trotuarul – toți evrei, toți bine îmbrăcați. O femeie uluită își strângea pălăria și mănușile într-o mână, iar cu cealaltă ținea peria de frecat, paltonul imaculat lăsându-i o dâră pe pavajul ud.

– În genunchi!, s-a răstit la ea Vickerl, care i-a și pus în mână o perie și-a forțat-o să îngenuncheze, după care i-a făcut semn către crucile austriece și sloganurile „Spune DA!“, vopsite pe trotuar, și i-a spus: Propaganda voastră-mpuțită, evreico – pune mâna și curăță!

Spectatorii au început să cârâie de bucurie, uitându-se la ea cum freca. Erau chipuri, în acea mulțime, pe care le recunoștea – vecini, cunoștințe, negustori îmbrăcați elegant, neveste sclivisite, bărbați și femei care munceau din greu, cu toții făcând parte din lumea în care și Edith trăia, dar transformați acum într-o gloată plină de ură. A frecat ea cât a frecat, dar vopseaua nu se lăsa ștearsă.

– Muncă numai bună pentru evrei, ă?, a strigat cineva, stârnind alte și alte râsete.

Unul dintre paramilitari i-a luat unui bărbat găleata și a vărsat-o peste el, făcându-i leoarcă paltonul din păr de cămilă. Mulțimea de gură-cască a început să ovaționeze.

După vreo oră, victimele au primit chitanțe pentru ce „munciseră“ și au fost lăsate să plece. Edith a luat-o înapoi către casă, cu ciorapii rupți, hainele mânjite, luptându-se din greu să nu izbucnească în plâns, la ce sentimente ale rușinii și degradării umane stăteau să se reverse din ea.

În săptămânile următoare, jocurile „de-a curățenia“ au devenit o parte cotidiană a vieții în cartierele evreiești. Sloganurile patriotice s-au dovedit imposibil de înlăturat, iar cei de la SA, de multe ori, adăugau acid în apă, care le ardea și le bășica mâinile victimelor.[37] Din fericire pentru Edith, ea însăși n-a mai fost supusă la așa ceva; în schimb, Herta, sora ei de cincisprezece ani, a făcut parte dintr-un grup forțat să frece crucile austriece de pe soclul ceasornicului din mijlocul pieței. Alți evrei au fost puși să vopsească sloganuri antisemite pe vitrinele și pereții magazinelor și ai altor afaceri cu patroni evrei, în culori vii – galben și roșu.

Bruschețea cu care Viena cea rafinată se schimbase îți tăia respirația – ca și cum stofa moale și confortabilă a canapelei pe care o cunoșteai atât de bine ar fi fost sfâșiată, scoțând la iveală arcurile dure și cuiele până atunci ascunse dedesubt. Gustav se înșela: nu era deloc în siguranță, familia Kleinmann, cum nu era nimeni altcineva în siguranță.

משפחה

Cu toții și-au pus hainele cele mai bune pe care le aveau, înainte să iasă pe ușa locuinței: Gustav – costumul de duminică, Fritz – pantalonii bufanți de școlar, Edith, Herta și Tini – rochiile cele mai elegante, iar Kurt cel mic – un costum de marinar. În studioul fotografic al lui Hans Gemperle, au stat și s-au holbat către obiectivul aparatului, de parcă și-ar fi privit viitorul în față. Edith zâmbea stânjenită, ținându-și o mână pe umărul mamei. Kurt părea mulțumit – la cei opt ani ai lui, prea puțin înțelegea din tot ce-ar fi putut să-i aducă schimbările din lumea lui –, iar Fritz etala ușurința nonșalantă a unui adolescent încrezut. Herta radia – tocmai împlinise șaisprezece ani și era deja o domnișoară. Când a făcut clic pe declanșator, *Herr* Gemperle, care nu era evreu și avea să prospere în anii următori, a priceput neliniștea din ochii lui Gustav și stoicismul din cei cu care-l privea Tini. Ei doi, adulții, înțelegeau, de-acum, încotro mergea lumea întreagă – până și optimistul Gustav. Tini fusese cea care-i îndemnase pe toți să se încoloneze către studioul fotografic. Presimțea că nu mai aveau mult, ca familie, de stat împreună, și voia să imortalizeze chipurile copiilor ei, cât mai avea ocazia.

Otrava de pe străzi începuse de-acum să se reverse din birourile guvernamentale și din cele ale justiției. În conformitate cu Legile de la

Nürnberg, din 1935, evreilor austrieci le-a fost anulată cetățenia. Pe 4 aprilie, Fritz și toți colegii lui de școală evrei au fost exmatriculați din Școala Comercială; pierzându-și perspectivele de a avea o slujbă. Edith și Herta au fost date afară de unde lucrau, iar Gustav nu și-a mai putut practica meseria de tapițer – atelierul i-a fost confiscat și ferecat. Oamenii au fost avertizați să nu cumpere nimic de la evrei; cine era prins cumpărând orice de la vreun evreu era obligat să stea proțăpit în fața magazinului respectiv, cu o pancartă atârnată de gât, pe care scria: „Sunt arian, dar sunt un porc – am cumpărat din prăvălia jidanului ăstuia“[38].

La patru săptămâni după *Anschluss*, Adolf Hitler a revenit la Viena, unde a ținut o cuvântare la Gara de Nord-Vest – la numai câteva sute de metri depărtare de *Im Werd* –, în fața unei mulțimi de douăzeci de mii de membri ai organizațiilor SA, SS și *Hitlerjugend* („Tineretul Hitlerist“): „Am arătat, de-a lungul vieții mele – a tunat el –, că pot face mai mult decât estropiații care au condus această țară la ruină. Peste o sută de ani de-acum încolo, numele meu se va înălța drept al celui mai mare dintre toți fiii acestei națiuni“[39]. Mulțimea s-a dezlănțuit furtunos, răcnind *Sieg Heil!* și repetând sloganul iar și iar, asurzitor, făcându-și ea singură ecou după ecou, care s-au rostogolit peste casele evreiești din Leopoldstadt.

Viena gemea de zvastici, de-acum, și fiecare ziar nu mai conținea mare lucru, în afară de fotografii care-l glorificau pe *Führer*. A doua zi, Austria și-a văzut cu ochii mult-așteptatul plebiscit în chestiunea independenței. Evreii, de bună seamă, au fost excluși de la vot. Scrutinul a fost controlat cu strictețe și monitorizat îndeaproape de SS; nimeni nu s-a mirat, propriu-zis, că rezultatul final a fost de 99,7% voturi de sprijin pentru *Anschluss*. Hitler a declarat că un asemenea rezultat „…mi-a depășit până și mie toate așteptările“[40]. Clopotele bisericilor protestante din tot orașul au bătut mult și bine – vreo cincisprezece minute –, iar capul Bisericii Evanghelice a cerut să fie ținute slujbe de mulțumire. Catolicii au rămas tăcuți, nefiindu-le foarte clar dacă *Führer*-ul nu cumva intenționa să le dea și lor salarii de evrei.[41]

Ziarele străine au fost interzise. Insigne și ecusoane cu zvastici au început să fie purtate peste tot și de toată lumea, iar bănuielile – să se îndrepte spre orice bărbat sau femeie, care nu purta.[42] În școli, salutul *Heil Hitler!* a devenit parte a rutinei zilnice de după rugăciunile de dimineață. Arderile de cărți au devenit și ele rituale, iar SS-ul a ocupat așa-numita *Israelitische*

Kultusgemeinde – „Comunitatea Cultului Israelit“ –, de fapt centrul de activități culturale și religioase evreiești din apropierea Templului Municipal, umilindu-i și hărțuindu-i pe rabinii și ceilalți funcționari care lucrau acolo.[43] De atunci înainte, centrul avea să devină brațul guvernamental prin care era manevrată „problema evreiască“ și să fie obligat să-i plătească statului o „compensație“, pentru că era lăsat să-și ocupe propriul sediu.[44] Regimul a confiscat proprietăți evreiești în valoare totală de două miliarde și un sfert de *Reichsmark*[45] („mărci ale *Reich*-ului“) – sumă în care nu erau incluse casele și apartamentele.[46]

Gustav și Tini s-au chinuit să-și țină familia la un loc. El avea câțiva prieteni buni, arieni, în breasla tapițerilor, care i-au mai dat de lucru în atelierele lor, dar nu foarte frecvent. În timpul verii, Fritz și mama lui au mai lucrat pentru proprietarul Fabricii de Lactate din Austria de Jos, livrând lapte în zonele înconjurătoare dis-de-dimineață, când beneficiarii nu știau că laptele lor era livrat de niște evrei. Câștigau câte doi *pfennig*-i pentru fiecare litru livrat, reușind să adune până la o marcă pe zi – plată cu care se murea de foame. Supraviețuiau, toată familia, cu mesele calde pe care le furniza cantina săracului evreiască de pe strada lor.

Nu aveau cum să scape, însă, de atmosfera creată de naziști. Grupuri de paramilitari cu cămăși cafenii și de tineri hitleriști mărșăluiau pe străzi, cântând:

Când picură sânge de evreu de pe lama cuțitului,
atunci cântăm și râdem…

Cântecele lor preamăreau spânzurarea evreilor și punerea la zid a preoților catolici. Dintre cântăreți, unii erau foști colegi de-ai lui Fritz, care se făcuseră naziști cu o bruschețe șocantă. Unii se înrolaseră chiar și în unitatea SS locală, așa-numitul Fanion 89. SS-iștii erau peste tot – și le cereau să se legitimeze cetățenilor care le treceau prin față –, mândri și încântați de uniformele lor foșnitoare și de puterea lor neștirbită. Infecția era peste tot. Cuvântul *Saujud* – „porc de jidan“ – se auzea peste tot. Pancarte cu „Numai pentru arieni“ au apărut pe băncile din parcuri. Fritz și colegii lui, câți mai rămăseseră, nu mai aveau voie pe terenurile de sport, să joace și ei, nici la piscine, să înoate – ceea ce pe Fritz l-a întristat peste măsură, fiindcă el adora să înoate.

Pe măsură ce vara se consuma, violențele antisemite s-au mai atenuat, dar sancțiunile oficiale au continuat, iar mai jos de suprafața lucrurilor, presiunea se acumula. Un nume înfricoșător a început să se facă auzit: „Ține-ți capul plecat și gura închisă – își spuneau evreii unul altuia –, dacă nu vrei s-ajungi la Dachau“. Oamenii au început să dispară: mai întâi figurile proeminente – politicieni și oameni de afaceri –, apoi bărbații evrei valizi din punct de vedere fizic au fost luați și duși, pe diverse pretexte fără noimă. Unii le-au fost înapoiați familiilor sub formă de cenușă. Apoi, un alt nume a început să fie șoptit din gură în gură: Buchenwald. Lagărele de concentrare – *Konzentrationslager*, KL –, care fuseseră o caracteristică a Germaniei naziste de la bun început, s-au înmulțit.[47]

Persecuțiile îndreptate împotriva evreilor au devenit de ordin strict birocratic. O atenție specială era dată identității lor evreiești. În august, s-a decretat că, dacă nu purtau deja nume recunoscute ca fiind israelite, evreii erau obligați să-și ia nume secundare noi – *Israel* pentru bărbați; *Sara* pentru femei.[48] Buletinele de identitate le erau ștampilate cu un *J*, de la *Juden-Kennkarte* – „carte de identitate pentru evrei“ – sau *J-Karte*, cum li se spunea. În Leopoldstadt, se folosea o procedură specială. Deținătorul buletinului, după ce i se ștampila documentul de identitate, era dus într-o cameră în care dădea peste un fotograf și mai mulți asistenți, bărbați și femei deopotrivă. I se fotografiau capul și umerii, după care i se cerea să se dezbrace la piele. „În ciuda împotrivirii lor extreme – își amintea un martor ocular –, oamenii erau puși să se dezbrace complet…, ca să poată fi luați din nou la mână, din toate părțile“; erau amprentați și măsurați, „operațiuni în timpul cărora, bineînțeles, bărbații le măsurau pe femei; li se măsura tăria părului, li se luau mostre de sânge, și totul era notat pe hârtie și enumerat“.[49] Fiecărui evreu i se impunea toată această degradare – fără excepție. Unii fugeau mâncând pământul, de îndată ce-și primeau actele de identitate ștampilate, așa că SS-iștii au schimbat ordinea – îi fotografiau mai întâi.

Până în septembrie, situația de la Viena se mai liniștise, și aparențele unei vieți normale parcă reveniseră, chiar și pentru evrei, în interiorul propriilor comunități.[50] Dar naziștii nu erau câtuși de puțin mulțumiți de ce realizaseră până atunci – era nevoie de un imbold pentru a-i împinge pe oameni la următorul nivel de ură anti-evreiască.

În luna octombrie, s-a petrecut un incident în Belgia, care a prefigurat cele ce aveau să vină. Orașul-port Anvers avea un cartier evreiesc vast și

prosper. Pe 26 octombrie 1938, doi jurnaliști de la ziarul de propagandă nazist *Der Angriff* (*Ofensiva*), care tocmai coborâseră pe țărm de pe un vas de pasageri, au început să fotografieze bursa evreiască de diamante. Fiindcă se purtau de o manieră băgăreață și ofensatoare, mai mulți evrei au reacționat furioși – au încercat să-i gonească pe intruși, drept care s-a iscat o îmbrânceală, din care unul dintre jurnaliști a ieșit rănit și amândurora li s-au luat aparatele de fotografiat.[51] În presa germană, incidentul a fost ridicat la rangul de asalt scandalos asupra unor cetățeni germani nevinovați și neajutorați. Potrivit ziarului numărul unu al Vienei, un grup de turiști germani fuseseră atacați de o gașcă de cincizeci de haidamaci evrei, bătuți și umpluți de sânge, apoi jefuiți de bunuri, în timp ce ei zăceau la pământ, fără cunoștință. „O mare parte a presei belgiene păstrează tăcerea“, tuna și fulgera ziarul austriac. „Această atitudine scoate la iveală inadecvarea unor asemenea gazete, care nu se tem să facă ditamai scandalul, când unui singur evreu i se cere să dea socoteală pentru fărădelegile lui.“[52] Ziarul nazist *Völkischer Beobachter* (*Observatorul național*) a publicat un avertisment sumbru, cum că orice viitoare acte de violență ale evreilor împotriva germanilor „ar putea foarte ușor să aibă consecințe până dincolo de sfera lor de influență, ceea ce s-ar putea dovedi extrem de indezirabil și neplăcut“[53].

Era limpede amenințarea, și tensiunea – din ce în ce mai ridicată.

La începutul lui noiembrie, resentimentele antisemite de pe tot cuprinsul *Reich*-ului se aflau în căutarea unui debușeu. Totul a fost declanșat de un incident survenit departe, la Paris, unde un evreu polonez, pe nume Herschel Grynszpan, într-un acces de furie, care s-a datorat expulzării oamenilor săi din Germania, inclusiv a familiei sale, și-a cumpărat un revolver, a intrat cu el în ambasada Germaniei și l-a împușcat cu cinci gloanțe pe un funcționar ales la întâmplare, un anume Ernst vom Rath.

La Viena, ziarele au catalogat asasinatul drept „o provocare scandaloasă“[54]. Evreilor trebuia să li se dea o lecție.

Vom Rath a murit pe data de 9 noiembrie, într-o zi de miercuri. În noaptea care a urmat, naziștii au ieșit cu toate forțele pe străzile din Berlin, München, Hamburg, Viena – și în toate celelalte orașe, de fapt, mai mari sau mai mici. Oficialitățile de partid locale și cei de la Gestapo au fost maeștrii de ceremonii, sub a căror conducere au acționat cei din SA și SS, înarmați cu baroase, cu securi și combustibili. Ținte au fost locuințele și magazinele aflate încă în posesiunea evreilor. Toți evreii care le-au stat în

cale au fost bătuți și uciși în execuții sumare. Paramilitarii au smuls, după care au incendiat orice le-a căzut în mână, dar ceea ce au reținut martorii în culorile cele mai vii au fost vitrinele și ferestrele făcute țăndări. Germanii i-au spus acelei nopți *Kristallnacht* – „Noaptea de Cristal“ –, din cauza tuturor cioburilor strălucitoare, care acopereau străzile ca un covor de sticlă. Evreii aveau să-și amintească de același eveniment, ca fiind „pogromul din noiembrie“.

Ordinul general dat cu acea ocazie fusese ca nimic să nu fie jefuit, numai distrus.[55] În haosul care s-a iscat, ordinul a fost încălcat, și încă de multe ori, casele și prăvăliile evreilor fiind jefuite cu asupra de măsură, sub pretextul c-ar fi fost căutate arme și „literatură ilegală“[56]. Evreilor denunțați de vecinii lor le-au fost invadate locuințele, distruse bunurile, sfâșiate mobilele și hainele de către bărbați în cămăși cafenii; mamele își apărau copiii, și ele, și ei îngroziți, iar perechile stăteau îmbrățișate – toți și toate într-o stare de disperare înlemnită –, în timp ce sălbaticii le violau domiciliile.

În Leopoldstadt, evreii prinși afară din case au fost luați cu forța și târâți în Piața Carmelitelor, unde au fost bătuți. După miezul nopții, sinagogile au fost incendiate, și toate acoperișurile care se vedeau de la ferestrele apartamentului familiei Kleinmann luceau într-o nuanță de oranj, de la lumina flăcărilor care înghițiseră sinagoga de pe *Leopoldsgasse*, așa-numita *Polnische Schul* („Școala Poloneză“). Pompierii și-au făcut apariția, dar paramilitarii i-au împiedicat să intervină și să stingă focul, până când acea clădire magnifică nu se mistuise cu totul. Templul Municipal, din centrul orașului, căruia nu i se putea da foc, din cauza clădirilor de care se afla lipit, a fost, în schimb, devastat: minunatele sale ciopliturі în lemn, candelabrele, pereții frumos vopsiți în auriu și alb – toate au fost distruse și pângărite, iar chivotul și pupitrul *bimah*, trântite la pământ și zdrobite.

Nici nu se luminase încă de ziuă, când au început arestările. Mii de evrei – majoritatea, bărbați în putere – au fost fie smulși de pe străzi, fie târâți afară din casele lor, de trupele paramilitare.

Printre cei dintâi luați cu japca, s-au numărat și Gustav și Fritz Kleinmann.

CAPITOLUL 2

TRăDăTORI AI POPORULUI

אבא

Au fost duși la sediul poliției districtuale, o clădire impunătoare din cărămidă roșie și piatră cioplită, de lângă parcul public Prater.[57] Soții Kleinmann și copiii lor își petrecuseră multe după-amiezi din zilele de sărbătoare în parcul Prater, plimbându-se peste hectarele de pajiște verde, părinții odihnindu-se în grădina-berărie, în timp ce copiii lor se delectau cu mașinăriile și spectacolele bâlciului. Acum, în această dimineață sumbră de iarnă, porțile parcului erau ferecate, iar spițele ca de pânză de păianjen din oțel ale roții celei mari Ferris dominau amenințător acoperișurile. Gustav și Fritz au trecut pe dinaintea intrării parcului, fără ca măcar s-o vadă, într-un camion ticsit cu bărbați evrei din cartierul Leopoldstadt.

Le fuseseră demascați trupelor de asalt de către vecinii lor – oameni care-i fuseseră prieteni apropiați lui Gustav – doar se tutuise[58] cu ei –, cu care stătuse de vorbă, cărora le zâmbise, pe care-i cunoscuse și-i considerase de încredere, care-i cunoșteau copiii și povestea vieții. Și totuși, fără nici o coerciție sau provocare, iată că-i dăduseră brânci în prăpastie, peste marginea falezei.

La secția de poliție, prizonierii au fost descărcați din camion și mânați ca vitele într-un fost grajd, acum dezafectat.[59] Sute de bărbați și femei se aflau deja înăuntru. Mulți fuseseră, la fel ca Gustav și Fritz, luați direct din casele lor; alte sute aveau să fie arestați a doua zi dimineață, de la cozile formate în fața consulatelor și ambasadelor străine, unde-și căutau scăparea[60]; și mai erau și cei luați cu japca la întâmplare, direct de pe străzi. Li se pusese o întrebare ca o lătrătură: *Jude oder Nichtjude?* – „Evreu sau ne-evreu?“ Iar dacă răspunsul dat era *Jude*, sau dacă înfățișarea victimei trimitea câtuși de puțin cu gândul într-acolo – marș în spatele camionului! Unii au fost puși să parcurgă străzile, fiind insultați și agresați de mulțimile adunate de-o parte și de cealaltă. Era ceea ce naziștii numeau *die Volksstimme* – „vocea

poporului“ – și se revărsa pe străzi însoțită de urletele sirenelor, neîntrerupt, chiar și în lumina zorilor de zi. Dintr-un asemenea coșmar, nici măcar nu se întrevedea momentul trezirii.

Șase mii cinci sute de evrei – majoritatea bărbați – fuseseră duși la secțiile de poliție de peste tot din oraș[61], dar nici una dintre ele nu era mai ticsită de oameni, decât cea de lângă parcul Prater. Celulele dăduseră pe dinafară încă de la primele arestări, iar acum nou-veniții erau înghesuiți atât de strâns în clădirea care fusese înainte grajd, încât nu puteau sta, decât cu brațele ridicate; unii fuseseră puși să îngenuncheze, ca să încapă alții deasupra lor.

Gustav și Fritz au rămas împreună, în mijlocul acelei prese umane. Orele abia se scurgeau, ei stând fie în picioare, fie în genunchi, înfometați, însetați, cu dureri în articulații, înconjurați de mormăituri, gemete și rugăciuni. De afară, din curte, se auzeau răbufniri de batjocuri și bătăi. La fiecare câteva minute, câte doi sau trei oameni erau chemați, ca să fie interogați. Nici unii nu se mai întorceau de acolo.

Fritz și tatăl său pierduseră șirul orelor cât stătuseră și înduraseră acele chinuri, când, în fine, au fost și ei arătați cu degetul, și a trebuit să se lupte, ca să străbată prin masa de trupuri, către ușă. Au fost duși către o altă clădire și prezentați unei comisii de oficialități. Interogatoriul avea ca liant o suită de insulte: „porc de jidan“, „trădător al poporului“, „evreu criminal“. Fiecare prizonier era silit să se identifice cu asemenea calomnii, să le facă ale lui și să le repete. Întrebările erau aceleași pentru fiecare bărbat: *Câți bani ai, puși deoparte? Ești homosexual? Ai vreo relație cu vreo femeie ariană? Ai ajutat vreodată la efectuarea unui avort? Din ce asociație sau partid faci parte?*

În urma interogatoriului și a deliberărilor, fiecare prizonier se vedea repartizat în câte o categorie. Cei desemnați cu eticheta *Zurück* („Înapoi“) erau trimiși tot în arest, dar în altă parte, în așteptarea unei alte prelucrări. Cei din categoria *Entlassung* („Concediere“) erau eliberați – majoritatea femei, bătrâni, adolescenți și străini arestați din greșeală. Categoria pe care orice bărbat o auzea cu groază era *Tauglich* („Apt din punct de vedere fizic“), ceea ce era totuna cu a fi trimis la Dachau sau Buchenwald, sau în locul acela nou, a cărui denumire oamenii și-o spuneau în șoaptă – Mauthausen, un lagăr aflat în construcție, în Austria însăși.[62] Cât și-au așteptat verdictele, Gustav și Fritz au fost băgați într-o cameră de la mezanin, care dădea către curtea interioară. De acolo, au putut vedea ce

anume provoca zgomotele pe care le auziseră mai devreme. Bărbații de afară fuseseră aliniați în rânduri strânse, puși să stea cu brațele ridicate și, în acele poziții, umiliți și bătuți de paramilitari înarmați cu ciomege și bice. Fuseseră obligați să se culce la pământ, să se ridice în picioare, să se rostogolească pe jos, fuseseră biciuiți și loviți cu bocancii, le fuseseră mânjite cu mizerie paltoanele și costumele bune, iar pălăriile, călcate în picioare, în noroi. Unii fuseseră selectați pentru câte o bătaie soră-cu-moartea. Cei care nu luau parte la respectivele „gimnastici“ fuseseră puși să scandeze: „Suntem evrei criminali! Suntem niște porci de jidani!“

Pe tot parcursul acestor tratamente, polițiștii obișnuiți, oameni care lucrau de mult în poliție și care-i cunoșteau pe evreii din Leopoldstadt, au stat deoparte și au asistat, așa cum li se ceruse. Cu toate că puțini au fost cei care au luat parte concret la toate abuzurile, nu se poate spune că vreunul s-ar fi opus, văzându-le. Cel puțin un polițist de rang înalt a contribuit activ la bătăile din curtea interioară.[63]

După o lungă așteptare, au sosit și verdictele privitoare la Gustav și Fritz Kleinmann. Fritz, care avea doar cincisprezece ani, fusese repartizat în categoria *Entlassung* – era liber să plece. Gustav, în schimb, fusese etichetat cu *Zurück* – adică, înapoi în celulă. Fritz n-a putut face nimic altceva, decât să privească, uimit și scârbit, cum tatăl său era luat cu forța și dus de acolo.

וב

Era seară deja, când Fritz a părăsit secția de poliție. A mers pe jos până acasă de unul singur, trecând prin fața intrării atât de cunoscute în parcul Prater. De câte ori nu trecuse pe-acolo până atunci – după ce înota în Dunăre cu prietenii sau după câte o zi petrecută în parc, toți delectându-se cu prăjituri dulci sau zbârnâindu-le adrenalina prin vene.

Străzile erau pline de murdărie și de pete de sânge, rămase după destrăbălarea din noaptea precedentă. Cartierul Leopoldstadt era devastat, iar pe trotuarele de pe străzile comerciale și din Piața Carmelitelor, parcă fuseseră întinse covoare din cioburi de sticlă și așchii de lemn.

Fritz a ajuns acasă, în locuința familiei și în brațele mamei și ale surorilor sale. „Unde e tata?“, l-au întrebat. Le-a povestit ce se întâmplase și că tatăl îi fusese reținut. Iarăși le-au venit în minte acele denumiri cumplite –

Dachau și Buchenwald. Au așteptat, cât a fost de lungă acea noapte, dar n-au primit nici o veste; s-au interesat, așa, tatonând, însă n-au reușit să afle nimic.

În lumea întreagă, vestea pogromului a fost primită cu sentimente de repulsie. Statele Unite și-au rechemat ambasadorul de la Berlin, în semn de protest[64], președintele Roosevelt declarând că știrea „a fost de natură să afecteze profund poporul american… Cu greu mi-a venit să cred că asemenea lucruri se mai pot întâmpla în secolul XX.“[65] La Londra, *The Spectator* (pe atunci, o revistă de stânga, liberală) a scris că „barbarismul din Germania se manifestă pe o scară atât de largă, și este marcat de o lipsă de omenie atât de diabolică, și poartă semne ale inspirației oficiale atât de inconfundabile, încât consecințele sale… nu pot fi nicicum prezise deocamdată“[66].

Dar naziștii au respins acuzațiile de atrocitate, ca fiind niște false relatări menite să distragă atenția de la crima odioasă autentică – și anume, asasinarea unui diplomat german de către un terorist evreu. S-au felicitat reciproc, pentru că le aplicaseră evreilor o binemeritată pedeapsă, „expresia dezgustului justificat, care e prezent în straturile cele mai largi ale poporului german“[67]. Condamnările venite din străinătate au fost respinse, ca fiind „niște porcării și mizerii născocite în bine-cunoscutele centre de imigrație de la Paris, Londra și New York și răspândite de presa internațională, influențată de evrei“[68]. Distrugerea sinagogilor însemna că evreii „de-acum, nu vor mai putea urzi comploturi împotriva Statului, sub acoperirea unor slujbe religioase“[69].

Fritz, Tini, Herta, Edith și Kurt au așteptat pe tot parcursul acelei zile de vineri, dar n-au reușit să afle nimic despre Gustav. Pe urmă, când s-a lăsat seara și a început sabatul, a bătut cineva la ușă. Cuprinsă de emoții, Tini s-a dus și a deschis. Da – el era, soțul ei, în viață.

Epuizat, înfometat, deshidratat, mai piele-și-os ca niciodată, Gustav a intrat în apartament, ca și cum ar fi revenit la viață din mormânt, și a fost întâmpinat cu o răbufnire de bucurie și ușurare. Oficialitățile naziste luaseră notă de faptele lui de vitejie din Războiul cel Mare, și vechii prieteni pe care-i mai avea în rândurile poliției puseseră chezășie pentru multele lui răni primite în luptă și decorații ulterioare. Ordinul venit de la vârfurile ierarhiei SS era ca veteranii să fie scutiți de luatul cu japca, la fel cum erau și bolnavii, bătrânii și cei foarte tineri.[70] Nici măcar naziștii nu mergeau,

deocamdată, chiar atât de departe, încât să trimită un veteran de război în lagărele de concentrare – drept care, lui Gustav Kleinmann i se dăduse drumul să plece.

În cursul următoarelor zile, transporturile au început. Flotile întregi de dube ale poliției, zise *Grüne Heinrich* – „Henric cel Verde“ –, au sosit în șiruri interminabile de la secțiile de poliție de prin tot orașul, încărcate până la refuz cu bărbați evrei, unii veterani de război și ei, dar care nu aveau atâtea decorații precum Gustav Kleinmann, și nici cunoștințe în poliție. Cu toții au fost mânați către aceeași destinație: rampa de încărcare de la *Westbahnhof* – „Gara de Vest“. Odată ajunși acolo, prizonierii au fost înghesuiți în vagoane de marfă. Unii au mers la Dachau, alții – la Buchenwald. Mulți au dispărut pentru totdeauna.

אבא

Gustav răsucea neatent, printre degete, o fâșie de stofă, o căzătură, o fărâmă de aruncat, o rămășiță a fostei lui existențe. Din stradă, răsunau ecourile unor lovituri de ciocan – peste drum, un muncitor bătea cuie în scândurile care acopereau vitrinele sparte ale unui magazin care-i aparținuse unui evreu. Nu-i mai aparținea evreului.

Uitându-se pe *Im Werd* în jos și vizavi, peste piață și *Leopoldsgasse*, recunoștea magazinele care le aparținuseră mai demult unor prieteni ai săi, evrei ca și el, iar acum erau fie pustii, fie în posesia unor ne-evrei. La fel ca vecinii care-i dăduseră, pe el și pe Fritz, pe mâinile celor de la SA, mulți dintre noii posesori fuseseră prieteni cu cei ale căror afaceri le luaseră. Era, de exemplu, parfumeria lui Ochshorn, din colțul îndepărtat al pieței comerciale, acum în posesia lui Willi Pöschl, un vecin de bloc de-al lui Gustav. Măcelarii, vânzătorii de păsări și de fructe își pierduseră cu toții tarabele. O altă prietenă de-a lui Gustav, Mitzi Steindl, participase cu înverșunare, când se pusese problema ca evreii să fie goniți și afacerile lor să fie confiscate; până atunci, ea fusese o femeie săracă, iar Gustav, știind-o cusătoreasă, îi dăduse de multe ori câte ceva de lucru, numai ca s-o ajute să se descurce.

Cum o clasă întreagă de oameni fuseseră stigmatizați ca dușmani ai poporului și fiindcă se ivise șansa obținerii unui profit instantaneu, prietenul

se întorsese împotriva prietenului, fără să ezite și fără să simtă vreo remușcare. Mulți au exultat, văzând hărțuielile, intimidările, jafurile, bătăile și deportările. În ochii aproape ai tuturor, evreii nu-ți puteau fi prieteni – cum ar fi putut un animal primejdios, de pradă, să fie prietenul unei ființe umane? Era de neconceput.

Un jurnalist englez al vremii observa: „E drept că evreii din Germania nu au fost condamnați la moarte în mod oficial; atâta doar, că le-a devenit imposibil să mai trăiască“[71]. Confruntați cu această imposibilitate, sute s-au sinucis, dintre evrei, acceptând inevitabilul și scutindu-se ei înșiși de o viață fără speranță, care nu mai însemna nimic. Alții, mult mai numeroși, au decis că era cazul să plece și să-și refacă viețile în alte părți. Îndată după *Anschluss*, evreii austrieci au început să facă demersuri ca să emigreze, iar de atunci, numărul și disperarea lor nu făcuseră decât să crească.

החפשמ

Gustav și Tini vorbeau și ei despre o eventuală plecare. Tini avea rude și prieteni, care se mutaseră în America de mulți ani. Dar să părăsească *Reich*-ul în căutarea unui loc mai bun – așa ceva devenise din ce în ce mai dificil de realizat, pentru o familie de evrei lipsiți de bogăție sau de influență. În cei cinci ani și jumătate, care trecuseră de la venirea la putere a naziștilor în Germania, emigraseră zeci de mii de evrei, numai că fiecare națiune de pe planetă opunea din ce în ce mai multă rezistență în fața șuvoiului de imigranți și refugiați.

În Austria, emigrația evreiască – și viața evreilor, în general – se aflau sub controlul lui Adolf Eichmann. Ca un fost birocrat ce fusese, în cadrul serviciilor de informații și siguranță ale trupelor SS, și austriac de origine, Eichmann se impusese ca fiind expertul de frunte al organizației în privința culturii și a treburilor evreiești în general.[72] Soluția lui la „problema evreiască“ era, înainte de oricare alta, ca evreii să fie încurajați să plece, prin intermediul Oficiului Central pentru Emigrația Evreiască. El a reactivat Comunitatea de Cult Israelită, organizația culturală și socială a evreilor vienezi, obligându-i pe liderii acesteia să devină parte din aparatul său birocratic. Prin urmare, Comunitatea s-a apucat să adune date despre evrei și a coordonat elaborarea documentației necesare pentru plecarea lor.

Cu toate că doreau să-i vadă plecați pe evrei, naziștii nu se puteau abține să le facă plecarea cât mai crudă cu putință. Îi privau de bogăție, pe măsură ce-i făceau să treacă prin sistemul impus, obligându-i să achite o mulțime de taxe și amenzi, care aduceau a extorcare de bani: de exemplu, o taxă de „părăsire a *Reich*-ului", care mergea până la 30% din bunuri, și o taxă de „ispășire" de 20% (ca pedeapsă pentru „crimele abominabile" de care se făceau vinovați evreii)[73], plus niște mite zdravene și un curs de schimb al valutelor străine, care erau jaf curat. Mai mult decât atât, adeverința de achitare a taxelor de către solicitant era valabilă doar câteva luni, iar obținerea unei vize dura frecvent mai mult. Aspiranții la statutul de emigrant se trezeau adesea obligați să revină la punctul de plecare și să plătească totul încă o dată. Drept consecință, guvernul nazist a trebuit să *împrumute* cu bani Comunitatea de Cult Evreiască, pentru ca evreii săråciți să fie ajutați să-și plătească taxele impuse, ca să obțină biletele de călătorie și sumele în valută, de care aveau nevoie, ca să emigreze.[74] În felul acesta, ura naziștilor înșile a pus piedici în calea funcționării tocmai a mecanismului creat de ei, pentru a-și atinge scopul de a scăpa de evrei.

Partea cea mai dificilă era să găsească un loc unde să emigreze. Peste tot în lume, oamenii îi condamnau pe naziști și-și criticau propriile guverne, că nu acționau practic deloc, pentru a-i primi pe refugiați. Dar cei care militau în asemenea campanii erau depășiți numeric de cei care nu i-ar fi vrut pe imigranți între ei, ca să le ia din mijloacele de întreținere și să le dilueze comunitățile. Presa germană jubila în fața ipocriziei unei lumi care nu se mai oprea din jeluitul indignat și zgomotos al suferinței pretins deplorabile a evreilor, dar care făcea prea puțin – sau deloc – pentru a-i ajuta. *The Spectator* a denunțat ca fiind „scandalos, mai ales pentru conștiința creștină, faptul că lumea modernă, cu toată bogăția și resursele ei uriașe, nu le poate oferi un cămin acestor exilați"[75].

Pentru membrii familiei Kleinmann, orașul lor devenise, după cum se exprima un jurnalist britanic,

> „…un oraș al persecuției, un oraș al sadismului… oricât de multe exemple de cruzime și bestialitate ar fi oferite, nu-i vor putea evoca, unui cititor care nu a simțit el însuși atmosfera Vienei, aerul pe care sunt siliți evreii austrieci să-l respire… starea lor de teroare la fiecare clopoțit al soneriei de la intrare, mirosul de cruzime care plutește prin aer… Numai simțind

atmosfera cu pricina, vei putea înțelege de ce familii și prieteni se despart și emigrează în cele patru zări ale lumii.“[76]

Chiar și după *Kristallnacht*, guvernele străine, presa conservatoare și voința democratică prevalentă au continuat să se opună ferm primirii a mai mult decât un firicel de imigranți evrei. Când priveau ansamblul Europei, occidentalii nu vedeau numai cele câteva sute de mii de evrei din Germania și Austria, ci, pândind în spatele acelora, miile de evrei din alte țări europene și cele trei milioane din Polonia – fiindcă în toate țările respective intraseră de curând în vigoare legi antisemite.

„Ce spectacol rușinos – a zis Adolf Hitler – este să vezi cum din întreaga lume democratică emană înțelegere pentru biata populație chinuită a evreilor, dar aceeași lume rămâne cu inima împietrită și nesimțitoare, când vine vorba să-i ajute concret.“[77] Hitler îl batjocorea pe Roosevelt pentru „ceea ce numește el conștiință“, în timp ce parlamentarii de la Westminster[78], din toate partidele, vorbeau cu toată convingerea despre nevoia de a-i ajuta pe evrei, dar secretarul pentru afaceri interne, Sir Samuel Hoare, avertiza despre „curentul subiacent de suspiciuni și anxietăți referitoare la un eventual aflux de străini“ și descuraja imigrația în proporții de masă.[79] Totuși, membrii Camerei Comunelor, îndemnați de parlamentarii laburiști George Woods și David Grenfell, au insistat pentru o mișcare concertată de ajutorare a copiilor evrei – pentru salvarea „tinerei generații a unui popor măreț“, care „nu a pregetat niciodată… să contribuie cu noblețe și generozitate“ la modul de viață al națiunilor în care și-a găsit refugiu.[80]

Între timp, evreii de pe teritoriul *Reich*-ului nu aveau altceva de făcut, decât să-și trăiască zilele așa cum le era dat, să formeze cozi în fața consulatelor diverselor națiuni occidentale, să aștepte și să spere că aveau să primească vizele pentru care depuneau cereri. Pentru miile de evrei din lagărele de concentrare, unica lor speranță stătea într-o viză cu care ar fi putut emigra. Evreii vienezi rămăseseră cu sutele fără case, și multora le era frică să ceară, chiar și așa, viză de emigrare, de teamă să nu fie arestați.[81]

Gustav nu avea bani și nu avea proprietăți, drept care nu putea strânge fondurile necesare, pentru a-și cumpăra scăparea de un sistem birocratic mai rău decât o lipitoare. Plus că nu avea el însuși încredere în propria-i capacitate de a începe o viață nouă într-o țară străină. Ultimul cuvânt îl avea Tini, care nu putea suporta nici măcar ideea unei plecări definitive. Ea își

avea rădăcinile, adică se născuse și crescuse, la Viena. La vârsta ei, unde s-ar fi putut stabili, fără să se simtă smulsă din locul ei firesc? E drept – altfel gândea în privința copiilor ei. Cel mai tare o îngrijora Fritz, care avea cincisprezece ani: dacă naziștii puseseră o dată mâna pe el, puteau s-o mai pună și altă dată. Și nu mai era mult, până când băiatul ar fi rămas fără protecția pe care i-o dădea faptul că era minor.

În decembrie 1938, peste o mie de copii evrei au părăsit Viena, cu destinația Marea Britanie – primii dintr-un lot proiectat de cinci mii, acceptați de guvernul Majestății-Sale britanice, care se ridica, pentru o dată, la înălțimea propriilor cuvinte frumoase.[82] Până la urmă, peste zece mii aveau să-și găsească refugiul în Regatul Unit, prin intermediul programului *Kindertransport* – „Transportul copiilor". Dar și aceștia nu constituiau decât o mică parte din totalul celor care aveau nevoie de un refugiu. Britanicii au propus ca Palestina să primească alte zece mii de copii. Auzind și ea de această propunere, Tini și-a făcut speranțe că Fritz al ei ar fi putut prinde un loc într-un asemenea transport[83]; era destul de mare, încât să suporte ideea că era trimis în lumea largă și să se întrețină muncind, ceea ce lui Kurt nu i se putea cere, la vârsta lui, de opt ani. Discuțiile demarate în Palestina s-au prelungit pe parcursul câtorva luni bune. Arabii se temeau că urmau să fie copleșiți numeric în propria lor țară, pierzându-și drepturile majoritare, de care se bucurau la momentul respectiv, și renunțând la toate speranțele lor de a obține, cândva, un stat palestinian independent. În cele din urmă, discuțiile au fost abandonate.[84]

În timp ce restul familiei Kleinmann se agita și ezita, Edith era hotărâtă să plece, fără să se uite înapoi. Pe lângă umilințele și abuzurile, pe care le suferise, fiind un spirit plin de viață și deschis experiențelor noi, nu putea suferi să trăiască într-o asemenea stare de limitare, ceea ce era totuna, pentru ea, cu o formă de captivitate. Indiferent de ce ar fi presupus asta, ea, una, trebuia să scape.

Edith pusese ochii pe America și făcuse rost de cele două depoziții sub jurământ, de care avea nevoie din partea rudelor americane ale maică-sii, în sensul că acceptau și aveau posibilitatea s-o găzduiască și s-o întrețină. La finele lui august 1938, înarmată cu aceste hârtii, s-a înscris la consulatul american, pentru a începe procesul de solicitare a vizei.[85] Sistemul gemea de astfel de cereri și era într-adins gâtuit la ambele capete – și de către Departamentul de Stat american, și de regimul nazist. Cum sfârșitul de an

se apropia vertiginos, Edith risca să rămână blocată la Viena pentru totdeauna. După *Kristallnacht*, nemaiavând răbdare să aştepte, s-a gândit că Anglia părea să-i ofere o perspectivă mai bună.

De la începutul verii, o mulţime de evrei – majoritatea femei, care treceau mai simplu prin procesul de acceptare – se hotărâseră că pe Marea Britanie trebuia să mizeze. Anunţuri dătătoare de speranţă începuseră să apară în secţiunea de mică publicitate a cotidianului *The Times*.[86] Slujbele pentru care se căutau doritori acopereau o gamă largă: de la slujnice, bucătărese, şoferi şi bone, până la prelucrători de aur, jurişti, instructori de pian, mecanici, profesori de limbi străine, grădinari şi contabili. Mulţi îşi ofereau serviciile pentru munci cu mult sub calificările lor. Aceleaşi auto-recomandări se repetau întruna: „bun profesor“, „bucătar perfect“, „meseriaş priceput“, „posed experienţă“, „caracter de excepţie“. Cu trecerea timpului, anunţurile au devenit disperate la modul palpabil: „orice muncă“, „solicit de urgenţă“, „împreună cu băiat de zece ani (la căminul de copii, dacă e necesar)“, „de îndată“… – erau strigătele de ajutor ale unor oameni care vedeau înălţându-se nişte ziduri ca de închisoare de jur-împrejurul lor şi cum orice uşă li se trântea în faţă.

Slujitoarele certificate aveau cele mai bune şanse de a primi viză.[87] Elka Jungmann, o vecină de-a familiei Kleinmann, a plasat un anunţ tipic pentru alte sute asemănătoare:

> „Bucătăreasă cu scrisori de recomandare pentru experienţă îndelungată (evreică), inclusiv menajeră, pricepută la orice muncă din casă, caut angajare – Elsa Jungmann, Viena 2, *Im Werd* 11/19“[88].

Edith, în schimb, ca ucenică de modistă ce era, nu avea de oferit priceperi domestice – şi nici nu era doritoare să capete aşa ceva. Ea se îmbrăca bine, trăia bine şi se considera o doamnă în devenire. Să se ocupe de curăţenie în cine-ştie-ce casă? Nu-i stătea în fire. Dar Tini a luat-o în grija ei şi a învăţat-o ce ştia şi ea, obţinându-i, până la urmă, o slujbă de fată-n casă la o familie învecinată, de evrei înstăriţi. Edith a lucrat în acea casă timp de o lună, iar familia respectivă, generoasă, i-a dat o scrisoare de recomandare, prin care certifica faptul că lucrase timp de şase luni. Dovedind apoi un noroc uimitor, Edith a reuşit să obţină un contract de muncă în Anglia. Nu mai avea nevoie, de-acum, decât de viza britanică şi să-i fie aprobată emigrarea de către autorităţile naziste.

Asta, însă, era partea dificilă. Guvernul Majestății-Sale nu elibera, zilnic, decât o mână de vize.[89] Coada era lungă și înainta dureros de lent, în fața consulatului britanic. Douăzeci-și-patru de ore din zi, toți membrii familiei stăteau la rând unul câte unul, ținând locul pentru Edith. Era un frig mușcător, însă fiecare își făcea schimbul și avansa în ritmul acelei cozi, cu câțiva centimetri pe zi. Trotuarele din fața diverselor consulate gemeau de solicitanți de vize, pe care, din când în când, îi mai dispersau polițiștii; alteori, mai veneau paramilitari din SA și-i băteau pe evrei cu bucăți de frânghie.[90] A durat o săptămână întreagă, pentru ca locul de la coadă al familiei Kleinmann să ajungă la intrarea somptuoasă a Palatului Caprara-Geymüller[91], care adăpostea consulatul britanic de la Viena. Edith a fost primită înăuntru și a reușit să-și depună cererea. Pe urmă, iar a avut de așteptat. Într-un târziu, la începutul lui ianuarie 1939, i-a fost atribuită viza.

Despărțirea s-a dovedit dureroasă și pentru Edith, și pentru toți ceilalți membri ai familiei Kleinmann. Le era cu neputință, tuturor, să-și imagineze măcar cum sau când aveau să se revadă. Fata cea mare s-a urcat într-un vagon de tren și a dispărut din viețile părinților și ale fraților ei, începând o existență nouă și lăsând în urma ei un mare gol.

După doar câteva zile, s-a urcat la bordul unui feribot și a traversat Canalul Mânecii, lăsând în urma ei și regimul de teroare, și abuzurile, și pericolele – dar și tot ce știa, și pe toți cei pe care-i iubea, temându-se de ce li s-ar fi putut întâmpla. După mulți ani și după ce înaintase în vârstă, le vorbea copiilor ei despre acele vremuri și, ori de câte ori ajungea la punctul respectiv, tăcea, ca și cum durerea îi rămăsese la fel de ascuțită, chiar și la multă vreme după ce orice alt amănunt își pierduse din duritate – această amintire a despărțirii era mai puternică, decât orice i se întâmplase și înainte, și după ea.

החפשמ

La Viena, comunitatea evreiască asediată ajunsese o umbră a ceea ce fusese odată. Unui vizitator care a venit în Austria, la începutul verii lui 1939, i s-a părut că era mai rău decât orice se petrecea în Germania; străzi întregi de magazine și case din Leopoldstadt fuseseră lăsate în părăsire de evreii evacuați din ele; străzi odinioară aglomerate erau acum pustii – „ni s-a părut că arăta ca un oraș mort“[92].

Organizația Tineretul Sionist pentru Aliyah[93], al cărei scop oficial era să-i pregătească pe tinerii evrei pentru viața de kibuț[94] din Palestina, a făcut o muncă eroică în rândurile copiilor, oferindu-le învățătură, pregătire în diverse meserii și în medicină, precum și asistență. Peste două treimi din câți evrei mai rămăseseră la Viena erau, de-acum, dependenți de mila publică, mai ales în interiorul propriilor comunități. Ieșeau din case cât mai rar cu putință. În majoritatea districtelor, era periculos pentru ei să se mai afle pe străzi după căderea întunericului, mai ales în serile în care se desfășurau mitinguri ale partidului nazist; de fiecare dată aveau loc brutalități de vreun fel oarecare, după ce membrii detașamentelor SS și SA se înfierbântau, de la cuvântările ținute. Unele districte erau prea periculoase la orice oră a zilei sau a nopții.

În micul lor apartament, soții Kleinmann și copiii lor, câți le mai rămăseseră, stăteau grupați la un loc, adunându-se în jurul locului lăsat gol de Edith. Kurt mergea la cursurile uneia dintre școlile improvizate, în timp ce fratele și sora lui se dădeau peste cap să-și ajute părinții. În acea vară, Fritz a împlinit șaisprezece ani, și a trebuit să-și ia o nouă carte de identitate. Dintre toate fotografiile de pe legitimațiile *J-Karte* ale familiei, a lui Fritz – în care băiatul, arătos altfel, dar îmbrăcat numai în vestă, se uita către obiectivul aparatului de fotografiat cu niște priviri în care se citea ură – a fost singura care avea să supraviețuiască, în cele din urmă.

Câteodată, unele scrisori de la Edith mai reușeau să ajungă la Viena. Erau scurte și simple. Edith își luase în primire munca de fată-n casă și se descurca bine. Locuia în suburbiile orașului Leeds și lucra pentru o evreică rusoaică, pe nume doamna Brostoff. Nu pomenea o vorbă despre cum se simțea.

Scrisorile de la Edith au continuat să le parvină alor ei toată acea vară, după care au încetat brusc: pe 1 septembrie, Germania a invadat Polonia. Marea Britanie și Franța i-au declarat război, așa încât o barieră de netrecut s-a instalat între Edith și familia ei din Austria.

După numai nouă zile, o lovitură și mai grea s-a abătut peste familia Kleinmann: pe 10 septembrie, Fritz a fost arestat de Gestapo.

אבא

Un nou val de arestări a măturat *Reich*-ul german. Fiindcă Germania se afla în război cu Polonia, toți evreii de origine poloneză au fost declarați dușmani străini.[95] Gustav, care era cetățean austriac, născut și crescut pe teritoriul Austriei, ar fi trebuit să fie în siguranță. Și totuși, oamenii care-l știau bine erau conștienți că el se născuse, de fapt, în regatul istoric al Galiției. Din 1918, Galiția devenise parte componentă a Poloniei și, din punctul de vedere al Germaniei, orice evreu născut acolo era polonez și, deci, o amenințare pentru siguranța *Reich*-ului german.

Lovitura de baros a căzut într-o duminică, în timp ce Tini, împreună cu Herta, Fritz și Kurt, se găseau în apartamentul familiei. O bătaie viguroasă în ușă i-a făcut pe toți să încremenească de groază.

Tini a deschis cu precauție, cât să arunce o privire afară. Patru bărbați o priveau de sus în jos, toți vecini. Le-a recunoscut fețele – toate ridurile de sub acei ochi și toți perii de pe acei obraji erau viziuni cunoscute pentru ea. Erau toți oameni muncitori, precum Gustav al ei – prieteni, cu neveste pe care ea le cunoștea, cu copii care se jucaseră măcar o dată cu copiii ei. Friedrich Novacek, de pildă, care era lucrător mecanic, și Ludwig Helmhacker, un cărbunar, mai-marele grupului.[96] Aceiași patru inși îl dăduseră pe Gustav pe mâna autorităților în noaptea zisă „de cristal“, iar Ludwig și mica lui trupă de canalii naziste le mai bătuseră de multe ori la ușă celor din familia Kleinmann, de atunci.

– Ce mai vrei de la noi, Wickerl?[97], a zis Tini, exasperată, când musafirii nepoftiți au dat buzna peste ea în micul apartament – nu s-a putut abține să i se adreseze lui Ludwig cu diminutivul obișnuit. Știi că nu mai avem nimic – nici de mâncare nu mai avem.

– Pe soțul tău îl vrem, i-a spus Ludwig. Am primit ordine: dacă nu-l găsim pe Gustl[98], să luăm băiatul – și a făcut semn cu capul către Fritz.

Tini s-a simțit, de parcă ar fi primit un șut zdravăn, nu altceva. Nimic din ce-ar fi putut spune ea nu avea cum să schimbe cele ce se petreceau. Grupul de patru a pus mâna pe băiatul ei scump și l-a dus de acolo către ușă. Ludwig s-a oprit, înainte să plece, și a zis:

– Ca să știi: îl ducem la poliție pe Fritzl, iar când se întoarce Gustl acasă, dacă se prezintă la secție, îți primești băiatul înapoi.

Când s-a întors Gustav, mai târziu, și-a găsit familia într-o stare de panică și durere. Auzind ce se întâmplase, n-a mai stat pe gânduri: s-a răsucit pe călcâie și s-a îndreptat spre ușă, cu intenția de a merge glonț la poliție. Tini l-a prins de braț:

– Nu te duce, i-a spus. Or să pună mâna și pe tine.

– Nu-l pot lăsa pe Fritzl în mâinile lor, a zis Gustav și s-a întors iar să plece.

– Nu!, s-a milogit de el Tini. Trebuie să fugi, să te duci undeva și să te-ascunzi.

Dar el a fost neînduplecat. Lăsând-o pe Tini cu ochii în lacrimi, Gustav s-a dus în mare grabă către secția de poliție de pe *Leopoldsgasse*. Luându-și inima în dinți, a intrat fără să ezite și s-a îndreptat către biroul de întâmpinare. Polițistul de serviciu și-a ridicat privirile și s-a uitat la el.

– Sunt Gustav Kleinmann, a zis tatăl. Am venit să mă predau. Fiul meu e-aici, la dumneavoastră. Luați-mă pe mine și lăsați-l pe el să plece.

Polițistul și-a rotit privirile de jur-împrejur, apoi s-a stropșit la Gustav:

– Pleacă de-aici! Ieși naibii de-aici și du-te!

Gustav, rămas fără grai, a părăsit clădirea. S-a întors acasă, unde a găsit-o pe Tini atât ușurată că-l revedea, cât și neconsolată că Fritz nu se întorsese cu taică-său.

– O să-ncerc iar mâine, i-a spus Gustav.

– Or să vină după tine pân-atunci, a zis ea, și iar s-a rugat de el, să fugă și să se ascundă, însă el a refuzat-o din nou. Pleacă-n momentul ăsta, s-a încăpățânat ea, dacă nu vrei să dau drumul la gaz și să mă sinucid.

Kurt și Herta îi priveau îngroziți. Spiritul de rezistență al părinților era temelia pe care se baza familia lor – să-i vadă reduși la un asemenea hal de disperare era ceva ce-i umplea de groază.

Până la urmă, Tini l-a convins pe Gustav, care a părăsit apartamentul, cu promisiunea că avea să-și găsească o ascunzătoare. Tot restul acelei zile și toată seara, Tini a stat ca pe ghimpi, așteptând s-audă bătaia în ușă. Dar n-a bătut nimeni – în schimb, noaptea târziu, Gustav însuși s-a întors. Nu avea unde să se ducă și nu putea suporta ideea că-i lăsa pe Tini și pe cei doi copii, câți îi mai rămăseseră, singuri peste noapte. Plus că n-avea cum ști pe cine ar fi luat naziștii, dacă mai veneau și nu-l găseau pe el.

La ora două noaptea, chiar au venit. O bătaie în ușă ca un bubuit, un șuvoi de bărbați care s-a revărsat în apartament, ordine răstite, mâini care l-au înșfăcat pe Gustav, plânsete, rugăminți, ultimele vorbe disperate pe care le-au schimbat între ei soțul și soția. L-au lăsat să-și facă un mic bagaj, cu câteva lucruri de îmbrăcat: un pulover, un fular, o pereche de șosete de schimb.[99] Și-apoi, totul s-a terminat. Ușa s-a trântit în urma tuturor, și Gustav dus a fost.

Astăzi, parte a sudului Poloniei și a vestului Ucrainei.

Textul manifestului a fost publicat în ziarul *Die Stimme*, 11 martie 1938, p. 1; vezi și G.E.R. Gedye, *Fallen Bastions: The Central European Tragedy*, 1939, pp. 287–289, pentru o relatare de martor ocular a evenimentelor de la Viena, din acea zi.

Partidul lui Schuschnigg, Frontul Patriei, era de orientare fascistă, opus naziștilor și social-democraților. Și totuși, nu era în mod special antisemit. În privința numărului evreilor din Austria, vezi Martin Gilbert, *The Routledge Atlas of the Holocaust*, 2002, p. 22; și Norman Bentwich, *The Destruction of the Jewish Community in Austria, 1938–1942* (*Distrugerea comunității evreiești din Austria, 1938–1942*), în J. Fraenkel (editor), *The Jews of Austria: Essays on Their Life, History, and Destruction*, pp. 467–478 (aici, p. 467).

E vorba despre Engelbert Dollfuss (1892–1934), cancelar federal al Austriei din 1932 până la asasinarea sa de către agenți naziști. A instituit un regim dictatorial, dizolvând parlamentul și consacrând noțiunea de „austro-fascism“ (*n.trad.*).

Die Stimme, 11 martie 1938, p. 1.

Unii oameni cu origini evreiești se considerau pe de-a întregul germani; vienezul Peter Wallner afirma: „Nici n-am fost vreodată evreu, cu toate că toți cei patru bunici ai mei erau evrei“. Dar, când au sosit naziștii, a fost și el persecutat, laolaltă cu toți ceilalți – „căci, potrivit Legilor de la Nürnberg, sunt evreu“ (Peter Wallner, *By Order of the Gestapo: A Record of Life in Dachau and Buchenwald Concentration Camps*, 1941, pp. 17–18). În baza Legilor de la Nürnberg din 1935, cineva era definit ca evreu, indiferent de religia căreia îi aparținea, dacă avea mai mult de doi bunici evrei.

Die Stimme, 11 martie 1938, p. 1.

Jüdische Presse, 11 martie 1938, p. 1.

E vorba de Marea Criză Economică din anii 1929–1933 (*n.trad.*).

Sau *șabat* – perioada cuprinsă între apusul soarelui de vineri și lăsarea întunericului de sâmbătă seara (*n.trad.*).

Echivalentul a circa două sau trei lire sterline din anul 2019 (*n.trad.*).

O cruce cu toate brațele egale, în formă de *T.*

Scenele din ziua respectivă sunt descrise de George Gedye (în *Fallen Bastions…*, pp. 287–296), un jurnalist britanic rezident la Viena, corespondent al ziarelor *The Daily Telegraph* și *The New York Times*.

Iată de ce, dând dovadă de cinism, Schuschnigg stabilise ca vârsta minimă de vot la plebiscit să fie de douăzeci-și-patru de ani, majoritatea naziștilor având sub această vârstă.

The Times, 11 martie 1938, p. 14; de asemenea, *Neues Wiener Tagblatt* (*Noul cotidian vienez*), 11 martie 1938, p. 1.

Gedye, în *Fallen Bastions…*, pp. 290–293, descrie scenele respective, pe măsură ce seara se lăsa.

Gedye, în *Fallen Bastions…*, p. 290; *The Times*, 12 martie 1938, p. 12.

Reprodus după Gedye, *Fallen Bastions…*, pp. 10, 293 și *The Times*, 12 martie 1938, p. 12. Potrivit cotidianului britanic *The Times*, gazetele de la Berlin din acea seară au pretins că Germania zdrobise „trădarea“ pusă la cale de „șobolanii marxiști“ din guvernul austriac, care comiseseră „înfiorătoare cruzimi“ împotriva oamenilor, iar aceștia fugiseră în număr mare către granița cu Germania. Cu neadevăruri de felul acesta și-au justificat naziștii acțiunea de preluare a puterii în Austria.

Piesă de mobilier ornamentată, în care sunt păstrate sulurile *Torei*.

Pupitru pe care-și pune rabinul textul din care citește, stând cu fața către chivot.

Sinagoga e descrisă ca fiind *überfüllt* („supra-aglomerată“) în acea seară (Hugo Gold, *Geschichte der Juden in Wien. Ein Gedenkbuch*, p. 77; vezi și Erika Weinzierl, *Christen und Juden nach der NS-Machtergreifung in Österreich* (*Creștini și evrei după acapararea puterii de către naziști în Austria*), în *Anschluß 1938*, pp. 175–205 (aici, pp. 197–198).

Textual: „Germania peste tot“ – titlul neoficial al imnului național german, adoptat în 1922. Sensul este al reunificării Germaniei divizate (*n.trad.*).

Gedye, *în Fallen Bastions…*, p. 295. Ostilitatea față de catolici izvora din viziunile antagonice în privința unor chestiuni precum tentativele naziștilor de a suprima *Vechiul Testament* și a deziudaiza creștinismul, precum și din recunoașterea de către biserici a convertiților creștini ne-arieni și condamnarea de către Vatican a rasismului (David Cesarani, *Final Solution: The Fate of the Jews 1933–49*, pp. 114–116, 136).

Citat de Cesarani în *Final Solution…*, p. 148.

Gedye, în *Fallen Bastions…*, p. 295.

Oswald Dutch, *Thus Died Austria*, pp. 231–232; vezi și: *Neues Wiener Tagblatt*, 12 martie 1938, p. 3; *Banater Deutsche Zeitung*, 13 martie 1938, p. 5; *The Times*, 14 martie 1938, p. 14.

Neues Wiener Tagblatt, 12 martie 1938, p. 3.

Abrevierea denumirii *Geheime Staatspolizei* („Poliția Secretă a Statului“), principala organizație de poliție secretă a Germaniei naziste și a teritoriilor ocupate de naziști (*n.trad.*).

Gedye, *Fallen Bastions…*, p. 282.

Heinrich Luitpold Himmler (1900–1945) a fost *Reichsführer* (comandant al *Reich*-ului) al trupelor SS în perioada 1929–1945, timp în care a transformat unitatea, dintr-un escadron propriu-zis, de circa 300 de oameni, într-un serviciu paramilitar de un milion de oameni (*n.trad.*).

Arbeitersturm, 13 martie 1938, p. 5; *The Times*, 17 aprilie 1938, p. 14.

Nu e clar despre ce secție de poliție ar putea fi vorba. Cel mai probabil, de cea de pe *Leopoldsgasse* a Grupului de Comandă Est al Poliției de Apărare (*Schutzpolizei*), adică al poliției purtătoare a uniformei *Reich*-ului; vezi *Reichsamter und Reichsbehörden in der Ostmark* (*Funcții și autorități publice ale* Reich-*ului în Marca de Est*), p. 207, AFB.

Relatare bazată pe amintirile lui Fritz Kleinmann, din Reinhold Gärtner și Fritz Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren. Tagebuchnotizen aus Auschwitz*; de asemenea, mărturie a lui Kurt Kleinmann și a fiului Edithei, Peter Patten; amănunte suplimentare provin dintr-o serie de surse contemporane diferite.

Mărturie a lui Moritz Fleischmann, vol. I, sesiunea nr. 17 din TAE; de asemenea, George E. Berkley, *Vienna and Its Jews: The Tragedy of Success, 1880s – 1980s*, p. 259; Marvin Lowenthal, *The Jews of Germany: A History of Sixteen Centuries*, p. 430. Vezi și *The Times*, 31 martie 1938, p. 13; 7 aprilie 1938, p. 13.

Gedye, *Fallen Bastions…*, p. 354.

The Times, 8 aprilie 1938, p. 12; 11 aprilie 1938, p. 11; de asemenea, Gedye, p. 9.

The Times, 11 aprilie 1938, p. 12. Până și buletinul de vot în sine a fost un succes al propagandei, fiindcă în centru avea un DA scris într-un cerc mare (*da* pentru *Anschluss*), în timp ce NU era scris mic, într-un cerculeț plasat într-o parte a hârtiuței respective.

The Times, 12 aprilie 1938, p. 14.

The Times, 9 aprilie 1938, p. 11.

The Times, 23 martie 1938, p. 13; 26 martie 1938, p. 11; 30 aprilie 1938, p. 11.

Bentwich, *The Destruction of the Jewish Community…*, p. 470.

Textual: „mărci ale *Reich*-ului", denumirea monedei oficiale care a circulat în Germania din 1924 până în iunie 1948, când a fost înlocuită cu „marca germană" în Germania de Vest și de „marca est-germană" în Germania de Est (*n.trad.*).

Bentwich, *The Destruction of the Jewish Community…*, p. 470; Herbert Rosenkranz, *The* Anschluss *and the Tragedy of Austrian Jewry 1938–1945*, în J. Fraenkel (editor), *The Jews of Austria…*, pp. 479–545 (aici, p. 484).

Dachau a fost cel dintâi lagăr de concentrare înființat special într-o fabrică scoasă din uz. Până în vara lui 1938, erau deja operaționale patru lagăre de concentrare majore în Germania (plus câteva de mai mici dimensiuni): Dachau, Buchenwald, Sachsenhausen și Flossenbürg, altele câteva deschizându-se la puțin timp după aceea, inclusiv Mauthausen din Austria, inaugurat în august 1938 (vezi Nikolaus Wachsman, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*; Cesarani, *Final Solution…*; Laurence Rees, *The Holocaust: A New History*).

Reglementări ale Ministerului pentru Afaceri Interne al *Reich*-ului, 17 august 1938, în Y. Arad, I. Gutman și A. Margaliot, *Documents on the Holocaust: Selected Sources on the Destruction of the Jews of Germany and Austria, Poland, and the Soviet Union*, pp. 98–99.

Mărturia B.306, AWK.

Mărturia B.95, AWK.

Această variantă a fost relatată de corespondentul de la Bruxelles al cotidianului *The Times* (27 octombrie 1938, p. 13). Agenția *Associated Press*, prin intermediul ziarului *Chicago Tribune* (27 octombrie 1938, p. 15), a inclus detaliul cu aparatul de fotografiat, a făcut să crească numărul de naziști implicați de la doi la patru, adăugând și ce pretindea un anonim, că naziștii fuseseră trântiți la pământ și loviți cu picioarele.

Neues Wiener Tagblatt, 26 octombrie 1938, p. 1.

Völkischer Beobachter, 26 octombrie 1938, p. 1, citat în Peter Loewenberg, *The* Kristallnacht *as a Public Degradation Ritual* (*„Noaptea de Cristal" ca ritual de degradare publică*), din M.R. Marrus (editor), *The Origins of the Holocaust* (*Originile Holocaustului*), Londra, Meckler, 1989, pp. 582–596 (aici, p. 585).

Neues Wiener Tagblatt, 8 noiembrie 1938, p. 1.

Telegramă expediată din partea lui Reinhard Heydrich [(1904–1942), *Stellvertretender Reichsprotektor* – Protector-adjunct al *Reich*-ului – și unul dintre autorii morali ai Soluției Finale (*n.trad.*)] către toate secțiile de poliție, 10 noiembrie 1938, în Arad, Gutman și Margaliot, *Documents on the Holocaust…*, pp. 102–104.

Consulul-general al Marii Britanii la Viena, scrisoare din 11 noiembrie 1938, în *Papers Concerning the Treatment of German Nationals in Germany, 1938–1939*, p. 16.

Sediul poliției locale obișnuite, purtătoare de uniformă, din Leopoldstadt se găsea pe *Ausstellungstrasse* (Strada Expoziției) nr. 171 (vezi *Reichsamter und Reichsbehörden…*, p. 204, AFB).

Adică prieteni suficient de apropiați, încât să le spună *tu*, o formă de adresare mai intimă decât aceea mai formală, cu *Sie* („dumneavoastră").

Relatare bazată pe amintirile lui Fritz Kleinmann, din Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 188; detalii suplimentare se găsesc în mărturiile martorilor oculari: B.24 (anonim), B.62 (Alfred Schechter), B.143 (Carl Löwenstein), AWK; de asemenea, în mărturiile lui Siegfried Merecki (manuscrisul 166 [156]), Margarete Neff (manuscrisul 93 [205]), din U. Gerhardt și T. Karlauf (editori), *The Night of Broken Glass: Eyewitness Accounts of Kristallnacht*; vezi și Wallner, *By Order of the Gestapo…*

Scrisoare a consulului-general britanic de la Viena, din 11 noiembrie 1938, în *Papers Concerning the Treatment of German Nationals in Germany, 1938–1939*, p. 16.

Numărul exact de arestări documentate a fost de 6.547. Vezi Melissa Jane Taylor, *„Experts in Misery"? American Consuls in Austria, Jewish Refugees, and Restrictionist Immigration Policy, 1938–1941*, p. 48.

Mărturia B.62 (Alfred Schechter), AWK. La vremea respectivă, lagărul de la Mauthausen era doar pentru condamnați; evreii nu au fost încarcerați acolo înaintea războiului propriu-zis, dar se credea pe atunci c-ar fi fost (vezi, de exemplu, *The Scotsman*, 14 noiembrie 1938, și Kim Wünschmann, *Before Auschwitz: Jewish Prisoners in the Prewar Concentration Camps*, p. 183).

Mărturia B.143 (Carl Löwenstein), AWK.

The New York Times, 15, 26 noiembrie 1938, p. 1.

Citat de ziarul elvețian *National Zeitung*, 16 noiembrie 1938.

The Spectator, 18 noiembrie 1938, p. 836.

Westdeutscher Beobachter (*Observatorul vest-german*), Köln, 11 noiembrie 1938.

Ibidem.

Gazetă germană neidentificată, citată de consulul-general britanic de la Viena pe 11 noiembrie 1938, în *Papers Concerning the Treatment of German Nationals in Germany, 1938–1939*, p. 15.

Cesarani, *Final Solution…*, p. 199.

În *The Spectator*, 18 noiembrie 1938, p. 836.

David Cesarani, *Eichmann: His Life and Crimes*, pp. 60 *sqq.*

Heydrich, citat de Cesarani în *Final Solution…*, p. 207.

Doron Rabinovici, *Eichmann's Jews: The Jewish Administration of Holocaust Vienna, 1938–1945*, pp. 50 *sqq.*; Cesarani, *Final Solution…*, pp. 147 *sqq.*

The Spectator, 29 iulie 1938, p. 189.

The Spectator, 19 august 1938, p. 294.

Adolf Hitler, discurs rostit în *Reichstag*, Parlamentul german, în ziua de 30 ianuarie 1939, citat de cotidianul *The Times* din 31 ianuarie 1939, p. 14; de asemenea, în Arad, Gutman și Margaliot, *Documents on the Holocaust…*, p. 132.

District al Londrei, în care se află concentrate Parlamentul britanic și principalele clădiri guvernamentale. În sens generic, termenul se referă la Palatul Westminster, sediul Parlamentului (*n.trad.*).

Daily Telegraph, 22 noiembrie 1938; de asemenea, publicațiile *Hansard* ale Camerei Comunelor, 21 noiembrie 1938, vol. 341, CCI 428–483.

Ibidem; *ibidem.*

Mărturia B.226, AWK.

The Times, 3–12 decembrie 1938.

Informație oferită de Fritz Kleinmann, în timpul interviului din 1997.

Manchester Guardian, 15 decembrie 1938, p. 11; 18 martie 1939, p. 18.

Scrisoare din partea Centrului de Cercetări de la Leeds al organizației Joint, către Departamentul de Relocare Transoceanică, JRC (*Joint Research Centre*), Londra, 7 iunie 1940, LJL.

The Times, mica publicitate, anii 1938–1939, *passim.*

Louise London, *Whitehall and the Jews, 1933–1948: British Immigration Policy, Jewish Refugees, and the Holocaust*, p. 79.

The Times, 8 noiembrie 1938, p. 4.

Sistemul de acordare a vizelor nu putea prelucra decât un număr limitat de cereri odată; femeile care cereau viză pentru a se angaja ca slujnice erau mai ușor de supus aprobării, decât bărbații – așa se face că peste jumătate dintre evreii care au intrat în Marea Britanie în anii 1938–1939 erau femei (Cesarani, *Final Solution…*, p. 158). Oficiul pentru Afaceri Interne (*Home Office*) a grăbit procesul, punând agențiile care se ocupau de refugiații evrei să prelucreze cererile, ceea ce a făcut ca ritmul eliberării vizelor să crească la 400 pe săptămână (*ibidem*, p. 214).

Consulul-general al Marii Britanii la Viena, scrisoare din 11 noiembrie 1938, în *Papers Concerning the Treatment of German Nationals in Germany, 1938–1939*, p. 15.

În această clădire, situată pe Wallnerstrasse nr. 8, funcționează astăzi Bursa de Valori vieneză.

M. Mitzmann, „O vizită în Germania, Austria și Polonia“, document 0.2/151, YVP.

Termen care desemnează acțiunea de emigrare a evreilor din diasporă către „pământul Israel“ (*Ereț Israel – n. trad.*).

Textual: „adunare“ (pl. *kibuțim*), denumire dată unor comunități eminamente agrare, în care s-au concentrat evreii care au emigrat în Palestina la începutul secolului XX. Vag utopice, kibuțurile s-au dovedit a fi niște amestecuri de comunism și sionism (*n.trad.*).

Harry Stein, *Buchenwald Concentration Camp 1937–1945*, pp. 115–116; Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, pp. 80–81.

Fritz își amintea, în interviul din 1997, că un al treilea bărbat se numea Schwarz, deși nu s-a găsit nici o mențiune că o persoană cu acest nume ar fi locuit în blocul de la numărul 11 de pe *Im Werd*. Totuși, Fritz nu mai ținea minte cum îl chema pe cel de-al patrulea membru al grupului (care era și liderul naziștilor din bloc).

Dialogul din aceste rânduri este redat după interviurile acordate autorului de Fritz și Kurt Kleinmann. Și unul, și celălalt și-au amintit scenele acestea cu multă însuflețire.

Diminutiv afectuos, folosit în estul Austriei, ca, de exemplu, Fritzl.

Fișa de înregistrare a prizonierului de la Buchenwald nr. 1.1.5.3/6283380, ITS.

Partea a doua

LA BUCHENWALD

CAPITOLUL 3

SÂNGE ȘI PIATRĂ: LAGĂRUL DE CONCENTRARE DE LA BUCHENWALD

אבא

Având grijă să fie singur, Gustav a scos un carnețel și un creion din buzunar. A notat, cu scrisul lui de mână citeț, pătrățos: „Ajuns la Buchenwald pe 2 octombrie 1939, după o călătorie de două zile cu trenul“.

Trecuse mai bine de o săptămână de la oribilul episod al arestării sale, și o mulțime de lucruri se petrecuseră de atunci. Chiar și cea mai succintă relatare a lor i-ar fi consumat paginile atât de prețioase ale carnețelului. Reușise cumva să-l treacă neobservat, știind c-ar fi însemnat condamnarea lui la moarte, să fie găsit cu așa ceva. Nu avea de unde să știe dacă urma să mai scape vreodată din locul acela. Indiferent ce i se întâmpla, jurnalul avea să-i fie martor.

A netezit pagina cu mâna și a scris în continuare: „De la gara din Weimar, am alergat până la poarta lagărului…“

בן

Ușa vagonului se deschisese cu un scrâșnet, lăsând lumina să se reverse înăuntru; brusc, izbucnise un cor drăcesc de ordine răstite și lătrături de câini de pază. Fritz clipise și se uitase în jur, buimăcit de barajul de senzații care se înălțase în fața simțurilor lui.[100]

Părea să fi trecut o veșnicie, de când Wickerl Helmhacker și ciracii lui îl smulseseră de lângă maică-sa. Un singur lucru îl mai consola, și anume că, de vreme ce lui nu i se dăduse drumul, însemna, probabil, că tatăl Gustav scăpase neprins.

Inițial, Fritz fusese dus la Hotelul Metropol, cartierul-general vienez al celor de la Gestapo. Nenumărați bărbați evrei fuseseră arestați, iar

paramilitarii din SS făceau eforturi să-i cazeze pe toți, pe undeva. După câteva zile petrecute în celulele gestapoviste, Fritz fusese transferat, odată cu mii de alți prizonieri ca și el, pe stadionul de fotbal de lângă parcul Prater. Acolo fuseseră ținuți, bine păziți, în condiții de aglomerare și lipsă de igienă, timp de aproape trei săptămâni. În cele din urmă, fuseseră duși la gara Westbahnhof și încărcați în vagoane de vite.

Până în Germania, trenul abia se târâse, timp de două zile. Presat din toate părțile de marea de trupuri, Fritz fusese bine scuturat la toate hurducăielile și chinuit de proximitatea unor străini fără număr – un băiat de șaisprezece ani în mijlocul unei mulțimi de bărbați încordați și transpirați. Erau acolo de toate felurile imaginabile: tați din clasa mijlocie, oameni de afaceri, intelectuali cu ochelari ca fundul de borcan, muncitori nerași, urâți, frumoși, corpolenți, îngroziți, unii care le luau pe toate calmi, alții care fierbeau de indignare și încă alții, cărora li se întorceau mațele pe dos de frică. Unii erau tăcuți, unii își vorbeau în șoaptă lor înșiși ori se rugau, unii bleotocăreau la nesfârșit. Fiecare avea individualitatea lui, plus o mamă, o nevastă, niște copii, niște veri, o profesie, un loc în viața vieneză. Pentru cei în uniforme din afara vagonului, însă, nu erau decât șeptel: „Afară, porci de jidani – imediat, acum! Hai! – hai! – hai!“

Coborâseră, deci, în lumina orbitoare. O mie treizeci-și-cinci de evrei – uluiți, agitați, amețiți, înfricoșați, zăpăciți – s-au revărsat din vagoanele de vite pe rampa de încărcare a gării de la Weimar, sub o ploaie de insulte și lovituri, în hămăielile câinilor.[101] O gloată de localnici se adunase, ca să asiste la sosirea transportului; acum, se îngrămădeau în spatele gardienilor din trupele SS, rânjind, făcând grimase și strigând insulte.

Prizonierii – dintre care mulți duceau cu ei sacoșe, legături, chiar și valize – fuseseră îmbrânciți, bătuți și se urlase la ei să se alinieze. De pe rampa de încărcare a gării, fuseseră mânați printr-un tunel, de unde ieșiseră din nou în spațiu deschis, și puși să înainteze alergând, mulțimea urmându-i o vreme, pe o stradă a orașului, care ducea spre nord: „Mai repede, porci de jidani ce sunteți! Pas alergător!“

Fritz își forțase picioarele amorțite, ca să poată alerga. Dacă vreunul dintre prizonieri șovăia, sau se uita într-o parte, sau părea numai c-ar fi slăbit pasul alergător – dacă îndrăznea să-i vorbească altuia –, se alegea cu câte o lovitură ca de baros, cu patul puștii, în umăr, în spinare, în cap.

SS-iștii de acolo erau mult mai răi, decât cei pe care Fritz îi văzuse la Viena. Făceau parte din așa-numitele *Totenkopfverbände* – unitățile „Cap-de-Mort“ –, aveau însemne cu cranii și oase încrucișate la chipie și gulere și se manifestau cu o brutalitate care întrecea orice gândire umană rațională. Erau niște bețivi și niște sadici cu mințile debile și pervertite, cu sufletele denaturate, învestiți cu un simț al destinului și o putere cvasi-nelimitată, dresați să se considere soldați într-un război împotriva dușmanului din interior.

Fritz alergase și alergase, într-o dezlănțuire aparent diabolică de violență. Strada orașului fusese urmată de kilometru după kilometru de drumuri de țară. Prizonierii fuseseră batjocoriți și scuipați. Cei care se împiedicaseră, slăbiți de vârstă, de oboseală sau de povara bagajelor pe care le cărau cu ei, fuseseră împușcați atunci și acolo. Cine se apleca să-și lege un șiret, cine cădea din picioare, cine se milogea de niște apă era ciuruit de gloanțe, fără ezitare. Drumul urca, într-o pantă lungă, și ducea către o pădure deasă. De acolo, alergătorii fuseseră deviați pe un alt drum, de astă-dată betonat. Veteranii îi spuneau „Drumul Sângelui“. Mulți prizonieri muriseră, parcurgându-l, iar sângele lor se îmbogățea cu al nou-veniților, puși să alerge parcă la nesfârșit.

Iar cum alerga, simțind că-i plesneau plămânii, lui Fritz i se păruse că recunoștea o siluetă familiară, înaltă și slabă, undeva în fața lui. Iuțind pasul, atâta cât mai putea, se apropiase de alergătorul acela. Și avusese dreptate – în ciuda oricărui raționament logic, era chiar tatăl său! Înainta cu greu, îi curgea sudoarea în șuvoaie și ținea la subsuoară micul bagaj cu haine de schimb, pe care i-l dăduse Tini.

Lui Gustav, i se păruse că Fritz se materializase din neant. Dar nu era momentul uimirilor sau al efuziunilor emoționale. Ținându-și gura și menținându-se cât mai aproape unul de celălalt, își croiseră drum cât mai spre centrul haitei, ca să evite loviturile date la întâmplare, se făcuseră că nu auzeau împușcăturile sporadice și alergaseră mai departe cu turma la deal, pătrunzând printre copaci din ce în ce mai adânc.

Ettersberg se numea colina și era lăbărțată și acoperită cu o pădure deasă de fagi. Timp de secole, fusese terenul de vânătoare al ducilor de Saxonia-Weimar și, mai recent, era un loc preferat pentru picnicuri. Fusese și un loc de retragere pentru intelectuali și artiști, de notorietate fiind asocierea locurilor acelea cu scriitori ca Schiller și Goethe.[102] Orașul Weimar era

însuși epicentrul moștenirii culturale germane clasice; amplasând un lagăr de concentrare tocmai pe colina Ettersberg, regimul nazist își aplica propriul tușeu asupra moștenirii cu pricina.

În fine, după o distanță de opt kilometri, pe care prizonierii o parcurseseră în mai bine de o oră, „Drumul Sângelui“ cotea înspre nord și dădea într-un spațiu deschis uriaș – de fapt, o spărtură în acea pădure. Clădiri de toate formele și dimensiunile erau împrăștiate în tot spațiul acela – unele terminate, altele în stadiu de construcție, multe abia începute. Erau cazărmi și amenajări ale trupelor SS, infrastructura mașinăriei în care prizonierii erau, deopotrivă, combustibil și grăunțe de măcinat. Buchenwald, numit așa de la pădurea pitorească de fagi, care făcea ca muntele să fie atât de plăcut, era mai mult decât un lagăr de concentrare – era un model de instalație de-a SS-iștilor, a cărei scară de mărime avea să rivalizeze, în cele din urmă, cu dimensiunile orașului însuși. Ceea ce urma să se întâmple acolo, printre acei fagi, avea să umbrească, într-o bună zi, toată moștenirea germanică a Weimar-ului. Mulți dintre cei încarcerați acolo nu-i spuneau *Buchenwald* („Pădurea de Fagi“) acelei păduri, ci *Totenwald* („Pădurea de Morți“).[103]

În față, drumul era barat de o poartă scundă și lată, care era tăiată într-un gard metalic masiv. Era intrarea în lagărul-închisoare devenit celebru. Două inscripții tronau pe acea poartă. Deasupra, pe pragul de sus al porții, erau cioplite cuvintele:

RECHT ODER UNRECHT – MEIN VATERLAND

Așa, deci: „Dreaptă sau nedreaptă, e patria mea“ – esența însăși a naționalismului și fascismului. Iar în fierul porții propriu-zise, era scobit:

JEDEM DAS SEINE

„Fiecăruia ce-i al lui“ – sau, cum s-ar mai fi putut citi: „Fiecăruia ce i se cuvine, ce merită“.

Epuizați, nădușiți, însângerați, nou-veniții fuseseră mânați iar, ca vitele, prin acea poartă. Mai rămăseseră o mie dintre ei și încă zece; dintre bărbații care porniseră la drum de la Viena, douăzeci-și-cinci erau de-acum hoituri presărate pe „Drumul Sângelui“.[104]

Se treziseră într-o fundătură de nestrăpuns: lagărul imens era înconjurat de un gard metalic din sârmă ghimpată, cu douăzeci-și-două de turnuri de pază din loc în loc, pe toată lungimea perimetrului, dotate cu proiectoare și mitraliere; gardul era înalt de trei metri și electrificat – un curent mortal, de

380 de volți, trecea prin el. Pe dinafara lui, patrulau santinele; pe dinăuntru, era o fâșie acoperită cu nisip, căreia i se spunea „zona neutră“. Orice prizonier, care ar fi călcat numai pe ea, urma să fie împușcat.[105]

Tot înăuntrul perimetrului, dar în dreptul porții de la intrare, se întindea un platou mare de paradă, zis *Appelplatz*, adică platoul unde era strigat apelul. În capătul celălalt și pe una dintre laturi, se aflau barăci, care coborau ca într-un marș ordonat, dispuse paralel, pe versantul colinei în jos; în rândurile din planul secund, clădirile dispuse radial, ca spițele unei roți, aveau câte două niveluri. Lui Gustav și Fritz, la fel ca tuturor celorlalți nou-veniți, li se ordonase imediat să se alinieze pe platoul de apel. Se înșiraseră, sub ghionturile țevilor de puști, stingheri și ponosiți în costumele lor funcționărești, de-acum soioase, în hainele de lucru, în pulovere și cămăși, în pardesie, cu pălării de fetru și pantofi de birou, cu șepci pe cap și bocanci cu ținte în picioare, cu bărbi, cu chelii, cu părul dat pe spate sau zbârlit în creștetele capetelor. Cât se aliniaseră ei, cadavrele celor uciși pe drumul până acolo fuseseră aduse înăuntru și trântite la întâmplare printre ei.

Un grup de ofițeri SS, elegant îmbrăcați, își făcuseră apariția. Se detașase, dintre toți, unul de vârstă mijlocie, cu trăsăturile feței pleoștite și vag adus de spate. Mai târziu, deținuții aveau să afle că acela era comandantul lagărului, Karl-Otto Koch[106], care le spusese:

– Așa, deci, porcilor de jidani. Ați ajuns aici, de-acum. Nu mai ieșiți din lagărul ăsta, odată ce-ați intrat în el. Țineți minte – nu mai ieșiți vii de-aici.

Fuseseră, pe urmă, trecuți în registrul de lagăr, și fiecare dintre ei primise câte un număr de prizonier: Fritz Kleinmann – 7290; Gustav Kleinmann – 7291.[107] Ordinele se prăvăleau asupra lor ca un potop care nu făcea decât să creeze confuzie, mai ales că mulți dintre acei vienezi nici nu le înțelegeau, fiindcă nu erau încă obișnuiți cu dialectele vorbite în Germania. Fuseseră puși să se dezbrace la piele și să mărșăluiască până la blocul-spălător, unde li se făcuse duș într-o apă insuportabil de fierbinte – unii se dovediseră prea slăbiți ca s-o tolereze și se prăbușiseră la pământ. După care, urmase cufundarea într-un hârdău cu un dezinfectant care-i usturase cumplit.[108] Așa goi cum erau, fuseseră puși să se așeze pe jos, ca să le fie rase capetele, apoi, sub o altă ploaie de lovituri cu paturile puștilor și cu ciomege, fuseseră mânați iar, în pas alergător, către platoul de apel.

Acolo, își primiseră uniformele de lagăr: izmene până la glezne, ciorapi, încălțări, cămașă, plus pantalonii și bluzonul distincte, cu dungi albastre –

nici unele nu li se potriveau, ca măsuri. Prizonierul care dorea își putea cumpăra pulover și mănuși cu douăsprezece mărci[109], dar puțini erau cei care aveau la ei măcar un *pfennig*. Toate hainele și posesiunile lor de până atunci – inclusiv micul bagaj pe care-l adusese cu el Gustav – le fuseseră luate.

Cu capetele rase și vârâți în uniforme, nou-veniții nu mai erau niște individualități, ci o masă omogenă, identificându-se numai prin acele numere atribuite, singurele caracteristici care-i mai distingeau între ei fiind câte o burtă mai umflată ici, colo, sau câte un cap care se înălța peste celelalte. Violența modului în care fuseseră aduși până într-un asemenea loc le crease impresia, tuturor, că erau, de-acum, proprietatea celor de la SS, care se puteau purta cu ei oricum le-ar fi trecut prin minte. Fiecăruia i se dăduse câte un dreptunghi de material, pe care avea imprimat numărul de prizonier, și li se ceruse tuturor să-și coasă acele numere pe piepții bluzoanelor de uniformă, împreună cu un simbol. Cercetându-l pe-al său, Fritz observase că era Steaua lui David, compusă din două triunghiuri, unul galben și altul roșu, suprapuse în așa fel, încât să formeze o stea în șase colțuri, simetrică. Toți ceilalți bărbați aveau câte una identică. Triunghiul roșu arăta că, deși fuseseră arestați sub pretextul c-ar fi fost evrei polonezi, dușmani din afară, totuși se aflau sub așa-numitul „arest de protecție“ (ceea ce voia să spună „protecția“ statului german).[110]

Apoi, prizonierii fuseseră iar inspectați, de un alt ofițer SS, care avea o mutră plată, ca dosul unei cazmale. Respectivul, după cum aveau să afle mai târziu, era comandantul-adjunct Hans Hüttig, un sadic în cel mai curat sens al termenului. Cercetându-i cu un aer dezgustat, clătinase din cap și zisese:

– E de necrezut că unor asemenea indivizi li s-a dat voie până acum să umble liberi printre noi.[111]

Pe urmă, fuseseră duși în marș către „lagărul mic“[112], un loc de carantină împrejmuit, situat pe latura de vest a platoului de apel și înconjurat de o împrejmuire dublă de sârmă ghimpată. Acolo, înăuntru, în locul unor barăci, erau patru corturi enorme, care conțineau paturi de lemn suprapuse, pe patru niveluri. În ultimele săptămâni, peste opt mii de noi prizonieri sosiseră la Buchenwald, de peste douăzeci de ori mai mulți decât numărul obișnuit de primiri[113], încât corturile deveniseră de-a dreptul ticsite și amenințau să dea pe dinafară.

Gustav și Fritz ajunseseră să împartă cu alți trei bărbați un spațiu de dormit de numai doi metri lățime. Saltele nu existau, și cu toții dormeau direct pe scândurile de lemn ale priciurilor. Fiecare dintre ei avea câte o pătură, așa că puteau măcar atât – să se încălzească. Strânși unii într-alții ca sardelele și cu burțile goale, erau atât de frânți de oboseală, încât adormeau imediat.

A doua zi, noii prizonieri fuseseră luați în evidență de gestapoviștii lagărului – fotografiați, amprentați și supuși unor interogatorii scurte, proces care le ocupase toată dimineața. După-amiază, își primiseră cea dintâi masă caldă: o jumătate de litru de tocană cu consistență de supă, care conținea cartofi necojiți, napi și puțină grăsime, prin care plutea niște carne. Masa de seară se rezumase la un sfert de pâine și o bucățică de cârnat. Pâinea le era livrată întreagă, și, cum nu existau cuțite, împărțitul pâinilor în patru era o treabă făcută la întâmplare, din care se iscau, de obicei, dispute și certuri alimentate de gelozie.

Opt zile fuseseră ținuți în carantină, pe urmă puși la muncă. Majoritatea nimeriseră la munci grele, în cariera de piatră din apropiere, dar Gustav și Fritz – la păstrarea în stare de funcționare a sistemului de drenaj al cantinei. Cât era ziua de lungă, muncitorii de ocazie erau mânați ca niște sclavi și umiliți. Gustav a scris în jurnal: „Am văzut cum sunt bătuți prizonierii de cei de la SS, așa că sunt atent la băiatul meu. Facem asta prin contact vizual. Înțeleg situația, și știu cum să mă comport. Fritzl o încasează și el.“

Așa s-a sfârșit prima lui notație în jurnal. Gustav s-a uitat în urmă, peste ce scrisese deocamdată – numai două păginuțe și jumătate, pentru tot ce li se întâmplase până atunci, pentru toate suferințele și pericolele pe care le avuseseră de suportat. Opt zile trecuseră. Câte mai aveau de trecut?[114]

אבא

Gustav înțelegea că era vital să treacă neobservați, dacă voiau să fie în siguranță. Dar nici nu se împliniseră două luni de când sosiseră la Buchenwald, că și el, și Fritz au atras atenția în cel mai periculos mod cu putință asupra lor înșile – Gustav involuntar, Fritz într-adins.[115]

În fiecare dimineață, când mai era cam o oră și jumătate până să se crape de ziuă, niște fluierături ascuțite îi smulgeau din uitarea-de-sine a somnului.

Pe urmă, veneau *kapo*[116] și responsabilul barăcii, care zbierau la ei să se grăbească. Oamenii aceștia îi șocaseră pe nou-veniți: erau niște prizonieri ca și ei, în majoritate „verzi“ – pe ale căror uniforme de lagăr se afla însemnul criminalilor, triunghiul verde –, împuterniciți să acționeze ca supraveghetori de sclavi și de barăci, asta făcând posibil ca SS-iștii să păstreze o anumită distanță între ei și masa prizonierilor.

Cât îi asurzeau fluierele, Gustav și Fritz își puneau încălțările și se prăvăleau din paturi, cufundându-se până la glezne în mâzga rece de pe podeaua neacoperită de nimic. Afară, tot lagărul era luminat ca ziua de proiectoarele înșirate de-a lungul gardului electrificat, în vârfurile turnurilor de pază, pe alei și în zonele deschise. Erau mânați ca vitele către platoul de apel și primeau, fiecare, câte o cană de cafea de ghindă. Era dulce, dar n-avea nici o putere să-i stimuleze, plus că se și răcea, până apucau ei să și-o primească. Împărțirea cu parcimonie a băuturii cu pricina se dovedea un proces anevoios de fiecare dată, și toată lumea trebuia să stea în picioare, nemișcată și înfrigurată în hainele acelea subțiri, timp de aproape două ceasuri. Când venea momentul, în sfârșit, să plece la muncă, abia atunci răsăritul de soare începea să lumineze timid peisajul.

Gustav și Fritz nu s-au bucurat decât foarte puțin de sectoarele pe care le făceau la întreținerea scurgerii – apoi au fost mutați la corvezile de la cariera de piatră. Formând coloane ordonate, ieșeau în marș pe poarta principală și o coteau imediat la dreapta, pe drumul care începea să coboare printre lagărul propriu-zis și complexul cazărmii SS – o serie de clădiri de cărămidă, pe câte două niveluri, unele încă neterminate, care erau dispuse în arc de cerc, precum lamelele unui evantai. Naziștilor le plăceau la nebunie proiectele lor mărețe, chiar și în cazul unor lagăre de concentrare, pentru că le creau impresia iluzorie a eleganței, ordinii și sensului, mascând realitatea de coșmar.

Ceva mai jos pe deal, prizonierii treceau prin fâșia de protecție interioară, păzită de santinele. În afara lagărului propriu-zis, nu existau garduri, și zonele de lucru erau înconjurate de un cordon bine dotat cu santinele din trupele SS. Acestea erau postate la intervale de câte doisprezece metri, fiecare al doilea SS-ist fiind înarmat cu câte o pușcă sau câte un pistol-mitralieră și fiecare dintre ceilalți, cu câte un pulan. Odată ce intra înăuntrul fâșiei de protecție, orice prizonier care ar fi încercat s-o traverseze era împușcat fără ezitare și fără avertisment. Pentru cei disperați, să fugă de-a

latul fâșiei reprezenta un mijloc banal de sinucidere. Pentru anumiți gardieni de la SS, forțatul prizonierilor să fugă peste fâșia de demarcație reprezenta un mijloc favorit de a se distra. Se și ținea un „registru al evadărilor", unde erau trecute numele și li se acordau puncte lunetiștilor de la SS, pentru câți fugari doborâseră, ceea ce se dovedea util, când venea vorba să fie răsplătiți cu zile libere.

Cariera de piatră semăna cu o rană mare de calcar, brută și palidă, căscată în versantul verde-mpădurit al colinei. Când stăteai în acea rană, dacă ridicai privirile, și burnița sau ploaia nu-ți încețoșa ochii, o perspectivă întreagă de văi și dealuri se întindea până la linia orizontului, pe care o bănuiai înspre apus. Numai că nimeni nu-și ridica privirile – nu mai mult de-o clipă, în orice caz. Munca era dură, neîntreruptă și periculoasă: bărbații în dungi despicau piatră, mărunțeau piatră, cărau piatră și erau bătuți de *kapos*, dacă încetineau ritmul. Orice *kapo* era de la sine înțeles crud, motivat de conștiința faptului că, dacă nu erau mulțumiți de el, SS-iștii l-ar fi privat de statutul de supraveghetor și l-ar fi trimis înapoi în rândurile prizonierilor obișnuiți, care abia îl așteptau, ca să se răzbune pe el.[117]

Pe o cale ferată îngustă, care intra în și ieșea din carieră, circulau niște vagonete zdravene de fier, de dimensiunile unui furgon de fermă fiecare, încărcate cu piatră, care trebuia să ajungă pe șantierele de construcții din jurul complexului de la Buchenwald. Gustav și Fritz munceau ca vagonetari – toată ziua, ei și alți paisprezece oameni umpleau și împingeau câte un vagonet plin, care cântărea cam patru tone și jumătate[118], pe deal în sus, pe o distanță de jumătate de kilometru, mânați de *kapos* cu zbierăte și lovituri de bice. Șinele de tren erau montate pe un terasament de piatră zdrobită, pe care încălțările de proastă calitate ori saboții de lemn ai prizonierilor fie alunecau, fie le zgâriau tălpile. Viteza de lucru era imperios necesară, așa că vagonetul trebuia să se întoarcă la carieră, de îndată ce era golit. Începea să gonească înapoi pe aceeași cale de rulaj, zorit la vale de propria-i greutate, iar ei, cei șaisprezece oameni, îl țineau cât puteau de bine, ca să nu le scape de sub control chiar de tot. Li se întâmpla frecvent să cadă, alegându-se cu mâini și picioare fracturate și cu capete sparte. Adesea, câte un vagonet sărea de pe șine, uneori exact în calea vagonetului care-l urma, consecințele fiind câte un șir întreg de oameni striviți și mutilați.

Răniții erau luați de acolo și duși la infirmerie sau, dacă erau evrei, la „Baraca Morții“ – locul unde ajungeau bolnavii aflați în stare terminală.[119] Cei schilodiți de rănile cu care se pricopsiseră primeau câte o injecție letală din partea unui doctor de la SS.[120] Chiar și cele mai mici răni puteau pune în pericol viața rănitului, în condițiile de lipsă de igienă, în care trăiau și munceau deținuții. De pildă, pentru cine nu vedea bine, să-și fi pierdut ochelarii putea însemna efectiv o condamnare la moarte.

Gustav și Fritz au trudit zi după zi, reușind să se ferească și de pedepse, și de accidente. „Ne dovedim nouă înșine ce putem“, și-a notat Gustav în jurnal.

Timp de două săptămâni, au ținut-o în același ritm. După care, pe 25 octombrie, în lagărul de carantină, au izbucnit febra și dizenteria. Cum apă de băut nu li se asigura, muncitorii de la carieră beau apă din băltoace – unii au crezut că aceasta era cauza. De vreme ce, în corturile de acolo, stăteau claie peste grămadă peste 3.500 de bărbați slăbiți, iar condițiile de igienă constau într-o latrină și nimic altceva, terenul era numai bun, ca să se răspândească bolile. Zi de zi, populația lagărului se restrângea, din cauza câtorva zeci de morți.

Chiar și așa, viața ca o moară de măcinat din lagăr mergea înainte. În fiecare zi, rațiile se diminuau; în fiecare zi, se stătea cu orele în frig și ploaie, ca să fie strigat apelul; în fiecare zi, bătăi și vătămări corporale. SS-iștii declanșaseră o vendetă cu totul aparte împotriva unui rabin-șef – Merkl se numea –, pe care-l băteau, în mod regulat, până-l umpleau de sânge și pe care l-au forțat, în cele din urmă, să pătrundă în fugă pe fâșia de protecție a santinelelor. Iar în tot acest timp, dizenteria scăpase de sub control, și răbojul morților se lungea din ce în ce mai mult.

Câțiva polonezi, mânați de foame, au reușit să evadeze din lagărul cel mic și au dat iama în popota lagărului cel mare, de unde s-au întors cu douăsprezece kilograme de sirop, un răsfăț care le-a mai domolit înfometarea celorlalți prizonieri. Dar a fost o plăcere de scurtă durată. Furtul a fost descoperit, și tot lagărul cel mic, pedepsit cu suspendarea distribuirii de rații timp de două zile. După alte câteva zile, o ladă întreagă de conserve de carne în aspic a fost furată din depozit. Prizonierii au fost iarăși înfometați timp de două zile și obligați să stea în poziție de drepți pe platoul de apel, de dimineața până seara. Câtă vreme orgia pedepselor era în plină desfășurare, s-a dat o spargere la crescătoria de porci din zona de

fermă a lagărului, din colțul de nord-est, de unde s-a furat un ditamai porcul. Comandantul lagărului, Koch (care locuia într-o casă confortabilă din complexul Buchenwald și făcea plimbări duminicile, cu soția și copiii mici, la grădina zoologică din apropiere), a ordonat personal ca toți prizonierii să fie ținuți nemâncați, până la prinderea hoților. Îmbrăcămintea fiecărui deținut a fost controlată, în căutarea unor pete de sânge sau resturi de talaș din cocina porcilor. Trei zile au durat represaliile și interogatoriile, până când, în cele din urmă, s-a descoperit că hoții fuseseră, de fapt, câțiva SS-iști.[121]

Slăbiți până în pragul morții de inaniție, supuși unor munci epuizante, cei rămași în viață mergeau în tăcere, aduși de spate, precum niște arătări ale celor care deja muriseră.

Pe urmă, brusc, lucrurile s-au înrăutățit și mai tare.

ןב

Pe 8 noiembrie 1939, într-o zi de miercuri, Adolf Hitler s-a deplasat cu avionul până la München, ca să prezideze reuniunea prin care partidul nazist comemora, în fiecare an, Puciul de la Berărie, cel eșuat din 1923, prima tentativă a lui Hitler și a susținătorilor lui de a pune mâna pe putere în Bavaria. *Führer*-ul a deschis manifestarea printr-un discurs ținut în sala grandioasă a berăriei denumite *Bürgerbräukeller*[122]. Cum războiul începuse de curând, iar planurile lui de invadare a Franței se vedeau în situația de a fi amânate, din cauza vremii nefavorabile, vorbitorul hotărâse că era mai bine să se repeadă înapoi la Berlin, așa încât și-a devansat discursul cu o oră, față de programul stabilit. La optsprezece minute după ce el plecase – când ar fi trebuit să se afle în plină evoluție oratorică –, o bombă ascunsă într-un stâlp al construcției a explodat cu o forță colosală, spulberând cei câțiva oameni aflați în apropiere și rănind alte câteva zeci.[123]

Germania a fost îngrozită. Cu toate că făptașul, Georg Elser, era un comunist german fără nici o legătură cu evreii, naziștii îi făceau răspunzători pe evrei pentru orice faptă criminală. În lagărele de concentrare, a doua zi – care era, întâmplător, aniversarea „Nopții de Cristal“ –, s-au răzbunat cumplit. La Sachsenhausen, SS-iștii i-au supus pe deținuți la intimidări și torturi, în timp ce, la Ravensbrück, femeile evreice

au fost încuiate în barăci, timp de aproape o lună.[124] Dar aceste cruzimi au pălit, în comparație cu ce s-a întâmplat la Buchenwald.

În ziua de 9 noiembrie, dis-de-dimineață, toți prizonierii evrei, printre care și Gustav și Fritz, au fost luați de la sectoarele de muncă, pe care le aveau atribuite, și aduși înapoi în lagărul principal. Li s-a ordonat să se întoarcă în barăcile în care erau repartizați și, după ce s-a confirmat că toți erau prezenți și totul era în regulă, sergentul SS Johann Blank a început să execute ritualul de pedepsire.

Blank era un sadic înnăscut. Fost ucenic de pădurar bavarez și braconier, el participa cu entuziasm la jocul de-a forțatul prizonierilor să traverseze fâșia de protecție și ducea la îndeplinire personal multe dintre asasinate.[125] Însoțit de alți SS-iști, care mai erau încă mahmuri, după ce sărbătoriseră, în ajun, puciul eșuat, Blank a mers din baracă în baracă și a selectat douăzeci-și-unu de evrei, printre care și un băiat de șaptesprezece ani, care a avut ghinionul de a fi găsit pe-afară, fiindcă fusese trimis cu cine-știe-ce comision de făcut. Au fost duși în marș către poarta principală, unde a trebuit să stea în poziție de drepți, câtă vreme au mimat cei de la SS o mică paradă, care să coincidă cu marșul comemorativ desfășurat chiar atunci la München. Când s-a terminat mascarada, poarta s-a deschis, și cei douăzeci-și-unu de evrei au fost mânați pe deal în jos, către cariera de piatră.

În cortul în care se aflau, Gustav și Fritz habar n-aveau de ce se petrecea – nu auzeau decât zgomotele care le ajungeau până la urechi. O vreme, destul de mult, a fost liniște. Pe urmă, dintr-odată, s-a auzit un răpăit de focuri de armă; apoi altul, și altul, printre ele auzindu-se focuri sporadice. După care, s-a lăsat iar liniștea.[126]

Relatări ale celor întâmplate s-au răspândit rapid prin tot lagărul. Cei douăzeci-și-unu de evrei fuseseră duși încolonați până la intrarea în cariera de piatră, unde fuseseră toți împușcați. Reușiseră câțiva să fugă, dar fuseseră vânați fără milă și uciși printre copaci.

Dar ziua nu se sfârșise încă. Sergentul SS Blank, împreună cu sergentul Eduard Hinkelmann, și-au întors atenția către lagărul mic. Au trecut la inspectarea corturilor, găsind nereguli una după alta și alimentându-și singuri furia. Toți prizonierii au primit ordin să se adune pe platoul de apel. După ce s-au aliniat, au fost luați în primire de *kapos*, care au trecut printre rânduri, selectând fiecare al douăzecilea deținut și dându-i brânci în afară. Au ajuns și la rândul pe care se aflau Gustav și Fritz: „Unu, doi, trei…“ –

degetul numărătorului le dansa tuturor prin fața ochilor, de parcă ar fi fost brațul unui metronom –, „…șapteșpe, opt'șpe, nouășpe…" – degetul a trecut pe dinaintea lui Gustav –, „…douăzeci". Degetul s-a oprit la Fritz.

Tânărul Kleinmann a fost apucat și îmbrâncit către celelalte victime.[127]

O masă grea de lemn, de care atârnau niște curele în formă de brățări, a fost adusă, cu chiu, cu vai, până pe platoul de apel. Orice prizonier aflat în lagăr de cel puțin o săptămână sau două recunoștea „Țapul" (*der Bock*) – bancul de biciuire. Fusese introdus de comandantul-adjunct Hüttig, pentru a-i pedepsi pe deținuți și a-și distra soldații.[128] Orice prizonier văzuse cum funcționa „Țapul" și se îngrozea numai văzându-l. Sergenților Blank și Hinkelmann le făcea mare plăcere să-l pună în funcțiune.

Fritz a fost apucat de brațe și dus în mare grabă către „Țap", în timp ce stomacul i se întorcea pe dos. I-au fost scoase bluzonul și cămașa cu forța, iar pantalonii, trași în jos. Mai multe mâini l-au luat pe sus și l-au trântit pe suprafața înclinată, i-au băgat mâinile prin curelele-brățări și au strâns cureaua de piele care-i strângea spinarea, țintuindu-l de masă.

Gustav s-a uitat îngrozit și neajutorat la cum se pregăteau Blank și Hinkelmann, la cum savurau momentul, mângâindu-și împletitura de la capetele bicelor – niște arme cumplite, din piele înfășurată peste cabluri de oțel. Reglementările din lagăr îngăduiau cel puțin cinci lovituri și cel mult douăzeci-și-cinci. În ziua aceea, însă, furia celor de la SS nu s-ar fi lăsat domolită de nici un alt număr de bice, decât de cel maxim.

Prima lovitură s-a prăvălit ca o tăietură de lamă peste bucile lui Fritz.

– Numără!, i-au zbierat cei doi.

Fritz mai asistase și până atunci la ritualul cu pricina – știa ce se aștepta de la el.

– Unu…, a zis.

Snopul de șfichiuri i-a mușcat iar din carne.

– Două…, a gemut.

SS-iștii lucrau metodic: loviturile de bici erau alternate, ca să prelungească pedeapsa și să amplifice durerea și groaza pe care le provoca fiecare dintre ele. Fritz s-a luptat să se concentreze, știind că, dacă el pierdea șirul, seria de lovituri avea să se reia de la zero. Trei…, patru…, o eternitate, un infern al durerii…, zece… unsprezece… tot lupta să rămână concentrat, să numere corect, să nu cadă victimă disperării și să nu-și piardă cunoștința.

Într-un târziu, ajungând la douăzeci-și-cinci, numărătoarea s-a oprit. Cineva i-a slăbit legăturile, și altcineva l-a ridicat pe Fritz în picioare, cu forța. Prin fața ochilor tatălui său, a fost dus de acolo, ajutat să plece, însângerat cum era, cu senzația că-i ardea pielea de durere, cu mintea stupefiată, în timp ce următorul nefericit era târât către „Țap“.

Ritualul obscen s-a prelungit ore în șir: zeci de oameni, sute de lovituri aplicate metodic, fără grabă. Unii au sucombat în fața ororii momentului și au pierdut șirul șfichiuirilor de bici, fiind obligați să sufere întregul coșmar de la început. Nici unul nu a plecat de acolo nezdrobit.

אבא

Nu existau tratamente medicale pentru evrei, nici scutiri de corvezi, nici pauze de însănătoșire. Victimele, zdrobite și sfâșiate de dureri cumplite, erau imediat azvârlite în rutina zilnică a lagărului. Trebuia să tragă mai departe, cât de bine puteau, pentru că, dacă s-ar fi lăsat pradă suferinței sau durerii, ar fi fost ca și condamnați la moarte. La Buchenwald, oricât de rele s-ar fi dovedit a fi lucrurile, era întotdeauna loc de și mai rău – de obicei, se și înrăutățeau.

Două zile au trecut, în care Fritz a luat parte cu destulă dificultate la strigatul apelului de dimineață. Cu toate că-l durea tot corpul, își făcea mai multe griji în legătură cu tatăl său, decât cu el însuși – Gustav nu se simțea deloc bine. Pedeapsa cu înfometarea fusese reluată; dizenteria și febra încă mai bântuiau lagărul, iar acum se îmbolnăvise și Gustav. Era palid, febril și molipsit de diaree. Fritz îl urmărea din colțurile ochilor, pe măsură ce minutele se chinuiau să se scurgă. În starea în care se afla, i-ar fi fost cu neputință să muncească – abia se putea ține pe picioare la strigatul apelului.

Gustav se clătina și tremura tot, parcă părăsit de simțuri. Auzea sunete vagi, atenuate, o pâclă întunecată îi reducea câmpul vizual, extremitățile îi amorțiseră dintr-odată, și avea senzația de cădere – cădere către fundul unui puț cufundat în beznă. Când s-a prăbușit la pământ, era deja inconștient.

Când s-a trezit, era întins pe spate. Undeva înăuntru. Nu în cort. Deasupra lui, părea să leviteze figura lui Fritz. Și-a unui alt bărbat. Să fi fost infirmierul? Cu neputință – infirmeria nu primea evrei. În starea lui amețită și febrilă, Gustav și-a dat seama că se afla, probabil, în baraca rezervată

cazurilor deznădăjduite, din care oamenii foarte rar ieșeau vii – în „Baraca Morții".

Fritz și celălalt bărbat îl căraseră până acolo – tânărul Kleinmann având să se lupte și cu propriile-i răni. Aerul era mai dens, înăbușitor, îmbâcsit de gemetele și de halena unor muribunzi nevindecabili și neajutorați.

Doi doctori erau acolo. Unul, un german pe nume Haas, avea sufletul împietrit și fura de la bolnavi, lăsându-i să moară de foame. Celălalt era un prizonier, Paul Heller, tânăr medic de origine pragheză, care făcea tot ce se putea pentru pacienții lui, cu puținele resurse pe care i le puneau la dispoziție cei de la SS.[129] Gustav a zăcut neputincios mai multe zile, cu o temperatură de 38,8°C, uneori fiind lucid, alteori cufundat în vise febrile.

Între timp, Fritz devenea din ce în ce mai îngrijorat de condițiile din lagărul mic. Iarăși erau ținuți înfometați. La megafoane, se transmitea un anunț iar și iar, de atât de multe ori, încât devenise un fel de mantră: „Privarea de hrană se va impune ca măsură disciplinară". Numai în luna respectivă, deținuții înduraseră nici mai mult, nici mai puțin de unsprezece zile fără hrană. Dintre cei mai tineri, unii sugeraseră să se milogească la SS-iști să-i hrănească. Fritz, care abia dacă începuse, cât-de-cât, să-și revină după biciuire, se numărase printre aceștia. Prizonierii mai bătrâni și mai înțelepți, mulți dintre ei veterani ai Primului Război Mondial, îi avertizaseră să nu facă așa ceva. Dacă se manifestau sub orice formă, se și demascau, iar auto-demascarea le-ar fi adus alte pedepse, dacă nu chiar moartea.

Fritz a întors problema pe toate părțile cu un prieten vienez, Jakob Ihr – poreclit „Itschkerl" –, un băiat din cartierul Prater.

– Nu-mi pasă, dacă-nseamnă să murim. Eu am să-l abordez pe doctorul Blies, când mai vine pe-aici, i-a spus Itschkerl.

Ludwig Blies era doctorul-șef al întregului lagăr; deși cu greu s-ar fi putut spune că era un om de treabă, era măcar ceva mai uman – sau, dacă nu, era mai puțin dur decât ceilalți doctori SS-iști. În anumite ocazii – rare, ce-i drept –, intervenise pentru stoparea unor pedepse care se dovedeau excesive.[130] Același Blies părea o persoană abordabilă: un bărbat între două vârste, care avea un aer dezarmant de comic.[131]

– Foarte bine, i-a spus Fritz. Dar vin și eu cu tine. Și, de vorbit, vorbesc eu – tu nu faci altceva, decât să mă susții.

La următoarea inspecție a doctorului, Fritz și prietenul Itschkerl s-au înfățișat sfioși înaintea lui. Având grijă să nu adopte un ton revendicativ, ci

cu o voce tremurată, ca și cum ar fi fost cât pe ce să se smiorcăie de disperare, Fritz s-a milogit de doctorul Blies:

– Nu mai avem putere să muncim. Vă rugăm… dați-ne ceva să mâncăm.[132]

Își cântărise vorbele cu grijă. În loc să încerce să-i stârnească doctorului mila, el apelase la viziunea practică a SS-iștilor, pentru care deținuții nu erau decât o forță de muncă. În același timp, era extrem de periculos, dacă dădea impresia c-ar fi fost incapabil de muncă – lipsa de utilitate însemna moarte.

Doctorul Blies l-a privit surprins. Fritz era mărunt pentru vârsta lui și nu părea cu mult mai mare decât un copil. Asta, plus efectele pe care le avuseseră asupra lui flagelarea și înfometarea făceau din el o apariție jalnică. Convingerile doctorului s-au clătinat, umanitatea lui ciocnindu-se de principiile naziste. Brusc, a zis:

– Veniți cu mine.

Itschkerl și Fritz au mers în urma lui, traversând platoul de apel către bucătăria lagărului. Blies le-a ordonat să aștepte, a intrat în depozitul de alimente și a ieșit după câteva minute, aducând cu el o pâine mare de orez, din cele care se împărțeau pe rații, și un castron de doi litri de supă.

– Haideți, le-a spus, întinzându-le acea pradă neașteptată. Înapoi în lagărul vostru. Marș!

Au împărțit mâncarea cu cei mai apropiați vecini ai lor de pat – era echivalentul unei mese raționalizate pentru șase oameni. A doua zi, întregul lagăr și-a primit înapoi rațiile întregi – la ordinul doctorului Blies, după toate aparențele. Cei doi băieți au devenit subiectul discuțiilor peste tot prin lagăr, și, de atunci înainte, Itschkerl a devenit unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Fritz.

Pe măsură ce zilele treceau, Fritz îl vizita pe tatăl său, în „Baraca Morții“, ori de câte ori putea. Nu-l omorâse dizenteria, drept care Gustav depășise faza cea mai rea; chiar și așa, însă, era clar pentru el că nu avea cum să se facă bine în mediul acela pestilențial și neigienic. După două săptămâni, l-a rugat pe doctorul Heller să-l externeze, dar acesta nici n-a vrut să audă – Gustav era mult prea slăbit, ca să poată supraviețui.

Dar tatăl era hotărât – nerespectând recomandările doctorului, l-a rugat pe fiul său, Fritz, să-l ajute să se ridice în picioare. Amândoi s-au strecurat afară din „Baraca Morții“, ca un singur om. Din momentul în care a ieșit la

un aer mai curat, Gustav a și început să se simtă mai bine; ținându-și brațul pe după umerii fiului său, Gustav s-a lăsat condus de Fritz, care-i ghida fiecare pas șovăielnic tatălui său, până în lagărul mic.

Chiar și în acel cort cu mâzgă pe jos și plin-ochi, atmosfera tot părea mai proaspătă decât în iadul dinainte, și Gustav a început să-și recapete puterile. A doua zi, a primit o muncă mai ușoară, la curățat latrine și alimentat cuptoare[133]; a și mâncat mai bine, așa că starea lui de sănătate s-a mai îmbunătățit.

Și lui Fritz i s-au mai însănătoșit rănile căpătate. Dar la Buchenwald, exista oricând o limită a cât de bine se simțea orice suflet. Toți erau slăbănogi; Gustav, care fusese întotdeauna zvelt, ajunsese acum să cântărească doar patruzeci-și-cinci de kilograme, după ce mai fusese și bolnav. Pe Fritz, reputația de istețime, nou-căpătată, îl făcuse bine văzut nu numai de prizonierii de rând, ci și de unii dintre mai-marii lagărului – crema funcționarilor din rândurile deținuților. Ceea ce nu însemna că realitatea nu era una și aceeași: toate beneficiile erau minimale, iar consolările se reduceau, în cel mai bun caz, la o amânare a morții. „Muncesc numai ca să uit unde mă aflu", a scris Gustav în jurnal.

Odată cu prima lor iarnă petrecută în lagăr, care se apropia din ce în ce mai mult, el și Fritz au fost recunoscători, când au primit un pachet cu lenjerie nouă de acasă. Li se îngăduia să primească asemenea lucruri, dar nu aveau voie să comunice cu nimeni din afară. Pachetul era însoțit de o scrisoare. Tini încerca să le aranjeze copiilor plecarea în America – inclusiv lui Fritz –, numai că demersurile ei avansau foarte încet, în lupta cu mareea birocratică. De la Edith, nu avea nici o veste. Iar despre ea însăși – unde se afla și ce mai făcea –, nu sufla o vorbă.

CAPITOLUL 4

SFARMĂ-PIATRĂ

תב

Cerul nopții era cel mai negru cu putință deasupra nordului Angliei, spuzit cu stele și parcă bandajat cu o panglică de pâclă – Calea Lactee –, peste toate plutind o lună în primul pătrar, ca o felie luminoasă de lămâie. Națiunea era în plin război și lăsată în beznă de camuflaje, drept care numai cerurile dacă mai aveau grija iluminației.

Edith Kleinmann s-a uitat în sus, la unele și aceleași stele care spuzeau cerul și deasupra Vienei, unde familia ei, cu voia Domnului, trăia în siguranță. Nu avea nici un fel de vești de acolo, numai temeri. Atât de mult și-ar fi dorit să afle ce mai făceau mama și tatăl ei, sora și frații, prietenii și rudele. În schimb, Edith avea ea însăși vești, pe care le-ar fi împărtășit cu orice preț. Cunoscuse un bărbat. Și nu orice bărbat, ci *bărbatul* prin excelență. Se numea Richard Paltenhoffer și era un exilat, ca și ea.

Primele câteva luni pe care le petrecuse în Anglia se scurseseră, fără să se întâmple nimic demn de luat în seamă. Plasamentul ei de lucru, aranjat prin Comitetul Refugiaților Evrei (*Jewish Refugees Committee* – JRC), era de fată-n casă la o doamnă trecută bine de șaizeci de ani, evreică, pe nume Rebecca Brostoff, care afișa un ditamai negul pe nas și locuia într-o casă liniștită, în suburbii. Cu soțul ei, Morris, care era un comerciant aprig, ducea o existență îndestulată, dar modestă. Amândoi se născuseră în Rusia și fuseseră tot refugiați, în tinerețile lor.[134]

Leeds-ul nu se compara cu Viena: era un oraș industrial întins, tot numai ziduri de cărămidă înnegrite de funingine și arhitectură englezească victoriană, cu străzi lungi de case înghesuite, mânjite, în care locuiau muncitori industriali, de clădiri publice grandioase și orizonturi cenușii, pline de fum. Dar acolo nu erau naziști și, cu toate că antisemitism exista, nu se punea problema ca evreii să fie încolțiți, excluși, supuși tuturor acelor

batjocuri cu frecatul caldarâmului, nu se vorbea de Dachau, nici de Buchenwald.

Mulți britanici se bucurau să le ofere adăpost evreilor germani, dar unii nu se bucurau, iar guvernul era prins între cele două grupări. Presa vorbea și pentru ei, și împotriva lor – accentuând cum și cu ce ajutau economia și în ce ananghie se aflau în țara de proveniență; muncitorii britanici, pe de altă parte, se temeau să nu-și piardă slujbele, temerile fiindu-le speculate de gazetele de dreapta. Se făceau tot felul de alegații despre tendințele criminale și moliciunea evreilor, despre amenințarea pe care o reprezentau față de modul de viață britanic. Totuși, chiar și așa, nu existau naziști autentici, după cum nu existau nici paramilitari SA ori SS. Odată ce izbucnise războiul, guvernul Majestății-Sale trecuse la supravegherea celor de alte naționalități și la internarea în lagăre a străinilor dușmani; Edith, ca refugiată din calea nazismului, era exceptată, firește.[135] Și cu asta – cel puțin, așa se părea –, basta.

Doamna Brostoff o trata pe Edith – care nu era cea mai obișnuită slujnică din lume – cu bunăvoință, iar Edith era mulțumită cu o plată săptămânală decentă, de trei lire sterline.

Țara de adopție fiindu-i prinsă în războiul „vorba-vine“[136] (sau „războiul plictiselii“, cum l-au denumit unii), prima iarnă petrecută de Edith în Anglia nu de conflict a fost marcată, ci de romantism. Îl cunoscuse vag pe Richard Paltenhoffer la Viena: era de aceeași vârstă cu ea, și amândoi se învârtiseră prin aceleași cercuri. În Anglia, se reîntâlniseră – și se îndrăgostiseră.

Richard făcuse o incursiune în infern, de când el și Edith se văzuseră ultima oară. În iunie 1938, fusese luat pe sus de SS-iștii vienezi, în cadrul așa-numitei „Acțiuni de Curățare a *Reich*-ului de Târâie-Brâu“. Acest program era menit să mături străzile Germaniei de elementele asociale, care parazitau societatea germană și să le ducă în lagărele de concentrare – „guri inutile“, șomeri, cerșetori, bețivi, dependenți de droguri, proxeneți, mici escroci. Aproape zece mii de oameni fuseseră săltați sub acest pretext – mulți dintre ei, la fel ca Richard Paltenhoffer, doar evrei care se aflaseră în locuri nepotrivite, la momente nepotrivite.[137] Richard fusese trimis la Dachau, apoi transferat la Buchenwald[138], pe atunci un loc și mai rău, decât un an mai târziu, când au ajuns acolo Gustav și Fritz Kleinmann, pentru că era și mai supra-populat și avea condiții de viață încă și mai primitive.[139] Într-una dintre orgiile de pedepsire devenite obișnuință, care surveneau, de

regulă, după ce era strigat apelul de seară, un bărbat care stătea în fața lui Richard fusese înjunghiat cu baioneta de un gardian SS. Lama străpunsese trupul respectivului – care căzuse pe spate, peste Richard – și se înfipsese și în piciorul său. Rana căpătată atunci îl chinuise luni de zile, dar, spre marele lui noroc, infecția nu-i fusese fatală. În ultimă instanță, un alt noroc, de astădată chior, îi salvase viața. În aprilie 1939, pentru a marca faptul că Hitler împlinea cincizeci de ani, Heinrich Himmler acceptase amnistierea în masă, cu ocazia celebrării, a circa nouă mii de prizonieri din lagărele de concentrare.[140] Printre ei, se numărase și Richard Paltenhoffer.

În loc să se întoarcă la Viena, el trecuse granița în Elveția. Fusese ajutat de Cercetașii Austrieci să obțină permisul de călătorie necesar, pentru a merge în Anglia. Până la finele lunii mai, era deja în drum spre Leeds, unde îl aștepta o slujbă într-o fabricuță de pesmeți *koșer*.[141]

Edith și Richard fuseseră bine primiți, amândoi, în societatea cea mare și dinamică a evreilor din oraș, care avea propria ei ramură activă a Comitetului Refugiaților Evrei. Deși bugetul era minuscul, de numai 250 de lire pe an, voluntarii locali ajutau sute de oameni să-și găsească de lucru și unde să locuiască la Leeds.[142]

Printr-un club de socializare pentru tinerii evrei se cunoscuseră Edith și Richard. În ochii ei, Richard Paltenhoffer întruchipa toate amintirile de acasă și viața pe care o pierduse, mediul acela însuflețit și cariera în modă la care visase – nu să măture covoare. Plus că Richard era un ins agreabil și atrăgător. Avea un zâmbet radios și-i plăcea să râdă, și se îmbrăca elegant – în costume croite bine, cu dungulițe subțiri, de culoarea cretei, cu pălărie de fetru pe cap și întotdeauna cu câte o batistă vârâtă grăbit în buzunarul de la piept al costumului. Printre toți muncitorii de acolo, din Yorkshire, îmbrăcați în serj, cu fulare de lână la gât și cu șepci turtite pe cap, Richard ieșea în evidență, ca o plantă exotică într-un câmp de cartofi.

Războiul – chiar și unul „vorba-vine" – era un timp al oportunităților pentru cei tineri, iar dacă două spirite cu aspirații înalte se ciocneau departe de casă, era practic inevitabil să-și trăiască viețile din plin, amândouă. Crăciunul trecuse, iar luna ianuarie încă nu, când Edith se trezise gravidă. Ea și Richard începuseră să-și facă planuri de nuntă.

Fiind refugiați, orice schimbare de statut era obligatoriu să fie notificată Guvernului. La ora nouă-treizeci fix, într-o dimineață de luni din februarie, se prezentaseră la biroul rabinului Arthur Super de la Sinagoga Nouă din

Leeds, iar de acolo, merseseră cu toții la secția de poliție, ca să completeze formularele cerute. Pe urmă, cu ajutorul Congregației Unite Evreiești, al Comisiei de Control de la Comitetul Refugiaților Evrei și al unui rabin pe nume Fisher, fost la Stadttempel – Templul Municipal din Viena –, își aranjaseră viitoarea cununie.[143]

Odată îndeplinite cerințele birocratice, Edith Kleinmann și Richard Paltenhoffer se căsătoriseră, în ziua de duminică, 17 martie 1940, la Sinagoga Nouă de pe Șoseaua Chapeltown, o clădire de un remarcabil modernism, cu mai multe cupole de aramă vopsite verde și bolți de cărămidă, situată în inima echivalentului de la Leeds al cartierului vienez Leopoldstadt.

După două luni, Adolf Hitler lansase invazia în Belgia, Țările de Jos și Franța. În decurs de o lună, ce mai rămăsese din Forța Expediționară Britanică fusese evacuat de pe plaja de la Dunkirk. Războiul „vorba-vine“ se sfârșise. Germanii se apropiau, și nimic nu părea să le poată sta în cale.

אבא

– *Stâng*-doi-trei! *Stâng*-doi-trei!

Un *kapo* dicta ritmul pe tonul obișnuit, ca și cum ar fi lătrat, în timp ce ei, în grup compact, împingeau vagonetul pe șine, la deal.

– *Stâng*-doi-trei! *Stâng*-doi-trei!

Încălțările lui Fritz alunecau pe gheață și pe pietrele pe care nimic nu le ținea la un loc, mușchii veștejiți îi trosneau, mâinile și umerii îi ajunseseră carne vie, din cauza frânghiei. În jurul său, și ceilalți bărbați icneau, tot opintindu-se; în urma lor, alții – printre care și tatăl lui Fritz – împingeau în fierul înghețat, cu degetele goale.

Iarna se năpustise ca o fiară peste colina Ettersberg, dar pe *kapos* puteai oricând să te bazezi că erau în stare să fie și mai sălbatici.

– Puneți mâna și-mpingeți, câinilor! *Stâng*-doi-trei! Mai cu vână, porcilor! Ce, nu vă distrați?

Oricine părea să șovăie încasa imediat ori un șut, ori o lovitură. Roțile scârțâiau și scrâșneau, picioarele oamenilor tropăiau și alunecau pe pietre, și răsuflarea lor fierbinte se făcea nor de aburi peste capetele tuturor, în aerul înghețat.

– Mai cu sârg! *Stâng*-doi-trei! Mai repede, că dracu' vă ia![144]

Douăsprezece vagonete pline aveau de împins la deal, spetindu-se, în fiecare zi, pe șinele care duceau până la șantierele de construcții, și fiecare drum dus-întors le lua câte un ceas.

– Dați-i înainte, porcilor! *Stâng*-doi-trei!

„Oamenii-fiare smucesc hățurile", a scris Gustav, transformând coșmarul zilnic într-o suită de imagini poetice dure. „Gâfâieli, icnete, nădușeală… Sclavi blestemați să trudească, la fel ca în zilele faraonilor."

Anul cel nou adusese și un scurt răgaz: la mijlocul lui ianuarie, doctorul Blies, îngrijorat de procentul extrem de mare de morți din lagărul mic[145] – plus că și SS-iștii erau îngrijorați că s-ar fi putut molipsi și ei –, ordonase ca supraviețuitorii să fie mutați la niște condiții sanitare mai acceptabile, în lagărul mare. Fuseseră îmbăiați și despăduchiați, apoi vârâți în carantină, într-o baracă apropiată de platoul de apel. Condițiile păruseră aproape de lux, în comparație cu cele din corturi, fiindcă aveau podele de lemn ceruite, pereți solizi, mese pe care să mănânce, closete și un spălător cu apă curentă, chiar dacă rece. Totul era ținut într-o curățenie impecabilă: prizonierii erau chiar obligați să se descalțe într-un fel de antecameră și să pătrundă în baraca propriu-zisă desculți. Pentru murdărie și dezordine, li se aplicau pedepse grele. În acea binecuvântată primă săptămână de carantină, li se dăduse mâncare în mod regulat, și nu-i obligase nimeni să muncească. Își mai recăpătase și Gustav din puteri.

Desigur, nu avea cum să dureze. Pe 24 ianuarie 1940, carantina se sfârșise. Pentru prima oară, tatăl și fiul fuseseră despărțiți – Fritz fiind repartizat, împreună cu alți vreo patruzeci de băieți, în baraca numărul 3 (zisă și „Baraca Tineretului", cu toate că era ocupată preponderent de bărbați în toată firea).[146]

Avuseseră ocazia să cunoască mai bine lagărul propriu-zis, învățându-i organizarea și reperele principale, dintre care cel mai important era „Stejarul lui Goethe". Copacul acela venerabil se înălța la mijlocul distanței dintre bucătării și blocul-spălător, și se spunea despre el c-ar fi fost un obiectiv al plimbărilor pe care le făcea Goethe, când părăsea Weimarul și urca pe colina Ettersberg. Atât de puternice conotații culturale avea, încât cei de la SS îl păstraseră și construiseră lagărul de jur-împrejurul arborelui, utilizându-l pe acesta la pedepsirea deținuților.[147] Metoda, folosită peste tot în sistemul concentraționar de lagăre, consta în a-i lega omului mâinile la

spate și a-l spânzura, după aceea, de încheieturi, de o creangă de copac sau grindă.[148] „Stejarul lui Goethe“ oferea o scenă spectaculoasă pentru acest ritual abominabil. Bărbații astfel spânzurați erau lăsați ore în șir acolo – suficient cât să rămână schilodiți apoi zile sau săptămâni întregi – și adeseori bătuți, până le dădea sângele, chiar în timp ce atârnau de creangă. Doi dintre camarazii de muncă ai lui Gustav se număraseră printre cei atârnați de „Stejarul lui Goethe“, pe motiv că nu munceau cu destul sârg.

Fritz și tatăl său rămăseseră surprinși, la ieșirea din carantină, când aflaseră că evreii reprezentau mai puțin de o cincime din populația deținuților de la Buchenwald.[149] Erau acolo criminali, romi, polonezi, pastori luterani și preoți catolici, homosexuali, dar de departe cei mai numeroși erau deținuții politici – în principal, comuniști și socialiști. Mulți erau deja prizonieri de ani buni – în unele cazuri, încă de la instalarea regimului nazist, în 1933. Totuși, naziștii le rezervau evreilor și romilor muncile cele mai grele și pedepsele cele mai dure.

– *Stâng*-doi-trei! *Stâng*-doi-trei!

Douăsprezece încărcături pe zi la deal și alte douăsprezece curse periculoase înapoi spre carieră, în mare viteză, la vale. Degetele arse, de la cât de rece era metalul vagonetului, umerii zdreliți de frânghii, mințile amorțite, picioarele care alunecau pe gheață – și, peste toate, *kapos*, cu abuzurile lor.

Iar și iar aceleași lucruri, zi după zi, până când iarna, ușor-ușor, i-a lăsat locul primăverii. În cele din urmă, Gustav și Fritz au fost luați de pe sectoare de la vagonete și puși la muncă în altă parte a carierei, la cărat de piatră. Nu le-a venit să creadă că putea fi ceva și mai rău.

Trebuia să culeagă pietrele și bolovanii de unde erau smulși din spinarea de rocă a dealului și să-i care cu mâinile goale – numai și numai în pas alergător – până la vagonetele care așteptau să fie încărcate. Li s-au bășicat și le-au sângerat palmele și degetele. Schimbul dura câte zece ore, cu o scurtă pauză la miezul zilei. Și, ca să pună capac trudei propriu-zise, mai era și reputația de infamie, pe care i-o dădeau acelui loc abuzurile, infinit mai rele decât tot ce trăiseră deținuții până atunci, la sectoarele cu vagonete.

„Fiecare zi, o nouă moarte“, a scris Gustav. „De necrezut, cât poate să îndure omul.“ Nu găsea cuvinte obișnuite, care să descrie ce iad însemna truda la carieră. Așa încât, a dat paginile carnețelului până la sfârșit și a început să compună un poem – intitulat *Caleidoscop de carieră* –, în care a

conturat coșmarul acela haotic, sub forma unor strofe bine măsurate și ordonate:

Poc și trosc, lovesc baroase,
poc și trosc, zile geroase.
Robi în suflet, bieți arată,
haida-hai, și sfarmă piatră.[150]

În versurile care urmau, Gustav a reușit să găsească un punct de echilibru între propriile experiențe de zi cu zi și cum le percepeau *kapos* și cei de la SS:

Poc și trosc, lovesc baroase,
poc și trosc, zile geroase.
Uite-i, ce-amărâți arată
și cum gem, cât bat în piatră.[151]

Mânatul sclavilor, în fiecare zi parcă fără sfârșit, și toate abuzurile criminale – transpuse într-o imagistică poetică. „Bagă lopata! Ia și-ncarcă! Te gândești să iei o pauză? Ce, te crezi vreo mare sculă?“ Mâinile care alunecau, zdrelite de bolovani, pătând calcarul palid c-un roșu de sânge și rugină amestecate, care se luptau să poarte greutatea până la vagonet. „Haideți, puturoșilor! Vagonetu' doi! Dacă nu-l umpleți mai repede, vă bat, până vă umplu de sânge!“ Pietrele care troncăneau și zdroncăneau, lovindu-se de pântecul de fier, ca un găuroi mare, al vagonetului. „Ați terminat? Vă credeți liberi, de-acum, ă? Ce, m-ați văzut pe mine râzând? Vagonetu' trei – pas alergător! Hai, mai repede, că dracu' vă ia! Dați-i bătaie, porcilor!“ Mânați mereu din urmă cu lovituri și înjurături, luau în primire vagonetul plin, ca să-l împingă la deal anevoie, pe șinele abrupte.

– *Stâng*-doi-trei! *Stâng*-doi-trei!

Kapos și gardieni deopotrivă se distrau pe seama deținuților. Pe unul dintre camarazii-cărători ai lui Gustav, l-au pus, la un moment dat, să înșface un pietroi uriaș, după care să fugă în cercuri cu el în brațe, când în susul, când în josul dealului.

– Fii caraghios, pricepi?, i-a ordonat *kapo*. Că te bat, până-ți rup spinarea!

Victima s-a străduit să fugă într-un fel anume, glumeț, iar *kapo* a izbucnit în râs și a început să aplaude. Omul a tot fugit în cerc, și iar în cerc, în timp ce pieptul îi zvâcnea, luptându-se pentru orice respirație, plin de julituri și

de sânge. Până la urmă, răpus de simpla extenuare, a dat greș cu felul în care-și interpreta caraghioslâcul, dar tot a continuat să se miște, împleticindu-se la mersul în cerc alte două ture. Dar *kapo* se plictisise, de-acum: i-a dat brânci victimei, care s-a prăbușit la pământ, și i-a mai tras o lovitură sălbatică, fatală, direct în cap.

Un joc predilect era să i se smulgă șapca de pe cap unui deținut aflat în trecere și să-i fie azvârlită ori într-un copac, sus de tot, ori în vreo băltoacă – în tot cazul, dincolo de fâșia de protecție a santinelelor. „Ei, uite-ți șapca! Du-te și ia-ți-o – pe-acolo, pe la santinela număru' patru. Haide, tu ăsta, du-te și ia-ți-o!“ De multe ori, era vorba de câte un deținut nou, care nu cunoștea încă regulile. „Și el dă fuga, prostul“, a scris Gustav. Se repezea pe fâșia din spatele santinelelor, și – *poc!* – era mort. Încă o intrare în registrul evadărilor, ținut de gardieni, încă niște puncte care-i aduceau vreunui SS-ist câteva zile de permisie în plus – trei zile pentru fiecare tentativă de evadare curmată din primul foc. O santinelă de la SS, un anume Zepp, era în cârdășie cu mai mulți *kapos*, inclusiv cu Johann Herzog, un deținut cu triunghi verde, fost membru al Legiunii Străine, pe care Gustav îl descria ca fiind „un criminal de cel mai rău soi cu putință“[152]. Zepp îi recompensa pe Herzog și ai lui cu tutun, ori de câte ori trimiteau câte un deținut în raza de acțiune a puștii lui.

Cu toate că se comiteau în mod curent sinucideri, majoritatea deținuților nu cedau și nu se lăsau păcăliți. Erau câțiva care păreau imposibil de înfrânt, indiferent câte și ce fel de abuzuri s-ar fi abătut asupra lor. Izbit cu patul puștii,

Trosc! El cade-n patru labe,
dar câinele – nici gând să crape![153]

Într-o zi, Gustav a fost martor la o scenă care avea să-i rămână pentru totdeauna în minte, ca întruchipare a rezistenței. În mijlocul carierei, se înălța o mașinărie – și domina orice altceva, cu înălțimea ei. Avea un motor masiv, care huruia cumplit și punea în mișcare o serie de roți și curele conectate la un dispozitiv de încărcare uriaș, în care se arunca piatra cu lopețile. Înăuntru, niște lame grele de metal funcționau în sus și-n jos și dintr-o parte într-alta – era un fel de maxilar zdravăn de metal, care mesteca și zdrobea pietrele, transformându-le în pietriș. Pe platformă, stătea un *kapo*, care manevra manetele și pedalele. Când nu încărcau vagonetele,

salahorii de la carieră alimentau mașinăria monstruoasă. Lui Gustav, acel Sfarmă-Piatră i se părea emblematic nu numai pentru carieră, ci pentru lagărul în sine și pentru tot ce însemna sistemul din care Buchenwald nu era decât o componentă – marele mecanism în care el însuși, Fritz și toți camarazii lor de suferință nu reprezentau numai combustibilul care-l făcea să funcționeze, ci și materia primă, pe care o mesteca și mărunțea.

Duduie concasorul zi, după zi, după zi,
duduie și iar duduie, și piatra o sfarmă,
o mestecă pân-o face pietriș, oră de oră,
înghite lopată după lopată, în gura lui nesătulă.
Iar cei ce i-o-ndoapă, cu trudă și-atât de mult zel,
știu că, deși-l hrănesc bine, sătul nicicând nu va fi –
întâi piatra o-nghite, apoi și pe ei i-o-nghiți.[154]

Un deținut din sectorul de umplere a concasorului, camarad cu cel care fusese obligat să fugă în cerc, își ținea capul plecat și azvârlea piatra, lopată după lopată, având grijă să nu-i atragă atenția nici unuia dintre *kapos*. Era un bărbat înalt, cu o statură de zdrahon, și se pricepea la mânuit lopata. *Kapo* cel de pe platformă a găsit de cuviință să-l provoace la un joc pe omul respectiv. A călcat pedalele și răsucit manetele, până când mașinăria și-a dublat viteza de funcționare, zdroncănind și huruind infernal. Prizonierul a mărit și el ritmul cu care mânuia lopata. Om și mașină s-au luat la întrecere – omul gâfâind și încordându-și mușchii, concasorul măcinând și pârâind parcă din toate încheieturile, de-ai fi zis că era cât pe ce să explodeze. Gustav, care muncea în apropiere, și-a lăsat lucrul, ca să asiste la întrecere; la fel au procedat și alții, iar *kapos*, de-a dreptul exaltați și ei, le-au îngăduit.

Competiția s-a întețit, lopată cu lopată, lamele tocând, roțile huruind, omul nădușit leoarcă, în timp ce concasorul bubuia și vomita un șuvoi de pietriș. Omul părea să-și fi luat asupră-și o combinație fără precedent de forță și voință. Dar concasorul avea o rezistență fără margini, așa că omul, încetul cu încetul, a dat semne de slăbiciune și a lăsat-o mai moale. Adunându-și toată voința, și-a pus mintea cu mașinăria, într-un ultim și titanic efort, încordându-și mușchii pe coada lopeții, de parcă s-ar fi ținut de ea, să nu-și piardă viața; concasorul avea să câștige, cum întotdeauna câștiga – dar el, unul, tot s-a străduit.

Brusc, a răsunat un altfel de bubuit, și un geamăt prelung și hârșâit s-a făcut auzit din burta mașinăriei. Sfarmă-Piatră s-a scuturat din toate încheieturile, a horcăit… și a tăcut. *Kapo* de pe platformă, uluit, s-a băgat printre măruntaiele lui și a descoperit că o piatră ajunsese în cutia de viteze și-o blocase – de aceea nu mai funcționa.

S-a lăsat o liniște care prevestea ceva groaznic. Deținutul s-a proptit în lopată, căutând cu disperare să-și recapete suflul. Îl învinsese pe Sfarmă-Piatră și era susceptibil să-și piardă viața din acest motiv. Mai-marele între *kapos*, rămas fără grai în prima clipă, a izbucnit în râs și i-a spus deținutului:

– Vino-ncoace, băiete-zdrahon! Ce ești, muncitor la fermă? Te pomenești c-oi fi miner?

– Nu, i-a răspuns deținutul. Sunt jurnalist – la care *kapo* a râs și mai tare:

– Gazetar, adică? Mare păcat! N-am ce face cu așa ceva – și s-a întors cu spatele, să plece, după care s-a răzgândit și s-a întors iar: De fapt, stai puțin, c-aș avea nevoie de cineva care să știe să scrie. Du-te și așteaptă-mă în baraca de colo. Am altă treabă să-ți dau de făcut.

Când eroul a pus lopata jos, Gustav a simțit, deodată, greutatea pietrei pe care o ținuse în brațe și privirile pe care un alt *kapo* și le întorsese către el. În mare grabă, și-a reluat munca de mai înainte, meditând la întâmplarea la care fusese martor. Omul împotriva mașinii; de astă-dată, omul obținuse o mică victorie. Mașina, din câte văzuse cu ochii lui, putea fi învinsă de cineva care ar fi avut forța și voința necesare. Dacă aceeași constatare se verifica și în cazul mașinăriei mult mai mari – asta rămânea de văzut.

Mecanicul a scos piatra din cutia de viteze și a repornit motorul. Troncănind și huruind, concasorul și-a reluat funcționarea, măcinând pietrele aruncate în gâtlejul său nesătul de prizonierii-salahori, consumându-le forța, nădușeala și sângele, uzându-i și pe ei, în timp ce mărunțea pietrele.

CAPITOLUL 5

DRUMUL SPRE VIAȚĂ



Tini se uita la cele două plicuri cu neîncredere. Erau identice, și amândouă proveneau de la Buchenwald. Cunoștea multe soții și mame, ai căror soți și fii ajunseseră în lagăre; uneori, chinurile se sfârșeau, atunci când respectivii își obțineau documentele de emigrare și erau puși în libertate. Alteori, se întorceau la Viena sub formă de cenușă într-un borcan. De scrisori, nu se mai auzise.

A rupt unul dintre plicuri. Înăuntru, era ceva ce arăta mai degrabă a înștiințare oficială, decât a scrisoare. Aruncându-și privirile peste ea, și-a dat seama că era, într-adevăr, de la Gustav și s-a simțit ușurată. I-a recunoscut scrisul de mână solid, pătrățos, acolo unde-și completase numele și numărul de prizonier. Cea mai mare parte a spațiului era ocupată de o listă de restricții, tipărită dinainte – dacă deținutul avea voie să primească bani și pachete, dacă avea voie să scrie sau să primească scrisori, un avertisment că era inutilă orice intervenție la biroul comandantului, în numele deținutului, și așa mai departe. Mai era un spațiu, mult mai restrâns, în care Gustav scrisese un mesaj concis, cenzurat de cei de la SS. Tini afla numai că era în viață, bine-sănătos, și că muncea în lagăr. Când a rupt și celălalt plic, a dat peste un mesaj aproape identic de la Fritz. Comparând cele două, a observat că numărul barăcii era diferit la unul, față de celălalt. Așa că fuseseră despărțiți. Era motiv de îngrijorare pentru ea. Cum ar fi putut băiatul să aibă grijă de el însuși?

Tini aduna din ce în ce mai multe îngrijorări. De la invadarea Franței, în luna mai, la Viena le fusese impusă evreilor o interdicție de circulație.[155] Ai fi putut crede că nu mai existau modalități prin care naziștii să le strice viețile evreilor, dar ai fi greșit. Oricând se mai găsea câte un par cu care să fie bătuți.

În octombrie, anul anterior, nu la mult timp după ce Gustav și Fritz fuseseră luați și duși de acolo, două transporturi de evrei părăsiseră Viena, cu destinația Nisko, în Polonia ocupată; urmau să fie relocați într-o comunitate agricolă de cine-știe-ce fel.[156] Programul dăduse greș practic înainte de-a începe, dar le sporise tuturor evreilor – câți mai rămăseseră la Viena – sentimentul de nesiguranță. Când reveniseră la casele lor, în aprilie, supraviețuitorii aduseseră cu ei povești îngrozitoare – avuseseră parte numai de abuzuri și crime.[157]

Pentru Tini, misiunea de a-și duce copiii undeva unde să fi fost în siguranță devenise mai urgentă ca niciodată. Marea Britanie fiindu-le acum inaccesibilă, America le mai rămăsese, ca ultimă speranță. Preocuparea numărul unu, pentru Tini, era să obțină eliberarea lui Fritz, câtă vreme băiatul ei mai era încă minor și, deci, eligibil pentru emigrare în regim de prioritate. Depusese cereri pentru el, Herta și Kurt. Fiecare avea nevoie de două depoziții sub jurământ, de la prieteni sau rude care locuiau deja în America și se angajau să le ofere adăpost și sprijin. Declarațiile erau destul de ușor de obținut, de vreme ce Tini avea niște veri la New York și în New Jersey[158], plus o veche și foarte bună prietenă, Alma Maurer, emigrată de mulți ani, care locuia în Massachusetts[159]. Deci, sprijin era destul – problema o constituiau birocrația regimului nazist și cea din Statele Unite.

Președintele Roosevelt – care voia să sporească numărul de refugiați primiți – nu avea nici o putere în fața Congresului și a presei. Statele Unite își fixaseră, teoretic, o cotă anuală de șaizeci de mii de refugiați, dar preferau să nu facă nimic pentru a o pune în practică. În schimb, Washingtonul se folosea de orice șmecherie imaginabilă de ordin birocratic, pentru a obstrucționa și amâna depunerea cererilor. În iunie 1940, un memorandum intern al Departamentului de Stat îi sfătuia pe consulii săi din Europa că: „Putem să amânăm și, efectiv, să oprim… venirea imigranților în Statele Unite… pur și simplu, instruindu-i pe consulii noștri să ridice orice obstacol cu putință în calea… care ar provoca întârzieri în acordarea vizelor“[160].

Tini Kleinmann făcuse pârtii tot ducându-se de la un birou la altul, stătuse la cozi, scrisese petiții una după alta, completase formulare, suferise insultele tuturor gestapoviștilor, ceruse anchete, după care așteptase, așteptase și iar așteptase, temându-se de orice nou mesaj pe care-l primea – să nu fi fost vreo convocare în vederea deportării. Orice mișcare îi fusese

blocată cu tot felul de obstacole concepute în mod special pentru a le face pe plac membrilor Congresului american, patronilor de gazete, oamenilor de afaceri, muncitorilor, nevestelor și micilor comercianți din toate orășelele din Wisconsin și Pennsylvania, de la Chicago și New York – toți obiectând strident la perspectiva unui nou val de imigranți.

Fritz se apropia tot mai mult de vârsta majoratului. Herta împlinise deja optsprezece ani și se vedea constrânsă la modul jalnic de lipsa unui loc de muncă și a oricăror posibilități. Kurt, la cei zece ani ai lui, devenise și el o grijă. Tini se agita întruna în privința comportamentului pe care-l demonstra băiatul – era un copil bun, dar avea o energie volatilă practic fără margini. Tini se temea c-ar fi putut comite cine-știe-ce act banal de neastâmpăr, care i-ar fi pus în pericol pe toți ceilalți.

Păstrându-și grijile pentru ea însăși, Tini a răspuns cu vești de acasă la scrisorile atât de concise, pe care i le trimiseseră Gustav și Fritz. A strâns și ea ce bani a putut, ca să le trimită lor, bani căpătați de milă sau câștigați dintr-o muncă ilegală întâmplătoare. Le-a scris că-i era dor de ei și a pretins că totul era bine și frumos.[161]

ןב

Kurt s-a strecurat pe scări în jos, către holul de la parter. Ușa de intrare, cea dinspre stradă, era deschisă, iar el a tras cu ochiul afară. Câțiva băieți se jucau la marginea pieței comerciale – vechi prieteni de-ai lui, dinaintea venirii la putere a naziștilor. Kurt s-a uitat la ei cu năduf, știind că i-ar fi fost imposibil să li se alăture.

Formaseră o trupă fericită, copiii de pe străzile din jurul Pieței Carmelitelor. În diminețile de sâmbătă, mama lui făcea sandviciuri, pe care le punea la el în rucsăcel. Se ducea cu amicii lui de joacă, și cutreierau străzile orașului cu toții, ca un grup de cercetași într-un parc îndepărtat oarecare, sau, dacă nu, se ducea la Dunăre, să înoate. Formau o societate perfectă, bazată pe prietenie, și nici unul nu avea habar că erau câțiva care purtau cu ei înșiși un stigmat.

Kurt căpătase brusc – și violent – conștiința faptului că unii copii nu erau la fel ca toți ceilalți. Într-o zi, în prima lor iarnă petrecută împreună, un

băiat, membru al Tineretului Hitlerist, îl acuzase că era evreu și-i dăduse brânci, îl trântise la pământ și-i frecase fața, tare de tot, cu zăpadă.

Faptul că ura venea din partea unuia pe care-l considera prieten – asta era nedreptatea care-i rămăsese înfiptă în inimă lui Kurt. Făcuse parte și el din micul grup de prieteni care se jucau chiar atunci în piață – aceiași pe care-i privea jucându-se –, așa cum făcuseră de atâtea ori până atunci. Și băiatul dominant dintre ei hotărâse, dintr-odată, că trebuia neapărat să se lege de cineva – cum fac, de obicei, asemenea băieți –, și tăbărâse pe el, pe Kurt, aruncându-i în față toate mizeriile antisemite pe care-i auzise pe adulți proferându-le. Începuse, pe urmă, să-i smulgă nasturii de la palton. Kurt, însă, nu se lăsa prea ușor bruftuluit, așa că-l pocnise și el pe celălalt băiat. Șocat să vadă că i se răspundea cu aceeași monedă, acela scosese o bară de metal de la scuterul minuscul cu care venise și sărise cu ea pe Kurt, bătându-l atât de rău, încât mama lui se văzuse nevoită să-l ducă la spital. O ținea minte, aplecată peste el, uitându-se la cum îi trata doctorul tăieturile și echimozele de pe cap. Tini bănuia cum aveau să evolueze lucrurile: părinții celuilalt băiat formulaseră o plângere la poliție, în sensul că un evreu – Kurt, adică – îndrăznise să lovească un arian. Era ceva ce se tranșa la tribunal. Probabil că datorită vârstei scăpase Kurt numai cu un avertisment. După acel episod, pricepuse și el reaua-voință și nedreptatea noii lumi în care trăia.

Era un loc năucitor, care avea să-i lase în urmă, în amintire, niște impresii vii, chiar dacă sporadice.

Mama lui se lupta întruna să-i țină pe el și pe sora lui, Herta, la căldură și bine hrăniți, din puținii bani pe care mai reușea să-i adune, cu chiu, cu vai. Existau cantine ale săracilor, iar vara mergeau la o fermă a Comunității Cultului Israelit, să culeagă mazăre. Mai rămăseseră și o mână de familii evreiești avute la Viena, care-și puneau la bătaie ce bani le mai rămăseseră și-i ajutau pe cei ajunși la sapă de lemn. Kurt mersese odată la masă la o asemenea familie. Mama lui îl dresase cu mare strictețe: „Să stai drept, să stai cuminte și să faci tot ce ți se spune“. Avusese parte atunci de o masă magnifică. Asta, cu excepția verzelor cele mici de Bruxelles, care nu-i plăcuseră niciodată – le detesta –, însă fusese mult prea speriat de toată situația, ca să nu le mănânce. După care, vomitase copios tot ce mâncase.

Lumea lui socială se restrânsese tare de tot, la mătușile, unchii și verii pe care-i mai avea. Preferata lui era Jenni, sora mai mare a mamei lui.[162] Jenni

rămăsese necăsătorită; era cusătoreasă și locuia singură, numai cu o pisică. Le spunea copiilor că pisica îi vorbea: Jenni o întreba ceva, iar pisica îi răspundea: *Mm-jaa*. El, Kurt, nu era niciodată sigur dacă mătușa lui, Jenni, glumea sau nu. În tot cazul, Jenni avea un simț al umorului absolut copilăresc, și-i plăceau animalele. Îi dădea bani lui Kurt, să-și cumpere capse pentru pistolul de jucărie, ca să-l poată pândi pe prinzătorul de porumbei municipal; când respectivul se pregătea să prindă cu plasa câteva păsări, el trăgea cu pistolul, stârnind tot acel păsăret într-un nor cenușiu de aripi care fluturau de zor și lăsându-l pe omul municipalității cu plasa goală.

Dintre rudele lui Kurt, câteva se căsătoriseră în afara comunității, cu ne-evrei, și acum trăiau într-o stare de incertitudine, copiii lor fiind etichetați ca *Mischlinge* – „corcituri“ –, sub regimul nazist. Unul dintre acei veri era și cel mai bun prieten al său – îl chema Richard Wilczek, iar tatăl, de origine dintre neamuri[163], îi trimisese în Olanda pe el și pe mama lui, după *Anschluss*, ca să-i știe în siguranță. Numai că naziștii ajunseseră și acolo, de-acum, iar ce se alesese de vărul Richard, Kurt nu mai știa. Uitându-se afară, la cum arăta strada, i se părea că nu mai era deloc aceeași lume.

– Aici erai!, a exclamat mama lui, și Kurt s-a întors către ea, cu sentimentul vinovăției. De câte ori trebuie să-ți spun să nu ieși singur afară?, a zis Tini, trasă la față și cu o mină anxioasă, așa că băiatul a renunțat să-i mai atragă atenția că, de fapt, nu pusese piciorul afară. Trebuie să mergem acum, a continuat ea. Fugi repede și pune-ți haina pe tine.

Unul dintre ordinele care se primeau periodic din partea celor de la Gestapo fusese ca toți evreii din cartier să se prezinte pentru cine-știe-ce inspecție, sau înregistrare, sau selecție. Kurt se molipsise de la temerile mamei lui și ale Hertei și, fiind el singurul bărbat rămas în acea gospodărie, născocise un plan, pentru a le proteja pe cele două femei. Își făcuse rost de un cuțit. Îl obținuse de la un alt văr *Mischling*, un anume Viktor Kapelari, care locuia în Döbling, o suburbie a Vienei. Mama lui era tot soră cu Tini și se convertise la creștinism, când se măritase. Viktor și mama lui țineau mult la el, la Kurt, și-l luau adeseori cu ei la pescuit. Amintirile plăcute ale unor asemenea plimbări se amestecau, de fiecare dată, în memoria lui Kurt, cu imaginea înfiorătoare de ultima dată, când îl văzuse pe tatăl vărului său Viktor, îmbrăcat în uniforma cenușie sinistră de ofițer nazist. După una dintre ieșirile la pescuit, Kurt se întorsese acasă cu un cuțit de vânătoare cu mânerul de os, pe care-l șterpelise de la Viktor.

Punându-și paltonul, în timp ce mama lui și Herta îl așteptau să se îmbrace, Kurt și-a strecurat în buzunar și cuțitul. Naziștii îi luaseră de lângă ei pe tatăl său și pe Fritz, îi chinuiseră surorile, îl tăvăliseră pe el prin zăpadă, îl bătuseră și prezentaseră totul ca și cum *el* ar fi fost infractorul. Nu exista nimic, pare-se, ce n-ar fi avut voie să facă. El, unul, era hotărât să le apere pe mama lui și pe Herta de orice nazist.

A luat-o de mână pe mama lui, și au plecat cu toții către secția de poliție. Mergând, pipăia lama cuțitului cu degetele, în buzunar. Îi simțea mamei lui starea de anxietate, știind prea bine că, atunci când evreilor li se cerea să se prezinte pe undeva, se întâmpla uneori să fie luați și expediați. Bănuia că de așa ceva se temea mama lui și o simțea din ce în ce mai alarmată, pe măsură ce se apropiau de secția de poliție. Ca să-i mai aline din temeri, a scos și i-a arătat cuțitul.

– Uite, mama. O să am eu grijă de noi toți – la care Tini a înlemnit.

– Aruncă-l imediat!, i-a șuierat ea printre dinți.

Kurt a rămas el, de astă-dată, surprins și mirat:

– Bine, dar…

– Kurt, aruncă-l, până nu ți-l vede cineva!

N-a fost chip s-o convingă. Fără nici o tragere de inimă, a zvârlit cuțitul pe jos. Și-au continuat drumul, Kurt aproape cu inima zdrobită.

După cum s-a dovedit, până la urmă, cei de la Gestapo nu le-au făcut nimic rău în ziua respectivă. Dar în cine-știe-ce altă zi, precis le-ar fi făcut. Și el, de-atunci încolo… cum era să mai apere cele două persoane pe care le iubea? Ce avea să se aleagă de ei trei?

ןב

Alte zori de zi, alt apel, o nouă zi. Deținuții, în uniformele lor vărgate, stăteau aliniați în aerul răcoros de vară, nemișcați, în afara momentelor în care-și primeau alimentele, tăcuți, în afară momentelor în care trebuia să răspundă, auzindu-și strigate numerele. Orice încălcare a disciplinei apelului se pedepsea, la fel ca orice infracțiune care ținea de păstrarea unei ordini și a unei curățenii fără cusur în propria baracă – o spoială de precizie și grijă, care se străduia să acopere un marasm de barbarie și bestialitate.

Până la urmă, așa lent cum avansa, ritualul a luat sfârșit. Rândurile au început să se fărâmițeze, și s-au format echipele de muncă. Uitându-se prin toată viermuiala de prizonieri, Fritz l-a zărit pe tatăl său, alăturându-se celor care aveau sector la carieră.

Gustav Kleinmann avusese parte de o relaxare a pedepsei în a doua parte a iernii, câtă vreme un alt Gustav, Herzog, unul dintre mai-marii barăcilor cu evrei, care era și ceva mai tânăr, îl folosise pe tizul său mai vârstnic pe post de om de serviciu în zona priciurilor. Fiind el tapițer de meserie, Gustav se pricepea la saltele și la menținerea lucrurilor în ordine. Era ilegal, bineînțeles, și ar fi însemnat să fie amândoi pedepsiți, dacă erau prinși, dar se dovedise util în cazul inspecțiilor inopinate, la care erau supuse barăcile, plus că-i oferise ceva mai multă siguranță timp de două luni. Până la urmă, totuși, repartizarea ilegală se sfârșise – nici nu s-ar fi putut altfel –, iar Gustav Kleinmann fusese trimis înapoi la munca ucigătoare de cărat piatră.

Fritz nu mai muncea în grup cu alții – fusese transferat la grădina de legume atașată complexului de auto-gospodărire, unde munca era tot una grea, dar infinit mai bună și mai sigură, decât cea din sectorul criminal de la carieră.[164]

Acum, că nici nu mai locuiau, nici nu mai munceau împreună, Fritz își vedea foarte rar tatăl, chiar dacă făceau ei ce făceau, ca să se întâlnească ori de câte ori puteau. Banii primiți de acasă le ofereau posibilitatea de a-și cumpăra mici răsfățuri ocazionale de la cantina deținuților, ceea ce-i ajuta să-și mai lumineze orele și zilele petrecute acolo.

În timp ce Fritz își croia drum prin mulțime către camarazii lui din sectorul de grădinărit, supraveghetorul lagărului a răcnit la microfon:

– Deținut 7290, la poarta principală – pas alergător!

Lui Fritz i-a stat inima în loc, de parcă i-ar fi strâns-o un clește foarte concret. Nu existau decât două motive pentru care un deținut era convocat la poarta principală, în timpul apelului: ca să fie ori pedepsit, ori trimis la cariera de piatră, special pentru a fi omorât acolo.

– Deținut 7290! Ia să te vedem! Poarta principală, acum – pas alergător!

Fritz a străpuns prin aglomerația deținuților și s-a repezit către corpul de control de la poarta de intrare în lagăr. Gustav l-a urmărit cu privirile – și cu inima bătându-i parcă în gâtlej –, cum se ducea într-acolo. Fritz i-a raportat adjutantului, locotenentul SS Hermann Hackmann, un tânăr zvelt, isteț, care afișa un zâmbet băiețos, dar disimula cu el o fire cinică și brutală.[165] SS-istul

s-a uitat la Fritz, măsurându-l cu privirile din cap până în picioare, în timp ce-și rotea bastonul zdravăn de bambus, pe care-l purta mereu în mână.

– Așteapt-acolo, i-a spus. Fața la perete! – și a plecat.

Fritz a rămas lipit de clădirea corpului de control, în poziția care-i fusese ordonată, uitându-se fix la cărămizile văruite cu alb, care-i stăteau dinaintea nasului, în timp ce ieșeau pe lângă el pe poartă, în marș, echipele care se duceau să-și preia sectoarele. Într-un târziu, după ce plecase toată lumea, sergentul SS Schramm, *Blockführer*[166]-ul barăcii lui Fritz, a venit să-l ia.

– Vino cu mine, i-a spus.

L-a condus până la complexul administrativ, care străjuia, de-o parte și de cealaltă, capătul cel mai apropiat al „Drumului Sângelui". Acolo, Schramm l-a introdus în clădirea celor de la Gestapo și l-a lăsat să aștepte, în picioare, pe un coridor, unde Fritz a rămas multă vreme, până când a fost chemat într-una dintre camere.

– Șapca jos de pe cap, i-a ordonat un funcționar. Și scoate-ți bluzonul – iar Fritz s-a conformat. Pune-ți astea pe tine.

Gestapovistul i-a întins o cămașă, o cravată și o haină – toate civile. Toate erau destul de mari, pentru el, mai ales în starea lui de subnutriție, dar și le-a pus oricum, legându-și cravata strâns la gulerul boțit. Îmbrăcat astfel, a fost dus în fața unui aparat de fotografiat, la care i s-au luat instantanee din toate părțile. Nereușind cu nici un chip să-și imagineze ce motivație ar fi putut avea o procedură atât de neobișnuită, Fritz s-a uitat fix către obiectivul aparatului, cu niște ochi înfundați în orbite, bănuitori și ostili, dar frumoși, mari și sfredelitori.

Când s-a terminat ședința fotografică, i s-a ordonat să-și pună la loc uniforma vărgată și să se întoarcă în lagăr – pas alergător, bineînțeles. Fritz a făcut întocmai, simțindu-se ușurat că nu pățise nimic rău, dar tot fără să aibă habar de care ar fi putut fi scopul întâmplării prin care tocmai trecuse. Cu atât mai surprins a rămas, când i s-a comunicat că nu mai trebuia să muncească, tot restul acelei zile.

A stat singur în baraca pustie, întrebându-se ce și cum. Probabil că hainele obișnuite avuseseră menirea de a-l înfățișa pe el ca fiind un civil oarecare, că nu trăia ca deținut în lagăr – numai că, dincolo de asta, mintea lui nu știa ce să mai bănuiască.

În seara aceea, când echipele de pe sectoare s-au întors la barăcile lor, epuizate și sleite, Gustav, pe care-l stăpânise o neliniște bolnăvicioasă toată

ziua, s-a strecurat până la baraca lui Fritz. Când s-a uitat înăuntru, pe ușa deschisă, și l-a zărit pe fiul său, viu și nevătămat, a fost cuprins de un sentiment de imensă ușurare. Fritz i-a povestit ce i se întâmplase, dar nici ei doi, nici vreunul dintre camarazii lor nu au fost în stare să explice sensul celor petrecute. Orice presupunea să fii selecționat, într-un fel oarecare, de Gestapo nu avea cum să fie de bun augur.

După alte câteva zile, totul s-a repetat: Fritz a fost convocat, după apel, și dus la biroul celor de la Gestapo. I-a fost pusă în față o copie a fotografiei sale. Ciudată imagine – mutra lui, cu capul ras și cu ținuta distonantă, costum-și-cravată. Dacă era menită să lase impresia că el ducea o viață normală, era ceva strigător la cer. I s-a dat ordin s-o semneze, acea fotografie, cu numele: *Fritz Israel Kleinmann*.

Până la urmă, i s-a explicat ce motivație avea toată mascarada. Mama lui obținuse declarațiile sub jurământ, de care avea nevoie din America, și făcuse cerere ca el, Fritz Kleinmann, să fie pus în libertate, ca să poată emigra. Fotografia era necesară la dosarul de acordare a vizei.

S-a întors în lagăr, având senzația că plutea și sperând, pentru prima dată în ultimele opt luni.

וב

– „Ne-am transferat în colonia cea nouă într-o zi frumoasă și caldă. Frunzele copacilor nu începuseră încă să se schimbe la culoare, și iarba era tot verde, ca și cum și-ar fi trăit la maximum a doua tinerețe, împrospătată de primele zile de toamnă."

Vocea lui Stefan răsuna prin toată încăperea, singurul sunet care se mai auzea, cât-de-cât, fiind foșnetul hârtiei, când el dădea pagina cărții din care citea.

Fritz și ceilalți băieți ascultau, fascinați, povestea unui loc atât de asemănător și, deopotrivă, atât de neasemănător celui în care ajunseseră ei să trăiască. Faptul că Stefan le citea reprezenta una dintre puținele lor distracții. Flacăra speranței încă mai pâlpâia în străfundurile minții lui Fritz, deși era tulburat de faptul că solicitarea vizei de emigrare nu-l includea și pe tatăl său. Viețile lor erau pe punctul de a se despărți; Fritz descoperea o

lume mai largă, prin intermediul deținuților mai bătrâni, care-l ajutau și cu care se împrietenise.

Ieșea în evidență, dintre ei, Leopold Moses, care-l ajutase pe Fritz, în primele luni, să supraviețuiască și-i rămăsese bun prieten. Fritz îl întâlnise, prima oară, la carieră, în timpul epidemiei de dizenterie. Leo îi oferise câteva pastile mici, negre, și-i spusese: „Înghite-le – or să te-ajute să nu te caci pe tine-ntruna“. Fritz îi arătase tatălui său acele pastile, care le recunoscuse de pe vremea petrecută în tranșee, în timpul Războiului cel Mare: erau cărbune veterinar și chiar foloseau în scopul cu pricina. Leo Moses îl luase pe Fritz sub aripa lui, când tânărul Kleinmann fusese transferat în „Baraca Tineretului“, și acolo, Fritz îi aflase povestea. Leo ajunsese în lagăre de concentrare de la bun început. Inițial muncitor din Dresda, fusese membru al partidului comunist german și arestat de îndată ce veniseră naziștii la putere – cu mult înainte ca faptul că era evreu să fi devenit un pretext de arestare imediată. Pentru scurt timp, fusese *kapo* la coloana de transport – printre primii *kapos* evrei de la Buchenwald –, însă nu avusese calitățile necesare unuia mai-mare peste sclavi; SS-iștii îl decăzuseră din acea funcție foarte curând, iar concedierea lui fusese marcată cu douăzeci-și-cinci de lovituri de bici pe „Țap“.

Prin Leo, Fritz cunoscuse și alți deținuți evrei, toți veterani ai lagărului, cu care, la fel, se împrietenise. Iată care fusese, pentru el, cheia supraviețuirii: „Nu de noroc a fost vorba, și nici n-a fost vreo binecuvântare a Domnului“, își amintea el mai târziu. Mai curând, îl ajutase bunătatea celorlalți. „Tot ce vedeau era steaua evreiască de pe uniforma mea de prizonier și faptul că eram, practic, un copil.“[167] El și ceilalți băieți primeau adesea câte un supliment de mâncare, uneori și medicamente, când aveau nevoie de ele. Printre patriarhii lor de acolo, se număra și Gustav Herzog, cel care-l pusese pe tatăl lui Fritz om de serviciu în zona priciurilor. La cei treizeci-și-doi de ani ai lui, Gustl era tânăr, ca să fie mai-marele unei barăci.[168] Fiu al unei familii vieneze înstărite, care deținuse o agenție internațională de știri, fusese trimis la Buchenwald imediat după „Noaptea de Cristal“. Dar Fritz îl respecta cel mai mult pe Stefan Heymann[169], adjunctul lui Gustl. Stefan avea o figură de intelectual: cu fruntea înaltă, cu ochelari, cu maxilarul îngust și gura sensibilă. Fusese ofițer în armata germană în Războiul cel Mare, dar, fiind și un comunist activ, și evreu, se numărase printre cei dintâi arestați, încă din 1933, și petrecuse mai mulți ani la Dachau.

Seara, când nu existau corvezi nocturne, Stefan le citea celorlalți povestiri, ca să le mai deturneze gândurile de la suferința comună. În seara aceea, le citea dintr-o carte interzisă, drept care, cu atât mai prețioasă: *Drumul spre viață*, de autorul rus Makarenko[170]. Era vorba, în ea, despre munca lui Makarenko însuși într-o colonie sovietică de reeducare a infractorilor tineri. Pe măsură ce Stefan citea, cu o voce scăzută, în penumbra din baracă, lagărele de băieți erau evocate ca fiind niște locuri idilice, parcă magice, situate la celălalt capăt al Universului, față de realitatea cotidiană a lagărului lor, de la Buchenwald:

> „Bolta foșnitoare pe care o formau luxuriantele coroane ale arborilor din parcul nostru se întindea generoasă peste Kolomak. Erau multe cotloane misterioase și umbroase acolo, în care te puteai îmbăia, puteai să cultivi societatea nimfelor, să mergi la pescuit sau, în cel mai rău caz, puteai face schimb de confidențe cu vreun spirit cu care aveai afinități. Clădirile noastre principale erau aliniate de-a lungul crestei malului abrupt, iar aceia mai ingenioși dintre băieții mai tineri – și mai lipsiți de rușine – se întreceau în a sări direct de la ferestre în râu, lăsându-și veșmintele sărăcăcioase în grija pervazelor.“[171]

Majoritatea băieților care ascultau rămăseseră pe cont propriu, tații lor fiind uciși deja, iar mulți dintre ei, odată cu creșterea, deveniseră din ce în ce mai apatici și nepăsători; doar auzind acele povești despre o lume diferită, mai bună, păreau să revină la viață, entuziasmați și înveseliți.

Și alte plăceri culturale interzise erau, totuși, practicate la Buchenwald. Într-o seară, Stefan și Gustl au intrat în baracă, dând impresia unui mister conspirativ. Le-au cerut lui Fritz și celorlalți băieți să păstreze liniștea și i-au condus de partea cealaltă a lagărului, la depozitul de îmbrăcăminte, o clădire lungă, alăturată blocului-spălător.

Înăuntru era liniște și pace, rafturile și suporții de umerașe pline până la refuz de uniforme și haine de tot felul, confiscate noilor deținuți, înghițind ecourile pașilor pe care-i făceau băieții. Se adunaseră acolo câțiva dintre deținuții mai vechi, care le-au dat fiecăruia dintre nou-veniți câte o bucată de pâine și niște cafea de ghindă; pe urmă, patru deținuți și-au făcut apariția, ducând cu ei viori și niște instrumente de suflat. Acolo, în mijlocul acelei încăperi cu aer stătut și tapetată cu textile, au cântat muzică de cameră. Pentru prima oară, lui Fritz i-a fost dat să audă melodia stilată și neobrăzată a piesei *Eine kleine Nachtmusik*[172], alunecatul voios al arcușurilor peste corzi umplând camera de vitalitate și aducându-le zâmbete pe buze deținuților adunați în cerc – o amintire pe care Fritz avea s-o păstreze în

minte ca pe ceva mai mult decât prețios: „Pentru scurt timp, am reușit să râdem iar“[173], spunea el mai târziu.

Dar, în afara unor asemenea ore furate, râsul era ceva necunoscut.

În grădina de legume, ale cărei produse erau vândute fie în piață, la Weimar, fie prizonierilor, la cantină, munca era preferabilă celei din cariera de piatră, dar mai dură decât anticipaseră băieții că urma să fie. Își făcuseră iluzii c-ar fi putut șterpeli câțiva dintre cartofii, roșiile și ardeii pe care-i plantau, dar adevărul este că nu li se dădea voie nici să se apropie măcar de recolte, la vremea coacerii.

Grădinile se aflau sub autoritatea incontestabilă a unui ofițer de origine austriacă, locotenentul SS Dumböck. Fiindcă stătuse în exil cu Legiunea Austriacă, pe vremea când partidul nazist era scos în afara legii, Dumböck își asumase misiunea de a-i persecuta pe evreii austrieci, ca răzbunare. „Porcilor ce sunteți – le spunea, iar și iar –, meritați din plin să fiți anihilați“ – și făcea tot ce ținea de el, ca să-și împlinească vorbele. Se spunea c-ar fi omorât cu mâinile lui patruzeci de prizonieri.[174]

Fritz a fost distribuit la *Scheissetragen* – „căratul rahatului“[175]. El și ceilalți din echipa lui colectau zoaia cu fecale din latrinele prizonierilor și din sistemul de canalizare și o aduceau în găleți la straturile de legume. Fiecare drum până acolo și înapoi trebuia făcut în viteza cea mai mare, alergând cu gălețile de mizerie scârboasă și colcăitoare, cât mai repede cu putință. Singura muncă și mai rea, în comparație cu căratul rahatului, era sectorul de la ceea ce se numea „4711“[176], după apa de colonie germană atât de cunoscută: treaba celor de acolo era să aducă la suprafață fecalele din latrine – adesea cu mâinile goale – și să umple cu ele gălețile cărătorilor de rahat; iar tipicul era ca SS-iștii să-i pună la corvoada respectivă pe intelectualii și artiștii evrei.[177]

Măcar atâta beneficiu aveau băieții, că erau tratați cu omenie de *kapo* de la grădini, Willi Kurz. Fost campion de box amator la categoria grea, Willi avea sufletul apăsat de marea deziluzie a vieții lui: după ce făcuse parte, odată, din consiliul de administrație al unui club sportiv rezervat arienilor, de la Viena, rămăsese profund lezat de faptul că autoritățile îi scormoniseră prin descendență și-l stigmatizaseră, ca fiind evreu.

Cu băieții de pe sectorul lui, se purta frumos: le dădea voie să mai slăbească ritmul și să se odihnească, dacă nu era nici un SS-ist prin preajmă. În schimb, ori de câte ori se ivea vreun gardian, Willi se dădea în spectacol,

mânându-i pe băieți în ritmul cel mai susținut cu putință, răcnind la ei ca un sălbatic și amenințându-i cu pulanul, cu care, însă, nu-i lovea niciodată. Reprezentația lui se dovedea în așa măsură convingătoare, încât SS-iștii nu se mai oboseau să-i lovească și ei pe tinerii aceia, dacă vedeau că Willi era cel care le comanda.

În tot acel timp, Fritz nu se putea opri să se gândească la fotografia cu el și să spere.

אבא

– *Stâng*-doi-trei! *Stâng*-doi-trei!

Gustav se opintea, cu frânghia pe după umeri. Nu existau pauze, nu existau răgazuri, doar trage, pășește, trage, pășește – și tot așa, o eternitate. Și de-o parte, și de cealaltă, vitele de povară trăgeau și pășeau, nădușind în lumina filtrată prin coronamentul copacilor. Douăzeci-și-șase de stele evreiești, douăzeci-și-șase de trupuri pe jumătate moarte de inaniție, înhămate la carul încărcat cu bușteni, pe care-l trăgeau prin pădure, la deal, pe drumul de pământ, roțile carului trosnind sub greutatea buștenilor.

Era o muncă anevoioasă, dar lui Gustav îi salvase viața faptul că fusese transferat de la cariera de piatră la coloana de tractare, ceea ce-i datora lui Leo Moses. La carieră, lucrurile se împuțiseră mai tare ca niciodată. Deținuții erau împinși, practic, în fiecare zi să încalce fâșia de siguranță a santinelelor, iar sergentul Hinkelmann venise cu ideea unei noi torturi: dacă vreun prizonier se prăbușea epuizat, Hinkelmann punea să i se toarne apă în gura ținută deschisă cu forța, până se îneca. Între timp, sergentul Blank se distra, zvârlind cu pietre de sus în deținuți, când părăseau cariera; mulți fuseseră loviți și schilodiți, câțiva chiar uciși. SS-iștii născociseră și o taxă de protecție, adică îi extorcau de bani pe salahorii evrei de la carieră, care primeau bani de acasă: la fiecare câteva zile, fiecare deținut trebuia să iasă la întâmpinare cu câte cinci mărci și șase țigări – dacă nu, mânca bătaie. Având în custodie două sute de prizonieri, gardienii reușeau să adune un venit frumușel în „zilele de plată“, cu toate că suma tindea să scadă cu fiecare săptămână care trecea, pe măsură ce tot ei își omorau deținuții.

Cu susținerea lui Leo, Gustav fusese transferat în iulie de pe terenul de lichidare la coloana de tractare. El și camarazii lui de acolo cărau materiale

de construcții dintr-o parte într-alta a complexului concentraționar, cât era ziua de lungă – bușteni din pădure, pietriș de la carieră, ciment de la depozite. Erau puși de *kapos*, câtă vreme se opinteau în frânghii, să mai și cânte, iar ceilalți prizonieri le spuneau *singende Pferde* – „caii cântăreți“[178].

– *Stâng*-doi-trei! *Stâng*-doi-trei! *Stâng*-doi-trei! Cântați, porcilor!

Ori de câte ori treceau pe lângă vreun gardian de la SS, erau și biciuiți:

– Ce-aveți, de nu alergați, câini ce sunteți? Mai repede!

Dar tot era mai bine decât la carieră. „Munca e grea – și-a notat Gustav –, dar ai măcar mai multă liniște și nu ești vânat… Omul este o ființă a obișnuințelor și se poate obișnui cu orice. Așa că lucrurile merg la fel, zi după zi.“

Roțile se învârteau, oamenii-cai cântau și se opinteau, *kapos* răcneau la ei, ca să le țină ritmul, iar zilele treceau.

זב

Sergentul SS Schmidt zbiera la grupul de bărbați care alergau în cercuri de jur-împrejurul platoului de apel:

– Mai repede, căcaților de jidani!

Fritz și ceilalți băieți, care alergau în fruntea grupului, au grăbit pasul, ca să evite loviturile pe care Schmidt le țintea către oricare dintre ei alerga prea încet. Unii alergători se mai luptau și cu durerile de burtă sau de testicule – în care le trăsese șuturi Schmidt, pentru că răspunseseră prea încet, când el strigase apelul.

– Pas alergător! Fugiți, porcilor, fugiți! Mai repede, căcați ce sunteți!

Cu toate că restul deținuților se întorseseră deja la barăcile lor, cei din baraca numărul 3 fuseseră ținuți mai departe pe platou. Schmidt, care le era *Blockführer*, îi găsise iarăși în defect la inspecție – un pat nefăcut corespunzător, o bucată de podea insuficient lustruită, obiecte personale nepuse la locurile lor; deci, venise iar vremea pedepselor, de astă-dată, sub formă de *Strafsport*, adică „sport corecțional“. Îndesat și flasc, Schmidt era cunoscut și de trântor, și de sadic; avea un post oarecare la cantina prizonierilor și sifona rezervele de tutun și de țigări, în cantități deloc neglijabile. Băieții din baraca numărul 3 îl numeau „Schmidt-căcat“, după vorba lui preferată.[179] „Pas alergător! Marș! Culcat… drepți… Ce căcat mai

e și-ăsta? Culcat iar! Și-acuma, pas alergător!“ *Şfrrr!* – șfichiuia cravașa lui pe spinarea unui biet nenorocit, care nu mai putea ține ritmul. „Pas alergător!“

Două ore s-au scurs la fel, în timp ce soarele fierbinte amurgea, pătratul asfaltat se răcorea, iar bărbații și băieții chinuiți năduşeau și se chinuiau să respire. Până la urmă, Schmidt le-a tras o înjurătură, le-a dat drumul să plece, iar ei s-au îndreptat, cu pași împleticiți, către baraca lor, numărul 3.

Lihniți de foame, s-au așezat la masă – la unica masă caldă a zilei: supă de napi. Dacă aveau noroc, poate dădeau chiar și peste o fărâmă de carne prin ea.

Fritz terminase și a dat să se ridice, când Gustl Herzog le-a spus tuturor băieților să stea pe loc.

– Am de vorbit cu voi, le-a spus. Voi, băieții mai tineri, nu trebuie s-alergați așa de repede la *Strafsport*. Dacă voi alergați repede, tații voștri nu pot să țină același ritm ca și voi și mănâncă bătaie de la Schmidt, pentru că rămân în urmă.

S-au simțit rușinați, băieții, dar ce puteau face ei? *Cineva* tot ar fi mâncat bătaie, pentru că fugea prea încet. Gustl și Stefan le-au demonstrat care era soluția:

– Alergați uite-așa – ridicați-vă genunchii mai sus și faceți pașii mai mici. În felul ăsta, *păreți* numai c-alergați complet sleiți, dar, de fapt, avansați încet.

Metoda s-a dovedit destul de bună, când a venit vorba de a-l prosti pe Schmidt-căcat. Cu trecerea timpului, Fritz avea să învețe toate micile șmecherii ale veteranilor – lucruri absurde, unele dintre ele, dar care puteau face diferența între siguranță și suferință, sau chiar între viață și moarte.

Și, în tot acest timp – în timp ce Fritz trudea la grădinile lui de legume și Gustav se opintea să-și tracteze carul –, războiul continua în lumea din afară, lunile parcă abia se târau, și toate speranțele unei eventuale puneri în libertate se risipeau, încetul cu încetul. Cererea depusă de mama lui, pentru a-l ajuta să iasă mai repede, care-i susținuse lui Fritz, o vreme, starea de spirit, începuse acum să rătăcească pe tărâmul speranței deșarte.

CAPITOLUL 6

O DECIZIE FAVORABILĂ

תב

Pentru Edith și Richard, totul era pe punctul de a se schimba. În țara în care se refugiaseră, vedeau acum ieșind la suprafață ceva ce aveau impresia că lăsaseră în urmă, la Viena.

În iunie 1940, frontul atât de liniștit de acasă devenise un loc al bombelor, sângelui și morții, războiul zis „al plictiselii“ fiind urmat brusc de bătălia pentru Marea Britanie. În fiecare zi, bombardierele trimise de *Luftwaffe*[180] atacau aerodromurile și fabricile; în fiecare zi, avioanele britanice *Spitfire* („Scuipă-foc“) și *Hurricane* („Uragan“) se buluceau să li se opună. Forțele Aeriene Regale deveniseră, de fapt, o coaliție de forțe, fiindcă piloților britanici și celor din țările *Commonwealth*[181]-ului li se adăugaseră exilați din Polonia, Franța, Belgia și Cehoslovacia.

Presa făcuse două fixații: cum avansa bătălia și cum se temeau britanicii, din ce în ce mai mult, că în țara lor se infiltraseră spioni și sabotori germani, care pregăteau viitoarea invazie aeriană și terestră. Zvonurile se răspândiseră încă din aprilie. Presa fusese aceea – cu ziarul *Daily Mail* în prim-plan – care încurajase paranoia legată de o coloană a cincea[182]. Paranoia se transformase în isterie, și privirile ostile se întorseseră către cei 55.000 de refugiați evrei austrieci și germani; acești bărbați, femei și copii cu greu ar fi putut fi susceptibili de spionaj în favoarea lui Hitler și fuseseră trecuți cu vederea, când se pusese problema internărilor în lagăre[183], dar, cum țara se afla în pericol de invazie, *Daily Mail* și unii politicieni pretindeau, cu glasuri stridente, ca guvernul britanic să-i adune în lagăre de internare pe toți cei de naționalitate germană, indiferent de statutul lor, de dragul siguranței naționale.

Când fusese numit prim-ministru, în luna mai, Winston Churchill extinsese categoriile celor supuși internării, în așa fel încât să fie cuprinși în ele și membrii Uniunii Fasciștilor Britanici, și cei ai partidului comunist, și

naționaliștii irlandezi și galezi. În iunie, își pierduse deja răbdarea și formulase celebrul ordin: „Băgați-i pe toți la zdup!“[184] Ca să nu exercite o presiune prea mare asupra infrastructurii, arestările aveau să se desfășoare în etape. Faza întâi: germani și austrieci – evrei, ne-evrei și anti-naziști deopotrivă –, care nu aveau statut de refugiați sau care nu erau angajați nicăieri. În faza a doua, urmau să fie adunați toți germanii și austriecii rămași, care locuiau în afara Londrei; în faza a treia – cei care locuiau în Londra.

Churchill a spus în Parlament: „Știu că vor fi mulți oameni afectați de aceste ordine…, care sunt inamici înverșunați ai Germaniei naziste. Îmi pare foarte rău pentru ei, dar nu putem… să facem toate distincțiile pe care ne-am dori să le facem.“[185] Arestările din faza întâi începuseră pe 24 iunie 1940.[186]

Oamenii colportau genul de mizerii antisemite, care întotdeauna se răspândeau în vremuri de restriște: evreii se ocupau cu speculații pe piața neagră, se fofilau, ca să nu-și facă serviciul militar, se bucurau de privilegii speciale, plus că aveau bani mai mulți, mâncare mai bună, haine mai breze.[187] Disperată să înăbușe antisemitismul în expansiune, comunitatea anglo-evreiască s-a aliniat stării de spirit naționale. Ziarul *Jewish Chronicle* (*Cronica evreiască*) recomanda, plin de zel, să fie „luate cele mai riguroase măsuri“ împotriva refugiaților, inclusiv evrei, și susținea o internare a lor extinsă; sinagogile britanice au interzis predicile în limba germană, iar Comitetul Reprezentanților al Comunității Evreilor Britanici s-a pus pe restricționat adunările refugiaților evrei germani.[188]

La Leeds, în ultimele luni, Edith se temea din ce în ce mai tare. Ea și Richard își stabiliseră căminul într-un apartament dintr-o casă destul de dărăpănată, în stil victorian, din apropierea sinagogii.[189] Edith renunțase la slujba de fată-n casă la doamna Brostoff și-și luase o slujbă de zi, ca femeie de serviciu la o familie care locuia în apropiere. Nu fusese o întreprindere ușoară, pentru că schimbările de angajări ale refugiaților trebuia să fie înregistrate și aprobate de Oficiul pentru Afaceri Interne.[190] Richard rămăsese la slujba lui de fabricant de pesmeți *koșer*. De vreme ce așteptau să li se nască un copil, s-ar fi cuvenit să fie fericiți, dar Edith era profund neliniștită. Viața devenise o corvoadă în Marea Britanie pentru oricine vorbea cu accent german. Iar cum o invazie germană părea, din ce în ce mai mult, o certitudine, toți aceștia erau mistuiți de temeri. Văzuseră cât de

rapid căzuse Austria victimă naziştilor şi nu se puteau abţine să-şi închipuie trupele de asalt mărşăluind pe Şoseaua Chapeltown şi pe Eichmann sau cine-ştie-ce alt şacal de la SS, răcnind ordine din balconul Primăriei de la Leeds.

Trăind cu impresia că era momentul să încerce să părăsească de tot Europa, Edith a scormonit şi a scos la iveală declaraţiile sub jurământ ale rudelor ei din America. S-a interesat la Comitetul Refugiaţilor dacă acele hârtii mai erau valabile şi acum, după ce ea se măritase. Două săptămâni a durat, ca răspunsul să-i parvină de la Londra – nu, nu mai erau valabile. Ar fi trebuit să le scrie sponsorilor şi să le ceară noi declaraţii sub jurământ. Iar aceia – să-şi formuleze în aşa fel declaraţiile, încât să-l includă în ele şi pe soţul ei.[191] Şi apoi, bineînţeles, ar fi urmat să solicite viză de imigrare de la Ambasada Statelor Unite din Londra. Cum războiul se intensifica pe cer, deasupra capetelor tuturor, iar pericolul internării escalada şi el, Edith şi Richard s-ar fi angajat într-un proces chinuitor de îndelungat.

Dar nu aveau să descopere niciodată cât de mult ar fi durat procesul respectiv: la începutul lunii iulie, s-a declanşat a doua fază a programului guvernamental de internări, şi Richard a fost arestat de poliţia din Leeds.

Norocul lor a fost că Edith nu a fost arestată şi ea. Femeile cu copii nu erau exceptate, în schimb cele însărcinate – da.[192]

Richard avea doar douăzeci-şi-unu de ani şi purta pe trup cicatricele trecerii sale pe la Dachau şi Buchenwald; venise în Marea Britanie ca fugar, în căutare de adăpost. Iar acum, iată, fusese smuls de lângă soţia sa şi copilul încă nenăscut, fusese transformat în prizonier, şi de cine? – tocmai de oamenii care ar fi trebuit să facă scut între el şi nazişti.

Edith a depus imediat, la Oficiul pentru Afaceri Interne, o cerere pentru eliberarea lui. Nici acest proces nu era mai simplu, de vreme ce internaţilor le revenea sarcina să demonstreze că nu reprezentau vreo ameninţare pentru siguranţa naţiunii şi că erau capabili şi dornici să contribuie pozitiv la efortul de război.[193] Ambele sucursale, de la Leeds şi Londra, ale Comitetului Refugiaţilor Evrei au intervenit pe lângă Oficiul pentru Afaceri Interne, în favoarea miilor de oameni deja încarceraţi. Mulţi dintre ei nici nu se aflau în lagăre adevărate, cu facilităţile cuvenite – fuseseră adunaţi în numere mult prea mari, şi atunci, fuseseră instalate centre improvizate în filaturi de bumbac dărăpănate, fabrici scoase din uz, pe terenuri de curse – oriunde se mai găsiseră locuri pentru aşa ceva. Mulţi fuseseră trimişi la

principalul centru de internare, de pe Insula Man.[194] Dintre deținuți, unii erau destul de în vârstă, cât să-și amintească de lagărele de concentrare naziste, care porniseră exact la fel – cel de la Dachau fusese întemeiat într-o fabrică părăsită.

Lunile iulie și august au trecut, Edith avea sarcina din ce în ce mai avansată și nu primea nici o veste. Le-a scris celor de la Comitetul Refugiaților Evrei spre sfârșitul lui august, dar a fost sfătuită să nu insiste în această chestiune: „Avem… senzația că ați întreprins tot ce se putea în acest moment și credem că ar fi absolut neînțelept ca noi să intervenim în numele Comitetului. Am fost informați de cei de la Interne că apelurile adiționale și cererile de informații… ar putea determina întârzierea oricărei decizii."[195]

După doar câteva zile, decizia s-a luat – Richard rămânea în arest.

Unui veteran al lagărelor de concentrare, viața dintr-un centru de internare i se părea relativ blândă. Nu se presta muncă silnică, nu se practicau pedepse, nu existau gardieni sadici. Internații făceau diverse sporturi, multiplicau de mână ziare, organizau concerte și cercuri educaționale. Chiar și așa, erau tot deținuți. Și, cu toate că nu existau gardieni de la SS, evreii se trezeau adesea închiși laolaltă cu simpatizanți ai naziștilor, încăpățânați și răzbunători. Richard mai avea să facă față și chinului suplimentar de a ști că Edith era nevoită să se descurce cu sarcina de una singură și fără venitul pe care l-ar fi adus el în casă.

La început de septembrie, ajunsă deja în luna a noua, Edith a depus încă o cerere pentru eliberarea lui Richard. A primit asigurări de la Comitetul Refugiaților Evrei: „Credem în mod sincer că, la noua dumneavoastră cerere, se va răspunde cu o decizie favorabilă"[196]. Ea și-a reluat așteptarea. După două săptămâni, Departamentul pentru Străini din cadrul Oficiului pentru Afaceri Interne a trimis o scurtă notă, prin care era informată că situația lui Richard avea să fie supusă atenției comisiei de eliberări „cât mai curând posibil"[197].

După numai două zile, pe Edith au apucat-o contracțiile. A fost dusă la spitalul-maternitate de pe Terasa Hyde, situat în centrul Leeds-ului, unde a dat naștere, miercuri, 18 septembrie 1940, unui băiețel perfect sănătos. L-a numit Peter John – un nume englezesc pentru un băiat englez, născut în Yorkshire.

Pe măsură ce vara tensionată se apropia de sfârșit, iar opinia publică devenea din ce în ce mai flegmatică, starea de spirit generală s-a întors

împotriva internării unor bieți refugiați inofensivi. În iulie, un vapor care ducea câteva mii de asemenea internați în Canada – inclusiv un număr de evrei – fusese torpilat și scufundat de un submarin. Atâtea pierderi de vieți omenești siliseră Marea Britanie să se uite în oglindă și să conștientizeze modul în care trata niște oameni nevinovați, numai și numai pentru că erau străini. Politica internărilor s-a văzut, încetul cu încetul, inversată. În Parlament, politicienii și-au exprimat regretele pentru ceea ce făcuseră tot ei, într-un acces de panică; un membru conservator a spus: „Fără să ne dăm seama, știu acum, și noi am contribuit la toată suferința provocată de războiul curent, și am făcut acest lucru, fără să fi contribuit câtuși de puțin la propriul nostru efort de război“[198]. Un membru laburist a ținut să adauge: „Ne amintim de groaza răspândită în țara noastră, când am aflat că Hitler a închis evrei, socialiști și comuniști în lagăre de concentrare. Am fost oripilați, auzind asta, și totuși, cum-necum, aproape c-am considerat procedeul de la sine înțeles, când și noi le-am făcut același lucru acelorași oameni.“[199]

Peter avea numai cinci zile de viață, când Edith a primit vestea că Richard al ei fusese, în sfârșit, eliberat.[200]

אבא

Gustav și-a deschis carnețelul și i-a frunzărit păginuțele. Atât de puține – tot anul 1940, rezumat pe doar trei pagini înghesuite, cu scrisul său pătrățos. „Astfel trece timpul – a scris el –, deșteptarea dis-de-dimineață, întors acasă abia seara târziu, mâncat și mers direct la culcare. Așa trece un an întreg, numai cu muncă și pedepse.“

Numai că nu întotdeauna se mergea direct la culcare. O nouă tortură fusese născocită special pentru evrei de către adjunctul comandantului însărcinat cu lagărul principal, maiorul SS Arthur Rödl. În fiecare seară, când se întorceau de la carieră, de la grădini și de la șantierele de construcții, sleiți de puteri și înfometați, în timp ce toți ceilalți prizonieri mergeau la barăcile lor, evreii erau puși să rămână pe platoul de apel, sub luminile necruțătoare ale proiectoarelor, și să cânte.

Un ticălos plin de sine, a cărui inteligență precară nu-l împiedicase deloc să se ridice până la gradul de ofițer superior, pe care-l purta pe umeri,

maiorul Rödl se dădea în vânt după interpretările „corului“ personal de evrei. Orchestra lagărului stătea într-o parte și cânta la instrumente, iar „corifeul“ se urca pe un morman de pietriș de la marginea platoului și dirija.

– Înc-o piesă!, răcnea Rödl la portavoce, și deținuții epuizați își trăgeau sufletul și se luptau să mai reziste la încă un cântec.

Dacă nu reușeau să cânte suficient de bine, portavocea se răstea la ei:

– Căscați-vă gurile! Ce, porcilor, nu vreți să cântați? Ia culcat, scursuri ce sunteți, și să v-aud cântând! – la care n-aveau ce face, trebuia să se culce la pământ, indiferent de vreme, în praf, în mocirlă, în băltoacele mâzgoase ori în zăpadă, și să cânte.

Blockführer-ii – comandanții de barăci – treceau printre rânduri și luau la șuturi pe oricine a cărui voce nu se auzea destul de tare.

Asemenea chinuri durau, câteodată, ore în șir. Se întâmpla ca maiorul Rödl să se plictisească și să-i anunțe că el, unul, se ducea să-și ia cina; în schimb, ei, deținuții, rămâneau acolo și exersau:

– Dacă nu vă iese cum trebuie, le spunea, puteți să stați aici și să cântați toată noaptea!

SS-iștii care-i păzeau, nemulțumiți că trebuia să stea și ei acolo și să-i supravegheze, își descărcau furia pe deținuți, pe care-i loveau cu ce le venea mai ușor, cu picioarele ori cu bastoanele.

Cântau mai ales *Cântecul de la Buchenwald* – și mai des decât oricare altă piesă. Compus de cantautorul vienez Hermann Leopoldi, pe versuri ale celebrului libretist Fritz Löhner-Beda – și unul, și celălalt, deținuți –, cântecul avea un ritm de marș înălțător, iar cuvintele lui preamăreau curajul în situațiile de maximă mizerie. Fusese comandat special de maiorul Rödl, care zisese că: „Toate celelalte lagăre au câte un cântec propriu. Trebuie neapărat s-avem și noi un cântec de la Buchenwald.“[201] Pusese la bătaie un premiu de zece mărci (niciodată plătit) pentru compozitorul care ar fi câștigat întrecerea și a fost încântat de ce a ieșit. Deținuții îl cântau dimineața, când plecau în marș către sectoarele de muncă:

Ah, Buchenwald, nu-mi ieși din minte,
fiindcă tu ești destinul meu.
Cine te-a părăsit, numai acela poate măsura
cât de minunată e libertatea!
Ah, Buchenwald, nu ne văităm, nu gemem

și orice ne rezervă destinul,
noi spunem cu glas tare „da“ vieții,
căci va veni și ziua libertății noastre!

Maiorul Rödl, în abjecția lui, nu a recunoscut spiritul sfidător al cântecului. „La ce minte puțină avea, pur și simplu, nu a priceput cât de revoluționar era cântecul acela, de fapt“[202], își amintea Leopoldi. Același maior SS a comandat și un „Cântec al evreilor“, cu versuri defăimătoare despre ce crime comiteau și ce pestilență reprezentau evreii, dar i se păruse, până și lui, „prea stupid“, așa că renunțase la idee. Alți ofițeri, însă, l-au readus în actualitate ulterior, punându-i pe deținuți să-l cânte sus și tare, noaptea târziu.[203]

Totuși, *Cântecul de la Buchenwald* se auzea mai frecvent ca oricare altul. Evreii l-au cântat de nenumărate ori pe platoul de apel, sub luminile proiectoarelor: „Lui Rödl îi plăcea să danseze pe ritmul cântecului – povestea Leopoldi –, în timp ce orchestra cânta la instrumente, de-o parte a lagărului, și oamenii erau biciuiți, de partea cealaltă“[204]. Cântându-l în timp ce mărșăluiau către sectoarele de muncă, în lumina roșie a zorilor, deținuții și-au investit în acel cântec toată ura și disprețul față de SS. Mulți au murit chiar în timp ce-l cântau.

„Nu ne pot măcina în halul ăsta“, și-a notat Gustav în jurnal. „Războiul merge mai departe.“

ןב

Lagărul de la Buchenwald era din ce în ce mai extins, cu fiecare lună care trecea. Pădurea era consumată, încetul cu încetul, și transformată în bușteni, iar pe suprafețele prăduite se înălțau mereu alte și alte clădiri, ca niște ghebe palide pe versantul rănit profund al colinei Ettersberg.

Cazarma celor de la SS a format, ușor-ușor, un semicerc de blocuri parter-și-etaj dispuse radial, având în centru cazinoul ofițerilor. Erau acolo și niște vile cochet proiectate, cu grădini, rezervate acelorași ofițeri, o grădină zoologică nu foarte mare, instalații de călărit și găzduire a cailor, garaje complexe și o benzinărie pentru vehiculele celor de la SS. Exista chiar și un stabiliment pentru șoimi. Situat printre copacii de pe versantul din preajma carierei, acesta includea un aviariu, un pavilion deschis și o sală de

vânătoare în stil teuton, cu pereții din bârne de stejar tapetați cu trofee de vânătoare și având șeminee mari și un mobilier masiv. Scopul era să fie folosite de Göring[205] personal, numai că el nu a venit nici măcar o dată, să viziteze locurile. SS-iștii erau atât de mândri de ce aveau ei acolo, încât oricare german din împrejurimi putea veni să arunce o privire, contra unei taxe de vizitare de o marcă.[206]

Toate aceste construcții erau ridicate din piatra și lemnul de pe colina pe care se înălțau, materiale amestecate cu sângele deținuților ale căror mâini transportaseră și clădiseră unele peste altele pietrele, cărămizile și cheresteaua.

Pe drumurile dintre diferitele șantiere, Gustav Kleinmann și camarazii lui, la fel de sclavi ca și el, se opinteau să împingă și să tragă după ei carele cu materiale de construcție; fiul său era, de-acum, una dintre perechile de mâini care înălțau construcțiile. Binefăcătorul neobosit al lui Fritz, Leo Moses, iar se folosise de influența pe care o avea, ca să-l vadă pe Fritz Kleinmann transferat la sectorul răspunzător de construirea garajelor pentru mașinile celor de la SS.[207]

La Detașamentul de Construcții nr. 1, care se ocupa de proiectul respectiv, *kapo* era un anume Robert Siewert, prieten cu Leo Moses. German, dar polonez la origini, Siewert purta cusut pe veston triunghiul roșu al deținuților politici. Se făcuse, în tinerețe, zidar și servise în armata germană în ultimul război. Comunist convins, fusese membru al parlamentului Saxoniei în anii 1920. Trecut acum de cincizeci de ani, dădea impresia unei forțe și a unei energii viguroase – era solid, cu o față lată și niște ochi înguști, umbriți de o pereche de sprâncene groase, brune.

La început, munca nu însemnase nimic altceva decât cărătură – adu cutare lucru aici, ridică pe umeri cutare povară, și *aleargă*! Un sac de ciment de cincizeci de kilograme trăgea mai greu la cântar decât Fritz însuși. Ceilalți salahori de pe șantier îi ridicau sacul pe umeri, iar Fritz îl ducea de colo până colo, clătinându-se pe picioare, străduindu-se chiar să alerge, ori de câte ori i se cerea. Dar abuzuri nu aveau loc, nici bătăi. SS-iștii puneau mare preț pe detașamentul de construcții, iar Siewert reușea să-și protejeze muncitorii.

Cu tot aerul de dur pe care-l afișa, Robert Siewert era un om bun la suflet. Îl redistribuise pe Fritz la munca mai ușoară de a mixa mortarul și-l învățase cum să le intre în grații celor de la SS: „Trebuie să muncești și cu ochii“, i-a

spus. „Dacă vezi că se apropie vreun SS-ist, muncești repede. În schimb, dacă nu e nici un SS-ist prin preajmă, o iei mai încet, ca să nu te spetești.“ Fritz devenise atât de priceput la ochitul gardienilor și se dădea într-un asemenea spectacol, de cât de intens și de productiv muncea el, încât își câștigase reputația de a fi un exemplu de vrednicie. Siewert i-l arăta comandantului de la construcții, sergentul SS Becker, și-i spunea: „Ia uite ce tare mai trage ovreiașul ăla“.

Într-o zi, sergentul Becker a venit la șantier însoțit de superiorul său, locotenentul SS Max Schobert, adjunct al comandantului, însărcinat cu paza deținuților aflați în arest preventiv. Siewert l-a chemat pe Fritz de la ce făcea în momentul respectiv, i l-a prezentat ofițerului și l-a lăudat pentru cât de performant muncea. „I-am putea pregăti pe deținuții evrei ca zidari“, i-a sugerat el lui Schobert, un individ cu o mutră de brută și cu un rânjet pe care-l arbora fără încetare pe chip. SS-istul și-a coborât privirile, de-o parte și de alta a nasului său mare, către Fritz. Nu-i plăcea deloc ideea – ce atâta cheltuială, ca să dresezi niște jidani să facă nu-știu-ce! A, nu – nici gând să permită el așa ceva. Și totuși, o sămânță fusese aruncată, fie și la întâmplare.

Când au sosit la Buchenwald noi trupe SS, care urmau să aducă la deplină capacitate garnizoana, sămânța respectivă a început să germineze. Munca se cerea grăbită, pentru a termina odată construirea cazărmii celor de la SS – ceea ce depășea, în mod evident, capacitatea forței de muncă existente. Siewert și-a expus iar ideea, de astă-dată mergând cu ea la comandantul Koch însuși. I s-a plâns aceluia că nu avea destui zidari. Singura soluție ar fi fost, după el, ca tinerii evrei să fie școliți în meseria de zidar. Koch a reacționat la fel ca subalternul său, Schobert. Siewert a insistat că, altfel, pur și simplu, nu putea duce lucrarea la bun sfârșit – și la timp –, dar a primit același răspuns: *fără evrei*.

Kapo a decis că nu avea altă soluție, decât să demonstreze concret ce voia să spună. Fritz i-a devenit ucenic. Siewert a început prin a-l pune să învețe, supravegheat de câțiva muncitori arieni, cum să așeze cărămizile unele peste altele, pentru a construi un zid simplu. Cu o sfoară întinsă, care să-l ghideze, a întins mortarul și a depus cărămizile una după alta, corect și ordonat. Fritz moștenise aptitudinea tatălui său pentru muncile manuale, prin urmare a învățat repede. Odată ce deprinsese noțiunile de bază, a fost învățat cum să lucreze colțurile, stâlpii și contraforturile, apoi pragurile,

șemineurile și coșurile de fum. Pe vreme umedă, a învățat să tencuiască. În fiecare zi, *kapo* Siewert venea să stea de vorbă cu el și să-i verifice progresele. Într-un ritm de pas alergător, Fritz a devenit un zidar și constructor mai mult decât acceptabil – cel dintâi evreu de la Buchenwald, care se putea lăuda cu așa ceva.

Progresele lui Fritz erau atât de impresionante, iar nevoia de serviciile lui, atât de urgentă, încât comandantul Koch a cedat, îngăduindu-i lui Siewert să demareze un program de instruire cu băieții evrei, polonezi și romi. Jumătate din timp, și-l petreceau, în fiecare zi, pe sectoarele fiecăruia dintre ei și restul – în barăcile lor din lagăr, unde erau învățați teoria și știința construcțiilor. Purtau la mâneci niște banderole verzi, pe care era inscripționat: „Școala de Zidari“, și se bucurau de anumite privilegii. O încântare specială o constituiau, pentru ei, porțiile speciale de mâncare destinate celor care prestau munci grele: de două ori pe săptămână, primeau o rație suplimentară de pâine și o jumătate de kilogram de sângerete, sau budincă de carne, care li se aduceau la șantierul de construcții. Acestea veneau în plus față de rația lor standard zilnică de pâine, margarină, o lingură de cheag sau de marmeladă de sfeclă, cafea de ghindă și supă de varză ori de napi.

În ochii lui Fritz, Robert Siewert era un erou și reprezenta spiritul rezistenței și esența bunătății omenești. Deținuții tineri erau grija lui cea mai mare, așa încât făcea tot ce ținea de el, ca să-i înarmeze cu capacități și cunoștințe care le-ar fi putut salva viețile. „Ne vorbea ca un tată, era tot numai răbdare și bunătate“[208], își amintea Fritz și se întreba de unde-și lua el tăria, la vârsta lui și după atât de mulți ani de prizonierat.

Când a început să se facă simțită iarna, lui Siewert i s-a îngăduit să instaleze bidoane metalice de ulei pe post de mangaluri pe șantierul de construcții, pretextul fiind acela că tencuiala și mortarul ar fi putut crăpa, dacă erau expuse gerului. Adevăratul scop, însă, era să le creeze condiții mai bune lucrătorilor săi, care nu aveau pe ei decât uniformele de prizonieri, ca să-i apere de frig. Un om inimos și curajos până în măduva oaselor, *kapo* Robert Siewert nu pregeta nici o clipă de la datorie, asumându-și cu bună-știință riscuri, prin simplul fapt că intervenea pe lângă SS-iști pentru evrei, romi și polonezi.

Dar influența lui Siewert nu se întindea prea mult dincolo de limitele șantierului de construcții și ale școlii de zidărie. De îndată ce ziua de lucru

se termina, iar deținuții reveneau în lagărul principal, se întorceau și la regimul cântatului pe platoul de apel, și la bătăile căpătate la întâmplare, și la privarea de hrană, și la omorurile comise după bunul-plac. Fritz îi privea pe camarazii lui de prizonierat și mulțumea în gând, pe tăcute, că el măcar avea parte de o mâncare mai bună decât ei și nu risca să fie nici îmbrâncit dincolo de limita fâșiei de siguranță a santinelelor, nici omorât în bătaie. Suferea după tatăl său, care salahorea în fiecare zi la coloana de tractare a materialelor. Fritz păstra ce putea și el, din rațiile lui suplimentare, ca să-i dea și lui taică-său, când se întâlneau, seara.

Gustav se simțea ușurat, în mintea lui, să știe că fiul i se bucura de noul statut și de siguranța pe care acesta i-o dădea. „Băiatul este în relații bune cu toți maiștrii și cu *kapo* Robert Siewert“, a scris el în jurnal. „Din partea lui Leo Moses primim cel mai mult sprijin, ceea ce ne dă și o încredere în plus.“ Pentru felul de-a fi al lui Gustav, incurabil de optimist, parcă începea să se prevadă o slabă speranță c-ar fi putut amândoi să supraviețuiască tuturor acelor încercări.

Fritz fusese mutat din „Baraca Tineretului“, mai devreme în anul acela, și transferat în baraca numărul 17, aproape de a tatălui său. Fusese dureros pentru el să fie despărțit de prietenii pe care și-i făcuse, dar mutarea s-a dovedit constructivă – încă un pas important în procesul evoluției lui către maturitate. Baraca numărul 17 era cea care-i găzduia pe deținuții austrieci importanți și celebri – așa-numiții *Prominenten*.

Majoritatea erau deținuți politici, dar având un statut mai înalt decât cei mai mulți dintre purtătorii de triunghi roșu din lagăr.[209] Unele nume ale lor, Fritz le cunoștea, fiindcă și tatăl său îi cunoscuse, pe vremea când activa în cadrul Partidului Social-Democrat. Printre acei deținuți, se numărau Robert Danneberg, un socialist evreu, care fusese președinte al consiliului provincial vienez și o figură de frunte a „Vienei Roșii“ – perioada socialistă culminantă, care durase de la sfârșitul Primului Război Mondial până la preluarea puterii de către aripa dreaptă, în 1934. În contrast cu prezența sobră a lui Danneberg era Fritz Grünbaum, cu fața lui rotundă și aerul caraghios, o stea a scenelor de cabaret de la Berlin și Viena, *conférencier* – adică prezentator de numere de cabaret –, scenarist, actor de film și libretist al lui Franz Lehár (unul dintre compozitorii preferați ai lui Hitler). Fiind un evreu de frunte și autor de satire politice, Grünbaum fusese ridicat de naziști la scurtă vreme după *Anschluss*. Destul de îmbătrânit și având o constituție

firavă, cu scăfârlia rasă, nu doar cheală, și cu ochelarii groși ca fundul borcanului, semăna cu *Mahatma* Gandhi[210]. După ce îndurase și sectorul de la carieră, și pe cel cu latrinele, rămânând și cu sănătatea, și cu spiritul zdrobite, mai trecuse și printr-o tentativă de sinucidere. Chiar și așa, reușea să mențină aparențele vechii lui personalități și se mai întâmpla, uneori, să le pună în scenă câte un număr de cabaret celorlalți deținuți. Comenta simplu și la obiect suferința pe care o reprezenta, pentru el, faptul de a fi fost evreu: „Cu ce se alege intelectul meu, când până și numele îmi dăunează? Un poet pe care să-l cheme Grünbaum e condamnat." Și avea dreptate – peste numai câteva luni, urma să moară.[211]

Fritz l-a cunoscut și pe ochelaristul Fritz Löhner-Beda, cu mutra lui severă, autorul versurilor penetrante, sfidătoare ale *Cântecului de la Buchenwald*. Ca și Grünbaum, scrisese librete și el pentru opere de-ale lui Lehár. Sperase, de când se știa, că Lehár, care se bucura de influență pe lângă Hitler și Goebbels deopotrivă, i-ar fi putut obține lui eliberarea – dar degeaba sperase. Și, ca să-i fie chinurile și mai mari, fragmente din operetele *Giuditta* și *Țara surâsului*[212], de Lehár, se difuzau adesea la stația de amplificare din lagăr, SS-iștii nefiind conștienți, după toate aparențele, de contribuția lui la piesele respective. Încă și mai mult suferea, când auzea la difuzoare cântecul atât de popular, intitulat *Mi-am pierdut inima la Heidelberg*[213], ale cărui versuri le scrisese chiar el.

Unul dintre cei mai sclipitori „Proeminenți" din baraca numărul 17 era Ernst Federn, un tânăr psihanalist și troțkist[214] vienez, care purta cusută pe veston steaua roșu-cu-galben a prizonierilor politici evrei. În ciuda felului intimidant în care se înfățișa, cu trăsăturile dure care-l făceau să arate, mai curând, a bătăușul bandei, cu tunsoarea perie în vârful scalpului, Ernst era sufletul cel mai blajin cu putință. Oricine putea veni la el, să-și deșerte sacul cu probleme. Datorită optimismului său nestăpânit, i se dusese buhul c-ar fi fost puțintel nebun, dar ceilalți deținuți îl găseau minunat și dătător de curaj.[215]

Altminteri, erau mulți social-democrați, social-creștini, troțkiști și comuniști în baraca numărul 17. În puținul timp liber de seara, Fritz stătea și le asculta discuțiile despre politică, filozofie, război… Vorbeau intelectual, sofisticat, și el, Fritz, se străduia să priceapă ce-și spuneau. Un lucru ieșea clar în evidență, și anume tăria credinței lor, a tuturor, în ideea de Austria. În ciuda propriei lor situații deznădăjduite și a lichidării

statutului de națiune independentă al țării lor, cu toții împărtășeau viziunea unei Austrii viitoare, eliberată de regimul nazist, reînnoită și minunată. Bărbații aceia, din baraca numărul 17, erau convinși că războiul avea să fie pierdut de Germania, până la urmă, chiar dacă puținele vești care mai ajungeau, totuși, până în lagăr indicau faptul că peste tot, pe toate fronturile pe care le deschiseseră, germanii câștigau, la momentul respectiv.

Încrederea și curajul i-au sporit lui Fritz, în siajul viziunii acelor bărbați despre un viitor mai bun, deși bănuia că puțini dintre ei ar mai fi apucat să-l vadă, viitorul acela. „Sentimentul de camaraderie cu care am venit în contact, în baraca numărul 17, mi-a schimbat viața într-un mod fundamental", își amintea el ulterior. „Am luat contact acolo cu o formă de solidaritate care e de neînchipuit în viața din afara lagărelor de concentrare."[216]

Un moment aparte din șederea lui Fritz în acea baracă l-a reprezentat marcarea zilei de naștere a lui Fritz Grünbaum, fiindcă sora lui, Herta, împlinea optsprezece ani în aceeași zi. Toți cei din baraca numărul 17 au pus deoparte câte ceva din propriile rații, ca să-i ofere mai-bătrânului lor coleg de suferință măcar o cină cât-de-cât decentă – plus ce s-a mai furat de la bucătărie. După ce au mâncat laolaltă, Löhner-Beda a ținut o scurtă alocuțiune, și Grünbaum a interpretat câteva versuri. Fiind cel mai tânăr dintre deținuții prezenți, lui Fritz i s-a îngăduit să-l felicite pe celebrul sărbătorit, acum atât de umilit.

Ce putea să aibă în comun un tânăr ucenic de tapițer din Leopoldstadt, reprofilat zidar, obișnuit doar cu jocurile din Piața Carmelitelor de la Viena, cu toți acei politicieni, intelectuali și oameni ai scenei? Faptul că erau, fără excepție, austrieci, fie prin obârșie, fie prin opțiune – și că erau evrei. Nici nu trebuia mai mult. Formau, la Buchenwald, o mică națiune de supraviețuitori, înconjurați de apele unei mări otrăvite.

Iar morțile au continuat.

Omorurile din zona carierei au devenit din ce în ce mai frecvente. Mulți dintre cei uciși erau prieteni ai lui Fritz ori ai tatălui său, câțiva din vremurile vechi, de la Viena. În anul acela, în tot sistemul concentraționar de lagăre, numărul deceselor de prizonieri a explodat, de la circa 1.300 la 14.000.[217] Cauza întregului fenomen era dată de atmosfera de război: în timp ce militarii din *Waffen-SS* ori din *Wehrmacht* luptau și-i învingeau pe dușmani, din Polonia până la Canalul Mânecii, colegii lor SS-iști „Cap-de-

Mort" din lagăre simțeau cum le fierbea sângele în vene și li se inflamau temperamentele, așa că-și purtau propriul război împotriva dușmanului dinăuntru. Veștile despre victoriile militare stârneau accese de agresivitate triumfalistă, iar nereușitele – cum ar fi fost eșecul acțiunii de subjugare a Marii Britanii, singurul dușman care încă mai rezista în luptă – erau pretexte pentru represalii.

Debarasarea de numărul din ce în ce mai mare de cadavre devenise deja o problemă, așa că, în 1940, SS-ul a început să-și doteze lagărele cu crematorii.[218] Cel de la Buchenwald era o construcție mică, pătrată, care avea o curte de jur-împrejur, înconjurată de un zid înalt. De pe platoul de apel, i s-a văzut vârful coșului, încă din faza de construcție, când se puneau cărămizile una după alta. De îndată ce a fost terminat, acel coș a și început să scoată un fum înțepător. Din acea zi, fumul practic nu s-a mai oprit. Uneori, era dus de vânt peste coroanele copacilor; de multe ori, se împrăștia peste lagăr. Dar niciodată nu lipsea mirosul acelui fum – de fapt, mirosul rânced al morții.



În anul cel nou, după luni întregi de așteptare frustrată, Tini a primit, în fine, un răspuns de la consulatul Statelor Unite, din Viena.

Încă din martie 1940, existase neîntrerupt o convocare a ei la un interviu în vederea emigrării, dar Tini fusese sfătuită că era mai bine să aștepte, până când Gustav și Fritz ar fi fost eliberați, dacă intenționa ca familia să plece toată odată.[219] Dar, de vreme ce SS-ul nu-și punea în libertate deținuții, până când aceștia nu aveau toate hârtiile necesare, pentru a putea emigra, lucrurile se învârteau într-un cerc vicios, fără nici o speranță.

Avea toate acele declarații sub jurământ necesare. Problema era să obțină vizele americane și biletele valabile de călătorie (pentru care trebuia să plătească), *plus* că totul trebuia să se întâmple coordonat. Câtă vreme Franța rămăsese liberă, pe acolo fusese ruta de plecare din Europa către America, dar invazia germană închisese porturile franceze. În toamna dinainte, Lisabona devenise accesibilă emigranților, dar consulatul american de la Viena înghețase concomitent eliberarea de vize. Poziția președintelui Roosevelt, care susținea primirea de refugiați cu titlu de azilanți, se lovise

de antisemitismul crescând al societății americane. Capitulând în fața opiniei publice, președintele ceruse ca Departamentul de Stat să reducă practic la zero numărul de vize: „Gata cu străinii“. Consulatul încă îi mai chema pe solicitanții de vize la interviuri, ceea ce în sine îi punea într-o situație chinuitoare, pentru că presupunea cheltuieli pentru legalizarea documentelor la notari, obținerea de certificate de la poliție, cumpărarea de bilete de vapor și achitarea taxelor locale anti-evreiești. La interviul final, după ce solicitantul nerăbdător obținuse ca prin miracol toate documentele și le avea puse în ordine, i se spunea că nu demonstrase cum ar fi putut el sau ea să contribuie la progresul societății americane, drept care prezenta riscul de a fi devenit, ulterior, „o povară publică“[220]. *Viză refuzată.*

Începând cu luna octombrie 1940, practic orice solicitant – și erau, cu toții, oameni care trăiau într-o stare de groază constantă și se transformaseră de bună-voie în cerșetori, ca să răspundă cerințelor birocratice – pleca de la consulat cu inima zdrobită.[221] Tini, una, ajunsese în pragul disperării. „Avem tot ce ne trebuie – le spunea ea celor de la Comitetul pentru Ajutorarea Evreilor Germani, de la New York –, dar nici unul dintre noi nu a emigrat… Consulatul nostru de aici nu ne dă nici un răspuns adecvat.“[222] Nu înțelegea de ce trebuia să suporte frustrarea interminabilă: avea un soț care muncea din greu și cu pricepere, plus că avea în posesia ei atâtea declarații date sub jurământ, mai multe decât i se ceruseră.

Singura ei speranță era ca măcar copiii să reușească să emigreze. La începutul anului 1941, Tini a reușit să răzbată. Vechea ei prietenă Alma Maurer, care fusese prezentă la nunta ei și acum trăia în Massachusetts, obținuse o declarație sub jurământ în favoarea lui Kurt, băiatul cel mic al familiei Kleinmann, de la un domn din orașul unde locuia, un evreu de frunte de acolo – și încă judecător, nici mai mult, nici mai puțin. După care, s-a petrecut un miracol: Statele Unite s-au declarat de acord să facă o excepție pentru un mic număr de copii evrei. În conlucrare cu organizația zisă Comitetul pentru Ajutorarea Evreilor Germani, un număr limitat de minori neînsoțiți urmau să fie primiți și plasați în grija unor familii evreiești corespunzătoare din Statele Unite. Kurt fusese și el acceptat.

Avea să fie un motiv de suferință pentru Tini și Herta să-l vadă plecat de lângă ele, dar altă soluție nu exista, pentru a-l ști în siguranță. Și veștile bune nu se opreau aici: cu toate că Herta nu mai era eligibilă pentru schema

cu copiii trimiși în America, domnul binevoitor din Massachusetts era gata să-i fie sponsor acolo, dacă ea reușea să obțină viza necesară.

CAPITOLUL 7

LUMEA NOUĂ

אבא

Sub cerul sumbru, care nu era decât un plafon de nori, cât se vedea cu ochii în toate direcțiile, un strat gros de zăpadă acoperea colina Ettersberg, estompând – fără să le ascundă – contururile barăcilor și ale gardului metalic străjuit, din loc în loc, de turnuri de pază.

Gustav s-a sprijinit în lopată. *Kapo* era cu spatele întors către el, așa încât a profitat de moment, ca să-și tragă sufletul. Mâinile goale i se învinețiseră, iar când își sufla peste ele, nu avea deloc senzația că și le-ar fi încălzit, cât-de-cât – nu simțea nimic. Știa prea bine că seara, când avea să revină în baracă și când i s-ar fi scurs amorțeala din oasele degerate, acestea urmau să-l doară și să-l strângă înfiorător.

Anul se înnoise, dar nimic nu se schimba în acea lume, în afară de faptul că treceau anotimpurile și că zilnic se mai petreceau câte unii din viață. Fumul de la crematoriu se risipea în aerul înghețat, aducându-le deținuților în nări mirosul a ceea ce-i aștepta.

Gustav l-a simțit pe *kapo* întorcându-se iar către el și începuse deja să mânuiască lopata, când ochii respectivului au ajuns și la el. Munca de la coloana de tractare fusese întreruptă de zăpada căzută, iar echipa își modificase de atunci sectorul: în fiecare zi, Gustav și camarazii lui dădeau la lopată, până reușeau să dezgolească străzile din lagăr de zăpadă, pe care o încărcau și o duceau de acolo, și în fiecare noapte, natura îngropa tot și toate sub o nouă zăpadă.

Lumina pălea. Cum nu se uita nimeni la el, Gustav iar s-a odihnit. Și-a ridicat privirile încotro era sud-estul, către cerul marmorat cu nuanțe de cenușiu, spuzit cu albul fulgilor care cădeau și mânjit de fum negru. Pe-acolo, pe undeva, cu mult dincolo de acele garduri și copaci, era casa lui, era nevasta lui, erau Herta și Kurt cel mic. Oare ce făceau ei în acel moment? Erau în siguranță? Le era cald ori frig? Erau înfricoșați ori plini de

speranță? Erau, poate, disperați? El și Fritz primeau în continuare scrisori de la Tini, dar nici nu se comparau, acele scrisori, cu prezența soției și a copiilor lui în carne și oase.

Aruncând o ultimă privire către cer, Gustav s-a îndoit de spate și a vârât lopata în zăpadă cu toată forța de care era în stare.

בן

Kurt avea deasupra capului un cer cald și albastru, pe fundalul căruia vibrau frunzele scăldate în lumina soarelui – ale castanilor parcă pudrați cu flori albe ca zăpada. Ducea un picior în fața celuilalt, uitându-se fix în sus și îmbătându-se de plăcere.

Apoi, privind înainte, și-a dat seama că rămăsese în urmă față de restul familiei. Mama și tata mergeau braț-la-braț, Fritz hoinărea cu mâinile în buzunare, Herta se plimba simpatică, Edith – elegantă și dreaptă.

Își petrecuseră dimineața în parcul Prater, și el, Kurt, dădea pe dinafară de încântare. Nici nu mai știa de câte ori se dăduse pe toboganul cel mare – dacă-l ajutai să care snopuri de saltele până în vârf, omul care se ocupa de aparat îți oferea o coborâre pe gratis, iar Kurt, Fritz și alți copii ca ei, care nu stăteau prea bine cu banii, întotdeauna profitau de câteva ori de generozitatea lui. Acum, plimbându-se în paralel cu *Hauptallee* – Aleea Principală –, artera largă, pe care puteai traversa pădurea Prater, Kurt se amuza, mergând cu un picior pe potecă și cu celălalt pe taluzul înălțat, cu iarbă, care despărțea poteca de șosea. Cum senzațiile îi umpleau sufletul, nici nu observase că restul familiei se îndepărta de el din ce în ce mai mult. Își fredona o melodie, bucurându-se de sentimentul de a fi mai înalt la fiecare al doilea pas. Pierduse orice conștiință a timpului, și, când a ridicat iar privirile, s-a trezit singur în pădure.

Groaza i-a fulgerat prin inimă preț de o clipă. În fața lui, rândurile de copaci care se succedau cât vedea el cu ochii; de-o parte și de cealaltă – pădure, familii, perechi, biciclete, și trăsuri, și automobile, care treceau parcă șfichiuind aerul pe lângă el, pe drum. Printre copaci, vedea culorile bâlciului și alți oameni – dar nicăieri nu zărea siluetele cunoscute ale părinților, sau ale surorilor lui, sau a lui Fritz. Pur și simplu, dispăruseră, ca și cum ar fi fost smulși de lângă el.

Momentul de groază i-a trecut, însă. Nu avea motiv să intre în panică: doar știa parcul Prater, așa cum știa chipul unui prieten – și nu era decât la un kilometru-și-ceva de casă. Și-ar fi putut găsi drumul și singur. *Hauptallee* dădea în așa-numitul *Praterstern* – „Steaua Praterului“ –, o întretăiere uriașă, în formă de stea, unde se întâlneau șapte șosele și bulevarde. Ieșeai din liniștea pădurii și dădeai într-o vifornită de zgomot și mișcare: camioane, automobile și tramvaie parcă se fugăreau între ele, mugind unele la altele de la stânga la dreapta, revărsându-se de pe bulevardele cele mai apropiate în acea întretăiere; și trotuarele gemeau de oameni.

Kurt și-a dat seama că habar n-avea de cum ar fi trebuit să procedeze, de-acum. Trecuse prin locurile acelea de nenumărate ori, numai că întotdeauna însoțit de un adult sau de vreunul dintre frații și surorile mai mari. Niciodată nu fusese treaba lui să fie atent la cum și pe unde o luai, în tot acel torent.

După o vreme, l-a făcut atent vocea unei femei. S-a uitat în sus și a văzut o doamnă care se uita la el în jos, cu un aer de îngrijorare pe chip.

– Te-ai rătăcit?, l-a întrebat.

Ei bine, nu – nu se rătăcise deloc; știa drumul, dar nu știa câtuși de puțin cum să facă, fizic vorbind, ca s-o ia pe drumul respectiv. Plus că nu știa nici cum să explice o idee atât de complicată. Doamna s-a încruntat la el, a perplexitate.

Un polițist și-a făcut apariția și a preluat controlul situației, din primul moment. L-a luat pe Kurt de-o mână și l-a condus înapoi către parcul Prater, ținând-o pe stânga pe *Ausstellungsstrasse* – Strada Expoziției. În cele din urmă, au ajuns amândoi la secția de poliție, o clădire mare și care părea să fie de maximă importanță, din cărămidă roșie și piatră cioplită. Kurt a pătruns într-o lume de uniforme închise la culoare, de agitație tăcută și eficientă, de mirosuri și sunete stranii pentru el. I s-a dat un scaun pe care să stea, într-un birou. Polițistul care lucra în acel birou i-a zâmbit, i-a vorbit și s-a jucat cu el. Kurt avea o panglică de capse, iar polițistul, spre marea lui încântare, s-a folosit de catarama de la mantaua lui, ca să le detoneze una câte una, bubuiturile făcând să răsune biroul, mai rău decât niște focuri de pistol. Cu atâta distracție și bucurându-se de compania polițistului, Kurt nici n-a observat că timpul trecea.

– Kurt! – și el s-a răsucit pe călcâie, auzind vocea bine-cunoscută. Aici erai!

În pragul ușii, se afla mama lui, și tata era în spatele ei. Băiatului i-a sărit inima în sus de bucurie, așa că s-a repezit în brațele desfăcute ale mamei.

וב

Kurt s-a trezit, făcând ochii mari și tremurând tot, cu inima bubuindu-i în piept. În prima clipă, nici nu și-a dat seama unde se afla. Îi răsunau în urechi sunete ascuțite, bufnituri, un troncănit; în spate, simțea o bancă tare, de lemn; în jur – numai oameni străini; avea o senzație de legănat ritmic. Pe urmă, a observat că avea pe piept un toc de piele subțire și, brusc, și-a adus aminte.[223]

Era în trenul care-l ducea către noua lui viață.

Banca de lemn cu șipci îi amorțise de tot șalele, dar fusese atât de obosit, încât oricum căzuse într-un somn greu și se rezemase de pasagerul de lângă el. Acum, s-a îndreptat și a dus mâna la tocul de piele, amintindu-și cum i-l atârnase mama lui de gât.

Îi rămăsese vie în minte acea imagine. Erau în bucătăria din apartamentul familiei – ce mai rămăsese din ea. Mama îl urcase cu fundul pe masă – pe aceeași tăblie uzată, pe care odată, de mult de tot, el o ajutase la confecționatul tăițeilor pentru supa de pui de sabat. Se uitase la ea, la cât de trasă la față era de foame, la cât de alungit de griji avea chipul, în timp ce-i spunea lui cât de vital era să aibă grijă de tocul acela de piele, pentru că în el erau toate documentele lui. În lumea de-acum, asta însemna că sufletul lui, nu altceva, era în tocul acela de piele, permisiunea lui de a exista. Mama îi zâmbise, îl sărutase și-i spusese:

– De-acuma, Kurt, să fii cuminte… Să fii un copil bun, când ajungi acolo, să nu faci prostii și s-asculți, ca să ți se dea voie să rămâi unde ajungi – și mama scosese brusc un cadou pentru el, o muzicuță proaspăt cumpărată, lucioasă și frumoasă, pe care el i-o smulsese din mână și-o strânsese la piept…

…și totul se sfârșise. Ca o lumină stinsă de la buton – așa i-a dispărut și lui din memorie scena cu pricina.

Kurt s-a uitat în jur, la lumea din tren, la peisajul de țară, necunoscut, care-i defila pe dinaintea ochilor sub gerul de februarie. Se afla în trenul cu care plecase de la Berlin, unde intrase în posesia ultimelor documente din

partea Comitetului pentru Ajutorarea Copiilor Evrei Germani – și a banilor de călătorie ceruți: o bancnotă verde foșnitoare, nou-nouță, de cincizeci de dolari americani, vârâtă într-un loc sigur, în bagaj. La fel, știa că ajunsese la Berlin de la Viena, cu un alt tren… dar amintirea călătoriei de mai înainte i se ștergea deja din memorie. Cu timpul, spre marele lui regret, care avea să-l însoțească toată viața, lui Kurt i-a fost absolut imposibil să-și mai amintească de cum își luase rămas-bun de la mama lui sau de la Herta.

Lumea cea veche, viața pe care o cunoștea, cei la care ținea rămăseseră undeva în urmă și se retrăgeau inexorabil într-o altă dimensiune. Sau poate că era tocmai pe dos – Viena era cea reală și prezentă, și el, Kurt, fusese împins în acea existență lipsită de realitate.

Majoritatea călătorilor din tren erau refugiați, și cei mai mulți i se păreau bătrâni lui Kurt. Erau și câteva familii cu copii mici. Evrei germani, austrieci, maghiari, câțiva polonezi. Mame care șopteau la urechile copiilor, în timp ce soții lor citeau, stăteau de vorbă sau dormitau, bărbați în vârstă, cu pălăriile coborâte până la sprâncene, care adormiseră cu capetele căzute într-o parte, sforăind ori suspinând în bărbi; și copii care-și căscau mari ochii sau ațipiseră cu capetele rezemate de părinți.

La fiecare câteva opriri, cu toții erau puși să schimbe trenurile, mânați ca turma de polițiști ori de soldați către ce alte garnituri de tren erau disponibile. Uneori, Kurt se trezise repartizat în compartimente luxoase de clasa întâi, alteori la clasa a doua, dar de cele mai multe ori, pe băncile cu șipci de lemn de la clasa a treia, care te făceau să te doară toate oasele. Kurt prefera băncile, ăsta-i adevărul, fiindcă ajungea și el, măcar, să stea ca lumea; fotoliile de la clasa întâi aveau rezemătoare de brațe între ele, și copiii, ca el, erau puși să stea cocoțați pe acele brațe, înghesuiți între adulți. În câteva cazuri, Kurt ajunsese atât de disperat să aibă și el parte de puțin confort, încât se cățărase tocmai sus, pe polița pentru bagaje, unde se întinsese peste valize.

Numai doi alți copii călătoreau neînsoțiți cu acel tren, un băiat și o fată, pe care Kurt i-a cunoscut, încetul cu încetul. Băiatul era vienez, ca și el, originar din același cartier Leopoldstadt, se numea Karl Kohn și avea paisprezece ani. Purta ochelari și părea destul de bolnăvicios – era și cam pipernicit pentru un adolescent. Fata, în schimb, era tocmai opusul: o chema Irmgard Salomon, provenea dintr-o familie din clasa de mijloc de la Stuttgart și, cu toate că nu avea decât unsprezece ani, îi depășea cu cel puțin

o palmă la înălțime și pe celălalt băiat, și pe el, pe Kurt. Atrași laolaltă de propria lor izolare, cei trei se simțeau cu atât mai legați între ei, cu cât un tren sau altul îi ducea din ce în ce mai departe de casele lor.



Apartamentul ajunsese o cochilie golită: unde locuise cândva o întreagă familie, mai locuiau acum două femei – una oarecum trecută, cealaltă care abia înflorise. Tini avea patruzeci-și-șapte de ani, adică o vârstă la care s-ar fi cuvenit să se pregătească de un viitor populat cu mulți nepoți. Iar Herta, care mai avea doar două luni până să împlinească nouăsprezece ani, ar fi trebuit să știe deja către ce ocupație se îndrepta și să se gândească pe care dintre admiratori l-ar fi putut lua de soț. Nu să stea singure acolo, în apartamentul pustiit, cu puținele bunuri, câte le mai rămăseseră, jefuite întruna și cu cei dragi lor – soț, fii și fiică, respectiv tată, frați și soră – fie smulși, fie plecați de lângă ele.

Viena devenise un loc al zonelor interzise, iar apartamentul, pe care cu mult noroc îl mai aveau încă în posesia lor – practic, o închisoare.

Să-și ia rămas-bun de la Kurt – pentru ele, fusese o durere dincolo de ceea ce-și închipuiseră că s-ar fi putut numi durere. Atât de mic era, de firav – să trimiți în lume, de unul singur, așa o… fărâmă de umanitate. Plus că nici nu avusese voie, Tini, să-l însoțească până la tren – doar cei care dețineau permise de călătorie aveau acces la peroane –, așa încât ea și Herta fuseseră nevoite să-și ia rămas-bun de la fiul, respectiv fratele lor în afara gării, urmărindu-l cu privirile, de la distanță, până când mulțimea de refugiați îl înghițise, și Kurt se făcuse nevăzut.[224]

Carne din carnea ei, sânge din sângele ei, suflet din sufletul ei – dus de lângă ea. În Kurt își mai punea toată speranța: el ar fi avut parte de un alt început, într-o lume cu totul nouă și diferită. Poate că s-ar fi întors, într-o bună zi, la ea – și atunci, Tini ar fi văzut o nouă persoană în locul lui Kurt al ei, modelat într-o lume și de o viață cu totul străine pentru ea.

בן

Kurt stătea întins pe spate și se zgâia la stele. Nu mai văzuse în viața lui un asemenea cer, mai profund, mai sumbru, mai sclipitor decât oricare alt cer de oriunde în lume – o boltă pe care n-o denatura nici o lumină produsă de om. Vaporul se legăna ușor sub el, cu toate luminile stinse din cauza camuflajului, singur pe tot discul uriaș al oceanului negru, neluminat decât de puzderia de stele.

Se simțea ca și cum ar fi fost unicul supraviețuitor al unui exod uriaș. După ce trenul îi depusese la Lisabona, el, Irmgard și Karl fuseseră lăsați în așteptare săptămâni întregi. Era vorba ca zeci de alți copii ca și ei să li se alăture pentru călătoria peste ocean până în America, dar, când sosise, în fine, momentul îmbarcării, le devenise clar că restul nu aveau cum să mai ajungă la timp. Rămăseseră, probabil, prinși în hățișul birocratic al procedurilor de emigrare. Kurt, Irmgard și Karl fuseseră conduși la docul de îmbarcare, unde-i aștepta vaporul, înalt cât un bloc de birouri, acostat la chei și legat de el cu frânghii groase cât brațul și cu pasarele de urcare. SS *Siboney* nu era cel mai mare vas transatlantic de pasageri în funcțiune, dar avea o anumită eleganță a lui: două coșuri de fum zvelte și punțile superioare amenajate ca niște promenade cu arcade. Pe toată lungimea carenei, era însemnat cu mesaje de identificare, menite să-l protejeze de atacurile submarinelor germane: AMERICAN EXPORT LINES[225] era scris cu litere uriașe, albe, iar la capetele inscripției, avea vopsite stelele și dungile drapelului Statelor Unite ale Americii.[226]

Majoritatea celor de pe vas păreau să fie refugiați – mulți erau figuri cunoscute din timpul călătoriei cu trenul –, plus câțiva turiști care se întorceau acasă și niște pasageri care călătoreau în scopuri comerciale. Kurt și Karl plecaseră să-și caute cabina și o găsiseră, până la urmă, undeva în străfundurile vaporului, unde era o atmosferă dezagreabil de înăbușitoare, iar duduitul motoarelor se auzea din plin. Reveniseră la aer curat apoi, ca să vadă cum se îndepărta vasul de chei și se întorcea cu prova către vest, împrejur fiind numai spumă, de la motoarele turate la maximum.

Kurt stătuse trei ceasuri lângă balustradă, uitându-se la întinderea de ocean, care se lățea din ce în ce mai mult în fața ochilor lui. Lisabona se micșorase, până nu mai rămăsese din ea decât o impresie; pe urmă, Portugalia însăși se redusese la dimensiunile unei așchii, iar la sfârșit de tot, ditamai Europa se subțiase și parcă se cufundase sub linia orizontului. Nu-i ajungeau lui privirile până acolo, dar pe mările care se întindeau către nord,

convoi după convoi de nave comerciale înaintau anevoie către est, cu destinația Marea Britanie, vasele Marinei Regale britanice, care le făceau escortă, navigând în cercuri largi în jurul lor, ca niște văcari nervoși, care și-ar fi mânat cirezile, ținându-le la un loc. Undeva, în est, submarinele se strecurau afară din refugiile lor subacvatice și porneau să cutreiere oceanul fără margini, cu torpilele pregătite în tuburile de lansare. Iar SS *Siboney* nu avea, ca protecție, decât inscripțiile vopsite și pe o latură, și pe cealaltă.

Deși era frânt de oboseală, Kurt mai degrabă nu dormise, în acea primă noapte a traversării, în cabina zgomotoasă și supra-încălzită – iar a doua zi îi fusese de tot stricată: suferise de rău de mare. Numai fructele nu le scosese înapoi afară, din ce mâncase. Nemaivrând să se chinuie încă o noapte pe priciurile din cală, Kurt și Karl își luaseră păturile și se fofilaseră sus, pe punte. Nici nu avusese cine să-i oprească: sora Sneble, o femeie solidă, newyorkeză, între două vârste, care ar fi trebuit să aibă grijă de copii, era, de fapt, prinsă până peste cap cu pasagerii mai în vârstă.

Era destul de răcoros aerul nopții, dar băieții se simțeau confortabil de cald, așa înfășurați în pături și întinși pe șezlonguri, cum stăteau. Se desfătau cu liniștea și aerul proaspăt. Kurt se uita la stelele de pe cer, mirat de noua situație în care se afla și întrebându-se cum era locul spre care se îndrepta. Știa o brumă de engleză de la școală: era în stare să spună *hello*, *yes* și *no* și *OK* – „bună“, „da“ și „nu“, „bine“ –, dar cam atât. El și colegii lui de clasă învățaseră pe de rost *Pat-a-cake, pat-a-cake, baker's man*[227], dar în mintea lui Kurt, vorbele aveau prea puțină semnificație. Iar felul cum vorbeau americanii de la bord, pentru el suna oricum a păsărească.

Undeva înspre siajul vasului, dincolo de locul unde cerul estic spuzit cu stele se făcea una cu masa neagră a oceanului – pe-acolo pe undeva erau casa și familia lui. Muzicuța lucioasă, nou-nouță, ultima legătură fizică dintre el și mama lui, n-o mai avea. În timp ce el și ceilalți copii așteptau să le vină trenul de schimb cine-știe-unde prin Franța, câțiva soldați germani intraseră în vorbă și se jucaseră cu ei. Kurt le arătase muzicuța lui, pe care soldații i-o luaseră și nu i-o mai dăduseră înapoi. Poate că-n mintea lor, nu se cuvenea ca un evreu să aibă, ca bun personal, un lucru așa de frumos.

זב

Un singur nor acoperea Europa, tunând și fulgerând ca un uriaș supărat. Vaporul SS *Siboney*, ajuns deja pe la mijlocul Atlanticului, fugea de sub el, pufăind la greu pe coșuri și grăbind să ajungă din urmă zorii americani, de o senină splendoare.

Kurt și Karl, adormiți pe șezlongurile de pe punte, s-au trezit stropiți de ceva rece – nu de spuma vreunul val, ci de stropii săriți din mopul cu care un marinar freca puntea. Luându-și cu ei păturile în care stătuseră înfășurați, s-au retras înăuntru.

Cum-necum, sora Sneble aflase de noaptea petrecută de ei *al fresco* – la răcoare. I-a muștruluit și le-a spus ca, de atunci înainte, să facă bine și să doarmă în cabina care le fusese repartizată. Cât era ziua de lungă, erau liberi în continuare să cutreiere vasul în lung și-n lat, să-l cerceteze, să participe la jocuri, să lege prietenii cu marinarii – să-și găsească orice ocupație care le-ar fi putut distrage atenția, măcar o vreme, de la tot ce lăsaseră în urmă și de la incertitudinea celor spre care se îndreptau.

După ce a făcut o escală în Insulele Bermude, vaporul s-a îndreptat spre nord-vest, lăsând în urmă căldura de la tropice. Kurt a resimțit o schimbare în atmosfera de la bord: oamenii se pregăteau pentru sosirea cea mai de seamă din viața lor. Pe la ora prânzului, într-o zi de joi, 27 martie 1941, vasul SS *Siboney* a trecut printre cele două insule de la intrarea în portul New York – Staten Island și Long Island –, cu fiecare bărbat, femeie și copil aliniați de-a lungul balustradei.

Kurt s-a lăsat și el strâns bine între ceilalți, ca să vadă cu ochii lui apele cenușii pe care plutea vaporul și linia îndepărtată a țărmului, care părea să avanseze în sens invers. De la prova-babord, se zărea silueta sclipitoare a Statuii Libertății, care a tot crescut, de la dimensiunile unei mici țepușe, până s-a făcut ca un turn uriaș care domina până și vaporul, de un verde palid magnific. Vasul a cârmit, pătrunzând în golful Hudson, prin dreptul formelor zvelte ale zgârie-norilor din Manhattan. Copii și adulți deopotrivă nu se mai opreau din turuială, și toți arătau cu degetele încoace și încolo, neputându-și reține zâmbetele. Multora li se dăduseră stegulețe americane, pe care le țineau cât mai sus cu putință, fluturându-le în vânt, ca pe niște minuscule și fragile semne ale speranței.

זב

Lui Kurt, aproape că i se înecaseră simțurile de imensitatea New Yorkului. Taxiuri galben-canar, cu aripi negre la spate, așteptau cu motoarele în ralanti la trotuare și pe urmă își croiau drum, răstindu-se furioase, prin traficul ca un șuvoi șovăielnic, disputându-și cu tramvaiele care sunau disperate din clopote intersecția cu Strada 42. O arteră precum Broadway și o aglomerare ca Times Square păreau să fie măruntaiele unui mecanism turat la maximum, cu supapele de admisie larg deschise. Kurt a luat-o de braț pe doamna de la Societatea de Ajutorare, ca pe un colac de salvare, în timp ce se strecurau amândoi, pe trotuar, prin puzderia de fuste și pardesie care fluturau, de umbrele și bastoane răsucite în toate direcțiile, de pagini de ziar tocmai atunci desfăcute și prin scrumul de țigară scuturat la întâmplare.

Nu semăna câtuși de puțin cu Viena. La New York, totul era numai modernitate, de la fundațiile clădirilor până la vârfurile lor, care zgâriau norii – era un oraș construit parcă din automobile, sticlă și beton și din oameni, și alți oameni, și încă alți oameni, care în sine păreau să aparțină lumii moderne, mai mult decât oricare locuitori ai vechii Europe. Kurt și prietenii lui de ocazie se simțeau niște străini din toate punctele de vedere.

După ce vasul SS *Siboney* fusese tras la chei și amarat, urmase o inspecție medicală[228], după care copiii fuseseră debarcați și întâmpinați de o doamnă de la Societatea de Ajutorare a Imigranților Evrei, care intrase în parteneriat cu Comitetul pentru Ajutorarea Copiilor Evrei Germani, pentru a le facilita refugiaților sosirea în America. Numai Kurt venise cu niște aranjamente clare făcute dinainte. Irmgard și Karl nu aveau prieteni sau rude acolo; societatea caritabilă obținuse un plasament pentru Irmgard la New York și altul, pentru Karl, tocmai la Chicago. După o primă noapte petrecută într-un hotel, venise momentul ca ei trei să se despartă. Kurt nu și-a mai revăzut niciodată prietenii de pe vapor.[229]

דוד

Denumirile stranii ale locurilor îi defilau pe dinaintea ochilor, fără să însemne, practic, nimic pentru Kurt. Fiecare avea legătură cu câte un aflux anterior de imigranți din tot felul de motive religioase, care tânjeau după orașele lor de acasă: Greenwich, Stamford, Stratford, Old Lyme, New London, Warwick. De-a lungul coastei, calea ferată străbătea statul

Connecticut, până la Providence, în Rhode Island, unde linia principală se sfârșea.

Când a coborât, cu tot cu valiza care călătorise cu el pe drumul de la *Im Werd* până la capătul de linie, pe Kurt l-a întâmpinat o femeie cam de vârsta mamei lui, dar îmbrăcată de mai mulți bani. Spre surprinderea lui, în germană i-a urat bun-venit, prezentându-se ca fiind o veche prietenă de-a maică-sii, doamna Maurer. Alături de ea, în mijlocul peronului, aștepta un bărbat între două vârste, însoțit de o femeie, amândoi privindu-l pe Kurt cu o bunăvoință rezervată. Pe un ton plin de respect, doamna Maurer i l-a recomandat pe domnul respectiv lui Kurt, ca fiind judecătorul Samuel Barnet, cel care-i sponsorizase imigrarea în America.

Judecătorul Barnet avea în jur de cincizeci de ani și era mai degrabă scund și îndesat, cu părul încărunțit și rărit, nasul mare și borcănat, sprâncenele stufoase și niște ochi înșelător de pleoștiți.[230] Avea o atitudine destul de severă, poate chiar glacială. Doamna de lângă el, care nu era cu mult mai înaltă decât băiatul, era Kate, sora judecătorului, o femeie măruntă și solid făcută, la fel ca fratele ei. Doamna Maurer i-a explicat lui Kurt că nu cu ea urma să locuiască – făcuse aranjamentele necesare, pentru ca magistratul însuși să-l găzduiască.

De la Providence, au trecut cu toții cu mașina în statul Massachusetts, traversând o succesiune parcă interminabilă de râuri, golfuri și golfulețe. Până la urmă, au ajuns și la destinație – la New Bedford, un oraș mare, întins pe malurile unui estuar. Colțul acela de sud-est al statului era ca un petic de Anglie imigrantă, ale cărei urme erau vizibile pe aproape orice indicator de pe kilometri întregi de drumuri, de acolo până la Boston, trecând prin Rochester, Taunton, Norfolk și Braintree. Pentru Kurt, însă, un lucru era clar: că New Bedford semăna și mai puțin cu Viena, decât i se păruse că semăna New Yorkul – era un oraș de feriboturi fluviale și clădiri publice mici și pretențioase, de filaturi de bumbac și bulevarde lungi de case tipice suburbiilor, cu acoperișurile de șindrilă cenușie, cu site albe la uși, unde automobilele mergeau tacticos, copiii se jucau, iar cetățenii cu atitudini sobre își vedeau decent de treburile lor.

Ca un stâlp și cetățean de vază al orașului – mai ales al comunității lui evreiești –, ce era, Samuel Barnet ar fi putut foarte bine să se dovedească o prezență intimidantă, cu vreun conac impunător la marginea zonei rezidențiale. În loc de asta, mașina s-a oprit, apoi a cotit pe aleea de parcare

a unei case obișnuite, din clasa de mijloc, a oricărei suburbii a oricărui oraș, înghesuită între altele ca și ea, cu care era cvasi-, dar nu întru totul identică.

Primirea de care s-a bucurat Kurt a fost caldă, chiar dacă rezervată. Comunicarea s-a dovedit aproape imposibilă, odată ce doamna Maurer plecase. „Fă-mi o turtă, ucenicule brutar“ nu i-ar fi fost de nici un folos, în situația dată. Norocul lui că judecătorul nu era singurul venit să-l întâmpine pe proaspătul musafir. Samuel Barnet era văduv deja de peste douăzeci de ani; în casa lui, locuiau și cele trei surori pe care le avea, toate de vârstă mijlocie, toate cu desăvârșire nemăritate – Kate, Esther și Sarah –, care și-au atribuit singure calitatea de mătuși ale lui Kurt, urându-i bun-venit băiatului deja năucit de atâtea experiențe noi, și luându-l să-i arate noua lui cameră. Kurt nu mai avusese niciodată o cameră numai a lui.

A doua zi dimineață, când s-a trezit, a dat cu ochii de o prezență curioasă lângă patul său. Era un băiețel de vreo trei ani, îmbrăcat cu un paltonaș din păr de cămilă, care se zgâia la el, mirat nevoie-mare. Apariția și-a deschis gura și a început să vorbească, dar ce ieșea din gura copilului nu era decât o bălmăjeală englezească, de neînțeles pentru Kurt. Părea să vrea ori să aștepte ceva de la el, dar Kurt habar nu avea ce anume. Copilului i s-a lungit fața, dezamăgit cum era, după care a izbucnit în lacrimi. S-a întors către un adult care aștepta în spatele lui și a reclamat:

– Kurt nu vrea să stea de vorbă cu mine!

Băiețelul, după cum avea să afle Kurt, era David, fiul fratelui mai mic al judecătorului Barnet, Philip, care locuia în casa vecină. Împreună, formau o mare familie lărgită. În următoarele câteva săptămâni, Kurt a fost asimilat – rapid și cu blândețe. Unchiul Sam[231] – așa i s-a spus lui Kurt să i se adreseze judecătorului Barnet – și-a dezmințit atitudinea severă și s-a dovedit a fi cea mai călduroasă și binevoitoare gazdă, pe care și-ar fi putut-o închipui orice musafir. Lui Kurt nu i s-a dat ocazia de a se simți nelalocul lui. După mulți ani, avea să afle cât de norocos fusese – nu toți copiii refugiați nimeriseră la fel de bine ca el. Mulți se treziseră repartizați în familii neprietenoase ori suferiseră abuzuri antisemite sau anti-germane în cartierele respective, uneori și de unele, și de altele. Ajungând să cunoască mai bine orașul New Bedford, Kurt avea să descopere că familia Barnet era una dintre fruntașele unei vaste comunități evreiești, în mijlocul căreia i se rezervase lui o bună primire.

Cei din clanul Barnet erau evrei conservatori[232]. Kurt nu cunoscuse, până atunci, decât atitudinea religioasă oarecum superficială din familia lui, în care mersul la sinagogă și studiul textelor sacre ale Torei jucau un rol mai degrabă de figurație, și pe cea ultra-ortodoxă, mult mai strictă și mult mai răspândită în Leopoldstadt, cartierul de unde provenea el. Evreii conservatori – care nu erau neapărat și susținători ai conservatorismului politic – se situau pe la mijloc, între cele două extreme: credeau în păstrarea vechilor tradiții, ritualuri și norme de conduită evreiești, dar se delimitau de cei cu viziuni ultra-ortodoxe, recunoscând că Tora fusese scrisă de mâini omenești și că legea iudaică evoluase, venind în întâmpinarea nevoilor umane.

La New Bedford venea primăvara, și copacii aliniați de-o parte și de cealaltă a străzii începuseră să dea frunze. Dacă te uitai cu ochii mijiți în lungul ei, aproape că-ți puteai închipui că erai pe *Hauptallee* din parcul Prater și că nimic nu se întâmplase, din toate astea – nici venirea naziștilor, nici risipirea familiei. Kurt avea deja impresia – numai dacă nu i-ar fi lipsit în așa hal și mama, și tata, și Fritz, și Herta, și Edith, dacă n-ar fi lăsat în urma lui o distanță atât de mare – că dăduse peste un loc în care se simțea de parcă ar fi fost acasă.

CAPITOLUL 8

NEDEMNI SĂ TRĂIASCĂ

חא

Nu știa nimeni din ce cauză fusese omorât Philipp Hamber, însă toată lumea, cum-necum, aflase circumstanțele uciderii lui. Cei de la SS nu aveau nevoie de motive pentru toate brutalitățile pe care le comiteau: câte o stare de spirit proastă, o mahmureală, o privire piezișă aruncată de vreun deținut unui gardian sau, pur și simplu, vreo pornire sadică. Sergentul SS Abraham l-a trântit pe Philipp Hamber la pământ și l-a omorât, iar cei care fuseseră martori nu și-au mai amintit apoi decât fapta de cruzime propriu-zisă și cumplitele ei repercusiuni asupra lor înșiși.[233]

„Iarăși e tulburare în lagăr“, și-a notat Gustav. Rareori i se mai întâmpla, în acea perioadă, să scoată jurnalul de unde-l ascunsese. Ultima intrare data din ianuarie 1941, când el și ceilalți dădeau cu lopata la zăpadă. Acum, era deja primăvară. În lunile respective, deținuții se arătaseră mai puțin supuși în fața violenței celor de la SS.

La sfârșitul lui februarie, sosise un transport de evrei olandezi – câteva sute. În Țările de Jos, avuseseră loc niște ciocniri violente între naziștii olandezi autohtoni și populația evreiască, iar la Amsterdam, naziștii încasaseră câteva bătăi zdravene din partea evreilor tineri. Cei de la SS luaseră ostatici patru sute dintre aceștia din urmă, ceea ce declanșase un val de greve paralizante pentru docuri și condusese la o stare de cvasi-război între greviști și trupele SS. La finele lunii, trei sute optzeci-și-nouă dintre ostaticii evrei fuseseră transferați la Buchenwald[234], dintre care unii repartizați în baraca numărul 17, așa că Fritz își petrecea cu ei cea mai mare parte a timpului. El și camarazii lui încercaseră să-i învețe pe olandezi ce-și-cum în legătură cu lagărul, dar nu le folosise la mare lucru. Nou-veniții erau bărbați puternici, plini de voință, care nu se lăsau prea ușor intimidați, iar SS-iștii îi trataseră cu o brutalitate nemaiîntâlnită până atunci. Pe toți îi puseseră la muncă pe post de cărători de piatră la carieră, iar în primele

câteva luni, pe vreo cincizeci îi și omorâseră. Hotărând apoi că olandezii nu puteau fi zdrobiți destul de repede, cei de la SS hotărâseră să-i trimită, pe câți supraviețuiseră până atunci, în lagărul de la Mauthausen, cunoscut pentru felul brutal în care-și trata deținuții. Nici un olandez nu se mai întorsese de acolo.

Olandezii respectivi, însă, lăsaseră în urma lor un spirit incipient de nesupunere, generat de rezistența lor tacită. Când a fost omorât Philipp Hamber, dispoziția deținuților a început să dea periculos de tare în clocot.

Ca și Gustav Kleinmann, Philipp era vienez și muncea în coloana de tractare, dar într-o altă echipă, al cărei *kapo* era un anume Schwarz. Fratele său, Eduard, făcea parte din aceeași echipă. Philipp și Eduard fuseseră producători de film, înainte de *Anschluss*. Cu toate că nu erau deloc obișnuiți cu munca fizică, supraviețuiseră trei ani la Buchenwald. În acea dimineață anume de primăvară, echipa lor făcuse o livrare la un șantier de construcții. Sergentul SS Abraham, unul dintre cei mai cruzi și mai temuți *Blockführer*-i din tot lagărul, era de față, cu totul întâmplător.[235] Ceva, orice – o privire piezișă aruncată de Philipp, vreo greșeală, poate vreun sac de ciment scăpat pe jos ori cine-știe-ce legat de cum arăta sau cum se mișca – l-a făcut atent pe SS-ist.

Cuprins de un acces brusc de furie, sergentul Abraham l-a trântit pe Philipp la pământ și a început să-i tragă șuturi. Pe urmă, l-a luat de guler pe bietul om neajutorat și l-a târât, prin mocirla răscolită a șantierului de construcții, până la un șanț de fundație plin până la buză cu apă de ploaie, dându-i brânci înăuntru. În timp ce Philipp se zbătea să stea la suprafață și abia reușea să respire, Abraham și-a pus un bocanc pe ceafa lui și l-a împins la fund. Eduard, alături de ceilalți prizonieri, a stat și s-a uitat, în tăcere și groază, cum se lupta fratele lui pentru viață. Dar Philipp s-a zbătut din ce în ce mai puțin și, până la urmă, trupul i-a rămas inert.

Cei din lagărul de la Buchenwald se obișnuiseră cu omorul ca făcând parte în mod constant din viața lor de fiecare zi, prizonierii învățând să trăiască sub amenințarea continuă a omorului și să-l ocolească atât de bine, cât se pricepeau. Dar, de la o vreme, resentimentele începuseră să pună stăpânire pe ei. Vestea uciderii lui Philipp Hamber s-a răspândit ca focul printre uscăciuni.

Gustav și-a scos din ascunzătoare jurnalul îndelung neglijat și a notat în el cum fusese Philipp „înecat ca o pisică“ și faptul că deținuții nu erau deloc

liniștiți, după ce primiseră vestea. Cel care provoca furia și neliniștea Eduard[236] era, în cea mai mare parte. Voia neapărat să i se facă dreptate fratelui său.

Cauza lui a fost ajutată de faptul că la omor, care survenise pe un șantier de construcții din complexul trupelor SS, fusese martor și un vizitator civil, drept care comandantul Koch nu a avut de ales, și a fost obligat să menționeze decesul în registrul pe unitate al lagărului și să organizeze o anchetă. Concomitent, Eduard a formulat și depus o plângere oficială. Era conștient de pericolul pe care și-l asuma: „Știu că sunt un om ca și mort, pentru mărturia pe care insist s-o depun – i-a spus el unui alt deținut –, dar poate c-or să fie ceva mai reținuți pe viitor, asasinii ăștia, dacă se vor teme să nu fie acuzați. Iar atunci, o să se cheme că nu mor degeaba.“[237]

Dar îi subestima pe SS-iști. La următorul apel, toți camarazii lui Philipp din sectorul de tractare condus de *kapo* Schwarz, inclusiv Eduard, au fost convocați la corpul de control de la poartă. Le-au fost cerute numele și au fost întrebați la ce și în ce condiții fuseseră martori. Îngroziți, cu toții au negat faptul c-ar fi fost martori la orice. Singur Eduard a insistat cu acuzațiile lui. În timp ce restul au fost expediați înapoi la barăcile lor, Eduard a fost interogat iar de comandantul Koch însuși, secondat de doctorul lagărului. Koch i-a dat asigurări: „Vrem să știm tot adevărul. Ai cuvântul meu de onoare că nu ți se va întâmpla nimic rău.“[238] Eduard și-a repetat povestea despre felul în care sergentul Abraham îl atacase pe fratele lui și-l înecase – brutal și deliberat.

I s-a dat drumul și lui, să se ducă înapoi la baracă, dar în toiul acelei nopți, a fost chemat iar și dus la *Bunker* – blocul-arest, care ocupa o aripă a corpului de control de la poarta principală. Avea o proastă reputație, *Bunker*-ul acela, fiindcă acolo SS-iștii s-ar fi dedat la torturi și crime, și nici un evreu care-i trecuse vreodată pragul nu mai ieșise viu dinăuntru. Principalul temnicer și torționar din *Bunker* era sergentul SS Martin Sommer, a cărui aparență de băiețoi ascundea o experiență de ani întregi în lagărele de concentrare. Toată lumea îl știa prea bine pe Sommer, pentru performanțele lui devenite obișnuință în mânuirea biciului, ori de câte ori vreo potențială victimă era dusă și legată de „Țap“.

După ce a petrecut patru zile în *Bunker*, Eduard Hamber a fost scos afară mort. S-a spus despre el că se sinucisese[239], dar toată lumea știa că Sommer îl torturase, până-l omorâse.

Dar nici asta nu a fost suficient, pentru a le da satisfacție celor de la SS. În diverse momente, pe parcursul următoarelor câteva săptămâni, trei sau patru dintre martorii din sectorul condus de Schwarz au fost scoși în față la strigatul apelului și duși la *Bunker*. Acolo, au fost interogați de comandantul-adjunct Rödl (iubitorul de muzică) și de noul medic-șef al complexului, doctorul SS Hanns Eisele. Deținuților li s-au dat asigurări că nu aveau a se teme de nimic, dacă spuneau adevărul. Știind prea bine că era o minciună, cu toții au continuat să nege c-ar fi văzut orice lucru condamnabil. Dar tăcerea nu i-a salvat – au fost omorâți până la ultimul om.

Gustav a descris, în jurnalul său, dispariţiile succesive: oamenii erau duși la *Bunker* sub escortă, iar acolo „…se ocupă de ei sergentul Sommer: până și Lulu, un șef de echipă[240] din Berlin, și (după cum crede *kapo* Schwarz) Kluger și Trommelschläger din Viena se numără printre victime. Așa că mișcarea noastră se topește văzând cu ochii."[241]

Eduard Hamber pornise de la premisa că sacrificiul său eroic avea să-i aducă pe SS-iști în situația de a da socoteală pentru crimele lor sau, cel puțin, să se teamă c-ar fi putut fi trași la răspundere. Tot ce a reușit să demonstreze, însă, a fost impunitatea lor și faptul că puterea de care se bucurau era, practic, fără margini.

אמא

Tini stătea la masa pe care, mai demult, familia ei lua cina.

Scria: „Iubitul meu Kurtl, sunt extrem de fericită să aflu că ești bine și te descurci. Sunt și foarte curioasă cum a decurs vacanța ta de vară. De fapt, aproape că te invidiez. Pe-aici, nu se mai poate merge nicăieri… M-aș bucura foarte mult, dacă aş putea fi lângă tine acum. Noi nu ne mai distrăm deloc aici…"[242]

Restricțiile aplicate evreilor fuseseră înăsprite și mai tare în luna mai, printr-o declarație care consolida și extindea legislația existentă: le era interzis evreilor să meargă la orice teatru, concert, muzeu, bibliotecă, teren de sport sau restaurant; nu aveau acces în magazine și nici voie să cumpere mărfuri în afara unor intervale orare bine determinate. De unde le fusese interzis cu desăvârșire să stea pe anumite bănci din parcuri, acum li se interzicea pe de-a întregul chiar și să intre în parcurile publice. Declarația

mai introducea și alte reguli noi: evreii nu puteau părăsi Viena, fără o permisiune specială, și nu se puteau adresa guvernului. Și răspândirea de zvonuri cu privire la relocare și emigrare erau strict interzise.[243]

Tini încă nu renunțase la eforturile ei de a-i vedea pe Herta și Fritz trimiși în America. Dar îi venea mai greu ca niciodată. Nu mult după ce plecase Kurt, Portugalia suspendase transmigrația, din cauza producerii unui blocaj la Lisabona, iar în iunie, președintele american Roosevelt oprise transferarea de fonduri din Statele Unite către țările europene, jugulând activitatea societăților de ajutorare a refugiaților.[244] În prima jumătate a lui 1941, doar patru sute douăzeci de vienezi reușiseră să emigreze în Statele Unite, lăsând în urmă alți 44.000, disperați să evadeze și ei.[245] Pe urmă, în iulie, noile reglementări americane în privința imigrării anulaseră orice declarație sub jurământ dată până atunci.[246]

Tini și-a văzut planurile năruite. Chiar și așa, nu s-a lăsat și a mai încercat. Era ceva ce o consuma cu totul: atât de tare o apăsa deprimarea în anumite zile, încât nu reușea să se urnească din pat. De curând, mai multe familii din vecini primiseră vești de la Buchenwald, că bărbații le muriseră, cu toții persecutați în așa hal, încât se sinuciseseră, dând buzna peste fâșia de siguranță a santinelelor. În fiecare zi, Tini se aștepta să primească și ea vești asemănătoare despre Gustav și Fritz. O chinuia gândul că soțul ei precis era supus unor munci înfiorătoare. Scria: „Nu mai e foarte tânăr. Cum ar putea să suporte așa ceva?“[247] Ori de câte ori vreo scrisoare din partea celor doi întârzia, pe Tini o cuprindea panica. De aceea persevera și lupta mai departe, refuzând să-și piardă speranța de-a o vedea măcar pe Herta plecând spre locuri mai sigure. Cu puținii bani pe care izbutea să-i adune laolaltă, îi venea practic imposibil să achite comisioanele, taxele și mitele necesare. Avusese un mic aranjament de a munci cu ziua într-o băcănie, dar fusese dată afară până la urmă, pentru că, fiind evreică, nu era cetățeană.

„Viața devine din ce în ce mai tristă, pe zi ce trece“, i-a scris ea lui Kurt. „Dar tu ești lumina ochilor noștri și copilul nostru plecat în lume, așa că te rog să ne scrii des și amănunțit… Mii de pupături de la sora ta Herta, care se gândește întruna la tine.“[248]

דוד ןב

Judecătorul Barnet îl dăduse pe Kurt la școală fără întârziere, cu toate că băiatul nu vorbea deloc englezește. Prinsese limba repede, în mare parte grație lecțiilor pe care i le dăduse Ruthie, nepoata familiei Barnet, care venise, în acea vară, să locuiască la ei.

Ruthie absolvise colegiul și lucra ca profesoară la Fairhaven, de cealaltă parte a estuarului față de New Bedford. În fiecare zi, când se întorcea Kurt de la școală, Ruthie îi dădea lecții de engleză. Era o profesoară minunată, amabilă și blândă, iar Kurt a ajuns, cu timpul, s-o adore – avea să devină o soră pentru el, în locul Edithei și al Hertei. Vărul David, cel de alături, avea să-i devină un frate mai mic, relația dintre ei făcând ecou legăturii dintre Kurt și fratele său bun, Fritz.

În acele prime câteva luni, lui Kurt i s-a făcut o fotografie pentru gazeta locală, i s-a luat un interviu la radio și, în iunie, când a terminat clasa a patra, profesoara l-a pus în față și în centru, la fotografia cu toată clasa. În acea primă vară, când încă își mai căuta o poziție proprie, Kurt a fost trimis la Camp Avoda, o tabără de vară întemeiată de Sam și Phil Barnet, care primea băieți evrei din medii urbane defavorizate și le inocula valorile tradiționale.

Tabăra se situa printre copacii de pe malul iazului Tispaquin, între New Bedford și Boston, și consta dintr-un grup de colibe-dormitor utilitare, de jur-împrejurul unui teren de baschet. Kurt s-a distrat ca niciodată până atunci în viața lui, făcând sport și înotând în apele calde și puțin adânci ale ochiului de apă; la Viena, se bălăcise în Canalul Dunării, cu o frânghie legată în jurul taliei la un capăt și cu celălalt capăt ținut bine de un prieten aflat pe mal; aici, a învățat să înoate ca lumea. Dacă Fritz ar fi văzut și el complexul Camp Avoda, probabil că i-ar fi reamintit de paradisul descris de Makarenko în *Drumul spre viață*.

În mod normal, lui Kurt nu-i plăcea să scrie scrisori, dar acum îi scria mamei lui din abundență, povestindu-i tot ce se putea despre această minunată lume nouă, pe care tocmai o descoperea.

Tini devora fiecare detaliu din veștile primite de la Kurt, însuflețită de simplul fapt de a ști că doi dintre copiii ei erau în siguranță (presupunea că Edith o ducea bine, cu toate că nu mai avusese nici un contact cu ea de aproape doi ani). Dar nu se putea dezbăra de neliniștea că precis avea să se întâmple ceva rău, că situația idilică în care se afla Kurt avea să fie spulberată, într-un fel sau altul. „Te rog, fii ascultător – se ruga de el –, fii

un motiv de bucurie în ochii unchiului tău, ca să aibă consilierii numai lucruri bune de spus despre tine… Dragul meu, te rog, poartă-te cum se cuvine.“ O fotografie pe care i-o trimisese Kurt, în care apăreau el și ceilalți copii Barnet, o umplea de bucurie: „Arăți așa de bine…, așa de chipeș, de radios. Aproape că nu te-am recunoscut.“[249]

Kurt era pe cale de a se dezbăra de vechea lui viață, în lumina strălucitoare a celei noi.

אבא

Vara s-a întors pe colina Ettersberg. „Fritzl și eu primim acum bani de acasă, în mod regulat“, a scris Gustav în jurnal. Erau puțini, acei bani, dar tot îi ajutau să-și facă viața mai suportabilă. Tini le mai trimitea, câteodată, și pachete cu îmbrăcăminte – cămăși, chiloți, un pulover –, care erau neprețuite. Ori de câte ori sosea câte un pachet, fie Gustav, fie Fritz era chemat la birou să-l ridice și să semneze de primirea lui, conținutul fiindu-le trecut în fișele de evidență.[250]

Lui Gustav, iubirea pentru fiul său ajunsese, în timpul petrecut împreună la Buchenwald, să-i umple inima. Devenise atât de mândru de bărbatul care era Fritz de-acum – în iunie anul acela, împlinea optsprezece ani –, încât a scris: „Băiatul e bucuria mea cea mai mare. Ne întărim unul pe celălalt. Suntem unul, de nedespărțit.“[251]

Duminică, pe 22 iunie, stația de amplificare a lagărului a lansat o veste formidabilă: în dimineața respectivă, *Führer*-ul lansase acțiunea de invadare a Uniunii Sovietice. Era cea mai mare acțiune militară din toată istoria, cu trei milioane de soldați aliniați pe o linie de front cât toată granița cu Rusia, scopul fiind acela de-a o lua în stăpânire dintr-o singură, imensă mișcare.

„În fiecare zi, urletele de la radio“, a scris Gustav. Stația de amplificare a lagărului – o sursă intermitentă de zgomot nedorit, care trâmbița, cu sunetul dat la maximum, propagandă nazistă, muzică militărească germană, comenzi terifiante și anunțuri care-ți făceau moralul praf și pulbere – acum dădea un șuvoi aproape neîntrerupt de programe de radio de la Berlin, jubilând cu știri triumfaliste despre victoriile de pe frontul de Est. Glorioasa destrămare a întregii defensive bolșevice prin forța zdrobitoare a tuturor armelor germane, încercuirea diviziilor sovietice, ocuparea orașelor unul

după altul, traversarea cursurilor de apă, victoria cutărui corp al trupelor *Waffen-SS* ori general din *Wehrmacht*, predarea câtorva sute de mii de soldați ruși. Germania îl sfâșia în bucăți pe ursul rusesc letargic, așa cum un lup ar fi smuls măruntaiele unei oi.

Pentru evreii de sub regimul nazist – mai ales cei din ghetourile poloneze –, invadarea Uniunii Sovietice a însemnat o licărire de speranță: Rusia putea să învingă, în ultimă instanță, și să-i elibereze și pe ei dintr-o existență mizerabilă. Dar, pentru deținuții politici din lagărele de concentrare, cei mai mulți dintre ei comuniști, veștile înfrângerilor suferite de sovietici însemnau tot atâtea motive de deprimare. „Ăștia, politicii, stau cu capetele căzute în piept“, și-a notat Gustav.

Neliniștea începuse iar să se facă simțită în rândurile deținuților. Diverse tulburări au apărut în sectoarele de muncă, incidente de neascultare, acte minore de rezistență. SS-iștii le-au tratat în felul lor obișnuit. „Zilnic sunt aduși înapoi în lagăr deținuți împușcați și înjunghiați“, a scris Gustav. În fiecare zi, mai mult de lucru pentru cei de la crematoriu, mai mult fum ieșea pe coș.

În iulie, o nouă veste îngrozitoare s-a răspândit la Buchenwald, o prefigurare a viitorului. Se presupunea că totul era învăluit în secret, numai că vălul era unul foarte subțire.

În luna septembrie anterioară, un jurnalist american de la Geneva relatase o „poveste nelalocul ei“, pe care o aflase dintr-o sursă anonimă: „Cei de la Gestapo îi vor lichida în mod sistematic, de-acum, pe toți deficienții mentali de pe teritoriul *Reich*-ului. Naziștii le spun «eutanasieri» acestor omoruri.“[252] Programul, codificat T4, presupunea instituții de tip azil specializat, dotate cu camere de gazare, la care se adăugau camioane cu instalații de gazare mobile, care se deplasau de la un spital la altul, adunându-i pe cei considerați de regim „nedemni să trăiască“. Atenția negativă a opiniei publice, mai ales din partea Bisericii, făcuse ca programul T4 să fie suspendat. În schimb, naziștii începuseră să-l aplice deținuților din lagărele de concentrare. Acest nou program, a cărui denumire de cod era „Acțiunea 14f13“, urma să li se aplice cu predilecție prizonierilor evrei invalizi.[253] La Buchenwald, comandantul Koch a primit un ordin secret din partea lui Himmler: toți deținuții care erau „imbecili și infirmi“, în special evrei, urmau să fie exterminați.[254]

Prima dată, deținuții de la Buchenwald au avut de-a face cu „Acțiunea 14f13“ când o mică echipă de medici a sosit în lagăr, pentru inspectarea prizonierilor. „Am primit ordin să ne prezentăm la infirmerie“, și-a notat Gustav în jurnal. „Nu-mi miroase deloc bine; eu sunt apt de muncă.“[255]

O sută optzeci-și-șapte de prizonieri au fost selectați și au căpătat diverse etichetări, ca fiind handicapați mintal, orbi, surdo-muți sau invalizi, printre ei numărându-se și unii răniți în accidente sau în urma unor abuzuri. Li s-a spus că urma să fie mutați într-un lagăr special de recuperare, unde ar fi fost îngrijiți cum se cuvine și ar fi prestat munci mai ușoare, în fabrici de textile. Deținuții au devenit bănuitori, însă mulți – mai ales cei care aveau nevoie mai mare de îngrijire – au preferat să creadă minciunile dătătoare de speranță. Mijloacele de transport au venit și i-au încărcat pe toți o sută optzeci-și-șapte: „Într-o dimineață, li s-au întors efectele“, a scris Gustav. Sinistra livrare a constat în obiecte de îmbrăcăminte, diverse proteze de membre și ochelari. „De-acum, știm despre ce joc e vorba: toți gazați.“ A fost primul dintr-o serie de șase transporturi asemănătoare, de prizonieri uciși în temeiul „Acțiunii 14f13“.

Simultan, comandantul Koch a început să aplice un program auxiliar: eliminarea deținuților bolnavi de tuberculoză. Doctorul SS Hanns Eisele a fost însărcinat cu ducerea la îndeplinire a misiunii. Antisemit vehement, Eisele era bine-cunoscut, în rândurile deținuților, sub apelativul *der Spritzendoktor* – „doctorul Injecție“ –, pentru că era oricând gata să le aplice injecții letale tuturor evreilor bolnavi sau refractari. Mai era supranumit și Moartea-n Alb[256], pentru că practica vivisecții pe deținuți, pentru propria edificare, pentru că administra injecții experimentale și efectua operații care nu erau necesare – inclusiv amputări –, după care, își asasina victimele.[257] Avea să fie ținut minte ca fiind, poate, cel mai ticălos doctor care a practicat vreodată medicina la Buchenwald.

Această schemă a demarat, când au sosit două transporturi mari de prizonieri de la Dachau. Cinci sute de inși au fost diagnosticați cu tuberculoză – pe baza înfățișării lor generale, și nu în funcție de vreo examinare medicală propriu-zisă –, apoi trimiși la infirmerie. Acolo, au fost imediat uciși de doctorul Eisele, care le-a făcut injecții cu sedativul hexobarbital.[258]

În decurs de câteva luni, lagărul de la Buchenwald și-a schimbat irevocabil caracterul. De atunci înainte, orice fapt de natură să slăbească un

om – orice rană, boală sau infirmitate – era totuna cu o condamnare la moarte. Asemenea lucruri comportaseră și până atunci riscuri serioase, dar de-acum devenise o certitudine fermă: etichetarea ca inapt de muncă sau „nedemn să trăiască“ însemna că numele respectiv automat ajungea pe o listă de indivizi care urmau a fi exterminați.

Iar apoi, au început să fie aduși cei dintâi prizonieri de război sovietici, și s-a deschis încă o ușă, către o altă bolgie a infernului.

În mintea naziștilor, evreii și bolșevicii erau unii și aceiași – evreii creaseră și răspândiseră comunismul, pretindeau ei, și acum îl puneau în aplicare, în paralel cu conspirația capitalistă globală, pe care tot evreii, oricât de contradictoriu ar fi părut, o conduceau.[259] Din această mitologie se inspiraseră pentru invazia în URSS și campania de omoruri care a însoțit-o, cu detașamente ale morții urmând armata și măcelărind evrei cu zecile de mii. Soldații Armatei Roșii făcuți prizonieri, dintre care sute de mii fuseseră prinși în primele săptămâni ale invaziei, erau tratați ca niște sub-oameni – dacă nu ca evrei, atunci ca niște degenerați periculoși, înrobiți de evrei. Comisarii politici, comuniștii fanatici, intelectualii și evreii au fost selecționați primii, pentru a fi lichidați imediat. Dar nu putea fi dusă la îndeplinire o asemenea sarcină în lagărele pentru prizonierii de război, din cauza riscului de a răspândi panica în rândurile grosului deținuților, așa că SS-ul a hotărât să folosească lagărele de concentrare în acest scop. Programul a primit denumirea de cod „Acțiunea 14f14“.[260]

ןב

Într-o zi din septembrie, Fritz se aliniase la strigatul apelului, alături de ceilalți locatari ai barăcii numărul 17. Tatăl său și cei din baraca lui se aflau într-o altă parte a platoului.[261] Totul era la fel ca la sutele de alte apeluri, prin care trecuseră amândoi. Numerele înaintau anevoios, la fel și răspunsurile deținuților; toate anunțurile; faza cu pedepsele devenite rutină… după care, s-a petrecut ceva cu totul fără precedent.

În acea zi, primul transport de prizonieri sovietici ajunsese la Buchenwald. Era doar o mostră – cincisprezece oameni cu figuri pierdute, înfricoșați, în uniforme zdrențuite ale Armatei Roșii. Fritz a privit curios cum sergentul Abraham (cel care-l ucisese pe Philipp Hamber) și alți patru

gardieni i-au înconjurat pe ruși, escortându-i în afara platoului. Câteva mii de perechi de ochi i-au privit îndepărtându-se. În același timp, s-a făcut auzită orchestra lagărului. La un ordin venit de la pupitru, a început să interpreteze *Cântecul de la Buchenwald*.

Obișnuința de a cânta la strigatul apelului le fusese în așa măsură inoculată, încât Fritz și camarazii lui s-au grăbit să rostească versurile, practic fără să se gândească:

Ziua nici n-a venit bine, soarele nu le-a zâmbit,
Că echipele pornesc în marș la muncile zilei…

Încordându-și privirile, Fritz îi urmărea pe ruși, care erau duși în marș forțat până dincolo de crematoriu, către o secțiune a lagărului ocupată de o fabricuță denumită pompos *Deutsche Ausrüstungswerke* (DAW – Uzina Germană de Material Militar), a cărei forță de muncă formată din deținuți construia echipament militar pentru armata germană, dincolo de care se afla un poligon de tragere al celor de la SS. Prizonierii de război și gardienii lor SS-iști au dispărut din raza vizuală a lui Fritz.

Și pădurea-i neagră, cerurile-s roșii.
În boccele ducem câte-un codru de pâine
Și-n inimile noastre, numai durere avem.

Mii de voci răsunau de-a lungul și de-a latul lagărului și aproape că reușeau, dar nu chiar de tot, să acopere zgomotul rafalelor de focuri de dincolo de fabrică.

Pe acei soldați sovietici, nu i-a mai văzut nimeni, niciodată. După numai câteva zile, alți treizeci-și-șase de prizonieri de război sovietici au fost aduși în lagăr, și iarăși deținuții au fost puși să cânte, ca să acopere zgomotul împușcăturilor.

„Se zice c-ar fi fost comisari – a scris Gustav –, dar noi știm totul… Cum ne simțim, e de nedescris – de-acum, trăim una după alta stările de șoc.“

Metoda s-a dovedit, însă, ineficientă pentru lichidarea numărului mare de ruși, de care cei de la SS voiau să se descotorosească. Drept care, în timp ce grupurile mici erau în continuare ciuruite în poligonul de tragere, o nouă instalație se afla în curs de pregătire. În pădurea prin fața căreia trecea drumul spre carieră, SS-iștii aveau un grajd dezafectat, în care o echipă de tâmplari de la sectorul de construcții munceau de zor. Instalația primise denumirea codificată „Comando 99“, iar scopul ei, deși secret, avea să iasă

curând la iveală.[262] Concomitent, trei barăci din colțul lagărului principal au fost separate de restul printr-un gard, formând o îngrăditură special concepută pentru prizonierii de război sovietici, care au început să sosească la Buchenwald cu miile.[263]

În fiecare zi, rușii selectați pentru lichidare fizică erau duși în grupuri la „Comando 99“, unde li se spunea că urmau să fie supuși unor controale medicale. Erau trecuți, unul câte unul, printr-o serie de camere pline cu aparatură medicală și populate cu oameni în halate albe. Prizonierului i se controla dantura, i se ascultau inima și plămânii, i se testa vederea. În cele din urmă, era condus într-o cameră unde era o scară de măsurare, trasată pe un perete. Scara propriu-zisă ascundea o fantă îngustă, la nivelul cefei, dincolo de care se afla o încăpere secretă, unde stătea un SS-ist înarmat cu un pistol. Câtă vreme prizonierul era măsurat, asistentul bătea în peretele despărțitor dintre cele două spații, și gardianul ascuns îl împușca pe soldatul sovietic în ceafă.[264] Prin toată clădirea, muzica dată la maximum acoperea zgomotele împușcăturilor, și, în timp ce următoarea victimă era introdusă în circuitul de încăperi, sângele prizonierului împușcat era spălat cu furtunul de pe podea.

Gustav și Fritz, și toți camarazii lor deținuți, știau la perfecție în ce constau „ajustările“ – cum le spuneau SS-iștii, oficial, execuțiilor – întreprinse în vechiul grajd.[265] Dulgherii care transformaseră grajdul în clădire cu scop special erau colegi de muncă de-ai lui Fritz. Camioane întregi de ruși soseau zilnic, și toți dispăreau; toată lumea vedea furgonul închis, care pleca de la „Comando 99“ și o lua pe deal în sus, în direcția crematoriului, lăsând în urmă dâre de sânge, pe drum și pe platou. După o vreme, furgonul a fost dotat cu un jgheab metalic, împotriva scurgerilor. Crematoriul nu mai făcea față numărului de morți, și a trebuit să fie aduse cuptoare mobile de la Weimar, care au fost parcate la marginea platoului de apel, incinerând cadavrele chiar sub ochii celorlalți deținuți.[266]

„Până una-alta, împușcăturile continuă“, a scris Gustav.

םיחא

Nu-i așa c-ajungi, până la urmă, să-ți pierzi capacitatea de a mai fi oripilat? Precis că se uzează și ea, ca o piatră îndelung folosită, se tocește ca orice

unealtă, amorțește ca un membru care a stat prea mult îndoit. Simțul uman al moralității probabil că rămâne mutilat și învârtoșat, după o serie parcă fără margini de burdușeli și sfâșieri.

În cazul unora, probabil că așa s-a întâmplat; în cazul altora – tocmai pe dos. Chiar și unii SS-iști n-au putut suporta până la capăt. Gardienii din lagăr au fost obligați, cu toții, să treacă pe rând la evacuarea victimelor de la „Comando 99“ și la mânuirea pistolului și au descoperit că un măcel continuu, bine orchestrat, nu era totuna cu asasinatele sporadice, cu care se obișnuiseră ei. Mulți au fost încântați de noile însărcinări: se considerau soldați, și acele omoruri erau contribuția lor la războiul împotriva evreimii bolșevice, dar alții s-au simțit revoltați și au tot căutat să evite serviciul la „Comando 99“. Unii leșinau, când se confruntau cu carnagiul, dacă nu cumva sufereau căderi nervoase; alții își făceau griji că, odată ce s-ar fi aflat – și era inevitabil să se afle –, ar fi urmat represalii împotriva soldaților germani prinși de NKVD[267], Gestapo-ul sovietic.[268]

Pentru deținuții de la Buchenwald, care fuseseră cu toții martori ai „Acțiunii 14f14“ și dintre care unii participaseră forțat la curățarea urmelor, efectul a fost unul coroziv și traumatizant. Și finalul era departe – nici măcar nu se întrezărea.

La sfârșitul anului 1941, deținuții au început să fie supuși unor experimente medicale cu efect letal, menite să conducă la dezvoltarea unor vaccinuri pentru militarii germani.

Toată lumea și-a dat seama că se punea ceva la cale, când a fost izolată printr-un gard baraca numărul 46 – una dintre barăcile cu două niveluri, construite din piatră, din apropierea grădinii de legume. După apel, într-o zi de iarnă, adjutantul a scos o listă și a stat să se uite la rândurile de prizonieri care se aliniau, în așteptarea strigării numerelor. Tuturor le băteau mai tare inimile, când SS-iștii veneau cu câte o listă – niciodată nu era de bun augur. Fiecare dintre cei selectați a pălit, când i s-a strigat numărul.

Totul era cu atât mai neliniștitor, cu cât doctorul SS Erwin Ding[269] participa la toată scena. Era un individ mic de statură, ferchezuit și cu aerul că era mereu nervos. Făcuse parte din trupele *Waffen-SS* și căpătase un renume din faptul că era incompetent.[270] Același lucru era valabil și pentru adjunctul său, căpitanul SS Waldemar Hoven, un bărbat extraordinar de

arătos. Hoven lucrase ca figurant la studiourile de film de la Hollywood, dar, din punct de vedere medical, nu avea nici o calificare și era încă și mai puțin competent decât Erwin Ding. În schimb, era foarte priceput, când venea vorba să facă injecții letale cu fenol.[271]

Prizonierii ale căror numere fuseseră strigate – un amestec de evrei, romi, deținuți politici și prizonieri cu triunghiuri verzi la vestoane – au fost escortați către baraca numărul 46 și au dispărut înăuntru.

Ce li s-a întâmplat acolo, ceilalți au aflat numai când supraviețuitorii au fost lăsați să iasă înapoi afară. Ding și Hoven le injectaseră seruri cu tifos; îndată s-au îmbolnăvit și au început să aibă simptome precum balonări, dureri de cap, erupții cu excoriații, pierderi de auz, sângerări pe nas, dureri de mușchi, paralizii, dureri abdominale, vome. Mulți au murit, iar alții, chiar dacă au supraviețuit, au ajuns într-o stare ca vai-de-ei.[272]

Din când în când, alte și alte grupuri de prizonieri erau trimiși la baraca numărul 46, pentru a fi îmbolnăviți, apoi uciși, în numele cercetării științifice. Mai mulți vechi prieteni vienezi ai lui Gustav s-au numărat printre deținuții selectați, pentru a fi chinuiți. Și totuși, au fost salvați, când Înaltul Comandament al trupelor SS a hotărât că nu se cuvenea ca sângele evreiesc să fie folosit în procesul de concepere a unui vaccin care urma să fie injectat în venele soldaților germani. Subiecții evrei au fost eliminați din program și s-au întors la iadul care era normalitatea vieții din lagăr.[273]

תכו מא

Tini și Herta stăteau la masa din bucătărie, lucrând cu acul și ața. Cârpitul fusese întotdeauna, pentru Tini, o parte integrantă a vieții conjugale; cu bani puțini, în schimb cu patru copii, mereu avusese câte ceva de tivit și de cârpit. Acum, lună de lună, hainele ei și ale Hertei deveneau din ce în ce mai ponosite, și atunci lucrau amândouă cu acul și ața, cât era ziua de lungă, pentru a le menține cât-de-cât decente.

Astăzi, însă, nu de cârpit era vorba. Pe 1 septembrie 1941, Ministerul de Interne de la Berlin anunțase că, începând cu data de 19 a lunii, toți evreii care locuiau în Germania și Austria erau obligați să poarte, cusută pe îmbrăcăminte, Steaua lui David – *Der Judenstern* (textual: „Steaua evreului“).

Naziștii readuseseră deja în actualitate această practică medievală din Polonia și alte teritorii ocupate. Acum, se hotărâse că *toți* evreii – cei de acasă, inclusiv – trebuia să fie privați de posibilitatea de a trăi camuflați în interiorul societății.[274]

La fel ca vecinii și rudele lor, Tini și Herta fuseseră nevoite să meargă până la punctul de colectare cel mai apropiat al Comunității Cultului Israelit, ca să-și ia în primire stelele. Acestea erau făcute în fabrică, imprimate pe role de țesătură, iar cuvântul *Jude*, cu litere negre, era în așa fel desenat, încât să semene cu alfabetul ebraic.[275] Fiecare persoană căpăta cel mult patru. Suprema ofensă consta în faptul că trebuia să mai și plătească pentru ele – zece *pfennig*-i una. Comunitatea Cultului Israelit le cumpăra de la guvern în role uriașe, la prețul de cinci *pfennig*-i una, și folosea profitul pentru acoperirea propriilor costuri de funcționare.[276]

Nici măcar acum, Tini nu renunțase la lupta ei de-a o scoate pe Herta din tot acel coșmar. Fete de-o vârstă cu ea, sau chiar mai tinere, erau deja trimise în lagăre de concentrare. În disperare de cauză, Tini îi scrisese judecătorului Barnet, în Statele Unite, implorându-l s-o ajute. În ciuda ofertei lui de sponsorizare, obstrucțiile devenite obișnuință o împiedicaseră pe Herta să obțină viză de emigrare. „Sunt înnebunită de faptul că trebuie să rămână aici. Am fost informată de o sursă neoficială că rudele din Statele Unite pot petiționa la Washington, pentru eliberarea vizei. Pot să vă rog să faceți ceva pentru Herta? Nu vreau să ajung să-mi fac reproșuri, cum s-a întâmplat cu Fritz."[277] Sam Barnet reacționase prompt, completând hârtiile necesare și punând la dispoziție cei 450 de dolari, care urmau să acopere toate cheltuielile Hertei.[278] Dar labirintul birocratic se dovedise prea complicat, și barierele – imposibil de înlăturat, așa că Hertei nu i se aprobase viza de emigrare.

Cele două femei, așadar, își treceau acele prin pânza ieftină a stelelor galbene și prin lâna uzată a propriilor paltoane. Tini arunca priviri, din când în când, către fiica ei: de-acum, era și ea femeie în toată firea – nouăsprezece ani avea, mergea pe douăzeci, adică era de aceeași vârstă ca și sora ei mai mare, Edith, pe vremea când plecase de-acasă. Nouăsprezece ani, și frumoasă ca o cadră. Și numai când își închipuia cât de frumoasă ar fi fost, dacă ar fi avut și ea niște haine mai acătării și n-ar fi dus o asemenea viață, numai lipsuri și temeri. Iar când Herta îi întorcea privirile maică-sii, vedea numai riduri datorate grijilor și obrajii supți de atâta înfometare.

Apariția stelelor galbene pe străzile Vienei, în săptămânile următoare, a produs reacții virulente printre ne-evrei. Aceștia se obișnuiseră în așa măsură cu ideea că evreii dispăruseră aproape cu desăvârșire din țară – emigraseră, cea mai mare parte, iar cei presupus-primejdioși fuseseră trimiși în lagăre –, încât a fost ca și cum câteva mii de evrei s-ar fi materializat brusc în mijlocul societății lor, și încă însemnați, ca să fie văzuți de toată lumea. Unii s-au rușinat de ce făcuseră naziștii; procedaseră just și corect să elimine toți evreii din viața publică, dar să-i stigmatizeze chiar așa, într-un fel atât de vizibil, era greșit – n-ar fi putut spune de ce, dar era. Vânzătorii care fuseseră, până atunci, dispuși să le vândă evreilor cu discreție acum se simțeau stingheriți, pentru că și ceilalți clienți ai lor știau ce se întâmpla, de fapt. Unii au înfruntat situația cu mult curaj; alții au început să-și închidă ușile în fața purtătorilor de stea galbenă. Pentru acei evrei care arătau suficient de arieni și care ignoraseră, până atunci, anumite restricții, acum a devenit practic imposibil să continue în același fel. Unii membri ai opiniei publice, care au descoperit, șocați, că mai erau încă atât de mulți evrei printre ei, au început să ceară să se ia măsuri și mai aspre.[279] S-ar fi zis că viața nu putea – n-avea cum – să se înrăutățească și mai mult.

Dar, bineînțeles, putea; nu se ajunsese la capătul răbdărilor – nici pe departe.

Pe 23 octombrie, șeful cel mare de la Gestapo a emis un ordin circular de la Berlin către toate secțiile de poliție ale siguranței *Reich*-ului. Cu intrare în vigoare imediat, i se interzicea oricărui evreu să emigreze.[280] Îndepărtarea evreilor de pe teritoriul *Reich*-ului avea să se facă, de atunci înainte, numai prin relocare obligatorie în ghetourile nou-întemeiate pe teritoriile răsăritene. Ultimele vestigii ale speranțelor pe care le nutrise Tini în privința Hertei se vedeau sugrumate, dintr-o singură trăsătură de condei a unui birocrat oarecare.

În decembrie același an, ca o consecință a evenimentelor de la Pearl Harbor, Germania le-a declarat război Statelor Unite ale Americii, așa încât s-a mai adăugat o ultimă și supremă barieră.

CAPITOLUL 9

O MIE DE PUPĂTURI

אבא

Primăvara venise iar la Buchenwald – a treia oară, pentru Gustav și Fritz. Pădurea se trezise la viață, făcându-se verde, iar cântecul mierlelor venea parcă în contrapunct cu cârâitul aspru al ciorilor. În fiecare dimineață, la scurt timp după răsăritul soarelui, începeau să se audă hârâitul ferăstraielor care mușcau din trunchiurile copacilor, gemetele sclavilor care mânuiau acele ferăstraie și ropotele de insulte și ordine răstite ale numărului parcă nesfârșit de *kapos* și gardieni. Pe urmă, un strigăt, și un fag ori un stejar uriaș se prăbușea la pământ, sclavii care-l doborâseră înconjurându-l și transformându-l rapid în porțiuni de buștean, pe un covor de frunze.

Gustav, deja obosit, cu pielea umerilor zdrelită, de cât i-o frecase frânghia de tractare, a intrat printre acei sclavi, adunând buștenii pe care urmau să-i transporte la șantierele de construcții. Îi mergea cât-de-cât bine – de-acum, era și el șef de echipă, mai-mare peste propria echipă de douăzeci-și-șase de oameni. „Băieții mei cred în mine – a scris el –, suntem o frăție pe care o menținem strâns legată.“ Prietenia era un lucru prețios, adeseori efemer. În februarie, mai mulți dintre camarazii lui Gustav, „zdraveni băieți cu toții“ fuseseră trimiși de acolo într-un alt transport de „invalizi“, iar în ziua următoare, fusese returnată obișnuita recoltă de haine, proteze și ochelari. „Toată lumea se gândește: «Mâine-dimineață, îmi vine și mie rândul». Nu e zi, nu e oră, în care să nu vedem cu ochii noștri moartea.“

În februarie, SS-iștii îl omorâseră pe *rabbi* Arnold Frankfurter, cel care-i căsătorise pe Gustav și Tini în 1917, biciuindu-l și torturându-l, până când trupul său bătrân cedase, nemaiputând suporta. În epava de om rămasă în urma lui, era greu de recunoscut rabinul corpolent și bărbos din vechea Vienă. Înainte să expieze, *rabbi* Frankfurter își rugase un prieten să le transmită soției și fiicelor lui o binecuvântare tradițională în limba idiș: *Zayt mir gezunt un shtark* – „Fiți sănătoase și puternice pentru mine“.[281] Gustav

își amintea foarte clar ziua cununiei lui, celebrată în acea sinagogă mică și drăguță din Rossauer Kaserne, grandioasa cazarmă din cartierul vienez Rossau: el, Gustav, în uniformă de gală, cu Medalia de Argint pentru Bravură sclipindu-i pe piept, iar Tini, cu o pălărie fistichie pe cap și un pardesiu închis la culoare, aproape durdulie, înainte ca mai multe decenii de greutăți și nașteri să-i sculpteze trupul până la un aspect de sobră maturitate.

Luându-și boneta de pe cap și trecându-și o mână peste țepii de pe scalpul ras, Gustav s-a uitat în sus, la imensa boltă de frunze care se legănau. Încercat de un sentiment vag asemănător cu iluzia unei mulțumiri de sine, și-a pus boneta la loc pe cap și a oftat. „E frumos în pădure“, își notase în jurnal. „Măcar de-am fi liberi; numai că-n orice moment avem câte o sârmă dinaintea ochilor.“

Munca din ultima vreme era mai epuizantă ca niciodată; din ianuarie, comanda lagărului fusese preluată de un alt comandant – maiorul SS Hermann Pister. „De-acum înainte, bate un vânt nou la Buchenwald“, le spusese el deținuților adunați la un loc – și avea de gând să se țină de cuvânt.[282] Un regim de exerciții fizice fusese introdus, prin care prizonierii erau treziți cu o jumătate de oră mai devreme decât de obicei pentru apel, după care erau puși să facă exerciții, îmbrăcați doar pe jumătate.

Ura lui Hitler față de evrei se amplificase până dincolo de orice control sau reținere. Invazia din Uniunea Sovietică nu reușise să-i aducă victoria decisivă, la care sperase. O criză alimentară pusese stăpânire pe întregul *Reich*, iar partizanii comuniști provocau tulburări peste tot, din Franța până în Ucraina. În mintea înfierbântată a naziștilor, de vină erau numai și numai evreii. După ce că provocaseră, de la bun început, războiul, cu toate conspirațiile lor globale, acum iată că mai și puneau piedici în calea progresului Germaniei.[283] În ianuarie 1942, capii SS-ului căzuseră de acord, în cele din urmă, asupra Soluției Finale în problema evreiască. Deportările în masă, emigrația și încarcerarea nu funcționaseră pe deplin. Era nevoie de ceva infinit mai drastic și mai decisiv. Natura exactă a respectivei Soluții Finale nu fusese dezvăluită opiniei publice, dar întregul sistem de lagăre de concentrare s-a transformat. Evreii au căpătat o atenție și mai accentuată, și mai ostilă, decât până atunci. La Buchenwald, eutanasierea invalizilor, înfometarea, abuzurile și crimele reduseseră populația de prizonieri evrei a lagărului în așa măsură, încât, în luna martie, nu mai erau decât opt sute treizeci-și-șase de prizonieri evrei din totalul de peste opt mii de suflete,

care erau deținute acolo.[284] Singurul lucru care-i mai ținea în viață pe câți evrei rămăseseră la Buchenwald era utilitatea lor ca muncitori, dar aceasta nu ar mai fi durat mult, sub presiunea exercitată de la vârful regimului nazist, de a edifica un „*Reich* eliberat de evrei".

Momentul idilic, de privit fără țintă în sus, la unduirea frunzișurilor, s-a încheiat brusc pentru Gustav. Sub comanda lui, membrii echipei ridicau buștenii de la pământ până pe umeri. (Nu aveau car, nici vagonet pentru această muncă; lemnul se transporta manual pe versantul abrupt al colinei dens împădurite.) Gustav distribuia sarcinile cu mare grijă; era conștient că „băieții lui" – unii dintre ei, cel puțin – erau prea sleiți de puteri, ca să mai reziste la încă un cățărat pe deal în sus, cu un trunchi de copac turtindu-le umerii. Le dădea instrucțiuni să se uite, în mare taină, la ceilalți: atâta timp, cât erau discreți și dădeau *impresia* că-și vedea fiecare de căratul lui, n-ar fi trebuit să aibă probleme. Gustav însuși a pus umărul la un capăt al unui buștean, și cu toții au luat-o din loc.

Apropiindu-se de șantierul de construcții, unde un *kapo* și supraveghetorul, sergentul SS Greuel, stăteau cu ochii ațintiți asupra lor, oamenii s-au forțat să grăbească puțin ritmul. Ultimii câțiva metri de cărat și stivuirea buștenilor s-au făcut în mare viteză. Era, însă, periculos: mai fuseseră unii mutilați și chiar uciși de trunchiurile stivuite la repezeală, care alunecaseră și se rostogoliseră peste ei.[285]

– Voi ce vă-nchipuiți că faceți aici, porci de jidani ce sunteți? – și sergentul Greuel și-a proptit mutra de apoplectic în fața lui Gustav, arătând înspre cei din echipa lui, cu bastonul pe care-l purta întruna: Dintre javrele-astea, unii nu cară nimic![286]

Gustav s-a uitat la camarazii lui – nu fuseseră suficient de grijulii, cum îi îndemnase el. Nici nu-i putea învinovăți prea tare; erau atât de sleiți, încât riscau să moară în orice moment.

– Îmi pare rău, domnule. Unii dintre băieții mei sunt sle…

Greuel, însă, l-a plesnit cu bastonul peste față, făcându-l să se aplece într-o parte. Gustav și-a ridicat mâinile, ca să-și apere capul, și bastonul a izbit cu furie, din stânga în dreapta, pe urmă invers, bătătorindu-i degetele. S-a răsucit, și loviturile s-au abătut asupra spinării lui. Când a căzut la pământ, mânia lui Greuel s-a îndreptat către ceilalți din echipa lui: sergentul a trecut printre ei, bătându-i până le-a dat sângele. După ce i s-a mai domolit furtuna

din cap, Greuel s-a întors iar la Gustav, abia mai reușind să respire, după tot efortul de a împărți bastoane.

– Șef de echipă, jidane – asta ești, i-a spus. Mână-ți animalele de jidani mai vârtos. O să-ți fac raport pentru delăsare.

În ziua următoare, totul s-a repetat – Gustav și ai lui au fost bătuți, sub pretextul că n-ar fi muncit cu destul zor. La strigatul apelului, Gustav a fost chemat la poartă și luat la întrebări de *Rapportführer* – comandantul de raport –, sergentul care superviza toate apelurile și aplicarea disciplinei în lagăr. După standardele celor de la SS, acela era un om rezonabil, care, declarându-se mulțumit de răspunsurile lui Gustav, a rupt raportul sergentului Greuel.

Dar Greuel nu s-a lăsat, fiindcă era un sadic. Unii credeau că toată cruzimea lui avea în ea un element de frustrare sexuală. Se știa foarte bine că reținea câte un lucrător din cutare sector de muncă în camera lui și-l snopea în bătaie de unul singur, pentru propria plăcere.[287] Odată ce i se punea pata pe câte o victimă, nu-i mai dădea drumul. În a treia zi, Gustav și echipa lui transportau piatră de la carieră. Aveau vagonetul umplut cu două tone și jumătate de pietre, și, chiar cu douăzeci-și-șase de oameni la frânghii, era un efort ucigător să urnească o asemenea greutate la deal, pas cu pas. Greuel stătea cu ochii ațintiți asupra lor și a înaintat un alt raport împotriva lui Gustav, sub acuzația că nu-și mâna echipa suficient de viguros. De astă-dată, *Rapportführer*-ul n-a mai avut ce face și a înaintat raportul, în vederea luării de măsuri suplimentare.

După ce s-a strigat apelul, Gustav iar a fost convocat la corpul de control de la poartă. Pentru delăsare la îndeplinirea sarcinilor, a fost numit peste rând la cinci duminici succesive de sector de pedeapsă, cu privare de hrană. Ca și Fritz înaintea lui, a fost repartizat la *Scheissetragen* – „căratul rahatului“. În fiecare duminică, în timp ce majoritatea deținuților se mai și odihneau, el căra găleți de fecale din latrine până la grădini, întotdeauna în pas alergător. Avea cincizeci-și-unu de ani, și, oricât de zdravăn ar fi fost, cu siguranță că organismul său nu putea face față unui asemenea tratament, prea mult timp. Camarazii îi strecurau câte ceva de mâncare, în zilele de pedeapsă, dar tot a pierdut zece kilograme în decurs de o lună. Fusese întotdeauna zvelt – acum, devenise de-a dreptul scheletic.

Până la urmă, și-a încheiat perioada de pedeapsă și s-a întors la muncă. A fost înlăturat din postura de șef de echipă la coloana de tractare, dar amicii

lui au reușit să-i găsească o muncă mai puțin anevoioasă, la căruța infirmeriei, cu care se transportau materiale și alimente. Chiar și așa, tot mai trebuia să lucreze în schimburi de seară la tractare. A început să-și revină din chinul prin care trecuse. Simplul fapt că supraviețuise persecuțiilor lui Greuel era în sine aproape miraculos. Fără propria tărie de caracter și fără sprijinul prietenilor pe care și-i făcuse, ar fi fost și el distrus, la fel cum fuseseră mulți alții.

זב

Fritz învățase că nici măcar miracolele nu aveau cum să dăinuie, într-un asemenea loc. În fiecare zi, cercul probabilităților se strângea în jurul fiecărui deținut, zilele de viață împuținându-i-se, și argumentele împotriva șanselor lui de supraviețuire înmulțindu-se.

În acea primăvară, Fritz își pierduse unul dintre cei mai dragi prieteni – pe Leo Moses, omul care-l protejase și-l inițiase în arta supraviețuirii, care le făcuse rost de munci mai sigure și lui Fritz, și tatălui său. Un transport mare de prizonieri fusese trimis către un lagăr nou-construit în Alsacia, denumit Natzweiler. Leo fusese inclus în acel transport, iar Fritz nu l-a mai văzut niciodată.[288]

Într-o seară din iunie, Fritz stătea la locul lui obișnuit de la masa din baraca numărul 17, ascultând conversația pe care o purtau bărbații mai în vârstă. Își terminaseră cina – o rație redusă de supă de napi cu o bucată de pâine – și trecuseră la discuții. Fritz asculta cu tot interesul, dar era mult prea căzut în admirația lor, ca să ia și el parte. Urma să împlinească nouăsprezece ani în câteva săptămâni, era tot un băiat ca număr de ani, dar, în comparație cu acei bărbați, era un copil în privința dezvoltării intelectuale și a înțelegerii lumii. Nerăbdător să învețe, se îmbiba de conversațiile lor pe teme politice, de poveștile lor despre marile afaceri mediatice și de marile lor proiecte pentru viitorul Europei.

I-a fost atrasă atenția, lui Fritz, de apariția în cadrul ușii a unei figuri cunoscute. Și-a ridicat privirile și l-a văzut pe *kapo* Robert Siewert, care-i făcea tocmai lui semn cu capul. S-a ridicat de la masă și a ieșit afară, în aerul blând al serii, unde l-a găsit pe Siewert arborând o figură gravă. Acesta i-a spus, cu jumătate de glas, dar grăbit:

– Ai primit o scrisoare la biroul de poștă, de la mama ta. Cenzorul nu e de acord să ți-o dea.

Kapo Siewert făcea parte din rețeaua de prizonieri care aveau contacte în toate birourile administrative din lagăr, în care funcționau deținuți de încredere – inclusiv la biroul de poștă. Reușise, cum-necum, să afle conținutul scrisorii. Căldura verii s-a scurs din trupul lui Fritz, când i-a fost dat să audă cuvintele celuilalt:

– Mama ta și Herta, sora ta, și-au primit notificările de relocare. Au fost arestate și acum își așteaptă deportarea către est.[289]

Cuprins de panică, Fritz s-a năpustit pe aleea care ducea la baraca tatălui său, Siewert urmându-l, în mare grabă. Unii deținuți își făceau veacul pe-afară, și Fritz i-a rugat să-i spună tatălui său că voia să-l vadă urgent (prizonierilor li se interzicea să intre în alte barăci, decât ale lor înșiși). După câteva momente, Gustav a ieșit în fața barăcii.

– Spuneți-i și lui, l-a îndemnat Fritz pe Siewert, care a repetat ideea principală din scrisoarea trimisă de Tini.

Relocare, deportare… Nu puteau decât să speculeze în legătură cu ce însemnau acești termeni, de fapt. Zvonuri circulau tot timpul, iar deținuții căpătaseră o anumită sensibilitate pronunțată la eufemismele naziștilor. Gustav și Fritz auziseră șoptindu-se despre masacrele puse la cale de SS în *Ostland*, regiunea cucerită, de la est de Polonia.[290] Măcar un lucru era cert – gata cu scrisorile, gata cu pachetele, nu mai aveau nici o legătură cu Tini și Herta, odată ce ele ar fi fost luate de la Viena și expediate în Rusia sau cine-mai-știe-unde.

תכו םא

Tini stătea lângă soba de gătit cu gaz, din bucătărie. Ținea minte ziua în care veniseră să-l ia pe Fritz, iar ea îl amenințase pe Gustav că se gaza, dacă el nu fugea să se ascundă. Făcuse mult bine, amenințarea cu pricina. Și-acum, iată că veniseră și după ea.

A închis robinetul de pe conducta principală de gaz, așa cum i se cerea să procedeze. Lista detaliată de instrucțiuni, emisă de autorități, trona pe masa din bucătărie, și alături de ea se afla inelul pentru chei, pe care la fel îl primise, cu cheia de la intrarea în apartament atașată de el.

Herta stătea lângă ea în picioare, cu paltonul peticit și însemnat pe piept cu steaua galbenă, având propria valijoară alături. Li se îngăduiau numai unul sau două bagaje de persoană, a căror greutate combinată nu trebuia să fie mai mare de cincizeci de kilograme. Își împachetaseră haine și așternuturi – așa cum prevedeau instrucțiunile de relocare –, plus farfurii, căni și linguri (cuțitele și furculițele erau interzise), și mâncare cât să le ajungă pentru o călătorie de trei zile. Cine avea în posesie așa ceva, urma să aducă instrumente și unelte potrivite pentru stabilirea sau menținerea unei colonii. Tini avea permisiunea de a-și păstra verigheta, în schimb trebuia să predea orice alte obiecte de valoare. Nu avusese ea niciodată bunuri prea multe și prea valoroase, și ce avusese, oricum pierduse în ultima vreme, fiindcă îi fuseseră furate sau le vânduse chiar ea; și nici să fi vrut, n-ar fi putut să strângă la un loc mai mult de o mică parte din cele trei sute de mărci în numerar, pe care deportații aveau voie să le aibă asupra lor, la plecarea către *Ostland*.[291]

Tini și-a luat de jos valiza și legătura de așternuturi și, aruncând o ultimă privire în urmă peste tot apartamentul, a închis și a încuiat ușa. Wickerl Helmhacker aștepta pe palier. Tini i-a întins cheia și i-a întors spatele. Pașii pe care-i făceau lent cele două femei, coborând, stârneau ecouri ca de priveghi în casa scării.

Escortate de polițiști, au traversat piața, fiind conștiente de privirile ațintite asupra lor. Toată lumea știa ce era pe punctul de a se întâmpla cu ele. Deja de luni de zile, grupuri întregi de evrei fuseseră deportați și plecaseră periodic, uneori chiar cu sutele de inși odată; nu știa nimeni care anume le era destinația, doar că urmau să ajungă undeva în regiunile vaste și necunoscute din *Ostland*.[292] Niciodată nu se mai auzea nimic despre acei oameni, și nici unul dintre așa-zișii coloniști nu se mai întorcea; pasămite, erau prea ocupați cu noile vieți pe care trebuia să și le organizeze pe pământurile pe care marele *Reich* german le pusese deoparte pentru ei.

După ce au trecut prin piață, Tini și Herta s-au văzut conduse la școala elementară locală. Pietrele de pavaj de pe acele străzi îi erau la fel de cunoscute Hertei, ca propriile-i tălpi de la picioare. Toți copiii din zonă frecventaseră așa-numita *Sperlschule*[293] (școala de pe aleea Sperl): Edith, Fritz, Kurt și ea, Herta, își petrecuseră mulți ani din viețile lor de școlari pe holurile și în clasele acelei școli. De-acum, nu mai erau elevi acolo – SS-ul

închisese școala în 1941 și o transformase în centru de reținere în vederea deportării.

Au intrat pe poarta bine păzită și pe aleea pietruită dintre clădirile înalte. Școala era formată dintr-un grup de clădiri de câte trei etaje, retrase de la stradă și care înconjurau o curte interioară în formă de L. Unde se jucaseră și alergaseră mai demult copiii, acum făceau de pază santinelele de la SS. În curte, erau parcate camioane cu lăzi și burdufuri mari. Tini și Herta și-au prezentat documentele și au fost duse într-una dintre clădiri.

Clasele fuseseră transformate în dormitoare provizorii, ticsite de oameni. În total, numărul deportaților trecea de o mie. Peste tot, vedeai chipurile unor prieteni, cunoștințe, vecini, la care se adăugau cele ale unor străini proveniți din zone mai îndepărtate ale districtului. Aproape toți erau femei, copii și bărbați peste vârsta de patruzeci de ani. Majoritatea bărbaților mai tineri ajunseseră în lagăre, iar persoanele mai în vârstă, trecute de șaizeci-și-cinci de ani, erau desemnate pentru deportare separată, în ghetoul de la Theresienstadt[294].

Au fost introduse, Tini și Herta, într-o asemenea cameră și lăsate să se integreze în aparența de comunitate creată acolo. Toată lumea făcea schimb de vești și de bârfe auzite din om în om, se interesa de soarta rudelor și a prietenilor comuni. Veștile nu erau aproape niciodată bune. Relocarea le fusese prezentată, acelor oameni, ca un prilej care li se oferea, de a începe o viață nouă, dar Tini detesta perspectiva de a fi luată din orașul ei natal și era, prin firea ei, suspicioasă în privința viitorului. Întotdeauna se așteptase la tot ce putea fi mai rău din partea naziștilor, iar ei, cel puțin până atunci, nu-i dovediseră niciodată că n-ar fi avut dreptate.

În scrisoarea către Gustav și Fritz, nu le putuse comunica decât faptul în sine, oricum devastator, că ea și Herta fuseseră selectate pentru deportare. Dar, temându-se de ce era mai rău, îi dăduse unei rude care nu era evreu câteva obiecte personale, inclusiv ultima fotografie de la Fritz pe care o avea – cea făcută la Buchenwald –, iar surorii ei, Jenni, îi dăduse un pachet de haine, să i le trimită. Jenni se afla într-o poziție la fel de precară ca și Tini însăși, dar ea, până atunci, fusese omisă de programul deportărilor.[295] Același lucru era valabil și în cazul surorii lor mai mari Bertha, rămasă văduvă.[296]

Tini și Herta nici nu ajunseseră bine la centrul de trecere – de o zi sau două –, că deportații au și fost alertați că urmau să plece.[297] Toată lumea de

acolo a primit ordin să iasă în curte. Oamenii s-au înghesuit pe coridoare, s-au revărsat pe uși afară, cu toții ducându-și bagajele și legăturile, unii împovărați suplimentar de unelte și diverse instrumente. Le-au fost verificate documentele de identitate, și pe fiecare a fost aplicată ștampila *Evakuiert am 9. Juni 1942* – „Evacuat pe 9 iunie 1942" –, după care toți au fost urcați în camioanele care-i așteptau.

Convoiul a luat-o în jos, pe Taborstrasse, apoi pe șoseaua largă, paralelă cu Canalul Dunării. Herta se uita de sus la cum sclipeau apele sub soarele verii; la sfârșit de săptămână, avea să forfotească de bărci de agrement și de înotători. Ținea minte vremurile în care ea și tatăl ei se provocaseră unul pe celălalt la o întrecere de înot, ca să imite felul în care se întreceau Fritz și amicii lui. Bietul ei tată – cât de blând și cald era! Ce vremuri bune fuseseră acelea, cu picnicuri de vară pe sub copacii de pe malul apei! Câteodată, mama lor, căreia-i plăcea să vâslească, îi scotea pe copii la o plimbare cu barca pe fluviu. De-acum, totul nu mai era decât un vis – însuflețit, dar îndepărtat. Evreii de mult nu mai aveau acces la Canalul Dunării și la malurile lui înverzite.

După ce a traversat canalul, convoiul s-a hurducat mai departe pe străzi, până la urmă ajungând și oprindu-se la *Aspangbahnhof*, gara care deservea partea de sud a orașului. O mică mulțime se adunase de-o parte și de cealaltă a intrării, ținută în frâu de vreo zece polițiști și paramilitari de la SS. Unii erau prieteni și rude, care sperau să-și mai zărească măcar o dată persoanele dragi; alții veniseră, pur și simplu, să caște gura la felul cum erau mânați evreii ca vitele. Tini și Herta s-au ajutat una pe alta să coboare din camion și s-au lăsat în voia șuvoiului, care s-a vârât, încetul cu încetul, pe uși, în penumbra din interiorul gării.

Toată lumea știa de groaznicele vagoane de marfă, în care fuseseră încărcați bărbații tuturor familiilor și duși către lagăre, așa încât au răsuflat ușurați cu toții, văzând că-i aștepta un tren adevărat la peron, alcătuit din vagoane de pasageri în culorile atât de atrăgătoare, crem-cu-stacojiu, ale Căilor Ferate ale *Reich*-ului German (*Deutsche Reichsbahn*). Ei, da – s-au gândit –, așa mai merge, n-arată chiar atât de rău.

Li s-a ordonat să-și depună bagajele într-un vagon de la coada trenului; rezervele de alimente și medicamente fuseseră deja încărcate. S-a dovedit a fi un proces îndelungat și anevoios. La un moment dat, s-a declanșat un fluierat puternic și o voce a tunat la stația de amplificare a gării: „Una oră

până la plecare!“[298] Anunțul s-a repetat pe toată lungimea peronului, și oamenii au început să alerge în toate direcțiile.

Tini și Herta, ținându-se cât de strâns puteau ele una de alta, și-au croit drum prin mulțimea viermuitoare, către locul care le fusese desemnat, unde un supraveghetor de vagon, înarmat cu o listă și având un aer important și țâfnos, își rânduia subiecții. Era un funcționar evreu desemnat de Comunitatea Cultului Evreiesc, nu de la poliție, nici de la SS, drept care prezența lui avea darul de a fi liniștitoare. Cei vreo șaizeci de oameni repartizați în vagonul de care răspundea el s-au adunat în jurul lui. Tini a recunoscut-o pe Ida Klap, o doamnă în vârstă de pe Im Werd, care era singură; și o altă femeie, cam de aceeași vârstă cu ea, cu Tini, de pe *Leopoldsgasse*, tot singură; multe dintre femei nu erau însoțite de nimeni, de vreme ce soții și fiii le fuseseră luați, iar copiii mai mici – și mai norocoși – fuseseră expediați în Anglia sau în America. Câțiva dintre cei mici rămăseseră, totuși. O femeie pe care Tini nu o cunoștea, de vreo șaizeci-și-ceva de ani, călătorea împreună cu trei băieți și o fată – evident, nepoții ei; cel mai mic, un băiat pe nume Otto, era cam de vârsta lui Kurt, iar fata, care era cea mai mare, avea vreo șaisprezece ani.[299] În jurul lor – bărbați cu bărbile încărunțite și cu pălăriile scâlciate, alții, mai tineri, cu pielea obrajilor și de pe maxilare lăsată, neveste bine îmbrăcate și cu baticuri pe cap, consumate de griji, amestecate cu fete tinere, ale căror chipuri se ridaseră prematur, și, peste tot, copii dezorientați, unii având și cinci ani, care se uitau de jur-împrejur mirați și neînțelegând nimic. Supraveghetorul de vagon a citit numele tuturor de pe lista din fața lui, verificându-le numerele de transfer:

– Unu-doi-cinci – Klein, Nathan Israel!

– Aici! – i-a răspuns un bărbat de cel puțin șaizeci de ani, ridicând o mână.

– Unu-doi-șase – Klein, Rosa Sara!, i-a răspuns nevasta lui.

– Șase-patru-doi – Kleinmann, Herta Sara! – la care Herta și-a ridicat o mână. Șase-patru-unu – Kleinmann, Tini Sara!

Lista era lungă: Klinger, Adolf Israel… Klinger, Amalie Sara… Pe toată lungimea peronului, ceilalți cincisprezece supraveghetori de vagoane strigau apelul în propriile secțiuni din lista de o mie șase suflete, care urmau să se îmbarce în tren.

În fine, destinația le-a fost și ea dezvăluită – orașul Minsk. Odată ajunși acolo, fie aveau să se alăture ghetoului și să muncească în diversele industrii locale, fie să cultive pământul, în funcție de ce se pricepeau să facă.

După ce supraveghetorii s-au lămurit că nu lipsea nimeni, evacuaților li s-a permis, în sfârșit, să se urce în tren, cu instrucțiuni severe de a înainta în liniște și a se duce direct la locurile desemnate. Vagoanele erau de clasa a doua, împărțite pe compartimente și destul de confortabile, chiar dacă puțin cam înghesuite. Când Tini și Herta s-au așezat pe locurile lor, a fost cam ca în vremurile bune de mai demult. Pentru evrei, trecuse ceva timp, de când nu mai aveau voie să se aventureze în afara propriilor cartiere, darmite să părăsească Viena. Li se părea tuturor interesant să revadă fie și o mică parte din lumea exterioară.

Fum și abur au cuprins peronul, și osiile au început să geamă, când trenul atât de lung s-a pus în mișcare, strecurându-se ca un șarpe în afara gării și îndreptându-se, prin orașul propriu-zis, către nord. A traversat Canalul Dunării și a trecut peste podul de la capătul de vest al Praterului, pe lângă Praterstern și strădușa pe care se născuse Tini[300], iar după câteva secunde, a trecut prin gara din partea de nord a Vienei. Pentru evreii din Leopoldstadt, ar fi fost mai convenabil să plece de acolo, dar *Aspangbahnhof* era un loc de plecare mai discret.[301] După câteva minute, pe dinaintea ferestrei compartimentului a trecut fluviul Dunărea, mult mai lat, urmat de suburbiile de la periferie și apoi de zona rurală de la nord-est de Viena.

Cu toate că trenul a mai oprit, din când în când, în gările de pe parcurs, evacuaților li s-a interzis să coboare din vagoane. Orele zilei lungi de iunie abia se târau. Oamenii citeau, vorbeau, dormeau – dar nu se ridicau de pe scaune. Copiii au devenit din ce în ce mai neliniștiți și nerăbdători sau, dacă nu așa, priveau în gol, epuizați de toată experiența. La intervale regulate, supraveghetorul de vagon trecea pe coridor și se uita înăuntrul fiecărui compartiment, ca să-și verifice subiecții. Un doctor – desemnat și el de Comunitatea Cultului Evreiesc – era la îndemână, dacă i se întâmpla cuiva să se simtă rău. De multă vreme nu mai fusese vreun evreu tratat cu atâta solicitudine.

Au trecut prin fosta Cehoslovacie[302] și au pătruns pe teritoriul care fusese Polonia[303] – totul, acum, era numai Germania. Pe Tini și Herta, le interesa în mod special zona rurală prin care treceau – era tocmai regiunea în care se

născuse Gustav, în zilele de glorie ale Imperiului Austro-Ungar, când evreii se bucuraseră de o epocă de aur, în privința emancipării. Tini trăise vremea respectivă la Viena, în timp ce Gustav își petrecuse copilăria în acel peisaj minunat, într-un sat care se numea Zabłocie bei Saybusch[304], în vecinătatea unui lac de la poalele unui munte. Nu-i vorbă, că trenul nu trecea chiar pe acolo, ci prin apropiere, prin locuri pe care Gustav însuși cu siguranță le-ar fi recunoscut, nu numai din propria copilărie, ci din timpul serviciului militar, pe care și-l făcuse în anii de război, luptând pentru exact acele câmpuri și orașe, împotriva trupelor Țarului Rusiei.

Trenul a mai trecut și prin apropierea unui alt orășel, situat la vreo cincizeci de kilometri înspre nord față de Zabłocie, denumit Oświęcim. Auschwitz îi spuneau germanii, care înființaseră de curând acolo un lagăr de concentrare nou. Trenul pornit de la Viena și-a continuat drumul, pufăind neobosit într-un arc mare de cerc orientat spre vest, după care și-a reluat ruta către nord-est, întorcând spatele soarelui care apunea.[305]

A urmat o noapte de mișcare neîncetată și dormitat incomod, cu dureri de șale și amorțeli de membre. În dimineața următoare, trenul a străbătut Varșovia. Dincolo de Białystok, a trecut frontiera, părăsind Germania Mare și pătrunzând în *Reichskommissariat*-ul *Ostland*, mai demult parte a Uniunii Sovietice. După vreo patruzeci de kilometri, a dat peste orășelul Volkovysk[306] – unde a și oprit.

La început, nu s-ar fi zis că era ceva diferit față de precedentele opriri. Tini și Herta, la fel ca toată lumea, s-au holbat pe fereastra compartimentului, întrebându-se unde mai ajunseseră, de astă-dată. Supraveghetorul de vagon s-a uitat și în compartimentul lor, după care a trecut mai departe. Fără să fie foarte clar de ce, cu toții au avut senzația că era ceva ce nu se mai potrivea cu atmosfera de până atunci. Niște voci ridicate s-au făcut auzite la capătul îndepărtat al coridorului, ușile vagonului s-au deschis și un ecou de pași apăsați, de bocanci, s-a repercutat din ambele capete. Brusc, și-au făcut apariția la ușa compartimentului câțiva SS-iști, au deschis-o smucit și au început să urle:

– Afară! Afară! Toți, afară – acum!

Șocați și dezorientați, evacuații s-au grăbit să se ridice, să-și apuce bunurile, mamele și bunicile ținându-și lângă ele copiii. SS-iștii s-au răstit iar:

– Haideți, porcilor de jidani! Afară – acum!

Tini și Herta s-au trezit pe coridor, îmbrâncite de oamenii care se grăbeau să ajungă la ieșire. Cine se mișca prea încet, primea șuturi sau lovituri cu patul puștii. Cu toții s-au revărsat pe peronul gării, unde-i așteptau alți SS-iști.

Trupele de acolo nu semănau cu nimic din ce văzuse Tini, vreodată, la Viena – făceau parte din *Waffen-SS*, erau trupe combatante, mai feroce și cu însemnele de „Cap-de-Mort" – ale diviziei care se ocupa de lagărele de concentrare – la gulere.[307] Erau de față și oameni în uniformele trupelor atât de temute SiPo-SD, ale poliției de securitate naziste.[308] Aceștia răcneau și-i înjurau pe evrei, mânându-i ca pe vite în lungul peronului – bărbați și femei, bătrâni și copii; cine se împiedica, sau cădea, sau nu putea merge suficient de repede era luat la șuturi și bătut – unii, atât de rău, încât corpurile inconștiente le erau lăsate în urmă, să zacă la pământ.[309]

Au fost mânați către un alt tren, de astă-dată format din opt vagoane de marfă, și urcați în ele sub amenințarea puștilor, atât de strânși unii într-alții, încât abia dacă mai aveau loc să se miște. Pe urmă, s-au trântit ușile. Tini și Herta s-au strâns în brațe, într-o beznă în care nu se mai vedea nimic, în schimb se auzea cum unii suspinau, răniții gemeau, toți se rugau, și copiii îngroziți plângeau. De afară, se auzea cum ușile tuturor vagoanelor se închideau cu scrâșnete, cât era trenul de lung.

După ce a fost trântită și ultima ușă, au rămas cu toții în beznă, fără să se miște. Orele abia s-au scurs. Câțiva oameni, distruși de șocul brusc și violent, și-au pierdut mințile în acea noapte – au început să urle și să bată câmpii. SS-iștii i-au scos pe nebuni și pe bolnavi și i-au adunat la un loc, într-un vagon separat, unde i-au supus unui alt infern, unul cu totul special și care sfida orice imaginație.

A doua zi, trenul s-a pus în mișcare. Mergea dureros de încet. Transportul nu mai era tractat de o locomotivă energică de la *Reichsbahn*, ci de o biată rablă pusă la dispoziție de Administrația Căilor Ferate Principale, dintre cele care deserveau teritoriile răsăritene. De când plecaseră de la Viena, parcurseseră peste o mie de kilometri în două zile; de astă-dată, le-a mai luat încă două zile să parcurgă un sfert din acea distanță.[310]

Într-un târziu, totuși, trenul s-a oprit. Zgomotele care se auzeau de afară le-au dat de înțeles că se aflau într-o gară de un soi oarecare. Îngroziți, oamenii au așteptat să se deschidă ușile – dar ele au rămas închise. S-a lăsat noaptea – și a trecut, marcată de frică și foame. Pe urmă, încă o zi și o

noapte. Întregul tren a rămas nepăzit, cu excepția câtorva inspecții pe care le-au făcut gardienii de la SiPo-SD, și acelea, numai din când în când. Ajunsese într-o sâmbătă, și lucrătorii germani de la Minsk ai căilor ferate fuseseră de curând răsplătiți cu dreptul de a nu lucra în zilele de la sfârșit de săptămână.[311]

Înghesuiți unii într-alții pe întuneric, neavând lumină decât de la niște crăpături în pereții de lemn ai vagonului, pe unde se vedea că era ziuă, înfricoșați, cu nimic sau aproape nimic de mâncat și de băut și doar cu o găleată într-un colț, pe post de closet, deportații au îndurat orele care abia se târau, într-o teribilă stare de nesiguranță. Se schimbaseră, oare, planurile în privința lor? Să fi fost păcăliți? În dimineața celei de-a cincea zile, de când părăsiseră confortul vagoanelor de pasageri, prizonierii au fost smulși brusc din starea de letargie – trenul se pusese iar în mișcare. Dumnezeule mare, chiar nu se mai termina odată?

„Fii bun, dragul meu copil – îi scrisese Tini lui Kurt, cu aproape un an în urmă –, și roagă-te să ne regăsim cu toții bine sănătoși." Ea, cel puțin, nu renunțase nici o clipă la speranța respectivă. „A scris tata… Îi mulțumesc lui Dumnezeu că e sănătos… Faptul că știe că ești bine îngrijit de unchiul tău e singura lui bucurie… Te rog, Kurtl, să fii băiat cuminte… Sper să aibă de spus lucruri bune despre tine, că-ți păstrezi lucrurile și patul în ordine și că te porți frumos… Ai parte de o vară minunată, dar în curând se vor termina zilele frumoase… Toți copiii de aici te invidiază. Ei nici măcar nu apucă să mai vadă o grădină."[312]

Cu un scrâșnet de metal care se freca de metal, o zdruncinătură și o răpăială de zdroncăneli, de la vagoanele care se ciocneau între ele, trenul s-a oprit iar. A urmat o tăcere, după care ușile vagonului, smucite, s-au deschis larg și o lumină orbitoare s-a revărsat peste captivi.



Ce anume s-a întâmplat cu Tini și Herta Kleinmann în acea zi, nu se va ști niciodată. La ce anume au fost martore, ce au făcut, ce au spus, ce au simțit, nu și-a notat nimeni, nicăieri. Nici un singur evreu dintre cei o mie șase femei, copii și bărbați, care fuseseră aduși în zona de mărfuri a gării din

Minsk, în dimineața zilei de luni, 15 iunie 1942, nu a mai fost văzut vreodată, și nici nu a lăsat vreo istorisire de vreun fel oarecare.

În schimb, s-au ținut evidențe generale, și au mai fost alte asemenea transporturi de la Viena la Minsk în acea vară, din care o mână de persoane s-au întors, cu povești pe care le-au spus și altora.[313]

Când s-au deschis ușile vagoanelor, li s-a ordonat oamenilor dinăuntru să coboare – așa cum erau, striviți unii într-alții, cu membrele anchilozate, cu dureri în tot corpul, rupți de foame și deshidratați. Au fost iarăși înghiontiți, priviți cu silă de cei de la SiPO-SD și luați la întrebări despre ce meserie avea fiecare. Un ofițer a venit să le vorbească, reiterând ce li se spusese deja la plecare, la Viena – că urmau să fie puși la muncă în industrie sau în agricultură. Cei mai mulți, nefiind capabili să trăiască fără speranță, s-au simțit liniștiți, în urma unui asemenea discurs. Câteva zeci de adulți, care arătau cât-de-cât sănătoși, au fost selectați și dați deoparte – la fel și copiii mai mari. Restul, grosul nou-veniților, au fost încolonați și mânați către bariera de la intrarea gării, unde li s-au luat bunurile cu care veniseră. Vagoanele de bagaje, alimente și provizii, care-i însoțiseră de la Viena – și ele au fost confiscate.[314] În fața gării, așteptau camioane și furgoane închise, în care au fost încărcați iarăși toți acei oameni.

Convoiul a părăsit orașul, îndreptându-se către sud-est, în zona rurală bielorusă – o imensă câmpie plată, numai câmpuri și păduri, care arătau prăfuite sub cerul fără nici un nor.

În vara precedentă, când ocupaseră acest pământ al Uniunii Sovietice, forțele germane trecuseră peste el ca un val mistuitor. Imediat în urma lor, venise un al doilea val – *Einsatzgruppe* („Grupa de Intervenție“) B, una dintre cele șapte asemenea unități desfășurate în spatele liniilor frontului. Aflată sub comanda generalului SS Arthur Nebe[315], Grupa de Intervenție B era compusă din aproximativ o mie de oameni – majoritatea, proveniți din SiPo-SD și alte ramuri ale aparatului polițienesc – împărțiți în subunități mai mici, denumite *Einsatzkommandos* („echipe de intervenție“). Rolul acestora era să-i localizeze și să-i extermine pe toți evreii din orașele și satele ocupate, sarcină în care erau adeseori și de bună-voie sprijinite de unități din *Waffen-SS* și din *Wehrmacht*, iar în anumite zone, precum în Polonia și Letonia, și de poliția locală.[316]

Nu toți evreii au fost omorâți imediat. Ar fi fost imposibil de realizat așa ceva, din punct de vedere practic, dat fiind că milioane de evrei locuiau în

regiunile respective. Plus că naziștii învățaseră, în Polonia, cum să-i facă pe evrei să contribuie la economia de război germană. La Minsk, fusese întemeiat un ghetou, iar din munca prestată acolo, nu numai că beneficia *Reich*-ul în sine, dar se umflau și buzunarele unor oficialități corupte. Iar acum, în plin proces de punere în aplicare a Soluției Finale, Minsk-ul fusese ales drept unul dintre centrele ei principale.

Sarcina organizării ghetoului îi revenise comandantului trupelor SiPo-SD locale, care era locotenent-colonelul SS Eduard Strauch, un veteran al grupelor de intervenție, care studiase întreaga zonă și hotărâse ca lagărul de concentrare să fie amplasat în sătucul izolat Malîi Trasțianeț, într-o fostă cooperativă agricolă sovietică, de la vreo doisprezece kilometri sud-est de Minsk. Lagărul era mic, nu fusese proiectat să găzduiască vreodată mai mult de șase sute de prizonieri, care să muncească în agricultură și să asigure un *Sonderkommando*[317] – „echipă specializată" – pentru scopul său principal, omorul în masă.[318]

Dintre zecile de mii de oameni – majoritatea, evrei – aduși la Malîi Trasțianeț, puțini au văzut vreodată pe dinăuntru lagărul însuși. După ce polițiștii de la SiPo-SD selectau câte o mână de prizonieri din fiecare transport pentru forța de muncă locală, camioanele care-i transportau pe cei rămași, câteva sute, plecau înspre Malîi Trasțianeț. Pe drum, se opreau pe câte un câmp din afara orașului. Uneori, selecția pentru lagărul propriu-zis acolo se făcea, dacă nu fusese deja făcută la gara din Minsk, imediat după coborârea din vagoane.[319] De pe câmp, la intervale de câte o oră, o oră și ceva, câte un singur camion pornea mai departe, în timp ce restul așteptau la locul de popas.

Camioanele mergeau până la o plantație de pini tineri, situată la vreo trei kilometri distanță de lagăr. Acolo, pe captivi îi aștepta una din două posibile sorți: în cazul unora, totul se desfășura în mare viteză, în cazul altora – mai încet, dar finalul era unul și același. Printre copaci, era un luminiș, în care un *Sonderkommando* săpase o groapă uriașă, de circa cincizeci de metri lungime și adâncă de trei metri. La marginea gropii, aștepta un pluton de soldați din *Waffen-SS*, al cărui comandant era locotenentul SS Arlt. Fiecare militar era înarmat cu un pistol și cu douăzeci-și-cinci de cartușe de război, alte cutii de muniție fiind stivuite în apropiere.[320] La vreo două sute de metri distanță de acea poiană, făcea de pază un cordon de santinele dintr-o unitate

a poliției letone, care împiedica victimele să fugă și vreun eventual martor ocular să se aventureze în apropierea celor ce se petreceau acolo.[321]

După ce erau debarcați din camion, femei, bărbați și copii erau forțați să se dezbrace, până rămâneau numai în lenjerie, lăsând în urmă orice bunuri avuseseră până atunci asupra lor. Sub amenințarea armelor, în grupuri de circa douăzeci de oameni, erau duși la marginea gropii și obligați să se alinieze, cu fața către acel șanț uriaș. În spatele fiecărui captiv, se posta câte un SS-ist. La ordin, victimele erau împușcate în ceafă, cu țeava pistolului practic lipită de gât, și se prăbușeau în groapa comună. Apoi, venea la rând lotul următor. După ce toți erau împușcați, o mitralieră instalată la un capăt al gropii deschidea focul asupra oricărui cadavru, care mai dădea semne de viață, părând să se miște.[322] După câte un interval scurt, sosea următorul camion, și întregul proces era luat de la capăt.

Ce-i făcea pe oamenii aceia să se lase manevrați? De la primii, care se așezau cu fețele către o groapă goală, până la cei care o vedeau deja pe jumătate plină de cadavrele vecinilor și ale prietenilor și care auzeau zgomotele împușcăturilor – ce-i determina să meargă până acolo, să ia pozițiile cerute și să aștepte să fie împușcați ei înșiși? Să fi fost reduși la neputință de groaza care-i cuprindea? Să se fi resemnat cu soarta care le fusese rezervată, să fi suferit o auto-negare existențială? Sau poate se cramponau, până în ultima fracțiune de secundă, când aveau deja țeava pistolului înfiptă în ceafă, de o fărâmă de speranță că pistolul ar fi putut să nu tragă sau că fiecare dintre ei, cum-necum, avea să fie salvat? Au fost câțiva, care au încercat să fugă, într-adevăr, deși prea departe nu au ajuns; totuși, într-o covârșitoare majoritate a cazurilor, victimele s-au dus liniștite la întâlnirea cu moartea.

La Malîi Trasțianeț, nu au existat niciodată furia și euforia nedisciplinate, care adeseori au caracterizat omorurile comise de grupele de intervenție prin alte părți, de exemplu când niște bebeluși, după ce li se rupeau gâturile, erau azvârliți la fundul gropilor comune, iar ucigașii râdeau și omorau ca turbații – nu, aici totul era o continuă execuție rece și precisă, ca un mecanism de orologiu.

Și totuși, le afecta mințile chiar și asasinilor. Până și acești oameni aveau câte o conștiință de un fel oarecare – zbârcită, pipernicită, atâta cât să fie bătătorită zdravăn de contactul nesfârșit cu vărsarea de sânge și sentimentul vinovăției. Oamenii locotenentului Arlt erau alimentați cu vodcă din belșug,

pentru a le fi amorțite sentimentele[323], dar nu era suficient, ca să dreagă răul făcut. Din acest motiv, SS-iștii experimentaseră și folosirea unor metode alternative, care le-ar fi îngăduit să extermine, fără să-și murdărească ei înșiși mâinile de sânge, la propriu. Așa se ajunsese la cea de-a doua metodă – mai lentă, ce-i drept – de lichidare, întrebuințată simultan la Malîi Trasțianeț.

La început de iunie, fuseseră introduse unități mobile de gazare. În total, erau trei la număr – două fiind furgoane de transport de marfă convertite, iar al treilea, un fost camion Staurer, mai mare, pentru mutare de mobilier. Germanii le numeau *S-Wagen* – „camioane S[peciale]“ –, dar poporul bielorus din zonă le spunea *dukgubki* – „sugrumă-suflete“.[324] Dacă majoritatea evreilor erau împușcați la marginea gropii, unii – poate vreo două sau trei sute la fiecare transport – erau băgați și gazați în acele camioane. Loteria se petrecea la gara din Minsk, unde unii erau încărcați în camioane obișnuite, iar alții – în acele *S-Wagen*, atât de înghesuiți, încât se călcau în picioare și se zdrobeau între ei.

Odată încheiate campaniile de împușcături, camioanele de gazare porneau și ele la drum și se îndreptau către plantația de pini, unde parcau la marginea gropii deja pline de cadavre. Fiecare șofer – sau asistentul său – introducea un furtun conectat la țeava de eșapament în interiorul camionului, placat cu folie de oțel. După care, pornea motorul. Oamenii prinși în capcană intrau imediat în panică; vehiculele începeau să se scuture și să se legene pe propriile roți, din cauza luptei violente care se purta înăuntru, și se auzeau ecourile înfundate ale urletelor și bătăilor cu pumnii în pereții de metal. Încetul cu încetul, cam după cincisprezece minute, zgomotul și vibrațiile se atenuau, iar camioanele sfârșeau prin a rămâne imobile și tăcute.[325]

Când liniștea se făcea desăvârșită, fiecare camion era deschis. Unele trupuri, care se proptiseră de ușă, se prăbușeau direct la pământ. Un *Sonderkommando* de prizonieri evrei urcau în camion și începeau să tragă afară celelalte cadavre, pe care le aruncau în groapă. Interiorul camionului oferea scena unei orori de neimaginat: corpurile erau mânjite de sânge, vomă și fecale; podeaua era efectiv acoperită de ochelari sparți, smocuri de păr și chiar de dinți smulși, amestecați cu tot restul mizeriei – dovezi ale faptului că victimele se luptaseră cu dinții și ghearele cu cei din jurul lor, în eforturile demente ale tuturor de a scăpa cu viață din capcană.

Înainte să poată fi refolosite, camioanele erau duse la un iaz din apropierea lagărului, unde erau spălate zdravăn pe dinăuntru. Întârzierile provocate de toată această procedură greoaie, plus numărul mic de vehicule de acest fel disponibile și defecțiunile mecanice relativ frecvente erau motivele pentru care încă se mai foloseau plutoanele de execuție. SS-iștii încă mai lucrau la perfecționarea metodelor de ducere la îndeplinire a marelui omor în masă.

Locotenentul SS Arlt a scris în jurnalul său de luptă pentru ziua respectivă: „Pe 15/6, a sosit încă un transport de 1.000 de evrei de la Viena“[326] – atât. Nu era deloc interesat să descrie ce făcuseră el și oamenii lui: pentru ei, fusese, pur și simplu, o zi de lucru oarecare, în privința căreia SS-ul considera că era mai bine să păstreze discreția.

אמא

Un soare de vară, fierbinte și leneș, se oglindea în suprafața lent-mișcătoare a Canalului Dunării. Chițăielile încântate și îndepărtate ale copiilor se auzeau vag peste apă, de pe malurile ierboase, pe care familiile veniseră la picnicuri sau la plimbări pe sub copaci. Ambarcațiuni de agrement pluteau și bărci cu vâsle se opinteau pe întinderile de apă dintre ele.

Totul părea să-i fie departe de simțuri, în timp ce Tini trăgea și ea la rame – ca o muzică de fundal, din râsete plăcute, dar distante. Lumina soarelui sclipea la fiecare împroșcătură, la fiecare înălțare a fiecărei lame a fiecărei vâsle, iluminând chipurile copiilor ei: Edith, senină și zâmbitoare, Fritz și Herta, încă destul de mici, și Kurt, ultimul născut și cel mai iubit al ei, un boț de om abia scăpat de scutece. Tini zâmbea și trăgea de vâsle, făcând barca să salte peste apă.[327] Era o bună vâslitoare, încă din fragedă copilărie. Și-și adora familia; la vârsta de doisprezece ani, fusese desemnată sfătuitoare a școlarilor mai mici, pentru că-i plăcea foarte mult așa ceva; să-i îngrijească și să-i sprijine pe alții erau parte integrantă din felul ei de-a fi – iar în experiența maternă, acestea două își găsiseră cea mai fericită formă de expresie.

Sunetele venite de pe celelalte bărci și chiotele de pe malurile îndepărtate s-au atenuat, ca și cum o ceață s-ar fi coborât, izolând barca lor de restul

lumii. Vâslele au continuat să se scufunde și să stropească, iar barca – să alunece pe apă din ce în ce mai departe.

Într-un sertar dintr-o comodă aflată undeva, hăt-departe, tocmai într-un oraș din Massachusetts, ultimele scrisori de la Tini, adresate lui Kurt, se adunau, aproape nebăgate în seamă. Limba germană în care fuseseră scrise începuse deja să nu mai fie pe înțelesul minții lui de copil, care se adapta lumii celei noi. Înțelesul vorbelor ei, îl pricepuse, dar, din punctul de vedere al sentimentelor, devenise deja, chiar dacă lent, insensibil față de cum ar fi trebuit să i le citească.

Iubitul meu Kurtl,… sunt atât de fericită că-ți merge bine… scrie-mi des… Herta se gândește întruna la tine… Mă tem, în fiecare zi… Herta îți trimite îmbrățișări și sărutări. O mie de pupături de la mama ta. Te iubesc.



În acea seară, după ce groapa comună fusese umplută și acoperită cu pământ de cei din *Sonderkommando*, amurgul s-a lăsat peste luminișul de-acum tăcut, ascuns de pinii cei tineri. Păsările s-au întors, vietățile nopții au reînceput să scormonească printre bălării și să alerge peste pământul răvășit de deasupra gropii. Acolo, înăuntru, zăceau rămășițele pământești a nouă sute de suflete care se urcaseră în tren la Viena: Rosa Kerbel și cei patru nepoți ai ei – Otto, Kurt, Helene și Heinrich –, bătrânii Adolf și Amalie Klinger, copila de cinci ani Alice Baron, surorile nemăritate Johanna și Flora Kaufmann, Adolf și Witie Aptowitzer, care locuiau pe *Im Werd*, Tini Kleinmann și fiica ei atât de drăguță de douăzeci-și-unu de ani, Herta.

Toți aceștia și toți ceilalți crezuseră că urmau, într-adevăr, să înceapă o viață nouă în regiunea zisă *Ostland* și că, poate, într-o bună zi, aveau să-și reîntâlnească membrii dragi ai familiilor – soți, frați, fii, fiice –, care fuseseră împrăștiați care încotro, prin lagăre și țări îndepărtate.[328] Dincolo de orice rațiune, însă, dincolo de orice sentiment, lumea întreagă – nu numai naziștii, dar și politicienii, oamenii simpli și jurnaliștii de la Londra, New York, Chicago și Washington – pusese sub cheie viitorul acela și-l ferecase la modul irevocabil.

CAPITOLUL 10

O CĂLĂTORIE SPRE MOARTE

אבא

Soarele de vară scăpăta și arunca o nuanță de portocaliu peste crengi, iar peste solul pădurii, umbre lungi, de un cenușiu-antracit. În urechile lui Gustav, se amestecau hârșâitul ferăstraielor pe trunchiurile copacilor, gemetele grăbite ale oamenilor, duduitul sângelui prin propriile vene și gâfâitul respirației sale – el și camarazii lui de muncă se opinteau să urce un trunchi de copac în carul pe care-l primiseră în dotare.

Într-un fel, era plăcut să fi fost repartizat iarăși la pădure, departe de grohotiș, de praf și de noroi, dar *kapo*, un sadic răzbunător pe nume Jacob Ganzer, îi mâna mai dur decât mulți alții:

– Mai repede, porcilor! Ce, credeți că buștenii ăia se stivuiesc singuri? Mișcați-vă!

La o asemenea viteză, munca nu era doar epuizantă, ci și periculoasă. Gustav și ai lui au ridicat bușteanul masiv și l-au împins peste toată stiva deja încărcată în carul care trosnea sub greutatea ei. Nici o clipă nu li se dădea voie să-și tragă sufletul sau măcar să se asigure că stiva era stabilă – un alt buștean era gata să fie stivuit, iar Ganzer se răstea la ei ca un câine turbat. Gustav a prins ditamai trunchiul de un capăt, un camarad al său, deținut ca și el, pe nume Friedmann și-a proptit umărul în buștean și alte mâini i-au susținut greutatea; și mușchii lor, trosnind, au împins lemnul în sus, peste oblonul dintr-o parte al carului, și de acolo și mai sus, către un spațiu din vârful stivei. Cum Ganzer își exersa glasul de stentor în urechile lor, unul dintre ei a dat drumul, înainte ca trunchiul să fi fost așezat în echilibru. Lemnul s-a rostogolit înapoi și, fiind o masă de neoprit, de câteva sute de kilograme, a mai antrenat și alte lemne ca el în cădere.

Bușteanul s-a rostogolit peste mâna lui Gustav, al cărui creier nici n-a avut timp să resimtă durerea degetelor zdrobite, până când nu l-a izbit în plin, și peste Friedmann, trântindu-i pe amândoi și căzând peste ei.[329]

Gustav a rămas țintuit la pământ ca o muscă pe o copertă de carton, zgâindu-se în sus la frunzișul care fremăta în soarele înserării; tot corpul, și-l simțea ca pe o masă mare și dureroasă, iar urechile îi răsunau de urlete, gemete și țipete. Pe urmă, în raza lui vizuală au apărut uniforme vărgate, mâini care se încurcau între ele, să apuce mai repede trunchiul, pe care l-au ridicat de pe el – dar tot nu se putea mișca. Uitându-se în jur, a văzut oameni care se chinuiau să se ridice de la pământ, cu propriile mâini și fețe însângerate, alții în continuare trântiți pe jos și gemând. Friedmann zăcea la câțiva metri de el, nemișcat și tânguindu-se, cu o voce hârșâită; el încasase, în piept, cea mai mare parte a greutății trunchiului aflat în cădere. Îi gâlgâia sângele din gură.

Mâinile acelea multe l-au apucat pe Gustav, așa inert cum era, l-au ridicat de la pământ și l-au dus cu ele din luminiș. Cu toată durerea care-l năucea, tot a văzut copacii defilând pe lângă el, cerul fără culoare de-acum, care părea să se legene – și-i auzea bombănind pe oamenii care-l cărau. Clădirea corpului de control de la poartă s-a scurs pe lângă el, tot așa, după care Gustav s-a văzut purtat înăuntru pe ușile infirmeriei și depus pe o saltea de paie.[330]

Alți șapte oameni din același sector de muncă au intrat după el, fie sprijiniți, fie singuri, șchiopătând. Friedmann a fost adus ultimul, pe o targă. Nu se putea mișca deloc – avea coșul pieptului zdrobit și coloana vertebrală ruptă. Zăcea neputincios și agoniza.

La Gustav, pieptul se alesese cu doar o parte a forței de impact, iar degetele rupte parcă-l ardeau de durere. Loteria se manifestase împotriva lui, așa cum i se întâmpla oricui, până la urmă. Nu puteai să tragi lozul câștigător la infinit și, cu cât riscai de mai multe ori, cu atât puteai fi mai sigur că ți se va întâmpla ceva rău. Perspectivele erau sumbre, în cazul unui om rănit. Acul doctorului și o doză bună de fenol sau hexobarbital în venă erau soarta cea mai probabilă, apoi fumul care s-ar fi înălțat pe coșul crematoriului.

Friedmann a murit repede, spre marele lui noroc, de rănile pe care le suferise. Majoritatea celorlalți, răniți mai ușor, au fost externați de la infirmerie în scurt timp. Gustav, în schimb, a rămas. Zilele s-au târât una după alta, și a fost mutat într-un mic salon adiacent Sălii de Operații numărul 2. Dacă nu știa dinainte ce voia să însemne asta, repede i-a fost dat

să afle: Sala de Operații numărul 2 era locul unde se aplicau injecțiile letale, iar salonul respectiv era, de fapt, sala ei de așteptare.[331]

O vreme, Gustav a fost lăsat în pace; la câtva timp odată, câte un ins bolnav sau grav rănit era selectat și băgat în Sala de Operații numărul 2. Nici unul nu se mai întorcea. Doctorul se uita la Gustav, de fiecare dată, și-l trecea cu vederea – era mult prea grav rănit, ca să-și mai bată cineva capul cu el. De ce să fi risipit substanțele, injectându-i-le unui deținut care oricum avea să moară cât de curând, cu mijloacele lui proprii? Dar doctorul nu știa nimic despre voința și capacitatea de rezistență ale lui Gustav Kleinmann.

Era un infirmier prietenos acolo, pe nume Helmut, care l-a îngrijit cu mare atenție pe Gustav, când nu era de față doctorul, așa că rănitul a reușit să se cramponeze de viață cu tărie, deși era zi și noapte sfâșiat de dureri. Dar acestea s-au atenuat, încetul cu încetul, și, după șase săptămâni, Gustav se refăcuse destul de mult, cât să fie externat. Era încă pe muchie de cuțit: neavând suficientă forță, ca să revină la sectorul de tractare sau măcar la trasul carului de la infirmerie, însemna că era, de-acum, o gură inutilă de hrănit, oricând pasibil de a fi trimis înapoi la Sala de Operații numărul 2, spre lichidare.

Prietenii și abilitățile lui de meseriaș i-au salvat viața. Între niște *kapos* binevoitori s-au purtat discuții, și Gustav s-a văzut mutat la fabrica de material militar (DAW), care confecționa furnituri pentru armată, cum ar fi tuburi pentru cartușe, dulapuri metalice pentru vestiarele din cazărmi și părți componente pentru avioane – și convertea camioane în bucătării mobile de campanie.[332] Lui Gustav, i s-a dat să lucreze ca șelar și tapițer. A început să se îndrepte spre vindecare.

Pentru prima oară de când ajunsese în lagăr – și, poate, pentru prima oară după *Anschluss* –, Gustav și-a putut practica din nou meseria propriu-zisă, de tapițer. Era fericit – cât putea fi cineva de fericit, în condițiile date. Munca îl atrăgea, plus că și-a putut face câțiva prieteni buni. Șeful său de echipă era un deținut politic german, pe nume Peter Kersten, fost consilier local din partea partidului comunist: „Un om foarte curajos – îl descria Gustav –, cu care mă înțeleg foarte bine“. Ba chiar, a reușit să manevreze un plasament la lucru pentru un prieten vienez, Fredl Lustig, fost camarad al său de la sectorul de tractare. Aceștia trei au format o mică bandă mulțumită.

Le-a mers bine așa, până la începutul lui octombrie. După care, cum se întâmplă ca un coșmar să continue de unde rămăsese, după câte un moment de trezie cu gâfâieli, totul s-a schimbat brusc, de parcă o calamitate ar fi lovit din senin.

זב

Fritz și colegul său de muncă au ridicat un buiandrug de beton, greu de tot, de pe podișca schelăriei și l-au așezat cu mare atenție în locul pe care urma să-l ocupe în zidăria de deasupra spațiului viitoarei ferestre, deocamdată gol. Fritz l-a poziționat, verificând că era perfect orizontal și potrivit ca lățime.

În ultimii câțiva ani, își dezvoltase calitățile de zidar, sub atenta supraveghere a lui Robert Siewert. Ajunsese deja meșter în tot felul de lucrări fie de piatră, fie de cărămidă, în tencuieli și construcții la modul general. Detașamentul Siewert muncea din greu acum, pe șantierul a ceea ce urmau să fie *Gustloff Werke* – „Atelierele Gustloff" – o fabrică mare, situată pe „Drumul Sângelui", vizavi de complexul de garaje ale celor de la SS. Odată construită, fabrica trebuia să producă țevi de tragere pentru tancuri și tunuri anti-aeriene, plus alte piese de armament. Cea mai mare parte a zidurilor exterioare erau deja ridicate, iar Fritz fusese repartizat la ferestrele uriașe ale viitoarei fabrici. Se aștepta de la el să definitiveze câte două pe zi, realizând fenestrația propriu-zisă, așezând buiandrugii și fixându-i la locurile lor, o treabă pe care numai un zidar foarte priceput o putea face, și numai lucrând foarte atent.

Colegul cu care făcea echipă, Max Umschweif, era, practic, nou-venit la Buchenwald, de vreme ce fusese adus abia în vara dinainte. Vienez cu o mutră de intelectual și o constituție mai curând fragilă, făcuse parte din Brigada Internațională și luptase contra fasciștilor în Spania. După înfrângere, fusese arestat în Franța, odată cu toți camarazii lui, iar la întoarcerea la Viena, în 1940, fusese iarăși arestat, de astă-dată de Gestapo, fiind un cunoscut antifascist. Lui Fritz îi plăcea să-l audă povestind cum luptase el în războiul din Spania, dar nu putea să priceapă, și pace, cum de Max revenise în Austria din proprie voință, știind c-ar fi fost urmărit fără încetare de gestapoviști.

După ce a fixat buiandrugul, cu mânerul mistriei, în poziția în care avea să rămână, Fritz a verificat, cu o nivelă cu bulă de aer, că era perfect orizontal, apoi, cu viteză și pricepere, i-a pus mortar, ca să nu se mai miște. Era plăcut pentru el să muncească sus, acolo, pe schelărie. Supraveghetorii SS-iști, care-i hărțuiau întruna, și-i băteau, pe cărătorii de cărămizi și mortar, nu se aventurau niciodată să urce scările până la el, în vârful schelei. Mulțumit de cum așezase buiandrugul, Fritz s-a întors și a făcut o pauză, ca să-și mai întindă membrele. Minunat se vedea pădurea de sus, de la el: stejarii și fagii erau frumoși, cu toate frunzișurile lor multicolore de octombrie, stropite cu auriu și cu nuanțe de arămiu. În depărtare, se zărea întinderea orașului Weimar, iar dincolo de el, câmpurile agricole, cu suișuri și coborâșuri.

Fritz trecuse prin câteva experiențe cumplite în ultimele luni – îl pierduse pe Leo Moses, tatăl lui fusese la un pas de moarte, și prietenii apropiați îi fuseseră uciși de cei de la SS. Totuși, cel mai rău lucru se dovedise a fi vestea despre mama lui și Herta, și durerea imensă de a nu fi știut ce se alesese de ele.

Un strigăt venit de jos i-a întrerupt reveria:

– Fritz Kleinmann, coboară imediat! – la care, Fritz a coborât repede scara și l-a găsit pe unul dintre salahori așteptându-l. Te cheamă *kapo*, i-a spus acela.

A plecat în căutarea lui Robert Siewert și l-a găsit cu acea mină gravă, pe care-l mai văzuse arborând-o și altădată. Siewert l-a luat în liniște deoparte și i-a pus un braț pe după umeri, strângându-l cât mai aproape de sine, de parcă tânărul Kleinmann i-ar fi fost lui fiu – nu mai procedase așa până atunci, așa că Fritz s-a gândit imediat că trebuia să se aștepte la vești proaste.

– S-a întocmit o listă la biroul de arhivă, cu evreii care urmează a fi transferați la Auschwitz, i-a spus direct și simplu Siewert. E și numele tatălui tău pe ea.

Starea de șoc de care a fost cuprins nu s-a comparat cu nimic altceva, ce mai simțise Fritz vreodată. Oricine auzise de Auschwitz, unul din panoplia de lagăre de concentrare, pe care le înființaseră cei de la SS în țările ocupate. Se vorbise tot anul respectiv despre asta la Buchenwald: zvonuri și vești sosite de departe, ca și lucrurile petrecute chiar în lagăr, indicau faptul că drama evreilor intra în ultimul ei act, că naziștii aveau de gând să scape definitiv de toți evreii care nu emigraseră sau nu muriseră încă. Din

primăvară, începuseră să circule șoapte dătătoare de fiori, despre un fel de camere speciale de gazare, construite în anumite lagăre, în care puteau fi omorâți deodată sute de oameni. Un asemenea lagăr era și cel de la Auschwitz. A fi transferat acolo nu putea să însemne decât un singur lucru: moartea.

Siewert i-a explicat lui Fritz ce și cum aflase. Lista era lungă și-i conținea pe aproape toți evreii care mai rămăseseră în viață la Buchenwald; singurii exceptați erau cei care, la fel ca Fritz, erau necesari pentru construirea viitoarei fabrici Gustloff.

Băiatul a rămas interzis și năucit – câți tineri din lagăr nu cunoștea, deținuți ca și el, care-și pierduseră tații, și mereu se temuse, mai tare ca de orice altceva, că avea să se numere și el printre ei, într-o bună zi.

– O să trebuiască să fii foarte puternic, i-a spus Siewert.

– Dar tata muncește folositor în fabrică, a obiectat Fritz.

Siewert a clătinat din cap. Munca în fabrică nu mai însemna nimic, a explicat el.

– E vorba de *toată* lumea. *Toți* evreii merg la Auschwitz, cu excepția constructorilor și-a zidarilor. Ești unul dintre cei norocoși. Dacă vrei să trăiești mai departe, a zis el, privindu-l pe Fritz în ochi, trebuie să uiți de pe-acum că ai un tată.

Fritz s-a chinuit să-și găsească vorbele. Până la urmă, a zis:

– Așa ceva nu se poate – și s-a răsucit pe călcâie, a urcat scara înapoi, împleticindu-se, către nivelul de sus al schelăriei și s-a pus iar pe muncă.



Cu puțin peste patru sute de nume figurau pe lista întocmită la comandamentul de la Buchenwald. Cu câteva zile în urmă, se primise un ordin expediat, în numele lui Himmler, către toți comandanții de lagăre: din dorința *Führer*-ului însuși, toate lagărele de concentrare situate pe teritoriul național german urmau să devină libere de evrei. Toți prizonierii evrei urmau să fie transferați în lagăre situate pe fostul teritoriu polonez – mai exact, la Auschwitz și la Majdanek.[333]

La Buchenwald, nu mai rămăseseră în viață decât șase sute treizeci-și-nouă de evrei – cei care supraviețuiseră crimelor comise aleatoriu,

transferurilor în alte lagăre și transporturilor în vederea eutanasierii. Din acest număr total, două sute treizeci-și-patru erau folosiți la construirea fabricii – așa că urmau să fie reținuți pe durata lucrării –, iar ceilalți fuseseră puși pe listă, pentru a fi trimiși la Auschwitz.[334]

În seara zilei de joi, 15 octombrie 1942, la câteva zile după discuția dintre Fritz și Robert Siewert, deținuții evrei au fost convocați pe platoul de apel.[335]

Știau cu toții la ce să se aștepte, și exact cum prezisese Siewert s-a întâmplat. Fritz și-a auzit numărul strigat pe lista de muncitori specializați în construcții. Acestora li s-a ordonat să se întoarcă la barăcile lor. Lăsându-și tatăl în urmă, Fritz a plecat de acolo, împreună cu camarazii lui de lucru, cu măruntaiele înnodate de groază și revoltă.

Gustav și ceilalți patru sute rămași au fost informați că urmau să fie transferați într-un alt lagăr. Din acel moment începând, aveau să fie ținuți în izolare. Au fost conduși sub escortă la baraca numărul 11, eliberată în mod special pentru a le face loc, și închiși înăuntru, orice contact cu ceilalți prizonieri fiindu-le strict interzis. Acolo urmau să aștepte ca transferul să devină operațional.

ןבו בא

În acea seară, Fritz nu și-a găsit locul, nu și-a putut elibera mintea de imaginea tatălui său, pe care-l abandonase printre oamenii aceia condamnați. Pentru el, era insuportabilă perspectiva de a fi despărțit pentru totdeauna de tatăl său. Toată noaptea l-a chinuit. Știa că vorbele lui Robert Siewert erau înțelepte și raționale – și că-i voia binele: trebuia să învețe să-l și uite pe taică-su, dacă avea de gând să supraviețuiască. Numai că Fritz nu putea nici măcar să-și imagineze că el, unul, ar fi putut să trăiască mai departe, dacă asta era condiția supraviețuirii. Temerile cu privire la mama lui și la Herta îi inoculaseră un așa sentiment de disperare, încât nu vedea cum ar fi putut să mai trăiască, dacă tatăl îi era trimis la moarte.

La primele ore ale dimineții, un zvon s-a răspândit printre colegii de baracă ai lui Fritz: trei dintre prizonierii chiar de acolo, din baraca numărul 11, fuseseră duși la infirmerie în cursul nopții și uciși acolo, prin injecții

letale. Zvonul era fals, dar a fost de natură să-l împingă pe tânărul Kleinmann către o ultimă și decisivă rezoluție.

A doua zi dimineață, înainte să se strige apelul, Fritz l-a căutat pe Robert Siewert și s-a rugat de el:

– Aveți contacte. Aveți prieteni funcționari la birourile de la comandament – la care Siewert a dat din cap: avea, sigur că da. Vreau să trageți orice sfori puteți, i-a spus Fritz, ca să mă treceți și pe mine pe lista de transferați la Auschwitz.

Siewert a rămas cu gura căscată. Până la urmă, a zis:

– Ce-mi ceri tu e sinucidere curată. Ți-am spus, trebuie să uiți de tatăl tău. Toți cei trimiși acolo se duc să fie gazați.

Dar Fritz a rămas neînduplecat:

– Trebuie neapărat să fiu cu tatăl meu, orice s-ar întâmpla. Nu pot să trăiesc eu mai departe, fără el.

Siewert a încercat să-l facă să se răzgândească, dar băiatul nici n-a vrut să audă. Cum apelul se apropia de sfârșit, Siewert s-a dus și a vorbit cu locotenentul SS Max Schobert, adjunctul comandantului. În timp ce prizonierii se adunau în formație, pentru a porni în marș către locurile de muncă, peste tot platoul s-a auzit mesajul:

– Deținut 7290, la poartă! Pas alergător!

Fritz s-a prezentat la locotenentul Schobert, care l-a întrebat despre ce era vorba. Se afla într-o situație din care nu mai avea scăpare. Luându-și inima în dinți, Fritz i-a explicat SS-istului că nu putea suporta ideea c-ar fi urmat să fie despărțit de tatăl său și că solicita în mod formal să fie trimis la Auschwitz, alături de el.

Schobert a ridicat din umeri; pentru el, era totuna câți evrei trimitea la Auschwitz, la exterminare.

Dintr-o singură vorbă, Fritz realizase un lucru de negândit: făcuse, din proprie inițiativă, pasul din rândurile celor salvați în ale celor condamnați la o moarte sigură. A fost luat și el sub escortă și dus așa, bine păzit, la baraca numărul 11, situată de cealaltă parte a platoului. Ușa s-a deschis, și Kleinmann cel tânăr a fost îmbrâncit înăuntru.

Construită pentru cel mult vreo două sute de oameni, baraca respectivă mai avea puțin și crăpa, de cât era de plină. Fritz s-a trezit față-n față cu o masă compactă de uniforme vărgate, care în picioare, care așezate pe cele câteva scaune sau stând pe vine ori direct pe jos, cu capetele întoarse către

ferestre, ca să vadă ce se întâmpla pe-afară. Zeci de fețe s-au întors și l-au ațintit cu privirile pe Fritz, când ușa s-a trântit în urma lui. Aproape fiecare dintre ele îi aparținea câte unui prieten vechi sau mentor – chipul prelung al lui Stefan Heymann, cu ochelari, etern surprins, acum de-a dreptul uimit; a prietenului Gustl Herzog; a curajosului antifascist austriac Erich Eisler și a bavarezului Fritz Sondheim… Uimirea de pe chipurile tuturor a lăsat locul groazei, când au aflat ce căuta el acolo. Au protestat, l-au implorat, așa cum făcuse și Siewert, dar Fritz i-a dat pe toți la o parte, căutându-și tatăl din priviri…

…și l-a găsit, în mijlocul mulțimii, cu figura lui atât de cunoscută, ridată și suptă, dar cu ochi liniștiți și blânzi. S-au repezit unul către celălalt și s-au îmbrățișat, amândoi cu lacrimi de bucurie prelingându-li-se pe obraji.

Mai târziu, în aceeași seară, Robert Siewert a venit să stea de vorbă cu Fritz – i se cerea să semneze o hârtie, prin care adeverea că se alătura din proprie inițiativă transportului către Auschwitz.[336] Despărțirea lor a fost una dureroasă: Fritz îi datora lui Siewert poziția lui, priceperile lui, însăși supraviețuirea lui în ultimii doi ani.

În dimineața zilei de sâmbătă, 17 octombrie 1942, după două zile de suspans, cei patru sute cinci evrei transferați – polonezi, cehi, austrieci și germani – au fost anunțați că urmau să plece chiar în acea zi. Li s-a ordonat să nu-și ia bunuri cu ei. Au căpătat câte o rație sărăcăcioasă de mâncare, de luat cu ei în călătorie – a lui Gustav, de exemplu, a constat dintr-un singur codru de pâine. Apoi, au fost scoși afară.

Starea de spirit din lagăr era neobișnuit de apăsătoare, chiar și printre SS-iști. Transferații de mai înainte fuseseră escortați sub o ploaie de insulte venite din partea gardienilor, dar acești patru sute de evrei au parcurs în marș, în tăcere, distanța până la poartă. Era ca și cum toți ar fi recunoscut că faptul era diferit, ieșit din comun, și că nu se cuvenea tratat cu ușurință.

Dincolo de poartă, îi aștepta un convoi de autobuze. Gustav și Fritz au avut ocazia să stea și ei, în fine, într-un confort civilizat, de astă-dată, cât au parcurs „Drumul Sângelui“, pe aceeași porțiune pe care fuseseră puși să alerge îngroziți cu trei ani, două săptămâni și o zi în urmă. Cât de mult se schimbaseră de atunci! Cât de multe văzuseră! La gara din Weimar, au fost încărcați în vagoane de vite – patruzeci de oameni în fiecare.[337] În pereții vagoanelor, fuseseră bătute în cuie scânduri suplimentare, care astupau golurile existente și sigilau total spațiile dinăuntru.

Când s-a pus în mișcare trenul, în vagonul care-i ducea pe Gustav și Fritz – și pe mulți dintre prietenii lor, inclusiv Stefan Heymann și Gustl Herzog –, starea de spirit era una de-a dreptul deprimantă. În fărâmele de lumină de zi, care se mai strecurau, totuși, prin crăpăturile pereților, Gustav și-a scos carnețelul-jurnal, ascunzându-l de privirile celorlalți. Fiindcă fusese prevenit de iminența transferului, avusese grijă să-l aibă ascuns pe sub haine, când fuseseră mutați cu toții în baraca de izolare. Bietul carnețel șifonat devenise unica lui legătură cu normalitatea, relatarea lui despre realitatea vieții pe care o ducea – și nici nu se gândea c-ar fi putut fi privat de el. Dar, atâta timp, cât era cu Fritz, avea sentimentul că putea face față la orice.

„Toată lumea spune că este o călătorie spre moarte[338] – a scris el –, dar Fritzl și eu nu ne coborâm capetele. Îmi spun, în sinea mea, că omul nu poate muri decât o singură dată."

Aceste pasaje se bazează, în primul rând, pe jurnalul ținut de Gustav Kleinmann și pe amintirile fiului său, Fritz, cu câteva detalii circumstanțiale culese din alte surse: *e.g.*, Jack Werber și William B. Helmreich, *Saving Children: Diary of a Buchenwald Survivor and Rescuer*, pp. 1–3, 32–36; Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 115–116; mărturiile B.82, B.192, B.203, AWK.

Fritz Kleinmann dă cifra de 1.048 de evrei vienezi, care ar fi format acel transport (Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 12), dar în alte surse (Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 116), numărul lor este 1.035.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 27–28.

Vezi, de exemplu, mărturia B.203, AWK.

Gärtner und Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 15 (notă).

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 35.

Karl-Otto Koch (1897–1945), *Standartenführer* (comandant de „stindard" sau de „fanion", echivalentul unui colonel, comandant de regiment, din armată) în trupele SS, primul care a condus lagărele de concentrare de la Buchenwald și Sachsenhausen. Mai târziu, a fost comandantul lagărului de la Majdanek, din Polonia, unde, împreună cu soția sa, Ilse Koch (1906–1967), i-au jefuit și chinuit pe prizonierii evrei (*n.trad.*).

Fișele de înregistrare a prizonierilor de la Buchenwald n-rele 1.1.5.3/ 6283376, respectiv 1.1.5.3/6283389, ITS. Tatuaje nu li s-au făcut prizonierilor; această practică a demarat la Auschwitz, în noiembrie 1941, și nu a mai fost aplicată în vreun alt lagăr (vezi Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, p. 284).

Werber și Helmreich, *Saving Children…*, p. 36.

Mărturia B.192, AWK.

Ecusonul tipic din lagărele de concentrare era un triunghi cu vârful în jos, a cărui culoare denota o categorie: roșu pentru prizonierii politici, verde pentru criminali, roz pentru homosexuali etc. La prizonierii evrei, ecusonul de categorie se combina cu un al doilea triunghi, de culoare galbenă, care forma Steaua lui David, împreună cu primul. Dacă prizonierul evreu nu se încadra în nici una dintre categoriile stabilite, ambele lui triunghiuri erau galbene.

Emil Carlebach, în David A. Hackett, *The Buchenwald Report*, pp. 162–163.

Acesta nu-i totuna cu „lagărul mic“ amenajat în 1943, la nord față de barăci (vezi Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 149–151). O descriere amănunțită a vechiului „lagăr mic“, din anii 1939–1940, oferă fostul prizonier Felix Rausch, în Hackett, *The Buchenwald Report*, pp. 271–276.

Hackett, *The Buchenwald Report*, pp. 113–114. Ca o consecință a „Nopții de Cristal“, numărul nou-sosiților se ridicase la 10.098. Urmaseră peste 9.000 de plecări, datorate eliberărilor, transferărilor și morții (în jur de 2.000 muriseră în total, în 1938–1939, număr care nu-i cuprindea pe cei ce muriseră pe drumul de la Weimar până unde era situat lagărul; vezi *ibidem*, p. 109). Populația de prizonieri de la Buchenwald a scăzut abrupt în primăvara lui 1939, ajungând să explodeze iar în toamnă, odată cu afluxul a 8.707 inși în lunile septembrie–octombrie 1939.

Fritz a scris ulterior: „Știu că tatăl meu și-a riscat viața cu jurnalul acela. Dintre ceilalți prizonieri, nu-l încurajase nici unul să se apuce de așa ceva, pentru că nu se punea doar pe el în primejdie, ci pe noi toți. Până în ziua de astăzi, rămân câteva întrebări pentru care nu există răspuns: Unde și-a ținut ascuns jurnalul? Cum a făcut, ca să-l treacă prin toate controalele?“ (Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, pp. 12–13). Totuși, Gustav a dezvăluit că, la un moment dat, când făcea curățenie în baracă, îl ascundea sub priciuri, iar când era dus la munci exterioare, îl purta cu sine (Fritz Kleinmann, interviu din 1997).

Această relatare se bazează, în primul rând, pe jurnalul ținut de Gustav Kleinmann și pe rememorările lui Fritz, cu detalii suplimentare legate de circumstanțe, din alte surse (de exemplu, din Hackett, *The Buchenwald Report*; Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*; mărturia B.192, AWK).

Supraveghetor din rândurile prizonierilor unui lagăr de concentrare, pe care cei de la SS îl desemnau să supervizeze munca forțată sau să îndeplinească funcții administrative. Termenul are o etimologie neclară, putând avea mai multe proveniențe: să fie o abreviere a expresiei *Kameradschafts Polizei* („Poliția de Camaraderie“), să fie o abreviere a cuvântului francez *caporal* sau să reia, în grafie germană, cuvântul italian *capo* („mai-mare, șef, căpetenie“ – *n.trad.*).

După cum spunea Himmler, sarcina unui *kapo* era „să aibă grijă ca muncile să fie prestate… Dacă nu mai suntem satisfăcuți de cum se achită de sarcini, îi luăm funcția de *kapo*, și se întoarce printre ceilalți deținuți. Știe că ei or să-l omoare în bătaie, încă din prima noapte“ (citat de Rees în *The Holocaust: A New History*, p. 79).

Cifră avansată pe baza dimensiunilor unui vagonet și a densității medii a calcarului zdrobit, de circa 1.550 kg/m^3. Diferite surse dau ca variind între șaisprezece și douăzeci-și-șase numărul de oameni puși să împingă ori să tragă fiecare asemenea vagonet.

Gustav numea locul respectiv *Todes-Holzbaracke* („Baraca de lemn a morții“), prin această denumire vrând, probabil, să desemneze o clădire în care erau ținuți evreii bolnavi, după ce fusese interzisă, în septembrie 1939, cazarea lor în infirmeria prizonierilor (baraca numărul 2, din colțul de sud-vest al lagărului, în care se intra de pe platoul de apel). Vezi Emil Carlebach, în Hackett, *The Buchenwald Report*, p. 162.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 96.

Stefan Heymann, în Hackett, *The Buchenwald Report*, p. 253.

Aproximativ: „Beciul Berăriei Municipale“ (*germ. – n.trad.*).

Nigel Jones, *Countdown to Valkyrie: The July Plot to Assassinate Hitler*, pp. 103–105.

Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, p. 220.

Hackett, The Buchenwald Report, p. 51; Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 119.

Hackett, *The Buchenwald Report*, pp. 231, 252–253; Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, p. 220.

Fritz Kleinmann, citat de Monika Horsky, în *Man muß darüber reden. Schüler fragen KZ-Häftlinge*, pp. 48–49, pasaj reprodus în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 16, notă.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 108–109; mărturia B.192, AWK.

Heller a funcționat mai târziu ca doctor la Auschwitz. A supraviețuit Holocaustului și a emigrat în Statele Unite. Dintre foștii săi colegi de prizonierat, unul își amintea că „…era un om foarte de treabă. Dacă putea să ajute pe cineva, nu stătea pe gânduri“ (necrolog, *Chicago Tribune*, 29 septembrie 2001).

Hackett, *The Buchenwald Report*, pp. 60–64.

Prizonierul Walter Poller, citat de Marco Pukrop în *Die SS-Karrieren von Dr. Wilhelm Berndt und Dr. Walter Döhrn. Ein Beitrag zu den unbekannten KZ-Ärzten der Vorkriegszeit*, p. 79.

Relatând acest episod (în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 48), Fritz pare să sugereze că vocea lui doar se prefăcea c-ar fi fost „plângăcioasă și disperată“ (*weinender und verzweifelter*).

Jurnalul lui Gustav se dovedește greu de interpretat aici: *(Am) nächsten Tag kriege (ich) einen Posten als Reiniger im Klosett, habe 4 Öfen zu heizen…* [„(În) ziua următoare, capăt un post de curățitor de latrină, am 4 sobe de încălzit…“ – *n.trad.*] „Latrină“ se poate referi ori la cea din lagărul mic, ori, poate, la cea din baraca situată în lagărul mare, cea care fusese defectă mai înainte, din cauza lipsei de apă (vezi Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 86). În cazul „sobelor“ (de gătit sau de ars), identificarea e și mai dificilă: cel mai probabil este că făceau parte din zona de bucătărie sau din blocul-spălător. Nu erau, în tot cazul, cuptoare de incinerare, pentru că lagărul de la Buchenwald nu a primit așa ceva decât în vara lui 1942 (*ibidem*, p. 141).

Notă despre utilizarea forței de muncă, nedatată, LJL; recensământul din Anglia și Țara Galilor din 1911; descriere și detalii din lista de pasageri a vasului SS *Carinthia*, 2 octombrie 1936, PNY; Oficiul Arhivelor Generale, registrul pe anul 1939, Arhivele Naționale, Kew. Morris și Rebecca Brostoff erau născuți la Białystok (astăzi, în Polonia) în jurul anului 1878 și emigraseră în Marea Britanie anterior anului 1911. În 1939, locuiau pe Street Lane, la nr. 373.

Fișa de înregistrare nr. 46/01063–4, HOI. Nu s-a găsit o fișă de înregistrare din această perioadă pe numele lui Richard Paltenhoffer, dar e de presupus că și el fusese repartizat în Categoria C.

E vorba de primele opt luni din al Doilea Război Mondial, de la începutul lui septembrie 1939, când Marea Britanie a declarat război Germaniei, până în mai 1940, când trupele germane au invadat Franța, perioadă în care, pe frontul de Vest, nu s-a petrecut aproape nimic (*n.trad.*).

Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, pp. 147–151; Cesarani, *Final Solution…*, pp. 164–165; Wünschmann, *Before Auschwitz…*, p. 186.

Sosit la Dachau pe 24 iunie 1938, Richard Paltenhoffer a fost prizonierul cu numărul 16865 (registrul deținuților, PGD). Pe 23 septembrie 1938, a fost transferat la Buchenwald, unde i-a fost atribuit numărul de prizonier 9520, și repartizat mai întâi în baraca numărul 16, ulterior în baraca numărul 14 (registrul deținuților, PGB).

Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, pp. 181–184.

Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, p. 186.

A.R. Samuel, scrisoare către David Makovski, 25 mai 1939, LJW; certificat de căsătorie, GRO; Montague Burton, scrisoare către David Makovski, 26 februarie 1940, LJL; Nicholas Mark Burkitt, *British Society and the Jews*, p. 108. Firma respectivă se numea Rakusen Ltd. și mai există încă; prima locuință a lui Richard a fost pe Terasa Brunswick, nr. 9.

Istorie biografică, LJW; vezi Anthony Grenville, *Anglo-Jewry and the Jewish Refugees from Nazism*. Ramura din Leeds a Comitetului Refugiaților Evrei era condusă de David Makovski, care avea un atelier de croitorie în oraș. Era știut de toți pentru temperamentul său, câteodată irascibil, și pentru convingerea că fiecare trebuia să-și cunoască locul în societate și să facă bine să stea la locul lui.

B. Neuwirth, scrisoare adresată lui Richard Paltenhoffer, 16 februarie 1940; Comisia de Control, scrisoare către Oficiul Căsătoriilor, 20 februarie 1940, LJL.

Gustav a înregistrat aceste injurii în poemul său, *Caleidoscop de carieră* (vezi mai jos în acest capitol).

În total, 1.235 de prizonieri au murit la Buchenwald în 1939, cei mai mulți în ultimul trimestru al anului (Hackett, *The Buchenwald Report*, p. 114).

Succesiunea evenimentelor din această perioadă (inclusiv repartizarea precisă pe barăci) este oarecum diferită, în jurnalul ținut de Gustav și în rememorările lui Fritz Kleinmann. Relatarea oferită aici le reconciliază pe cele două.

„Stejarul lui Goethe" a fost vătămat de o bombă lansată de Aliați în 1944, iar ulterior doborât. Chiar și așa, ciotul său a rămas în același loc.

Metoda de tortură se numește *strappado* și a fost introdusă de Inchiziție. Consecințele ei sunt dislocarea umerilor și chiar moartea, dacă omul torturat este lăsat să atârne prea mult în poziția respectivă (*n.trad.*).

Fritz Kleinmann, în interviul din 1997. Simplul fapt de a fi fost evreu a devenit un motiv suficient pentru a fi trimis în lagăre abia mult mai târziu; în această perioadă, regimul nazist făcea eforturi pentru a-i forța pe evrei să emigreze, inclusiv pe cei deja deținuți în lagăre – acestora li se dădea drumul, dacă obțineau documentele necesare pentru a emigra.

Fragment din *Caleidoscop de carieră*, poem de Gustav Kleinmann. Traducerea încearcă să redea cât mai fidel originalul german: *Klick-klack Hammerschlag, / klick-klack Jammertag. / Sklavenseelen, Elendsknochen, / dalli und den Stein gebrochen*.

Originalul german al lui Gustav: *Klick-klack Hammerschlag, / klick-klack Jammertag. / Sieh nur diesen Jammerlappen / winselnd um die Steine tappen*.

Și Gustav, și Fritz îl menționează pe Herzog, spunându-i „Hans" pe numele mic, dar, potrivit lui Stein (*Buchenwald Concentration Camp…*, p. 299), acesta se mai numea Johann. Pentru alte relatări de martor ocular ale caracterului și comportamentului acestui Herzog, vezi declarațiile din cartea lui Hackett, *The Buchenwald Report*, pp. 159, 174–175 și 234. Deși s-a zvonit c-ar fi fost ucis mai târziu de un fost deținut, Herzog și-a continuat cariera criminală mult timp după aceea.

Originalul german al lui Gustav: *Klatsch – er liegt auf allen Vieren, / doch der Hund will nicht krepieren!*

Originalul german al lui Gustav: *Es rattert der Brecher tagaus und tagein, / er rattert und rattert und bricht das Gestein, / zermalt es zu Schotter und Stunde auf Stund' / frißt Schaufel um Schaufel sein gieriger Mund. / Und die, die ihn füttern mit Müh und mit Fleiß, / sie wissen er frißt nur – doch satt wird er nie. / Erst frißt er die Steine und dann frißt er sie.*

Edith Kurzweil, *Nazi Laws and Jewish Lives: Letters from Vienna*, p. 153.

Relatarea se găsește în Arad, Gutman și Margaliot, *Documents on the Holocaust…*, pp. 143–144.

Rabinovici, *Eichmann's Jews…*, pp. 87 *sqq.*

Lista de pasageri de pe vasul SS *Veendam*, 24 ianuarie 1940, PNY; recensământul populației din Statele Unite, 1940, NARA; Alfred Bienenwald, cerere de acordare a pașaportului american, 1919, NARA. Verii pe care-i avea Tini în America erau Bettina Prifer și fratele ei, Alfred Bienenwald. Mama lor, Netti, originară din Ungaria, pare să fi fost soră cu mama lui Tini, Eva, născută Schwarz (Bettina Bienenwald, certificat de naștere, 20 octombrie 1899, *Geburtsbuch und Geburtsanzeigen* [Registrul nașterilor și Anunțurile de nașteri], IKA).

Recensământul populației din Statele Unite, 1940, NARA.

Memorandum al Departamentului de Stat al Statelor Unite din 26 iunie 1940, în David S. Wyman, *America and the Holocaust*, vol. IV, p. 1; vezi și *ibidem*, p. v.

Gustav și Fritz n-au înțeles niciodată de unde făcuse Tini rost de bani, de vreme ce nu avea voie să lucreze. În realitate, ea mai presta ocazional câte o muncă (scrisori către Kurt Kleinmann, 1941, DKK) și mai primea câte ceva, probabil, de la rudele mai înstărite.

Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 69; fișa de înregistrare a prizonierului de la Buchenwald nr. 1.1.5.3/6283376, ITS; certificatul de naștere al Jeanettei Rottenstein, 13 iulie 1890, în *Geburtsbuch*, IKA.

Termenul „neamuri" se referă, în *Vechiul Testament*, la populațiile ne-evreiești, cu care israeliții veneau, totuși, în contact (*n.trad.*).

Fritz a fost mutat la sectorul de grădinărit pe 5 aprilie 1940 (fișa de înregistrare a prizonierului de la Buchenwald nr. 1.1.5.3/6283377, ITS).

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 44–45, 307; Hackett, *The Buchenwald Report*, p. 34. Numele mic al lui Hackmann este citat ca fiind când Hermann, când Heinrich. El a fost condamnat mai târziu chiar de SS, pentru delapidare.

Textual: „comandant de baracă" (*germ.*), membru al gărzilor SS, care comanda o baracă dintr-un lagăr (*n.trad.*).

Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, pp. 47, 49. Fritz își menționează propria înălțime de pe atunci, de 1 metru și 45 cm. Dar, în fotografia de familie din 1938, în care avea paisprezece ani, apărea doar cu puțin mai scund, în comparație cu sora lui adultă Edith (care avea 1 metru și 57 cm, potrivit pașaportului ei – vezi DPP). Probabil că Fritz mai crescuse puțin în răstimpul de un an și șase luni, cât trecuse de atunci, așa că trebuia să fi depășit înălțimea de 1 metru și 52 cm, spre sfârșitul anului 1939.

Gustav Herzog s-a născut la Viena, la 12 ianuarie 1908 (intrare Gustav Herzog, 68485, AMP).

Stefan Heymann s-a născut la Mannheim, în Germania, la 14 martie 1896 (intrare Stefan Heymann, 68488, AMP).

Anton Semionovici Makarenko (1888–1939), pedagog și scriitor rus, apoi sovietic, un teoretician al coloniilor de muncă, văzute ca instrumente pedagogice în educația tinerilor. În cartea *Pedagogiceskaia poema* (*Poemul pedagogic*), publicată în trei părți în anii 1933–1935, narează istoria „Coloniei Gorki", o școală de reeducare pentru delincvenții juvenili, din anii 1920 (*n.trad.*).

Citat după Anton Makarenko, *Road to Life: An Epic of Education*, titlul variantei în limba engleză a originalului rus intitulat *Poemul pedagogic*, traducere disponibilă *online* la adresa: www.marxistsfr.org/reference/archive/makarenko/works/road2/ch01.html (accesată pe 2 mai 2017).

Textual: „O mică [piesă de] muzică nocturnă", titlul unei compoziții de muzică de cameră a lui Mozart, din 1787 (*n.trad.*).

Fritz Kleinmann, în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 54.

Hackett, *The Buchenwald Report*, pp. 42, 336; Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 55.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 78.

Marcă de *eau de Cologne* (textual, în limba franceză: „apă de Colonie [Köln]"), produsă începând cu anul 1799 și denumită astfel după numărul magazinului de pe *Glockengasse* („Aleea Clopotelor") din Köln (*n.trad.*).

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 78–79.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 90.

Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 57. Temperamentul și obiceiurile acestui Schmidt, în general, sunt documentate de mărturiile multor foști deținuți, citate în Hackett, *The Buchenwald Report*.

Textual: „Arma aerului", denumire dată forțelor aeriene germane (*n.trad.*).

Textual: „Avuție comună", denumire dată încă, la vremea despre care e vorba, imperiului colonial britanic (*n.trad.*).

Cu toate că pretindeau a vorbi „în numele poporului", cei mai mulți britanici, de fapt, habar nu aveau de ce însemna o „coloană a cincea", până în ziua în care ziarul *Daily Mail* și-a declanșat campania (vezi Peter Gillman și Leni Gillman, *„Collar the Lot!": How Britain Interned and Expelled Its*

Wartime Refugees, pp. 78–79). Termenul „coloana a cincea“ își avea originile în Războiul Civil din Spania, din anii 1936–1939, când un general le-a spus jurnaliștilor că avea patru coloane de trupe, la care se adăuga o a „cincea coloană“, în tabăra inamicului.

Roger Kershaw, *„Collar the Lot!“: Britain's Policy of Internment During the Second World War*. Cei mai mulți refugiați evrei figurau în categoria C (scutiți de internare), cu toate că 6.700 dintre ei fuseseră trecuți în categoria B (supuși anumitor forme de restricționare), iar 569 fuseseră considerați niște amenințări și arestați. În realitate, însă, existau spioni și sabotori activi în Marea Britanie, dintre care zeci au fost, în cele din urmă, arestați și condamnați, dar majoritatea erau cetățeni britanici, născuți pe teritoriul Regatului Unit, nu imigranți.

Gillman și Gillman, *„Collar the Lot!“…*, p. 153; Kershaw, *„Collar the Lot!“…*

Winston Churchill, discurs în Camera Comunelor, 4 iunie 1940 (în *Hansard*, vol. 364 c. 794).

Gillman și Gillman, *„Collar the Lot!“…*, pp. 167 *sqq.*, 173 *sqq.*; Kershaw, *„Collar the Lot!“…*

Bernard Wasserstein, *Britain and the Jews of Europe, 1939–1945*, p. 108.

Wasserstein, *Britain and the Jews of Europe…*, p. 83.

Casa era situată pe Terasa Reginald, la nr. 15 (diverse scrisori, LJL). Pe aceeași arteră, dar la nr. 4, locuia Richard la vremea căsătoriei lor (certificat de căsătorie, GRO). Casele în stil victorian de pe Terasa Reginald au fost demolate în anii 1980.

Comitetul Refugiaților Evrei din Leeds, scrisoare către Oficiul pentru Afaceri Interne, 18 martie 1940, LJL. Doamna Green locuia în Grădina St.Martin, la nr. 57.

Comitetele Refugiaților Evrei de la Londra și Leeds, schimb de scrisori, 7 și 13 iunie 1940, LJL.

Gillman și Gillman, *„Collar the Lot!“…*, pp. 113, 133. Edith se înarmase cu un certificat de la medicul ei curant, dr. Rummelsberg (24 aprilie 1940, LJL), probabil obținut dintr-un motiv oarecare legat de munca ei sau de solicitarea de emigrare.

London, *Whitehall and the Jews…*, p. 171.

Nu există date documentare în legătură cu locul unde a fost internat Richard Paltenhoffer. Dosarul lui de caz pare să se fi numărat printre cele ulterior distruse meticulos chiar de Oficiul pentru Afaceri Interne (vezi baza de date www.discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C9246 – accesată pe 30 septembrie 2017).

Secretarul organizației Joint, scrisoare către Edith Paltenhoffer, 30 august 1940, LJL.

Secretarul organizației Joint, scrisoare către Edith Paltenhoffer, 4 septembrie 1940, LJL.

Oficiul pentru Afaceri Interne, scrisoare către Comitetul Refugiaților Evrei de la Leeds, 16 septembrie 1940, LJL.

Victor Cazalet în Camera Comunelor, 22 august 1940, în *Hansard*, vol. 364 c. 1534.

Rhys Davies în Camera Comunelor, 22 august 1940, în *Hansard*, vol. 364 c. 1529.

Oficiul pentru Afaceri Interne, scrisoare către Comitetul Refugiaților Evrei de la Leeds, 23 septembrie 1940, LJL. Eliberarea lui Richard fusese aprobată pe 16 septembrie (fișă de la dosar 270/00271, HOI).

Citat în Jerry Silverman, *The Undying Flame: Ballads and Songs of the Holocaust*, p. 15.

Citat în Silverman, The Undying Flame…, p. 15.

Manfred Langer, în Hackett, *The Buchenwald Report*, pp. 169–170.

Citat în Silverman, *The Undying Flame…*, p. 15. Leopoldi a supraviețuit Holocaustului, în schimb Löhner-Beda și-a găsit sfârșitul la Auschwitz, în 1942.

Hermann Wilhelm Göring (1893–1946), din 1940, după invadarea Franței, mareșal al *Reich*-ului german, rang superior întregii ierarhii militare (*n.trad.*).

Hackett, *The Buchenwald Report*, p. 42.

Se pare că Fritz a fost transferat la sectorul de construcții pe 20 august 1940, după ce a petrecut patru luni la grădinile de legume (fișa de înregistrare a prizonierului de la Buchenwald nr. 1.1.5.3/6283377, ITS).

Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 72.

„Proeminenții“ din baraca numărul 17 aveau statuturi de rang mediu, totuși. Regimul nazist își ținea prizonierii politici de rang realmente înalt – foști prim-miniștri, președinți și capete încoronate ale țărilor cucerite – în izolare, adeseori în incinte secrete speciale din interiorul lagărelor de concentrare. Locul respectiv de la Buchenwald era o incintă zidită, din crângul de molid situat în fața cazărmii celor de la SS.

Mohandas Karamchand (1869–1948), zis *Mahatma* („Sufletul cel Mare“) Gandhi, om politic indian, care a introdus conceptul de rezistență non-violentă în lupta pentru obținerea independenței Indiei de Imperiul Britanic (*n.trad.*).

Gedenkstätte Buchenwald (Monumentele comemorative de la Buchenwald), www.buchenwald.de/en/1218/ (*site* accesat pe 14 mai 2017); Ulrich Weinzierl, în *Die Welt*, 1 aprilie 2005. Transferat la Dachau în octombrie 1940, Fritz Grünbaum a murit acolo, în ziua de 14 ianuarie 1941.

Titlul original: *Das Land des Lächelns*, operetă în trei acte, prezentată pentru prima oară la Viena, în 1923 (*n.trad.*).

Titlul original: *Ich hab' mein Herz in Heidelberg verloren*, cântec din 1925 al compozitorului austriac Raimund Friedrich Vesely (1900–1954 – *n.trad.*).

Adept al concepțiilor lui Lev Davidovici Bronstein (1879–1940), zis Lev Troțki, revoluționar și politician sovietic, teoretician al marxismului, asasinat de oamenii lui Stalin, în Mexic (*n.trad.*).

Tomas Plänkers, *Ernst Federn: Vertreibung und Rückkehr. Interviews zur Geschichte Ernst Federns und der Psychoanalyse*, p. 158. Ernst Federn a supraviețuit la Buchenwald până la eliberare, în 1945; și-a continuat cariera în psihanaliză și a murit în 2007.

Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 59.

Wachsman, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, pp. 224–225.

Wachsman, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, p. 225. Incinerarea este interzisă de legea iudaică, și rămășițele incinerate sunt interzise în cimitire. Totuși, sunt exceptate cazurile celor incinerați împotriva voinței lor, iar cenușa trimisă familiilor din lagărele de concentrare a fost îngăduită în cimitirele evreiești, de la bun început.

Tini Kleinmann, scrisoare către Comitetul pentru Ajutorarea Evreilor Germani, New York, martie 1941, DKK.

Margaret E. Jones, scrisoare către AFSC, noiembrie 1940, în Wyman, *America and the Holocaust*, vol. IV, p. 3.

Consulii, care nu erau nevoiți să dea ochii ei înșiși cu solicitanții de vize, erau, în general, niște inimi împietrite, ba chiar sprijineau restricțiile antisemite în legătură cu imigrația, deși se pronunțau public împotriva regimului antisemit nazist (Bat-Ami Zucker, *In Search of Refuge: Jews and US Consuls in Nazi Germany, 1933–1941*, pp. 172–174). Consulatul american de la Viena era mai înțelegător decât cele mai multe și dispus, într-o oarecare măsură, să forțeze regulile (*ibidem*, p. 167).

Tini Kleinmann, scrisoare către Comitetul pentru Ajutorarea Evreilor Germani, New York, martie 1941, DKK.

Acest episod se bazează, în parte, pe interviurile pe care le-a dat Kurt Kleinmann, pe relatările scrise de el și pe scrisori pe care le-a primit de la Tini Kleinmann, în iulie 1941, DKK; pe notițele lui Fritz Kleinmann, DRG; și pe date din listele de pasageri și membri ai echipajului de pe vaporul SS *Siboney*, 27 martie 1941, PNY.

O relatare a unei asemenea plecări de la Viena se găsește în Ruth Maier, *Ruth Maier's Diary: A Young Girl's Life under Nazism*, pp. 112–113. Dacă trenul în care s-a urcat Kurt avea oră de plecare seara, Tini și Herta n-ar fi avut voie să-l însoțească nici măcar până la gară, din cauza interdicției de circulație; un prieten de familie sau o rudă, în tot cazul ne-evrei, ar fi trebuit să-l ducă până acolo.

Liniile de Export Americane, compania care deținea vasul în martie 1941 (*n.trad.*).

La data întâmplărilor descrise în aceste pagini, americanii erau încă în stare de neutralitate: abia după data de 7 decembrie 1941, când s-a produs atacul japonez de la Pearl Harbor, Statele Unite au declarat oficial război așa-numitei Axe formate din Japonia, Italia și Germania (*n.trad.*).

Într-o traducere aproximativă: „Fă-mi o turtă, fă-mi o turtă, ucenicule brutar"; este unul dintre cele mai vechi exemple de poezioare pentru copii, care s-au păstrat în fondul de creații populare în limba engleză (*n.trad.*).

Vezi listele cu pasagerii și membrii echipajului de pe SS *Siboney*, 27 martie 1941, PNY.

În ciuda eforturilor întreprinse de autorul cărții de față, de însuşi Kurt şi de organizația *One Thousand Children* („O mie de copii") de a-i regăsi pe Irmgard Salomon şi Karl Kohn, până în prezent nu a putut fi obținută nici o informație referitoare la viețile celor doi, ulterioare momentului despărțirii de Kurt Kleinmann.

Descrierea provine din registrele Sistemului de Selecție pentru Serviciul Militar, Registrul de Grup nr. 147, NARA.

Apelativul *Uncle Sam* desemnează întruchiparea statului american însuși (de la intițialele *U.S.*), ca un bărbat cu trăsături severe, îmbrăcat cu o ținută care trimite la drapelul național. Personajul ar fi fost inventat în timpul războiului din 1812–1815 dintre SUA și Marea Britanie și l-ar fi avut ca model pe un anume Samuel Wilson (1766–1854), negustor de carne din orașul Troy (Troia), statul New York (*n.trad.*).

Sau *masortim*, în comunitățile evreiești, altele decât cele nord-americane.

Nici o relatare a omorului respectiv (jurnalul ținut de Gustav Kleinmann; Emil Carlebach și Herbert Mindus, în Hackett, *The Buchenwald Report*, pp. 164, 171–172; Erich Fein și Karl Flanner, *Rot-Weiss-Rot in Buchenwald*, p. 74) nu menționează ce anume a determinat gestul ucigaș al sergentului SS Abraham.

Cesarani, *Final Solution…*, p. 317; Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 81–83; Fritz Kleinmann, în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, pp. 77–79.

Herbert Mindus afirmă (în Hackett, *The Buchenwald Report*, pp. 171–172) că Hamber muncea în sectorul de construcții și sugerează că incidentul s-a petrecut pe șantierul garajului celor de la SS. Totuși, relatarea lui a fost scrisă patru ani mai târziu, în timp ce jurnalul ținut de Gustav Kleinmann a fost contemporan cu evenimentele și, probabil, mai precis, chiar dacă oferă mai puține detalii. Gustav susține că Hamber făcea parte din coloana de tractare (vezi și Fein și Flanner, *Rot-Weiss-Rot in Buchenwald*, p. 74) și că incidentul s-a petrecut într-o parte excavată a Departamentului de Afaceri Economice. Unele relatări (Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 288) îl plasează spre sfârșitul anului 1940, dar el a avut loc, de fapt, în primăvara lui 1941.

Eduard era trecut în registre sub numele Edmund (Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 298), dar toată lumea îl știa drept Eduard (de exemplu, Fritz Kleinmann, în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 81; Herbert Mindus, în Hackett, *The Buchenwald Report*, p. 171).

Relatare a lui Emil Carlebach, în Hackett, *The Buchenwald Report*, p. 164.

Ibidem.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 298.

Denumire dată unei funcții semi-oficiale aflate, ca rang, în subordinea unui *kapo*.

Aici, Gustav se exprimă enigmatic: folosește cuvântul *Aktion*, cu sensul de „campanie" sau „operațiune specială", dând a se înțelege că avea în minte un soi oarecare de rezistență concertată, în rândurile coloanei de tractare, *acțiune* condusă de Eduard Hamber. Totuși, scrierea lui este mai mult decât eliptică, probabil pentru că, deși simplul fapt de a fi ținut un jurnal era totuna cu o certă condamnare la moarte pentru el, dacă era descoperit, consecințele ar fi fost cu mult mai rele, dacă jurnalul respectiv mai conținea și probe în legătură cu activitățile celor de la SS.

Tini Kleinmann, scrisoare către Kurt Kleinmann, 15 iulie 1941, DKK.

Ordin din 14 mai 1941, în Gold, *Geschichte der Juden in Wien…*, pp. 106–107.

Cesarani, *Final Solution…*, p. 443.

Rabinovici, *Eichmann's Jews…*, p. 136.

Cesarani, *Final Solution…*, p. 418.

Tini Kleinmann, scrisoare către Kurt Kleinmann, 5 august 1941, DKK.

Tini Kleinmann, scrisoare către Kurt Kleinmann, 15 iulie 1941, DKK.

Tini Kleinmann, scrisori către Kurt Kleinmann, iulie–august 1941, DKK.

Fișele de înregistrare a prizonierilor de la Buchenwald n-rele 1.1.5.3/ 6283389, respectiv 1.1.5.3/6283376, ITS. Fișele indică patru pachete pentru care s-a semnat în decursul anului 1941 – câte unul pentru Gustav și Fritz pe 3 mai, unul pentru Fritz pe 22 octombrie și unul pentru Gustav pe 16 noiembrie. Toate conțineau obiecte de îmbrăcăminte.

În originalul german al jurnalului ținut de Gustav: *Wir sind die Unzertrennlichen* – textual: „Suntem inseparabilii". În limba germană, termenul este folosit pentru păsările zise peruși, o specie de papagali care formează cupluri monogame perene. Este și titlul german al filmului *Inseparabilii* (1988), în regia lui David Cronenberg, despre doi frați gemeni identici.

William L. Shirer, în Cesarani, *Final Solution…*, p. 285.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 124–126; Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, pp. 248–258; Cesarani, *Final Solution…*, pp. 284–286.

Doctorul SS Waldemar Hoven, în Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 124.

Gustav datează acest episod în august 1941. În mod normal, prezintă datele cu multă acuratețe, dar aici se pare că descria evenimentele din primăvară și vară la modul retrospectiv – probabil la sfârșitul anului –, drept care cronologia și cifrele lui referitoare la această perioadă nu sunt foarte precise.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 59.

Otto Kipp, în Hackett, *The Buchenwald Report*, p. 212.

Infirmierul SS Ferdinand Römhild, în Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 126.

Ce-i drept, mulți dintre conducătorii bolșevici revoluționari din 1917 fuseseră evrei, și la fel de adevărat este că regimul sovietic îi eliberase pe evreii ruși de oprimarea antisemită a regimului țarist. Dar pretinsa conexiune dintre evreimea mondială și comunism era doar o fantezie din mintea ideologilor naziști, un banal echivalent modern al acuzației cu asasinarea de copii creștini de către evrei, pentru a le folosi sângele în ritualurile lor.

Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, p. 260.

Gustav Kleinmann plasează acest moment, în jurnalul său, pe 15 iunie. Datarea lui este imposibilă, însă, de vreme ce războiul dintre Germania și Uniunea Sovietică a izbucnit abia pe 22 iunie. Este, și acesta, un exemplu de cum a greșit Gustav datările pentru evenimentele din cursul anului 1941, pentru că a scris despre ele din memorie, la sfârșitul anului (vezi nota 255, p. 185). Cu excepția datei, toate celelalte amănunte ale relatării sale sunt coroborate cu cele din multe alte surse.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 121–124; Hackett, *The Buchenwald Report*, pp. 236 *sqq*.; Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, pp. 258 *sqq*. Denumirea „Comando 99" făcea referire la numărul de telefon de la grajduri.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 85; Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, pp. 277 *sqq*.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 121–123.

Gustav a folosit cuvântul *Justifizierungen* („justificări"), un eufemism folosit uneori pentru execuțiile sumare, a cărui traducere nu poate fi decât aproximativă.

Fritz Kleinmann, în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 12, notă.

Narodnîi Komissariat Vnutrennih Del – Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne, denumire dată poliției secrete sovietice, condusă la vremea respectivă de Lavrenti Pavlovici Beria (1899–1953), care-și avea sediul în clădirea închisorii *Lubianka* din Moscova (*n.trad.*).

Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, pp. 270–271. Un efect asemănător fusese remarcat în rândurile comandourilor morții de pe frontul de Est, așa-numitele *Einsatzgruppen* („grupe de intervenție"): împușcarea multor victime de la mică distanță, într-un interval de timp prelungit, îi traumatiza chiar și pe SS-iștii cei mai duri și mai devotați (Cesarani, *Final Solution…*, p. 390). Acesta a fost unul dintre motivele pentru care s-a trecut la utilizarea camerelor de gazare în lagărele de concentrare și la obligarea unor echipe de prizonieri (așa-numitele *Sonderkommandos* – „echipe specializate") să manevreze cadavrele.

Mai târziu cunoscut sub numele de Ding-Schuler. [Erwin Oskar Ding-Schuler (1912–1945) avea rangul de SS-*Sturmbannführer* (echivalent cu cel de maior) și a făcut experimente medicale pe circa o mie de deținuți. S-a spânzurat la vârsta de treizeci-și-doi de ani (*n.trad.*)]

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 58–59; declarații ale martorilor, în Hackett, *The Buchenwald Report*, pp. 71, 210, 230; Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, p. 435.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 58.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 200–203; Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, p. 435. Serurile cu tifos administrate acolo fuseseră concepute în colaborare de SS, de compania chimică IG Farben și de *Wehrmacht*, cu scopul de a produce un vaccin pentru soldații germani care luptau pe frontul de Est, unde tifosul devenise endemic.

Fritz Kleinmann, în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, pp. 79–80.

Völkischer Beobachter, în Cesarani, *Final Solution…*, p. 421.

Rees, *The Holocaust: A New History*, p. 231; Cesarani, *Final Solution…*, pp. 421 *sqq.*; note cu privire la numărul de intrare 2005.506.3, de la Muzeul de Comemorare a Holocaustului din Statele Unite ale Americii, la adresa: www.collections.ushmm.org/search/catalog/irn523540 (accesată pe 30 mai 2017).

Rabinovici, *Eichmann's Jews…*, pp. 110–111.

Tini Kleinmann, scrisoare către Samuel Barnet, 19 iulie 1941, DKK.

Fritz Kleinmann, în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 83.

Rees, *The Holocaust: A New History*, p. 231; Cesarani, *Final Solution…*, pp. 422 *sqq*.

Ordinul lui Heinrich Müller, de la RSHA (*Reichssicherheitshauptamt* – Oficiul Principal pentru Siguranța *Reich*-ului), 23 octombrie 1941, în Arad, Gutman și Margaliot, *Documents on the Holocaust…*, pp. 153–154.

Michael Dror, „News from the Archives", în *Yad Vashem Jerusalem*, 81, octombrie 2016, p. 22. Arnold Frankfurter a murit la Buchenwald, fie pe 14 februarie (Felix Czeike, *Historisches Lexikon Wien*, vol. 2, p. 357), fie pe 10/19 martie 1942 (Felicitas Heimann-Jelinek, Lothar Hölbling și Ingo Zechner, *Ordnung muss sein: Das Archiv der Israelitischen Kultusgemeinde Wien*, p. 152). Acesta îi căsătorise pe Gustav Kleinmann și Tini Rottenstein la Viena, în ziua de 8 mai 1917 (Dieter J. Hecht, *„Der König rief, und alle, alle kamen": Jewish Military Chaplains on Duty in the Austro-Hungarian Army During World War I*, pp. 209–210).

Fritz Kleinmann, în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 82.

Cesarani, *Final Solution…*, pp. 445–449.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 128.

Hermann Einziger, în Hackett, *The Buchenwald Report*, p. 189.

Gustav afirmă clar că Greuel a fost sergentul SS implicat. El creează o confuzie, însă, fiindcă pare să spună că incidentul s-a petrecut în timpul unui „transport de pietriș de la concasor". Totuși, este vorba de această întâmplare în contextul în care scrie despre cum erau transportate trunchiuri de

copaci din pădure. E de presupus că echipa lui lucra cu ambele materiale, alternativ. Faptul că unii dintre oamenii lui Gustav nu transportau nimic, în situația respectivă, sugerează că incidentul a survenit în timpul transportării de bușteni, și nu de pietriș (care s-ar fi făcut cu vagonetul).

Robert Siewert și Josef Schappe, în Hackett, *The Buchenwald Report*, pp. 153, 160.

Fritz afirmă că Leopold Moses a plecat la Natzweiler în 1941 (vezi Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 50). Totuși, la vremea respectivă, lagărul de la Natzweiler avea un număr foarte mic de prizonieri (transferați de la Sachsenhausen); abia în primăvara lui 1942, au început să fie trimise acolo contingente mari (Jean-Marc Dreyfus, în G.P. Megargee [editor] – *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945*, vol. 1B, p. 1007).

Fritz Kleinmann, în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 82 (scrisoarea originală de la Tini, pe care Fritz nu a văzut-o, nu s-a păstrat).

Fostul teritoriu sovietic, aflat acum sub stăpânire germană, fusese împărțit în două Comisariate ale *Reich*-ului (*Reichskommissariat*): *Ostland* (Teritoriul de Est) și Ucraina. Dincolo de aceste regiuni, mai era o zonă de război încă și mai mare, în spatele liniei de front germane.

Instrucțiunile pentru deportații din *Altreich* [sau *Altes Reich* – Vechiul *Reich*, adică teritoriul Germaniei dinainte de 1938 (*n.trad.*)] și *Ostmark* [Marca de Est, denumire dată fostului stat austriac independent după *Anschluss*, între 1938 și 1942 (*n.trad.*)] în *Ostland* sunt detaliate în Cesarani, *Final Solution…*, p. 428; Christopher Browning, *The Origins of the Final Solution: The Evolution of Nazi Jewish Policy, September 1939 – March 1942 (Comprehensive History of the Holocaust)*, p. 381; și într-un memorandum din Arad, Gutman și Margaliot, *Documents on the Holocaust…*, pp. 159–161. Broșura cu instrucțiuni, împărțită supervizorilor transportului la Viena, este citată integral în Gold, *Geschichte der Juden in Wien…*, pp. 108–109. Relatarea unui deportat este dată în mărturia supraviețuitorului vienez Wolf Seiler (deportat la 6 mai 1942); documentul 854, DOW.

Transporturile de evrei către *Ostland* au început în noiembrie 1941; au fost șapte în acea lună, din mai multe orașe germane, inclusiv unul de la Viena (Alfred Gottwaldt, *Logik und Logistik von 1300 Eisenbahnkilometern* [*Logică și logistică pe o cale ferată lungă de 1.300 de kilometri*], în W. Barton [editor], *Ermordet in Maly Trostinec: Die österreichischen Opfer der Shoa in Weißrussland*, p. 54). Programul a fost întrerupt, din cauza cerințelor de logistică formulate de *Wehrmacht*, și reluat în luna mai 1942; de atunci până în octombrie același an, au mai fost nouă transporturi de la Viena, săptămânale în ultima parte a lui mai și în iunie (*ibidem*; vezi și Alfred Gottwaldt și Diana Schulle, *Die „Judendeportationen“ aus dem Deutschen Reich 1941–1945*, pp. 230 *sqq.*; Irene Sagel-Grande, H.H. Fuchs și C.F. Rüter, *Justiz und NS-Verbrechen: Sammlung Deutscher Strafurteile wegen Nationalsozialistischer Tötungsverbrechen 1945–1966*, vol. XIX, pp. 192–196).

Fosta școală a fost utilizată la începutul anului 1941 și din octombrie 1941 până în octombrie 1942 ca lagăr de trecere (*Sammellager*; toate acestea erau organizate în clădiri ale unor foste școli) pentru evreii deportați (*n.trad.*).

Combinație de lagăr de concentrare și ghetou, înființat în orașul de astăzi Terezin, de pe teritoriul actualei Republici Cehe (*n.trad.*).

Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 69; fișa de înregistrare a prizonierului de la Buchenwald nr. 1.1.5.3/6283376, ITS.

Soțul Berthei fusese ucis în Primul Război Mondial, iar ea nu se recăsătorise (certificatul de naștere al Berthei Rottenstein, 29 aprilie 1887, *Geburtsbuch*, IKA); *Lehmanns Adressbuch* (*Anuarul lui Lehmann*) pentru Viena pe 1938, WLO; relatările despre pierderile de vieți omenești, în *Illustrierte Kronen Zeitung*, 4 iunie 1915, p. 6; K-u-k Kriegsministerium, *Verlustliste Nr 209 ausgegeben am 13.7.1915*, p. 54.

Nu se știe cu precizie cât de mult au fost ținute în *Sammellager* (lagărul de adunare/trecere) Tini și Herta Kleinmann; unii deportați așteptau câte o săptămână sau mai mult, dar, cum numerele de ordine pentru deportare ale celor două erau foarte ridicate (vezi nota 298, p. 209), probabil că li s-a notificat deportarea foarte târziu și nu aveau cum să fie ținute prea mult.

Încărcarea putea să dureze și peste cinci ore (vezi, de exemplu, raportul poliției asupra transportului Da 230, din octombrie 1942, DOW).

Deportaţii sunt enumeraţi în lista de plecare a celor de la Gestapo pentru transportul nr. 26 (Da 206), din 9 iunie 1942, 1.2.1.1/11203406, ITS; date limitate sunt disponibile şi în *Erfassung der Österreichischen Holocaustopfer* (Baza de Date a Victimelor Austriece ale Holocaustului), DOW şi YVS.

Tini Rottenstein s-a născut la 2 ianuarie 1893, în blocul de apartamente de pe *Kleine Stadtgutgasse* nr. 6, în apropiere de *Praterstern* (Intersecția Prater), conform Registrului de Nașteri pe anul 1893, IKA.

Aspangbahnhof – Gara Aspang – a fost demolată în 1976. O mică piață – *Platz der Opfer der Deportation* (Piața Victimelor Deportării) – se află acum pe locul fostei gări, comemorând, printr-un monument, miile de victime deportate din acea gară.

În octombrie 1938, în urma Conferinței de la München, Hitler a primit acordul celorlalte puteri europene (Franța, Italia, Marea Britanie), pentru a ocupa Ținutul Sudeților (*Sudetenland*), cu populație predominant germană. În martie 1939, Germania a invadat ce mai rămăsese din Ceho-Slovacia și a împărțit acel teritoriu în Protectoratul Boemiei și Moraviei și Republica Slovacă, stat clientelar al regimului nazist (*n.trad.*).

În urma Pactului Molotov-Ribbentrop, semnat la 23 august 1939, Germania a invadat Polonia cu trupe în ziua de 1 septembrie, iar Uniunea Sovietică, la 17 septembrie 1939. Țara a fost integral împărțită între cele două puteri invadatoare (*n.trad.*).

Astăzi, se numește *Zablocie in Żywiec* și e situat în Polonia.

Ruta este dată în Gottwaldt, *Logik und Logistik…*, din W. Barton (editor), *Ermordet in Maly Trostinec…*, pp. 48–51. Timpii sunt estimați după raportul poliției din Viena în privința transportului Da 230, din octombrie 1942, DOW.

Astăzi, Vawkavîsk, în Belarus.

La începutul războiului, divizia *Totenkopfverbände* (Unitățile „Cap-de-Mort“) a fost plasată sub comanda generală a corpului *Waffen-SS*. Veteranii personalului de gardă au fost trimiși să lupte pe frontul de Est. Au fost înlocuiți, în lagăre, de noi voluntari și de recruți. Însemnele cu capul-de-mort erau purtate la chipiu de toți SS-iștii, dar numai cei din unitățile propriu-zise „Cap-de-Mort“ le purtau și la gulere.

SiPo-SD era denumirea informală a unităților combinate pe care le formau poliția de securitate de la SS (*Sicherheitspolizei* – SiPo) și serviciul de siguranță (*Sicherheitsdienst* – SD). SiPo, la rândul ei o combinație între Gestapo și poliția criminală, era deja un serviciu defunct la vremea respectivă și fusese absorbită de RSHA (*Reichssicherheitshauptamt* – Oficiul Principal pentru Siguranța *Reich*-ului), dar formula se mai folosea încă pentru acele unități comune poliție-SD, care operau pe teritoriile răsăritene.

Mărturia supraviețuitorului Wolf Seiler (deportat la 6 mai 1942), documentul 854, DOW; mărturia lui Isaak Grünberg (deportat la 5 octombrie 1942), citat în Gottwaldt, *Logik und Logistik…*, din W. Barton (editor), *Ermordet in Maly Trostinec…*, p. 49.

Gottwaldt, *Logik und Logistik…*, în W. Barton (editor), *Ermordet in Maly Trostinec…*, p. 51.

Transportul care a părăsit Viena în ziua de 9 iunie 1942 este înregistrat ca sosind la Minsk fie sâmbătă, pe 13, fie luni, pe 15 iunie; rapoartele căilor ferate indică prima dată, în timp ce un raport al locotenentului SS Arlt (16 iunie 1942: dosarul 136 M.38, YVP) o indică pe cea de-a doua. Contestatarii Holocaustului au invocat această discrepanță, când au pus sub semnul întrebării

masacrele de la Malîi Trastianeț. De fapt, ea s-a datorat relațiilor de muncă din industrie: începând cu luna mai 1942, muncitorii feroviari de la Minsk nu mai aveau obligația de a munci în zilele de la sfârșit de săptămână, prin urmare trenurile care ajungeau într-o zi de sâmbătă erau parcate în gara de la Kojdanów, în suburbiile orașului bielorus, până luni dimineața (vezi Gottwaldt, *Logik und Logistik…*, în W. Barton [editor], *Ermordet in Maly Trostinec…*, p. 51).

Tini Kleinmann, scrisoare către Kurt Kleinmann din 5 august 1941, DKK.

Sursele utilizate aici au fost mai ales relatări secundare (Sybille Steinbacher, *Deportiert von Wien nach Minsk* [*Deportată de la Viena la Minsk*], în W. Barton [editor], *Ermordet in Maly Trostinec…*, pp. 31–38; Sagel-Grande, Fuchs și Rüter, *Justiz und NS-Verbrechen…*, pp. 192–196; Christian Gerlach, *Kalkulierte Morde: Die deutsche Wirtschafts- und Vernichtungspolitik in Weißrußland 1941 bis 1944*, pp. 747–760; Petra Rentrop, *Maly Trostinec als Tatort der „Endlösung“*, în W. Barton [editor], *Ermordet in Maly Trostinec…*, pp. 57–71; Mark Aarons, *War Criminals Welcome: Australia, a Sanctuary for Fugitive War Criminals Since 1945*, pp. 71–76), rapoarte oficiale (locotenent SS Arlt, 16 iunie 1942: dosarul 136 M.38, YVP) și mărturii personale furnizate de supraviețuitori (Wolf Seiler, documentul 854; DOW; Isaak Grünberg, citat în diverse cazuri precedente).

Rentrop, *Maly Trostinec als Tatort der „Endlösung“*, în W. Barton (editor), *Ermordet in Maly Trostinec…*, pp. 57–71 (aici, p. 64).

Arthur Nebe (1894–1945), al cărui rang în forțele de poliție era doar asimilat celor din structurile SS, a fost implicat în complotul pentru asasinarea lui Hitler din iulie 1944, fără să întreprindă nimic, de fapt, pentru că ordinele de acțiune nu au mai ajuns până la el. Ulterior, s-a ascuns, dar a fost prins și condamnat la moarte, după care a fost spânzurat cu o coardă de pian, de un cârlig de atârnat carnea, într-un abator (*n.trad.*).

Cesarani, *Final Solution…*, pp. 356 *sqq.*

Un asemenea comando specializat era, de fapt, un sector aparte al muncii forțate, din care făceau parte prizonieri ai lagărelor de concentrare, puși să manevreze victimele înaintea execuției și după aceea.

Steinbacher, *Deportiert von Wien nach Minsk*, în W. Barton (editor), *Ermordet in Maly Trostinec…*, pp. 31–38; Sagel-Grande, Fuchs și Rüter, *Justiz und NS-Verbrechen…*, pp. 192–196; Gerlach, *Kalkulierte Morde…*, pp. 747–760; Rentrop, *Maly Trostinec als Tatort der „Endlösung“*, în W. Barton (editor), *Ermordet in Maly Trostinec…*, pp. 57–71. Lagărul de concentrare de la Malîi Trastianeț este rar menționat în literatura generală despre Holocaust; nici măcar în lucrarea-mamut, în patru volume, a lui G.P. Megargee, *The USHMM Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945*, nu există o intrare separată pentru el, ci doar câteva referințe în articolul despre lagărul de la Minsk (vol. 2B, pp. 1234, 1236). Există multe variante ale scrierii acestei denumiri în diversele texte: în limba bielorusă modernă, i se spune *Malîi Trościeniec*; altele ar fi *Trostenets*, *Trostinets*, *Trostinec*, *Trostenez*, *Trastsianiets*, *Trascianec*. În limba germană, i se spune uneori *Klein Trostenez*.

Mărturia lui Wolf Seiler, documentul 854; DOW.

Sagel-Grande, Fuchs și Rüter, *Justiz und NS-Verbrechen…*, p. 194.

Aarons, *War Criminals Welcome…*, pp. 72–74.

Sagel-Grande, Fuchs și Rüter, *Justiz und NS-Verbrechen…*, p. 194.

Aarons, *War Criminals Welcome…*, pp. 72–74.

Rentrop, *Maly Trostinec als Tatort der „Endlösung“*, în W. Barton (editor), *Ermordet in Maly Trostinec…*, pp. 57–71 (aici, p. 65). Este posibil, de fapt, să fi existat până la opt camioane de gazare în Belarus, dar numai trei sau patru par să fi fost utilizate la Malîi Trastianeț (Gerlach, *Kalkulierte Morde…*, pp. 765–766).

Sagel-Grande, Fuchs și Rüter, *Justiz und NS-Verbrechen…*, pp. 194–195.

Locotenent SS Arlt, 16 iunie 1942: dosarul 136 M.38, YVP.

Tini se referea la această ieșire cu barca și la copilăria ei, în ultima scrisoare pe care i-a scris-o lui Kurt, din 15 iulie 1941, DKK.

În total, potrivit Arhivei Documentare a Rezistenței Austriece (*Dokumentationsarchiv des Österreichischen Widerstandes* – www.doew.at), în jur de 9.000 de evrei au fost deportați de la Viena în lagărul de la Malîi Trasțianeț. Nu se cunosc decât șaptesprezece supraviețuitori, dintre toți aceștia. Numărul total al celor uciși la Malîi Trasțianeț nu se cunoaște cu siguranță, dar estimările merg până la 200.000 de evrei germani, austrieci și bieloruși, plus prizonieri de război sovietici, omorâți acolo între 1941 și 1943, când lagărul a fost închis (Martin Gilbert, *The Holocaust: The Jewish Tragedy*, p. 886, nota 38).

Potrivit unei relatări oferite după război de prizonierul Hermann Einziger (în Hackett, *The Buchenwald Report*, p. 189), incidentul respectiv s-ar fi petrecut în aprilie, și lucrătorii care-și făceau sectoarele acolo ar fi cărat buștenii către lagăr cu mâinile goale. Totuși, Gustav, în jurnalul său (revenind, în 1942, la obișnuita sa precizie în materie cronologică), sugerează că era, de fapt, mai târziu (pe la mijlocul verii sau spre sfârșitul ei) și că buștenii erau încărcați într-un car. Einziger spune că Friedmann era din Mannheim; Gustav – că era din Kassel. Nici unul nu oferă vreun alt detaliu despre acel deținut.

Interdicția referitoare la primirea evreilor la infirmerie fusese ridicată la un moment dat, dar nu se știe când anume.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 138–139; Ludwig Scheinbrunn, în Hackett, *The Buchenwald Report*, pp. 215–216.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 36–37; Hackett, *The Buchenwald Report*, p. 313.

Ordin emis la 5 octombrie 1942, citat în Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, p. 128.

Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 128–129.

Asta s-a întâmplat la o săptămână întreagă după elaborarea listei, pe 8 octombrie 1942 (Stefan Heymann, în Hackett, *The Buchenwald Report*, p. 342).

Fritz nu explică acest lucru în amintirile sale. SS-iștii nu i-ar fi solicitat o asemenea recunoaștere, așa încât a fost, eventual, în beneficiul lui Siewert, pentru situația în care ar fi fost acuzat de complicitate la plecarea lui Fritz sau de a-l fi forțat să plece.

În Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 86, Fritz afirmă că într-un vagon încăpeau optzeci de oameni; totuși, comandantul Pister ceruse de la compania feroviară un tren format din zece vagoane de vite sau marfă, plus un vagon de pasageri, pentru personalul SS (Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 128–129). Fritz menționează data plecării ca fiind 18 octombrie și pe cea a sosirii la Auschwitz, ca fiind 20 octombrie, așadar decalat cu o zi.

Gustav folosește o expresie metaforică: *Himmelfahrtskommando*, care s-ar traduce, textual, prin „misiune de călătorie spre cer“, echivalentul german al unei „misiuni sinucigașe“ sau al unui „ordin de tip kamikaze“.

Partea a treia

LA AUSCHWITZ

CAPITOLUL 11

UN ORAȘ NUMIT OS'WIE˛CIM

מיחא

Un alt tren, un alt timp…

Gustav s-a trezit din picoteală, cu pleoapele răzbătute de lumina soarelui și cu nările pline de un amestec de mirosuri: de serj, de trupuri de bărbați nădușiți, de fum de tutun, de piele și de ulei de uns armele. În urechi, i se înghesuiau *tâgâdâm-tâgâdâm-tâgâdâm*-ul constant al trenului și vocile încâlcite ale atâtor camarazi, brusc ridicate și transformate în cântec. Erau în toane bune, băieții, cu toate că se îndreptau cu toții, probabil, către moarte. Gustav și-a frecat ceafa, care-l durea, pentru că-și rezemase capul de raniță, și și-a recuperat arma, care-i alunecase pe jos.

Ridicându-se în picioare și trăgând cu ochiul prin ferestruica laterală, a simțit pe obraz adierea caldă a verii și a reușit să discearnă parfumurile pajiștilor, când și când se mai risipea fumul scos de locomotivă. Câmpurile de grâu legănate de vânt erau în faza verde-aurie, în curs de coacere, pentru a fi recoltate. O clopotniță de biserică s-a ivit brusc într-o spărtură din creasta de coline, care se profila în depărtare; dincolo de ea, se înălțau munții Beskid înverziți, iar dincolo și de ei, se zăreau, ca o cortină fantomatică, Babia Góra – Munții Vrăjitoarelor. Era tocmai tărâmul copilăriei lui. După șase ani petrecuți la Viena, i se părea straniu, în felul aparte în care-ți revine brusc – și foarte vie – o amintire pe care o credeai de mult uitată.

Fusese recrutat în Armata Imperială-și-Regală austriacă în primăvara lui 1912, după ce împlinise douăzeci-și-unu de ani.[339] Fiind născut în Galiția, fusese repartizat în Regimentul 56 Infanterie, cu sediul în districtul Cracovia. Pentru cei mai mulți tineri din clasa muncitoare, serviciul militar era un interludiu bine-venit: le oferea condiții bune de trai și prilejul să-și mai lărgească orizonturile. Mulți erau neștiutori de carte și munceau pentru niște lefuri de nimic; majoritatea nu fuseseră niciodată mai departe de satul

următor. În Galiția, cei mai mulți nici nu vorbeau germana – și erau chiar și din cei care nu știau să spună cât era ceasul.[340] Gustav, cel puțin, văzuse lumea largă în mai mare măsură decât cei mai mulți dintre cei recrutați odată cu el, fiindcă trăise la Viena și vorbea polona și germana deopotrivă, dar era sărac, fiindcă-și făcea ucenicia de tapițer, așa încât armata îi oferise o anumită stabilitate. Avea parte și de un mediu incitant – imperiul austriac fusese odinioară cel mai mare din Europa, și Armata Imperială-și-Regală încă mai păstra vie și colorată vechea panoplie de husari și dragoni, în elegante uniforme de paradă și cu o pompă nesfârșită, de la nenumăratele drapele și stindarde cu vulturul bicefal, care fluturau peste toți și toate.

Lui Gustav, serviciul militar îi prilejuise o revenire în țara de baștină, primii doi ani petrecându-și-i într-un oraș-garnizoană de la nordul munților Beskid, cam la jumătatea drumului dintre satul său natal, Zabłocie, și Oświęcim, un orășel de la frontiera cu Prusia, plăcut, prosper, dar care altminteri nu ieșea în evidență sub nici o formă. Timp de doi ani, dusese o viață de cazarmă: toată ziua marșuri, făcut de bocanci cu cremă și lustruit de alămuri, cu câte un exercițiu de teren și niște manevre, din când în când. Și apoi, în 1914, când recruții anului 1912 se gândeau că nu mai aveau mult, până ar fi scăpat de armată și s-ar fi întors la fermele și atelierele lor, cu pragul bărbăției trecut – atunci izbucnise războiul.

Dintr-odată, Regimentul 56 Infanterie se trezise mobilizat și pornise în marș către gară, împreună cu tot restul Diviziei XII Infanterie, ca să se îmbarce în trenuri către orașul-fortăreață Przemyśl[341] – punctul de lansare al întregului regiment în acțiunea de pătrundere pe teritoriul rusesc[342]. Gustav și camarazii lui mărșăluiseră cu pas alert, deși aveau ranițele atât de grele, pe ritmul muzicii militare, care zbiera din toți bojocii marșul vibrant al lui Daun[343], în uniformele lor impecabile cenușii, cu o nuanță de verde-oțelit, cu mustățile ceruite, rânjindu-le fetelor de pe margine, care le făceau cu mâna de rămas-bun, și arătându-se atât de satisfăcuți de ei înșiși, cum numai tinerii știu să fie. Plecaseră să-i fugărească pe ruși până hăt-departe, la Sankt-Petersburg.

Deja nu mai pășeau la fel de sprinten după cinci zile, după ce călătoriseră în vagoane de vite și fuseseră obligați să mărșăluiască forțat, ca pedeapsă, ducând în spate ranițe de douăzeci-și-ceva de kilograme, cu mantalele de iarnă prinse deasupra lor, cu muniție, cu lopeți de campanie și rații pentru multe zile, cu pielea umerilor zdrelită de curelele puștilor și cu picioarele

umflate în bocanci. Fruntașul Gustav Kleinmann și camarazii lui de pluton erau mai bine pregătiți pentru pat și pahar, decât pentru bătălie. În acea primă zi, nu li se oferise prilejul nici să se odihnească, nici să lupte. Aveau ca destinație orașul Lublin, unde ar fi urmat să facă joncțiunea cu o forță prusacă de înaintare, care s-ar fi apropiat dinspre nord. În timp ce regimentele din flancul lor stâng se ciocniseră de o rezistență aprigă din partea rușilor și înregistraseră o mulțime de pierderi, ei, Regimentul 56, abia dacă se întâlniseră cu picior de om: nu făcuseră altceva, decât să mărșăluiască întruna, cât fusese de lungă ziua, pătrunzând pe teritoriul rusesc din ce în ce mai adânc.[344]

זב

Gustav și-a întins piciorul rănit, într-o poziție ceva mai comodă. Afară, un ger galițian aprig mușca marginile ferestrelor, după ce un strat gros de zăpadă se întinsese peste tot și toate.

După vara sufocantă, urmaseră o toamnă cumplită și o iarnă blestemată. Cu toate că-i făcuseră pe soldații ruși să se retragă în dezordine, trupele austriece fuseseră trădate de o conducere neinspirată, iar germanii nu le acordaseră sprijinul cuvenit. Rușii se regrupaseră, în scurt timp, și începuseră să recâștige terenul pierdut.[345] Totul se transformase într-o debandadă, regimentele austriece risipite retrăgându-se pe toată lungimea frontului.

Populația civilă fusese cuprinsă de panică, iar gările și drumurile ajunseseră ticsite de refugiați. Evreii, mai ales, trăiau îngroziți: legile antisemite ale Rusiei țariste erau notorii. Într-adevăr, mulți evrei din Galiția erau descendenții celor care fugiseră de pogromurile rusești. Trupele ruse care înaintau îi expropriau pe evrei de toate posesiunile lor și-i extorcau de bani prin amenințări cu violențe de tot felul; evreii se văzuseră alungați din toate funcțiile publice, iar unii – duși în Rusia, ca ostatici.[346] Șuvoaie întregi de refugiați se revărsau înspre vest și sud, către părțile interioare ale Imperiului Austro-Ungar. Mai întâi, se refugiaseră la Cracovia, dar până și acel oraș ajunsese, până în toamnă, sub amenințare, așa încât refugiații începuseră să se îndrepte către Viena însăși. Autoritățile amenajaseră stații de îmbarcare pentru ei, la Wadowice și Oświęcim.[347]

Până la urmă, forțele austriece – având-ui în poziție avansată pe Gustav și regimentul său numărul 56 – îi siliseră pe ruși să se oprească, și linia frontului se stabilizase, chiar înainte să ajungă la Cracovia. Trupele săpaseră tranșee și trecuseră la sinistra luptă de uzură, cu bombardamente, raiduri și atacuri disperate. În ajunul noului an, Gustav și camarazii lui – câți mai rămăseseră dintre ei – se aflau pe linia frontului, la marginea orașului Gorlice, situat la circa o sută de kilometri sud-est de Cracovia. Tranșeele nu reprezentau cu mult mai mult decât niște șanțuri prea puțin adânci, apărate de o singură spirală de sârmă ghimpată, nefixată de nimic altceva, decât de un mal de pământ în teren deschis, pe care-l toca la nesfârșit artileria rusească.[348] Inamicul stăpânea orașul și domina câmpul de luptă dinaintea lui, dintr-o poziție întărită, pe care și-o stabilise într-un cimitir mare, pe o colină de la marginea de vest.

Ei bine, acolo stătuseră toată acea iarnă friguroasă. Pentru Gustav Kleinmann, faptul că fusese rănit – un singur glonț îi străbătuse și antebrațul stâng, și gamba stângă[349] – venise ca un soi de scutire. Stătuse, pentru scurt timp, în spitalul auxiliar de la Bielsko-Biała, un oraș destul de mare, din apropiere de Zabłocie (cunoștea bine locurile, de vreme ce lucrase acolo, ca ucenic de brutar, în primii ani de adolescență), iar la mijlocul lui ianuarie, fusese mutat aici, în spitalul pentru rezerviști din orașul cel mai apropiat, deopotrivă nod în materie de transporturi și bază militară, numit Oświęcim sau, după cum îi spuneau germanii: Auschwitz.

Gustav cunoscuse și locul acesta, în copilărie. Orașul în sine fusese plăcut pe timp de pace, având niște clădiri publice minunate și un cartier al evreilor vechi și pitoresc, unde se simțeau atrași turiștii.[350] Era situat la confluența Vistulei cu Sola, râu care cobora, cu o mulțime de meandre, dintr-un lac aflat lângă satul unde se născuse Gustav. Spitalul militar de la Oświęcim nu se afla în orașul propriu-zis, ci puțin mai departe, peste Sola, în cătunul-suburbie Zasole, și consta dintr-un grup de barăci moderne, aliniate frumos pe malul râului – deși nu era în locul ideal, fiindcă terenul era mlăștinos, iar vara, peste tot roiau insectele. Inițial, barăcile fuseseră atașate unei tabere de tranzit pentru muncitorii sezonieri migranți, care veneau din Galiția să lucreze în Prusia, dar, de când izbucnise războiul, tot șirul de barăci rezervate muncitorilor se goliseră și așa rămăseseră, goale.[351]

Pentru Gustav, mai rău decât durerea provocată de răni – care aproape că i se vindecaseră, de-acum – era chinul de a fi fost despărțit de camarazii lui,

în timp ce ei se aflau în continuare pe linia frontului. Era hotărât să n-o lungească prea tare și să nu se eschiveze: rănile nu-l făceau inapt și, cu tot aspectul său firav, chiar delicat, cu ochii lui blânzi și urechile prea mari, se dovedise un tânăr bine înfipt pe picioare, având o capacitate surprinzătoare de a suporta dificultățile și rănile.

Deocamdată, însă, era liniștit acolo, singurele sunete care ajungeau până la el fiind ecourile pașilor grăbiți ai infirmierelor și murmurele vocilor șoptite.

םיחא

Gloanțele izbeau în muchiile pietrelor de mormânt, azvârlindu-i în față, lui Gustav, așchii de piatră. El și oamenii lui rezistau și întorceau focurile de armă, înaintând cu încăpățânare, metru cu metru, în cimitir.

Gustav abia ieșise de o lună din spital, și deja se întorsese unde era mai intensă acțiunea – revenise la Gorlice, iar acolo, în tranșeele înghețate-bocnă de la poalele colinei pe care se afla orașul; revenise la căderile sporadice de obuze și la măcinarea constantă a rândurilor. Iar apoi, venise și această zi – 24 februarie 1915 –, în care divizia lansase un asalt asupra pozițiilor apărate cu străşnicie de ruși.

În ochii caporalului Gustav Kleinmann, misiunea părea să fie de-a dreptul sinucigașă – un atac frontal, de la poalele dealului către vârf, împotriva unor forțe masive, aflate pe o poziție sigură, ușor de apărat. Cimitirul dinaintea companiei din care făcea parte și el era unul catolic tradițional – un orășel întreg de mici morminte din calcar și marmură, înghesuite unele într-altele. Era ca o fortăreață, nu altceva, și compania îi fusese decimată lui Gustav, încă de la prima tentativă de a o lua cu asalt. După ce sergentul și ofițerul comandant de pluton le fuseseră omorâți, Gustav și mâna sa dreaptă, fruntașul Johann Aleksiak, improvizaseră un plan propriu, care să le permită să nu mai piardă și alte vieți de camarazi.[352] Luând conducerea plutonului – ce mai rămăsese din el, adică ei doi, alți doi fruntași, plus zece soldați –, se strecuraseră către flancul stâng al pozițiilor inamicului, unde erau adăpostiți de tirul rusesc, și înaintaseră de acolo. Infiltrându-se pe la marginile cimitirului, ajunseseră printre morminte, până să-și dea seama rușii de prezența lor. Îndată după aceea, o ploaie de focuri se abătuse peste

ei. Răspunseseră cu alte focuri, cât putuseră de bine, și avansaseră și mai mult. Rușii începuseră să arunce către ei cu grenade de mână, dar Gustav și oamenii lui nu se lăsaseră descurajați și obligaseră inamicul să se retragă.

Înaintaseră cincisprezece metri în perimetrul până atunci ocupat de ruși, când aleile dintre morminte se făcuseră mult prea înguste, pentru ca focurile de armă să mai fie cât-de-cât eficiente. Gustav își oprise oamenii și le dăduse ordin să-și fixeze baionetele la țevile puștilor. Cu sângele înfierbântat și mânați de furie, porniseră, ca niște sălbatici, în asaltul final.

Funcționase: rușii fuseseră scoși cu forța din pozițiile în care se aflau, și asta printr-un atac la baionetă austriac. Intervenția de pe flanc a lui Gustav atrăsese către ea grosul reacției de apărare a rușilor, îngăduindu-le celorlalte plutoane ale Companiei a 3-a să înainteze în cimitir. Prin acțiunea lor conjugată, două sute de ruși le căzuseră prizonieri în acea zi, o parte importantă a unei capturi totale de 1.240 de oameni prinși de întregul regiment.

Pe fundalul neajunsurilor cu care se confruntase armata austriacă, de când izbucnise războiul, această captură de prizonieri din cimitirul de la Gorlice se transformase într-un eveniment cu destulă importanță, încât să fie recompensată cu o revărsare de medalii și chiar cu o scurtă menționare într-un raport al feldmareșalului Von Höfer.[353] Nu era prima oară, și nici ultima, când sorții unei bătălii pe muchie de cuțit se dădeau peste cap, datorită inițiativei unui amărât de subofițer.

זב

Rabbi Frankfurter intona ultimele dintre cele „Șapte Binecuvântări" – *Sheva Brachot* – ale cununiei, vocea lui generând ecouri bântuitoare prin capela-sinagogă a cazărmii din Rossau, de la Viena. Dedesubtul baldachinului de cununie susținut de camarazii săi de arme, stătea Gustav, în cea mai bună uniformă a lui de gală, cu Medalia de Argint pentru Bravură sclipindu-i pe piept. Alături, se afla mireasa lui, Tini Rottenstein, radioasă de bucurie, care avea un guleraș alb de dantelă și niște flori de mătase viu colorate, pe fundalul sumbru al pardesiului și al pălăriei cu bor lat.

Trecuseră doi ani de la ziua aceea, din cimitirul de la Gorlice. Gustav și Johann Aleksiak fuseseră decorați, amândoi, cu Medalia de Argint pentru

Bravură, una dintre cele mai înalte distincții austriece. Comandantul lor le descrisese acțiunile ca fiind „o abordare inteligentă, de un curaj nemaivăzut“, în care cei doi caporali „se distinseseră de o manieră desăvârșită“.[354] Fusese o bătălie feroce, și peste o sută de militari ai Regimentului 56 Infanterie primiseră decorații.[355] Din acea zi, cu toate obstacolele, austriecii alungaseră armatele Țarului dincolo de Vistula, și apoi din Galiția, cucerind orașe ca Lemberg[356], Varșovia și Lublin. În august, anul acela, Gustav iarăși fusese rănit, de astă-dată rana de la plămâni dovedindu-se mult mai gravă.[357] Dar, până la urmă, iar se refăcuse și iar se întorsese la luptă.

– Să se bucure cea stearpă și să fie fericită la reunirea copiilor ei întru bucurie – și încăperea s-a umplut de răsunetul incantației rostite de *rabbi* Frankfurter. Slăvit ești, Doamne, Dumnezeule, care ai creat bucuria și fericirea, mirele și mireasa, satisfacția, jubilarea, veselia și încântarea, iubirea, prietenia, armonia și camaraderia… care-l bucuri pe mire cu mireasa – după care, a plasat paharul tradițional pe jos, iar Gustav l-a călcat și l-a făcut țăndări sub călcâiul cizmei.

– *Mazel tov!* – a strigat congregația. Felicitări! Mult noroc!

Rabinul a luat cuvântul apoi, asigurând-o pe Tini de solemnitatea faptului că lua de soț un soldat și neuitând să pomenească de bunătatea Imperiului Austro-Ungar față de populația sa evreiască; l-a comparat pe noul împărat Karl[358] cu soarele care-și trimitea lumina peste capetele evreilor; strămoșii săi doborâseră zidurile vechilor ghetouri și-l „instalaseră pe Israel“ pe pământul aflat sub stăpânirea lor.[359] Ce-i drept, Austria nu dusese niciodată lipsă de antisemitism, dar, de la emanciparea lor sub domnia Habsburgilor, evreii trăiseră bine și realizaseră multe. Având această bază, își putuseră construi destinele cu propriile mâini și cu inima.

Gustav și Tini au ieșit din sinagogă, în acea zi, și au pășit într-o nouă eră. Gustav nu terminase cu luptele: avea să vadă și mai multă acțiune pe frontul italian și să-și mai procure niște decorații, ajutând Austria și Germania să se îndrepte, încet, dar inevitabil, către propria înfrângere stropită din greu cu sânge. Dar a supraviețuit, până la urmă, și s-a întors acasă, la Viena. În vara primului an de pace, s-a născut Edith, primul copil dintre mai mulți. Vechiul imperiu fusese rupt în bucăți de Aliații victorioși: Galiția îi fusese cedată Poloniei, Ungaria devenise independentă, iar din Austria nu mai rămăsese

decât un ciot. Dar Viena era tot Viena, inima Europei civilizate, iar el, Gustav, merita din plin locul pe care-l căpătase familia lui în marea capitală.

Mulți nu vedeau, însă, lucrurile la fel. În Austria și Germania, oamenii au început să-și spună lor înșiși povești care să le ușureze cumva sentimentul rușinii de a fi pierdut războiul. Era vina evreilor – spuneau mulți –, fiindcă ei prosperaseră pe piața neagră, în timpul războiului; au început să arate cu degetul către șuvoaiele de refugiați evrei care fugiseră de pe front și la cum înrăutățiseră aceia criza de alimente din orașe; au apărut povești despre cum își fentaseră evreii datoria și evitaseră serviciul militar; despre cât de vătămător funcționase influența lor din cercurile guvernamentale și comerciale, ca un cuțit înfipt în spatele Germaniei și Austriei. Naționaliștii germani și conservatorii din partidul creștin-social și-au întețit agitația anti-evreiască în Parlamentul de la Viena, iar gazetele au început să publice teribile amenințări cu pogromuri.[360]

Și totuși, promisiunea s-a perpetuat. Din răbufnirea de antisemitism, n-a mai rămas decât o șoaptă, iar evreii vienezi au continuat să prospere. Gustav s-a luptat, uneori, să-și câștige existența, dar nu și-a pierdut speranța nici o clipă și s-a implicat în politica socialistă, în tentativa de a construi un viitor mai luminos pentru tot poporul muncitor, și ca să le asigure copiilor săi un viitor înfloritor.

אבא

Un alt tren, un alt timp, o altă lume… și totuși, aceeași.

Gustav stătea pe jos, pe întuneric, legănat încoace și încolo de mișcarea trenului. Aerul din jur parcă era mai dens, și în el pluteau, pe de-o parte, duhorile de-acum familiare ale trupurilor nespălate, uniformelor îmbâcsite și găleții folosite pe post de latrină; pe de altă parte, murmurele înfundate ale vocilor. Zeci de bărbați într-un spațiu atât de mic, abia dacă puteau să se miște; iar ca să ajungă la găleata dintr-un colț al vagonului, când îi trecea câte o pișare, era un adevărat chin.

De când fuseseră urcați în tren la Weimar, trecuseră două zile. Ochii lui Gustav se adaptaseră la țăndările de lumină, care se strecurau prin crăpăturile din jurul ușii vagonului și dintre scândurile pereților, atâta cât să scrie câteva rânduri scurte în jurnal. Să fi fost cam ora prânzului, fiindcă

înăuntru era mai multă lumină ca până atunci, iar Gustav reușea să discearnă fețele camarazilor săi: îi zărea pe Gustl Herzog, și trăsăturile prelungi, de om serios, ale lui Stefan Heymann, și pe prietenul Felix Rausch, zis „Jupp“, și pe Fritz stând mai aproape de câțiva dintre amicii lui, printre care și Paul Grünberg, un vienez care era de aceeași vârstă cu el și care fusese, ca și Fritz, unul dintre ucenicii lui Siewert, dar nu-și încheiase pregătirea.[361] Cum nu aveau nici apă, nici pături, le era sete și frig, așa că starea de spirit a tuturor era una de adâncă deprimare.

Gustav nu putea nici să vadă, nici să miroasă, peisajul pe care-l străbăteau, dar bănuia cum arătau locurile pe unde treceau în momentul acela: câmpuri, coline și munți înverziți în depărtare, sate pitorești. Prin aceste locuri crescuse, luptase și fusese rănit pentru țara lui, și acum îl aducea trenul înapoi pentru ultima oară, ca să moară tot acolo.

În urma lui, familia pe care și-o construise cu atâtea speranțe ajunsese destrămată și risipită. Promisiunea din 1915, când i se atârnase medalia în piept, și cea din 1917, când zdrobise paharul de la cununie sub călcâi și se căsătorise cu Tini, și cea din 1919, când o ținuse în brațe, pentru prima oară, pe nou-născuta Edith, promisiunea că poporul Israel prinsese rădăcini acolo, în Austria – toate acele promisiuni fuseseră făcute una cu pământul sub roțile uriașei mașinării nebunești, nefuncționale, în elanul ei de neoprit, fără noimă, de a insufla viață unei măreții germane ariene, care nu existase, de fapt, niciodată și nici nu putea să existe, pentru că puritanismul ei obsesiv reprezenta însăși antiteza întregii realități care face ca o societate să fie măreață. Nazismul nu putea fi măreț, la fel cum un actor care se dă mare, purtând pe cap o coroană de carton aurit, nu poate fi rege, de fapt.

Pufăind și croindu-și drum printre câmpurile rămase miriști după recoltare, prin pădurile care începuseră deja să treacă la un verde-auriu, trenul și-a mai redus din viteză. Apoi a încetinit, a continuat să meargă la pas, după care a cotit-o spre sud și a intrat, parcă oftând, în gara orășelului numit Oświęcim.[362]

Revărsând pe coș nori întregi de aburi, locomotiva și-a târât vagoanele de vite până la rampa de descărcare. Acolo, s-a oprit și a rămas pe loc. Înăuntru, în vagoane, toți acei bărbați de la Buchenwald s-au întrebat dacă ajunseseră chiar la destinația lor finală. Orele s-au scurs în continuare, fără să se întâmple nimic. Fărâmele de lumină au pălit, lăsându-i pe toți într-o beznă desăvârșită.

Gustav era, însă, recunoscător și se consola cu faptul că-l avea pe Fritz alături de el, în acele ore. Cum ar fi rezistat el, dacă băiatul nu l-ar fi însoțit din proprie inițiativă – nu suporta nici să se gândească măcar la o asemenea ipoteză. Spiritul acelor promisiuni spulberate, de la care trecuse atâta timp, trăia mai departe prin Fritz, sub forma legăturii care-i ținuse pe tată și fiu laolaltă – și-i menținuse, deocamdată, și în viață. Dacă era vorba că veniseră până acolo ca să moară, măcar aveau să moară împreună.

Într-un târziu, de afară le-au ajuns la urechi semne că unele lucruri, totuși, se mișcau: ușile vagoanelor s-au deschis, trosnind, ordine lătrate au început să se audă; ușa de la vagonul lor s-a dat la o parte, cu scrâșnete, și un potop de lumină, de la torțe și lanterne cu baterii, le-a orbit ochii.

– Afară – toți!

Au coborât, înțepeniți și cu dureri din cap până în picioare, într-un cerc de lumină și de câini de pază, care mârâiau și-și arătau colții.

– Formați rândurile! Rându-ntâi aici! Executarea!

Bine antrenați, după ani întregi de strigat apelul, Buchenwald-iștii s-au aliniat imediat în spațiile dintre șine. Așteptându-se la obișnuitele insulte și brutalități, au rămas foarte surprinși, văzând că nu aveau parte nici de unele, nici de altele. Din când în când, gardienii înarmați le strigau câte un ordin, însă altminteri păstrau o tăcere misterioasă, plimbându-se doar în sus și în jos printre rânduri și observându-i pe noii deținuți îndeaproape. De ce trecea timpul, de aceea prizonierii aliniați deveneau din ce în ce mai nervoși. Ori de câte ori nu era nici un gardian prin apropiere, Gustav se întorcea către Fritz și-l strângea în brațe.

Ultima oară, el, Gustav, călcase prin acea gară în 1915 – după externarea din spital, când fusese trimis înapoi pe linia frontului. Nimic din ce vedea nu i se părea cunoscut.

Nu trecuse mult de ora zece seara, când au început să se audă niște bocanci în marș, care se apropiau, tropăind, pe rampa de încărcare, anunțând sosirea unei trupe de SS-iști din lagăr, sub comanda unui ofițer între două vârste, cu trăsături ale feței dure, cu colțurile gurii lăsate în jos, ceea ce-i dădea un aer încruntat, și cu niște ochelari care aveau, în loc de ramă, o sârmă de oțel. Era locotenentul SS Heinrich Josten, de la departamentul de luare în evidență, din lagărul de la Auschwitz.[363] Mai întâi, a verificat meticulos numele și numerele nou-veniților pe o listă, după care le-a vorbit, pe un ton ridicat:

– Careva dintre voi are ceasuri sau alte bunuri de valoare? De aur, cum ar veni? Dacă da, să faceți bine să le predați. Nu vă trebuie, în acest moment.

Nu i-a răspuns nimeni. Josten le-a făcut semn cu capul oamenilor săi, care i-au pus în mișcare pe deținuți, în marș ordonat, de-a lungul rampei de încărcare.

Din gara de mărfuri, au ieșit pe o stradă lungă și dreaptă, printre niște clădiri industriale nu foarte impunătoare și un șir de barăci de lemn dărăpănate. Ei, astea *chiar* i s-au părut oarecum cunoscute lui Gustav.

Apoi, luând-o la stânga, s-au angajat pe un drum scurt, care ducea la o galerie de intrare inundată de lumina unor proiectoare; porțile s-au dat de-o parte și de cealaltă, bariera s-a ridicat, și nou-veniții de la Buchenwald au intrat așa, în marș, pe sub un arc de fier forjat, pe care trona sloganul:

ARBEIT MACHT FREI

Așa, deci: „Munca [te] face liber“[364]. Bariera s-a lăsat iar în jos, și porțile s-au închis în urma lor, zdroncănind a metal ciocnit de metal.[365]

De-acum, se aflau în lagărul de concentrare de la Auschwitz – înăuntru. Au trecut pe o stradă largă, flancată de acostamente cu iarbă cosită și de barăci mari, solid construite, cu câte două niveluri; semănau cu cele din cazarma SS-iștilor de la Buchenwald, numai că aveau, în ochii lui Gustav, un alt soi de familiaritate, mai distantă – el, unul, mai fusese pe acolo.

Au ajuns la o clădire situată în colțul cel mai îndepărtat al lagărului, și li s-a ordonat, Buchenwald-iștilor, să intre înăuntru. Și-au dat seama că se aflau într-un bloc-spălător. Li s-au verificat iarăși numele cu lista celor care formaseră transportul, după care au trecut într-o cameră de schimbare deservită de alți prizonieri. Acolo, au primit ordin să se dezbrace la piele, pentru inspecția medicală; urmau să fie îmbăiați și să le fie despăduchiate uniformele, și abia după toate aceste proceduri, să fie duși unde aveau să fie cazați.[366]

Fritz s-a uitat la tatăl său, care i-a întors privirea; starea de nervozitate care se răspândise deja printre cei sosiți de la Buchenwald a sporit și mai mult. Auziseră cu toții zvonuri despre gazările de la Auschwitz, și de camerele de gazare deghizate în săli de duș.[367] S-au dezbrăcat de uniformele și lenjeria vechi, soioase, după care s-au îndreptat în șir către o altă încăpere, unde au fost evaluați de un doctor, apoi într-o alta, unde au fost rași în cap iar – de astă-dată, până la scalp, fără să li se mai lase perii scurți,

ca o miriște, cu care se obișnuiseră. Li s-a ras părul de pe tot corpul, inclusiv cel pubian. A urmat o căutare de păduchi. Fritz a observat un însemn scris cu litere sinistre, teutone, direct pe albul peretelui: „Un păduche – moartea ta“[368].

Pe urmă, au trecut la partea cu dușurile. Fritz, Gustav și ceilalți au privit cu neliniște cum primul lot a fost mânat ca o turmă de oi printre ușile deschise larg ale sălii de duș.

Minutele s-au scurs; o neliniște a început să se răspândească printre deținuții proaspăt-sosiți de la Buchenwald. Fritz a simțit cum tensiunea sporea, concretizată într-un murmur profund. Când le-ar fi venit rândul și lor, la fel s-ar fi supus și ar fi mers, ca oile, în acea cameră a morții?

Brusc, un bărbat s-a ivit în cadrul ușii, ud leoarcă, rânjind și cu apa șiroindu-i de pe bărbie.

– Hai, că e-n regulă. Sunt numai dușuri, pe bune!, le-a spus el celorlalți.

Loturile următoare au dovedit o stare de spirit mult mai relaxată, când s-au lăsat duse printre acele uși deschise. La urmă de tot, li s-au restituit uniformele despăduchiate și dezinfectate și au primit lenjerie nouă.[369] Spre marea ușurare a lui Gustav, jurnalul său, cu păginuțele lui pline de mărturii neprețuite, rămăsese în locul secret în care-l ținuse și până atunci, pe dinăuntrul hainelor.

După ce s-au îmbrăcat, au fost iarăși inspectați de căpitanul SS Hans Aumeier, adjunct al comandantului și șef al Departamentului III – secțiunea de „arest de protecție“, care se ocupa de cei mai mulți dintre evrei. Beat fiind și având un caracter infect, l-a plesnit pe mai-marele barăcii – un german care purta pe uniformă un triunghi verde –, pentru că se prezentase cu întârziere să-i preia pe nou-veniți. Aumeier avea toate caracteristicile care făceau ca SS-iștii să fie atât de temuți: era un zbir încruntat, cu o gură ca o fantă subțire și o reputație de torționar și adept al împușcării deținuților în masă. Odată ce s-a declarat satisfăcut de cum arătau noii deținuți, i-a și ordonat mai-marelui barăcii să-și ia subiecții și să-i ducă unde aveau să fie cazați.

Au fost plasați în baraca numărul 16A, situată în mijlocul lagărului. De îndată ce-au intrat, mai-marele barăcii le-a cerut să predea cu toții, fără excepție, orice articole de contrabandă și i-a pus pe subordonații săi – toți, tineri deținuți polonezi – să-i controleze. Bunurile confiscate au inclus de la hârtie și creioane până la port-țigarete și bricege de buzunar, plus bani și

pulovere – toate, lucruri de preț acolo. Unii, mai îndrăzneți din fire, de pildă Gustl Herzog, s-au luat la ceartă cu polonezii, refuzând să-și predea posesiunile prețioase, așa încât au fost bătuți cu pulane de cauciuc. Oricine a ridicat glasul a încasat-o, fără prea multă discuție. Mulți au pierdut obiecte care formau mica lor avere personală – suveniruri care-i ajutaseră să-și păstreze spiritul viu sau, în cazul obiectelor de îmbrăcăminte călduroase, îi ajutaseră să-și păstreze trup și suflet laolaltă, de-a lungul iernii precedente.

În cele din urmă, ajutoarele poloneze i-au dus pe noii deținuți în camerele-dormitoare și le-au desemnat locurile – doi oameni la un prici, fiecare om cu pătura lui. Gustav a reușit să facă în așa fel, încât lui și lui Fritz să le fie atribuit același prici. Parcă ar fi fost în prima lor noapte din cortul de la Buchenwald; aici, aveau măcar o podea sub picioare și un acoperiș zdravăn deasupra capetelor. Dar aveau, în aceeași măsură, și certitudinea că viața urma să le fie și crudă, și scurtă, în lagărul de la Auschwitz.

אבא

În a treia zi, li s-au aplicat și tatuajele. Acest obicei, introdus în toamna precedentă, se practica exclusiv la Auschwitz. S-au așezat la coadă la biroul de înregistrare; fiecare deținut și-a suflecat mâneca stângă de la cămașă, iar tatuajul i s-a făcut pe braț, cu un ac.

La Gustav, antebrațul stâng mai purta și acum cicatricea pe care i-o lăsase rana de glonț din ianuarie 1915. Numărul 68523 i-a fost imprimat în piele cu cerneală albastră, lângă semnul de mai demult.[370] A fost înregistrat în categoria *Schutz Jude* – evreu în „arest de protecție“ –, cu locul și data nașterii, plus meseria.[371] Fritz, care se oferise voluntar să facă parte din acel transport, a fost lăsat spre sfârșitul listei și a primit numărul 68629. La el, meseria trecută în registru a fost aceea de ucenic-zidar.

Pe urmă, s-au întors la baraca lor. Zilele au trecut, dar Buchenwald-iștii nu au fost repartizați la nici un sector de muncă și au fost lăsați în pace, mai mult sau mai puțin, cu excepția ritualurilor obișnuite din lagăr.

Aici, nu exista un platou special amenajat, așa încât apelul se făcea pe aleea care trecea prin fața barăcii. Mâncarea era împărțită de ajutoarele poloneze ale mai-marelui barăcii – *blockowi*, cum îi spuneau aceștia. Polonezii îi detestau și-i disprețuiau pe evreii germani și austrieci – și ca

nemți, și ca evrei – și nu scăpau nici un prilej de a le reaminti că nu aveau, practic, nici o șansă de supraviețuire prea îndelungată la Auschwitz; că nu fuseseră trimiși acolo, decât pentru a fi uciși. La ora de masă, evreii erau puși să stea la coadă, iar când îi venea rândul câte unuia dintre ei, *blockowi* îi întindea câte un castron și-o lingură și-i dădea brânci mai departe. Un ajutor îi trântea în castron un polonic de tocană apoasă dintr-o găleată, iar un alt polonez aștepta lângă el, cu o lingură în mână, și-i culegea imediat orice bucățică de carne pe care ar fi zărit-o în castronul deținutului. Până și cei mai flegmatici dintre Buchenwald-iști s-au simțit lezați de-o asemenea practică, dar nici unul nu scăpa nebătut, dacă îndrăznea să se plângă.

Gustav, care era considerat oficial polonez prin naștere și care vorbea limba polonă, a căpătat un tratament ceva mai bun decât ceilalți. Pe parcursul acelor prime câteva zile, a făcut cunoștință cu câțiva dintre polonezii mai în vârstă, care l-au pus în temă cu obiceiurile de la Auschwitz, confirmându-i ceea ce el însuși auzise, despre scopul teribil și fatal, pentru care fusese înființat lagărul cu pricina.

Incinta era mult mai mică decât cea de la Buchenwald, având numai trei șiruri de câte șapte barăci. Acela, după cum a învățat Gustav, era lagărul principal, Auschwitz I.[372] La câțiva kilometri depărtare, de cealaltă parte a căii ferate, fusese construit un al doilea lagăr, Auschwitz II, la marginea satului Brzezinska, pe care germanii îl numeau Birkenau – „Pădurea de mesteceni“, sau „Mestecănișul“, pentru că SS-iștilor le plăcea să denumească pitoresc locurile în care-i făceau pe oameni să sufere.[373] Acest al doilea lagăr, de la Birkenau, era mult mai vast, menit să primească peste o sută de mii de oameni și echipat suficient de bine, încât să-i poată ucide la scară industrială. Auschwitz I avea propriile instalații de ucis: notoria baracă numărul 11 – „Baraca Morții“ –, în al cărei subsol fuseseră duse la îndeplinire cele dintâi experimente cu gaz otrăvitor. Și mai cunoscută era curtea împrejmuită din jurul barăcii numărul 11, unde se afla „Zidul Negru“ – zidul în fața căruia erau împușcați condamnații la moarte, dintre deținuți.[374] Rămânea de văzut dacă Buchenwald-iștii aveau să fie trimiși la Birkenau, ca să fie uciși, ori aveau să moară chiar acolo.

La lumina zilei, Gustav a înțeles de ce i se păreau atât de familiare locurile – mai ales construcțiile de cărămidă, atât de bine făcute. Nu cei de la SS ridicaseră lagărul Auschwitz I, ci, mai curând, ei convertiseră niște vechi barăci militare, construite anterior Primului Război Mondial de către

armata austriacă. Militarii polonezi le folosiseră după anul 1918, iar acum SS-iștii le transformaseră în lagăr de concentrare. Adăugaseră și ei câteva barăci suplimentare și le înconjuraseră pe toate cu garduri electrificate, dar încă se mai recunoșteau vechile locuri. Acolo fusese spitalizat, în 1915, caporalul de pe atunci Gustav Kleinmann, rănit – chiar în locul acesta, lângă Sola, râul care lua naștere din lacul situat în preajma satului în care venise el pe lume. Când îl văzuse ultima oară, era, practic, sub zăpadă și plin-ochi de soldați austrieci, iar el fusese adus ca erou rănit. Fusese tratat pentru o rană de glonț, care acum primise alături un tatuaj de prizonier, să-i țină de urât.

S-ar fi zis că părțile acelea de lume nu voiau, și pace, să-i dea drumul; după ce-i dăduseră viață, după ce-l crescuseră și fuseseră cât pe ce să-l omoare o dată, iată că erau hotărâte să-l cheme înapoi la ele.

וב

În a noua zi după sosirea Buchenwald-iștilor la Auschwitz, caracterul rău-famat al deja-celebrului lagăr a ținut să se manifeste. Două sute optzeci de prizonieri polonezi au fost duși la „Baraca Morții“, pentru a fi executați; realizând ce li se pregătea, câțiva dintre ei au opus rezistență. Erau slăbiți și neînarmați, așa încât SS-iștii i-au lichidat fără întârziere pe recalcitranți și i-au condus pe ceilalți la „Zidul Negru“. Dintre cei sortiți morții, unul a reușit să-i strecoare o scrisorică adresată familiei lui unui membru al echipei specializate – *Sonderkommando* –, care urma să se ocupe de cadavre, dar SS-iștii au descoperit-o și distrus-o.[375]

„Multe lucruri înfricoșătoare aici“ – a scris Gustav în jurnalul său. „Îți trebuie nervi tari, ca să le reziști.“

Erau și unii cărora începeau să le cedeze nervii – de pildă, lui Fritz. Un anumit sentiment al deznădejdii, exacerbat de faptul că erau ținuți ca într-un purgatoriu, își făcuse loc în sufletul băiatului. Se obișnuise atât de mult cu truda lui zilnică din postura de zidar și cu faptul că-și datora supraviețuirea poziției pe care o căpătase în sectorul de construcții, încât noua lui postură, de șomer, îi juca nervii în picioare. Trăia cu senzația că uite-acum, nu cine-știe-când, ci foarte curând, avea să fie selectat, ca fiind o gură în plus, inutilă, de hrănit, și trimis ori la „Zidul Negru“, ori la camera de gazare – ca

ei toți, de altfel. Relele presimțiri s-au transformat în anxietate și deznădejde. Fritz a căpătat convingerea că singura modalitate prin care-și putea salva propria viață era să se identifice în fața cuiva care avea cât-de-cât autoritate și să ceară să i se dea ceva de făcut – orice.

Le-a mărturisit aceste gânduri tatălui său și celor mai apropiați prieteni. Cu toții s-au împotrivit cât au putut de tare unei asemenea idei pripite, reamintindu-i regula fundamentală a supraviețuirii – că *niciodată* nu atrăgeai atenția, câtuși de puțin, asupra ta, și încă din proprie inițiativă. Numai că Fritz era tânăr și încăpățânat și-și băgase în cap că, dacă nu făcea el însuși ceva, era ca și mort.

Prima persoană pe care s-a găsit s-o abordeze a fost SS-*Blockführer*-ul – comandantul barăcii. Mânat de curajul pe care i-l dădea disperarea, s-a recomandat:

– Sunt un constructor priceput, i-a spus el SS-istului. Aș vrea să mi se dea ceva de muncit.

Acela s-a holbat la el cu aerul că nu-i venea să creadă, și-a coborât privirile spre steaua galbenă, pe care Fritz o avea cusută pe pieptul uniformei, și a pufnit pe nas, disprețuitor:

– Cine a mai auzit de-un evreu constructor?

Fritz s-a jurat că așa era, iar *Blockführer*-ul, neobișnuit de cooperant pentru un gardian SS-ist, l-a dus la *Rapportführer*, comandantul de raport, aparent foarte-amabilul sergent SS Gerhard Palitzsch.

Acest Palitzsch era unul dintre puținii SS-iști care întruchipau idealul arian de frumusețe fizică, bine cizelat și atletic, și care avea un comportament plăcut și calm. Dar toate acestea nu formau decât o iluzie periculoasă. Recordul aceluiași Palitzsch, în materie de omoruri, era neegalat de nimeni. Șirul prizonierilor pe care-i lichidase cu mâna lui la „Zidul Negru“ fusese de mult pierdut; arma preferată de el era pușca de infanterie, cu care-și împușca victimele în ceafă, atât de nepăsător, încât își impresionase toți camarazii din SS. Rudolf Höss, comandantul lagărului de la Auschwitz, urmărea deseori execuțiile lui Palitzsch, la care „niciodată nu a observat nici cea mai vagă manifestare a vreunei emoții“; ucidea „nonșalant, cu o dispoziție mereu calmă și o figură serioasă, fără să se grăbească absolut deloc“[376]. Dacă se ivea, din cine-știe-ce motiv, o întârziere, își punea jos pușca și ori fredona vreo melodie veselă pentru sine, ori stătea de vorbă cu camarazii săi, până când venea momentul ca

lucrurile să fie reluate. Palitzsch era mândru de ce și cum făcea, și nu resimțea nici cea mai vagă mustrare de conștiință. Deținuții îl considerau „nenorocitul numărul unu de la Auschwitz“[377].

Ei bine, tocmai acestuia se găsise Fritz Kleinmann să-i atragă atenția în privința lui. Reacția lui Palitzsch a fost aceeași ca și a *Blockführer*-ului – n-auzise niciodată de vreun evreu să lucreze în construcții. Dar a rămas intrigat și a zis:

– O să te pun la încercare – adăugând apoi: Și, dacă-ncerci cumva să mă păcălești, o să fii împușcat pe loc.

Pe urmă, i-a ordonat comandantului barăcii să-l ia pe deținutul acela și să-l pună să construiască… orice.

Fritz a fost dus sub escortă la cel mai apropiat șantier, unde se construia ceva. Un *kapo* de acolo, mirat și el, i-a pus la dispoziție materiale și, convins fiind că-l prindea el cu cioara vopsită pe îngâmfatul de jidan, i-a cerut lui Fritz să încerce să facă un stâlp de cărămidă – partea verticală dintre două ferestre –, o sarcină imposibilă pentru oricine ar fi fost prea puțin îndemânatic la pusul cărămizilor.

În ciuda faptului că lucra sub amenințarea morții, Fritz s-a simțit absolut calm, pentru prima oară după câteva săptămâni bune. A pus mâna pe-o mistrie și un cancioc și s-a apucat de lucru. Mișcându-și mâinile rapid și precis, a scos mortar din găleată și l-a trântit pe jos, ca să pună baza primului strat, l-a nivelat cu latura mistriei, întinzând cât mai uniform vâscozitatea cenușie și îndepărtând excesul de pe margini, cu gesturi iuți și hotărâte. Apoi a luat în mână o cărămidă, a uns-o și pe ea cu mortar și-a depus-o la locul ei, a înlăturat iar excesul de mortar, apoi a pus încă o cărămidă la fel, și încă una. Lucra în tăcere și grăbit, așa cum se învățase, fiindcă era supravegheat întruna de gardieni de la SS, iar straturile de cărămizi s-au adunat, drepte, perfect nivelate și pe orizontală, și pe verticală. Lăsându-l pe *kapo* mai mult decât mirat, a reușit să ridice, în destul de puțin timp, un început de stâlp de cărămizi, numai bun de continuat.

Nu trecuseră nici două ceasuri, când s-a întors la poarta lagărului, escortat de un *Blockführer* de-a dreptul surprins, care i-a raportat lui Palitzsch:

– Ăsta chiar se pricepe să construiască.

Fața sergentului, de regulă impasibilă, acum a lăsat să se citească pe ea insatisfacția: ideea că un evreu putea fi constructor – adică, un muncitor

onest – se opunea concepțiilor lui în legătură cu ce era corect și cuvenit. Chiar și așa, i-a notat numărul lui Fritz și l-a trimis înapoi la baraca de care aparținea.

Chiar imediat nu s-a schimbat nimic, dar apoi, pe 30 octombrie, într-a unsprezecea zi de când fuseseră aduși acolo, a venit, în fine, momentul reglării de conturi în privința Buchenwald-iștilor.

După ce s-a strigat apelul de dimineață, toți deținuții evrei transferați recent au fost aliniați, urmând să fie supuși inspecției de către un grup de ofițeri de la SS. Pe lângă cei patru sute de la Buchenwald, mai erau alți peste o mie de la Dachau, Natzweiler, Mauthausen, Flossenbürg și Sachsenhausen, precum și o sută optzeci-și-șase de femei aduse de la Ravensbrück – o mie șase sute șaptezeci-și-patru de suflete, în total.[378] Li s-a ordonat să se dezbrace până la piele și să treacă în pas lent pe dinaintea ofițerilor, ca să poată fi evaluați. Cei care păreau să fie bătrâni sau bolnavi erau direcționați către stânga, restul – către dreapta. Cu toții știau prea bine ce urma, dacă erai direcționat către stânga. Proporțiile selecției au părut a fi de circa jumătate-jumătate.

I-a venit rândul și lui Fritz. Când s-a apropiat, ofițerul spre care se îndrepta l-a măsurat din cap până-n picioare și i-a făcut imediat semn s-o ia la dreapta.

De acolo, Fritz a stat și s-a uitat la cum se desfășura spectacolul acela deprimant. La un moment dat, a urmat și tatăl său. Gustav era trecut de cincizeci de ani și suferise rău de tot în cursul acelui an. Câteva sute de alți bărbați de vârsta lui – unii, și mai tineri – fuseseră deja expediați către stânga. Lui Fritz, îi bubuia inima în piept și parcă i se oprea respirația, în timp ce ofițerii îi măsurau cu privirile tatăl, din cap până în picioare, cu cea mai mare atenție. O mână s-a ridicat – și a făcut semn spre dreapta. Gustav a mers, cu pași egali, și s-a postat alături de Fritz.

Până la urmă, peste șase sute de oameni – inclusiv în jur de o sută de Buchenwald-iști și, practic, toți bărbații aduși de la Dachau – fuseseră condamnați ca inapți. Mulți erau vechi prieteni și cunoștințe de-ale lui Gustav și Fritz. Cu toții au fost conduși sub escortă la Birkenau, și nimeni nu i-a mai revăzut vreodată.[379]

„Acesta, deci, a fost începutul șederii noastre, a Buchenwald-iștilor, la Auschwitz“, avea să-și amintească Fritz mai târziu. „De-acum, știam că eram sortiți morții.“[380]

Deocamdată, însă, nu. Ca urmare a selecției făcute, restul de opt sute de oameni au fost și ei scoși sub escortă din lagăr. Numai că, în loc să fie duși către vest, unde se aflau calea ferată și lagărul de la Birkenau, ei au fost îndreptați către est. SS-iștii le pregătiseră munci grele – trebuia construit un lagăr nou. Așa încât, au traversat râul, au trecut de orașul Oświęcim și au continuat să mărșăluiască prin peisajul de țară.

În timp ce mergeau, cu toate că erau mânați la fel de brutal cum se obișnuiseră deja, foștii deținuți de la Buchenwald se simțeau cu asupra de măsură ușurați și mulțumiți de circumstanțele de moment ale vieții lor. Erau în viață, și asta însemna totul. Nu știa nimeni dacă intervenția lui Fritz precipitase lucrurile în acest sens, cel de-acum, adică le inoculase SS-iștilor ideea că evreii se pricepeau la construcții, dar Gustav, unul, așa credea. „Fritzl a venit cu mine din proprie inițiativă", a scris el în jurnal. „Este un camarad loial, mereu alături de mine, și are grijă de tot; îl admiră cu toții, fiindcă e un prieten de nădejde al tuturor." În mintea unora, cel puțin, gestul pripit pe care-l făcuse Fritz îi salvase pe ei toți de la camera de gazare.[381]

CAPITOLUL 12

LA AUSCHWITZ-MONOWITZ



Dacă un avion ar fi zburat peste sudul Poloniei, către est, într-o zi de noiembrie 1942, pasagerii lui ar fi văzut prea puține urme ale ocupației germane. Totul era numai orășele mici, de țară, și altele mai mari, negustorești, legate între ele de drumuri și cursuri de apă, unul mai șerpuit decât altul.

Înspre Cracovia, dintre câmpuri, se ivea o formă de-a lungul căreia se vedea linia cafenie a căii ferate – un imens pătrat, de peste un kilometru lungime și cam tot atâta lățime, plin cu șir, după șir, după șir de barăci dreptunghiulare. Gardul care marca perimetrul era întrerupt de turnuri de pază, iar la unul dintre capete, printre niște copaci, se înălțau mai multe clădiri separate, care scoteau fum pe coșuri.

Ceva mai departe, o aglomerare densă de clădiri, de cealaltă parte a căii ferate – era lagărul de la Auschwitz, recognoscibil din masa cenușie de ateliere datorită acoperișurilor din țigle de teracotă ale barăcilor sale. Râul șerpuia înspre sud – o linie argintie flancată de păduri de un verde profund – către vechiul oraș-garnizoană Kenty, unde fusese Gustav Kleinmann staționat înainte de Războiul cel Mare, și munții Beskid. Dincolo de ei, unde vederea nu mai ajungea, se aflau lacul și satul Zablocie, unde-și petrecuse același Gustav copilăria.

La câtiva kilometri dincolo de Oświęcim, o nouă cicatrice se ivea pe fața peisajului – o plagă vastă și închisă la culoare, în interiorul unei volute a Vistulei. Acolo nu fusese, odinioară, decât un cătun adormit, care se numea Dwory; acum, o suprafață de trei kilometri lungime și peste un kilometru lățime era defrișată, brăzdată de drumuri și cărări în toate direcțiile și acoperită, de la un cap la altul, cu șantiere de construcții, punctată cu birouri, ateliere, hale de fabrică și cochilii ale multor altora la fel, numai pe jumătate construite, învelite în rețele de țevărie, spații de depozitare și

coșuri de oțel strălucitoare. Acelea, toate, formau imensa uzină chimică *Buna Werke*, aflată în construcție și deja cu termenul de dare în exploatare cu mult depășit.

Oarecum pitulat lângă ea, la capătul îndepărtat, unde se afla micul sat Monowitz, înainte ca SS-iștii să-l golească de locuitori, se întindea un lagăr nou, într-o stare incipientă. Deocamdată, era doar un dreptunghi simplu, delimitat de câmpurile care-l înconjurau, minuscul în comparație cu dimensiunile complexului uzinal, cu doar o mână de barăci, câteva drumuri neterminate și obiective de construcții începute, în care mișunau niște puncte vii – tot atâția deținuți, care trăgeau din greu la sectoarele respective.

זב

Fritz își păstra mintea concentrată la treaba pe care o avea de făcut, ca și cum atâta, și nimic altceva n-ar mai fi existat, ca și cum lumea întreagă ar fi constat în zidul din fața ochilor lui, și ființa lui n-ar fi fost altceva, decât o mașinărie, care făcea zidul cu pricina să se înalțe și să se lungească din ce în ce mai mult. Singura modalitate prin care putea rămâne în toate mințile era să se concentreze pe lucrul mărunt, realizabil, și pe propria-i putință de a-l concretiza.

– Ritmul, ritmul de lucru! Mai repede, mai repede! – se auzea, răcnind peste tot șantierul, vocea unui *kapo* de origine poloneză, pe nume Petrek Boplinsky.

Doar câteva cuvinte știa individul în limba germană, și singurul pe care părea să-l repete întruna – în tot cazul, singurul pe care-l auzeau ceilalți – era: *Schneller!* – „Mai repede!“ –, în timp ce se fâțâia de colo-colo cu cravașa în mână, șfichiuindu-i pe cărătorii de mortar și cărămizi. Nerăbdarea de a vedea lagărul construit rima cu furia; presiunea de a face totul în viteză venea de cel mai de sus, și doar cei mai rezistenți și mai adaptați ar fi putut supraviețui ritmului care le era impus. Prea puțini dintre deținuții pe jumătate lihniți de foame erau în stare să țină pasul.

– *Pięć na dupę!* – „Cinci la cur!“ –, zbiera Boplinsky, după care, se auzea cum îl plesnea cu cravașa peste buci, de cinci ori, pe câte un biet salahor – și toți ceilalți mai grăbeau pasul, cât de puțin erau în stare.

Două săptămâni trecuseră de când Fritz și camarazii lui rămași fuseseră aduși la sub-lagărul de la Monowitz.[382] Pentru ei, fusese un adevărat iad, ca răul cel mai rău de la Buchenwald. Mulți nici nu supraviețuiseră măcelului inițial.

După ce mărșăluiseră trei ore de la Auschwitz I până acolo, nou-sosiții fuseseră mânați ca oile în barăcile care-i așteptau. Aproape că lagărul nici nu exista – era doar un teren deschis, plat, cu câteva barăci de lemn, fără garduri, care nu avea decât o linie păzită de santinele, care să-i țină pe deținuți, să nu fugă.[383] Barăcile erau făcute primitiv și neterminate, fără instalații de lumină și fără spălătoare. O singură aducție de apă exista – o mână de țevi care ieșeau din pământ, afară, pe câmp. Bucătării încă nu se făcuseră, așa încât mâncarea se livra zilnic de la cele din lagărul Auschwitz I.

La început, noii salahori fuseseră puși să sape la drumuri. Și Fritz, printre ei. Supraveghetorii de la Monowitz păreau să nu știe nimic despre calitățile lui aparte. Ploua cu găleata, și terenul era tot numai noroaie, ceea ce transforma săpatul într-un chin și făcea să se împotmolească roțile roabelor. Oamenii se întorceau la barăcile lor, în fiecare seară, uzi până la piele și sleiți de puteri. Încălzire nu exista, însă *Blockführer*-ii și *Rapportführer*-ul tot se așteptau ca ei să se prezinte la strigatul apelului, în fiecare dimineață, cu hainele și încălțările uscate și curate. În acele prime zile, Fritz își privise camarazii mai în vârstă – inclusiv, și mai ales, pe tatăl său – cu îngrijorare: n-aveau cum să suporte prea mult un asemenea tratament.

Cum săpau ei noroiul care mustea de apă, Fritz observa că lagărul începuse, totuși, să capete contur, cu garduri și cu fundațiile viitoarelor turnuri de pază deja puse; știa că salvarea le-ar fi venit în momentul în care ar fi fost mutați la sectoarele de construcții.

Într-o zi, s-a întâmplat ca sergentul SS Richard Stolten, administratorul de lucrări de la Monowitz, să treacă prin apropiere. SS-iștii de acolo erau cu asupra de măsură prost-dispuși: cum nu existau încă barăci pentru gardieni, aceştia erau aduși cu camioanele, zilnic, din lagărul principal, Auschwitz I, pe schimburi – de aceea, urau să intre în serviciu de pază la Monowitz și cu mare ușurință erau scoși din sărite. Fritz și-a făcut socoteala că merita să riște – tatăl său n-ar mai fi rezistat mult, dacă lucrurile continuau la fel.

Lăsându-și lopata jos, a grăbit pasul, ca să-l ajungă din urmă pe Stolten, strigându-i:

– Numărul 68629, sunt zidar!, i-a spus, vorbindu-i cât mai rapid, ca să nu-i lase timp sergentului să reacționeze, și făcându-i semn către camarazii lui de muncă. Suntem de la Buchenwald. Mulți dintre noi suntem lucrători în construcții cu experiență.

Stolten l-a studiat cu privirile, după care l-a chemat pe *kapo* și i-a spus:

– Află care dintre jidanii ăștia se pricep la construit și ia-le numerele.

Atât de simplu fusese. În orice alt moment, Fritz ar fi încasat o mamă de bătaie, dar situația de acolo era una disperată. Himmler și Göring făceau presiuni colosale, ca să se încheie odată lucrările la *Buna Werke* și fabricile ei să fie puse în funcțiune, ordin ce nu se putea îndeplini, atâta vreme cât lagărul nu era el însuși terminat. Fritz resimțea urgența care plutea în aer.

Mulți dintre camarazii lui Fritz au pretins că erau și ei constructori, ca să fie transferați alături de el – inclusiv tatăl său. Prelucrarea lemnului se număra printre abilitățile de tapițer ale lui Gustav, care s-a recomandat ca fiind tâmplar. În timp ce Fritz realiza fundațiile și podelele, Kleinmann-tatăl ajuta la realizarea secțiunilor prefabricate, din care urmau să fie construite barăcile deținuților.

De pe partea cealaltă a drumului dintre Oświęcim și Monowitz, viitoarea uzină-mamut *Buna Werke* domina tot peisajul cu dimensiunile ei, deși era numai pe jumătate ridicată. Făcea parte din conglomeratul producător de chimicale IG Farben și, după încheierea lucrărilor de construcție la ea, urma să producă – pentru efortul de război al Germaniei – carburanți sintetici, cauciuc și alte materiale chimice.[384] Războiul se dovedise mai apăsător și mai dificil decât se așteptase oricine la început, iar cererea de carburant și de cauciuc era frenetică. Potrivit înțelegerii pe care o încheiase cu SS-ul, compania beneficia de un aport nelimitat de forță de muncă de la Auschwitz, în condiții de sclavie, pentru construcția uzinei și, apoi, pentru producția propriu-zisă – pentru care le plătea celor de la SS trei-patru mărci pe zi pentru fiecare sclav, bani destinați cuferelor SS-iste, fără nici un fel de intermediari. Pe lângă faptul că era o forță de muncă mai ieftină, decât ar fi costat o alta, salariată, aranjamentul îi oferea companiei posibilitatea de a face economii substanțiale, prin faptul că nu mai trebuia să le ofere muncitorilor facilități, beneficii, concedii medicale, condiții de recreere și ce alte costuri mai presupunea utilizarea unei forțe de muncă. Sigur că productivitatea le-ar fi fost mai scăzută, din cauza condiției fizice mizere, în care se găseau prizonierii maltratați, dar compania îi prefera, chiar și așa,

pentru că economiile făceau să merite colaborarea.[385] Orice lucrători care erau prea bolnavi sau sleiți de puteri, ca să mai și muncească, puteau fi trimiși urgent la camerele de gazare din lagărul de la Birkenau și înlocuiți cu deținuți proaspăt și constant aduși din toată Germania și de pe teritoriile cucerite de armatele ei.

Acești nou-veniți – mulți, evrei aduși direct din Europa Occidentală și din Polonia – nu trecuseră prin procesul de cernere din lagăre și nu erau, deci, la fel de hârșâiți ca deținuții-veterani. Le și lipseau calitățile esențiale supraviețuirii. Se vedeau rapid zdrobiți de ritmul în care salahoreau, de abuzuri, de înfometare și de lipsa de îngrijire față de cei bolnavi. După socotelile lui Gustav, între 80 și 150 din totalul acestor amărâți dispăreau de la Monowitz în fiecare zi, trimiși direct la camerele de gazare, fără să apuce careva să le cunoască măcar numele, dacă nu și poveștile.

Odată cu transporturile, au sosit și vești devastatoare pentru Fritz – printre nou-veniți, se numărau și doi vechi prieteni ai lui de la Buchenwald: Jule Meixner și Joschl Szende, care fuseseră transferați temporar în lagărul din satul Natzweiler, din Alsacia, cu câteva luni mai înainte. Ei l-au înștiințat că Leo Moses fusese ucis acolo. După ce supraviețuise timp de opt ani în lagăre, SS-iștii îi veniseră de hac, în cele din urmă. Nedreptatea și tragismul întregii povești erau chinuitoare. Fritz și-a reamintit de prima lor întâlnire, din cariera de piatră de la Buchenwald, când Leo îi oferise pilulele acelea mici, negre, și de influența pe care Leo și-o pusese la lucru, pentru a-l vedea pe el, pe Fritz, mutat în echipa ceva mai sigură a lui Siewert. Bietul Leo, vechiul comunist greu încercat și, totuși, atât de bun la suflet, îi fusese cel mai drag prieten, iar Fritz a suferit foarte tare după el.

Un lucru învățase, în tot cazul, de la Leo, și anume că bunătatea se poate găsi în cele mai neașteptate locuri. Așa s-a demonstrat și acolo. SS-iștii aduseseră muncitori plătiți din Germania, și, pentru prima oară, de când pătrunseseră în sistemul concentraționar, Gustav și Fritz au ajuns să lucreze alături de civili. Oamenii aceia se purtau cu precauție față de cei de la SS, și li se interzisese cu desăvârșire să stea de vorbă cu deținuții, dar, încetul cu încetul, au devenit mai comunicativi. I-au explicat lui Fritz că nu erau naziști convinși, dar nici nu se arătau ostili față de cauza nazistă. Când a încercat să afle mai multe despre ce credeau ei în legătură cu tratamentul brutal aplicat deținuților, ca unor sclavi, discuția s-a încheiat. Și totuși, măcar unii dintre acești muncitori plătiți s-au arătat înțelegători: au început

să se poarte cu mai multă deschidere și să lase bucăți de pâine în urma lor, după ce-și terminau masa de prânz, iar capetele de țigări pe care le aruncau s-au lungit față de cele de la început, încât mai erau câteva fumuri bune de tras din ele. Maistrul civil poreclit Frankenstein, din cauza formei pătrățoase a capului ras și minei constant feroce, pe care o arbora pe chip[386], s-a dovedit mult mai simpatic, decât arăta c-ar fi fost; nu țipa niciodată la deținuți, nici nu-i ocăra, iar felul lui de-a fi l-a influențat, până la urmă, pe *kapo* Boplinsky, care s-a făcut mai abordabil și și-a mai rărit loviturile de cravașă aplicate salahorilor.

Gustav a căpătat un scurt respiro de la muncile din exterior, odată sfârșită construcția primelor câteva barăci. Atunci au sosit camioane încărcate cu priciuri și baloți de paie. Gustav și alți o mână de camarazi au fost puși să îndese paie în saci de iută, ca să confecționeze saltele. O asemenea muncă s-ar fi putut spune că-i plăcea, fiindcă el cosea capetele saltelelor mai repede și mai precis, decât oricine altcineva de acolo.

Dar a fost un respiro cu adevărat scurt, și foarte curând, Gustav s-a văzut iar trecut la muncile din afară. Dacă pereții barăcilor din partea lor de lagăr erau, de-acum, terminați, și el, și ceilalți întrevedeau perspectiva unei noi salahorii. Și mai rău ar fi fost să fie repartizați la șantierul de construire a viitoarei uzine *Buna*. Cei care lucrau acolo se întorceau, în fiecare seară, pe jumătate morți – și povesteau episoade înspăimântătoare. Era la fel ca la cariera de piatră de la Buchenwald. Adeseori se întâmpla ca deținuții să fie aduși înapoi pe tărgi. Plus că oricine era incapabil de a ține pasul era trimis urgent la Birkenau.

Cu calm și determinare, Gustav și-a propus ca el, unul, să evite o asemenea soartă. În fiecare dimineață, când sergentul Stolten venea și striga în gura mare de ce lucrători calificați era nevoie, în ziua respectivă, și pentru ce, Gustav imediat făcea un pas în față. Indiferent dacă se cereau țiglari, geamgii sau tâmplari, Gustav se și oferea, jurându-se că tocmai respectiva specializare o avea. Și reușea, cum-necum, să se descurce, zi după zi, păcălindu-i pe cei din jur că se pricepea la tot felul de lucrări legate de construcții. Fritz, în schimb, se temea de consecințele care s-ar fi abătut asupra tatălui său, dacă SS-iștii îi descopereau șarlatania. Gustav, însă, ridica din umeri, nepăsător; era un om deștept și avea mâini pricepute; considera că nu exista meserie, pe care să n-o fi putut stăpâni suficient de bine, încât să scape neobservat de nătărăii de la SS.

Pe măsură ce erau terminate, barăcile se și umpleau cu transporturi mereu noi de prizonieri, trimiși să muncească pe șantierele de construcții. În lagăr, condițiile de viață erau cumplite, de neimaginat până și pentru veterani: supra-aglomerație, un frig de-ți îngheța și sângele în vene și o mizerie… Instalațiile sanitare nu făceau față numărului deținuților, așa că dizenteria nu numai că s-a ivit, dar s-a și răspândit. Mureau deținuți în fiecare zi, de nici nu li se mai putea ține socoteala.

Și totuși, viața era blândă, față de ce se petrecea în lagărul de la Birkenau. Trei sau patru zilnic veneau la Monowitz transporturile de prizonieri evrei care supraviețuiseră selecțiilor de acolo. Aceștia povesteau lucruri terifiante, despre cum erau jefuite victimele de către cei de la SS: „La Birkenau – a scris Gustav, pe un ton mânios –, dorm pe dolari și lire sterline, bancnote pe care le-au adus cu ei olandezii și alții. SS-iștii sunt milionari, și fiecare dintre ei abuzează de fetele evreice. Care sunt mai atrăgătoare sunt și lăsate în viață; celelalte sunt aruncate ca niște gunoaie."

Iarna poloneză s-a instalat aprigă, făcând posibil ca solul să înghețe bocnă. Tot nu exista vreun sistem de încălzire la Monowitz, care să și funcționeze, iar instalațiile de pregătit mâncarea erau ca-vai-de-ele. De Crăciun, s-au stricat mașinile de gătit, așa că deținuții au răbdat de foame două zile. Nu mai căpătaseră nici măcar acele resturi de pâine, pe care se obișnuiseră să le găsească lăsate în urmă de muncitorii civili, fiindcă aceștia lipseau de la lucru, de sărbători. Până la urmă, a trebuit ca mâncarea să le fie adusă cu camioanele de la bucătăriile lagărului Auschwitz I.

Spre consternarea lor, Gustav și Fritz au fost mutați în barăci separate. Se mai întâlneau serile și vorbeau despre situația în care ajunsese fiecare dintre ei. Fritz era de părere că nu le mersese niciodată chiar atât de rău – și pe cale să-și piardă speranța. După numai două luni și jumătate petrecute în lagărele de la Auschwitz-Monowitz, majoritatea camarazilor cu care venise de la Buchenwald muriseră. Cei originari din Austria, cărora li se spunea „Proeminenții", fuseseră cu toții omorâți: Fritz Löhner-Beda, cel care scrisese versurile *Cântecului de la Buchenwald*, mâncase o bătaie soră cu moartea în decembrie – de altfel, și murise după aceea –, pentru că nu muncise cu destul zel; Robert Danneberg, politicianul social-democrat, avusese aceeași soartă; avocatul și scriitorul doctor Heinrich Steinnitz… și lista putea continua, fiindcă toți erau morți. Pentru Fritz, lovitura cea mai cumplită a fost moartea lui Willi Kurz, boxerul, care-i fusese *kapo*, când

avusese parte de sectoare la grădinile de la Buchenwald, și care-l ajutase nu numai pe el, ci și pe camarazii lui de acolo, să scape cu viață din chinurile îndurate.

Fricile și grijile lui, Fritz i le revărsa tatălui său pe toate, când se reîntâlneau, serile. Gustav îl îndemna să nu renunțe la speranță:

– Băiete, ține-ți capul sus, îi spunea. Criminalii ăștia de naziști… n-or să ne înfrângă ei pe noi!

Dar Fritz nu se simțea câtuși de puțin reconfortat; toți cunoscuții lui trăiseră după aceeași filozofie curajoasă, iar acum, uite – cei mai mulți erau morți.

Când era numai el cu propriile-i gânduri, Gustav se lupta să trăiască după deviza pe care tot el și-o formulase. Își mărturisea temerile în mare secret, în jurnal: „În fiecare zi, alte și alte plecări. Uneori, mi se rupe sufletul, dar îmi spun: *Ține-ți capul sus; va veni și ziua eliberării tale. Ai prieteni buni lângă tine. Așa că nu-ți face griji – n-au cum să nu apară necazuri.*“ Dar câte necazuri poate suporta omul? Cât de mult poate s-o țină tot așa, cu capul sus, fentând moartea?

Chiar și cei mai rezistenți aveau prea puține șanse de scăpare. Soluția Finală se desfășura cu motoarele turate la maximum, și chiar aceia dintre evrei, care se dovedeau și solizi, și utili ca lucrători, erau într-adins și metodic munciți în așa hal, încât ajungeau să moară. Valoarea lor ca forță de muncă era prea puțin importantă; dacă vreunul murea, ce conta? – un evreu mai puțin pe lume, care să facă umbră pământului. Oricând se găseau alți o duzină, care să-i continue munca. Dacă era vorba ca vreunul, în schimb, să supraviețuiască, nu putea reuși decât printr-o bună pricepere, dublată de camaraderie și de o cantitate uimitoare de noroc.

Pentru Gustav, condiția priceperii și a norocului s-au văzut îndeplinite deodată și exact la momentul oportun. În ianuarie, a fost numit șelarul întregului lagăr, în a cărui responsabilitate cădeau toate lucrările de șelărie și tapițerie de la Monowitz – cele mai multe fiind reparații pentru SS-iști. Era o muncă de interior, care-l scăpa de vremea câinoasă de afară, drept care, odată pus în funcțiune sistemul de încălzire, a început să-i pătrundă și lui căldura în oase.

O asemenea schimbare aproape că era totuna cu viața în siguranță. Gustav era dureros de conștient că alții nu fuseseră atât de norocoși ca el și că sentimentul de siguranță nu durează niciodată prea mult.

CAPITOLUL 13

CUM S-A TERMINAT CU EVREUL GUSTAV KLEINMANN

זב

Construcțiile se tot înălțau în lagărul de la Monowitz. Gardul dublu electrificat era la locul său, barăcile – aproape gata, iar cazarma celor de la SS – în curs de a fi construită. În primele săptămâni din 1943, Fritz a contribuit și el la ridicarea unui garaj al comandamentului și a unui post de comandă pentru *Blockenführer*-ii SS – comandanții de barăci –, lângă poarta principală.

Muncea cot-la-cot cu un zidar civil. Ca mulți dintre ceilalți ca el, omul respectiv nu stătea de vorbă cu deținuții, dar, în timp ce alții evitau să intre în vorbă, el nici măcar nu băga în seamă existența lui Fritz. Zi de zi, și de dimineața până seara, nu scotea nici o vorbă. Fritz deja se obișnuise cu prezența lui straniu de tăcută, până când, într-o bună zi, și fără să-l prevină câtuși de puțin, bărbatul acela i-a șoptit, fără să-și ridice privirile de la ce făcea:

– În mlaștinile de la Esterwegen…, acolo am fost.

Aproape că nu se auzise nimic, dar Fritz tot a tresărit. Celălalt a continuat să lucreze, fără să ezite nici măcar o clipă, ca și cum n-ar fi spus nimic.

În aceeași seară, Fritz le-a povestit camarazilor și tatălui său despre acea declarație obscură. Ei au înțeles imediat. Esterwegen fusese unul dintre lagărele de concentrare înființate primele de naziști, chiar în 1933, ca parte a unui grup întreg, situat în zonele mlăștinoase, cu populație sporadică, din Germania de nord-vest. În lagărele respective, urmau să fie încarcerați adversarii politici – mai ales membri ai Partidului Socialist. Erau puse sub comanda paramilitarilor de la SA, care se comportau atât de brutal și de haotic, încât în 1934, când au fost preluate de SS, comportamentul acestora din urmă s-a dovedit civilizat, prin comparație.[387] Mulți dintre deținuții

încarcerați acolo au fost eliberați ulterior – colegul de muncă al lui Fritz, cel atât de tăcut, printre aceia trebuie să se fi numărat. Nu era de mirare, deci, că se arăta chiar atât de puțin sociabil – probabil că se temea fără încetare să nu iasă în evidență și să redevină deținut.

Făcându-i acea confidență lui Fritz, omul aproape că rupsese o vrajă. Nu i-a mai vorbit niciodată, n-a mai scos nici o vorbă, dar, în fiecare dimineață, Fritz găsea câte un cadou alături de găleata lui cu mortar: o bucată de pâine, câteva țigări – lucruri mărunte, dar care-i ajungeau la inimă și, eventual, îi salvau viața.

Muncind alături de civili, acceptându-le gesturile caritabile, bucurându-se de faptul că ducea o existență privilegiată, de lucrător calificat, care nu avea motiv să robotească precum un sclav pe șantierele uzinei *Buna*, Fritz a început să-și revină în simțiri și să privească viața cu mai multă destindere. După mai bine de trei ani petrecuți în lagăre, ar fi trebuit să se dovedească mai prudent.

Într-o zi, era la lucru, pe schelăria care înconjura carcasa pe jumătate construită a clădirii *Blockführer*-ilor. Medita la o remarcă pe care o făcuse odată, demult, bunicul său, bătrânul Markus Rottenstein, care fusese funcționar de bancă la viața lui, specializat în stenografie, la prestigioasa instituție Boden-Credit din Viena, care se ocupa inclusiv de conturile familiei imperiale.[388] Bunicul avea vederi ferme în privința locului celor ca el în societate, considerând că evreii ar fi trebuit să se arate persoane elevate și civilizate, care nu aveau ce căuta, vreodată, în meseriile care presupuneau munci manuale. Chiar în acel moment, un camarad al lui Fritz, care-și avea sectorul într-o coloană de tracțiune, a sosit cu o încărcătură de materiale de construcții și i-a strigat:

– Ei, Fritz, ce mai e nou?

– Nimic, i-a răspuns băiatul, arătându-i toate cele din jur. Bunicul meu spunea că „locul evreului este într-o cafenea, nu pe o schelă de construcții“.

Râsul i s-a înecat în gâtlej, când o voce furioasă, de german, s-a făcut auzită de undeva, de mult mai jos:

– Tu, evreule! Coboară imediat de pe schelă!

Cu inima bubuindu-i în piept, Fritz n-a nimerit să coboare mai repede treptele schelei, ajungând să stea față în față cu locotenentul SS Vinzenz Schöttl, directorul lagărului de la Monowitz.

Schöttl era o brută hidoasă, cu ochi de șarpe în mijlocul unei mutre ca de cocă. Tot ce-l interesa era să cumpere pentru sine băutură și produse de lux de pe piața neagră, plus că avea o fire capricioasă, volatilă, iar, când se mai și enerva, devenea terifiant, nu altceva.[389] Odată, când se descoperise că mai mulți deținuți aveau păduchi, Schöttl trimisese toată baraca la gazare – inclusiv pe cei mai vechi dintre cei de acolo. S-a uitat la Fritz cu aerul că mai avea puțin și-l înghițea:

– Ce-aveai, de râdeai, evreule?, a vrut să știe.

Luând poziție de drepți și smulgându-și boneta de pe cap, Fritz i-a răspuns:

– Mi-am adus aminte de ceva ce spunea bunicul meu.

– Și ce spunea, mă rog, tac-tu mare, de era chiar atât de amuzant?

– Zicea că locul evreului e-ntr-o cafenea, nu pe-o schelă de construcții.

Schöttl s-a uitat lung la el. Fritz nici nu mai îndrăznea să respire. Dintr-odată, mutra ca de cocă s-a fisurat și a pufnit într-un hohot zgomotos.

– Cară-te de-aici, porc de jidan ce ești!, a zis Schöttl, și a plecat el însuși, râzând.

Năduşit leoarcă, Fritz a urcat iar pe schelă. Fusese la un pas de a plăti prețul satisfacției de sine. Siguranță – așa ceva nu exista.

וב

Afluxul evreilor către lagărul de la Monowitz creștea întruna. Fritz și ceilalți veterani se simțeau tulburați, văzând cât de naivi puteau fi unii dintre ei. Trecuseră cu toții prin selecția de la Birkenau, și nevestele, mamele, copiii și tații lor fuseseră trimiși cu toții într-o direcție, pe când ei – bărbații tineri – în direcția cealaltă. Nu aveau nici cea mai vagă idee de ce soartă le aștepta pe rudele lor, și sperau să și le revadă cândva.

Lui Fritz, inima nu-i îngăduia să le dezvăluie adevărul, zădărnicindu-le speranțele. Până la urmă, inevitabil, aveau să descopere și singuri că nevestele și copiii lor, mamele, surorile și tații fuseseră gazați – fără excepție. Unii cădeau în câte o stupoare deprimată. Erau deja morți, pe dinăuntru. Se mișcau de colo-colo, într-o stare de apatie profundă, nu mai aveau grijă de ei înșiși, alăturându-se, încetul cu încetul, masei celei mari a deznădăjduiților, sleindu-se trupește, până nu mai rămâneau din ei decât

pielea și oasele, urmele râiei, ochii lipsiți de viață și sufletele pustiite. În jargonul de lagăr, acești morți-vii erau denumiți *Muselmänner* – musulmani. Originea termenului se pierduse de mult în tradiția vieții din spațiul concentraționar, unii spunând că apelativul se datora faptului că, atunci când acei bieți nefericiți nu mai erau în stare să se țină pe propriile picioare, poziția lor prăbușită semăna cu cea a unui musulman aflat în plină rugăciune.[390] De îndată ce un ins devenea *Muselmann*, ceilalți deținuți îl evitau; li se ferecau inimile, în parte din cauza dezgustului, în parte din cauza groazei că și ei ar fi putut ajunge în aceeași situație.

După ce munca la baraca respectivă s-a sfârșit, Fritz a fost unul dintre cei șase norocoși selectați de Stolten, pentru a fi trimiși să lucreze la construcția blocului-spălător din lagăr. A fost pus la cimentarea și la instalarea unităților de încălzire, sub comanda unui șef de echipă civil, care mai avea puțin și-l scotea din minți, atâtea câte-i mai rămăseseră. Individul, pe nume Jakob Preuss, era tot numai gălăgie și fanfaronadă în fața celor de la SS. Întruna răcnea la deținuți, iar dacă se apropia vreun gardian sau vreun ofițer, imediat ridica brațul în semn de salut și zbiera: *Heil Hitler!* – pe Fritz, cel puțin, îl călca pe nervi.

Într-o zi, Preuss l-a chemat pe Fritz la el în birou. I-a cerut socoteală:

– Ce-ai de gând cu ritmul ăsta, în care lucrezi?

Fritz a rămas uimit: știa foarte bine că nu trebuia s-o lase prea moale, și niciodată, până atunci, nu mai fusese criticat pentru felul în care lucra. Dar Preuss și-a coborât vocea și a continuat:

– Dac-o ții tot așa, să lucrezi atât de repede, o să terminăm curând, iar pe mine or să mă trimită pe front!

Fritz iar n-a știut ce să spună. Avea o dilemă. Dacă ritmul de lucru slăbea, toți muncitorii-deținuți riscau să suporte represaliile celor de la SS. Pe de altă parte, dacă Preuss născocea vreun pretext și-i făcea lui raport, ca să se răzbune, trecea el însuși printr-un pericol de moarte. A decis că era mult mai sigur s-o lase el ceva mai încet. Preuss a devenit vizibil mai prietenos, făcându-le rost de mâncare suplimentară lucrătorilor săi. În această inițiativă, i s-a făcut părtaș un altul dintre civilii germani, un sudor din Breslau, care se numea Erich Bukovsky. Amândoi au mărturisit că sperau să-i vadă înfrânți pe naziști.

S-ar fi zis, de altfel, că într-acolo se și îndreptau lucrurile. Germania, până atunci, păruse de nebătut. Și, brusc, în februarie anul acela, 1943, s-a zvonit,

cum-necum, că forțele germane capitulaseră în fața rușilor, la Stalingrad[391]. Adică, naziștii nu erau de neînvins.

Fritz a primit vestea încurajatoare de la un civil francez, pe nume Jean, căruia cei mai mulți de acolo îi spuneau, simplu, *Moustache* – după mustața de dimensiuni extravagante, și ceruită, pe deasupra, care-i ornamenta fața. Jean i-a mai spus și diverse povești despre marea mișcare franceză de *Résistance*. Fritz era nerăbdător să le împărtășească informațiile tatălui și camarazilor lui, când se întâlneau, serile. Și totuși, bătălia de la Stalingrad, cea pentru Marea Britanie și cea pentru Africa[392] – locurile în care Aliații îi bătuseră pe germani – erau atât de departe față de Auschwitz, locul unde se aflau ei.

אבא

Lui Gustav, degetele îi lucrau cu iscusință la un capitonaj de piele, pe care-l tighelea, împingând acul gros prin materialul dur și, totuși, maleabil. Era mulțumit de existența lui de zi-cu-zi, chiar dacă nu în adâncul sufletului. Nu ducea lipsă de lucrări și devenise, de-acum, el însuși un *kapo*, având o mână de lucrători pe jumătate calificați, care ascultau de ordinele lui. Faptul că muncea înăuntru fusese o binecuvântare în lunile de iarnă și chiar acum, la început de mai și cu vara în curs, era infinit mai bine decât să fi fost repartizat la coloana de tracțiune sau la construcția uzinei.

Luând fiecare zi după cum voia ziua însăși să evolueze, Gustav își întărea propria convingere că urma să supraviețuiască. Fritz nu împărtășea concepția dogmatic-pozitivă, de un optimism determinat, a tatălui său; el era îngrijorat fără încetare, în legătură cu tot și toate – camarazii lui, tatăl lui, viitorul tuturor, își făcea griji în legătură cu Edith și Kurt și se măcina întruna, gândindu-se la ce se va fi ales de mama lui și de Herta. Auzind poveștile care transpirau dinspre Birkenau, mai ales cumplitele zvonuri pe care le puneau în circulație „purtătorii de secrete“, membri ai acelor *Sonderkommandos* – „echipele specializate“, care deserveau crematoriile –, îi venea dezgustător de simplu să-și imagineze. Încetul cu încetul, pe Fritz îl cuprinsese o mânie născută din deznădejde. Firea lui nu era deloc la fel cu a tatălui său. Gustav se străduia să nu cugete la diverse lucruri: el își ținea capul plecat, lucra ce avea de lucrat și trăia de pe o zi pe alta. Pentru Fritz,

nu mai dura mult, până când ura lui față de naziști ar fi devenit atât de puternică, încât n-ar mai fi putut s-o păstreze închisă în el. Ei bine, la felul cum ar fi găsit atunci cu cale să explodeze, acea furie, nici nu îndrăznea să se gândească.

Avându-și propriile gânduri concentrate în altă parte, Gustav habar nu avea că, în timp ce el stătea și tighelea, la o depărtare nu foarte mare de acolo, de partea cealaltă a drumului și a căii ferate, la *Buna Werke*, se cocea o decizie care amenința să pună capăt abrupt existenței lui relativ confortabile.

Lucrările de construcție la fabrici erau destul de rămase în urmă[393], și un grup de ofițeri veniseră, trimiși de la Berlin, să ancheteze. Himmler voia răspunsuri. Trimișii lui fuseseră conduși prin tot șantierul de locotenentul SS Schöttl și de cadre de conducere de la IG Farben. Ceea ce descoperiseră nu le plăcuse deloc șefilor cei mari de la SS. Imensul complex era terminat doar pe jumătate, și nici una dintre unitățile lui nu era gata, ca să înceapă producția. Fabrica de metanol era pe punctul de a deveni funcțională, dar cele de o importanță incomparabil mai mare, de cauciuc și combustibil, nu aveau cum să fie gata, poate doar peste câteva luni bune, dacă nu chiar un an.

Delegații de la Berlin erau tot mai nemulțumiți, cu fiecare minut care trecea. Se consemnase faptul că în jur de o treime din muncitorii constructori erau deținuți din lagăr, vizibil mai slabi din punct de vedere fizic și mai puțin eficienți decât civilii plătiți. Plus că eficiența le era și mai mult afectată de nevoia de a fi păziți în mod constant și ținuți întruna laolaltă. Dar ceea ce-i dezgustase cu adevărat pe vizitatori era faptul că mulți dintre șefii de echipă ai deținuților erau evrei. Schöttl explicase că nu avea suficienți arieni la Monowitz; aproape toți deținuții cu care se pricopsea el acolo erau evrei. Ofițerii berlinezi și mai-marii concernului industrial se încruntaseră la el și-i spuseseră că așa ceva era inacceptabil: nu trebuia ca unor evrei să li se atribuie posturi care presupuneau responsabilitate. Îi ordonaseră lui Schöttl să remedieze situația.

După câteva zile, când s-a ținut apelul de seară, Schöttl și-a făcut apariția însoțit de căpitanul SS Hans Aumeier, demonul perfid care-i întâmpinase primul pe Buchenwald-iști la Auschwitz. Fața porcină a lui Schöttl avea o mină gravă, de parcă avea de îndeplinit o sarcină foarte serioasă. A urcat pe podium, a scos o foaie de hârtie din buzunar și a citit numerele a

șaptesprezece deținuți, cărora le-a ordonat să facă un pas înainte, fiecare din rândul său. Printre ei, și prizonierul cu numărul 68523 – Gustav Kleinmann. Toți erau evrei care dețineau poziții de *kapos* – majoritatea, veterani de la Buchenwald și Sachsenhausen.

Toată lumea bănuia ce însemna, probabil, o asemenea selecție; tot timpul se făceau, și nu puteau să prefigureze decât un singur lucru – că respectivii urmau să fie duși la Birkenau și, odată ajunși acolo, să fie vârâți în camerele de gazare.

Aumeier i-a cercetat cu atenție pe toți cei selectați, uitându-se cu scârbă la stelele galbene, evreiești, de pe uniformele lor. În cazul celor mai mulți, erau stele în două culori – o Stea a lui David, alcătuită din două triunghiuri unul roșu, iar altul galben, din vremurile de demult, când naziștii mai aveau nevoie de pretexte, ca să-i trimită pe evrei în lagărele de concentrare.

– Jos cu ele!, a ordonat Aumeier.

Un *kapo* care stătea la doi pași de grupul celor selectați i-a smuls lui Gustav steaua în două culori de pe pieptul uniformei, a despărțit între ele cele două triunghiuri și pe cel roșu, i l-a dat înapoi. Același lucru li s-a întâmplat și celorlalți șaisprezece, care au rămas cu triunghiurile roșii în palme și mai mult decât uimiți.

– Sunteți prizonieri politici, i-a informat Aumeier. La noi, aici, *nu există* evrei în posturi de responsabilitate. Țineți minte asta. Din acest moment, sunteți arieni cu toții.

Și cu asta, basta. Din punctul de vedere al regimului nazist, Gustav Kleinmann încetase oficial de a mai fi evreu. Printr-o simplă modificare a unei liste și a unui însemn de pânză, încetase oficial de a mai reprezenta o amenințare intrinsecă și o povară pe umerii poporului german. Atunci și acolo, scoasă frumos în evidență printr-un ritual simplu și auto-batjocoritor, s-a demonstrat idioțenia monumentală a tot ce însemna și presupunea ideologia rasială nazistă.

Din acel moment, viața li s-a transformat radical evreilor de la Monowitz. Cei șaptesprezece deținuți arianizați se aflau, de-acum, pe un plan mult mai elevat și, cu toate că nu deveniseră imuni la pedepse, scăpaseră de persecuțiile fățișe, nemaireprezentând niște animale în ochii paramilitarilor de la SS.

Avându-și pozițiile de șefi de echipe și *kapos* de-acum asigurate, erau în stare să câștige influență și să-i ajute pe camarazii lor evrei să capete și ei

posturi mai bune. (Odată încheiat ritualul și toată șefimea de la Berlin plecată de unde venise, Schöttl a uitat, una-două, de interdicția de fațadă ca evreii să ocupe funcții de responsabilitate în lagăr.) Gustl Herzog a devenit funcționar la biroul evidenței prizonierilor, ajungând, până la urmă, să fie chiar șeful biroului, cu o echipă de câteva zeci de prizonieri la dispoziție.[394] Jupp Hirschberg, un alt Buchenwald-ist, a devenit *kapo* al garajului celor de la SS, unde erau păstrate și reparate mașinile cadrelor de conducere și alte vehicule, ajungând să fie confidentul tuturor bârfelor posibile și imposibile, cu care veneau șoferii, ca și al informațiilor de taină despre ce se petrecea în complexul concentraționar Auschwitz și în lumea largă. Alții au căpătat posturi care variau de la mai-mare de baracă la *kapo* al tâmplarilor și la bărbier de lagăr. Conlucrând între ei, au adus la un alt nivel condițiile de viață ale celorlalți evrei. Noii arieni aveau calitatea de a vorbi în numele altora, ca să-i scape de bătăi, ca să le obțină rații mai omenești, și de a le opune rezistență altor *kapos*, cei cu triunghiuri verzi, cei mai brutali dintre toți.

Pentru Gustav, însemna că viața lui de muncă liniștită căpătase noi valențe de siguranță. De-acum, scăpase practic de pericolul de-a fi fost selectat pentru camerele de gazare și, câtă vreme se comporta precaut, era ferit de gesturile de violență oarbă ale SS-iștilor.

Dar schimbarea lui de statut a venit la pachet cu un efect neprevăzut, care s-a dovedit zdrobitor de inimi. El și Fritz, câtă vreme locuiseră în barăci separate, se obișnuiseră în așa măsură să se reunească serile, după strigatul apelului, încât nici nu mai conștientizau faptul în sine – ajunsese ceva care ținea de rutină, de obișnuință. Ei, și într-o seară, erau atât de cufundați în discuția lor – își rememorau vremurile mai bune, cântăreau ce și cum avea să le aducă viitorul, făceau schimb de vești în legătură cu lagărul –, încât nici n-au remarcat că un SS-*Blockführer* asista cu profundă suspiciune la conversația lor aprinsă.

Individul i-a întrerupt, dându-i un brânci zdravăn lui Fritz.

– Porc de jidan, ce crezi că faci tu aici, cum îndrăznești să-i vorbești așa unui *kapo*? – la care, Fritz și tatăl său, brusc, au luat poziția de drepți, atât de surprinși, încât rămăseseră fără grai. Ce-i în capul tău?, a vrut să știe gardianul.

– E tatăl meu, i-a răspuns Fritz, năucit.

Fără nici un avertisment, *Blockführer*-ul i-a tras un pumn în plină față lui Fritz, năucindu-l și mai tare și zicând:

– Are triunghi roșu – nu poate fi tatăl unui jidan ca tine.

Fritz rămăsese înlemnit, durerea făcându-i țeasta să vibreze, ca un ecou – nu mai fusese niciodată izbit chiar așa, în plină figură.

– Ba *e* tatăl meu!, a insistat el.

– Mincinosule!, a țipat *Blockführer*-ul, dându-i încă un pumn.

Fritz, care era mai mult decât uluit, nu putea să se abțină să repete unul și același răspuns, așa încât a mai primit încă o lovitură sălbatică. Iar Gustav stătea și se uita, neajutorat, știind că nu putea interveni – ar fi înrăutățit lucrurile și mai tare, pentru ei amândoi, dacă scotea vreo vorbă.

Fritz a fost pus la pământ de *Blockführer*-ul orbit de furie, care a rămas, în cele din urmă, fără vlagă și a zis:

– Haide, scoală-te, jidane – la care Fritz s-a ridicat cu greu, cu fața învinețită și plină de sânge. Și cară-te dracului de-aici!

În timp ce Fritz se îndepărta, ținându-și capul strâns cu amândouă brațele, Gustav i-a spus comandantului de baracă:

– Numai că-ntr-adevăr e fiul meu.

Blockführer-ul s-a uitat la el, ca la un nebun. Gustav a renunțat, însă – dacă-i spunea individului că era, de fapt, un evreu arianizat, pentru că așa dictaseră circumstanțele, probabil că nu s-ar fi schimbat nimic. Ba chiar, se putea foarte bine ca nazistul să fi știut deja cum stăteau lucrurile, dar să gândească la fel cum gândise și mai înainte. Mintea unuia ca el era ceva insondabil, și nu putea fi bănuită nici măcar de o brumă de rațiune.

םיחא

Lagărul de la Auschwitz-Monowitz, acum pe de-a întregul construit, era un spațiu concentraționar mic și simplu. Nu avea un corp de control, doar o poartă simplă în gardul dublu electrificat. O singură stradă se întindea pe toată lungimea perimetrului, pe o distanță de numai 490 de metri.[395] Barăcile flancau drumul: trei rânduri în partea stângă, două rânduri în partea dreaptă; pe la jumătatea distanței, se afla un fel de piață pătrată, unde se adunau deținuții pentru apel și care avea, pe o latură, o fierărie și baraca bucătăriilor. Totul era înconjurat de o fâșie cu iarbă, ca o linie de frontieră,

atent îngrijită, așa cum erau toate marginile de drumuri și straturile de flori, în toate lagărele de concentrare; contrastul dintre grija cu care erau tratate aceste porțiuni decorative și felul în care erau violentate și ucise ființele umane se constituia într-un paradox care-i făcea pe mulți dintre deținuți să-și piardă mințile.[396]

Ceva mai departe, pe latura stângă a străzii principale, cum ar fi venit, dacă mergeai într-acolo, se înălța baraca numărul 7. Pe dinafară, nu era cu nimic diferită de celelalte: o baracă de lemn, construită nu foarte bine. Pe dinăuntru, însă, era foarte specială, pentru că era baraca rezervată „Proeminenților" de la Monowitz. Nu erau ca „proeminenții" pe care-i cunoscuse Fritz la Buchenwald – aici, nu găseai celebrități sau foști oameni de stat, ci numai *kapos*, șefi de echipe și oameni cu îndatoriri aparte: deținuții-funcționari, aristocrația mediului concentraționar local.[397] Gustav Kleinmann, șelarul lagărului și arian proaspăt-fabricat, se număra printre ei. După ce ajunsese acolo ca fiind ultimul dintre oameni, acum stătea printre cei privilegiați.

Dată fiind propria-i satisfacție de sine, Gustav începuse, ușor-ușor, să fie mai puțin conștient – sau, dacă nu asta, măcar mai puțin deranjat – de suferințele celorlalți. El, unul, avea de lucru în interior, în timp ce abuzurile surveneau, de cele mai multe ori, undeva unde el nu le vedea. În rarele ocazii, în care-și mai scotea jurnalul, nu făcea decât să-și noteze cum se înscăunase liniștea în lagăr și că mai puțini deținuți erau trimiși la camerele de gazare – fie și pentru motivul că selecțiile din lagărul de la Birkenau deveniseră mai stricte, când venea vorba să fie îndepărtați și apoi uciși cei mai slabi dintre cei aduși acolo. După socoteala lui Gustav, procentul de supraviețuitori varia între zece și cincisprezece la sută, la fiecare transport – „Restul sunt gazați. Atunci se desfășoară cele mai înfiorătoare scene." Chiar și așa, „Totul e mai liniștit la Monowitz, un lagăr de muncă propriu-zis". În ochii experimentați ai lui Gustav, scopul numărul unu al complexului de la Monowitz era să-și exploateze, nu să-și distrugă deținuții; iar ororile vieții erau mult diminuate, în incinta lui, față de ce-i fusese dat lui să vadă prin alte părți. Era ca și cum Gustav și-ar fi pierdut, în cele din urmă, capacitatea de a percepe întreaga monstruozitate a locului, prin comparație cu lumea normală, civilizată.

În orice caz, două lucruri îl apăsau tare de tot. Unul era despărțirea de Fritz. Al doilea – omul care se înălța deasupra tuturor „Proeminenților" de

acolo, ca un liliac-vampir odios și însetat de sânge: Josef Windeck, zis „Jupp“, mai-marele întregului lagăr, șeful tuturor *kapos* și al deținuților-funcționari. Cei de la SS nu și-ar fi putut alege un executant mai potrivit cu idealurile lor, decât pe Jupp Windeck.

Nu i-ai fi dat cine-știe-ce atenție, dacă-l vedeai – era un tip mărunt și firav, cu aerul unui molâu. Dar înfățișarea lui ascundea temperamentul unui tiran.[398] Avea trăsături insipide, fără vreun caracter aparte, care nu exprimau decât zeflemea și dispreț – îi plăcea, individului, s-o facă pe șeful în prezența camarazilor săi și să-i calce pe ei în picioare, ca să iasă el în evidență. German de fel, Jupp Windeck fusese un mic infractor, încă de la vârsta de șaisprezece ani, și trecuse printr-o serie întreagă de închisori și lagăre de concentrare, din primii ani 1930. Purta la uniformă triunghiul negru al „asocialilor“, o categorie-valiză, în care erau incluși toți dependenții, alcoolicii, vagabonzii, proxeneții, șomerii și cei considerați, în linii mari, „imorali“. Ajunsese mai-mare de lagăr la Auschwitz I și transferat la Monowitz, odată cu transportul de Buchenwald-iști.

În doi timpi și trei mișcări, impusese o domnie a corupției, terorii și jecmănirii. „Acuma, ce să zic, odată cu evreii, soseau atâtea bunuri – își amintea Windeck mai târziu –, că noi, ceilalți, ce să facem?, sigur că ne-nfigeam în avutul lor… Fiind *kapos*, ne luam întotdeauna partea leului.“[399] Aliatul său numărul unu era un SS-*Rapportführer* pe nume Remmele, care beneficia din plin de schemele de făcut rost de bani, marca Jupp Windeck.

Windeck se îmbrăca după cum avea chef, preferând cizmele de călărie, pantalonii cu bretele și o jachetă închisă la culoare – intenționa, probabil, să maimuțărească înfățișarea unui ofițer SS-ist. Se fâțâia de colo-colo prin lagăr, călcând țanțoș, fără să-i lipsească vreodată din mână cravașa de stăpânit câinii. Se vorbea pe la colțuri că profita sexual de aceia mai tineri dintre deținuți. Ucidea fără să dea socoteală, bătându-și ori lovindu-și victimele cu picioarele, până mureau, sau înecându-le în chiuvetele din spălătoare.[400] Jupp Windeck fusese cel care-l omorâse pe libretistul Fritz Löhner-Beda, șfichiuindu-l cu cravașa lui de câini pe bătrânul acela slăbit și deja învins.[401] Omul lui cel mai de încredere povestea ulterior că lui Windeck „îi plăcea cu asupra de măsură să-i bată pe deținuții slăbiți, pe jumătate morți de inaniție și bolnavi… Când îi vedea pe acei nenorociți căzuți la pământ în fața lui, nu ezita să calce pe ei, pe fețele lor, pe burțile lor, peste tot, să-i zdrobească și mai tare cu tocurile de la cizme.“ Era

extrem de mândru și de orgolios în privința cizmelor lui de călărie: „Numai Dumnezeu l-ar mai fi scăpat pe cel care-i murdărea cizmele lui Windeck, pentru că el, unul, era în stare să facă moarte de om pentru așa ceva“[402].

Gustav și prietenii lui cu statut privilegiat erau în stare, totuși, să-i mai țină în frâu cruzimea lui Jupp Windeck, protejându-și astfel camarazii evrei. Erau și ajutați, în acest sens, de prizonierii comuniști, cu care formaseră o alianță.[403]

Echilibrul de forțe li s-a întors împotrivă, când a fost adus un transport de șase sute de prizonieri de la Mauthausen, care avea reputația de a fi unul dintre cele mai dure dintre toate lagărele regimului nazist. Toți cei șase sute erau purtători de triunghiuri verzi, iar printre ei, se găseau câțiva realmente sălbatici. Jupp Windeck i-a strâns repede în jurul său, împingându-i către posturi de *kapos* ori de mai-mari ai barăcilor. Evreii arianizați și comuniștii au opus rezistență, dar Windeck și ciracii lui s-au dovedit mult prea tari: orice deținut care li se punea împotrivă oricât de puțin era bătut – câteodată, omorât în bătaie. Starea de nefericire de la Monowitz a răbufnit iar, de două ori mai puternică.

Puțină ușurare mai survenea, totuși, când vreunuia dintre oamenii-verzi, barbarii lui Windeck, i se întâmpla să cadă în propria-i capcană. Unul își dădea în petec și se îmbăta criță; altul fura din bunurile lagărului; un al treilea sărea la bătaie și ataca vreun gardian de la SS ori vreun lucrător civil. Aceștia erau scoși din colectiv și trimiși în purgatoriul de tristă reputație al sub-lagărelor din complexul Auschwitz, unde se practica mineritul cărbunelui.[404] Cu trecerea lunilor, baza de putere a lui Jupp Windeck s-a erodat din ce în ce mai mult, până a încetat cu totul să mai existe.

Corupția de care dădea dovadă Windeck însuși a sfârșit prin a-i pune capac. Din postura lui de funcționar la biroul de evidență a deținuților, Gustl Herzog a dat peste probe care demonstrau că Windeck intrase în posesia unui colier valoros, pe care intenționa să i-l trimită prin poștă nevestei lui. Informația le-a fost pusă la dispoziție gestapoviștilor din lagărul Auschwitz I. Windeck a fost prins și condamnat la două săptămâni de izolare în *Bunker*, după care a fost dat pe mâna unei companii de pedepsire de la Birkenau. Cei de la Monowitz au scăpat de el definitiv.[405]

Gustav și apropiații lui și-au recâștigat influența. Printre deținuți, s-a reînscăunat o atmosferă de camaraderie: cu toții își primeau rațiile de hrană cuvenite, făceau dușuri o dată pe săptămână și primeau efecte curate o dată

pe lună. A revenit ordinea, și singurele surse de îngrijorare au rămas iar pericolele de rutină: SS-iștii, bolile, nesfârșitele primejdii de la muncă, selecțiile periodice, prin care cei bolnavi și prea slăbiți erau trimiși la camerele de gazare. În comparație cu experiențele de care abia scăpaseră, toate acestea mai că puteau fi considerate semne de civilizație, chiar dacă era o civilizație cioplită cu degete însângerate, printre gratiile care despărțeau lumea lor de infernul propriu-zis.

CAPITOLUL 14

REZISTENȚĂ ȘI COLABORARE: CUM A MURIT FRITZ KLEINMANN

זב

Sistemul nazist era o mașinărie formidabilă, dar gata oricând să se prăbușească. Fusese construit prin improvizații și funcționa într-un ritm trepidant, cu tot felul de rateuri, cu bâlbâieli, irosindu-și combustibilul uman, scuipând afară oase și cenuși, în timp ce exhala un fum negru și grețos. Individul simplu, în zdrențe dungate, era vârât cu forța în mașinărie, nu numai fizic vorbind, ci și moral și psihologic. Dincolo de *kapos* și de *Blockführer*-i, de sârmele gardurilor electrificate și de turnurile de veghe, de comandanții din trupele SS și de câinii lor de pază, dincolo de drumuri și de căile ferate, de sistemul concentraționar și de ierarhiile din SS, existau o întreagă națiune, o guvernare și o societate formate din ființe umane, ale căror emoții primare, animalice – frica, invidia, foamea de avantaje sau cine-știe-ce fostă măreție reală sau imaginară – mențineau sistemul în stare de funcțiune.

Ținerea prizonierilor în regimul carceral se voia soluția simplă, antiseptică, la problemele complexe și mocirloase ale societății. Îndepărtarea toxinelor umane – infractori, activiști de stânga, evrei, homosexuali – ar fi trebuit să readucă națiunea la zilele ei de glorie. De fapt, nu era un remediu, ci un factor agravant, care avea darul să macine lent, dar sigur, întreaga națiune. Munca ineficientă a sclavilor înfometați, costurile sistemului propriu-zis, care se ocupa de transformarea lor în sclavi, slăbirea științei și a industriei prin eliminarea geniilor stigmatizate pe criterii de rasă – toate acestea schilodeau din ce în ce mai mult economia națiunii germane. Iar faptul de a fi devenit o paria între toate națiunile lumii supunea unor costuri inclusiv comerțul. Germania s-a străduit să rezolve această panoplie de probleme, lansând războaie de cucerire, făcând și

exploatând alți și alți sclavi, omorându-i pe oamenii considerați a fi cauzele prime ale necazurilor ei, concasorul de pietre – și de oameni, deopotrivă – huruind fără încetare, zi și noapte, măcinând și distrugând tot ce încăpea în gura-i nesătulă și uzându-se, încetul cu încetul, și pe sine.

Lui Fritz Kleinmann, i se păreau de nesuportat sentimentele de neajutorare și deznădejde, pe care i le crea faptul de a fi fost prins în capcana sinistrei mașinării. Măcar tatăl său era în siguranță, deocamdată, ceea ce-i ridica și lui o mare povară de pe inimă. Dar nedreptatea și cruzimea sistemului puteau foarte bine să aducă un om sănătos la cap în pragul nebuniei și pe unul pios în stare să-l blesteme pe Dumnezeu. Trăiau și mureau, iar în cele mai multe cazuri, viețile și morțile lor nu însemnau mai-nimic, pentru că se petreceau în interiorul unor garduri și al unor ziduri, pe care le ridicaseră niște prizonieri ca și ei. Fritz însuși, cu priceperea lui meticuloasă, ajutase la ridicarea din câmp deschis a închisorii în care și el se afla. Până și cărămizile și pietrele pe care le așezase și le fixase cu mortar fuseseră modelate în cărămidării și smulse din flancurile unor cariere de piatră, aflate în organizarea și sub comanda SS-iștilor.[406]

Conexiunea stabilită între fiu și tată și legăturile lor cu ceilalți deținuți nu erau câtuși de puțin caracteristice universal-valabile. Solidaritatea și cooperarea – cheile supraviețuirii – se nasc foarte rar în mod firesc între oameni aduși laolaltă de circumstanțe ieșite din comun. Lipsurile de tot felul și foamea constantă alimentau resentimente între deținuți, mergând până acolo, încât oamenii erau în stare să se ia la bătaie, din cauza unei porții mai mari sau mai mici de fiertură de napi, ori să se omoare între ei pentru câte un codru de pâine. Se știau cazuri chiar și de tați și fii, care se omorâseră unii pe alții în situații de înfometare dusă la extrem. Și totuși, numai prin solidaritate și bunătate puteau niște oameni, în condițiile date, să rămână în viață perioade cât-de-cât mai îndelungate. Lupii singuratici, rebelii sau cei suficient de ghinioniști, încât să se vadă izolați de propria lor neputință de a înțelege limba germană sau idișul, nu rezistau niciodată prea mult, în confruntarea cu sistemul terorii neobosite.[407]

Îți trebuia tărie de caracter, ca să fii altruist și iubitor, într-o lume în care monedele curente erau egoismul și ura. Iar supraviețuirea nu-ți era nici o clipă garantată. Fritz vedea semnele abuzurilor și ale lipsurilor, vedea semnele unei morți iminente la toți camarazii lui de prizonierat – inclusiv la

el însuși:[408] hematoame, tăieturi, nasuri zdrobite, inflamații și cicatrice, paloare și crăpături ale pielii, mers șchiopătat și dinți-lipsă.

Deținuților li se dădea voie să facă duș o dată pe săptămână, dar și acela se putea transforma într-un chin. Cei care aveau mai-mari ai barăcilor neîndurători erau puși să se dezbrace la piele în dormitorul comun din baracă, după care să alerge așa, goi-pușcă, până la blocul-spălător. După duș, numai cei care ieșeau primii căpătau prosoape uscate, pe care le dădeau mai departe, așa încât, dacă rămâneai prea tare în urmă, te alegeai cu o cârpă udă leoarcă, și trebuia să mergi înapoi până la baracă la fel de gol cum veniseși, cu apa șiroind pe tine, chiar și iarna, chiar dacă afară era gerul cel mai cumplit. Pneumonia devenise ceva endemic, și adeseori se dovedea fatală. Exista un spital pentru deținuți, dar, cu toate că era menținut relativ decent, cu personal tot din rândurile deținuților[409], tratamentul asigurat de doctorii de la SS era unul rudimentar, așa încât oamenii se temeau să ajungă internați acolo, pentru că riscau, de cele mai multe ori, să se trezească înconjurați de pacienți bolnavi de tifos. Nu mergea nimeni la un asemenea spital, decât dacă nu avea încotro; pacienții erau supuși unor selecții și, dacă se ajungea la concluzia că nu aveau șanse de însănătoșire grabnică, imediat erau trimiși la camerele de gazare sau li se aplica pe loc o injecție letală.

Mâncarea se distribuia în barăci. Doar câteva gamele se aduceau, așa că primii care-și primeau porția de fiertură erau obligați să și-o verse, practic, pe gât în jos, ca să nu-i țină pe ceilalți în așteptare. Oricine mânca mai pe îndelete era imediat împins de la spate de ceilalți, din ce în ce mai nerăbdători. Cafeaua de ghindă se distribuia în aceleași gamele. Dacă reușeai să-ți faci rost de o lingură numai a ta, era la fel de prețioasă pentru tine, cum ar fi fost niște bijuterii – ți-o păzeai cu prețul vieții și, de vreme ce cuțitele erau imposibil de obținut, îi lărgeai aria de utilizări, ascuțindu-i mânerul pe câte o piatră. Hârtie igienică nu exista, pentru latrine, așa că orice capăt de hârtie, de orice fel, era un alt produs la mare căutare: mai făceai rost de câte un sac de ciment sfâșiat, de la șantierele de construcții și, uneori, mai găseai câte un ziar lăsat de vreunul dintre civili – de pildă, prin fabrică –, pe care-l aduceai cu tine pe ascuns înapoi în lagăr. Bucăți din acea hârtie puteau fi folosite ca atare sau schimbate pe mâncare.

Oamenii care suportau asemenea umilințe erau priviți de germani ca niște gunoaie umane, dar economia de război a națiunii germane era din ce în ce mai dependentă de munca lor silnică. Iată la ce se redusese noua eră de

măreție instaurată de Hitler: la o lume în care un pătrat de hârtie de aruncat ajunsese o monedă forte, cu o valoare tangibilă – ori o cheltuiai pe altceva, ori o păstrai ca să te ștergi tu însuți cu ea la cur.

Corpul fiecărui om era supus fără încetare fie la șocuri, fie la uzuri de tot felul. Era fundamental, nu altceva, să ai o pereche de încălțări ca lumea. Dacă-ți erau prea mari sau prea mici, îți rodeau piciorul și-ți lăsau bășici care puteau foarte bine să se infecteze. Ciorapi vedeai rareori, și mulți îi înlocuiau cu fâșii de țesătură, pe care le rupeau din poalele cămășilor primite ca efecte la sosirea în lagăr. Dar asta în sine era ceva riscant, pentru că deteriorarea bunurilor SS-ului era totuna cu sabotajul și putea să-ți atragă o pedeapsă de douăzeci-și-cinci de bice sau o perioadă anume de înfometare. Cum nu existau foarfeci, nici unghiere, unghiile de la picioare îți creșteau întruna, până când fie se rupeau singure, fie îți creșteau în carne.

Deținuții erau tunși la zero, la fiecare două săptămâni, de către bărbierul-șef din lagăr. În parte, acest lucru folosea la combaterea păduchilor; dar folosea, în egală măsură, la fel ca și uniformele vărgate, să-i scoată în evidență pe deținuți; bărbierul nu folosea vreun săpun ori antiseptic, așa că fiecare deținut avea capul și fața pline de iritații de la brici, de coșuri și pustule, ca și de fire de păr crescute înăuntru. Infecțiile erau la ordinea zilei, și te puteau trimite, după un timp, la spital. Fritz, cel puțin, era scutit de jumătate din chinul bărbieritului, fiindcă, la cei douăzeci de ani ai lui, încă nu-i crescuse, propriu-zis, barbă.

Exista un cabinet dentar în lagăr, numai că deținuții preferau să nu apeleze la el, dacă se puteau lipsi. Plombele căzute provocau carii și afecțiuni ale gingiei, în timp ce scorbutul datorat alimentației sărace făcea ca dinții să se clatine. Dinții de aur fie îți salvau viața, fie te puneau într-un pericol de moarte. Unii *kapos* erau în stare să-i omoare pe deținuți, ca să le ia dinții de aur; în schimb, dacă posesorul unui asemenea dinte avea suficientă voință, și-l smulgea de bună-voie și făcea cu el troc, obținând produse considerate acolo, în lagăr, de lux. Exista chiar și o rată de schimb fixă printre civilii care făceau comerț pe piața neagră din lagăre: un dinte de aur era echivalentul unei sticle de *Wyborowa* – o marcă de vodcă poloneză de calitate. Sau puteai cumpăra, cu el, cinci pâini mari de așa-numita *Kommissbrot*[410], plus un calup de margarină. Aceste produse puteau fi date la schimb, ulterior, pe alte bunuri. Într-o lume în care orice săptămână, orice zi, dacă nu chiar fiecare oră putea fi și ultima din viața ta, nu avea rost să

tezaurizezi cine-știe-ce avuție pentru vreun scop oarecare, mai înalt sau mai bun. Orice îți aducea consolare, sau confort, sau măcar o burtă plină, la un moment dat, merita orice preț pe care-l plăteai.

Pentru administratorii și comitetul de directori de la IG Farben, sacrificarea sclavilor care munceau pentru ei se justifica prin profitul pe care-l obțineau. Dintre membrii personalului de acolo, unii resimțeau, câteodată, o vinovăție anume, dar era una minimă și absolut ineficientă. Între timp, contabilii și directorii se prefăceau a nu vedea ce cantități uriașe de *Zyklon B*, substanța chimică produsă de firma lor și folosită la despăduchere, achiziționau cei de la SS, cu livrare mai ales la Auschwitz, unde emanațiile ei toxice alimentau camerele de gazare.[411]

Fritz Kleinmann știa, fără urmă de dubiu, de unde provenea tot răul: „Să nu tragă nimeni concluzia că ierarhia stabilită în rândurile deținuților purta vina pentru starea de lucruri instaurată acolo. Dintre deținuții-funcționari, unii se adaptaseră practicilor SS-iste în propriul beneficiu, dar unica responsabilitate îi revenea mașinăriei criminale a celor de la SS, care-și atinsese perfecțiunea în lagărul de la Auschwitz."[412] Fiecare prizonier care trecea de faza selecției din lagărul-pereche de la Birkenau putea spera să supraviețuiască, în medie, trei, cel mult patru luni.[413] Fritz și tatăl său rezistaseră, până în acel moment, peste opt luni. Mai puțin de un sfert dintre camarazii lor, cu care ajunseseră acolo, cei patru sute de Buchenwald-iști duri și căliți, mai erau în viață.

Cu toate că Auschwitz-ul atinsese un soi de perfecțiune industrială, ca mașinărie prezenta defecțiuni, funcționa ineficient și era susceptibil să dea greș. Tocmai brutalitatea cu care-și trata deținuții le genera unora dintre ei voința de a-i rezista, iar corupția dinăuntrul său producea crăpăturile și defectele care-i îngăduiau rezistenței cu pricina să se dezvolte.

În prima lui vară petrecută la Auschwitz-Monowitz, când puterea lui Jupp Windeck ajunsese la apogeu, determinarea și sentimentul de indignare morală, care deveniseră deja părți definitorii ale caracterului său, l-au împins pe Fritz Kleinmann în postura de membru activ al acelei rezistențe. Procedând astfel, Fritz își risca propria viață. Dar asta făcea oricum în fiecare zi, prin simplul fapt că exista; orice belea măruntă, sau privire aruncată aiurea, sau episod de vreme geroasă, orice contact cu vreo boală ar fi putut declanșa o reacție în lanț, care să-i provoace incapacitatea de muncă

și, deci, moartea. Opunând rezistență, i se oferea posibilitatea, măcar, de a risca totul *pentru* ceva.

זב

De la o discuție purtată într-un colț discret al barăcii, s-a ales cu o slujbă nouă.

Lucrările de construcție din lagăr erau terminate în vara lui 1943, așa încât necesarul de constructori pentru *Buna Werke* era în scădere. Fritz risca să rămână fără utilitatea de care se bucurase până atunci. Câțiva prieteni de-ai lui au hotărât că putea fi și păstrat, și de folos pentru ei. L-au luat deoparte și au stat de vorbă cu el, în cel mai mare secret. Erau Buchenwald-iști pe care-i cunoștea de ani buni – de pildă, Stefan Heymann, intelectual evreu, veteran de război și comunist, care le fusese ca un al doilea tată și lui Fritz, și altor băieți de acolo. Mai erau de față Gustl Herzog și Erich Eisler, un antifascist austriac. Aveau să-i dea o sarcină lui Fritz – una vitală și potențial periculoasă.

În toți anii pe care-i petrecuseră în lagăre, toți acei bărbați constituiseră o alianță iudeo-comunistă împotriva SS-ului. Rezistența lor consta mai ales în obținerea de posturi influente în lagărele prin care trecuseră, pentru a putea să afle informații utile stării de bine și supraviețuirii propriilor camarazi. În parte, datorită eforturilor acelei rețele fuseseră mutați Gustav și Fritz la sectoare de muncă mai puțin primejdioase, fusese deschisă școala de muncitori-constructori a lui Robert Siewert, sau Fritz fusese înștiințat de conținutul scrisorii de la mama lui și prevenit de faptul că tatăl urma să-i fie pus pe listă, pentru a fi transferat la Auschwitz.

Rezistența se reorganizase la Monowitz, aducându-și membrii în posturi de funcționariat esențiale, grație arianizării unor prieteni precum Gustav Kleinmann. Acum, însă, aceștia simțeau că era cazul să-și extindă activitățile. Actele de sabotaj minor erau foarte în regulă; Fritz participa deja la gesturi de acest fel pe șantiere – câte un sac de ciment lăsat să cadă în așa fel, încât să se spargă, un furtun prin care curgea apă atârnat ca din greșeală peste oblonul unui camion încărcat cu ciment –, numai că rezistența organizată își propunea să treacă la un alt nivel.

Cheia o constituia informația. Deținuții-funcționari se aflau în postura de a obține tot felul de date cu privire la celelalte lagăre-satelit de la Auschwitz, la mișcările deținuților, la selecții și la omorurile în masă.[414] Dar acum, îi cereau lui Fritz să-i ajute la inițierea unei alte surse valoroase de informații – muncitorii civili. Asta presupunea să obțină transferarea lui la unul dintre sectoarele de fabrică dinăuntrul complexului *Buna Werke*. Fritz se dovedise priceput în a-și face prieteni printre civili, iar în fabricile respective, lucrau cu miile. I se găsise un loc în așa-numitul *Schlosserkommando 90* – secția de lăcătușerie a comandamentului de la construcții.

Și, deci, s-a întâmplat, într-o dimineață, ca Fritz, pentru prima oară de când fusese adus la Monowitz, să treacă dincolo de perimetrul lagărului propriu-zis, ieșind în marș pe poarta principală, odată cu forța de muncă și cu SS-iștii care o păzeau, iar apoi luând-o pe drumul mare și pe aleea care ducea la *Buna Werke*.

Abia când a pătruns în incintă, și-a dat seama de cât de uriaș era complexul, după rețeaua de străzi și rampe de descărcare feroviare. Dacă stăteai pe una dintre străzile principale de pe direcția est-vest, cu greu i-ai fi putut discerne fie un capăt, fie celălalt, care se pierdeau în ceață, la vreo trei kilometri depărtare. Până și străzile perpendiculare, de pe direcția nord-sud, erau mai lungi de un kilometru. Loturile dreptunghiulare erau ticsite cu clădiri ale diferitelor fabrici, cu coșuri de evacuare, cu ateliere, cu depozite, cu cisterne pentru stocarea petrolului și a chimicalelor, cu structuri bizare de tot felul de țevi și conducte, care păreau secțiuni transversale prin uriașe caruseluri de bâlci. Complexul era împărțit în secțiuni: uzina de ulei sintetic, adică de lubrifianți, plus toate atelierele ei auxiliare, fabrica de cauciuc *Buna*, centrala electrică și alte multe sub-secții de producere și procesare a chimicalelor. În mare parte, toate acestea erau încă pe jumătate inactive – adică, structurile propriu-zise erau construite, dar amenajările interioare, departe de-a fi fost terminate.

Mai multe mii de bărbați și femei munceau în fabricile complexului. În jur de o treime erau deținuți, restul – muncitori civili. Secția de lăcătușerie – care, de fapt, se ocupa de o mulțime de lucrări de prelucrare a metalelor, nu numai în propriul atelier, ci și în toate fabricile – s-a dovedit a fi un mediu prietenos și comod. Deținuții erau tratați cu blândețe de cei mai mulți dintre *kapos* și încurajați să „muncească vigilent“, adică să nu se strofoace prea

tare, dar să fie foarte atenți, ca să-i observe pe stăpânii de sclavi din timp.[415] Fritz avea drept *kapo* un deținut politic foarte înțelegător, transferat acolo de la Dachau, care ajutase la plasarea tânărului Kleinmann în echipa lui, așa cum îi ceruse rezistența.

Fritz a fost numit asistent general într-o sub-secțiune a unuia dintre nivelurile principale dintr-o fabrică[416], unde lucrau foarte mulți civili germani – mai ales ingineri, tehnicieni și maiștri. Majoritatea muncitorilor simpli erau deținuți polonezi și ruși, cărora le venea greu să urmeze instrucțiunile date în limba germană, drept care erau tratați de *kapos* în moduri absolut abominabile. Dacă șefii de echipă civili erau nemulțumiți de cum lucrau muncitorii lor, IG Farben făcea în așa fel, încât aceștia să fie trimiși în lagărul Auschwitz I, pentru „re-educare". Pentru deținuții vorbitori de limbă germană, era mult mai ușor; Fritz li s-a făcut cunoscut șefilor de echipă civili și le-a câștigat încrederea.

A închegat o relație de amiciție, mai ales cu unul dintre ei. O dată în plus, a început să primească, discret, mici daruri sub formă de pâine și țigări – uneori, și câte un ziar. Din când în când, germanul se oprea și schimba câte o vorbă cu Fritz, care-i asculta cu patimă veștile despre cum evolua războiul, vești care contraziceau propaganda în mod constant și fără echivoc. Lucrurile mergeau prost pentru Germania, pe toate fronturile; după ce pierduseră la Stalingrad, acum erau bătuți cu ferocitate în Est, pe lângă faptul că din Africa de Nord fuseseră înfrânți și alungați de britanici și de americani, care aveau să debarce curând în Italia și să-și înceapă înaintarea spre nord, către Germania însăși. Pentru Fritz, era clar că neamțul acela nu era deloc nazist – spera și el cu ardoare ca războiul să se încheie cât mai curând, iar Germania să-l piardă. Fritz le aducea tovarășilor săi de lagăr, în fiecare zi, rapoarte verbale (pe lângă darurile atât de valoroase în pâine și țigări).

Cu toate că știa cât de importantă și de riscantă era sarcina pe care și-o asumase, Fritz habar nu avea de amploarea operațiunii în care se implicase. De la niște începuturi dezorganizate, rezistența deținuților de la Auschwitz devenise, în ultima vreme, o întreagă rețea, și eficientă, și coordonată. Pe data de 1 Mai 1943 – zi de sărbătoare nazistă[417], în care cei de la SS funcționau cu personalul strict esențializat –, o întâlnire secretă fusese convocată în lagărul Auschwitz I, la care două facțiuni distincte ale rezistenței cu pricina căzuseră de acord să coopereze. Cele două erau

dominate de o grupare poloneză, incluzând mai mulți foști ofițeri din armată, sub comanda lui Józef Cyrankiewicz, care-i convinsese pe cei din subordinea lui să lucreze împreună cu evreii și cu deținuții politici austro-germani. O asemenea colaborare avea darul să reunească toate avantajele cu care contribuia fiecare grup – faptul că germanii vorbeau limba germană și-i înțelegeau pe naziști, lucru vital în obținerea de informații, faptul că deținuților polonezi li se îngăduia să primească scrisori, ceea ce le permitea să introducă fraudulos în lagăr provizii și să comunice cu partizanii locali.

Acești rezistenți își spuneau Grupul de Luptă Auschwitz – ca măsură a militantismului de care dădeau dovadă[418] – și nu le-a luat mult, până au stabilit un contact cu Stefan Heymann și rezistența de la Monowitz. Cooperarea între lagăre era facilitată de mișcările neîntrerupte, care se desfășurau pe toată suprafața complexului, ale deținuților la diferitele sectoare de muncă. Gruparea de la Monowitz a contribuit cu capacitatea ei de a cultiva relații cu civilii și de a provoca tot felul de blocaje ale producției de la *Buna Werke*. Sabotajele surveneau pe scară largă și în mod constant. Deținuții care-și făceau sectoarele ca electricieni reușiseră să scurt-circuiteze o turbină de la uzina electrică. O altă grupare a profitat de efectivele reduse de gardieni din ziua de 1 Mai și a declanșat o explozie în uzina de combustibil sintetic, pe jumătate construită, în timp ce alți sabotori distrugeau cincizeci de vehicule.[419] Actele de acest fel, combinate cu un ritm de lucru, în general, de tipul „fă-te că lucrezi“, contribuiseră la întârzierea punerii în funcțiune a diverselor fabrici din complex.

Dintre toate activitățile pe care le presupunea rezistența, contactul cu civilii se număra printre cele mai periculoase. Gestapoviștii din lagăr se străduiau fără încetare s-o penetreze și să-i scoată la iveală și liderii, și membrii. De aceea, munca de identificare și eliminare a informatorilor nu înceta nici o clipă și era cu precădere vitală, când venea vorba de cea mai sensibilă operațiune din cadrul rezistenței – plănuirea și executarea evadărilor.

Câtă vreme parcurgea zilnic, înainte și înapoi, drumul dintre fabrică și lagăr, purtând cu el frânturi de informații, Fritz era conștient într-o măsură foarte vagă de legăturile lui cu toată acea rețea și de semnificația rolului pe care-l juca el însuși în interiorul ei.

זב

Era într-o sâmbătă din iunie, și ziua de muncă se terminase. Când s-a strigat apelul de seară, deținuții au luat poziția de drepți, știind că a doua zi, chiar dacă nu era o zi de odihnă propriu-zisă, cel puțin era o zi de mai puțină trudă și de mai puțină primejdie personală.

Fritz își luase în primire locul obișnuit, având uniforma încheiată la toți nasturii, cum se cuvenea, iar boneta dreaptă și turtită într-o parte, în stilul corespunzător de beretă, gata să fie smulsă brusc și mecanic de pe cap, la comanda: „Jos bonetele!“ Totul se desfășura normal, în același mod lent, monoton, exasperant, repetitiv în orice zi și de mai multe ori pe zi, aproape fără nici o variație, cu care se obișnuise deja din octombrie 1939.

Rapportführer-ul își îndeplinise toate sarcinile și se pregătea să dea liber efectivului, când a remarcat că un grupuscul de persoane pătrunsese în spațiul acela deschis, și s-a oprit. Când nou-veniții au ajuns în raza lui vizuală, Fritz a recunoscut doi sergenți SS care împingeau de la spate un al treilea bărbat, acesta din urmă șchiopătând și împleticindu-se în fața lor. A tras cu ochiul, mânat de curiozitate, dar, de fapt, cu coada ochiului, păstrându-și fața orientată înainte. Cei doi SS-iști îl îmbrânceau și-l băteau pe celălalt, așa cum ar fi procedat cu orice deținut, numai că respectivul nu era nici în uniformă, nici cu capul ras chilug. Părea să fie un civil, dar fusese bruftuluit, nu glumă, violentat rău de tot, și avea figura plină de sânge și tumefiată. Când s-au apropiat mai tare, cu o tresărire care i-a întors stomacul pe dos, Fritz și-a recunoscut contactul civil de la fabrică. SS-iștii care-l escortaseră până acolo erau sergentul de stat-major Johann Taute, șeful sub-diviziunii de la Monowitz a serviciului de Gestapo din complexul Auschwitz, și subordonatul său, sergentul Josef Hofer.

Fritz a privit în tăcere, cu sentimentul ororii din ce în ce mai consistent în sufletul său, cum gestapoviștii l-au silit pe civil să se întoarcă spre deținuții prezenți cu fața și i-au dat ordin să identifice toți deținuții cu care venise în contact la fabrică, fără excepție.

Omul s-a holbat la miile de fețe dinaintea lui. Pe Fritz, care se pierdea în mulțimea de chipuri, nu avea cum să-l vadă. Împins de la spate de cei doi SS-iști, civilul a trecut printre rânduri, înainte și înapoi, studiind acele fețe îndeaproape. Când a intrat și pe rândul său, Fritz a rămas cu privirile ațintite

drept în față și cu inima bubuindu-i în piept. Ochii tumefiați, injectați de sânge, s-au oprit asupra feței lui, și o mână s-a ridicat, parcă fără să vrea:

– Ăsta, l-a indicat civilul.

Fritz a fost apucat și scos din rând, apoi, împreună cu civilul, dus de acolo în același ritm de marș forțat, pe lângă toți prietenii și camarazii lui, pe dinaintea ochilor îngroziți ai tatălui său, până au părăsit scuarul de apel.

זב

A fost legat și urcat în spatele unui camion, care l-a scos din lagăr. Pe o distanță de câțiva kilometri, camionul s-a îndreptat către lagărul Auschwitz I, dar apoi, în loc să intre acolo, în incintă, s-a oprit în fața clădirii celor de la Gestapo, situată în afara perimetrului gardurilor electrificate, față în față cu spitalul SS-iștilor și alături de o cameră de gazare mică, subterană. Sergenții Taute și Hofer l-au dus pe Fritz de-a lungul unui coridor, după care i-au dat brânci într-o încăpere vastă.

De-acum atât de îngrozit, încât i se făcuse și greață, Fritz și-a rotit privirile peste amenajările spartane din acel spațiu: o masă cu niște curele atașate de ea și câteva cârlige înfipte în plafon, deasupra capetelor tuturor. Trăise destul prin lagăre, ca să știe la ce serveau toate cele pe care le vedea.

Un ofițer SS a intrat în cameră, după o vreme. S-a uitat la Fritz cu niște ochi plini de viață și zâmbitori, cu o mină blândă pe chip, de patrician adevărat. Cu calviție prematură și părul grizonant, locotenentul SS Maximilian Grabner nu părea deloc foarte amenințător; ba chiar, ai fi zis că era vreun profesor universitar sau cleric binevoitor. Numai că rar putea înfățișarea unui om să vină într-o mai mare contradicție cu caracterul său: Grabner cel cu aerul atât de afabil era șeful serviciului de Gestapo de la Auschwitz, și reputația lui de instigator cu sânge-rece și fără urmă de milă al omorului în masă n-o atinsese nimeni altcineva în lagărul acela sau în oricare altul. În mod regulat golea spitalul sau *Bunker*-ul din lagăr – „ștergea praful“, cum singur se exprima –, expediindu-i pe deținuți fie la camerele de gazare, fie la „Zidul Negru“. Instituise chiar și un program de exterminare a femeilor poloneze gravide și era creditat personal cu trimiterea la moarte a peste două mii de prizonieri. Puțini oameni erau atât

de temuți, în lagărul de la Auschwitz, ca Maximilian Grabner[420] – omul îi îngrozea până și pe cei de la SS.

L-a studiat pe Fritz o clipă – numai apoi a vorbit. Avea o voce de o eterică blândețe și un accent simplu, needucat, cu ecouri din zonele rurale adiacente Vienei.[421]

– Știu că tu, deținut 68629, a zis el, trecând la subiect fără întârziere, ești amestecat în plănuirea unei evadări pe scară largă din lagărul Auschwitz-Monowitz, și că te-ai înhăitat, în acest scop, cu muncitorul civil german, care te-a identificat. Oamenii sergentului Taute erau, de ceva timp, cu ochii pe respectivul colaborator al tău. Comportamentul său neobișnuit ți-a atras atenția, nu-i așa, sergent?

Taute a dat din cap că da, iar Grabner și-a întors căutătura prietenoasă către Fritz:

– Ce ai de spus în legătură cu asta?

Fritz habar nu avea ce să spună. Să nege că l-ar fi cunoscut pe civil, nu putea; în schimb, toată povestea cu evadarea era un mister total pentru el.

Grabner a scos un blocnotes și un creion.

– Fă bine și dă-mi acum, a zis el, numele tuturor deținuților implicați în acest complot.

Luând tăcerea stupefiată a lui Fritz drept refuz, Grabner a făcut semn cu capul către Taute și Hofer. Prima lovitură de pulan a lui Taute l-a făcut pe Fritz să se încovoaie și să-și piardă răsuflarea; a urmat apoi o a doua, după care, o a treia.

Dar nu se anunța nici o mărturisire. Pe Grabner, asta l-a surprins. Cu toate că nu era cu mult mai mult decât un băietan, s-ar fi zis că deținutul 68629 avea să fie mai greu de zdrobit, decât fusese civilul. Grabner a făcut un gest, și cei doi sergenți l-au trântit pe Fritz cu fața în jos pe masă și l-au prins în curele de ea, fixându-i trupul pe tăblie. Bățul s-a ridicat și-a coborât iar, șfichiuind aerul, fâșâind și croindu-l peste buci. Și iar, și iar, până când fundul i s-a umplut de vergeturi și i-a luat foc de durere. Chiar și în asemenea condiții extreme de frică și agonie, tot a ținut socoteala izbiturilor – douăzeci de lovituri sfâșietoare, până l-au dezlegat și l-au ridicat în picioare.

– Recunoaște ce-ai făcut, i-a spus Grabner, făcându-i semn spre blocnotes. Dă-mi identitățile deținuților pe care plănuiai să-i ajuți să evadeze.

Fritz era conștient că inutil ar fi încercat să nege, așa încât n-a zis nimic. Iarăși a fost întins cu fața în jos pe masă, iarăși au fost strânse curelele, iarăși bățul a șfichiuit prin aer.

A pierdut șirul – nu mai știa de câte ori fusese legat de masa respectivă, dar s-a încăpățânat să numere loviturile: în total, șaizeci de bețe i-au ars carnea.

Iarăși a fost dezlegat și ridicat cu forța în picioare. Abia dacă mai reușea să se țină drept. Grabner s-a uitat la el atent și de-aproape, după care a zis:

– Dă-mi numele lor.

Mai devreme sau mai târziu, avea să se ajungă într-un punct – așa cum s-ar fi întâmplat cu orice ființă umană prinsă într-un asemenea coșmar –, dincolo de care Fritz ar fi cedat și ar fi spus orice era susceptibil să pună stavilă torturii. Adevăr, minciună, ce importanță avea? – numai să se fi încheiat odată chinurile. Putea să-i numească pe amicii lui, care făceau parte din rezistență. I-ar fi fost simplu, și el însuși n-ar fi fost om, dacă n-ar fi simțit măcar tentația să procedeze astfel. Stefan, Gustl, Jupp Rausch, plus ceilalți rezistenți, mentorii și camarazii – pe toți i-ar fi putut condamna la torturi și la moarte. Fritz își păstrase măcar atât din uzul rațiunii, cât să știe că nu și-ar fi salvat lui viața în acest fel, ci n-ar fi reușit decât să scape de chinuri, și asta numai pe moment.

N-a spus nimic. Grabner a încuviințat din cap către Taute și Hofer, arătând spre cârligele din tavan.

Lui Fritz, i-au fost smucite mâinile la spate și atât de strâns legate încheieturile, încât i s-a tăiat circulația sângelui. Celălalt capăt al frânghiei a fost azvârlit pe după unul dintre cârlige, și cei doi sergenți au început să tragă de el. Fritz a simțit cum îi erau trase brațele către spate și în sus, până când, cu o durere agonizantă, s-a trezit că picioarele nu-i mai atingeau pământul. Atârna, cu vârfurile lor cam la o jumătate de metru de podea, propria greutate dislocându-i umerii din lăcașurile lor și străpungându-i mintea cu o durere care-l făcea să urle. Văzuse multe suflete amărâte suspendate în felul ăsta de „Stejarul lui Goethe“, dar să trăiască pe pielea lui experiența s-a dovedit mai greu de suportat, decât și-ar fi închipuit vreodată.

– Dă-mi numele alea, i-a cerut Grabner, iar și iar.

Fritz a rămas atârnat așa preț de o oră, dar tot ce-a scos pe gură au fost niște gemete incoerente și multă salivă.

– N-ai să scapi cu viață din asta, i-a șoptit Grabner la ureche, repetând iar și iar: Dă-mi numele alea.

La un semn din cap făcut de Grabner, sergenții au dat drumul frânghiei, și Fritz s-a prăbușit la podea. Ofițerul și-a repetat întrebarea din nou: spune-mi numele, și totul se încheie. Totuși, Fritz n-a spus nimic. Sergenții l-au ridicat în picioare, au tras iar de frânghie și l-au înălțat în aer, smulgându-i alte și alte urlete.

De trei ori l-au spânzurat așa, fără să obțină nimic de la el. Grabner și-a pierdut răbdarea. Totul se întâmpla sâmbătă noaptea, și ar fi vrut să ajungă și el acasă. Interogatoriul inutil era, pentru el, o pierdere de timp liber, atât de prețios. Fritz fusese deja spânzurat de brațe timp de o oră și jumătate în total, când i-au dat drumul și s-a prăbușit la podea pentru a treia oară. Mai era conștient doar vag, atunci când Grabner a părăsit încăperea, ordonându-le celor doi sergenți să ducă deținutul înapoi în lagăr. Interogatoriul avea să fie reluat mai târziu.[422]

ןב

După ce fusese luat pe sus Kleinmann cel tânăr, Stefan Heymann și ceilalți rezistenți fuseseră cuprinși de agitație și întorseseră pe toate părțile ce aveau ei de făcut. Cât mai aveau la dispoziție, adică, până când Fritz ceda și gestapoviștii veneau și după ei? Toată acea seară dezbătuseră, încercând să-și facă planuri pentru catastrofa care-i păștea.

Gustl Herzog mai era încă treaz și nebăgat în pat, când s-a zvonit că Fritz Kleinmann revenise în lagăr. S-a repezit să-l întâmpine și l-a găsit mai degrabă cărat pe sus, în lungul străzii, de doi vechi amici Buchenwald-iști: Fredl Lustig, un coleg de demult al lui Gustav de la coloana de tractare, și Max Matzner, care fusese cât pe ce să cadă victimă sinistrelor experimente cu tifosul.

Fritz nu era în stare să se țină singur pe picioare; pe lângă hematoamele și rănile deschise vizibile, avea dureri groaznice la încheieturi și la spate. Gustl le-a spus lui Matzner și Lustig să-l ducă la spital, după care a plecat să-i caute pe ceilalți membri ai rezistenței.

Spitalul ocupa un grup de barăci care formau un bloc, în colțul de nord-est al lagărului. Avea mai multe secții: de medicină generală, de chirurgie, de

boli infecțioase și de convalescență. Cu toate că un doctor de la SS deținea comanda întregului complex, rareori putea fi văzut în persoană, așa că personalul era format mai ales din deținuți.[423] După standardele universului concentraționar, trecea drept un spital bun, dar care ducea o lipsă cronică de resurse medicale.

Fritz a fost dus într-un salon din secția de medicină generală. Era pe jumătate paralizat, nu-și putea folosi brațele, pe care nici nu și le mai simțea, șalele îi fuseseră snopite în bătaie și-i sângerau – crâncen îl durea tot corpul. Un doctor ceh i-a dat niște analgezice puternice și i-a făcut masaj la brațe.

După o vreme, Gustl Herzog a venit să-l vadă, însoțit de Erich Eisler și Stefan Heymann. Toți trei l-au privit pe Fritz și cu milă, și cu presimțiri negre. După ce a plecat doctorul, i-au pus întrebări, una după alta, despre ce voiseră gestapoviștii de la el. Fritz le-a descris acuzațiile lui Grabner și așa-zisul plan de evadare.

– I-ai spus ceva?, l-a întrebat Stefan.

– Bineînțeles că nu. Nici nu știu nimic.

Un asemenea răspuns nu i-a mulțumit nici pe ei, cum nu-i mulțumise nici pe cei de la Gestapo.

– Le-ai spus vreun nume – orice nume?

Fritz a scuturat din cap, cuprins de dureri. În ciuda stării în care se afla, camarazii lui l-au chestionat iar și iar: *Le spusese torționarilor vreun nume, orice nume?* Nu le spusese, a insistat el. Nu-i spusese nimic lui Grabner. Lor, faptul că i se îngăduise, cum-necum, să se întoarcă în lagăr le crea suspiciuni. Se putea foarte bine ca Grabner să spere că Fritz avea să-și trădeze complicii, într-un fel sau altul; sau, la fel de bine, se putea ca toate celulele din „Baraca Morții“ din lagărul Auschwitz I să fi fost supra-aglomerate (cum adeseori se întâmpla să fie).

Până la urmă, s-au convins că Fritz nu-i trădase. Erau în siguranță – deocamdată. Dar Stefan și Erich știau foarte bine că Grabner nu avea cum să lase lucrurile să se termine așa. Urma să-și reia interogatoriul a doua zi și l-ar fi torturat în continuare pe Fritz, până când ori mărturisea, ori murea. Trebuia făcut ceva.

Pentru moment, au făcut în așa fel, încât Fritz să fie mutat în baraca bolilor infecțioase, unde erau ținuți bolnavii de tifos și dizenterie, alăturată morgii care se afla în colțul cel mai îndepărtat din tot lagărul. Foarte rar

intrau acolo doctorul SS-ist și subofițerii lui sanitari. Fritz a fost băgat într-un izolator. Atâta timp, cât nu se alegea cu vreo infecție, acolo era în siguranță – la fel, deocamdată. Dar nu putea fi ținut ascuns pe vecie; ca să evite vânătoarea umană care ar fi urmat, dacă nu era prezent a doua zi dimineață, când s-ar fi strigat apelul, numele lui Fritz trebuia introdus în registrul spitalului. Dar atunci ar fi venit după el cei de la Gestapo. Indiferent din ce unghi abordau problema, nu ajungeau decât la una și aceeași soluție: Fritz Kleinmann trebuia să moară.

Prin urmare, Sepp Luger, principalul responsabil din lagăr cu administrația spitalicească, a introdus în registru moartea prizonierului cu numărul 68629. Nu era nevoie de amănunte: registrul îi acorda fiecărui pacient numai un rând, pe care se treceau numărul de internare, numărul deținutului, numele, data internării și a externării și motivul externării. Pentru acea ultimă coloană, existau numai trei opțiuni: *Entlassen* („externat“), *nach Birkenau* („la Birkenau“), pentru cei selectați să fie duși la camerele de gazare, și o cruce neagră aplicată cu ștampila, pentru morți. Gustl Herzog a avut grijă ca moartea lui Fritz Kleinmann să fie trecută și în registrul general de evidență a deținuților.[424]

Adevărul avea să rămână un secret absolut printre autorii conspirației. Vestea că Fritz murise din cauza rănilor trebuie să fie răspândită printre mulții lui prieteni. Și nici măcar lui Gustav, tatăl lui, nu trebuia să-i fie destăinuit secretul – riscul era prea mare –, așa că și el a primit vestea devastatoare, sfâșietoare, că fiul său iubit, Fritzl, fusese omorât de gestapoviști. Atât de mare i-a fost durerea, încât Gustav n-a mai avut putere nici măcar să-și noteze despre ea în jurnal, de care nu se mai atinsese de săptămâni bune.

În timp ce Gustav jelea, conspiratorii se vedeau nevoiți să rezolve o dilemă presantă: ce anume să facă ei cu Fritz cel viu, care încă mai respira. Câtă vreme i s-au vindecat rănile, a rămas în izolare acolo, în spital. De fiecare dată când venea în inspecție doctorul SS-ist sau infirmierul aceluia, pe Fritz îl ajuta să se dea jos din pat vechiul său amic Jule Meixner, care muncea la spălătoria spitalului, și care-l ascundea în depozit, printre nenumăratele stive de pânzeturi.

Fritz habar nu avea ce urma să se întâmple cu el mai departe. Văzând cum se târau pacienții cu dizenterie până la gălețile din antecameră, folosite pe post de latrine, și cum se zvârcoleau cei bolnavi de tifos în paturile ajunse

leoarcă de sudoare, și-a dat seama și el că nu putea rămâne prea mult într-un asemenea loc, indiferent dacă era sau nu rănit.

În cele din urmă, prin intermediul biroului Gestapo de la Monowitz, a sosit vestea că se renunțase la cercetare, din cauza morții suspectului Fritz Kleinmann. Era momentul să se treacă mai departe.

Fritz a primit o identitate nouă, luată de la un pacient care murise de tifos. Nu-și mai amintea, ulterior, numele bietului om, doar că era un evreu din Berlin, sosit relativ recent, al cărui număr de prizonier era mare de tot, de la 112000 în sus. Le-a fost imposibil și să-i șteargă lui Fritz tatuajul, și să-i facă altul, cu numărul deținutului mort, așa că s-au mulțumit să-i bandajeze antebrațul și au sperat să nu-i vină ideea nimănui să i-l verifice. Stefan Heymann a petrecut o mulțime de timp cu el, explicându-i cum și de ce aveau nevoie să procedeze astfel și ce precauții se cereau luate, când i se atribuia un sector anume, în care să muncească.

Pentru Fritz, era totuna. De când cu chinurile prin care trecuse, parcă sufletul îi fusese cuprins de-o lâncezeală, și nu-i mai păsa prea tare dacă era descoperit sau nu. De atâta timp, de când îl măcinau întruna, suferința, înfometarea și deznădejdea îi învinseseră, în sfârșit, rezistența, drept care începuse deja să alunece, ușor-ușor, în acea stare de neajutorare mentală, care avea să-l ducă, în cele din urmă, la statutul de *Muselmann*. I-a mărturisit lui Stefan că se gândea foarte serios dacă nu era cazul să încheie toate socotelile cu viața, cât de curând posibil – doar atât de simplu era să forțeze linia de siguranță a santinelelor, în timp ce muncea la vreun sector din afara lagărului, sau, dacă nu așa, să se arunce în gardul electrificat, care înconjura lagărul. O singură împușcătură – o clipă fugară, nu mai mult –, și toată durerea și mizeria vieții s-ar fi sfârșit pentru el.[425]

Pe Stefan, asemenea gânduri îl făceau nerăbdător.

– Poți să-ți imaginezi cum ar primi tatăl tău vestea că te-ai sinucis?, a zis el. În momentul ăsta, crede că fiul i-a murit, dar cu timpul, poate chiar curând, o să afle adevărul. Închipuie-ți numai cum ar fi să descopere că-n tot acest timp ai fost în viață, dar asta, după ce tu ți-ai luat singur zilele – gândește-te puțin.

Împotriva unui asemenea raționament, Fritz nu avea cu ce argumente să vină. După toate prin câte trecuseră împreună, ca el, Fritz, nu numai să cedeze în fața celor de la SS, dar să le mai și îngăduie să-i facă felul – așa ceva era prea mult. „Nu ne pot zdrobi pe toți chiar așa“, îi spusese tatăl lui

întotdeauna; să înduri însemna totul; suferința nu era decât vremelnică; speranța și tăria spiritului erau fără de moarte.

Stefan și-a luat angajamentul să facă tot ce-i stătea în putință, pentru a-l ține pe Fritz în siguranță, în spital. Când ar fi fost destul de însănătoșit, ca să poată munci, i-ar fi găsit el un loc într-un sector oarecare din exterior, unde să poată trece neobservat. Ritmul deceselor și al mutărilor de prizonieri de colo-colo erau de așa natură, încât puțini ajungeau să-și cunoască vecinii destul de bine.

Fritz a înțeles asta și i-a încredințat lui Stefan viața lui, dar îndoielile și le-a păstrat. Avea o față cunoscută – inclusiv de unii dintre cei de la SS. Plus că tatăl său avea să afle, mai devreme sau mai târziu. Cel puțin șapte membri ai mișcării de rezistență îi cunoșteau secretul și erau prieteni și cu tatăl lui. Gustav era, de-acum, o figură proeminentă în lagăr, și, dacă avea un statut atât de înalt, simplul fapt de a fi ajuns în posesia unui secret exploziv cât o bombă l-ar fi pus într-o primejdie de moarte.

După trei săptămâni, Fritz se făcuse destul de bine, cât să poată părăsi spitalul. Amicii lui l-au băgat pe furiș în baraca numărul 48, unde mai-mare era un membru al rezistenței, pe nume Chaim Goslawski. În baraca lui, se aflau germani și polonezi, care nu-l cunoșteau pe Fritz Kleinmann.

A doua zi, a ieșit la muncă și el. I se găsise un post de magazioner într-o altă secțiune a sectorului de lăcătușerie. Unul dintre *kapos*, un anume Paul Schmidt, era la curent cu secretul și l-a ținut pe Fritz sub observație. În fiecare dimineață, când ieșea în marș pe poartă, și în fiecare seară, la întoarcere, pe Fritz îl cuprindea o groază care-l sugruma, fiindcă se aștepta să fie recunoscut în orice moment de vreun gardian sau de vreun *kapo* dușmănos. Numai în mijlocul grupului stătea, mergând cu privirile ațintite înainte și cu fața lipsită de orice expresie, chiar dacă inima îi bubuia în piept.

Pe măsură ce săptămânile treceau, și nimeni nu părea să-l remarce, a început și el să se simtă ceva mai relaxat la muncă. Deocamdată, secretul existenței lui părea să fie în siguranță.

אבא

Într-o seară, Gustav stătea în camera de zi a barăcii numărul 7, când unul dintre colegii lui de baracă l-a bătut pe umăr și i-a spus:

– Gustl Herzog e-afară. Vrea să te vadă.

Gustav a ieșit în prag și l-a găsit pe vechiul său prieten într-o stare de surescitare ținută în frâu. Acela i-a făcut semn să-l urmeze și l-a condus pe Gustav pe aleea de pe o latură a clădirii, unde nu puteau fi văzuți de pe strada mare. Dincolo de primul șir de barăci, se aflau niște clădiri mai mici – latrinele, *Bunker*-ul gestapoviștilor și un mic bloc-spălător. Către acesta din urmă l-a condus Herzog pe Gustav. O siluetă s-a ivit în penumbra din cadrul ușii, Gustav recunoscându-l pe supraveghetorul băii, un tânăr veteran de la Buchenwald, care fusese prieten cu Fritz. Acela s-a uitat de jur-împrejur și, văzând că nu era nimeni, pe nicăieri, i-a făcut semn să intre.

Mirat, Gustav a intrat singur în blocul-spălător, inhalând mirosul de-acum familiar de umezeală mucedă, lipsită de săpun. În lumina chioară, a zărit o formă umană, care se aținea în partea întunecată din camera boilerelor. Acea formă a făcut un pas înainte, și trăsăturile ei s-au dovedit a fi cele ale chipului lui Fritz, băiatul lui.

Era ceva de necrezut, miraculos de-a dreptul. Pentru Gustav, care făcuse un crez din a nu renunța niciodată la speranță, indiferent în ce disperate circumstanțe s-ar fi aflat, uimirea nu încăpea în cuvinte. Să-și țină iar fiul în brațe, să-i adulmece mirosul corporal, să-i audă vocea – totul era dincolo de orice speranță, dincolo de orice.[426] Faptul că supraviețuiseră amândoi nu fusese în zadar, până la urmă.

După acea primă revedere, s-au întâlnit ori de câte ori le-a fost cu putință, numai noaptea, și numai acolo, în blocul-spălător. Acum, că suferința și sentimentul pierderii îi fuseseră luate de pe inimă lui Gustav, mintea i se văzuse invadată iar de toate grijile părintești, cu atât mai aprige, cu cât pe Fritz îl păștea o primejdie infinit mai mare, decât până atunci. Gustl Herzog și ceilalți l-au asigurat că ei aveau să facă tot posibilul pentru a-l menține viu și sănătos, dar era suficient, oare?

זבו בא

Toamna, o veste minunată a venit dinspre lagărul Auschwitz I: dintr-odată, Maximilian Grabner fusese înlăturat de SS-iști din funcția de șef al

serviciului Gestapo din lagăr.

Era vorba de mai mult decât de o simplă destituire. La Berlin, se puseseră întrebări de mult în privința conduitei lui Grabner. Până și după standardele celor de la SS, numărul morților comandate de el era de natură să provoace câte o ridicare din sprâncene – nu atât din punctul de vedere al numărului lor, cât al modului dezordonat în care aveau loc. În viziunea lui Himmler, Soluția Finală și omorurile, în general, se constituiau într-o chestiune de natură industrială, care trebuia rezolvată curat, eficient și sistematic. Nu era un joc, nici un fetiș personal. Sadismul și setea de sânge, de care dăduse dovadă Grabner, îi subliniau numele cu două linii groase, negre. Chiar și așa, căderea i-a fost provocată, în ultimă instanță, de propria corupție.

Ca mulți ofițeri de rang înalt din lagărele de concentrare, și Grabner se folosise de poziția lui, pentru a se îmbogăți din lucrurile de valoare luate de la evreii uciși la Birkenau, de care ar fi trebuit să profite SS-ul. Spre deosebire de cei mai mulți, el făcuse așa ceva la o scară colosală, trimițându-și acasă valize întregi burdușite cu prăzi pe care și le însușise fraudulos. Amploarea corupției lui Grabner generase o anchetă din partea celor de la SS. Aceștia l-au suspendat din funcție și l-au arestat, împreună cu câțiva complici, printre care și nonșalantul criminal în serie Gerhard Palitzsch.[427] Comandantul de la Auschwitz, Rudolf Höss, care-l ajutase și-l instigase la jaf pe Grabner, a fost și el înlăturat.

Noul comandant, Arthur Liebehenschel, a preluat conducerea în noiembrie 1943.[428] El a inițiat o scuturătură zdravănă a întregului complex concentrațional Auschwitz: cadrele au fost înlocuite, iar ordinea și disciplina le-au fost impuse mai drastic până și celor de la SS de acolo.

Pentru Fritz, important a fost că amenințarea cea mai gravă la siguranța lui corporală a dispărut pe neașteptate. Odată cu plecarea lui Grabner, și dat fiind balamucul general care a urmat, șansele rămăseseră destul de mici, ca de un deținut oarecare de la Monowitz să se mai intereseze prea tare cei de la Gestapo. La scurt timp după aceea, în noaptea de 7 decembrie, un incendiu a izbucnit în clădirea Gestapo-ului din lagărul Auschwitz I, făcând scrum dosarele ticăloșiilor lui Grabner.[429]

Până la urmă, cum întregul episod Grabner a intrat în umbră și nevoia de a se ascunde cu orice preț a dispărut și ea, Fritz Kleinmann a revenit la viață, în deplină liniște. Numele i-a fost reintrodus în registrul de evidență a

deținuților din lagăr, și evreul acela berlinez, care murise de tifos, a fost dat uitării.

Dar, cu toate că nevoia păstrării unui secret absolut fusese depășită, Fritz trebuia să se arate precaut în continuare: dacă ar fi fost remarcat de vreunul dintre gardienii de la SS care avuseseră cunoștință de moartea lui – mai ales de sergenții gestapoviști Taute și Hofer – lucrurile s-ar fi sfârșit prost. Deși… printre miile de prizonieri de la Monowitz și sutele de mii care erau introduși în lagărele din complexul Auschwitz, după care erau transferați dintr-unul într-altul, și printre zecile de mii omorâți, cine să mai fi remarcat faptul că un prizonier anume revenise discret la viață?

Pe măsură ce avansa iarna, Gustav s-a folosit de influența lui, pentru a-l vedea pe Fritz transferat, alături de el, în baraca mahărilor din lagăr. De-acum, puteau sta împreună seara, fără să mai recurgă la riscantele întâlniri de pe-afară. Din punctul de vedere al socializării, situația era complicată: dat fiind statutul său mai prejos de al celorlalți ocupanți ai barăcii, Fritz nu avea dreptul să stea în camera de zi, când tatăl său mergea să discute cu prietenii; drept care, trebuia să stea pe propriul prici de unul singur, ceea ce iarăși era neregulamentar din punct de vedere tehnic, fiindcă priciurile erau numai pentru dormit.

Oricum, se afla în siguranță și la căldură. Și era mai bine, în tot cazul, decât unde stătuse înainte să moară; mai-marele barăcii de acolo, un anume Paul Schäfer, nu putea suporta duhoarea trupurilor de bărbați din dormitorul comun și-i ținea cu toate ferestrele deschise, indiferent de vremea de afară. Plus că, pur și simplu din sadism, închidea și sistemul de încălzire, pentru ca efectele jilave ale tuturor să nu se poată usca. Dacă vreunul era prins că încerca să se încălzească, dormind în uniforma de prizonier, Schäfer îl bătea măr și-i confisca rațiile de mâncare.

„Și astfel trece și anul 1943“, a scris Gustav în jurnal. Iarna venise din nou peste ei: a început să ningă, și pământul a înghețat. Pentru el și Fritz, urma să fie a cincea iarnă de când fuseseră luați cu forța de acasă – a cincea lor iarnă de neîntrerupt coșmar. Și totuși, oricât de multe ar fi îndurat și suferit până atunci, partea cea mai rea încă nu venise.

CAPITOLUL 15

BUNĂTATEA UNOR STRĂINI

םיחא

– Ia de-aici!

Fritz a sărit în sus, întinzându-se prin aer după minge, care a zburat peste capul lui, a ricoșat dintr-o tarabă goală din piață și s-a dus până în mijlocul străzii celei mari. El a fugit și a smuls-o de acolo, ridicându-și privirile tocmai la timp, cât să vadă cum un polițist se ivea pe după colț, pe *Leopoldsgasse*. Omul legii s-a uitat urât la el, așa că Fritz a luat poziție de drepți, ascunzând mingea la spate – era, de fapt, o grămăjoară de cârpe strâns legate la un loc. Nu era voie să joci fotbal pe străzi. După ce a dispărut polițistul, s-a întors și Fritz înapoi în piață, a lăsat mingea să cadă la pământ și i-a tras un șut către ceilalți băieți.

Asta se întâmpla către sfârșitul zilei, când ultimii fermieri din piață își adunau mărfurile rămase nevândute. Și le încărcau în căruțe, se urcau și ei, apucau frâiele și plecau în lungul străzii, în ritm de copite care tropăiau pe caldarâm. Fritz și prietenii lui alergau printre tarabele goale, trimițându-și mingea când într-o direcție, când în cealaltă. Numai *Frau* Capek, precupeața de fructe, se mai afla încă la postul ei – până nu se întuneca, ea nu strângea niciodată. Vara, le dădea copiilor știuleți de porumb. Foarte mulți erau săraci, dintre ei, și ar fi adunat orice resturi pe care puteau pune mâna – capete de cârnați de la măcelărie, coji de pâine de la *Herr* König, cel de la brutăria Anker, frișcă bătută de la *Herr* Reichert, din cofetăria de pe *Grosse Sperlgasse*, imediat după colț, cum veneai de la școală.

Fritz a prins mingea, când s-a îndreptat spre el, și se pregătea să le-o șuteze înapoi celorlalți, când a răsunat o goarnă, sunet îndepărtat și binecunoscut: *ra-ta-taaa, ra-ta-taaa*… Tulumba de pompieri pleca la cine-știe-ce urgență! Într-o răbufnire de entuziasm, au luat-o la fugă, fofilându-se printre ceilalți trecători, printre gospodinele care întârziaseră la întorsul acasă de la cumpărături, printre mulții evrei ortodocși, cu pardesie negre și

bărbi lungi, care se grăbeau să ajungă mai repede acasă, pentru începutul sabatului, până nu începea lumina zilei să scapete.

– Stai! – și s-a întors, Fritz, tocmai la timp, cât să vadă o siluetă măruntă, care dădea tare din picioare, alergând pe urmele lui.

Kurt! Uitase cu totul de fratele mai mic. A stat să-l aștepte, și, până l-a prins băiețelul din urmă, prietenii lui se făcuseră deja nevăzuți.

Kurt avea numai șapte ani – o generație întreagă îl despărțea de Fritz, care avea paisprezece, dar altfel erau apropiați. Fritz îi dădea voie lui Kurt, în mod regulat, să se țină după el, învățând jocurile băieților mai mari și ce se mai întâmpla pe străzi. Kurt avea propria lui gașcă de băieței, pe care gașca lui Fritz îi trata ca și cum ar fi fost de datoria lor să-i păzească.

Au trecut de bătrânul *Herr* Löwy, care-și pierduse vederea în Războiul cel Mare și acum încerca să traverseze strada, plină-ochi de furgoane și care grele de-ale furnizorilor de cărbuni și berăriilor, care zdroncăneau din toate încheieturile, trase de cai masivi, de rasă Pinzgauer. Fritz l-a luat de mână pe bătrân, au așteptat împreună să se ivească o breșă în trafic, după care l-a ajutat să traverseze. Pe urmă, i-a făcut semn lui Kurt să-l urmeze, și amândoi s-au luat după restul băieților.

I-au ajuns din urmă abia când se întorceau, tot grupul, pe *Taborstrasse*, cu fețele măscărite de frișcă și glazură de zahăr. Nu găsiseră focul, în schimb trecuseră prin fața cofetăriei lui Gross și luaseră pentru acasă o tonă de prăjituri, din ce rămăsese de peste zi. Leo Meth, colegul de clasă al lui Fritz, îi păstrase și lui o felie de tartă cu frișcă, iar el i-a dat și lui Kurt jumătate.

Având obrajii umflați de-atâtea foietaje, s-au întors către Piața Carmelitelor, Kurt, cu mânuța lipicioasă de la siropul de zahăr, ținându-l de mână pe Fritz. Îi plăcea starea de confort, lui Fritz, pe care i-o prilejuia camaraderia; faptul că unii dintre prietenii lui erau diferiți, că părinții lui neglijau mersul la sinagogă, în timp ce părinții celorlalți nu se înghesuiau să meargă la biserică, sau că pentru ei, Crăciunul însemna ceva mai mult, decât pentru el – toate lucrurile astea păreau să nu aibă nici o semnificație, și gândul că Leo și ceilalți copii evrei ar fi putut vreodată să fie despărțiți de prietenii lor ne-evrei, din cauza unor asemenea banalități, nici nu le trecea prin minte, nici unuia dintre ei.

Era o seară caldă, a doua zi era duminică – poate c-aveau să meargă să înoate în Canalul Dunării. Sau poate că s-ar fi dus cu fetele, să joace roluri în beciul de la numărul 17. *Frau* Dworschak, supraveghetoarea clădirii, al

cărei fiu, Hans, era unul dintre colegii de joacă ai lui Fritz, îi lăsa, de multe ori, să facă lumină jos, acolo, cu lumânări aprinse, iar Herta și celelalte fete organizau câte o paradă a modei, îmbrăcându-se cu haine pe care le culeseseră de prin gunoaie și defilând în sus și-n jos, ca modelele. Sau, dacă nu, puneau în scenă câte o versiune a basmului cu Wilhelm Tell[430], pentru care spectatorii plăteau câte doi *pfennig*-i taxă de intrare. Lui Fritz, asemenea spectacole burlești îi plăceau cu asupra de măsură.

El și Kurt au ajuns acasă în lumina caldă a înserării de vară. Fusese o zi bună și aceea, într-un șir neîntrerupt de zile bune. Copiii vienezi își culegeau bucuriile de pe străzi, așa cum se culeg merele din pom; nu aveai nimic altceva de făcut, decât să-ți întinzi mâna după ele, fiindcă le găseai acolo, așteptându-te să le culegi. Viața era situată în afara timpului, și era inviolabilă.

זב

Șuierul ascuțit al fluierului în care sufla mai-marele lagărului l-a smuls pe Fritz dintr-un vis plăcut. A deschis ochii în beznă, și nările i s-au trezit primele, de putoarea celor trei sute de corpuri nespălate și trei sute de uniforme jilave, năclăite de sudoare. Creierul său, dintr-odată smuls din starea de beatitudine, a înregistrat șocul situației în care se afla, cum i se întâmpla în fiecare dimineață, înainte să se crape de ziuă.

Cel de pe priciul de dedesubt s-a dat jos și s-a îmbrăcat cu vestonul, așa cum au făcut și cei alți vreo zece, câți erau de serviciu la făcutul cafelei. Fritz și-a tras pătura și mai strâns în jurul corpului și a închis ochii, așezându-se mai bine pe salteaua de paie și încercând să mai prindă câteva fărâme din ce visase.

După o oră și un sfert, a fost iarăși trezit de luminile din camera-dormitor, care s-au aprins, pâlpâind.

– Deșteptarea – toți!, a răcnit responsabilul de cameră. Sus, sus, sus!

Într-o clipă, cele trei straturi de priciuri au prins viață, producând picioare, brațe, figuri năucite, care au început să se dea jos unele peste altele, să se calce între ele, să-și tragă pe ele uniformele vărgate. Fritz și tatăl său și-au dat saltelele jos, le-au scuturat bine, și-au împăturit cuverturile și le-au așezat pe toate în ordine. După ce toți și-au dat cu apă rece și s-au frecat

bine pe fețe, în blocul-spălător – ticsit de ocupanții celor șase barăci din jur –, după ce și-au lustruit încălțările cu ce apuca fiecare din butoiașul cu o cremă de ghete unsuroasă, adunată din resturile de la *Buna Werke*, s-au așezat la coadă în camera-dormitor, ca să-și primească porția de cafea de ghindă, adusă înăuntru în canistre-termos uriașe, de câte treizeci de litri. Și-au băut-o stând în picioare, fiindcă așezatul pe priciuri era interzis. Cei care izbutiseră să păstreze niște pâine de la cina din ajun, au mâncat-o acum, dând-o pe gât în jos cu cafeaua călduță și dulce. Responsabilul de cameră a trecut să le inspecteze priciurile, uniformele și încălțările.

Atmosfera era mai veselă decât în oricare altă baracă, prin care mai trecuse Fritz până atunci. „Proeminenții“ din baraca numărul 7 aveau multă grijă de ei înșiși.

La ora cinci patruzeci-și-cinci, tot pe întuneric, se adunau afară și formau rânduri în fața barăcii. Pe toată lungimea străzii, deținuții se revărsau din propriile adăposturi, ca să fie numărați de mai-marii barăcilor. Nici măcar bolnavii sau morții nu erau exceptați – de regulă, fiecare baracă producea măcar un mort sau doi în fiecare dimineață. Și aceia erau scoși afară și depuși pe jos, în rând, ca să fie verificați, alături de cei vii.

Deținuții, care se numărau cu miile, porneau apoi în marș, în lungul străzii, și se revărsau în piața unde urma să fie strigat apelul, care era luminată ca ziua de proiectoare. Formau rânduri în ordine, fiecare om având-și locul atribuit în dispozitivul propriei barăci, fiecare baracă având-și locul atribuit în dispozitivul general. Bolnavii și morții erau aduși cu tărgile și depuși la spatele tuturor.

Blockführer-ii de la SS luau la puricat rândurile în sus și-n jos, căutând oameni care păreau nelalocul lor, alinieri incorecte, fiecare numărându-i pe cei din baraca lui și ținând evidența morților. Orice încălcare a ritualului perfect – mai ales dacă avea ca rezultat o greșeală de numărătoare – se lăsa cu bătaie. Când se declarau mulțumiți, *Blockführer*-ii își duceau rapoartele la *Rapportführer*, aflat pe podiumul din față. În timp ce deținuții stăteau în continuare nemișcați – oricât de rece sau de ploioasă ar fi fost vremea –, el trecea meticulos prin toată numărătoarea întregului contingent.

Până când ajungea locotenentul Schöttl în piața de apel, deținuții stătuseră deja în poziție de drepți cam o oră. Fritz l-a privit cu aprehensiune pe Schöttl, cum lua în primire podiumul; încă îi mai era frică să nu fie

recunoscut și arătat cu degetul – o teamă de care practic niciodată nu avea să se lepede cu totul.

Evenimentele recente îl făcuseră să stea ca pe ghimpi mai tare ca oricând. În septembrie, când mai erau câteva săptămâni, până să se încheie regimul Grabner, un informator fusese descoperit printre deținuți.[431] Cei de la Gestapo căutau fără încetare activități subversive, așa că trebuia ca membrii rezistenței să fie întruna vigilenți. Un deținut-funcționar din biroul Gestapo de la Monowitz îl identificase pe *kapo* Bolesław Smoliński – Bolek –, un bigot și un antisemit, care-i detesta pe comuniști cu asupra de măsură, drept informator care lucra pentru sergentul SS Taute.

Această informație vitală a fost luată în discuție de membrii rezistenței. Curt Posener, zis Cupo, unul dintre cei mai vechi Buchenwald-iști, a subliniat că Smoliński era în relații de amiciție cu mai-marele lagărului responsabil de spital, adică de un punct nodal pentru mișcarea de rezistență. Era, deci, o vulnerabilitate cumplită pentru ei. Cupo a discutat problema cu Erich Eisler și Stefan Heymann. Eisler a sugerat ca unul dintre ei să discute cu Smoliński și să-i arate cât de greșită era calea urmată de el. Stefan și Cupo au argumentat stăruitor că era o idee foarte primejdioasă. Chiar și așa, Eisler nu a băgat în seamă avertismentele celorlalți doi și a stat de vorbă cu Smoliński, a cărui reacție a fost una imediată – s-a dus glonț la Gestapo. Erich Eisler și Curt Posener au fost arestați imediat și duși în lagărul Auschwitz I, împreună cu alți șase deținuți, printre care Walter Petzold și Walter Windmüller, amândoi niște deținuți-funcționari profund respectați și membri ai rezistenței. Toți au fost duși în *Bunker*-ul din „Baraca Morții“, unde au fost supuși interogatoriilor și torturii zile întregi. Smoliński a fost reținut și el, odată cu ei.

În cele din urmă, Curt Posener și un altul s-au întors în lagărul de la Monowitz, rupți în bătaie și distruși din punct de vedere fizic. La fel ca Fritz, rezistaseră și ei torturii, fără să divulge nici o informație. Walter Windmüller a sucombat din cauza rănilor și a murit înăuntru, în *Bunker*. Bietul Erich Eisler, care ieșise la iveală de unul singur, de la bun început, ca făcând parte din mișcarea de rezistență, fiindcă vorbise cu Smoliński, a fost dus la „Zidul Negru“ și împușcat.[432] Eisler se dedicase întru totul binelui celorlalți; chiar și înainte să fi ajuns în postura deținutului, lucrase pentru *Rote Hilfe* („Ajutorul Roșu“), organizație socialistă, care le oferea sprijin familiilor celor ajunși în prizonierat.[433] Până la urmă, căderea i se datorase

propriei lui firi omenoase, fiindcă-și închipuise că-l putea convinge pe unul ca Smoliński, doar vorbindu-i, să revină pe calea cea dreaptă.

– Atențiune! Jos bonetele!, a răcnit o voce de sergent la stația de amplificare, și cinci mii de mâini și-au smuls bonetele de pe capete și le-au îndoit frumos la subsuori, stând în poziție de drepți, câtă vreme Schöttl a trecut prin toate listele cu deținuți, luând notă de noile sosiri, de morți, de selecții și de repartiții. Și, la urmă de tot: Bonetele pe cap! Luați pe sectoare. Executarea! – le-a strigat vocea.

Brusc, adunarea s-a risipit haotic, fiecare deținut luând-o către sectorul în care fusese repartizat și alăturându-se altor formațiuni, numărate iar de fiecare *kapo*. Au pornit apoi în marș, în lungul străzii, către poarta principală, care s-a deschis, parcă de una singură. Mulți erau slăbiți și letargici, fiind ajunși efectiv la capătul puterilor; nu mai aveau mult, până să fie selectați, pentru a fi trimiși la Birkenau, la gazare, sau până când ar fi înmulțit rândurile cadavrelor scoase pentru a fi numărate la strigatul apelului.

În timp ce trecea coloana, orchestra deținuților interpreta piese înălțătoare, din mica ei clădire de lângă poartă. Muzicanții se aflau sub conducerea unui deținut politic olandez, având un german de etnie romă la vioară; ceilalți erau evrei de diferite naționalități. Fritz a remarcat că niciodată nu interpretau și piese germane – marșuri austriece de pe vremea imperiului, și nimic altceva. Și tatăl lui mărșăluise demult pe aceleași ritmuri, pe câmpurile de paradă vieneze și cracoviene, ba chiar la război mersese cu acompaniamentul acelorași arii marțiale. Orchestra lagărului avea muzicanți buni, iar Schöttl le permitea uneori, duminica, să le ofere un concert deținuților mai privilegiați. Era o viziune suprarealistă – niște muzicanți de adunătură, care interpretau muzică clasică în fața unui public format din deținuți care stăteau în picioare și ofițeri SS așezați pe scaune, mai într-o parte.

Cerul se lumina, în timp ce ei mărșăluiau pe drumul către punctul de control de la porțile de intrare în *Buna Werke*, fiecare coloană fiind păzită de un sergent SS și de santinele. În funcție de unde anume lucrau, în marele complex industrial care era uzina, unii mai aveau încă patru kilometri de mers, după care de muncit într-un schimb de douăsprezece ore, urmat de alți patru kilometri de mărșăluit înapoi și alte câteva ceasuri de stat la strigatul apelului, în frigul și ploaia scăldate în lumina reflectoarelor.

Fritz a mers la munca lui din depozit și a început o nouă zi anostă, dar sigură, de mutat stocurile de colo-colo. Nu avea de unde ști că ziua respectivă urma să marcheze startul unei transformări în existența lui.

Stătea de vorbă cu un alt deținut evreu, când unul dintre sudorii civili germani, care se afla din întâmplare aproape, le-a întrerupt discuția.

– Îmi pare bine s-aud că se mai vorbește și germană, le-a spus omul. N-am dat peste mulți germani, de când am venit să lucrez aici – cei mai mulți dintre voi sunteți polonezi sau ce-știu-eu ce alți străini.

Fritz l-a privit surprins. Era destul de tânăr, și avea un mers șchiopătat și sacadat. Neamțul s-a uitat la uniformele lor și a întrebat:

– Pentru ce sunteți închiși?

– Poftim?

– Pentru ce infracțiune?

– Infracțiune? Că suntem evrei, a zis Fritz – și a trebuit să repete de mai multe ori, ca să fie înțeles ca lumea.

Celălalt a rămas interzis.

– Bine, dar *Führer*-ul n-ar băga niciodată la beci un om care n-a făcut nimic rău, a zis el.

– Ăsta-i lagărul de concentrare Auschwitz, i-a răspuns Fritz. Știi ce-nseamnă Auschwitz-ul?

– Am fost în armată, pe frontul de Est, a zis celălalt, ridicând din umeri. Habar n-am ce s-a mai întâmplat pe-acasă.

Așa i se și explica șchiopătatul: fusese rănit și rămăsese invalid. Fritz a dus un deget la emblema din piept.

– Asta se numește *Judenstern* – steaua evreiască.

– Știu ce este. Dar nu te bagă nimeni în lagăr numai pentru atât.

Era ceva și de necrezut, și de neîngăduit.

– Ba bine că nu, i-a dat replica Fritz.

Neamțul a scuturat din cap, a neîncredere. Fritz a început să-și piardă răbdarea. O asemenea orbire era stupefiantă – cel din fața lui poate că lipsise din 1941, când lucrurile se degradaseră atât de mult, pentru că fusese pe front, dar unde fusese din 1933, când începuseră persecuțiile, sau în 1938, când cu „Noaptea de Cristal“? Oare credea că toți evreii se găsiseră să emigreze, așa, din propria lor voință?

Nu era sigur să te cerți cu un german, așa că Fritz a renunțat să mai încerce să-l convingă pe sudorul șchiop.

Mai târziu, în cursul aceleiași zile, respectivul a venit iar la el și i-a spus:

– Trebuie să ne-adunăm cu toții laolaltă, să știi. Cu toții trebuie să ne-apărăm Patria și să muncim pentru binele comun – chiar și voi, ăștia, trebuie să vă jucați rolul vostru.

Fritz și-a mușcat limba. Individul a continuat să bată câmpii despre atitudine, și datorie, și Patrie, până când Fritz n-a mai putut răbda și a răbufnit:

– Tu chiar nu vezi ce se-ntâmplă aici?, i-a spus furios, făcând un gest cu mâna, care voia să cuprindă fabricile, Auschwitz-ul, întregul sistem – după care, s-a întors și a plecat.

Civilul, pe care atitudinea lui Fritz l-a lăsat perplex, nu a renunțat așa ușor. Cât a fost ziua de lungă, s-a tot întors și l-a abordat pe Fritz. Datoria și Patria erau temele pe care le repeta întruna – și faptul că deținuții nu puteau fi deținuți, decât din cine-știe-ce motiv concret. Și totuși, în ciuda propriei încăpățânări, de fiecare dată când repeta ceea ce mai spusese, parcă era el însuși din ce în ce mai puțin convins.

În cele din urmă, a tăcut și, următoarele câteva zile, și-a văzut de treaba lui de sudor pe mutește. Apoi, într-o dimineață, s-a apropiat de Fritz, i-a strecurat pe ascuns un codru de pâine și o bucată mare de cârnat, după care, s-a dus mai încolo.

Pâinea era o jumătate de franzelă *Wecken*, un produs de panificație austriac, făcut din făină de cea mai bună calitate. Fritz a rupt o bucățică și-a băgat-o în gură. O binecuvântare a fost – nici nu se compara cu pâinea militară *Kommissbrot*, pe care o primeau deținuții din lagăr. Avea un gust divin, ca de la mama de-acasă, care i-a readus în minte bucățile de pâine pe care el și prietenii lui le căpătau la sfârșitul unei zile, de la brutăria Anker. A pitit-o imediat, la fel și cârnatul, cu intenția de a le introduce pe șest în lagăr, la întoarcere, ca să le împartă acolo cu tatăl și prietenii lui.

După vreo oră sau două, civilul a trecut iar pe lângă Fritz și s-a oprit.

– Nu sunt prea mulți germani pe-aici, i-a spus. Îmi face plăcere să am pe cineva cu care să pot sta de vorbă – după care, a ezitat, și pe fața lui s-a ivit o mină tulburată, pe care Fritz nu i-o mai văzuse niciodată. Am văzut ceva…, i-a mai spus neamțul, stânjenit. Azi-dimineață, pe drumul spre muncă…

Vizibil nemulțumit, a descris, cu vocea gâtuită, cum văzuse cadavrul unui deținut atârnat de gardul electrificat, care delimita lagărul Monowitz. Chiar

așa cum era, veteran de pe frontul de Est, deloc străin de atrocități, o asemenea viziune îl zguduise.

– Mi s-a spus că omul ăla s-a sinucis. Cică se-ntâmplă, din când în când.

– Se-ntâmplă chiar destul de des, a încuviințat Fritz din cap. Cei de la SS lasă cadavrele acolo timp de câteva zile, ca să ne intimideze pe noi, ceilalți.

Vocea bărbatului tremura de emoție, când a zis:

– Eu n-am luptat pentru așa ceva – și avea deja lacrimi în ochi. Nu pentru asta. Nu vreau să am nimic de-a face cu asta.

Consternat a rămas Fritz: un soldat german înlăcrimat, în legătură cu soarta unui deținut mort, dintr-un lagăr de concentrare. Din experiența lui, câtă avea, germanii erau toți de-un singur soi, orice ar fi fost ei – soldați, polițiști, SS-iști, deținuți cu triunghiuri verzi. Excepție făceau numai deținuții politici socialiști; altfel, toți erau cruzi, bigoți și brutali.

Sudorul a început să-i spună lui Fritz povestea vieții lui. Alfred Wocher se numea. Se născuse în Bavaria, dar se căsătorise cu o vieneză și locuia la Viena – de unde și jumătatea de franzelă *Wecken*. Fritz nu i-a pomenit nimic despre faptul că și el era tot vienez, ci a stat și l-a ascultat pe Wocher, cum își servise el Patria pe frontul de Est, ca militar din *Wehrmacht*, cum i se decernase Crucea de Fier[434] și cum ajunsese la gradul de sergent. Fusese grav rănit, apoi trimis înapoi acasă, în permisie pe termen nedefinit; nu fusese lăsat la vatră, dar nici nu mai avea cum să redevină vreodată apt de serviciul militar activ. Pentru că avea calificare de sudor, fusese trimis la IG Farben, să muncească laolaltă cu civilii.

Lui Fritz, i-a trecut prin minte că unul ca Wocher putea fi un contact util. Întors în lagăr, în acea seară, s-a dus la spital, să discute problema cu Stefan Heymann; i l-a descris pe Alfred Wocher și i-a repetat tot ce-i spusese lui respectivul. Stefan a rămas indispus de întreaga poveste. L-a sfătuit pe Fritz să aibă mare grijă – nu puteai avea încredere în germani, și cu atât mai puțină într-un veteran al armatei lui Hitler. După ce pățiseră cu Smoliński, membrii rezistenței se arătau mai precauți ca niciodată, în privința unor eventuali informatori. Iar Fritz, ultima dată când se mai împrietenise cu un civil, fusese cât pe ce să-și piardă viața – plus că-și obligase și prietenii, și tatăl, să treacă printr-o mare, mare suferință.

Fritz îi înțelegea prea bine. Era conștient că nu trebuia să aibă încredere într-unul ca Wocher. Dar, cum-necum – poate că datorită pâinii vieneze sau felului autentic, evident, în care germanul suferea de moartea deținutului

electrocutat –, nu știa nici el de ce, nu s-a putut abține. S-a întors la muncă și, sfidând nu numai sfatul primit de la Stefan Heymann, ci și propriul bun-simț, a continuat să stea de vorbă cu fostul soldat.

I-ar fi fost și greu să-l evite. Wocher venea la Fritz, de obicei fiindcă voia să-și ia câte o piatră de pe suflet, să-i pună câte o întrebare despre ceva legat de Auschwitz. I s-a părut suspect, lui Fritz, ca un fel de testare, și singurul lucru rațional pe care l-ar fi avut de făcut era să-i întoarcă spatele și să refuze fie și numai să-l asculte. Dar i-a răspuns, fără să intre în detalii, cu fapte legate de Auschwitz. Wocher venea cu exemplare din *Völkischer Beobachter*, gazeta partidului nazist, ca să-i arate lui Fritz ce se mai întâmpla prin Germania. Pe Fritz, asta nu-l deranja – ziarul avea o valoare specială în lagăr, și trebuie spus că nu se putea concepe utilizare mai bună pentru *Observatorul* naziștilor, decât să se șteargă evreii la cur cu el. Mai bine-venite erau darurile sub formă de pâine și cârnați. Într-o zi, din senin, Wocher s-a oferit să-i transmită scrisori lui Fritz. Dacă avea pe cineva, din lumea exterioară, cu care voia să comunice, el, Wocher, se oferea să ducă și să aducă mesajele.

Ajunsese și aici – i se întindea o capcană. Cel puțin, așa părea. Tentația de a intra în contact cu membrii familiei aflați încă la Viena – și, spera el, să afle ce se alesese de mama și de sora lui, Tini și Herta – era extrem de puternică. Instinctul îi spunea lui Fritz să-l pună la încercare pe neamț, într-un fel sau altul. Dar la ce i-ar fi folosit? Dacă Wocher era informator nazist, ce rost ar mai fi avut să-l dea de gol? El, unul, tot în *Bunker* ajungea.

Fritz a discutat iar problema cu Stefan Heymann. Știind prea bine că Fritz ar fi procedat oricum după mintea lui, Stefan i-a spus că totul nu ținea decât de el – în cazul ăsta, nu avea cum și cu ce să-l ajute.

Nu mult după aceea, Wocher i-a spus, întâmplător, că urma să plece în permisie. Fritz a văzut în asta prilejul așteptat; Wocher îi precizase că urma să treacă prin Brno și Praga, pe drumul spre Viena, drept care, a doua zi, Fritz a venit la muncă înarmat cu două scrisori adresate unor destinatari fictivi din ambele orașe cehești, pretinzând că avea rude în fiecare dintre ele. Wocher le-a primit cu bucurie, promițând că avea să le ducă la destinație personal (nu le dădea el în grija sistemului de poștă, care era susceptibil de a fi spionat). Fritz a presupus că, dacă Wocher se dovedea un impostor, firește că nu și-ar fi bătut capul să încerce să livreze scrisorile el însuși, drept care nici n-ar fi descoperit faptul că adresele nu erau reale.

Când a reapărut la muncă, după câteva zile, Wocher era livid la față. Făcuse tot posibilul să ducă ambele scrisori la destinație, dar nu reușise nicicum să găsească adresele respective. Trăsese concluzia că Fritz îl păcălise, ca să-și bată joc de el, așa că era și lezat, nu numai furios. Fritz și-a cerut scuze, ascunzându-și încântarea și senzația de ușurare: era, de-acum, aproape convins că Wocher nu era cine-știe-ce provocator.

A început să-i dezvăluie mai multe neamțului, despre ce și cum era, de fapt, Auschwitz-ul, descriindu-i transporturile de evrei, care soseau din Germania, Polonia, Franța, Olanda și din țările din Est; despre selecțiile din lagărul de la Birkenau: cum erau trimiși în camerele de gazare copiii, bătrânii, cei inapți de muncă și majoritatea femeilor, în timp ce restul deveneau sclavi. Germanul văzuse cu ochii lui frânturi din ceea ce-i povestea Fritz; acum, înțelegea și el ce era cu acele trenuri lungi de vagoane închise, pe care le văzuse venind pe calea ferată dinspre sud-est, pe lângă Monowitz, îndreptându-se către Oświęcim. Auzise alți civili vorbind, pe culoarele fabricii, despre asemenea lucruri și începea să realizeze și el că ratase multe lucruri, câtă vreme stătuse pe front.[435]

Era greu, totuși, să nu-ți dai seama de ce se petrecea. Ca un cancer aflat în fază de metastazare, lagărul de la Auschwitz se întindea și se mărea. Fuseseră inițiate schimbări și expansiuni majore, iar lagărul Auschwitz III, de la Monowitz, devenise nucleul administrativ al unui număr din ce în ce mai mare de sub-lagăre, apărute ca niște pustule pe chipul zonei rurale, care înconjura complexul *Buna Werke*. Un comandant îi fusese instalat ca superior ierarhic directorului de lagăr Schöttl – un căpitan palid, cu ochii spălăciți, pe nume Heinrich Schwarz, căruia îi plăcea să participe la bătăile și torturile aplicate deținuților, izbutind să se aducă pe sine, făcând aceste lucruri, într-o stare de furie cu spume la gură. Schwarz era un ins dedicat Soluției Finale, tunând și fulgerând la adresa Berlinului, ori de câte ori părea să se ivească o anumită acalmie în afluxul de evrei către Auschwitz.[436]

Noile transporturi către sub-lagărele concernului IG Farben ajungeau, câteodată, direct la Monowitz, de-acum, așa că Fritz, pentru prima oară, a văzut cu propriii ochi ceva ce doar auzise până atunci – oamenii stupefiați, mânați ca vitele din vagoanele de mărfuri către terenul din preajma lagărului, împovărați de bagaje. Bărbați, femei și copii, care credeau că ajunseseră acolo, pentru a fi relocați.[437] Mulți erau speriați; alții, fericiți și ușurați de faptul că-și regăseau prietenii în masa celor transferați, după

zilele petrecute în vagoanele sufocante. Bărbații sănătoși erau dați deoparte și duși în marș către lagăr, în timp ce femeile, copiii și bătrânii erau puși să se urce înapoi în tren, care-și continua drumul către lagărul de la Birkenau.

La Monowitz, bărbații erau puși să se dezbrace la piele, în piața de apel. Mulți căutau să-și păstreze în posesie bunurile de valoare, dar aproape întotdeauna li se descopereau ascunzătorile. Totul era dus în baraca de stocare, supranumită „Canada“ (considerată, pe atunci, a fi un tărâm al bogăției), pentru a fi sortate și cercetate. Deținuții al căror sector era să manevreze prada lucrau sub atenta supraveghere a SS-iștilor, cercetând totul ca niște prospectori care filtrau țărâna după aur, mergând până la desfăcutul tivurilor, în căutare de valori ascunse.[438]

Pe Fritz, îl interesau în mod aparte nou-veniții, care erau aduși din ghetoul de la Theresienstadt, dintre care mulți erau, de fel, din Viena. Se ruga de ei să-i dea vești de acasă, dar oamenii aveau prea puține lucruri de spus. Mai multe vești, și mai actuale, au sosit atunci când au început să fie aduși deportați direct de la Viena. Practic toți evreii înregistrați în oraș dispăruseră de acolo, și autoritățile naziste începuseră să deporteze *Mischlinge* – cei născuți din căsătorii mixte între evrei și arieni, care, deci, nu mai erau nici una, nici alta. Frustrant pentru Fritz era că nimeni, dintre cei cu care stătea de vorbă, nu știa să-i spună nimic despre vreo cunoștință sau rubedenie de-a lui – dacă rămăsese în oraș sau măcar dacă mai era în viață.

Când Alfred Wocher i-a pomenit că urma să plece, curând, la Viena în permisie, Fritz iarăși a văzut o șansă. Simțea că se putea încrede în el, de-acum, și spera ca sentimentul de încredere să fie reciproc. I-a dat lui Wocher adresa mătușii lui, Helene, care locuia în cartierul vienez Döbling, o suburbie de oameni înstăriți, de partea cealaltă a Canalului Dunării, față de Leopoldstadt. Era căsătorită cu un arian și primise botezul creștin. Soțul mătușii Helene era ofițer în *Wehrmacht* la vremea aceea și fusese astfel protejată de acțiunile naziștilor. Fiul ei, Viktor, era vărul de la care făcuse rost fratele lui, Kurt, de cuțitul de vânătoare. Decât să-i mai scrie o scrisoare, Fritz i-a încredințat lui Wocher un mesaj verbal – s-o informeze, pur și simplu, pe mătușa lui că el și tatăl său mai erau încă în viață și atât de bine, cât puteau să fie, și s-o roage să transmită vestea mai departe oricărei rude comune, care mai era încă în viață. Wocher a luat adresa și s-a dus în permisie.

S-a întors după câteva zile. Misiunea lui nu avusese rezultate cu mult mai bune, decât cea dinainte. Adresa, ce-i drept, se dovedise corectă, dar femeia care-i deschisese ușa se arătase absolut necooperantă – declarase că nu știa nimic despre nimeni care s-ar fi numit Kleinmann și-i trântise lui Wocher ușa în față.

Fritz a rămas perplex și l-a luat pe Wocher la întrebări. Era el sigur că nimerise adresa corectă? Până la urmă, a realizat ce anume nu funcționase. Ceea ce nu știa el era că Alfred Wocher, dacă părăsea fabrica, revenea la uniforma lui de militar în rezervă. Apariția lui la ușa mătușii Helene și faptul că-i pusese întrebări despre neamurile ei de origine evreiască probabil c-o scoseseră din minți pe biata femeie. De fapt, era chiar mai rău decât bănuia Fritz. Soțul mătușii lui murise în război, așa încât ea se simțea îngrozitor de expusă, fără protecția pe care i-o asigurase calitatea lui de ofițer.

Un singur lucru bun a reieșit din toată situația: de-acum, Fritz avea o încredere deplină în Alfred Wocher.

De Crăciun, Wocher a plecat iar la Viena, să-și petreacă săptămâna de vacanță acolo. Fritz i-a mai furnizat niște adrese ale unor prieteni de-ai tatălui său, ne-evrei din cartierul adiacent Pieței Carmelitelor. I-a dat și adresa vechiului lor apartament de pe *Im Werd* și o scrisoare adresată mamei lui.[439] În ciuda tuturor aparențelor, Fritz nu era capabil să renunțe la speranță chiar de tot. Simțea nevoia să spere că mama și sora lui, Tini și Herta, erau în viață și sănătoase. Cineva trebuia să știe ce se alesese de cele două.

חברים

Rămăsese fără suflet, cartierul Leopoldstadt. Fostele magazine ale evreilor erau în continuare fără chiriași, diversele ateliere – ferecate cu scânduri, locuințele – nelocuite. Când Alfred Wocher a urcat scările blocului de la numărul 11, de pe *Im Werd*, jumătate dintre apartamente erau neocupate.[440] Și naziștii, cu pretenția lor că evreii ocupau spațiile de locuire, și așa puține, de care ar fi avut nevoie germanii autentici.

Nu i-a răspuns nimeni, când a bătut la ușa cu numărul 16. Probabil că nu mai deschisese nimeni ușa respectivă, de când Tini Kleinmann răsucise cheia în broască și-o închisese, în iunie 1942. Interesându-se la câteva

dintre apartamentele vecine, Wocher a dat, în fine, peste un bărbat pe nume Karl Novacek, fost prieten de-al lui Gustav. Karl, care lucrase ca proiecționist la un cinematograf, era unul dintre puținii prieteni ne-evrei, care le rămăsese fidel celor din familia Kleinmann, pe tot parcursul persecuțiilor naziste.[441] Acest vecin s-a declarat bucuros peste măsură să afle că și Gustav, și Fritz erau încă în viață.

Și nu numai el s-a bucurat. Le mai rămăseseră și alți prieteni adevărați pe aceeași stradă: Olga Steyskal, o vânzătoare care locuia într-un apartament din blocul vecin, și lăcătușul Franz Kral. Amândoi au reacționat la fel ca Novacek. De îndată ce au aflat vestea, cei trei prieteni s-au repezit să treacă strada spre piață, de unde s-au întors cu coșuri de alimente, pe care Wocher să le ducă înapoi cu el, când se întorcea la Auschwitz. A aflat și verișoara lui Fritz, Karoline Semlak – Lintschi, cum o știa mai bine toată lumea –, care locuia la câteva străzi depărtare. Lintschi devenise creștină și ariană prin căsătorie, dar, spre deosebire de biata mătușă Helene din Döbling, ea nu avea presimțiri negre și-și recunoștea conexiunile evreiești. A făcut un pachet cu mâncare și a scris o scrisoare, în care a inclus poze ale copiilor ei. Olga – sau Olly, cum îi spuneau prietenii – i-a scris și ea lui Gustav o scrisoare; întotdeauna ținuse foarte mult la el, ca și el la ea, de altfel; poate că între ei doi ar fi existat scântei, dacă el n-ar fi fost deja căsătorit.

Era o situație nelalocul ei, prea puțin probabilă: un grup de prieteni arieni și o evreică trecută la creștinism, încărcându-i brațele unui soldat bavarez, în uniformă de *Wehrmacht*, cu daruri iubitoare pentru doi evrei deținuți la Auschwitz. Totul era de-o frumusețe stranie, dar i-a și creat o problemă lui Wocher: pachetele cu mâncare umpleau două valize – avea să fie o adevărată provocare pentru el să i le ducă pe toate, și-n siguranță, lui Fritz.

Odată ajuns înapoi la Auschwitz, a introdus cadourile în fabrică pe ascuns și în etape; la fel a procedat și ca să i le înmâneze destinatarului. Mâncarea s-a dovedit bine-venită, dar și mai prețioase pentru Fritz au fost veștile trimise de Lintschi și de prietenii lor. A întrebat febril de mama și de sora lui, dar Wocher a scuturat din cap – toți cei cu care vorbise îi spuseseră unul și același lucru: Tini Kleinmann și fiica ei fuseseră luate și deportate în *Ostland*, și nimeni, de atunci, nu mai auzise nimic despre ele. Dezamăgirea lui Fritz a fost cumplită. Însă tot s-a cramponat de posibilitatea, foarte vagă altminteri, ca mama și sora lui să nu fi fost moarte. Mătușile lui, surorile mamei, Jenni și Bertha, fuseseră deportate într-unul dintre ultimele

transporturi care părăsiseră Viena și se îndreptaseră către Minsk, în luna septembrie trecută. Jenni nu avea o familie proprie, în afară de pisica ei vorbitoare; Bertha, în schimb, își lăsase în urmă fiica, pe Hilda (măritată cu un ne-evreu), și nepotul.[442]

După ce a împărțit cea mai mare parte a mâncării cu camarazii lui de muncă, Fritz a mers cu scrisorile și restul de alimente la tatăl său. În ciuda veștilor zdrobitoare legate de Tini și Herta, lui Gustav i-a crescut inima, când a citit cuvintele dragilor lui prieteni. Firea lui se revolta numai la gândul c-ar fi putut renunța la speranță și se bucura nespus că i se oferea posibilitatea să le scrie unor oameni la care ținea.

O reacție mult mai reținută au avut Gustl Herzog și Stefan Heymann, când Fritz le-a povestit și lor ce făcuse; cu toată convingerea lui că Alfred Wocher merita încrederea pe care și-o pusese în el, Stefan a fost, mai mult ca oricine altcineva, foarte suspicios. L-a prevenit pe Fritz să nu mai aibă nimic de-a face, pe viitor, cu germanul respectiv.

Dar Fritz a rămas la părerea lui. Nutrea un profund respect pentru Stefan, dar îl mâna un dor încă și mai mare de lumea cea veche și de familia lui.

CAPITOLUL 16

DEPARTE DE CASĂ

אבא

Gustav a scris:

Draga mea Olly, am primit amabila ta scrisoare adresată mie, și-ți mulțumesc mult. Iartă-mă că te-am lăsat să aștepți atât de mult o vorbă despre mine și Fritzl, dar trebuie să am foarte mare grijă, să nu-ți provoc vreo neplăcere. Pentru pachetul pe care mi l-ai trimis cu atâta bunătate, cu asupra de măsură îți mulțumesc… Mă bucur atât de mult că am niște prieteni așa de buni și de generoși, când sunt așa departe de casă.

Era în a treia zi a noului an 1944, și în aer plutea o vagă adiere de speranță. Gustav își mânuia rapid creionul peste hârtia de schițe, cu liniatură pătrată:

Crede-mă, draga mea Olly, că în toți acești ani din urmă, întotdeauna mi-am amintit de orele plăcute pe care le-am petrecut cu tine și cu toți cei dragi ai tăi, și că niciodată nu te-am uitat. În ceea ce ne privește pe mine și pe Fritzl, au fost ani grei, dar numai datorită puterii și energiei voinței mele, am optat, de fiecare dată, să merg mai departe.

Dacă-mi va fi dat să iau vreodată iarăși legătura cu tine și cu cei dragi ție, acest simplu fapt va compensa ceea ce mi-a lipsit – că de doi ani și jumătate, nu mai știu nimic de familia mea… Dar nu mă las eu să încărunțesc numai din acest motiv, fiindcă știu că, într-o bună zi, îi voi revedea pe toți ai mei. În privința mea, dragă Olly, sunt același Gustl pe care-l știi și am de gând să rămân așa… Oricum, fii sigură, draga mea, că, oriunde aș fi, mă gândesc întruna la tine și la toți dragii mei prieteni – iar acum închei cu cele mai sincere urări și sărutări. Ai tăi, Gustl și Fritzl.[443]

Gustav a împăturit foile și le-a băgat într-un plic. Fritz urma să-l introducă pe ascuns în fabrică, a doua zi dimineața, și să i-l strecoare noului prieten german pe care și-l făcuse. O dată în plus, fiul lui se întrecuse pe sine în materie de inițiativă și curaj. Nici n-ar fi avut cum să-l înfrâneze; tot ce putea face el, Gustav, era să spere că Fritz nu se mai băga de unul singur în belea.

Pe măsură ce treceau săptămânile, Fritz îi ducea lui Fredl Wocher scrisori ale altor deținuți vienezi – majoritatea, evrei ale căror neveste ariene rămăseseră acasă. Cu toții aveau grijă să scrie în așa fel, încât să nu poată fi acuzați nici expeditorul, nici destinatarul, în cazul în care scrisorile ar fi fost interceptate de Gestapo.

זב

Traficatul de scrisori nu era singura metodă prin care Fritz Kleinmann submina sistemul carceral în beneficiul camarazilor săi. Mai era și trocul cu puncte de premiere.

La Auschwitz, fuseseră introduse recent cupoane cu puncte de premiere pentru cei care munceau exemplar. Acestea le erau accesibile numai deținuților ne-evrei, ale căror ocupații le confereau un statut aparte[444], și puteau fi date la schimb pentru produse de lux, cum ar fi fost tutunul sau hârtia igienică, la cantina deținuților. Sistemul – care fusese ideea lui Himmler – avea menirea de a spori productivitatea, dar, în practica de zi cu zi, *kapos* foloseau adeseori cupoanele respective, pentru a recompensa favorurile speciale primite de ei înșiși, mai degrabă decât munca susținută.[445]

Pentru cei mai mulți, atracția principală pe care o reprezentau cupoanele era că puteau fi folosite pentru a plăti cu ele eventualele vizite la bordelul de lagăr. Și această facilitate se număra printre inițiativele lui Himmler, menite să sporească productivitatea. Locul cu pricina, înconjurat de un gard special de sârmă ghimpată, era situat lângă bucătăriile lagărului și denumit, eufemistic, „baraca femeilor“[446]. Femeile erau deținute de la Birkenau: nemțoaice, poloneze, cehoaice – nici o evreică printre ele –, care se oferiseră „voluntare“, în baza promisiunii că aveau să-și recapete libertatea, la un moment dat. Exista o listă de așteptare pentru cine urma să fie client al

bordelului, și numai deținuții arieni posesori de cupoane cu puncte de premiere se puteau înscrie pe acea listă. Când era primit, clientului i se făcea o injecție împotriva bolilor venerice, și un SS-ist îi repartiza o femeie și o cameră. În timpul zilei, cât era închis bordelul, femeile puteau fi văzute, uneori, plimbându-se prin afara lagărului, escortată fiecare de câte un *Blockführer*.

Ca un arian oficial ce era, Gustav primea și el asemenea cupoane, dar nu avea, practic, ce face cu ele. Directorul de lagăr, Schöttl, care avea gusturi perverse, își obținea excitația prin intermediar, ascultându-i pe deținuții care-i povesteau în amănunt ce făcuseră ei acolo, cu femeile; dar, cu toate că se străduise, și încă de mai multe ori, să-l determine pe Gustav să se ducă și el la bordel, acesta din urmă refuzase de fiecare dată, reamintindu-i pe un ton abătut de vârsta lui avansată. (Nu avea decât cincizeci-și-doi de ani, Gustav, dar, după socoteala din lagăr, era un adevărat matusalem[447] – aproape nimeni nu trăia până la o vârstă așa de înaintată.)

De vreme ce nici nu fuma, Gustav nu avea, propriu-zis, nevoie de acele cupoane, așa că i le pasa lui Fritz, care le valorifica pe piața neagră.

Fritz și-i făcuse cunoștințe – apoi și le cultivase – pe cei doi *kapos* răspunzători de bucătării și de magaziile supranumite „Canada“, unde erau păstrate bunurile prădate de la deținuți; amândoi acei bărbați erau corupți până-n măduva oaselor și dependenți de mersul curent la bordel. Fritz le dădea cupoane și primea, la schimb, pâine și margarină din rezerve și haine de mare valoare din stocurile „canadiene“ – adică pulovere, mănuși, fulare și orice altceva ținea de cald. Se ducea cu prada la el în baracă și o împărțea cu tatăl și amicii lui.

Era conștient – și stingherit de asta –, că trocul pe care-l practica el depindea de exploatarea femeilor de la bordel. Într-un mediu atât de ostil, filantropia unuia venea, în mod obligatoriu, la pachet cu suferința celuilalt. În cele din urmă, femeile au fost înlocuite cu niște fete mai tinere, poloneze. Cele din grupul inițial, care înduraseră luni întregi de umilințe, în baza promisiunii cu eliberarea, s-au văzut, în schimb, trimise la Birkenau. Nici vorbă să li se redea libertatea.[448]



În primăvara și la începutul verii lui 1944, lucrurile au început să se schimbe vizibil, în complexul concentraționar Auschwitz. Gustav și-a notat în jurnal că lagărul de la Monowitz primea un aflux constant de noi prizonieri, aproape toți fiind evrei unguri tineri. Aceștia păreau să vină cu o melancolie dată de niște priviri goale, precum și cu vești din Răsărit, care indicau, în viziunea lui Gustav, că războiul înainta foarte rău pentru germani.

În martie, Germania invadase Ungaria, fostul ei stat-aliat. Alarmat de prăbușirea constantă a forțelor germane pe frontul de Est și de probabilitatea din ce în ce mai bine conturată a unei invazii anglo-americane în Europa de nord-vest, guvernul ungar începuse, în mare secret, să le facă oferte de pace Aliaților. În ochii germanilor, așa ceva reprezenta o trădare devastatoare. Hitler a răspuns cu o celeritate dublată de furie – a invadat țara și i-a pus armata sub control german.

În Ungaria, trăia o populație de circa 765.000 de evrei.[449] Viețile acestora fuseseră afectate de antisemitism și de politicile de excludere, dar puțini dintre ei și le văzuseră distruse la modul fizic.[450] Apoi, într-o clipă, toți evreii aceia se treziseră luați și aruncați într-o groapă.

Persecuțiile sistematice au demarat pe 16 aprilie – prima zi din sărbătoarea Trecerii, care celebrează, prin tradiție, eliberarea divină din robie.[451] Unități de tipul grupelor de intervenție (*Einsatzgruppen*), cu întăriri din partea jandarmeriei ungare, au început să înghesuie sute de mii de evrei în lagăre și ghetouri improvizate. Operațiunea s-a desfășurat rapid, eficient și sălbatic; SS-ul și-a trimis cei doi ofițeri cei mai experimentați s-o conducă: pe Adolf Eichmann, care-și formase deprinderile odată cu deportarea evreilor de la Viena, și pe Rudolf Höss, fostul comandant al lagărului de la Auschwitz.

Primele transporturi au părăsit Ungaria, îndreptându-se spre Auschwitz, la sfârșitul lui aprilie, și conțineau trei mii opt sute de evrei și evreice. La sosire, cei mai mulți au ajuns direct în camerele de gazare.[452] Dar aceia n-au fost decât un prim firișor dintr-un adevărat șuvoi uman. Pentru a spori eficiența, „vechea rampă cu evrei“ de la Oświęcim a fost înlocuită de o linie secundară de cale ferată, instalată în mare grabă, care ducea direct în lagărul de la Birkenau și care avea o rampă de descărcare lungă de aproape o jumătate de kilometru.

Mai târziu, Gustav a legat cunoştinţă cu câteva dintre unguroaicele care sosiseră la Auschwitz, la rampa cu pricina – ele i-au descris în amănunt ce şi cum li se întâmplase.

Pe 16 mai, într-o marţi, lagărul de la Birkenau a fost pus în întregime în stare de alarmă. Deţinuţii au fost închişi în barăcile lor, sub pază. Singurii exceptaţi au fost membrii „echipei specializate" (*Sonderkommando*) şi, cu totul de neînţeles, ai orchestrei lagărului. La scurt timp după aceea, un tren lung a sosit, pufnind aburi de peste tot şi scrâşnindu-şi roţile pe şinele de fier, a trecut pe sub arcada tăiată în corpul de gardă al porţii, cel de cărămidă, şi s-a oprit la rampa de descărcare. Uşile vagoanelor s-au deschis şi din fiecare s-au revărsat în jur de o sută de persoane – bătrâni şi tineri, femei, bărbaţi, copii, bebeluşi. Aproape nici unul dintre ei nu avea nici cea mai vagă idee în ce fel de loc ajunseseră, şi mulţi au coborât din tren cu inimile ceva mai uşoare, obosiţi şi dezorientaţi, dar încrezători.[453] Când au început să se fâţâie printre ei uniformele vărgate ale celor din *Sonderkommando*, nu s-au temut. Sunetul muzicii pe care o cânta orchestra s-a constituit şi el într-un element în plus al atmosferei aparent inofensive.

A urmat selecţia. Toţi cei trecuţi de vârsta de cincizeci de ani, oricine era şchiop sau bolnav, copiii şi mamele lor, femeile însărcinate – toţi şi toate au fost îndrumaţi într-o parte. Bărbaţii şi femeile cu starea de sănătate bună şi cu vârstele cuprinse între şaisprezece şi cincizeci de ani – cam un sfert din totalul nou-veniţilor, au fost îndrumaţi în partea cealaltă. Pe măsură ce ziua s-a scurs, alte două trenuri au sosit din Ungaria. Alte două selecţii – mii şi mii de suflete care au ajuns fie la stânga, fie la dreapta. Cei şi cele selectaţi ca fiind apţi de muncă au fost şi etichetaţi ca „Evrei de tranzit" şi trimişi către o anumită secţiune a uriaşului lagăr. Ceilalţi au fost mânaţi ca vitele mai departe, către clădirile joase ascunse printre copacii de la capătul căii ferate, de unde un fum care mirosea groaznic era scuipat afară, zi şi noapte, pe coşurile înalte.[454]

În jur de o mie cinci sute de evrei unguri au intrat în lagărul de la Birkenau în ziua respectivă; numărul exact al celor ucişi nu va fi cunoscut niciodată, pentru că nici măcar unul dintre ei – dintre cei morţi sau dintre cei reduşi la condiţia de sclavi – nu a fost vreodată înregistrat ca deţinut al complexului concentraţionar Auschwitz, nici nu a primit vreun număr.[455] Cei trimişi către lagărele de muncă – nici despre ei nu s-a presupus că aveau să supravieţuiască prea mult.

A fost doar începutul, în acea zi, al unei escaladări monstruoase, care avea să marcheze nu zenitul, ci nadirul, mai degrabă, al existenței Auschwitz-ului ca lagăr de exterminare. Între lunile mai și iulie 1944, organizația condusă de Eichmann a trimis la Auschwitz nici mai mult, nici mai puțin, de 147 de trenuri[456], care au sosit la Birkenau în ritmul chiar și de cinci pe zi, copleșind sistemul. Camere de gazare suplimentare, până atunci lăsate în așteptare, au fost repuse în folosință. În total, patru lucrau fără oprire, douăzeci-și-patru de ore din tot atâtea pe zi. Nouă sute de membri suprasolicitați și traumatizați ai echipelor specializate îi mânau pe sutele de femei, bărbați și copii despuiați și panicați în camerele de gazare, iar după aceea, se opinteau să-i scoată afară morți. Sectorul „canadian" umplea barăcile, una după alta, cu haine, obiecte de valoare și valize întregi de bunuri prăduite. Crematoriile nu mai făceau față numărului de morți, așa încât au fost săpate gropi, în care să fie arse cadavrele. SS-iștii au intrat în vrie; atât de tare se grăbeau să omoare fiecare lot nou-venit, încât camerele de gazare erau, de multe ori, deschise cât unele dintre victime încă mai respirau; pe cei văzuți mișcând, ori îi împușcau, ori îi omorau cu bâtele; alții erau aruncați pe jumătate vii în gropile de incendiere.[457]

Mulți dintre bărbații și femeile care treceau de selecții erau trimiși apoi la Monowitz. Gustav se uita la ei cu o înțelegere sumbră, când îi vedea sosind. „Mulți nu mai au părinți, pentru că și i-au lăsat în urmă, la Birkenau", a scris el. Doar o minoritate – foarte puțini, de fapt – erau ca el și Fritz, adică tată și fiu împreună, sau mamă și fiică. Oare ar fi avut, ei sau ele, parte de tărie și de noroc, așa cum avuseseră el și Fritz, ca să supraviețuiască? Văzându-i cât de zdrobiți păreau a fi, probabil că nu. Mulți făceau deja dovada prăbușirii mentale și a privirilor goale, care erau simptomele transformării în *Muselmänner* – în „musulmani". „Ce capitol trist", și-a notat Gustav.

אבא

Pe la mijlocul anului 1944, sectorul de tapițerie al lui Gustav se mutase deja în incinta complexului *Buna Werke*. Atât de multă influență căpătase, de-acum, Kleinmann-tatăl, încât făcuse în așa fel, ca Fritz să fie transferat și să muncească în subordinea lui.[458]

Primele luni ale anului fuseseră greu de suportat: iarna se dovedise câinoasă, cu multă zăpadă și răbufniri de febră și dizenterie. Și tatăl, și fiul se îmbolnăviseră și stătuseră în spital, aflându-se într-o primejdie constantă de a fi selectați pentru lichidare. Gustav căzuse la pat primul și fusese internat în februarie, odată cu zeci de alții. Opt zile rămăsese acolo și se făcuse bine tocmai la timp, cât să evite o selecție în care mai mulți dintre camarazii lui de suferință, internați concomitent cu el, au fost expediați la camerele de gazare. O altă răbufnire de mai multe boli, de la sfârșitul lui martie, îl băgase și pe Fritz în spital, pentru mai bine de două săptămâni.[459]

Acum, dacă lucra și el în incinta fabricii, Gustav i-a fost prezentat, în sfârșit, lui Fredl Wocher, binefăcătorul multora dintre ei, care se bucura deja de încrederea totală a lui și a lui Fritz.

Pentru Fritz, faptul că lucra în atelierul tatălui său era totuna cu o reluare a uceniciei în materie de tapițerie, pe care și-o începuse, dar îi fusese întreruptă de *Anschluss* – anexarea Austriei din 1938. Amândoi lucrau având un meșter civil din Ludwigshafen. „E de treabă – și-a notat Gustav –, și ne sprijină ori de câte ori poate. Și este orice, dar nicidecum nazist.“

Germanii își vedeau loialitățile supuse unor presiuni tot mai mari, pe măsură ce războiul avansa, și ei se confruntau cu probabilitatea din ce în ce mai clară a unei viitoare înfrângeri și cu dovezile incontestabile a ceea ce făcuse regimul nazist. Pe 6 iunie, a demarat invadarea demult-anticipată a Franței de către Aliați.[460] Între timp, Armata Roșie sovietică înainta neobosită dinspre Est.

În iulie, rușii au năvălit în *Ostland*, încercuind Minsk-ul și cucerind regiunea în care se aflau rămășițele fostului lagăr de la Malîi Trasțianeț. Acesta fusese dezafectat și demolat în octombrie 1943, considerându-se că servise acelor scopuri, pentru care fusese ridicat. Pe 22 iulie, unitățile care înaintau în estul Poloniei au cucerit lagărul de concentrare uriaș de la Majdanek, de la periferiile Lublinului, primul asemenea lagăr de mari dimensiuni, ajuns în mâinile Aliaților. A fost găsit practic intact, cu tot cu camerele de gazare, cu crematoriile și cu mormanele de cadavre ale victimelor. Descrierile martorilor oculari au făcut înconjurul globului, apărând în toate ziarele lumii, de la *Pravda* până la *New York Times*. După cum s-a exprimat un corespondent de război sovietic, ororile de acolo erau „mult prea uriașe, mult prea sinistre, pentru a fi pe deplin înțelese“[461].

Presiunea sporea din ce în ce mai mult și asupra guvernelor aliate – care dețineau deja suficiente informații detaliate în privința lagărelor, inclusiv a celui de la Auschwitz –, să întreprindă ceva nemijlocit, orice, pentru a-i ajuta pe acei oameni. Au existat apeluri să fie organizate raiduri de bombardare a instalațiilor din lagăre și a rețelelor de căi ferate, care le aprovizionau. Comandanții forțelor aeriene aliate au discutat și respins asemenea cereri; nu era o formă viabilă de utilizare a resurselor de care dispuneau – așa s-au exprimat – și care erau exclusiv destinate bombardării strategice și sprijinirii pe cale aeriană a trupelor terestre care înaintau în teatrele de operațiuni. Și cu asta, basta.[462]

SS-ul, însă, era pe deplin și dureros de conștient că unele asemenea lagăre se situau în imediata vecinătate a unor facilități industriale strategice, care erau în mare primejdie de a fi, totuși, bombardate – cum ar fi fost complexul *Buna Werke* de lângă Auschwitz, aflat chiar la limita razei de acțiune a bombardierelor de mare capacitate ale Aliaților. SS-iștii de la Auschwitz au hotărât să-și ia câteva precauții împotriva raidurilor aeriene.[463] La *Buna Werke*, au fost construite adăposturi, și peste tot, în complexul de lagăre Auschwitz, s-a instaurat o politică de camuflare. Sarcina de a echipa uzina pentru camuflaj i-a revenit lui Gustav Kleinmann, care a fost luat de la munca de tapițerie și făcut răspunzător de confecționarea cortinelor de camuflaj. I s-a dat un atelier cu mașini de cusut și o echipă de douăzeci-și-patru de prizonieri, majoritatea fiind evreice tinere – „numai persoane disciplinate și de încredere“. În timp ce Gustav și echipa lui confecționau cortinele, Fritz îi asista pe lucrătorii civili, care le instalau.

Gustav lucra și el sub conducerea unui administrator civil, pe nume Ganz, un socialist care se oprea la el în atelier, ca să stea de vorbă și să-și împartă prânzul. Ganz era cu totul diferit față de alți colegi ai lui administratori din partea respectivă de fabrică, oameni care trăiau efectiv subjugați și terorizați de SS-iști și care insistau că știa el, *Führer*-ul, ce făcea; câțiva erau naziști învederați, care se duceau să-i raporteze orice fraternizare inginerului-șef, un alt hitlerist convins și loial.

Unele dintre femeile poloneze din atelierul de izolații învecinat le aduceau pe ascuns pâine și cartofi deținuților evrei din atelierul cu obiectele de camuflaj. Era un mister de unde făceau rost de alimente, pentru că propriile rații nu aveau cum să le ajungă. Daruri aduceau și doi cehi care lucrau la instalarea cortinelor și care o făceau pe mesagerii pentru evreii cehi, la fel

cum Alfred Wocher proceda pentru Fritz, ducându-le scrisori prietenilor de la Brno ai acelora și întorcându-se cu daruri în slană și șuncă.

Generozitate era din plin, dar cantitățile se dovedeau absolut insuficiente, când venea vorba să fie împărțite la mii de guri de hrănit. Toți evreii, cu excepția celor mai ortodocși dintre ei, primeau șuncă și alte alimente ne-*koșer*, de vreme ce renunțaseră de mult la elementele prea stricte ale credinței.[464] Unii, ca Fritz, renunțaseră la religia lor cu totul, fiindcă li se părea cu neputință să mai creadă într-un Dumnezeu al evreilor.

Femeile din atelierul lui Gustav, care trecuseră pe la Birkenau, i-au povestit ce se petrecea în lagărul acela. Patru croitorese unguroaice, repartizate în sectorul de cortine condus de el, i-au descris raziile de la Budapesta. Totul fusese ca o tornadă care se abătuse peste oraș, mult mai rapid și mai feroce decât la Viena. Evreilor maghiari, cu toate că trăiau sub un guvern antisemit în propria lor țară, li se îngăduise inițial să respecte sabatul și să participe la slujbele de la sinagogă, drept care se convinseseră singuri că erau exagerate poveștile despre persecuții, care se auzeau dinspre Germania. Pe urmă, însă, veniseră naziștii peste ei și văzuseră cu ochii lor adevărul.

De aproape doi ani, Gustav tot afla povești despre ce se întâmpla în lagărul de la Birkenau, dar cele de acum trecuseră la un alt nivel de barbarie. „Duhoarea cadavrelor arse ajunge până în oraș“, a scris el. În fiecare zi, vedea trenurile care treceau pe lângă Monowitz, pe calea ferată care venea dinspre sud-est, cu vagoane închise ermetic. „Știm tot ce se petrece. Sunt evrei unguri – și toate astea, în secolul douăzeci.“

בן

Având-ul ajutor pe Fritz, Schubert a montat ultima cortină din acea clădire, la fereastra biroului. A încercat să-i explice administratorului cum se foloseau cortinele, dar a mers foarte greu: Schubert era un etnic german din Polonia, care vorbea limba germană foarte prost.

El și Fritz și-au împachetat uneltele, ca să plece. În timp ce făceau asta, unul dintre civili i-a strecurat niște bucăți de pâine lui Schubert, făcând semn cu capul în direcția lui Fritz. Schubert le-a luat, cu discreție, și le-a strecurat în cutia cu scule a lui Fritz, care și-a săltat stiva de cortine pe

umăr, amândoi pregătindu-se să treacă la clădirea următoare. Se înțelegeau bine amândoi, Schubert și el, cu toate dificultățile de comunicare. Schubert era de fel din orașul Bielitz-Biala, unde lucrase Gustav ca băiat de brutărie, în primii ani ai secolului. Fritz mai degrabă se bucura să umble de colo-colo – era ca și cum ar fi gustat puțină libertate. În fiecare zi, Schubert și el se întorceau la ei în atelier, având cutiile cu scule pline de bucăți de pâine.

Următoarea clădire de pe listă era situată în apropierea porților de intrare în fabrica principală; acolo se afla un punct de control, în care era staționat un caporal SS poreclit *Rotfuchs* – „Vulpea Roșie" –, din cauza părului de un roșcat de flacără, pe care-l avea, plus temperamentul pe măsură. În timp ce treceau, Fritz a remarcat iritarea lui *Rotfuchs*, care se uita urât în direcția unui grup de evrei greci, care stăteau degeaba lângă poartă, chiar dacă pe dinăuntru. Fritz a simțit că urma să se întâmple ceva și a rărit pasul. Enervarea l-a făcut să-și iasă din fire pe *Rotfuchs*: și-a părăsit postul de pază, s-a îndreptat către acei greci și a început să urle la ei să treacă imediat la muncă. Nici unul nu vorbea germana, drept care, habar nu aveau ce le spunea SS-istul. Caporalul s-a pus cu patul puștii pe ei, să-i bată cu sălbăticie.

Fritz nu s-a mai putut abține. A lăsat jos totul și a fugit într-acolo, băgându-se între ei, ca să-l despartă pe *Rotfuchs* de victimele neștiutoare.

– Trebuie să vă-ntoarceți imediat la punctul de control!, i-a strigat el neamțului, arătându-i poarta larg deschisă. Nu cumva să evadeze deținuții!

Alți SS-iști poate că s-ar fi lăsat convinși de o asemenea intervenție – care le reamintea ce datorie aveau – chiar și din partea unui deținut evreu. Dar nu și *Rotfuchs*. Fața lui, palidă și ciupită de vărsat, a devenit vânătă de furie.

– Fac ce vreau eu!, a răcnit *Rotfuchs*, după care, s-a auzit un *clac-șlac*, de pușcă bine unsă și armată, a cărei țeavă s-a îndreptat către Fritz.

Asta-i mai lipsea, deci: după toți anii petrecuți în lagăre, viața lui urma să se sfârșească așa, într-un moment de furie oarbă, și totul pentru niște deținuți pe care nici măcar nu-i cunoștea.

În momentul în care caporalul *Rotfuchs* a dat să apese pe trăgaci, țeava puștii i-a fost dată la o parte de *Herr* Erdmann, un inginer mai în vârstă, care fusese atras de gălăgia provocată. Fără să ezite, Fritz s-a răsucit pe călcâie și a plecat, cu pași hotărâți, către un depozit de materiale din apropiere. Știa prea bine că nu trebuia să mai caște gura la scena cu pricina.

Se putea foarte bine să urmeze ori una, ori alta: încă mai risca să fie împușcat, ca pedeapsă; dacă nu asta, măcar să fie biciuit. Și totuși, nu s-a întâmplat nici una, nici alta: *Herr* Erdmann depusese o plângere oficială împotriva caporalului *Rotfuchs* la conducerea concernului IG Farben, iar acela fusese transferat disciplinar într-un alt post. Deținuții de la Monowitz nu l-au mai văzut niciodată.

Reacția lui Erdmann a fost una tipică pentru sentimentele multor germani. Puținul respect care le mai rămăsese față de regimul nazist se vedea erodat, încetul cu încetul, de situația din ce în ce mai rea, în care Hitler adusese Germania. Mulți germani se temeau de care avea să fie soarta lor; iar cei care munceau în complexul concentraționar Auschwitz sau în jurul acestuia, cu cât aflau mai mult din ce și cum făcuseră SS-iștii cu adevărat acolo, cu atât suportau mai greu faptul că știau.

Cu posibilitatea care i se oferise, de a se mișca liber prin uzina *Buna Werke*, pentru instalarea cortinelor de camuflaj, Fritz reușea să-l întâlnească des pe Fredl Wocher. Într-o asemenea situație, a făcut cunoștință cu câțiva prieteni de-ai germanului, din bateriile anti-aeriene instalate de *Luftwaffe* de jur-împrejurul perimetrului. Aveau mai multe rații decât le erau strict necesare, și i-au dat lui Fritz câteva conserve de carne și pește, de gem și de miere sintetică.

Darurile în alimente căpătaseră o importanță mai mare ca niciodată. Germania fiind afectată de lipsuri de tot felul, resursele, câte mai rămăseseră, erau canalizate către militarii din primele rânduri ale fronturilor; cetățenii aflați la domicilii primeau rații drastic reduse, iar deținuții din lagărele de concentrare nu primeau mai-nimic. Numărul de *Muselmänner* a crescut, iar cazurile de moarte din cauza bolilor sau a inaniției au escaladat, la fel ca și selecțiile care alimentau camerele de gazare. Exista o limită a cantităților de alimente făcute cadou, dar, atâtea câte erau, tot le erau de folos câtorva. Fritz și camarazii lui mai bine hrăniți le cedau toate rațiile lor primite în lagăr celor efectiv muritori de foame.

Fritz era mereu îngrijorat de cum ar fi putut distribui alimentele unui număr atât de mare de oameni și îngrozit de alegerile dure, pe care era obligat să le facă: „Dacă era vorba să distribuim hrana printre atât de mulți, fiecăruia nu i-ar fi revenit mai mult decât un strop de apă căzut pe o piatră încinsă“. Iar să-i fi dat de mâncare unui *Muselmann*, adică unuia într-atât de

înfometat, încât o singură privire dacă-i aruncai, îți dădeai seama că oricum ar fi murit în decurs de câteva zile – așa ceva părea o risipă.[465]

Lăsându-și inima să se împietrească la vederea celor ajunși în fază terminală, de cât de slăbiți și de muribunzi erau, Fritz le dădea celor încă și mai tineri decât el alimentele care-i prisoseau. Erau trei băieți în baraca lui, și toți își pierduseră părinții, care ajunseseră în camerele de gazare. Unul era Leo Meth, vechiul lui coleg de joacă de la Viena, care scăpase inițial de naziști, pentru că fusese trimis în Franța; iar acolo, căzuse, totuși, în plasa lor, după ce o bună bucată din țară fusese ocupată de germani. Fritz le dădea lor porția lui de pâine și supă, la fel și o parte din cantitatea de cârnat și alte bucățele donate de oameni din fabrici. În mintea lui, era o formă de recompensare a bunătății de care avusese parte el însuși de la cei mai în vârstă, când era un tânăr vulnerabil, de doar șaisprezece ani, la Buchenwald.

Gustav, și el, făcea tot ce putea pentru deținuții tineri și neajutorați. Într-o zi, în timp ce erau trecuți în registru nou-veniții dintr-un lot, i-a fost atrasă atenția de strigarea unui nume: Georg Koplowitz. Mama lui Gustav lucrase odată pentru o familie de evrei care se numeau exact așa: Koplowitz; îi plăcuse foarte mult și rămăsese în casa lor până când murise, în 1928. Intrigat, Gustav l-a urmărit pe tânărul cu pricina și a descoperit că era, de fapt, fiul uneia și-aceleiași familii, unicul supraviețuitor al selecției făcute la Birkenau. L-a luat pe Georg sub aripa lui, dându-i câte un surplus de mâncare în fiecare zi și găsindu-i un loc de muncă sigur, de infirmier la spital.[466]

Cercul bunătății a fost închis de prizonierii de război britanici, puși la muncă forțată în fabrici, alături de prizonierii de la Auschwitz. Aceștia veneau din lagărul E715, un sub-lagăr de muncă al lagărului *Stalag*[467] VIII-B. Deși se aflau în zona controlată de SS a complexului concentraționar Auschwitz, britanicii fuseseră făcuți prizonieri de *Wehrmacht* și erau escortați de gărzi miiltare până la muncă și păziți cât munceau. În mod regulat, primeau pachete de subzistență din partea Crucii Roșii Internaționale, iar din ce primeau, împărțeau câte ceva cu prizonierii de la Auschwitz, laolaltă cu veștile despre mersul războiului, pe care le aflau de la BBC, la aparatele de radio introduse în secret la ei în lagăr. Lui Fritz, îi plăceau mai ales ciocolata lor, ceaiul englezesc și țigările marca *Player's*, formatul special pentru Marina Militară. Dat fiind că asemenea bunuri erau fără preț pentru soldații britanici, faptul că aceștia le împărțeau reprezenta

un gest de mare generozitate. Erau îngroziți de abuzurile pe care le vedeau comise de SS-iști și se plângeau propriilor gardieni în privința lor. „Comportamentul prizonierilor de război englezi față de noi a devenit rapid subiectul de discuție al întregului lagăr – își amintea Fritz mai târziu –, iar ajutorul pe care ni l-au dat ne-a fost de mare ajutor."

Oricât de bine-venite ar fi fost darurile în alimente, dacă erai prins cu ele, te alegeai cu câteva bice sau câteva zile de înfometare în celulele-izolator mai mult înalte decât late, din *Bunker*-ul de la „Baraca Morții" – niște încăperi mici, dătătoare de claustrofobie, în care ți-ar fi fost cu neputință să stai jos. Un SS-ist anume se cerea evitat cu orice preț. Sergentul SS Bernhard Rakers comanda sectoarele de muncă ale deținuților din complexul *Buna Werke*, de parcă ar fi fost micul lui regat personal, garnisindu-și bine buzunarele, hărțuindu-le sexual pe femeile-deținute repartizate la muncă sub ordinele lui și împărțind cu dărnicie niște pedepse îngrozitoare.[468] Fritz, care se plimba de colo-colo, având mâncare de contrabandă în cutia lui cu scule, risca în mod constant să se ciocnească de el. Rakers îi percheziționa frecvent pe deținuți, și oricine era descoperit cu orice fel de marfă de contrabandă căpăta pe loc douăzeci-și-cinci de lovituri de cravașă. Raport oficial nu se făcea – marfa de contrabandă mergea direct în buzunarele sergentului Rakers.

Fritz și ceilalți căutau întruna metode noi și mai bune, prin care să facă rost de mâncare. Doi evrei unguri au venit cu ideea ingenioasă de a confecționa și a vinde pardesie.

Jenö și Laczi Berkovits erau doi frați de la Budapesta, croitori pricepuți, repartizați în sectorul condus de Gustav, care se ocupa de camuflaj.[469] Într-o zi, aflați într-o stare de surexcitare, l-au abordat pe Fritz și i-au schițat planul îndrăzneț, care le venise în minte. Țesătura neagră pe care o foloseau la confecționat de cortine era groasă și bățoasă, căptușită pe-o parte cu material impermeabil. Ar fi fost minunată sub formă de pelerine de ploaie, care puteau fi valorificate pe piața neagră, la un preț avantajos. Puteau fi date la schimb pe mâncare sau chiar vândute civililor, pe bani.

Fritz le-a subliniat dificultatea evidentă: stocul de material de cortine era supravegheat cu atenție și verificat prin comparație cu numărul de cortine produse din el. Chiar și rebuturile trebuia să-i fie predate lui *Herr* Ganz. Jenö și Laczi au dat deoparte problema, cu un gest din mână: erau convinși că reușeau ei cumva să sifoneze măcar o parte din material. Un croitor

calificat putea organiza folosirea materialului în așa fel, încât veșmintele pe care le preconizau ei să poată fi confecționate din procentajul normal de material irosit. La numărul de cortine care se confecționau, ar fi putut scoate o mulțime de pelerine. Fritz l-a consultat pe tatăl său, care a fost de acord că se putea face măcar o încercare în sensul planului celor doi.

Lucrând împreună, cei doi frați au reușit să producă între patru și șase pelerine pe zi, făcând în așa fel, încât consumul total de material să nu crească într-o proporție observabilă. Între timp, ceilalți lucrători din atelierul condus de Gustav s-au străduit din răsputeri să mențină producția de cortine la ritmul dinainte stabilit.

Schema nici nu demarase bine, că s-a și sfârșit brusc. Frații și-au dat seama că trecuseră cu vederea un factor important: nu aveau nasturi de nici un fel, și nimic altceva, care să poată fi folosit pe post de nasturi. Au întrebat în jur, și unul dintre cehii care instalau cortinele s-a oferit să se întoarcă din viitoarea lui călătorie la Brno cu un stoc de nasturi. Odată această problemă rezolvată, producția s-a reluat.

Distribuția, în schimb, cădea în responsabilitatea lui Fritz, care se împrietenise cu două femei civile poloneze, Danuta și Stepa, din atelierul de izolări, învecinat. Ele scoteau pe ascuns pelerinele terminate până în lagărul de muncă din care proveneau, și le vindeau acolo camaradelor. Alte pelerine le-au fost vândute civililor din fabrici. Prețul uneia varia: ori un kilogram de șuncă, ori o jumătate de litru de șnaps, care putea fi dat la schimb, în continuare, pentru alimente.

Pelerinele, bine și practic făcute, au devenit rapid foarte bine primite, ceea ce a făcut să crească pericolul ca vreun SS-ist să observe că toți civilii începuseră brusc să poarte veșmintele negre, atât de distinctive. Riscul a scăzut semnificativ, însă, când inginerii și administratorii germani au început să le achiziționeze și ei; oamenii aceștia influenți aveau, de-acum, un interes legitim de a se preface că nu vedeau întreaga operațiune. Prin urmare, numărul deținuților pe care Fritz și noii lui prieteni i-au putut ajuta s-a mărit, și mai multe vieți au putut fi salvate în acest fel.

CAPITOLUL 17

REZISTENȚĂ ȘI TRĂDARE

חא

Dincolo de tot ce întreprindea pentru a salva vieți, Fritz tânjea după o formă de rezistență mai directă. Ceea ce-și dorea cu adevărat să facă era să lupte – și nu era singurul care să-și dorească așa ceva.

De organizat o rezistență armată împotriva celor de la SS, era imposibil fără arme și fără sprijin. După felul cum stăteau lucrurile, singura metodă prin care putea fi realizat așa ceva era să fie stabilit un contact cu partizanii polonezi din munții Beskid. Mesaje le puteau fi strecurate destul de ușor, dar, pentru a institui o relație propriu-zisă, era nevoie de o întâlnire față-n față. Cineva trebuia să evadeze.

Li s-a trimis vorbă acelor partizani, și, la începutul lunii mai, o echipă de cinci inși care să evadeze a fost aleasă de conducerea mișcării de rezistență. Primul pe listă era Karl Peller, un măcelar evreu de treizeci-și-patru de ani, unul dintre Buchenwald-iștii vechi. Pe urmă, venea Chaim Goslawski, mai-marele barăcii numărul 48, care avusese grijă de Fritz, după moartea lui înscenată. Fiind originar din regiune, el ar fi găsit cu siguranță drumul până la partizani. Mai erau, apoi, un evreu berlinez, al cărui nume Fritz nu l-a știut niciodată, și doi polonezi, pe care i-a cunoscut numai sub numele „Szenek" și „Pawel" și care munceau la bucătăriile lagărului.[470]

Fritz a fost adus de Goslawski în cercul acesta restrâns. Rolul lui era să facă rost de haine civile pentru candidații la evadare, din așa-numitul depozit „Canada".

Toate pregătirile erau făcute, când, într-o dimineață, în penumbra dinaintea zorilor și apelului, Goslawski a venit la Fritz și i-a întins un pachețel cam de mărimea unei pâini. I-a spus în șoaptă să-i „dea ăsta lui Karl Peller" și s-a topit înapoi în beznă.[471] Fritz și-a vârât pachetul sub uniformă și s-a întors printre colegii lui de baracă, porniți deja către piața de

apel. Fusese ținut în afara planului propriu-zis, dar bănuia că momentul în care urma să fie încercată evadarea devenise iminent.

În aceeași dimineață, mai târziu, în timp ce-și făcea deplasările cu mormanul de cortine care se cereau instalate, Fritz a invocat o scuză oarecare, a pătruns în șantierul de construcții din complexul *Buna Werke*, unde muncea Peller, și i-a strecurat pachetul respectiv. La amiază, Szenek și Pawel au sosit și ei la *Buna Werke*, aducând supa de prânz pentru deținuți. Fritz a remarcat că erau însoțiți de Goslawski, sub un pretext oarecare. Toți candidații la evadare se aflau, de acum, în incinta uzinei *Buna*, care era incomparabil mai puțin păzită decât lagărul.

Fritz și-a văzut de munca lui mai departe și n-a mai știut nimic în plus. Când a fost strigat apelul, în acea seară, toți cei cinci lipseau – Peller, Goslawski, Szenek, Pawel și berlinezul. Pur și simplu, ieșiseră pe poarta complexului *Buna Werke*, îmbrăcați cu deghizările civile pe care el, Fritz, li le furnizase, și se făcuseră nevăzuți. Câtă vreme SS-iștii au efectuat o căutare, deținuții au fost ținuți acolo, în piața de apel, sub o pază strictă.

Orele s-au scurs greu. Miezul nopții a venit și s-a dus, primele ore ale zilei au trecut și ele, iar zorii i-au găsit în aceeași poziție de drepți, înconjurați de un cordon de santinele înarmate. Ora mic-dejunului a trecut. O șoaptă agitată s-a răspândit printre rânduri: că SS-iștii nu-i căutau numai pe cei cinci care lipseau, ci și pe un deținut încă neidentificat, care fusese văzut stând de vorbă cu Karl Peller în dimineața din ajun, în incinta șantierului de construcții.

Lui Fritz, i s-a făcut inima cât un purice în piept; dacă era identificat, de astă-dată nu mai scăpa de *Bunker*, nici de „Zidul Negru“, după aceea. Și, cu toate că se temea, pe dinăuntru se și bucura. Evadarea se dovedise reușită.

Până la urmă, li s-a ordonat deținuților să plece la muncă. S-a dus cu burțile goale, sleiți de puteri, dar cu o stare de spirit de-a dreptul entuziastă. Zilele s-au scurs și, în ciuda zvonului, nu l-a identificat nimeni pe Fritz ca fiind personajul misterios, care stătuse de vorbă cu Peller. Trei săptămâni au trecut, fără să se mai audă nimic… după care, fără nici un avertisment, a căzut o lovitură ca un trăznet.

Szenek și Pawel, cei doi polonezi, plus berlinezul, au fost aduși înapoi în lagăr, bătuți măr și rău de tot șifonați. Conducerea mișcării de rezistență a fost informată că toți trei fuseseră arestați de o patrulă de poliție tocmai la Cracovia.[472] Asta chiar că era de neînțeles – Cracovia nu era câtuși de puțin

apropiată de munții Beskid, ba chiar era situată aproape în direcția opusă. Și unde erau Goslawski și Peller? Măcar ei, oare, izbutiseră să facă joncțiunea cu partizanii?

În timpul apelului din acea seară, cei trei deținuți aduși înapoi au fost încălecați pe „Țap“ și biciuiți. Și asta, în mod cu totul surprinzător, a fost pedeapsa totală pe care au primit-o și încasat-o. După o vreme, când a fost expediat la Buchenwald un transport de polonezi, cei doi, Szenek și Pawel, au fost incluși în el.[473] Evreul din Berlin a rămas la Monowitz.

Până la urmă, a ieșit la iveală toată povestea. Berlinezul se temuse prea tare să vorbească, atâta timp cât cei doi polonezi mai erau încă în lagăr, lângă el; pe urmă, îi dezvăluise unui camarad ce se întâmplase după evadare. Pachetul pe care Fritz îl primise de la Goslawski și-l transportase până la Karl Peller – de la el pornise totul. În acel pachet, erau bani gheață și bijuterii furate din depozitul „Canada“, cu care ar fi urmat să fie recompensați partizanii, pentru a le obține și garanta sprijinul. Fusese aranjată o întâlnire, la care, însă, Goslawski și Peller nu mai ajunseseră; chiar din prima noapte, Szenek și Pawel îi omorâseră pe amândoi și luaseră prada pentru ei înșiși. Cel care povestea, berlinezul, fusese mult prea îngrozit, ca să intervină.

Dar, în loc să fugă toți trei cu prada, hotărâseră să meargă, totuși, la întâlnirea stabilită. Când ajunseseră acolo, partizanii îi așteptau. Nu fuseseră deloc fericiți: li se spusese că veneau cinci oameni la întâlnire – unde erau ceilalți doi? Szenek și Pawel o făcuseră pe neștiutorii, însă partizanii nu le acceptaseră scuzele și eschivările. Timp de o săptămână, le oferiseră adăpost celor trei care veniseră, dar apoi, văzând că Peller și Goslawski tot nu apăreau, anulaseră înțelegerea inițială. Cei trei fuseseră conduși la Cracovia și lăsați baltă acolo. Pierduți și neavând pe nimeni care să-i sprijine, cutreieraseră străzile, pur și simplu, până când îi oprise poliția.

Mărturisirea berlinezului ajunsese la cunoștința mai-marelui deținuților, care o pasase, la rândul său, administrației SS-iste a lagărului.

După câteva săptămâni, Szenek și Pawel au reapărut la Monowitz, aduși înapoi de la Buchenwald, la ordinul celor de la SS. În piața rezervată apelului, a fost înălțat un eșafod, iar deținuților li s-a ordonat să iasă la defilare și să formeze un careu.

Fritz și camarazii lui au sosit în piață în pas de marș, iar acolo au dat peste un cordon de paramilitari de la SS, aliniați în fața spânzurătorii, cu

pistoalele-mitralieră la șold, îndreptate către ei. Deținuții au format rânduri, și, în tăcerea care se lăsase, comandantul Schwarz și locotenentul Schöttl au urcat pe podium.

– Jos bonetele!, a răsunat ordinul de la stația de amplificare.

Fritz și alți opt mii de oameni și-au îndoit bonetele la subsuori. Cu coada ochiului, Fritz i-a văzut pe cei doi polonezi aduși în scenă. Schöttl a dat citire sentinței la microfon: amândoi fuseseră condamnați la moarte, capetele de acuzare fiind evadare și două cazuri de omucidere.

Mai întâi, Szenek a fost urcat pe eșafod, apoi Pawel. În maniera tipică SS-ului, nu exista o trapă, care să se deschidă sub picioarele lor, ci i-a fost băgat fiecăruia capul prin câte un laț făcut dintr-o frânghie subțire, după care au fost săltați brusc de la pământ cu acele frânghii și lăsați să dea din picioare, iar trupurile lor să zvâcnească și să se răsucească, din ce în ce mai lipsite de vlagă. Minutele au fost lăsate și ele să treacă, până când amândoi au rămas inerți.[474] După ce le servise deținuților săi o lecție instructivă cu asupra de măsură, comandantul a ordonat ca dispozitivul să rupă rândurile.

Având un final atât de dezastruos, întreaga poveste a slăbit rezistența de la Monowitz. Nu numai că-i pierduse pe Goslawski și Peller, dar toate vechile tensiuni și toată neîncrederea dintre polonezi și evreii germani au renăscut.

Mai mult, SS-iștii au devenit paranoici. La scurtă vreme, au pretins că descoperiseră un complot în vederea organizării unei evadări, printre cei din sectorul care se ocupa de întreținerea acoperișurilor. Suspecții au fost duși în arestul Gestapo-ului și supuși unor sinistre torturi. La ordinul comandantului Schwarz, trei oameni au fost apoi spânzurați, într-o reeditare a ritualului oribil dinainte.[475] Au mai urmat și alte spânzurări.

Pentru Fritz, a fost una dintre cele mai descurajante perioade, pe care le-a petrecut la Auschwitz. Și totuși, nu avusese parte încă de ce era mai rău.

ם׳חא

În după-amiaza de duminică, 20 august, primele bombe au căzut din senin – cerul era, într-adevăr, albastru și fără nori. O sută douăzeci-și-șapte de bombardiere americane, care decolaseră de la o bază din Italia și au trasat pe cer un pieptene de dâre de aburi, la o înălțime de opt kilometri pe deasupra complexului concentraționar Auschwitz, au lăsat să cadă un

număr de 1.336 de bombe, fiecare de câte un sfert de tonă de oțel și explozibili cu mare putere de distrugere.[476] Bombele au explodat în partea centrală și cea de est a uzinei *Buna Werke*.

Dacă SS-iștii s-au ascuns în buncărele construite special pentru ei, deținuților nu le-a rămas decât să-și încerce norocul în câmp deschis, printre bubuiturile uriașe ale exploziilor, cu trupurile scuturate zdravăn de undele de șoc. Bateriile anti-aeriene amplasate pe toată lungimea perimetrului au răspuns, bufnind și ele ca niște baroase. Deținuții care munceau în fabrici s-au aruncat la podea, ca să se apere, dar s-au și bucurat: „Bombardamentul ne-a făcut realmente fericiți“, își amintea unul dintre ei. „Ne gândeam: uite, că știu cu toții despre noi și fac pregătiri, ca să vină să ne salveze.“ Altul a comentat: „Zău că ne-am bucurat de bombardament… Voiam să vedem și noi, odată, măcar un neamț omorât. Am putut dormi mai bine, după atâta umilință de a nu putea răspunde și noi, măcar o dată.“[477]

Bombele au lăsat cratere fumegânde în terenul din incinta și din jurul complexului *Buna Werke*. Majoritatea nu au lovit nimic, dar unele clădiri ale instalațiilor de ulei sintetic și de aluminiu au fost spulberate, împreună cu diverse șoproane, ateliere și birouri. Câteva bombe rătăcite au picat în lagărele din jurul complexului uzinal, inclusiv la Monowitz. Șaptezeci-și-cinci de prizonieri au fost uciși în raidul american, și peste o sută cincizeci, răniți.[478]

Mulți dintre deținuții evrei au jubilat, văzându-i terorizați și pe cei de la SS, dar unii au resimțit exact opusul. Tânărul italian Primo Levi, care ajunsese la Monowitz în februarie, a considerat că bombardamentul îi întărise pe SS-iști în determinarea lor și că provocase o solidarizare a lor cu populația civilă din complexul *Buna Werke*. Plus că pagubele făcute de bombe întrerupseseră alimentarea cu apă și alimente a lagărului.[479]

Cei din rezistență au fost dezamăgiți. Apariția bombardierelor dăduse naștere la speculații cum că Aliații ar fi urmat să înceapă să parașuteze soldați și arme. Dar, cu toate că avioane americane au mai fost văzute zburând pe deasupra capetelor tuturor, și încă de mai multe ori, nici bombe n-au mai căzut, nici parașute: erau zboruri de recunoaștere și de fotografiere atentă a complexului uzinal IG Farben și a celui concentraționar Auschwitz.

Ceea ce ocupa cu adevărat gândurile și discuțiile membrilor mișcării de rezistență era înaintarea neobosită, dinspre răsărit, a trupelor Armatei Roșii. Aveau toate motivele să se teamă că, la momentul considerat oportun, SS-

iștii urmau să treacă la lichidarea în masă a întregului lagăr, ucigându-i pe toți deținuții, înainte să apuce să fie eliberați. Așa procedaseră la Majdanek.

Tentativele de evadare au continuat. În octombrie, patru deținuți dintr-un sector de muncă exterior și-au atacat gardianul SS-ist, i-au luat pușca și au distrus-o, după care, au fugit.[480] Un alt bărbat a părăsit lagărul pe jos, deghizat în SS-ist, cu o uniformă furată. A reușit să ajungă până la Viena, unde a fost ajuns din urmă de naziști și a murit într-un schimb de focuri cu cei de la Gestapo.

Asemenea gesturi individuale erau înălțătoare, ce-i drept, însă rezistența evreiască își dorea mai mult – la fel și Fritz. Acum, dacă relațiile cu polonezii se stricaseră, era imposibil să se mai încerce stabilirea unei legături cu partizanii. În schimb, exista varianta să intre în contact cu însăși Armata Roșie. Pentru așa ceva, trebuia construită mai întâi o relație cu prizonierii de război ruși, care erau ținuți într-o incintă separată a lagărului de la Monowitz. Aceia puteau fi abordați prin intermediul câtorva evrei ruși, cunoscuți celor din rezistență. N-ar fi fost ușor, pentru că nu existau comuniști loiali, nici evrei, printre acei deținuți – fuseseră împușcați și unii, și ceilalți, imediat după arestare –, așa că nu erau prea multe baze comune de discuție. Chiar și așa, Fritz și ai lui nu puteau să nu încerce. Până la urmă, unul dintre foștii evrei deveniți arieni a reușit să evadeze, odată cu o mână de ruși. Toți cei rămași au așteptat, cuprinși de anxietate, să vadă ce urma, iar când au văzut că nu se mai întâmpla nimic, și-au închipuit că respectivul izbutise, pur și simplu, să evadeze și nu se mai întorcea înapoi.

Asta le-a dat, celor din rezistență, o fărâmă de speranță, dar una foarte vagă. Asistând la reuniunile lor, Fritz resimțea, în schimb, o neliniște crescândă. El se gândea obsesiv la o eventuală ripostă, când ar fi început masacrul final – i se părea zadarnic și nepotrivit să spere într-un ajutor din partea rușilor: „Dacă tot e să ne măcelărească, măcar să luăm cu noi câțiva SS-iști“, argumenta, în sinea lui. Își răsucea ideea pe toate părțile în minte, dar, neavând habar de cum anume ar fi putut să și-o pună în aplicare, prefera s-o păstreze numai pentru el.

אבא

În septembrie, bombardierele americane au revenit, luând acum drept țintă instalația de combustibil sintetic din complexul *Buna Werke*. Unele au deviat de la curs și și-au lăsat bombele peste lagărul Auschwitz I, unde numai din întâmplare au lovit cazarma SS-iștilor; o bombă a căzut peste atelierul de cusătorie, omorând pe loc patruzeci de prizonieri. Câteva s-au rătăcit peste lagărul de la Birkenau, distrugând parțial șinele de cale ferată din apropierea crematoriilor și omorând vreo treizeci de muncitori civili.[481] Foarte puține pagube a suferit instalația de lubrifianți industriali, dar în jur de trei sute dintre deținuți, care n-au fost primiți în adăposturi, ca de obicei, au fost răniți.

Unii deținuți s-au bucurat să înfrunte și acest risc. Selecțiile pentru camerele de gazare aveau loc săptămânal, de-acum, și se întâmpla, uneori, ca până la două mii să fie trimiși de la Monowitz, dintr-un singur foc.[482] Bombardamentele americanilor păreau să prefigureze eliberarea. Cât mai putea să dureze?

„Ne pregătim din nou de iarnă – a șasea deja, pentru noi“, și-a notat Gustav în jurnal, când a dat primul îngheț. „Dar suntem tot aici, tot noi, cei dintotdeauna.“ Veștile din exterior se refereau la faptul că rușii fuseseră blocați, nu departe de Cracovia. „Mă gândesc întruna că șederea noastră aici se va sfârși curând.“

Cât putea să mai dureze?

זב

– Vreau să-mi faci rost de-o armă.

Fredl Wocher a rămas cu gura căscată. El și Fritz adeseori se întâlneau, peste zi; de regulă, germanul îi strecura prietenului său câte ceva de mâncare sau, în rarele ocazii când mergea la Viena, câte o scrisoare sau vreun pachet.

– De ce să-ți fac rost?!

– De-o armă. Poți să faci asta pentru mine?

Wocher a ezitat, dar nu l-a întrebat pe Fritz la ce-i trebuia; prefera să nu știe.

– O să trebuiască să mă gândesc, i-a spus, în schimb, fără nici un chef. E periculos.

– Ții minte câte ai făcut deja pentru mine, a zis Fritz. Nu-i cu nimic mai periculos așa ceva, decât erau toate celelalte.

Wocher n-a părut prea convins. Un soldat german decorat, ca el, să facă trafic de arme în folosul unui deținut evreu? Nu era numai periculos, era de-a dreptul nebunesc.

În ciuda faptului că prietenul său era evident refractar, Fritz a tot insistat. Dacă urma să aibă loc un masacru final în lagărul de la Auschwitz – cum s-ar fi zis că era din ce în ce mai plauzibil să se întâmple –, voia să se poată măcar apăra pe el și pe taică-său. Dacă reușea să facă rost de suficiente arme, toată rezistența poate c-ar fi avut cu ce să se apere.

După câteva zile, s-au întâlnit iar, într-un colț liniștit al șantierului de construcții. Wocher părea incitat.

– Ai făcut rost?, l-a întrebat Fritz, nerăbdător.

Dar Wocher a scuturat din cap și a zis:

– Nu, am o idee mai bună. Să-ncercăm să evadăm împreună, tu și eu.

Lui Fritz i-a stat inima în loc, dar, până s-apuce el să ridice obiecții, Wocher s-a precipitat să-i spună mai departe. Făcuse toate planurile. Odată scăpați din lagăr, s-ar fi îndreptat spre sud-vest și ar fi ajuns în zona muntoasă din Tirolul austriac. Fiind bavarez, Wocher cunoștea bine regiunea și ar fi putut găsi un refugiu sigur pentru ei amândoi, la țăranii-fermieri munteni. Tirolul se afla exact la mijloc între cele două fronturi aliate: forțele americane și cele britanice avansau în Italia de nord, în timp ce Armata a Treia, comandată de Patton[483], înainta dinspre vest, în direcția Rinului. Nu mai era mult, și acele două fronturi aveau să ajungă în Tirol, iar Fritz și Fredl s-ar fi văzut eliberați.

– Mai bine așa, decât s-așteptăm aici, sperând să supraviețuim, i-a susținut Wocher, care fusese martorul violențelor nemiloase de pe frontul de Est și știa că Armata Roșie sovietică era de-o cruzime care oricând rivaliza cu brutalitatea SS-iștilor.

Fritz a fost mișcat de convingerea cu care amicul său își argumenta propunerea. Dar a scuturat din cap:

– Nici nu se pune problema.

– De ce?

– Nu-mi las în urmă tatăl.

– Bine, atunci, îl luăm și pe el cu noi.

– E prea bătrân, ca să reziste la o asemenea călătorie, și făcută pe jos.

În realitate, Fritz nu era deloc sigur de așa ceva, dar, și dacă era cu putință, fizic vorbind, se îndoia că tatăl său ar fi fost de acord să meargă; erau prea mulți oameni acolo, care depindeau de el, și nu voia să-i abandoneze. Și mai era o chestiune: dacă Fritz pleca fără el, Gustav, care-i venea *kapo* lui Fritz, ar fi fost făcut răspunzător de fuga subalternului său.

– Nu se poate, a zis Fritz. O armă – asta-mi trebuie. Poți să-mi faci rost de ea?

Germanul a renunțat, contra voinței lui.

– O să-mi trebuiască bani, a zis. Și nu sunt bune mărcile *Reich*-ului. Trebuie să fie dolari americani sau franci elvețieni.

ןב

Prima persoană la care și-a încercat norocul, Fritz, ca potențială sursă de bani gheață, a fost Gustl Täuber, care-și avea sectorul în depozitul „Canada“. Era un loc înfiorător, îmbâcsit, plin de rafturi cu paltoane și jachete, pantaloni împăturiți, pulovere, cămăși, legături și grămezi de boarfe nesortate, încălțări, valize, fiecare cu câte un nume sau vreo adresă notate cu vopsea – un Gustav, un Franz, un Șlomo, un Paul, o Frieda, un Emmanuel, un Otto, un Haim, o Helen, o Mimi, un Karl, un Kurt; sau nume de familie: Rauchmann, Klein, Rebstock, Askiew, Rosenberg, Abraham, Herzog, Engel; și peste tot, iar și iar: Israel și Sara. Fiecare cu câte o adresă trunchiată de la Viena, Berlin, Hamburg sau doar cu câte un număr sau vreo dată de naștere. Fiecare culoar dintre rafturi și polițe duhnea de la mirosurile respective, de la transpirația și parfumul fiecăruia, de la bilele de naftalină sau pielea obiectelor, de la serjul veșmintelor și mucegaiul de pe el.

Gustl Täuber era un bătrân Buchenwald-ist, cam de aceeași vârstă cu tatăl lui Fritz, evreu din Silezia, născut în vremurile bune ale *Reich*-ului german.[484] Fritz nu-l plăcuse niciodată prea mult pe Täuber, fiindcă era unul dintre foarte puținii care nu erau legați de camarazii lor într-ale prizonieratului prin nici o formă de solidaritate și care nu și-ar fi asumat nici un risc, pentru nimeni. Dar o speranță mai bună, Fritz nu avea. Între ei doi, se legase, de la o vreme, o relație de troc, bazată pe cupoane cu puncte de premiere, pe care Täuber le folosea ca să-și cumpere vodcă și – ca un

evreu arianizat ce era, de-acum – vizite la bordel. Fritz știa că de multe ori se găseau bani ascunși în obiectele de îmbrăcăminte și că Täuber își însușea orice-i venea la îndemână. Oare se putea dispensa de o parte nu prea mare din acei bani? Veteranul a scuturat din cap. Fritz s-a rugat de el, dar Täuber a rămas neclintit. Știa că Fritz avea legături cu cei din rezistență și nu era dispus absolut deloc să-și pună în primejdie privilegiile. Fritz a rămas dezgustat; știa și el că Täuber se lăsa implicat cu destulă ușurință în tranzacții riscante, când era vorba să-și facă rost lui însuși de o vizită la bordel sau de o sticlă de vodcă.

De la depozitul de îmbrăcăminte, Fritz a mers la blocul-spălător principal. Noii deținuți erau aduși acolo pentru dezinfectare și ras în cap, iar banii-gheață și obiectele de valoare, câte erau atât de bine ascunse, încât scăpau de vigilența căutătorilor din „Canada“, le erau adesea luate din locul acela. Supraveghetorul blocului-spălător era un alt Buchenwald-ist bătrân, pe nume David Plaut, fost agent de vânzări la Berlin.[485] Spre deosebire de Täuber, el era un prieten sincer. Deși furtișagurile din blocul-spălător ajungeau la *kapo* cel mare al lagărului, Emil Worgul, Fritz își făcuse socoteala că Plaut, care făcea munca propriu-zisă, precis mai punea deoparte niște bani-gheață pentru el însuși. Fritz i-a servit o poveste, cum că avea nevoie de bani, ca să cumpere vodcă, să-l mituiască pe Worgul, ca să-i transfere pe câțiva dintre camarazii lui în sectoare de muncă mai ușoare. A mers. Plaut a scormonit în ascunzătoarea lui și s-a întors cu un sul mic de bancnote americane rulate.

A doua zi, Fritz s-a întâlnit cu Fredl Wocher și i-a dat banii. Au trecut apoi câteva zile de așteptare plină de anxietate. După care, într-o dimineață, Wocher și-a făcut apariția la întâlnirea lor obișnuită, arborând pe chip o mină cât de teamă, cât de triumf.

A scos de sub palton un pistol, un *Luger* model militar. N-a vrut să spună cum îl obținuse, dar Fritz a bănuit că provenea de la unul dintre prietenii lui din *Luftwaffe*, cantonați la bateriile anti-aeriene. L-a învățat pe Fritz cum funcționa – cum să scoată din el încărcătorul și să-l umple cu cartușe, cum să armeze și cum să acționeze maneta de siguranță. Odată cu arma, i-a dat și câteva cutii cu muniție aferentă.[486] Fritz a luat pistolul în mână cu sentimentul predestinării și exaltat, simțind în propria-i palmă puterea de a împărți moartea.

De-acum, avea o altă problemă: cum să-l introducă în lagăr. Una era să introduci mâncare de contrabandă; armele de foc țineau de un nivel mult mai înalt. Retrăgându-se într-un loc ascuns, și-a dat jos pantalonii, a băgat *Luger*-ul pe un crac, iar apoi și l-a legat bine de coapsă. Muniția și-a pus-o în buzunare. Mai târziu, seara, se auzeau ticăituri în apropierea lui, în timp ce se întorcea spre lagăr, în marș.

După ce s-a strigat apelul, Fritz s-a dus glonț la spital, dacă se poate spune așa, să-l găsească pe Stefan Heymann. Făcându-i semn să-l urmeze, și-a condus amicul în dosul unui morman de rufărie murdară și acolo a scos pistolul, să i-l arate.

Stefan a fost oripilat.

– Ești nebun? Scapă imediat de el! Dacă te prind ăștia, nu numai pe tine or să te omoare – toată operațiunea o pui în pericol.

Fritz, în schimb, s-a simțit lezat:

– Tu m-ai crescut să fiu așa, i-a spus el, indignat, lui Stefan. Tu m-ai învățat, de la bun început, că trebuie să lupt pentru viața mea.

N-a știut ce să-i răspundă, Stefan, auzind așa ceva. În următoarele câteva zile, au stat de vorbă iar și iar; Fritz i-a explicat în ce fel gândise problema – cât de feroce avea să fie bătălia care s-ar fi desfășurat chiar acolo; cât de notorii erau rușii pentru brutalitatea lor; cum i-ar fi masacrat SS-ul pe deținuți, mai mult ca sigur – , iar Stefan s-a lăsat convins, încetul cu încetul.

– Sunt convins că mai pot face rost și de alte arme, numai bani să am, a propus el.

Stefan a stat și s-a gândit.

– Foarte bine, i-a spus, în cele din urmă lui Fritz. O să fac tot ce-mi stă în putință. Dar toată povestea va trebui organizată ca lumea. Nu te mai duci tu s-o rezolvi de unul singur.

A reușit să pună la un loc două sute de dolari, cu care Fritz iar s-a dus la Fredl Wocher. A urmat un alt interval de așteptare, după care, într-o bună zi, Wocher l-a dus pe Fritz într-un loc discret din fabrică, arătându-i unde ascunsese un alt *Luger* și două pistoale semi-automate MP-40 – pistolul-mitralieră tipic, folosit de soldații germani de peste tot. Erau acolo și mai multe cutii de cartușe, pentru toate cele trei arme.

Așa ceva – să le bage pe ascuns în lagăr, pe toate trei – reprezenta o provocare incomparabil mai mare. Fritz și-a făcut planul cu maximă atenție: trebuia să facă mai multe drumuri. Obținând o canistră dintre cele uriașe,

care se foloseau, ca să li se aducă supa de la prânz deținuților, i-a construit un fund fals și a băgat sub el muniția. *Luger*-ul, și l-a fixat iar de coapsă, dar pistoalele-mitralieră – cu ele era o poveste radical diferită. După ce fusese școlit în utilizarea și mentenanța lor de către Wocher, a desfăcut unul în bucăți, din care și-a fixat de pieptul gol cât de multe fragmente a putut.

Cum iarna înaintase și nopțile se lungiseră, era deja întuneric la sfârșitul schimbului în care muncea el, așa că nu risca, propriu-zis, ca SS-iștii care făceau de gardă să observe cât de neobișnuit de umflat era. Chiar și așa, i se revolta stomacul de teamă, în lungile ore cât stătea la strigatul apelului, în poziție de drepți, cu toată greutatea bucăților de armă lipite de corp.

De cum s-a încheiat apelul, Fritz a luat-o în pas alert către spălătoria spitalului, unde-l aștepta Jule Meixner. Și-a dat jos uniforma cât de repede a putut, și-a desfăcut componentele de pe piele și i le-a înmânat lui Jule, care s-a grăbit să le ascundă. Nu i-a spus lui Fritz unde anume, din motive de siguranță, după principiul că nici măcar sub tortură nu poți dezvălui un secret, dacă nu-l știi de la bun început. În următoarele zile, a repetat acea operațiune periculoasă, până când a reușit să aducă în lagăr toate cele trei arme și muniția lor aferentă.

Se simțea mulțumit de sine, Fritz; aducând *Luger*-ul chiar în lagăr, îi forțase mâna lui Stefan. Mișcarea de rezistență n-ar fi făcut în veci așa ceva, dacă nu era el. Acum, dacă se întâmpla și la ei, acolo, ca la Majdanek, erau capabili să-și ia revanșa, smulgându-le sângele câtorva SS-iști.

אבא

Pe toată durata lunii decembrie, atelierul condus de Gustav a confecționat mai departe cortine de camuflaj, în paralel cu pelerine de ploaie. Neavând o implicare directă în mișcarea de rezistență, tatăl habar nu avea în ce acțiune riscantă se aventurase fiul său. Gustav se gândea cu nerăbdare la sosirea Crăciunului, când Wocher avea să facă iar o călătorie de-a lui la Viena.

Într-o după-masă de luni, atelierul funcționa, ca de obicei, cu motoarele turate la maximum, când, brusc, peste cârâitul blând al mașinilor de cusut, s-a răspândit vuietul din ce în ce mai puternic al sirenelor care anunțau raidurile aeriene.[487] În câteva secunde, ușile au început să se trântească, picioarele – să tropăie, vocile – să strige. SS-iștii și civilii s-au îndreptat

către adăposturi. Oamenii lui Gustav și-au ridicat privirile către el, care le-a dat permisiunea să fugă spre oricare dintre ascunzătorile improvizate își dorea fiecare. El însuși, Gustav, a rămas unde se afla. Prea puțin i-ar fi folosit orice ascunzătoare, dacă vreo bombă cădea prin apropierea ei.

După câteva minute, în timp ce ultimele ecouri ale unor pași grăbiți se stingeau, a început huruitul avioanelor, imediat urmat de duduitul artileriei anti-aeriene. Zgomotul s-a înălțat ca într-un crescendo și, odată cu el, s-au simțit și bufniturile bombelor, care făceau pământul să se zgâlțâie. Gustav a rămas întins la podea – nu era, pentru el, cine-știe-ce teroare nouă: petrecuse luni de zile în tranșee, suportase bombardamentele și învățase prea bine să stea și să aștepte fie să treacă odată, fie ca vreun obuz rătăcit să-l găsească tocmai pe el și să-l trimită pe tărâmul uitării. Era și periculos, și nefolositor să te lași cuprins de panică. Marea lui teamă se îndrepta spre Fritz, care era pe-acolo, pe undeva, la treaba lui de instalat cortine. Gustav știa că fiul său avea o ascunzătoare a lui printre clădiri, unde ar fi fost apărat, cel puțin, de sfărâmăturile zburătoare.

O dată în plus, bombardierele aveau drept țintă uzina de combustibil sintetic, dar o mulțime de explozii păreau să se producă la întâmplare – unele, departe de tot; altele, îngrijorător de aproape. Dintr-odată, podeaua de sub Gustav a fost zguduită de o detunătură titanică. Ferestrele s-au făcut țăndări și a urmat o cacofonie de metale și zidării spulberate. Gustav și-a acoperit capul și a rămas nemișcat. Scuturătura s-a stins și ea. Praful parcă încremenise, plutind în aer; de dincolo de bula de liniște din imediata lui apropiere, la urechile lui Gustav au ajuns țipete și strigăte distante, bubuitul tunurilor anti-aeriene s-a oprit și huruitul avioanelor s-a îndepărtat. În schimb, a început să urle sirena care anunța că raidul se sfârșise.

Ridicându-se în picioare, Gustav a constatat că atelierul îi fusese întors pe dos: mașinile de cusut fuseseră smulse de pe bancuri și trântite la podea, scaunele zăceau răsturnate și ele, era praf peste tot și cioburi de la ferestrele sparte. Bărbații și femeile care stătuseră lângă el s-au ridicat și ei, tușind și frecându-se la ochi.

Odată ce se asigurase că nu era nimeni rănit, Gustav s-a gândit numaidecât la Fritz. A ieșit în haosul de afară, pe care și-l disputau flăcările și fumul. Unele clădiri fuseseră distruse, iar deținuții morți zăceau împrăștiați și în spațiul rămas liber, și printre molozuri. Bărbații și femeile

care scăpaseră numai răniți erau ajutați de camarazii care scăpaseră nevătămați.[488]

Nu era nici urmă de Fritz. Gustav a luat-o la fugă prin tot acel fum, îndreptându-se către ascunzătoarea fiului său, ros, din ce în ce mai tare, de presimțiri negre. Luând-o pe după un colț, a dat peste locul cu pricina. Dispăruse. În loc, rămăsese doar un morman de moloz mărunțit, amestecat cu metal contorsionat. Gustav s-a uitat șocat, cu ochii căscați și nevenindu-i să creadă.

S-a întors, după o vreme, și a luat-o înapoi, pierdut și năucit de durere. Fiul său Fritzl – mândria și bucuria vieții lui, scumpul, dragul și loialul de Fritzl – nu mai era.

Cei de la SS și civilii au început să iasă de pe unde se adăpostiseră. Aproape nici unul nu rămăsese la postul său. Gardurile fuseseră doborâte în câteva locuri, și câțiva deținuți evadaseră pe acolo. Gustav s-a oprit o clipă și s-a uitat, fără să și vadă, propriu-zis, cum încercau SS-iștii să restabilească ordinea. Se pregătea să se întoarcă și să plece, când a zărit două siluete în dungi venind către el prin tot fumul, una dintre ele ducând o cutie mare de scule și mergând într-un fel care i s-a părut cunoscut. Nu i-a venit să-și creadă ochilor. S-a repezit și l-a luat în brațe pe Fritz, exclamând:

– Băiatul meu, copilul meu Fritzl, ești în viață! – și a început să se smiorcăie, sărutându-i fața băiatului năucit și strângându-l în brațe, în timp ce repeta iar și iar: Ești în viață! Băiatul meu! E-un miracol, nu altceva!

L-a luat apoi de braț pe Fritz și l-a dus către ce mai rămăsese – și acum fumega – din vechea lui ascunzătoare. Iar a zis:

– E-un miracol!

Iată cum credința lui Gustav în tăria lor de caracter și în marea doză de noroc a amândurora, care-i ajutaseră să rămână în viață de atâta timp, fusese, o dată în plus, confirmată.

ןבו בא

Un alt raid aerian a lovit complexul *Buna Werke* în a doua zi de Crăciun. Americanii și-l fixaseră ca țintă primară și erau hotărâți să-l anihileze. De fiecare dată, însă, nu reușeau decât să pună la pământ câteva construcții, să rănească o mână de naziști și să ucidă ori să schilodească sute de prizonieri,

astfel reducând productivitatea uzinei. Cohortele de sclavi curățau molozul, reparau și reconstruiau. Sabotau și ei ce mai puteau, plus că munceau cât de lent îi permitea curajul fiecăruia, făcând astfel ca, pe de-o parte din cauza bombelor, pe de altă parte din cauza lor, *Buna Werke* să nu mai apuce niciodată să producă realmente acel combustibil sintetic și ca restul fabricilor ei să nu ajungă niciodată la capacitatea deplină de producție.

Pe 2 ianuarie 1945, Fredl Wocher s-a întors de la Viena cu pachete și scrisori de la Olly Steyskal și Karl Novacek. „Cea mai mare bucurie, pentru noi, este să știm că mai avem încă prieteni buni acasă“, și-a notat Gustav în jurnal.

Și nu numai atât: el și Fritz aveau, în Fredl Wocher însuși, cel mai bun prieten. Le dovedise acest lucru de atâtea și-atâtea ori, în atâtea și-atâtea moduri. Armata Roșie aflându-se, de-acum, poziționată doar de cealaltă parte a Cracoviei, Fritz a încercat să-l determine pe Wocher să dispară, înainte ca sovieticii să ajungă la Auschwitz și să descopere tot ce se petrecuse acolo.

Wocher, însă, nu pricepea de ce ar fi fost necesar.

– Conștiința mea e curată, zicea, și chiar mai mult decât atât. Sunt un civil oarecare, un muncitor simplu. N-o să mi se-ntâmple nimic.

Fritz nu era la fel de convins. I-a reamintit lui Wocher de ura care-i mâna pe ruși împotriva tuturor germanilor – ceea ce Wocher știa prea bine, doar își făcuse pe frontul de Est serviciul militar. Plus că erau mii de prizonieri sovietici la Auschwitz, care s-ar fi dovedit setoși de răzbunare, în chiar clipa în care li s-ar fi oferit ocazia. Wocher nu se putea baza pe faptul că el, unul, ar fi fost scutit, odată ce valul răzbunării s-ar fi abătut peste tot complexul de lagăre. Numai că era încăpățânat: nu fugise niciodată și nu avea de gând să înceapă acum.

Lui Fritz, îi era clar că sfârșitul se putea ivi în orice moment. El se tot pregătea, de două luni. Datorită lui avea rezistența deținuților și arme. Concomitent, Fritz își mai luase și precauțiile suplimentare de a se dota, pe el și pe tatăl lui, cu tot ce le trebuia, ca să evadeze. După ce respinsese ideea unei eventuale fugi în Tirol, o acceptase, vrând-nevrând, pe aceea că nici lupta directă poate că nu era opțiunea cea mai bună. Iată de ce, la inițiativa lui, a lui Fritz, el și tatăl lui săriseră peste rasul în cap săptămânal și-și lăsaseră părul să crească la o lungime normală. Strigatul apelului era singura situație în care deținuților li se cerea, în mod obișnuit, să-și ia

bonetele de pe capete în fața celor de la SS, iar în lunile de iarnă, asta se întâmpla, fără excepție, la ore când era întuneric. Fritz își făcuse rost și de niște haine civile de la David Plaut, cel de la blocul-spălător, pe care și le pusese bine într-un depozit de scule din lagăr. Erau acolo destule jachete și pantaloni pentru el însuși, tatăl său și alți câțiva dintre camarazii lor cei mai apropiați.

Pe 12 ianuarie, Armata Roșie a trecut la demult-anticipata ei ofensivă de iarnă în Polonia – un asalt colosal, bine plănuit, pe toată lungimea frontului concomitent, în care au fost angrenate trei armate, în total două milioane și un sfert de militari. Aceasta era înaintarea finală, menită să-i împingă înapoi pe germani pe teritoriul propriu-zis al *Reich*-ului lor. Cei din *Wehrmacht* și din *Waffen-SS*, depășiți numeric în proporție de patru-și-ceva la unu, s-au retras din calea măcelului, opunând rezistență doar în câteva orașe poloneze fortificate. Lucru mai mult decât frustrant, sectorul de front din apropierea Cracoviei se mișca mai încet, practic, decât toate celelalte. În fiecare zi, prizonierii de la Auschwitz auzeau vuietul îndepărtat al tunurilor rusești, de parcă ar fi fost un ticăit de pendulă, care număra momentele rămase, până când avea să vină și eliberarea lor.

Pe 14 ianuarie, Alfred Wocher și-a luat un ultim rămas-bun de la Gustav și Fritz. Fusese înrolat în *Volkssturm* – „Asaltul popular“ –, o armată de strânsură, constituită în grabă din bătrâni, băieți minori și veterani infirmi, însărcinați cu apărarea de ultimă redută a *Reich*-ului. Așa că, până la urmă, iată că rușii nu l-ar fi găsit acolo, la Auschwitz. Era fericit să-și îndeplinească o asemenea datorie finală față de Patrie. Indiferent de ce ar fi crezut el personal despre crime, era vorba, totuși, de Germania, casa lui, o țară plină de femei și copii, pe care, cu siguranță, rușii ar fi făcut-o praf și pulbere, dacă erau lăsați.

Iarna fiind, pe zi ce trecea, mai în toi, vremea se deteriora tot mai mult. Stratul de zăpadă era gros, iar luni, pe 15 ianuarie, a doua zi după plecarea lui Wocher, o ceață densă a coborât peste complexul concentraționar Auschwitz. Deținuții de la Monowitz au fost ținuți în poziție de drepți, la strigatul apelului, timp de câteva ore bune, până când ceața s-a subțiat destul, pentru ca SS-iștii să-i poată escorta în siguranță până la muncă.[489]

În fabrici, munca se desfășura mai departe în ritm alert. Noaptea dinainte, un avion american survolase locurile, iluminând toată zona cu făclii de semnalizare parașutate și făcând fotografii. Alte fotografii, făcute cu

douăzeci-și-patru de ore mai înainte, arătaseră aproape o mie de cratere lăsate în urmă de bombele căzute peste complex, și patruzeci-și-patru de clădiri distruse, dar imaginile de pe timpul nopții au dezvăluit că reparațiile erau deja foarte avansate și că uzina de combustibil sintetic – mai importantă decât oricare alt obiectiv din zonă – rămăsese, practic, neatinsă.[490]

Miercuri, deținuții iar au fost puși să stea pe loc, în piața de apel. Au rămas în așteptare toată dimineața, iar după prânz, au fost porniți în marș către fabrici. După numai două ore și jumătate în care au muncit, au fost aduși înapoi în lagăr.

Cei de la SS aveau nervii din ce în ce mai încordați. În fiecare dimineață, vuietul de artilerie parcă era și mai apropiat. În seara zilei de 17 ianuarie, cum zgomotul acela părea să se fi apropiat încă și mai mult, comandantul complexului Auschwitz, maiorul Richard Baer, a dat, în fine, ordinul să înceapă evacuarea lagărelor din complexul concentraționar. Invalizii aveau să fie lăsați în urmă, și orice deținut care opunea rezistență, provoca întârzieri sau încerca să evadeze era împușcat pe loc.[491] Șeful rezistenței deținuților din lagărul Auschwitz I și-a înștiințat contactele din cercul partizanilor de la Cracovia: „Început evacuarea. Haos. SS-iștii beți în panică.“[492]

În aceeași seară, toți pacienții din spitalul deținuților de la Monowitz au fost examinați de doctori; cei care se simțeau destul de bine, cât să mărșăluiască, au fost tăiați de pe lista pacienților și trimiși înapoi la barăcile lor. Ceilalți – numărând peste opt sute – au fost lăsați în grija unui personal medical format din nouăsprezece voluntari.[493]

A doua zi, joi 18 ianuarie, toți cei opt mii de prizonieri din lagărul de la Monowitz au fost ținuți în picioare, în piața de apel, într-un frig de le înghețau și oasele în ei. Fritz și Gustav, conștienți că finalul era deja iminent, își puseseră hainele civile pe sub uniformele de lagăr, pregătiți s-o ia la fugă, în momentul în care li s-ar fi oferit ocazia. Cu straturile suplimentare de bulendre, măcar le era ceva mai puțin frig decât camarazilor din jur. Crepusculul începuse deja să se lase.

Într-un târziu, la ora patru-și-jumătate seara, gardienii SS-iști au început să-și organizeze deținuții pe coloane. Cu membrele amorțite și încheieturile umflate, cum erau, i-au aranjat ca pe o structură militară, în unități de dimensiunile unei companii, de circa o sută de oameni, grupate mai apoi în

alte unități, de dimensiunile unui batalion de circa o mie de inși, care, la rându-le au format unități și mai mari, de până la trei mii de oameni fiecare. Ofițerii SS, *Blockführer*-ii și gardienii au preluat comanda fiecărei asemenea unități.[494] Anticipând necazurile, toți SS-iștii își țineau puștile, pistoalele sau pistoalele-mitralieră în mână, cu piedicile nepuse. Fritz se gândea cu părere de rău la propriile lui arme, ascunse undeva în spălătoria spitalului – era imposibil să se apropie măcar de ele, într-un asemenea moment.

Îngrijorător era că sinistrul sergent SS Otto Moll era de față. El nu făcea parte din batalionul de gardă de la Monowitz – fusese directorul camerelor de gazare din cel de la Birkenau – și, totuși, iată-l acolo, plimbându-se printre coloanele care așteptau să li se distribuie rațiile de marș, el împărțind lovituri și înjurături, în timp ce ei își primeau pâinea, margarina și gemul. Otto Moll era un ins mărunt, cu o ceafă ca un grumaz de taur și un cap tot atât de lat, pe cât era de înalt, cu sângele a zeci de mii de oameni pe mâini, așa că prezența lui, în circumstanțele momentului, le dădea fiori tuturor. S-a oprit în fața lui Gustav, nemulțumit de cine-știe-ce legat de înfățișarea lui, l-a măsurat cu privirile din cap până în picioare, după care i-a tras o pereche de palme zdravene peste mutră – stânga-dreapta. Gustav s-a dezechilibrat, dar a reușit să-și revină. Moll a trecut mai departe, fără să scoată o vorbă.[495]

În cele din urmă, s-a dat ordinul, și coloanele s-au pus în mișcare. Obosiți deja de statul în picioare o zi întreagă, deținuții au părăsit piața în formație de câte cinci, cotind-o pe strada principală a lagărului. Au trecut pe dinaintea barăcilor, a bucătăriilor, a micii construcții rămase acum goale, unde locuise orchestra lagărului; apoi, masa deținuților a trecut printre porțile deschise larg, pentru ultima oară.

Părăseau niște locuri pe care unii le consideraseră casa lor, timp de doi ani și mai bine. Vechii supraviețuitori, precum Gustav și Fritz – mai ales Fritz –, ajutaseră la ridicarea structurii din pământ, din iarbă verde; sângele unor camarazi de-ai lor intrase în acele construcții, iar durerea și groaza fuseseră caracteristicile neobosite ale vieții în acele locuri, de la bun început. Și totuși, fusese o casă pentru ei, fără doar și poate, în virtutea instinctului simplu și animalic al apartenenței, de a te atașa de locul unde dormi și te caci; oricât de mult l-ai fi detestat, era locul unde ți se aflau prietenii și unde fiecare piatră sau scândură ți se părea cunoscută.

Cât despre locul unde ar fi urmat să ajungă – de el, nu știau nimic. Tot ce știau era că trebuia să mențină o distanță cât mai mare între ei și ruși. Toate sub-lagărele lagărului principal de la Monowitz se puseseră în mișcare – peste 35.000 de bărbați și femei, în total –, luând-o pe drumurile mărginite de zăpadă, care duceau spre apus, cât mai departe față de orașul denumit Oświęcim.[496]

Bărbații din Imperiul Austro-Ungar erau înrolați în armată în anul în care împlineau douăzeci-și-unu de ani, primăvara, după care își făceau serviciul militar activ timp de trei ani, urmați de alți zece ani în rezervă (James Lucas, *Fighting Troops of the Austro-Hungarian Army, 1868–1914*, p. 22). Gustav Kleinmann a împlinit vârsta majoratului pe 2 mai 1912. Așa-numita *Kaiserliche-und-königliche Armee* [„chezaro-crăiască" – *n.trad.*] era formată din trupe recrutate din tot imperiul.

Lucas, *Fighting Troops of the Austro-Hungarian Army…*, pp. 25–26.

Divizia XII Infanterie făcea parte din forța de sprijin a Armatei Întâi și era atașată Corpului X, în acțiunea de înaintare.

John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle: The Battle for Galicia and the Demise of Austria-Hungary*, p. 171. În anul 1914, nordul și vestul Poloniei de astăzi făceau parte din Imperiul German, iar sudul (incluzând Galiția), din cel Austro-Ungar. Centrul Poloniei moderne (incluzând Varșovia) făcea parte din Imperiul Rus. De aceea, frontiera dintre Austria și Rusia se afla spre nord și est.

Leopold Joseph von Daun (1705–1766), *Reichsgraf von und zu Daun* (Conte Imperial din și de Daun), feldmareșal austriac din Armata Imperială în timpul Războiului de Șapte Ani (1756–1763), în care au fost angrenate forțe militare din aproape toată Europa (*n.trad.*).

Schindler, *Fall of the Double Eagle…*, pp. 172 *sqq.*

Ibidem, pp. 200–239.

Alexander Watson, *Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914–1918*, pp. 193–195.

Watson, *Ring of Steel…*, pp. 200–201; Andrew Zalewski, *Galician Portraits: In Search of Jewish Roots*, pp. 205–206.

John Keegan, *The First World War*, p. 192.

Gemeinsames Zentralnachweisbureau (Biroul Comun de Verificare Centralizată), *Nachrichten über Verwundete und Kranke* (*Știri despre cei răniți și bolnavi*), nr. 190, p. 24; nr. 203, p. 25. Circumstanțele precise ale felului în care ajunsese Gustav să fie rănit, nu se cunosc – se știe atât, că fusese împușcat. Cele două relatări citate indică, respectiv, că fusese împușcat în *linken Unterschenkel* (gamba stângă – 6 ianuarie, la Biała) și *linken Unterarm* (antebrațul stâng – 11 ianuarie, la Oświęcim). Astfel de răniri simultane în brațul și piciorul stângi surveneau, câteodată, când soldatul punea genunchiul drept în pământ și-și sprijinea cotul stâng pe genunchiul stâng, pentru a putea trage mai bine cu arma. De aceea, o asemenea dublă rănire apărea, cel mai probabil, în timpul câte unui atac sau raid, nu în tranșee.

R.J. van Pelt, Debórah Dwork, *Auschwitz: 1270 to the Present*, p. 59.

Van Pelt, Dwork, *Auschwitz: 1270 to the Present*, p. 59.

Raportul în care erau descrise acțiunile lui Gustav (Propunere de decorare, Compania terestră nr. 3, Regimentul 56 Infanterie, 27 februarie 1915, BWM) indica faptul că toate acestea se petrecuseră pe de-a întregul din inițiativa lui Gustav și a lui Aleksiak, lucru care sugerează că sergentul și/sau ofițerul care comandau plutonul lor erau absenți, ori, cel mai probabil, fuseseră uciși în asaltul respectiv.

Raport al armatei austro-ungare din 26 februarie 1915, în *Amtliche Kriegs-Depeschen* (*Depeșe de război oficiale*), vol. 2, Berlin, Editura Națională, 1915 (reprodus *online* la adresa: www.stahlgewitter.com/15_02_26.htm accesată pe 1 octombrie 2017). [Franz *Ritter* (Cavaler) Höfer von Feldsturm (1861–1918), feldmareșal-locotenent în Armata Imperială-și-Regală austro-ungară (*n.trad.*)]

Propunere de decorare, Compania terestră nr. 3, Regimentul 56 Infanterie, 27 februarie 1915, BWM.

Wiener Zeitung, 7 aprilie 1915, pp. 5–6. În total, nouăsprezece militari din Regimentul 56 Infanterie au fost decorați cu *Silberne Tapferkeitsmedaille erster Klasse* (Medalia de Argint pentru Bravură, clasa I), iar alți nouăzeci-și-șapte au primit clasa II.

Mai târziu, Lwów, în Polonia, și azi Lvov, în Ucraina.

Kaiserliches-und-königliches Kriegsministerium (Ministerul de Război Imperial-și-Regal), *Verlustliste Nr 244 ausgegeben am 21.8.1915* (*Lista de pierderi nr. 244, publicată la 21 august 1915*), p. 21. Lista oficială nu specifică în ce fel a căpătat Gustav această rană sau în ce loc pe trup se afla ea (nici în ce spital a fost internat); este menționat, pur și simplu, ca *verwundeten* („rănit"). Istoria orală de familie spune că fusese rănit la plămâni.

Karl Franz Joseph Ludwig Hubert Georg Otto Maria de Habsburg-Lorraine (1887–1922), ultimul împărat al Austriei, ultimul rege al Ungariei (Carol IV) și ultimul rege al Boemiei (Carol III), în general ultimul monarh al Imperiului bicefal Austro-Ungar, înaintea disoluției acestuia, în 1918. A murit în exil, pe insula portugheză Madeira (*n.trad.*).

Aceasta era substanța predicilor ținute la vremea respectivă de rabinul Arnold Frankfurter, inclusiv la cununii, după cum citează Hecht, în *„Der König rief, und alle, alle kamen"…*, pp. 212–213, referindu-se în mod specific la cununia lui Gustav și Tini.

Watson, *Ring of Steel…*, pp. 503–506.

Grünberg era înregistrat ca ucenic de zidar în evidențele de la Auschwitz (lista de nou-sosiți, 19 octombrie 1942, ABM).

Anterior anului 1944, când au fost construite o linie de tren terminus și o rampă de încărcare special pentru lagărul de la Birkenau, deținuții care soseau la Auschwitz erau descărcați din trenuri pe o linie terminus de lângă Auschwitz I, iar anterior și acestei faze, la gara din orașul propriu-zis, de unde erau duși sub escortă până în lagăre.

Danuta Czech, *Auschwitz Chronicle: 1939–1945*, p. 255.

Sloganul nu apărea numai la Auschwitz, ci și în alte lagăre (de exemplu, la Dachau), și avea legătură cu programele prin care naziștii susțineau combaterea șomajului. Era și mult mai vechi de atât: o carte apărută în 1873, a filologului german Georg Anton Lorenz Diefenbach (1806–1883), se intitula chiar așa: *Arbeit macht frei*, și se referea la reeducarea prin muncă a cartoforilor și escrocilor (*n.trad.*).

Pe lista de nume a transportului, figurau 405 bărbați, dar numai 404 au fost înregistrați la Auschwitz (Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 255). E de presupus că unul murise pe drumul până acolo.

Lagărul Auschwitz I a fost dotat mai târziu cu o clădire de primiri special construită în afara lagărului propriu-zis (Van Pelt și Dwork, *Auschwitz…*, pp. 222–225; Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 601). Înainte de asta, nu existau decât instalațiile obișnuite din interiorul lagărului.

Primele gazări din Germania, prin utilizarea de camioane și camere special amenajate, avuseseră loc în 1939, în cadrul programului de eutanasiere T4 (Cesarani, *Final Solution…*, pp. 283–285). Primele gazări experimentale cu gazul *Zyklon B* au fost întreprinse în august 1941, în lagărul Auschwitz I; camerele de gazare și crematoriile mari, special construite, au intrat în uz, la Auschwitz-Birkenau, la începutul anului 1942 (Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, pp. 267–268, 301–302; Franciszek Piper, în G.P. Megargee (editor), *The USHMM Encyclopedia…*, vol. 1A, pp. 206–210). Până spre sfârșitul aceluiași an, 1942, zvonurile despre gazări se răspândiseră prin tot sistemul concentraționar și în comunitățile locale.

Eine Laus dein Tod – acest mesaj era vopsit pe ziduri peste tot în complexul concentraționar de la Auschwitz.

Despăducherea uniformelor se făcea prin fumigare cu *Zyklon B* – acesta era scopul inițial pentru care fusese conceput gazul otrăvitor, adaptat ulterior de SS-iști scopului de a ucide oameni în camerele de gazare. Pentru acest scop alternativ, i se ceruse fabricantului (o firmă subsidiară a concernului IG Farben) să înlăture mirosul dezagreabil de avertizare, adăugat gazului în mod curent (Peter Hayes, *Industry and Ideology: IG Farben in the Nazi Era*, p. 363).

Primii cărora li s-au tatuat numerele au fost prizonierii de război sovietici, începând cu toamna lui 1941. SS-ul experimentase mai devreme un sistem de ștampilare, dar acesta nu funcționase prea bine (Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, p. 284). Nici un alt lagăr nu folosea numerele tatuate.

Lista de nou-sosiți, 19 octombrie 1942, ABM.

Departajarea prin numerotație a lagărelor Auschwitz I, II și III a fost introdusă abia în noiembrie 1943 (Florian Schmaltz, în G.P. Megargee [editor], *The USHMM Encyclopedia…*, vol. 1A, p. 216), dar este folosită aici pentru claritate și consecvență.

Franciszek Piper, în G.P. Megargee (editor), *The USHMM Encyclopedia…*, vol. 1A, p. 210. Lagărul Auschwitz-Birkenau a intrat în construcție în octombrie 1941 și în funcțiune la începutul lui 1942.

Gustav folosește expresia *schwarze Mauer* („zid negru“), în locul celei folosite mai curent, *schwarze Wand* („perete negru“). Amândouă se referă la unul și același lucru, și anume la ecranul de protecție vopsit cu negru, care apăra de loviturile gloanțelor zidul de cărămidă.

Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 259.

Höss, citat în Hermann Langbein, *People in Auschwitz*, pp. 391–392.

Citat în Langbein, *People in Auschwitz*, p. 392. Cam în această perioadă, sergentul SS Gerhard Palitzsch a devenit din ce în ce mai dezechilibrat mental, din cauza morții soției sale. Cei doi locuiau într-o casă din apropierea lagărului, iar Palitzsch, care era corupt, făcea rost de haine furate de la deținuții lagărului Birkenau. În octombrie 1942, soția lui s-a îmbolnăvit de tifos – probabil de la păduchii pe care-i purtau cu ele aceste haine – și a murit. Sergentul a început să bea peste măsură și să se comporte nefiresc (*ibidem*, pp. 408–410).

Czech, *Auschwitz Chronicle…*, pp. 255–260.

Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 261. Cele o sută-optzeci-și-șase de femei de la Ravensbrück au fost declarate apte și repartizate la munci separate de cele ale bărbaților (*ibidem*, pp. 261–262).

În Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 90. Fritz afirmă că nu au stat decât o săptămână în lagărul Auschwitz I, iar în mărturiile depuse de ei la procesele de la Frankfurt, atât el, cât și Gustav au declarat că fusese vorba de opt zile (Abt 461, nr. 37638/84/15904–6; Abt 461, nr. 37638/83/15661–3, FTD); de fapt, stătuseră unsprezece zile (Czech, *Auschwitz Chronicle…*, pp. 255, 260–261).

Adevărul acestui fapt nu e sigur. Exista o cerere masivă de muncitori pentru construcția noului lagăr de la Monowitz, și evidențele sugerează că se intenționase, de la bun început, ca prizonierii transferați să fie trimiși acolo să muncească (Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 255). Totuși, evidențele nu sunt clare, iar Gustav și Fritz aveau impresia că toți fuseseră puși pe listă, pentru a fi executați. Acesta fusese, cu siguranță, scopul selectării lor la Buchenwald – și motivul reținerii acolo a muncitorilor care aveau sectoare în construcții.

În această etapă, denumirea oficială era „lagărul de muncă *Buna*“ (conducerea concernului IG Farben îl numea „Lagărul IV“ – vezi Bernd C. Wagner, *IG Auschwitz: Zwangsarbeit und Vernichtung von Häftlingen des Lagers Monowitz 1941–1945*, p. 96). Mai târziu, a devenit cunoscut ca „lagărul de concentrare Monowitz“ sau, alternativ, „Auschwitz III“. Aceste două ultime denumiri sunt folosite aici pentru claritate și consecvență.

Până la începutul lui septembrie 1942, amplasamentul lagărului Monowitz fusese în întregime pregătit, dar construcția sa propriu-zisă nu avansase, dincolo de câteva barăci (între două și opt, în funcție de surse). Lucrările la restul clădirilor fuseseră amânate, pentru a grăbi construirea fabricii *Buna Werke*. Lagărul s-a deschis oficial pentru încarcerarea deținuților pe data de 28 octombrie (Wagner, *IG Auschwitz…*, pp. 95–97).

Buna Werke era denumită astfel după cauciucul sintetic *Buna*, care urma să fie produs acolo; printre alte utilizări, acest cauciuc era vital în procesul de construire de aeronave și vehicule de tot felul – de exemplu, pentru anvelope și diverse componente care absorbeau șocurile.

Florian Schmaltz, în G.P. Megargee (editor), *The USHMM Encyclopedia…*, vol. 1A, pp. 216–217; Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 92. În cele din urmă, deținuții lagărului aveau să constituie în jur de o treime din forța de muncă totală de la *Buna Werke*, restul fiind asigurat de muncitori plătiți, din Germania sau din teritoriile ocupate (Hayes, *Industry and Ideology…*, p. 358), dintre care mulți rechiziționați, pe baza unor scheme impuse cu forța, cum era *Service du travail obligatoire* (Serviciul de muncă obligatorie) din Franța.

Aluzie la seria de filme *Frankenstein* (1931), *Mireasa lui Frankenstein* (1935) și *Fiul lui Frankenstein* (1939), avându-l în rolul principal pe actorul englez Boris Karloff (William Henry Pratt, 1887–1969), înfățișat în acest fel.

Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, pp. 49–52; Joseph Robert White, în G.P. Megargee (editor), *The USHMM Encyclopedia…*, vol. 1A, pp. 64–66. Lagărul de la Esterwegen și celelalte din districtul Emsland au fost desființate în 1936.

Anuarul de nume al lui Lehmann, 1891, WLO; Alice Teichova, *Banking in Austria* (*Activitatea bancară în Austria*), în M. Pohl (editor), *Handbook on the History of European Banks*, pp. 3–10 (aici, p. 4).

Wagner, *IG Auschwitz…*, p. 107.

Termenul era folosit și în alte lagăre. Originea lui nu se cunoaște. Vezi Yisrael Gutman, în Y. Gutman și M. Berenbaum (editori), *Anatomy of the Auschwitz Death Camp*, p. 20; Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, pp. 209–210, 685, nota 117; Władysław Fejkiel, citat în Langbein, *People in Auschwitz*, p. 91. Până când au fost eliberate lagărele de concentrare, în 1944–1945, majoritatea celor deținuți în ele de mult timp se transformaseră în *Muselmänner* și deveniseră emblematici pentru victimele Holocaustului în general. Dar ei se aflau încarcerați încă din 1939.

Bătălia de la Stalingrad (astăzi Volgograd, în sudul Rusiei) s-a desfășurat în intervalul august 1942–februarie 1943 și a fost cea mai vastă confruntare din al Doilea Război Mondial (2,2 milioane de militari implicați în lupte; aproape 2 milioane de morți, răniți sau căzuți prizonieri). Printre germanii și românii care s-au predat sovieticilor, s-au numărat 22 de generali (*n.trad.*).

Așa-numita „campanie pentru Africa“, desfășurată de la mijlocul anului 1940 până la mijlocul lui 1943, a opus toate puterile coloniale europene, care aveau interese pe continentul african, și țările Axei germano-italiene, care aveau propriile interese în zonă. Luptele s-au purtat mai ales în țările nord-africane (Maroc, Algeria, Tunisia, Libia și Egipt), dar și în alte țări din Africa Centrală (*n.trad.*).

Hayes, *Industry and Ideology…*, p. 358.

Herzog a devenit funcționar de la mijlocul anului 1943 și a fost șeful biroului din ianuarie până în octombrie 1944 (Herzog, declarație în cadrul proceselor de la Frankfurt, Abt 461, nr. 37638/84/15891–2, FTD).

Planurile în detaliu și dispunerea clădirilor sunt descrise de Irena Strzelecka și Piotr Setkiewicz, în *Bau, Ausbau und Entwicklung des KL Auschwitz* (*Construcția, extinderea și dezvoltarea lagărului de concentrare de la Auschwitz*), în W. Długoborski și F. Piper (editori), *Auschwitz 1940–1945: Studien der Geschichte des Konzentrations- und Vernichtungslagers Auschwitz*, vol. I, pp. 128–130.

Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, p. 210.

Primo Levi, care a fost deținut la Monowitz din luna februarie 1944, spunea, despre baraca numărul 7, că „nici un *Häftling* [prizonier] obișnuit n-a intrat vreodată în ea“ (Primo Levi, *Survival in Auschwitz and the Reawakening: Two Memoirs*, p. 32).

Wagner, *IG Auschwitz…*, pp. 117, 121–122; Langbein, *People in Auschwitz*, pp. 150–151.

Citat în Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, p. 515.

Wagner, *IG Auschwitz…*, pp. 121–122.

Ibidem, p. 117.

Freddi Diamant, citat în Langbein, *People in Auschwitz*, p. 151.

Strzelecka și Setkiewicz, *Bau, Ausbau und Entwicklung des KL Auschwitz*, în W. Długoborski și F. Piper (editori), *Auschwitz 1940–1945…*, vol. I, p. 135.

La sfârșitul anului 1943, lagărul de la Auschwitz avea trei lagăre-satelit, special amenajate pentru mineritul de cărbune: Fürstengrube, Janinagrube și Jawischowitz. Acestea erau situate la distanțe de 15 până la 100 de kilometri de lagărul principal (intrări dedicate în G.P. Megargee [editor], *The USHMM Encyclopedia…*, vol. 1A, pp. 221, 239, 253, 255).

Wagner, *IG Auschwitz…*, p. 118. Un instrument întotdeauna viclean și bine văzut de cei de la SS, în doar câteva săptămâni, Windeck și-a făcut rost de un post de mai-mare al lagărului de bărbați de la Birkenau.

Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, pp. 206–207.

Fritz Kleinmann, în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 108.

Detaliile care urmează sunt descrise de Fritz Kleinmann pe larg în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, pp. 108–112.

Langbein, *People in Auschwitz*, p. 142; Strzelecka și Setkiewicz, *Bau, Ausbau und Entwicklung des KL Auschwitz*, în W. Długoborski și F. Piper (editori), *Auschwitz 1940–1945…*, vol. I, p. 128.

Textual: „pâine de trupe“, făcută din aluat fermentat de secară, special pentru a fi distribuită în armata germană, fiindcă se păstra un timp mai îndelungat.

Hayes, *Industry and Ideology…*, pp. 361–362.

Fritz Kleinmann, în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 108 (traducerea autorului).

Florian Schmaltz, în G.P. Megargee (editor), *The USHMM Encyclopedia…*, vol. 1A, p. 217.

Henryk Świebocki, *Die Entstehung und die Entwicklung der Konspiration im Lager* (*Apariția și dezvoltarea conspirației în lagăr*), în Długoborski și Piper (editori), *Auschwitz 1940–1945…*, vol. IV, pp. 150–153.

Pierre Goltman, *Six mois en Enfer*, pp. 89–90.

Fritz afirmă că lucra ca *Transportarbeiter*, adică „lucrător la transporturi, transportator“ (Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 113), dar nu clarifică despre ce era vorba; caracterizarea foarte vastă se referea, probabil, la căratul și adusul de materii prime și materiale pentru tehnicienii lăcătuși din fabrică.

Regimul instaurat de Adolf Hitler la 30 ianuarie 1933 a preluat și exploatat Ziua Muncii ca sărbătoare națională pe teritoriul *Reich*-ului german, întrucât Partidul Național-Socialist al Muncitorilor din Germania (nazist) era, cel puțin la nivelul denumirii, un partid muncitoresc (*n.trad.*).

Hermann Langbein, în Gutman și Berenbaum (editori), *Anatomy of the Auschwitz Death Camp*, pp. 490–491; Świebocki, *Die Entstehung und die Entwicklung…*, în Długoborski și Piper (editori), *Auschwitz 1940–1945…*, vol. IV, pp. 153–154.

Florian Schmaltz, în G.P. Megargee (editor), *The USHMM Encyclopedia…*, vol. 1A, p. 217.

Langbein, *People in Auschwitz*, p. 329.

Langbein, *People in Auschwitz*, pp. 31, 185, 322, 329–335.

În amintirile și interviurile lui, Fritz Kleinmann spune doar că a fost dus la Secția Politică, fără să precizeze dacă era vorba de cea principală, din lagărul Auschwitz I, sau de sub-secția de la

Monowitz. Implicarea lui Grabner și gravitatea acuzației sugerează că era vorba, probabil, de secția principală. Pe de altă parte, la finalul interogatoriului, spune că Grabner „s-a întors la Auschwitz, împreună cu civilul" (Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 114); dar tot el scrie că Taute și Hofer l-au dus „înapoi în lagăr" (*ibidem*), ceea ce sugerează, o dată în plus, că lagărul Auschwitz I a fost scena episodului de tortură. În total, punând în balanță dovezile, acesta din urmă este locul cel mai probabil, în care s-au petrecut lucrurile. În declarația lui din 1963, din timpul procesului de la Frankfurt (Abt 461, nr. 37638/83/15663, FTD), Fritz a spus că incidentul a avut loc în iunie 1944; de vreme ce Grabner a părăsit lagărul de la Auschwitz la sfârșitul anului 1943, probabil că a fost vorba de o eroare de transcriere, în loc de iunie 1943.

Wagner, *IG Auschwitz…*, pp. 163–192; Strzelecka și Setkiewicz, *Bau, Ausbau und Entwicklung des KL Auschwitz*, în W. Długoborski și F. Piper (editori), *Auschwitz 1940–1945…*, vol. I, p. 128.

Intrarea care menționează moartea lui Fritz Kleinmann a rămas nedescoperită; e de presupus că se găsea printre cele mai multe documente legate de Auschwitz, care au fost distruse, înainte ca lagărul să fie eliberat. Unele registre spitalicești au supraviețuit (și au formatul descris), dar acesta, după toate aparențele, s-a pierdut.

În amintirile sale publicate, Fritz Kleinmann nu pomenește nicăieri de gândurile sinucigașe, pe care le-ar fi avut în această perioadă; în schimb, în interviul din 1997, le descrie destul de amănunțit și profund emoționat.

Fritz nu spune foarte precis când a aflat și tatăl său că el încă mai trăia. În memoriile lui scrise, dă de înțeles că la scurt timp după ce el fusese transferat de la spital în baraca numărul 48; dar în interviul din 1997, exprimarea lui e vagă, sugerând că, din necesitate, secretul faptului că supraviețuise nu i-a fost dezvăluit lui Gustav mult timp.

Czech, *Auschwitz Chronicle…*, pp. 537, 542.

Langbein, *People in Auschwitz*, p. 40; Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, pp. 388–389; Czech, *Auschwitz Chronicle…*, pp. 537, 812.

Raport pe tema rezistenței prizonierilor, 9 decembrie 1943, citat în Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 542.

Erou popular din legendele elvețiene, care ar fi contribuit, la începutul secolului XIV, la constituirea viitoarei Confederații Helvete. Tell ar fi fost un țintaș desăvârșit cu arbaleta și l-ar fi ucis pe șeriful tiranic al ducilor austrieci de Habsburg, care domneau peste cantonul său, Uri. Asasinatul politic ar fi survenit după ce Tell ar fi fost obligat să-și dovedească măiestria cu arbaleta, doborând un măr așezat pe creștetul capului fiului său, fiindcă refuzase, mai devreme, să salute pălăria șerifului Albrecht Gessler, la fel ca toți trecătorii (*n.trad.*).

Versiunea dată de Fritz Kleinmann în legătură cu acest incident diferă, în anumite detalii, de cea din jurnalul ținut de Gustav, și amândouă diferă de cea înregistrată în documentele celor de la Gestapo (citată în Czech, *Auschwitz Chronicle…*, pp. 481–482). Relatarea oferită aici face o sinteză a celor trei.

Gustav și-a notat, în jurnalul său, că și Eisler, și Windmüller fuseseră împușcați (*cf.* Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 482); probabil că aceasta era povestea cunoscută pe atunci la Monowitz.

A nu se confunda cu organizația socialistă de întrajutorare *Rote Hilfe eV*, întemeiată în 1975. Celei originale, *Rote Hilfe* („Ajutorul Roșu"), i s-au pus bazele în 1921; era afiliată Ajutorului Roșu Internațional [un fel de Cruce Roșie politică internațională, subordonată Cominternului – Internaționala Comunistă (*n.trad.*)]. A fost interzisă de regimul nazist, iar ulterior, desființată. Mulți dintre activiștii ei au sfârșit în lagăre de concentrare.

Das Eisernes Kreuz, decorație militară pentru bravură, instituită în 1813 în regatul Prusiei și păstrată apoi și în *Reich*-ul german, până în 1945 (*n.trad.*).

Nu se știe precis ce îndatoriri a îndeplinit Alfred Wocher pe frontul de Est, sau din ce unitate a făcut parte, dar e greu de crezut că nu avea cunoștință despre omorurile în masă practicate și acolo

împotriva evreilor. Sub nici o formă *Waffen-SS* și *Einsatzgruppen* („Grupele de Intervenție“) nu erau singurele organizații care se ocupau cu așa ceva; unitățile care făceau parte din *Wehrmacht* erau și ele implicate, și, chiar dacă el însuși s-ar fi ținut departe de asemenea lucruri, cu siguranță că Wocher tot ar fi auzit vorbindu-se despre ele.

Langbein, *People in Auschwitz*, pp. 321–322.

Nu a existat niciodată o rampă de descărcare la Monowitz, iar linia ferată nu pătrundea în lagăr; începând din 1942, procedura standard a fost aceea ca transporturile să oprească la „vechea rampă de evrei“ de la gara din Oświęcim, sau pe vreo linie secundară de lângă lagărul Auschwitz I, iar din 1944, la rampa dinăuntrul lagărului de la Birkenau; totuși, Fritz Kleinmann (în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, pp. 129–130) sugerează că unele transporturi erau descărcate la sau în apropiere de Monowitz, cel mai probabil pe vreun teren deschis din apropierea lagărului, și că bărbații selectați pentru Monowitz soseau cu tot cu bagaje.

La Birkenau, două secțiuni întregi din lagăr, așa-numitele Canada I și II, în jargonul deținuților, formate din treizeci-și-șase de barăci separate, erau folosite pentru depozitare. Oficial, sectoarele de sortare erau numite *Aufräumungskommando* („comandouri [sau echipe] de făcut ordine“), dar denumirea neoficială, „comandourile [sau echipele] din Canada“ se încetățenise în așa măsură, încât o foloseau până și SS-iștii (Andrzej Strezelecki, în Gutman și Berenbaum [editori], *Anatomy of the Auschwitz Death Camp*, pp. 250–252).

Deși nu pomenește de așa ceva în amintirile scrise, în interviul din 1997, Fritz afirmă că spera ca Wocher să reușească să-i găsească mama, de aceea îi și dăduse o scrisoare adresată ei.

Imobilul de la numărul 11 de pe *Im Werd* avea douăzeci-și-trei de apartamente; la nivelul anilor 1941 și 1942, numai douăsprezece mai erau încă ocupate (lista de locuințe din anuarul Lehmann, *Im Werd*, 1938, 1941–1942, WLO).

Ibidem, 1942, WLO. Nu se știe dacă exista vreo relație de rudenie între Karl Novacek și Friedrich Novacek, acesta din urmă locuind în aceeași clădire și fiind unul dintre prietenii care i-au trădat pe Gustav și Fritz Kleinmann în 1938 și 1939.

Lista persoanelor transportate, Da 227, 14 septembrie 1942, DOW. Transportul Da 227 a sosit la Minsk după două zile, și, după cum se proceda în mod obișnuit, deportații fuseseră duși fără întârziere la Malîi Trasțianeț și lichidați (Gottwaldt, *Logik und Logistik…*, în W. Barton [editor], *Ermordet in Maly Trostinec…*, pp. 54). Hilda, fiica Berthei, era căsătorită cu Viktor Wilczek; Richard, vărul pe jumătate evreu și cel mai bun prieten al lui Kurt Kleinmann, era fiul celor doi.

Gustav Kleinmann, scrisoare către Olga Steyskal, 3 ianuarie 1944, DFK.

O asemenea restricție se aplica numai la Monowitz; în celelalte lagăre din complexul de la Auschwitz, erau eligibile toate categoriile de prizonieri.

Langbein, *People in Auschwitz*, p. 25; Fritz Kleinmann, în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, pp. 129–130.

Fritz Kleinmann, în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, pp. 129–130; Wagner, *IG Auschwitz…*, pp. 101, 103; Levi, *Survival in Auschwitz…*, p. 32.

Matusalem este un patriarh biblic din cartea *Genezei*, care apare și în alte părți din Scriptură și este menționat de toate marile religii ale lumii (iudaism, creștinism, mahomedanism). Ar fi trăit 969 de ani și ar fi fost bunicul patriarhului Noe (*n.trad.*).

Fritz Kleinmann, în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 132; Wagner, *IG Auschwitz…*, p. 101.

Cesarani, *Final Solution…*, p. 702. În jur de 320.000 de evrei maghiari fuseseră mai înainte cetățeni ai statelor vecine, până când Germania a smuls părți din statele respective și le-a dat Ungariei aliate. [Este vorba de ceea ce s-a numit „Primul și al Doilea Arbitraj de la Viena“, din 2 noiembrie 1938, respectiv 30 august 1940, prin care i-au fost alipite Ungariei, de către Germania și Italia, teritorii învecinate, pe care locuiau comunități de maghiari. Cel mai mare asemenea teritoriu a fost

aproape o jumătate din suprafața Transilvaniei, de care a fost privată România prin al Doilea Arbitraj (sau „Dictatul“) de la Viena (*n.trad.*)].

Guvernul ungar opusese rezistență în fața cererilor germane ca și evreii de acolo să fie deportați. Totuși, în august 1941, autoritățile de frontieră ale Ungariei au hotărât, cu de la sine putere, deportarea a circa 18.000 de evrei unguri către fostele teritorii sovietice, aflate acum sub ocupație germană. Acești oameni au fost uciși în lagărul de la Kameneț-Podolsk, în Ucraina, împreună cu alți circa 8.000 de evrei localnici (Cesarani, *Final Solution…*, pp. 407–408; Rees, *The Holocaust: A New History*, p. 292).

Cesarani, *Final Solution…*, p. 707. [*Pesah*, sau „Trecerea“, face trimitere la episodul biblic din cartea *Exodului*, referindu-se la ultima și cea mai drastică dintre „plăgile“ – sau nenorocirile – pe care Dumnezeul evreilor le-a abătut asupra egiptenilor, făcând să treacă îngerul său peste tot Egiptul și să ucidă toți primii-născuți ai tuturor ființelor care trăiau în Egipt, cu excepția primilor-născuți ai evreilor, pentru a-l determina pe faraon să le dea drumul israeliților să plece din robia egipteană către pământul făgăduinței, Canaan (*n.trad.*).]

Danuta Czech, *Kalendarium der wichtigsten Ereignisse aus der Geschichte des KL Auschwitz*, în W. Długoborski și F. Piper (editori), *Auschwitz 1940–1945…*, vol. V, p. 201; Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 618.

Rees, *The Holocaust: A New History*, pp. 381–382.

Czech, *Kalendarium der wichtigsten Ereignisse…*, în W. Długoborski și F. Piper (editori), *Auschwitz 1940–1945…*, vol. V, p. 203; Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, pp. 457–461; Cesarani, *Final Solution…*, pp. 707–711; Rees, *The Holocaust: A New History*, pp. 381–385; Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 627.

Czech, *Kalendarium der wichtigsten Ereignisse…*, în W. Długoborski și F. Piper (editori), *Auschwitz 1940–1945…*, vol. V, p. 203.

Cesarani, *Final Solution…*, p. 710.

Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, pp. 460–461.

Acest lucru pare să se fi întâmplat prin luna mai 1944, Gustav menționându-l imediat după ce îi descrie pe evreii maghiari. Fritz, în amintirile lui, sugerează că s-ar fi petrecut înainte de Crăciunul 1943, dar jurnalul pare să excludă această variantă.

Lista de spitalizări din februarie–martie 1944, pp. 288, 346, ABM. Boala de care suferea Gustav nu este numită în registru (în care nu figurau decât numele, numărul de lagăr, datele și, după caz, externarea, decesul sau *nach Birkenau* („la Birkenau“), iar el nu menționează episodul în jurnal, care din octombrie 1943 sare direct la luna mai 1944.

E vorba de așa-numita „Ziua D“, 6 iunie 1944, a debarcării trupelor aliate pe plajele din Normandia, în timp ce grosul trupelor germane le așteptau în zona Dover-Calais (*n.trad.*).

Konstantin Simonov, citat în Rees, *The Holocaust: A New History*, p. 405. Alte lagăre ale morții din regiune, precum cele de la Sobibór și Treblinka, fuseseră dezafectate în octombrie 1943, în același timp cu cel de la Malîi Trașțianeț.

Celelalte argumente practice erau că bombardamentele aeriene nu erau suficient de precise și nu se dovedeau eficiente. Pentru a lovi camerele de gazare de la Auschwitz, de exemplu, ar fi fost nevoie de lansarea unei asemenea cantități de obuze peste o suprafață atât de mare, încât mii de prizonieri de la Birkenau probabil c-ar fi fost uciși, fără nici o certitudine că și camerele de gazare ar fi fost lovite. Bombardarea rețelei de căi ferate care conduceau până în zona lagărelor era, în egală măsură, problematică. Era dificil de lovit căile ferate de la mare înălțime, și, oriunde se întâmpla ca ele să fie distruse, ca parte a unei campanii strategice, imediat germanii deviau traficul și începeau să repare șinele, punându-le înapoi în funcțiune, de regulă în cel mult douăzeci-și-patru de ore. Pentru o trecere în revistă a celor două tipuri de argumente, vezi Martin Gilbert, *Auschwitz and the Allies*; David S. Wyman, *Why Auschwitz Wasn't Bombed* (*De ce Auschwitz-ul nu a fost bombardat*),

în Y. Gutman și M. Berenbaum (editori), *Anatomy of the Auschwitz Death Camp*, pp. 569–587; Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, pp. 494–496. La întrebarea: De ce nu au făcut Aliații nimic pentru a opri Holocaustul?, răspunsul autorului cărții de față este că au făcut: au purtat – și, în cele din urmă, au câștigat, cu prețul câtorva milioane de vieți de Aliați – un război total împotriva Germaniei, statul care se făcea vinovat de Holocaust.

Precauțiile care se cereau luate la Auschwitz împotriva raidurilor aeriene fuseseră discutate la o reuniune a comandamentului lagărului din ziua de 9 noiembrie 1943. Printre ele, se număra și aceea de impunere a unei stingeri generalizate a luminilor, dar se pare că nu s-a luat nici o măsură concretă până spre mijlocul anului 1944 (Robert Jan van Pelt, *The Case for Auschwitz: Evidence from the Irving Trial*, p. 328).

Unii evrei cu vederi mai stricte făceau troc: mâncare ne-*koșer* contra pâine – dacă puteau; și erau rabini ultra-ortodocși în lagărul de la Monowitz, care mergeau până acolo, încât refuzau orice mâncare ne-*koșer*, și care au ajuns rapid să moară de foame (istoriile orale de la Memorialul Wollheim, care se găsesc *online* la adresa: www.wollheim-memorial.de/en/juedische_religion_und_zionistische_aktivitaet_en (accesată pe 4 iulie 2017).

„Chiar și astăzi, gândul acesta mă chinuie“, spunea Fritz după mulți ani, rememorându-și propriile acțiuni.

Fritz menționează această întâlnire în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…* (p. 142), fără să-l identifice cu mai multă precizie pe tânărul respectiv. După toate aparențele, era deținutul cu numărul 106.468, care se regăsește în registrele spitalului de la Auschwitz III – Monowitz, dar nicăieri altundeva în arhivele care s-au păstrat din complexul concentrațional de la Auschwitz. Numărul carceral respectiv făcea parte dintr-un lot atribuit pe 6 martie 1943, unor evrei deportați din Germania (Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 347).

Prescurtare de la *Stammlager* („lagăr principal“ – *germ.*), care provine, la rândul său, de la denumirea completă *Kriegsgefangenen-Mannschaftsstammlager* („lagăr principal de concentrare pentru prizonieri de război“ – *n.trad.*).

Wagner, *IG Auschwitz…*, p. 108.

Fritz îi identifică doar cu numele Jenö și Laczi. Arhivele care s-au păstrat de la Auschwitz arată că doi frați evrei au sosit împreună din Ungaria, cu același transport, cam în această perioadă: Jenö și Alexander Berkowitz (numerele de prizonieri A–4005 și A–4004; registrele spitalicești de la Monowitz și registrul de muncă, ABM).

Fără să explice de ce, Fritz arată că „Pawel“ era cunoscut și sub numele de „Tadek“. Acestea par să fi fost nume false. Adevăratele nume ale polonezilor erau Zenon Milaczewski (numărul 10433) și Jan Tomczyk (numărul 126261), deși nu e clar cine era Szenek și cine Pawel; „berlinezul“ era, după toate aparențele, Riwen Zurkowski (numărul carceral necunoscut), născut în Polonia și care, probabil, trăise la Berlin (Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 619).

Fritz nu explică de ce nu putea Goslawski să-i dea pachetul direct lui Peller, la apel. Se poate ca muncitorii din construcții să fi fost supuși unei observări mai atente, când pătrundeau în incinta fabricii. Data variază și ea: 4 mai (Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*) sau 3 mai 1944 (dosarul de prizonier al lui Jan Tomczyk, ABM).

Notificare depusă la biroul comandantului lagărului de la Monowitz, în Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 634.

Data precisă nu se cunoaște. Treisprezece polonezi au fost transferați la Buchenwald pe 1 iunie 1944 (Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 638), și mai multe transporturi de polonezi au plecat între lunile august și decembrie 1944 (Stein, *Buchenwald Concentration Camp…*, pp. 156, 166; Czech, *Kalendarium der wichtigsten Ereignisse…*, în W. Długoborski și F. Piper (editori), *Auschwitz 1940–1945…*, vol. V, p. 231).

Data execuției nu se cunoaște cu certitudine. S-ar putea să fi avut loc tocmai în decembrie. Data morții lui Zenon Milaczewski (adevăratul nume al unuia dintre ei – vezi nota 470, p. 361) este menționată în registrul deceselor de la spitalul din Monowitz (ABM) ca fiind 16 decembrie 1944.

Fritz afirmă că doi bărbați au fost spânzurați, dar, după Gustav Herzog, ar fi fost trei (declarație din procesele de la Frankfurt, Abt 461, nr. 37638/84/15893, FTD).

Gilbert, *Auschwitz and the Allies*, p. 307. Gilbert afirmă că raidul a început la ora 22.32, dar acest lucru pare foarte puțin probabil, pentru că raidurile bombardierelor americane aveau loc, în mod normal, pe lumină de zi. Czech (în *Auschwitz Chronicle…*, p. 692) plasează raidul undeva pe la „după-amiază spre seară".

Arie Hassenberg, citat în Gilbert, *Auschwitz and the Allies*, p. 308.

Gilbert, *Auschwitz and the Allies*, p. 308; mărturia lui Siegfried Pinkus, la Tribunalul Militar de la Nürnberg: NI-10820: Documentele de la Nürnberg, citate în Memorialul Wollheim, la adresa: www.wollheim-memorial.de/en/luftangriffe_en (accesată pe 5 iulie 2017).

Levi, *Survival in Auschwitz…*, pp. 137–138.

Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 722.

Gilbert, *Auschwitz and the Allies*, pp. 315 *sqq*.

Gilbert, *Auschwitz and the Allies*, p. 326.

George Smith Patton Jr. (1885–1945), general cu patru stele al armatei americane, comandantul Armatei a Șaptea, în cazul debarcării Aliaților în Sicilia din 1943, apoi al Armatei a Treia americane, după debarcarea din Normandia (*n.trad.*).

Prizonierul cu numărul 68705, lista de sosiri, 19 octombrie 1942, ABM; registrele spitalului de la Monowitz, ABM.

Prizonierul cu numărul 68615, lista de sosiri, 19 octombrie 1942, ABM.

Fritz nu identifică arma drept un *Luger*, dar este aproape cert că tipul acesta de pistol era. În Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…* (p. 158), îl descrie ca fiind „un pistol de 0,8 mm", ceea ce este, în mod evident, o eroare. Modelul standard al pistolului *Luger* de uz militar era P.08, ceea ce poate să explice festa pe care i-o joacă memoria lui Fritz. Unitățile din cadrul Aviației Militare (*Luftwaffe*) au fost dotate cu pistoale *Luger* la mult timp după declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, în timp ce unitățile de statut superior din armată și SS trecuseră deja la pistoalele model Walther P.38 (John Walter, *Luger: The Story of the World's Most Famous Handgun*, cap. 12).

În amintirile sale, Fritz datează greșit acest raid, ca survenind pe 18 noiembrie. În ziua respectivă, nu s-a desfășurat nici un raid aerian. În total, au fost patru pe tot parcursul anului 1944: 20 august, 13 septembrie și 18 și 26 decembrie (Gilbert, *Auschwitz and the Allies*, pp. 307–333).

Cu toate că o mare parte din bombe au căzut pe câmp deschis, și câteva peste lagărele înconjurătoare, raidul din ziua de 18 decembrie a provocat pagube majore clădirilor fabricii (Gilbert, *Auschwitz and the Allies*, pp. 331–332).

Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 780.

Czech, *Auschwitz Chronicle…*, pp. 778–779.

Czech, *Auschwitz Chronicle…*, pp. 782–783.

Józef Cyrankiewicz, 17 ianuarie 1945, citat în Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 783.

Czech, *Auschwitz Chronicle…*, pp. 785, 786–787.

Jurnalul ținut de Gustav Kleinmann indică unități de 100, în timp ce alte dări de seamă precizează că dimensiunea unității era de 1.000 (Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 786), iar amintirile lui Fritz Kleinmann vorbesc despre trei grupuri de circa 3.000, ceea ce implică faptul că organizarea unităților era una ierarhizată, de tip militar.

Gustav îl identifică în mod expres pe Moll. Acesta își avea baza la Birkenau, și nu s-a găsit nici o probă a prezenței sale la Monowitz în perioada menționată. Se poate să fi fost vorba de o vizită

pasageră, ca să verifice stadiul evacuării.

Pe 15 ianuarie 1945, populația totală de prizonieri din lagărul Auschwitz III – Monowitz și din sub-lagărele acestuia se ridica la 33.037 de bărbați și 2.044 de femei (Czech, *Auschwitz Chronicle*…, p. 779).

Partea a patra

SUPRAVIEȚUIRE

CAPITOLUL 18

TRENUL MORȚII

אב ובן

Fritz stătea pe jos, lipit de tatăl său, scuturându-se convulsiv. De jur-împrejur, stăteau amicii lor. Era dis-de-dimineață și un frig de neconceput. Nu aveau adăpost, nu aveau de mâncare, nu aveau foc – doar unii pe alții. Erau aproape morți din cauza epuizării și a degerăturilor. Unii precis că nu se mai ridicau în picioare, când se sfârșea popasul de odihnă.

Primii câțiva kilometri, după ce plecaseră de la Monowitz, Gustav și Fritz, și alți deținuți a căror stare de sănătate era bună în limite rezonabile, îi ajutaseră pe camarazii mai slabi să meargă. Oricine rămânea în urmă era bătut de SS-iști cu paturile armelor și mânați brutal înainte. Dacă vreunul cădea, în mijlocul turmei, cei care mărșăluiau în urma lui, fiind numai pe jumătate conștienți, îl călcau în picioare. Fritz și ceilalți făceau ce puteau, dar camaraderia nu se putea întinde chiar la infinit. Abia trecuseră de Oświęcim, și i-au părăsit puterile și pe ei, așa încât a trebuit să-i lase pe cei mai slabi să se deplaseze cât și cum puteau. Și-au strâns vestoanele mai tare pe corpuri și s-au făcut că nu auzeau împușcăturile sporadice din ariergarda coloanei, pe măsură ce rămașii în urmă erau lichidați.

Pentru Gustav și Fritz, era ca o reluare a marșului forțat pe care-l făcuseră cu atât de mulți ani în urmă, pe „Drumul Sângelui“, îndreptându-se către Buchenwald. Numai că marșul de-acum era infinit, era inimaginabil mai rău. Țineau aproape, tată și fiu, pentru protecție; își țineau capetele plecate și aveau grijă să pună un picior înaintea celuilalt pe zăpada tasată și pe gheață, cu membrele și spiritul amorțite, oră după oră prin bezna în care se învârtejeau fulgii albi. În apropierea lui Fritz, mărșăluia un *Blockführer*, cu pistolul în mână; Fritz îi simțea groaza față de rușii care-i urmăreau, la fel cum simțea furia care mocnea în el.

După socoteala lui Gustav, se târâseră patruzeci de kilometri, până când ajunseseră la periferia unui oraș, în lumina zorilor. Coloana s-a văzut

direcționată înspre o cărămidărie părăsită, ca să părăsească și ea drumul. Gărzile SS-iste aveau nevoie de odihnă, aproape la fel de mult ca deținuții pe care-i păzeau. Găsindu-și ce adăpost puteau printre stivele de cărămizi, deținuții s-au așezat lipiți unii de alții, ca să se mai încălzească. Fritz și tatăl său au rămas trezi, în ciuda epuizării care-i consuma, presupunând că oricine adormea nu s-ar mai fi trezit niciodată. Discutând cu câțiva camarazi care se aflaseră în diverse puncte ale coloanei, au aflat că mai mulți polonezi evadaseră – inclusiv trei dintre prietenii lui Fritz.

– Ar trebui să facem și noi la fel, i-a spus Gustav fiului său. Ar trebui s-o luăm la fugă. Eu vorbesc polona – probabil că nu ne-ar fi greu să ne orientăm. Am putea să-i găsim pe partizani, sau măcar să ne îndreptăm spre casă.

Cu toate pregătirile pe care le făcuse, cu toată determinarea lui de a opune rezistență, lui Fritz i-a stat inima în loc numai la gândul evadării. Avea o problemă – numai una, dar mare: nu vorbea nici o boabă de polonă. Dacă se despărțeau cumva, el, unul, era terminat.

– Ar trebui s-așteptăm pân-ajungem pe pământ german, tată, i-a spus lui Gustav. Atunci, o să vorbim limba și unul, și celălalt.

– E drum lung până-n Germania, băiete, i-a spus Gustav, scuturându-și capul și uitându-se la camarazii epuizați, care-i înconjurau din toate părțile. Cine știe dac-o s-ajungem vreodată în Germania? Chiar presupunând că SS-iștii vor să ne vadă supraviețuind până acolo.

Discuția le-a fost întreruptă de ordinul de a porni iar la drum. Când s-au ridicat, cum-necum, în picioare, câțiva dintre cei care adormiseră au rămas în poziția în care-i prinsese somnul. Hipotermia pusese stăpânire pe ei, și corpurile începuseră deja să le înghețe. Alții mai erau încă în viață, dar prea slăbiți, ca să se mai ridice în picioare; SS-iștii au trecut printre ei, dându-le șuturi și împungându-i cu țevile armelor, împușcându-l pe oricare nu se lăsa trezit din letargie.[497]

Coloana s-a urnit mai departe. În siajul ei, se întindea o dâră de coșmar, de zăpadă călcată în picioare și cadavre împrăștiate, care ducea până hăt-departe, tocmai la Auschwitz, unde încă se mai desfășura procesul de evacuare. Evreii mult prea slăbiți pentru a mai fi evacuați fuseseră puși să ardă stivele de cadavre din jurul camerelor de gazare. Crematoriile au fost dinamitate, iar funcționarii SS-iști ardeau registrele. Unii au jefuit depozitele din „Canada“, unde munții de prăzi, deveniți în masă dovezi

incriminatorii, erau, de asemenea, incendiați. Până la urmă, simpla povară a crimelor comise acolo avea să sfideze toate eforturile de a scăpa de dovezile lor.

În acea seară, coloana s-a apropiat de orașul Gleiwitz[498], unde se aflau câteva sub-lagăre ale sistemului concentraționar Auschwitz. Cei sosiți de la Monowitz au fost mânați într-o incintă abandonată, care fusese construită să primească doar o mie de prizonieri. Deținuții de acolo fuseseră evacuați în ajun.[499] Celor de la Monowitz nu li s-a dat nimic să mănânce, dar tot s-au bucurat că aveau parte măcar de un adăpost sub care puteau să doarmă.

Două zile și două nopți au rămas la Gleiwitz, câtă vreme cei de la SS organizau etapa următoare a călătoriei. Spre deosebire de majoritatea bieților nefericiți, care părăseau zona lagărelor Auschwitz, aceștia, de la Monowitz, aveau să meargă mai departe cu trenul.

Smulși din colibele în care se aciuaseră, au fost mânați ca vitele înspre curtea de încărcare a mărfurilor din oraș, unde-i așteptau mijloacele de transport. În locul obișnuitelor vagoane de marfă închise, cele patru garnituri lungi de tren de acum erau constituite din vagoane deschise, fără acoperiș, de regulă utilizate pentru căratul cărbunelui și a pietrișului. Li s-au distribuit rațiile – o jumătate de pâine pentru fiecare și o bucată de cârnat –, după care, a început acțiunea de îmbarcare. Gustav și Fritz s-au cățărat într-un vagon, alături de alți peste o sută treizeci de inși, în sensul strict al termenului, urcându-se peste obloanele de pe laturi și dându-și drumul cu câte o bufnitură pe podeaua de fier a vagonului, fiecare auzindu-se tot mai înfundat, cu fiecare pereche de tălpi care se ciocneau de ea, până când a trebuit ca ultimii să se înghesuie cum puteau printre toți ceilalți.

Fiecare al doilea vagon avea câte o gheretă – ca o cutie înălțată deasupra nivelului vagoanelor. În fiecare asemenea gheretă, se afla postată câte o santinelă, un SS-ist înarmat fie cu pușcă, fie cu pistol-mitralieră. „Oricine scoate capul deasupra obloanelor laterale, va fi împușcat“, îi avertizase pe toți *Blockführer*-ul însărcinat cu supravegherea îmbarcării.

Trenul a început să vibreze. Aburul și fumul scoase de locomotivă s-au transformat într-o ceață densă, în aerul înghețat. În sfârșit, cu tot vacarmul de *clang!* și *bang!* scoase de sistemele de cuplare, cu tot scârțâitul de roți ale vagoanelor, trenul s-a urnit din loc, târându-și, odată cu el, și povara de patru mii de suflete.[500] De ce lua mai multă viteză, de aceea vântul – care se

făcea simțit, ca și cum ar fi fost douăzeci de grade sub zero – mugea mai tare pe deasupra vagoanelor deschise.

אבא

Holocaustul a fost o mare crimă, alcătuită din călătorii de-a lungul și de-a latul Europei, în acompaniamentul unei piese fără muzică, a unor mașinării care protestau din toate fiarele lor. Pe șine, scârțâiau roțile, iar cuplajele gemeau și zvâcneau: șuieratul-scrâșnitul-troncănitul-zdroncănitul acelor lăzi pe roți de oțel, care se ciocneau de șinele de oțel – toate la un loc dădeau o muzică de coșmar, care părea să nu se mai sfârșească odată.

Lui Gustav, trupul i se smucea dintr-o parte într-alta, în ritmul mișcării trenului. Stătea cu genunchii strânși la piept, având-ul pe Fritz lipit de el, adunându-se cât putea de bine, ca să reziste gerului cumplit.

După ce părăsise orașul Gleiwitz, trenul în care se aflau ei doi se despărțise de celelalte trei garnituri, luând-o spre sud, în timp ce ele o luau spre vest. A doua zi dimineață, s-a oprit să mai încarce alte sute de prizonieri evacuați din sub-lagărul de la Charlottenburg[501] – asta, înainte să treacă frontiera în Cehoslovacia. Cu tot avertismentul *Blockführer*-ului, Gustav mai trăgea cu ochiul peste oblon din când în când, estimând cât anume înaintaseră, notându-și orașele prin care treceau. Nu se oprea deloc, trenul, doar că mergea înfiorător de încet, așa că i-au trebuit două nopți de ger năprasnic și o zi, ca să traverseze Cehoslovacia.

Li se spusese că erau duși în lagărul de concentrare de la Mauthausen. Gândul acesta era deopotrivă incitant și terifiant pentru austrieci: lagărul de la Mauthausen avea o sinistră reputație în privința violenței. Dar era în Austria, în minunata zonă rurală de deal de lângă Linz. *Austria!* În curând, Gustav și Fritz aveau să se afle iar pe pământul căminului lor, pentru prima oară după mai bine de cinci ani.

Iar acolo, cu siguranță că aveau să și moară. La Mauthausen, n-ar fi avut nimic din sistemul de sprijin, pe care și-l construiseră singuri la Auschwitz, plus c-ar fi fost supuși unui regim și mai brutal, în privința detenției.

Asta, desigur, presupunând că ajungeau atât de departe. Chiar în timp ce Gustav întorcea pe toate părțile, în minte, asemenea gânduri, s-a iscat o rumoare printre colegii lui de prizonierat. Mai murise unul. Slăbiciunea,

boala și hipotermia îi răreau încet, dar sigur. Un prieten al celui mort a despuiat cadavrul de veston și pantaloni și s-a îmbrăcat cu ele peste ale lui, încercând cu disperare să se apere de ger. Corpul a fost mutat într-un colț al vagonului și stivuit peste celelalte cadavre, toate rămase numai în chiloți și înghețate-bocnă. În același colț, se afla și latrina, care tot abominabil mirosea, chiar și în frigul acela cumplit.

Atâtea morți creau, măcar, mai mult loc pentru ceilalți. Gustav s-a uitat în jur, la fețele supte, la cearcănele adânci de sub ochi, la pomeții obrajilor ieșiți în afară ca niște creste, din cauza înfometării. Unii reușiseră, cum-necum, să-și drămuiască rațiile, așa încât aveau niște ultime firimituri de ronțăit, pe măsură ce trecea și cea de-a patra zi a călătoriei. Lui Gustav și lui Fritz, nu le mai rămăsese nimic. Gustav simțea deja că-l părăseau puterile de tot; era ca un reflux lent, dar inexorabil, care-i sleia voința puțin câte puțin. Un singur gând îi mai umbla prin minte acum – să evadeze.

– O să trebuiască s-o luăm din loc, și-anume curând, i-a spus el, calm, lui Fritz. Altminteri, o să fie prea târziu.

Dacă reușeau să se strecoare pe deasupra oblonului lateral, pe timpul nopții, poate că n-ar fi fost remarcați de gărzi. Nu mai aveau mult și ajungeau în Austria, unde limba n-ar mai fi fost o problemă. Puteau să se îndrepte spre Viena, cu deghizătile pe care le aveau, și să-și găsească o ascunzătoare.

– Or să ne-ajute Olly sau Lintschi, a mai zis Gustav.

– Bine, tată, a zis Fritz.

În acea noapte, au testat vigilența gărzilor. Cu ajutorul câtorva camarazi, au săltat un cadavru din stivă, l-au ridicat până peste marginea oblonului lateral și i-au dat brânci în afară. În timp ce mortul se pierdea în beznă, au așteptat să audă vreun urlet din ghereta santinelei și, poate, o rafală de pistol-mitralieră… dar nu s-a întâmplat nimic. Deci, avea să le fie ușor. Tot ce le rămânea de făcut era să aștepte, până treceau în Austria.

De dimineață, trenul a ajuns la Lundenburg[502], un oraș situat la doar câțiva kilometri de granița cu Austria, unde, spre marea lor frustrare, s-a oprit. Orele s-au scurs una după alta, fără să se mai întâmple nimic. O privire aruncată pe furiș peste peretele vagonului le-a dezvăluit că trenul întreg era înconjurat de SS-iști. Aproape de amurg, s-a pus iar în mișcare, și peisajul rural ceh a devenit austriac. Era momentul, pentru ei, să acționeze. Cu fiecare kilometru de drum pe care-l parcurgeau, situația din vagon se

deteriora și mai tare, făcându-i să se cufunde în sălbăticie. Unii camarazi de-ai lor de până atunci ajunseseră la nivelul la care și-ar fi sugrumat un prieten pentru o singură îmbucătură de pâine. Din cauza frigului, a foametei și a morților, stiva de cadavre din colțul vagonului se înălța într-un ritm de opt până la zece pe zi.

Fritz l-a înghiontit pe tatăl său.

– Tată! Scoală-te!, i-a spus. E momentul să mergem.

Gustav a deschis ochii și a încercat să se ridice. N-a putut – mușchii lui degerați erau mult prea slăbiți. S-a uitat la chipul dornic de ducă al lui Fritz și i-a spus:

– Nu pot să merg.

– Trebuie să poți, tată. Va trebui să plecăm câtă vreme se mai poate.

Dar nimic din ce i-ar fi spus Fritz nu l-ar mai fi putut ajuta pe el să se ridice.

– Du-te singur, a zis Gustav, lipsit de vlagă. Lasă-mă pe mine și du-te.

Pe Fritz, îl oripila simpla idee c-ar fi putut face așa ceva. *Dacă vrei să trăiești mai departe* – îi spusese Robert Siewert, într-o zi când mai erau încă la Buchenwald –, *trebuie să uiți de pe-acum că ai un tată.* Îi fusese cu neputință și atunci, îi era cu neputință și acum.

– Trebuie să pleci, a insistat Gustav. Eu nu pot – sunt bătrân, m-au lăsat puterile. Du-te acum – *te rog!*

– Nu, tată, nu mă duc nicăieri – și s-a lăsat iar la podeaua vagonului, Fritz, cuprinzându-l pe tatăl său cu amândouă brațele.

Când s-a luminat de ziuă, s-au trezit că ajunseseră în zona rurală de lângă Viena, pe care o cunoșteau bine, chiar îngropată sub zăpadă cum era. Trenul pufnea pe coș aburi, pe malul stâng al Dunării, iar ziua, înainte de prânz, a pătruns în suburbiile nordice ale capitalei și a trecut fluviul în Leopoldstadt. Abia dacă au îndrăznit să arunce o privire din vagon, în timp ce casa lor trecea pe lângă ei, atât de aproape, că li se frângeau inimile. Trenul s-a strecurat pe la capătul vestic al parcului Prater, după care a traversat Canalul Dunării în huruit de roți, a trecut și prin suburbiile vestice și a ieșit înapoi în spațiul deschis din preajma capitalei.

Imediat după prânz, a trecut prin orașul Sankt Pölten, iar după-amiază, a intrat în Amstetten, unde s-a și oprit. Mai aveau de parcurs doar patruzeci-și-ceva de kilometri până la Mauthausen.

La căderea întunericului, periplul s-a reluat. Gustav iar s-a rugat de Fritz să evadeze:

– Trebuie neapărat, până nu-i prea târziu. Te rog, du-te, Fritzl. *Te rog*.

Fritz a cedat. Durerea provocată de un asemenea gest nu l-ar fi părăsit niciodată. „După cinci ani de-mpărțit destinul, s-ajung să mă despart de bunăvoie de tatăl meu“, avea să-și amintească, neconsolat.

Trenul atinsese viteza maximă la care putea rula. Fritz s-a ridicat și s-a dezbrăcat de uniforma vărgată și îndelung-detestată, cu emblema *Judenstern* și cu numărul de lagăr de pe ea. Și-a zvârlit boneta de pe cap. L-a mai îmbrățișat o dată pe tatăl său, l-a sărutat, după care, cu ajutorul unui camarad, s-a urcat pe oblonul de pe o latură a vagonului.

Forța oarbă a vântului cu multe grade sub zero i-a străpuns trupul ca o pădure de sulițe. Trenul se scutura tot și scotea un zgomot ca de tunet. Fritz s-a uitat cu teamă spre ghereta SS-istului în serviciu de santinelă. Luna era mai luminoasă, decât fusese când puseseră ei la încercare vigilența gărzilor: trecuseră două zile de la faza de plenitudine, și o lucire fantomatică ilumina peisajul acoperit de zăpadă și copacii care păreau să gonească înapoi.[503]

Gustav a simțit o ultimă strângere de mână, după care, Fritz a sărit cât de sus în aer a putut. Într-o clipă, dus a fost.

Rămas de unul singur pe podeaua vagonului, la lumina lunii aproape pline, Gustav și-a notat în jurnal: „Domnul Dumnezeu să-l aibă în pază pe fiul meu. N-am putut să plec și eu. Sunt prea slăbit. Nu s-a tras după el. Sper ca băiatul meu să reușească să scape și să-și găsească refugiu lângă cei dragi nouă.“

Trenul s-a grăbit parcă și mai tare să înainteze, duduind și troncănindu-și toate încheieturile, ca și cum locomotiva însăși ar fi dorit cu disperare ca nenorocita de călătorie să se încheie odată. A trecut prin Linz pe întuneric, a traversat Dunărea și a cotit-o spre est, în direcția micului oraș Mauthausen.

וב

Fritz s-a rostogolit prin aer, pierzându-și, pentru o clipă fugară, tot ce însemna simț al spațiului și direcției. S-a izbit brutal de pământ, și parcă toate oasele i s-au făcut una cu el, și orice suflare l-a părăsit într-o clipă. S-a dat de-a dura iar și iar, prin zăpada groasă, și, când s-a oprit, roțile trenului

încă îi mai zdroncăneau pe dinaintea feței, dar el n-a îndrăznit să-și miște nici măcar pleoapele.

Ultimul vagon a trecut pe lângă el și s-a făcut nevăzut în depărtare, lăsându-l singur în liniștea de sub uriașa boltă spuzită cu stele. S-a uitat în jur. Aterizase pe un nămete gros de zăpadă, care-i atenuase căderea. Deși avea dureri în tot corpul, nu-și rupsese nimic. S-a scuturat de zăpadă și a pornit-o în lungul căii ferate, înapoi către Amstetten.[504]

În apropierea orașului, pe Fritz l-a părăsit curajul. Nu era pregătit să facă față intrării într-un oraș, nici măcar seara târziu. Dându-și drumul să alunece pe taluz în jos, a luat-o peste un câmp deschis. Îi venea greu să meargă, având zăpada până la șolduri, dar tot a ajuns, până la urmă, la o străduță îngustă, lăturalnică, de la marginea orașului cu pricina. Era pustie. Cu mare precauție, s-a îndreptat spre unul dintre capetele ei.

A reușit să ocolească pe la nordul orășelului, fără să dea nas în nas cu nimeni, și a ajuns, curând, pe un drum de țară, care șerpuia înspre est, paralel cu linia de cale ferată. A trecut prin câteva sate și cătune, mergând, încetul cu încetul, în direcția din care venise cu trenul, înspre Sankt Pölten. Era greu de mers pe drumurile alunecoase, și-l cam lăsau puterile.

După câteva ore bune, a dat peste orășelul Blindenmarkt, unde acel drum de țară întâlnea calea ferată. Pe acolo trecuse și trenul cu deținuți, cu o zi înainte. Era o gară mică, dar în care opreau trenurile dintre Linz și Viena. Fritz era obosit și avea în buzunar niște mărci de-ale *Reich*-ului – mica lui sumă de bani pentru cazuri de urgență, pe care-i șterpelise de la Monowitz. Oare să fi riscat acei bani?

Dintr-o pornire de moment, a cotit-o de pe drumul principal și s-a îndreptat spre gară. Tot întuneric era, dar a găsit un vagon de vite, care stătea gol pe șine, dintr-un motiv oarecare, și s-a urcat în el. La ce frig era, n-ar fi putut să doarmă, dar putea, măcar, să se adăpostească de vânt.

Mai aproape de zori, în clădirea gării s-au aprins luminile. Fritz a mai stat și așteptat câteva minute, apoi și-a făcut curaj, atâta cât mai avea, și a coborât din vagon.

Era liniște înăuntru, și doar un vânzător de bilete în spatele ghișeului. Fritz a ezitat – nu mai știa sigur care era procedura corectă, în ziua de azi. Oare i s-ar fi cerut să se legitimeze? S-a apropiat de ghișeul de bilete și, cât de firesc s-a priceput el, a cerut un bilet până la Viena. Impiegatul, nefiind obișnuit ca oamenii să călătorească așa devreme, s-a uitat la el oarecum

surprins – și bănuitor, i s-a părut lui Fritz. Dar i-a luat banii, fără să scoată o vorbă, și i-a întins biletul.

Fritz s-a dus în sala de așteptare, pustie și ea, și s-a așezat pe o bancă. După câteva minute, același impiegat a venit să aprindă soba. Fritz s-a mutat mai aproape de ea – nu mai simțise nici un fel de căldură, de când plecase de la Monowitz. Până în măduva oaselor îi pătrunsese frigul, iar acum, senzația de viață și căldură, care i se scurgea prin corp, era și divină, și chinuitoare, pentru că nervii amorțiți i se trezeau, parcă înțepați de mii de ace, iar suferințele provocate pe drumul până acolo, abia acum le simțea pe de-a întregul.

Năucit de oboseală, nu avea habar cât stătuse pe banca de lângă sobă, când trenul de Viena, până la urmă, a oprit, în vârtejuri de aburi și fum, dincolo de fereastra sălii de așteptare. Fritz a ieșit pe peron – era tot singura persoană din toată gara – și s-a urcat într-unul dintre vagoanele de clasa a treia.

După ce a închis ușa vagonului în urma lui, s-a întors și a văzut cu groază că era plin de soldați germani. Nici un singur civil – doar o mulțime de uniforme cenușii de campanie, de *Wehrmacht*. Norocul lui, că erau mult prea ocupați, soldații, să discute, să fumeze, să joace cărți și să moțăie, ca să-l mai observe și pe el. Era prea târziu, de-acum, să mai coboare, așa că și-a găsit un loc și a stat jos.

Când s-a pus trenul în mișcare, Fritz a tras cu ochiul, pe furiș, împrejurul său. Se simțea ca un străin în propria-i țară natală, pentru că nu avea idee de ce legi sau protocoale funcționau și prea puțin știa cum trebuia să se poarte un civil obișnuit. Soldații nici măcar o privire nu i-au aruncat. Ascultându-i ce și cum vorbeau, a înțeles că se întorceau de pe front în permisii.

După vreo două ceasuri și alte câteva opriri – unde nu s-a mai urcat nimeni altcineva –, trenul a ajuns la Sankt Pölten, unde a oprit iar. Doi militari germani și-au făcut intrarea, purtând la gât, amândoi, triunghiurile de oțel distinctive ale *Feldgendarmerie*-i, poliția militară din cadrul armatei.

Au luat la pas culoarul, cerând să vadă permisele de călătorie. Soldații care stăteau lângă Fritz și-au scos documentele de identitate și permisele de drum, din buzunarele de la piept. Fritz și-a scos biletul, adică tot ce avea la el ca document. Soldații și-au adunat documentele toate la un loc, după care, i le-au înmânat cu teancul celui mai apropiat dintre cei doi polițiști militari; Fritz a profitat de ocazie, ca să-și vâre și el biletul în acel teanc.

Polițistul s-a uitat pe rând la fiecare dintre soldați și le-a înapoiat documentele. Pe urmă, și-a îndreptat atenția către singurul bilet de tren – și s-a încruntat. S-a uitat și la Fritz și i-a făcut un gest cu mâna, de nerăbdare, zicând:

– Actele la control, vă rog.

Cu inima bătându-i nebunește în piept, Fritz s-a prefăcut că și le căuta prin buzunare, apoi a zis:

– Le-am pierdut – și a ridicat din umeri a neputință.

Polițistul militar s-a încruntat și mai tare.

– Foarte bine, a zis. Atunci, veniți cu noi.

Fritz a simțit că-i fugea inima din piept, nu altceva, dar știa foarte bine că nu era cazul să se certe. S-a ridicat și i-a urmat pe *Feldgendarm*-i, care au coborât din tren.

– Vă rog frumos, am nevoie neapărat s-ajung la Viena, le-a spus, în timp ce ei îl duceau deja de acolo.

– Nu vă putem permite să mergeți mai departe, până nu vă stabilim identitatea.

L-au scos din gară și l-au dus până la un avanpost apropiat al celor de la *Wehrmacht*. Un sergent l-a luat în primire și i-a pus întrebări cu fermitate, nu și cu agresivitate.

– De ce v-ați urcat în acel tren anume?

– Trebuie s-ajung la Viena, i-a spus Fritz.

– Dar de ce cu *acel* tren anume? Precis erați la curent cu faptul că era vorba de un transport special de pe linia frontului. Ar fi urmat un tren obișnuit, nu după mult timp.

– Am… n-am știut.

– Un tânăr așa, ca dumneavoastră, în haine civile și fără documente, să se urce la bordul unui transport de trupe. Nu-i normal așa ceva, nu credeți? Cum te numești, băiete?

– Kleinmann. Fritz Kleinmann – ce rost ar mai fi avut să mintă?

Plus că era un nume german perfect acceptabil, nicidecum unic.

– De ce nu ai acte?

– Probabil că le-am pierdut.

– Adresa de domiciliu?

Inspirația de moment l-a făcut pe Fritz să-i dea sergentului o adresă fictivă, dintr-un oraș de lângă Weimar. Germanul și-a notat-o.

– Stai aici, a zis apoi, și a ieșit din cameră.

A lipsit ceva timp și a reapărut, însoțit de un superior.

– Am verificat adresa pe care ne-ai dat-o, a zis. Și nu există. Ia spune, unde locuiești cu adevărat?

– Îmi pare rău, a zis Fritz. Memoria-mi joacă feste, uneori – și le-a dat o altă adresă.

Au ieșit amândoi, și iar au descoperit că adresa era falsă. De-acum, Fritz căuta cu disperare să câștige timp. *Feldgendarm*-ii au acceptat să repete șarada încă o dată și să demaște și a treia variantă de adresă ca fiind falsă, până și-au pierdut răbdarea și au chemat două gărzi.

– Duceți-l pe *Herr* Kleinmann, aici de față, la cazarmă, le-a ordonat sergentul celor doi soldați. În secțiunea de siguranță.

A fost urcat într-un vehicul și condus, pe străzile orașului, până la un complex de barăci militare, nu foarte mare, unde a fost băgat într-o clădire cu aspect de temniță, care avea un birou și mai multe celule.

Un ofițer s-a uitat peste nota informativă trimisă de cei de la *Feldgendarmerie* și i-a cerut lui Fritz să se identifice așa cum se cuvenea.

– Dacă mă minți, i-a spus, te bag la arest.

Ce altceva să fi făcut? I-a dat și acestuia o adresă imaginară – a patra –, pe care i-au verificat-o, după care, l-au plasat în mod oficial în arest. Ofițerul era calm și liniștit, nu a răcnit, nu s-a înfuriat și nu a proferat amenințări cu tortura; le-a dat ordin oamenilor lui, pur și simplu, să-l închidă într-o celulă pe *Herr* Kleinmann.

– Poate că-ți revine în minte adevărul, cât stai acolo, i-a spus lui Fritz, pe un ton rău-prevestitor.

Era mare, celula, și înăuntru erau deja trei prizonieri – cu toții, soldați –, care așteptau acolo să fie deferiți curții marțiale, pentru niște infracțiuni mărunte. L-au privit curioși pe Fritz, care s-a lansat într-o discuție deslânată cu ei, spunându-le, pur și simplu, că era un civil obișnuit, care-și pierduse actele de identitate și aștepta să fie verificat.

Era plăcut de cald în celulă. Fiecare își avea propriul pat, și toți laolaltă aveau în centru o masă cu scaune, plus o chiuvetă și o toaletă, într-un colț. Fritz nu mai avusese parte, în ultimii ani, de condiții de cazare atât de confortabile. Când le-a mai fost adusă și masa de seară – o ordonanță a venit cu prima cină caldă pe care Fritz o mai primise de aproape o săptămână și prima lui masă completă de nici nu mai știa când –, a trebuit

să se forțeze și să mănânce cu înghițituri de om normal, nu să înfulece ca un câine hămesit.

După masa de seară, când și-a dat pătura la o parte de pe pat – nu prici –, nu i-a venit să-și creadă ochilor: sub ea, erau cearșafuri! Auzi, *cearșafuri*! Ce fel de celulă mai era și asta? Întinzându-și trupul epuizat din toate punctele de vedere pe pat, i s-a părut ceva de-a dreptul divin, așa încât a dormit zdravăn și fericit, cât a fost noaptea de lungă.

A doua zi dimineață, a fost și mai bine, dacă așa ceva era cu putință. Ordonanța le-a adus micul-dejun și, cu toate că era unul simplu, i-a făcut lui Fritz să i se învârtă capul. Primiseră cafea fierbinte – *adevărată!* –, pâine, margarină, cârnat – și-anume mult din fiecare. În timp ce colegii lui de celulă discutau plictisiți, el, Fritz, își ținea capul plecat și se concentra pe un singur lucru – să-și umple burta.

În cele din urmă, iar a fost adus înaintea ofițerului din ajun, care a cerut să afle cine era el cu adevărat. Pe măsură ce interogatoriul avansa, Fritz a început să realizeze că ofițerul pleca de la premisa că el dezertase din armată. Era și foarte logic. Vârsta lui, felul cum arăta și accentul erau, toate, în concordanță cu această variantă de lucru, la fel și circumstanțele în care fusese reținut. Crezând că-și prinsese noul prizonier cu o minciună măruntă, ofițerului nu i-a trecut prin minte să caute una uriașă – că tânărul acela cu trăsături cizelate, cu haine civile și accent vienez, ar fi putut fi, de fapt, un evreu care fugea de SS.

Fritz a refuzat să mai răspundă la întrebări și a fost băgat înapoi în celulă. Se simțea mulțumit să se afle acolo: în siguranță, la căldură și bine hrănit. Prânzul a constat într-o tocană simplă, dar foarte bună, și o bucată de pâine. Da, era suficient și asta, ca să fie mulțumit.

Și totuși, în ciuda condițiilor de lux, acea parte a minții lui Fritz, care-l ajutase, prin atâtea lagăre, să rămână în viață era pe deplin conștientă de pericolul în care se complăcea. Mai devreme sau mai târziu, acel ofițer avea să afle adevărul. Pe măsură ce ziua se scurgea, Fritz își scormonea în minte, doar-doar găsea vreo soluție. După cină, în seara care a urmat, câtă vreme colegii de celulă erau atenți la ce discutau, el a șterpelit un baton de săpun de bărbierit de la unul dintre ei, și l-a mâncat. Până a doua zi dimineață, ajunsese într-un hal de nedescris: avea temperatură, o diaree cumplită, și nădușea. Colegii de celulă i-au chemat pe gardieni, și Fritz a fost dus de acolo.[505]

A fost dus la un spital militar. În timpul examinării – care nu a descoperit nimic mai grav, decât niște crampe stomacale și febră –, a fost suficient de grijuliu, încât să-și mențină tot timpul ascuns tatuajul de prizonier de la Auschwitz.

Acolo, era încă și mai bine decât în arest: cearșafuri albe apretate, infirmiere – da, femei – care-i aduceau medicamentele și ceaiul. După o vreme, a fost în stare să mănânce, cu toate că diareea nu-l părăsise cu totul. Un preț mic de plătit, pentru amânarea unui interogatoriu serios. Un doctor, care l-a vizitat în a treia zi de spitalizare, i-a șoptit că era o santinelă în fața ușii, înarmată cu un pistol-mitralieră, așa c-ar fi făcut bine să nici nu se gândească măcar să evadeze.

Până la urmă, febra i-a trecut și diareea l-a lăsat în pace. A fost întors imediat în arest și prezentat iar ofițerului de mai înainte, a cărui răbdare se subțiase vizibil.

– E cazul să-nchidem odată acest dosar, i-a spus acela. Dacă nu-mi spui adevărul, te dau pe mâna celor de la Gestapo.

Se așteptase, după toate aparențele, ca o asemenea cumplită amenințare, să-i înfrângă prizonierului încăpățânarea, dar Fritz nu i-a spus nimic. Frustrat peste măsură, ofițerul a ordonat să fie dus înapoi în celulă și i-a promis:

– Încă două zile, atât îți mai dau, după care, am terminat-o cu tine!

Următoarele două zile au însemnat un confort splendid. Pe urmă, însă, Fritz a fost iar adus în camera de interogatoriu.

– Bănuiesc, de-acum, cine ești, i-a spus ofițerul, reușind să-l facă pe Fritz să intre la idee. Nu ești deloc dezertor, cum am crezut la început. Cred acum că ești un agent inamic, trimis în misiune de britanici. Ai fost parașutat, ca să te implici în operațiuni sub acoperire – după care, această judecată surprinzătoare odată formulată, ofițerul a încheiat simplu: Vei fi tratat ca spion.

Fritz a rămas uluit; asta era chiar mai rău, decât să fi fost identificat ca unul care evadase dintr-un lagăr de concentrare. A negat acuzația cât s-a priceput de bine, dar ofițerul a refuzat să-l mai asculte. În mintea lui, numai un agent al dușmanului s-ar fi furișat așa cum se infiltrase Fritz, amestecându-se cu trupele germane. Și numai un spion bine antrenat ar fi fost capabil să reziste atât de mult timp la un interogatoriu. Nici un dezertor n-ar fi fost în stare de așa ceva.

Cu toată negarea lui, Fritz a fost dus cu forța înapoi în celulă. Dintr-odată, nu i s-a mai părut atât de primitoare. Trebuia să fi mărturisit, oare? Nu – le-ar fi fost dat înapoi celor de la SS, care l-ar fi executat. Dar același lucru îl aștepta, dacă era considerat spion. Pe de altă parte, chiar dacă mărturisea, cine l-ar mai fi crezut acum? Ofițerul își clădise o asemenea convingere, în privința lui, că era vreun emigrat austro-german și atât de impresionat părea de propria lui abilitate în a fi descoperit un spion britanic, încât și la eventuala vedere a tatuajului, tot ar fi crezut că era, și acela, o parte a deghizării savante a lui Fritz.

A doua zi, Fritz a fost iar adus în fața ofițerului. Trei soldați înarmați erau prezenți.

– M-am săturat de tăcerile tale, i-a spus neamțul, și mă spăl pe mâini de tot cazul tău. Te trimit la Mauthausen. Să se descurce ăia de la SS cu tine.

CAPITOLUL 19

LA MAUTHAUSEN

זב

Fritz a simțit ciupitura oțelului în jurul încheieturilor, când i-au fost puse cătușele.

– Dacă-ncerci cumva să te faci scăpat, i-a spus ofițerul, vei fi împușcat pe loc.

Escorta lui de trei militari – un subofițer și doi soldați – l-a dus direct la gară, unde cu toții au luat un tren care se îndrepta spre Linz. Pentru a treia oară, parcurgea o rută devenită familiară: Sankt Pölten – Blindenmarkt – Amstetten, trecând, la un moment dat, și prin punctul în care sărise din trenul în mișcare, dar pe care acum, ziua în amiaza mare și cu zăpada topindu-se, nu l-ar mai fi putut identifica. Și cât de viu îi rămăsese totul în memorie! Nu mai viu, însă, decât acel interludiu plăcut de la Sankt Pölten; fusese ca o vacanță binemeritată, de care avea să-și amintească mereu că durase ceva mai mult de o săptămână, când ea, de fapt, ținuse mai degrabă trei săptămâni.[506] Aproape trei săptămâni de mâncat bine, de dormit în siguranță și de repus pe picioare sănătatea.

La Linz, toți patru – Fritz și escorta lui – au schimbat trenul, urcându-se într-unul local, pentru scurta călătorie până la Mauthausen, un orășel plăcut, cuibărit într-un cot al Dunării, la poalele unor coline blânde și înverzite, pe care câmpurile și pădurile alternau ca pe o tablă de șah. Fritz a fost obligat să traverseze orașul, mergând la doi pași în fața celor care-l păzeau și care-și țineau armele îndreptate către spatele lui. Localnicii, obișnuiți să trăiască la umbra lagărului pitit între dealurile care dominau mica urbe, nici nu i-au băgat în seamă.

Un drum șerpuia în susul văii. Când i-au căzut ochii pe locul spre care se îndreptau, lui Fritz i s-a părut că nu semăna cu nici un alt lagăr, din câte văzuse la viața lui – arăta, mai curând, ca o fortăreață, cu ziduri de piatră înalte și groase, pe deasupra cărora puteai merge pe niște poteci și care

aveau, din loc în loc, amplasamente de artilerie. Zidul făcea un unghi, în care se afla un corp de gardă masiv, de piatră și el, flancat, la un colț, de un turn rotund, butucănos, iar la celălalt colț, de un imens foișor pătrat, înalt de patru etaje. Undeva, între acele ziduri, Fritz știa că se găseau tatăl și prietenii lui. Sau, cel puțin, așa spera. Nu puteai decât să-ți închipui cât de dure vor fi fost selecțiile într-un asemenea lagăr. Dar Fritz avea încredere în tăria tatălui său; în străfundul sufletului, era convins că aveau să se regăsească – și încă mult mai degrabă, decât se așteptaseră și unul, și celălalt. Iar el, Fritz, cu siguranță c-ar fi avut să-i spună o poveste de pomină.

În loc să-l treacă, însă, prin acea poartă impunătoare, gărzile l-au sucit și l-au condus pe drumul care mergea paralel cu zidul exterior, trecând pe dinaintea unei grădini de pomi fructiferi. La colțul zidului, drumul cotea brusc la dreapta, terenul de pe o parte coborând abrupt, ca o adevărată faleză, într-un hău parcă fără margini, străjuit de pereți verticali, neregulați.

Fritz avea în fața ochilor cariera de granit, locul de la care i se trăgea proasta reputație lagărului de la Mauthausen. Mai mare și de multe ori mai adâncă decât cariera de calcar de la Buchenwald, cea de granit de aici avea fundul ca un stup în care viermuiau sclavii și răsunau ecourile izbiturilor de târnăcoape și ale scrâșnetelor de dălți care loveau piatra. De partea cealaltă, era o scară cioplită direct în stâncă, lată și abruptă, care forma o curbă uriașă în sus, numărând 186 de trepte de la fundul carierei până la buza ei. Pe acea scară urcau întruna deținuții – sute erau –, fiecare purtând câte un bloc pătrățos de granit în spinare. I se spunea „Scara Morții“ și era simbolul întregii hidoșenii a lagărului de la Mauthausen.

Granitul extras de acolo era menit să servească proiectelor de construcții monumentale inițiate de Hitler însuși, o viziune grandioasă, care necesita piatră în cantități colosale. Muriseră deținuții cu miile, tot extrăgându-l. „Scara Morții“ era întruchiparea gândirii SS-iștilor: de ce să instaleze un mecanism de ridicare la suprafață mai eficient, când truda criminalilor și a evreilor nu numai că era ieftină, dar întregul proces care o implica se dovedea, în așa măsură, un mecanism de pedepsire satisfăcător? Neîncetat surveneau răniri și morți – cel mai mic pas greșit pe acea scară putea să trimită un om și blocul său de granit de-a dura pe trepte în jos, antrenându-i și pe ceilalți în cădere, doborându-i ca pe niște piese de domino și lăsându-i cu membrele fracturate și trupurile schilodite.

Luând-o pe drumul de pe marginea carierei, Fritz și escorta lui au ajuns la un complex de barăci-colibe joase. Acolo, gărzile de la *Wehrmacht* l-au predat SS-iștilor și au plecat.

Se așteptase, Fritz, să fie luat la întrebări și la bătaie, dar nu s-a întâmplat nici una, nici alta. Nu știau încă sigur ce aveau de făcut cu el. Un sergent SS l-a condus la corpul de gardă principal, de la poartă, o altă construcție titanică de granit, cu două turnuri în vârfurile cărora se aflau posturi de observație dotate cu proiectoare și mitraliere. Era intrarea principală a zonei deținuților din lagăr (poarta cealaltă, pe care o văzuse în față, era intrarea garajelor SS-ului).

Trecând pragul fortăreței, Fritz a constatat că interiorul era surprinzător de mic și de oarecare; era mai compact decât lagărul de la Monowitz și tot așa, cu două șiruri de barăci simple de lemn, dispuse una după alta, de-o parte și de cealaltă a unui teren îngust, unde se făcea strigatul apelului. Sergentul a intrat în corpul de gardă, ordonându-i lui Fritz să aștepte lângă zid.

Câțiva deținuți își făceau veacul pe-acolo. Unul s-a apropiat și i-a studiat lui Fritz hainele civile.

– Cine ești?, l-a întrebat. De ce te-au adus aici?

– Fritz Kleinmann e numele meu. Sunt de la Viena.

Omul a încuviințat din cap și s-a îndepărtat. După câteva clipe, s-a întors, însoțit de un alt deținut, care avea un aer de persoană cu autoritate – un funcționar de vreun fel oarecare, de bună seamă.

– Ești de la Viena, i-a spus lui Fritz. Și eu. Sunt aici de ani buni – și l-a studiat cu atenție pe Fritz. E foarte rău totul, a zis, dar ceea ce chiar că nu-i bine să fii, dacă tot ai ajuns aici, este să fii evreu. Evreii nu rezistă aproape deloc – și, odată spuse lucrurile astea, s-a întors și a plecat.

În cele din urmă, sergentul a ieșit iar afară din corpul de gardă și, spre marea surprindere a lui Fritz, l-a întrebat fără ocolișuri dacă avea sau nu tatuaj de Auschwitz. Primiseră câteva transporturi de la Auschwitz în ultima vreme și erau foarte atenți la eventualii răzlețiți.

– Nu, a zis Fritz, și și-a suflecat mâneca dreaptă. Uitați, nu e nimic aici.

Coama de păr de pe cap și aerul de sănătate pe care-l arbora păreau destul de convingătoare, așa încât sergentul a părut și el satisfăcut de răspuns. L-a dat pe Fritz în grija unui deținut-funcționar, care l-a dus la blocul-spălător.

Acolo, iar a dat peste deținutul vienez, care s-a prezentat cum se cuvenea: se numea Josef Kohl, dar toată lumea îi spunea Pepi. Era clar un ins de o

importanță oarecare – i s-a spus mai târziu, lui Fritz, că era capul rezistenței de la Mauthausen. Simțindu-se brusc în siguranță cu el, Fritz i-a recunoscut adevărul, în cele din urmă. Cel puțin o parte din el, oricum: că fusese la Buchenwald și Auschwitz, plus povestea felului în care evadase din transportul cu trenul, până în momentul în care fusese arestat. Atât, și nimic mai mult. Fusese deținut politic, așa i-a spus celuilalt vienez. Orice speranță a supraviețuirii lui acolo se baza pe cum reușea să ascundă faptul că era evreu.

Pentru a treia oară în viață, Fritz a trecut prin ritualul de a fi un deținut nou: dușul, apoi confiscarea hainelor și a lucrurilor. Când i-a trecut mașina de tuns peste scalp și părul proaspăt crescut i s-a revărsat de pe cap în smocuri, a știut că-i reîncepuse coșmarul, de astă-dată definitiv.

– Plătești acum prețul secretoșeniei în legătură cu adresa, i-a spus funcționarul gestapovist, care-i lua datele personale – la care, Fritz l-a privit întrebător. Singurul motiv pentru care te găsești aici, a continuat oficialul, făcându-i semn cu capul către o notă a ofițerului de la *Wehrmacht*, pe care o avea pe birou. Văzând expresia de pe chipul lui Fritz, a mai zis: Prea târziu acum să faci mutra asta, băiete.

Oare-l mai considerau spion? Fritz se zbătea într-o dilemă cumplită. Dacă mărturisea tot adevărul, nu mai avea nici o speranță de a găsi o cale de ieșire din situația în care ajunsese. Simpla vedere a carierei de afară îi confirma tot ce auzise vreodată despre lagărul de la Mauthausen și proasta lui reputație. În schimb, dacă tăcea mai departe, urma să fie torturat și, probabil, împușcat.

S-a decis că era cel mai sigur să mărturisească, rămânând la jumătatea de adevăr, pe care i-o servise lui Pepi Kohl. Recunoscând că se făcuse pierdut din transportul de la Auschwitz, și-a suflecat mâneca stângă, arătându-și, în fine, tatuajul.

– Motivul încarcerării?, a vrut să știe funcționarul.

– Arest preventiv, i-a răspuns Fritz, scurt și la obiect. Arian german. Deținut politic.

Omul de la Gestapo nici n-a clipit. Fritz a fost înregistrat și a primit cel de-al treilea număr de prizonier din viața lui: 130039.[507] Nu s-ar fi putut face nici un fel de anchetă în legătură cu el, nici măcar dacă ar fi vrut cei de la Gestapo. Auschwitz-ul nu mai exista: fusese cucerit de Armata Roșie pe 27 ianuarie – una și aceeași zi în care el, Fritz, se urcase în trenul cu soldați

la Blindenmarkt. Singurele suflete găsite la Monowitz de ruși fuseseră cele câte sute de strigoi din spital, pe jumătate morți, dintre care mulți nici nu supraviețuiseră prea mult după eliberare.[508]

Fritz a dat numele verișoarei lui, Lintschi – care era în mod oficial ariană –, ca fiindu-i ruda cea mai apropiată și adresa lui însuși, reală, de la Viena. Din câte știa de la Fredl Wocher, acolo nu mai locuia nimeni, care să fi fost pus într-un pericol oarecare prin asociere cu el. Cât despre ocupația lui, și-a calculat cu atenție răspunsul. Căpătase o mulțime de specializări în lagăre, dar pe care dintre ele ar fi fost mai prudent s-o declare? Nu părea să fie mare nevoie de zidari acolo, și bănuia că orice salahor suplimentar ajungea la cariera de granit. Așa încât a spus că era tehnician de sisteme de încălzire.[509] La fel, era pe jumătate adevărat: ajutase și el la construirea și punerea în funcțiune a câtorva centrale de încălzire și învățase de la tatăl lui cât de ușor putea fi să te dai priceput într-un domeniu.

Chiar dacă eșuase în tentativa de evadare, câștigase măcar un răgaz, în care-și refăcuse forțele și starea de sănătate. Știa prea bine ce avantaj putea fi acest lucru, când venea vorba de supraviețuire. Ce nu știa el atunci era cât de crucial putea fi așa ceva, într-un lagăr precum cel de la Mauthausen. Chiar și după ce-și petrecuse toată viața de adult în iadul construit de alți oameni pe pământ, ce era mai rău pentru el abia urma să vină.

זב

A fost repartizat, Fritz, într-o baracă neliniștitor de apropiată de *Bunker*-ul întregului lagăr, de care erau atașate o cameră de gazare și un crematoriu. În secțiunea de alături a lagărului, despărțită de un zid, sute de prizonieri de război sovietici erau ținuți în condiții abominabile, înfometați și puși să presteze munci de-a dreptul ucigător de grele. Avusese loc o evadare în masă cu două săptămâni mai înainte, rușii utilizând pături ude, pentru a scurtcircuita gardurile electrificate. Mulți fuseseră mitraliați, dar patru sute tot reușiseră să scape. Zile întregi după aceea, localnicii auziseră împușcături din pădurile învecinate, sutele de ruși fiind vânați ca niște animale și împușcați.[510]

Lagărul era ticsit, barăcile fiind menite să cazeze trei sute de prizonieri, dar având, în realitate, un număr mult mai mare. Ca toate lagărele de

concentrare de pe teritoriul *Reich*-ului propriu-zis, și cel de la Mauthausen gemea de evacuați de la Auschwitz.

Fritz aștepta cu nerăbdare să-și reîntâlnească tatăl și prietenii, care ar fi trebuit să se afle undeva, în toată acea mulțime de oameni. Dar, când a început să întrebe de jur-împrejur, n-a găsit pe nimeni care să fi știut unde erau sau care să recunoască numele. Din câte a reușit să afle, cu toate că fuseseră transporturi venite de la Auschwitz, nu știa nimeni de vreunul care să fi ajuns acolo în ziua de 26 ianuarie sau în jurul ei.

În ultimă instanță, a fost nevoit să ajungă la concluzia că tatăl lui, pur și simplu, nu se găsea la Mauthausen, și nu trecuse niciodată pe acolo. Dar, dacă așa era, unde naiba putea fi? Auzise povești, Fritz, despre tot felul de atrocități petrecute în Polonia și în *Ostland* – că transporturi întregi de evrei ar fi fost uciși prin păduri. Să fi pățit așa ceva și transportul care-l aducea pe tatăl lui de la Auschwitz? De o asemenea soartă scăpase el, Fritz?

אבא

Gustav stătea cu spatele rezemat de peretele de pe o latură a vagonului. Fritz dispăruse, aruncându-se peste același perete, cu capul înainte, în bezna înghețată a nopții. Să dea Dumnezeu să-și găsească drumul spre casă și spre siguranță. Gustav era într-o stare disperată de slăbiciune și oboseală. Nu mai mâncase nimic de zile întregi și-și umezise gura doar cu niște zăpadă. „Un om e-n stare să-l ucidă pe cel de alături pentru câte o coajă de pâine“, a scris el. „Suntem niște adevărați artiști ai foametei… pescuim zăpada cu o cană de metal atârnată de o sfoară, care se bâțâie pe dinafara vagonului.“

În aceeași noapte, ceva mai târziu, trenul încărcat cu muribunzi și cadavre a tras la rampa de descărcare de la Mauthausen. Un cordon de SS-iști l-a înconjurat. Orele s-au scurs, tic-tac, tic-tac, au venit zorile, după care dimineața s-a târât, până a trecut și ea. În interiorul vagoanelor, deținuții care nu-și pierduseră încă mințile s-au întrebat ce se întâmpla. Părea să fie în toi un fel de conflict.

O echipă de prizonieri din lagăr treceau de-a lungul trenului și distribuiau pâine și hrană la conservă. Porțiile erau mici – o jumătate de pâine și o cutie de mâncare la fiecare cinci oameni. Totul a fost devorat cu o sălbăticie cumplită.

Într-un târziu, când noaptea se pregătea să se lase din nou, trenul a început să geamă din toate încheieturile și să se miște, luând-o înapoi în direcția din care venise. Comandantul de la Mauthausen, care avea de condus un lagăr atât de plin, încât stătea să debordeze, refuzase primirea noului transport.[511] Atunci, trenul a traversat iar Dunărea, în sens invers, și a luat-o înspre vest, în direcția graniței cu Germania. În răstimp de câteva ore, aveau să ajungă în Bavaria și, dacă trenul o ținea tot așa, în linie dreaptă, ar fi ajuns la München. Asta nu putea însemna decât un singur lucru – că erau duși la Dachau.

Gustav a fost făcut atent de niște voci ridicate, care dezbăteau ceva ce părea urgent. Vreo zece-doisprezece dintre camarazii lui – printre care, și mai mulți dintre vechii Buchenwald-iști – vorbeau despre o eventuală evadare, inspirați de modelul oferit de Fritz. Au făcut apel și la Gustav, și la Paul Schmidt, care-i fusese *kapo* lui Fritz la *Buna Werke* și ajutase la păstrarea lui în ascunzătoare, după ce-i fusese înscenată moartea. Dar Gustav n-ar fi putut face față mai mult acum, decât atunci când încercase Fritz să-l convingă să vină cu el; iar Schmidt a refuzat și el propunerea de a fugi. În timp ce trenul se urnea să plece de la Linz, doisprezece inși s-au cățărat și au sărit peste peretele dintr-o parte al vagonului. Cu toată anvergura exodului, nu au existat împușcături. SS-iștii păreau dezinteresați; dacă mai mulți prizonieri ar fi avut suficientă forță, poate că trenul ar fi ajuns la destinație gol, doar cu stivele de cadavre.

După ce au trecut în Bavaria, s-au reorientat către nord. Nu spre Dachau, așadar. După noapte, a urmat o zi, și alta, și alta, iar Gustav încă se mai crampona de viață. Într-a cincea zi de când plecaseră înapoi de la Mauthausen, au ajuns în provincia germană Turingia, nu departe de Weimar. Trenul s-a îndreptat în continuare spre nord, iar duminică, 4 februarie – la două săptămâni după ce plecaseră de la Gleiwitz –, a tras în zona de mărfuri de la Nordhausen, un oraș industrial de la poalele sudice ale munților Harz.[512]

A fost primit de gărzi de la SS și de un *Sonderkommando* – o „echipă specializată“ adusă din lagărul Mittelbau-Dora, situat în apropiere. Gustav a coborât foarte greu din vagon peste peretele lateral. După ce viii s-au ajutat unii pe alții să coboare, au fost ridicați și coborâți și morții. Când s-a încheiat debarcarea, 766 de cadavre fuseseră stivuite pe rampa de descărcare.

Văzuse lucruri cumplite la viața lui, Gustav, dar imaginea de acolo se număra printre cele mai rele. „Înfometați și omorâți – a scris în jurnal –, unii morți degerați, nu există cuvinte pentru a descrie întreaga viziune." Mulți dintre supraviețuitori nu erau deloc într-o stare mai bună decât cei care muriseră – în jur de șase sute dintre ei au și murit, de altfel, în următoarele două zile, după ce sosiseră la destinație, din cei abia peste trei mii care supraviețuiseră călătoriei.[513]

Pitit într-o vale pe care o făcea creasta împădurită de la nordul orașului, lagărul de concentrare Mittelbau-Dora era cam de dimensiunile celui de la Buchenwald. Era și acesta supra-aglomerat, cu peste nouăsprezece mii de prizonieri înghesuiți în barăci.

Nou-sosiții au trecut prin procedura de înregistrare, deținutul Gustav primind numărul de lagăr 106498.[514] Odată repartizați pe barăci, li s-a dat, în fine, să mănânce – „a fost cea dintâi masă caldă, pe care am primit-o de la începutul odiseei noastre de paisprezece zile", și-a notat Gustav în jurnal. Fiecare deținut a primit o jumătate de pâine, o porție de margarină și o bucată de cârnat, „pe care ne-am aruncat ca niște lupi hulpavi".

Numai două zile a rămas Gustav în lagărul acela, după care, a fost selectat și transferat într-unul dintre lagărele-satelit mai mici. Nu existau mijloace de transport până acolo, așa c-a trebuit să meargă pe jos tot drumul, ocolind colina pe care se afla situat lagărul principal și urmând valea înspre nord-vest, până la satul Ellrich – un marș de paisprezece kilometri.

Lagărul de concentrare de la Ellrich era de departe cel mai rău dintre toate cele prin care trecuse Gustav până atunci. Nu era mare, dar tot conținea în jur de opt mii de suflete, în condiții abject de insalubre. În ciuda nou-veniților de prin alte părți, populația de acolo scădea în mod constant, din cauza numărului tot mai mare al celor care mureau de foame și de boli. Nu existau instalații de spălare, nici de curățare a efectelor, și păduchii deveniseră endemici. Un program care-și propusese despăducherea eșuase, și sute de uniforme ale deținuților fuseseră distruse, fără să mai fie înlocuite vreodată. Când au sosit acolo, Gustav și camarazii lui s-au văzut întâmpinați de niște deținuți jegoși, mulți în zdrențe, unii de-a dreptul goi, având pe ei cel mult chiloți. Așa-zișii „dezbrăcați" erau scutiți de muncă și primeau, în consecință, doar jumătăți de rații; rezultatul era că se apropiau cu pași repezi de moartea prin inaniție.[515]

Gustav și ai săi au primit un răgaz de odihnă de două zile, după care au fost puși la muncă.

Sleit de vârstă și de tot ce avusese de suportat și suferit în acei ultimi cinci ani și jumătate petrecuți prin lagăre, plus de chinul călătoriei de la Auschwitz până acolo, Gustav s-a simțit efectiv zdrobit de iadul fără margini de la Ellrich. Atât de afectat de ce-l întâmpinase în lagărul acela, nu mai fusese niciodată.

În fiecare zi, deșteptarea se dădea la ora 3 dimineața, ceea ce, în toiul iernii, era ca și cum s-ar fi trezit la miezul nopții.[516] Motivul pentru care lucrurile demarau la o asemenea oră nefirească i s-a dezvăluit rapid. Se făcea mai întâi un apel care se lungea inutil, ca de obicei, după care sectoarele de muncă porneau în marș către calea ferată care trecea prin apropierea lagărului și se urcau într-un tren care avea ca destinație satul Woffleben, unde se găsea principalul șantier de muncă, într-o serie de tuneluri săpate în poalele dealurilor.[517]

Fiind ținta constantă a campaniilor de bombardare ale Aliaților, Germania își mutase cea mai mare parte a producției de armament în subteran. În tunelurile de la Woffleben – săpate prin munca deținuților, cu niște costuri fabuloase în vieți omenești –, se fabricau rachete V-2[518], cele mai avansate și mai înfricoșătoare arme secrete ale lui Hitler. Șantierul aducea cu o carieră de piatră, având laturile ca niște faleze în trepte, săpate în versantul colinei; la bază, fuseseră excavate niște spații vaste, precum intrările unor hangare de aviație. Întreaga zonă exterioară a complexului de tuneluri fusese acoperită cu o schelărie uriașă, drapată în mod savant, de o manieră care imita camuflajul. Munca desfășurată înăuntru, în măruntaiele pământului, era ultra-secretă și constituia, pentru cei care făceau muncă silnică, un infern de neînchipuit.

Gustav a fost repartizat într-un sector care se ocupa cu săpatul unor tuneluri noi, înspre vest față de complexul principal. A nimerit într-un grup format mai ales din prizonieri de război ruși, care-și rupeau spinările, amplasând șine de cale ferată în lungul tunelurilor. Erau acolo câțiva *kapos* și niște ingineri, stăpâni de sclavi de-a dreptul demonici, care izbeau cu bastoanele pe oricine, în orice moment, le atrăgea, cât-de-cât, atenția. De când cu cariera de calcar de la Buchenwald, Gustav nu mai avusese parte nicăieri de așa ceva. Iar aici îi venea și mai greu, pentru că era obligat să sufere abuzurile fără prieteni alături și cu niște rații de hrană, cu care n-ar fi

rezistat nici măcar un invalid imobilizat la pat: două gamele de supă chioară pe zi, cu o bucată de pâine. Două săptămâni întregi, nu și-au mai primit rația de pâine, și a trebuit să se mulțumească doar cu supa, foarte apoasă, care le ținea de hrană pe durata unor schimburi care se lungeau din zori până la șapte-și-jumătate seara. Trăia în jeg, și, după doar câteva săptămâni, ajunsese și el ca și ceilalți – la fel de uzat și de năpădit de păduchi.

Lagărul de la Ellrich era condus de sergentul SS Otto Brinkmann, un individ mic și cu mutră de viezure, sadic și nepotrivit să dețină orice comandă. Celălalt, comandantul de la Mittelbau-Dora, tratase lagărul acesta, de la Ellrich, ca pe o pubelă în care-i azvârlise pe SS-iștii nedoriți și pe deținuții cu cele mai mici șanse de supraviețuire. Când era strigat apelul de seară, iar deținuții erau epuizați în așa hal, încât stăteau să se prăbușească la pământ, Brinkmann îi obliga să facă gimnastică, întinși pe pietrele ascuțite ale terenului de paradă neamenajat.

După socotelile lui Gustav, între cincizeci și șaizeci de oameni mureau zilnic de foame și de abuzuri de tot felul, în acea „perfectă moară de oase". Dar el, unul, scrâșnea din dinți și nici măcar acum nu voia să se lase învins. „Abia dacă ne putem târî pe drum – și-a notat în jurnal –, dar eu am făcut un pact cu mine însumi, că voi supraviețui până la capăt. Îl iau drept model pe Gandhi, activistul indian pentru libertate. Atât de slab, și iată că, totuși, trăiește. Și-mi spun, în fiecare zi, o rugăciune către mine însumi: *Nu dispera, Gustl. Strânge din dinți – să nu te învingă ucigașii de la SS.*"

Se gândea la versurile pe care le pusese în poemul compus de el, *Caleidoscop de carieră*, cu cinci ani mai înainte: „Trosc! El cade-n patru labe, / dar câinele – nici gând să crape!"

Amintindu-și acum de această imagine a rezistenței de atunci, a scris: „Mă gândesc, în sinea mea, că tot vor izbuti ei, câinii, să dea de capăt". Credința lui în rezultatul final era tare ca o stâncă, la fel ca și credința lui că băiatul i se afla în siguranță. Fritz, mai mult ca sigur, ajunsese de-acum la Viena.

ןב

Fritz își privea mâncarea cu un aer deznădăjduit: un codru de pâine nu cu mult mai mare decât mâna lui și o gamelă de tocană subțire de napi. Asta, plus o cană de cafea de ghindă – atât ar fi trebuit să-i țină lui de foame o zi

întreagă de muncă grea. Uneori, mai primea niște zeamă lungă dintr-aia, zisă tocană, dar nu-i ținea prea mult sufletul una cu trupul. Nu trecuse decât o lună-și-ceva de când ajunsese acolo, și avea deja încheieturile mâinilor vizibil subțiate și-și simțea pomeții obrajilor tot mai proeminenți. Nu trăise niciodată cu așa o senzație de abandon, atât de lipsit de prieteni și de sprijin. Legăturile interumane, care-l susținuseră câtă vreme stătuse și la Buchenwald, și la Auschwitz, acum îi lipseau cu totul – și le retezase de unul singur în acel moment, în care sărise din tren.

Se afla într-un sub-lagăr acum, în satul Gusen, la patru kilometri de Mauthausen. Evenimentele care-l aduseseră acolo se dovediseră a fi, în felul lor, încă și mai stranii decât cele care-l aduseseră la Mauthausen, de la bun început. Cum Germania se lupta pentru propria existență și ajunsese la o lipsă acută de oameni, comandantul lagărului, colonelul SS Franz Ziereis, anunțase că deținuții germani și austrieci de extracție ariană și-ar fi putut obține libertatea, dacă făceau voluntariat în folosul SS-ului. Urmau să formeze unități speciale, dotate cu armament și uniforme, care să lupte alături de SS-iștii autentici, pentru supraviețuirea Patriei.[519]

La o reuniune a membrilor rezistenței de la Mauthausen, Pepi Kohl și ceilalți lideri conveniseră că se cuvenea ca unii dintre oamenii lor să se ofere voluntari. Bănuiau că SS-iștii aveau intenția să folosească unitățile respective pe post de carne de tun ori să le asmută împotriva celorlalți deținuți.[520] Infiltrându-i pe membrii rezistenței în rândurile acelor unități, schema celor de la SS putea fi întoarsă contra lor înșile: la momentul oportun, voluntarii și-ar fi întors armele împotriva SS-iștilor propriu-ziși.

Printre cei o sută douăzeci de „voluntari“ selectați de Pepi, se numărase și Fritz. Oficial, era și el arian, sănătos, și avea un aer de luptător. Fritz se arătase mai mult decât refractar: simpla idee că el ar fi putut îmbrăca o uniformă de SS-ist, indiferent în ce scop, îi provoca repulsie. Dar Pepi se dovedise insistent și nu era genul de om care să accepte prea ușor un refuz. Așa se face că Fritz Kleinmann, evreu din Viena, se prezentase la biroul comandantului și se înscrisese în unitatea specială „Cap-de-Mort“ a celor de la SS.[521]

Voluntarii fuseseră duși la o școală de antrenamente a SS-ului, aflată în apropiere, unde intraseră într-un program parcurs la repezeală, de instrucție și îndoctrinare. Dacă toți ceilalți reușiseră cumva să se concentreze pe scopul urmărit și să-l împace cu ce făceau ei acolo, Fritz nu fusese capabil

de așa ceva. Toată povestea i se păruse atât de fatalmente greșită, încât hotărâse că el, unul, trebuia să plece. Cum era imposibil să-și dea demisia, optase pentru o purtare necorespunzătoare, în speranța că aveau să-l dea ei afară. Era o tactică periculoasă, totuși – o eventuală cale mai scurtă către un glonț încasat în ceafă. Până la urmă, după diverse pedepse corporale primite pentru infracțiuni minore, îl excluseseră din unitatea cu pricina. Revenise la prizonieratul propriu-zis și fusese retrimis în lagăr, cariera lui de SS-ist luând capăt, practic, înainte să fi început.

Fusese apoi transferat în sub-lagărul de la Gusen, parte a unui efectiv de 284 de muncitori cu diverse specialități, pentru el fiind, cu toții, niște străini de care se simțea prea puțin atașat. Erau și o adunătură, mai mult decât cosmopolită – evrei și deținuți politici de peste tot din *Reich*-ul german: polonezi, francezi, austrieci, greci, ruși, olandezi; electricieni, montori, instalatori, zugravi, lăcătuși, mecanici în general, plus un mecanic de aeronave ucrainean, solitar.[522]

Lagărul Gusen II avea în jur de zece mii de prizonieri, dintre care mulți erau tehnicieni folosiți în fabricile secrete de aeronave din tunelurile săpate în versanții dealurilor.[523] Fritz fusese repartizat în batalionul de muncă Ba III, denumire de cod pentru o subunitate care lucra la uzina de avioane B8 *Bergkristall* – „Cristal de munte“ –, din tunelurile de la Sankt Georgen, unde concernul Messerschmitt construia fuzelaje pentru avionul său de luptă ultra-avansat, cu reacție, Me 262.[524]

Se simțea, Fritz, cu totul izolat și lipsit de prieteni. Deznădejdea îl cuprinsese iar, așa cum îl încercase și la Monowitz, pentru scurt timp. Abia dacă remarcase cum treceau zilele, în lunile martie și aprilie; îi rămăseseră în memorie, mai târziu, ca fiind o mare pată albă, infernală.

Deținuții din tuneluri se uscau pe picioare de foame, iar SS-iștii și aceia dintre *kapos*, care aveau triunghiuri verzi pe piepții vestoanelor, îi omorau după bunul plac. Numai în luna martie, trei mii dintre ei fuseseră declarați inapți de muncă și expediați la Mauthausen, unde cei mai mulți sucombaseră. Când un camion cu alimente fusese livrat lagărului de Comitetul Internațional al Crucii Roșii, SS-iștii îl jefuiseră, luându-și pentru ei tot ce era mai bun, după care înțepaseră cu baionetele restul conservelor de hrană și de lapte condensat; râzând, le aruncaseră deținuților cutiile din care se scurgea conținutul. Și totuși, în ciuda ritmului în care se murea, populația lagărului creștea rapid, pe măsură ce tot mai multe contingente

ajungeau acolo, evacuate din lagărele de pe întreg teritoriul Austriei.[525] Și dintre aceștia mureau cu miile, cadavrele lor neîngropate ajungând stivuite în interiorul lagărului.

Fritz se schimbase și fizic, și mental. Condițiile de trai de la Mauthausen-Gusen îl erodaseră de-a dreptul: în două luni, din tânărul zvelt, care părăsise cazarma din Sankt Pölten a celor de la *Wehrmacht*, cu carnea parcă sculptată pe oase, ajunsese, la sfârșitul lui aprilie, să semene cu acei *Muselmänner* – „musulmanii“ scheletici ca niște strigoi. Lumea în care ajunsese acum să trăiască era cea mai rea pe care o văzuse vreodată. Era o chestiune de timp, de nimic altceva – și încă nu foarte mult –, până când ar fi devenit și el un alt cadavru numai piele-și-os, aruncat în vârful unui morman de morți.

Și totuși, oricât de tare l-ar fi cuprins deprimarea, tot nu se dăduse învins cu totul, așa cum făceau așa-zișii „musulmani“. Un final se întrezărea, numai să fi reușit el să se cramponeze de acea speranță destul timp. Vuietul războiului se apropia – se auzea bubuitul de artilerie, de-acum familiar, în depărtare. Erau pe drum într-acolo, americanii.

SS-ul era pregătit pentru această eventualitate. Naziștii nu aveau de gând să-și lase uzina ultra-secretă de producție de avioane cu reacție în mâinile dușmanului – nici miile de prizonieri, de altfel. Pe 14 aprilie, Heinrich Himmler le trimisese o telegramă tuturor comandanților de lagăre de concentrare, în care le spunea că: „Nici un deținut nu trebuie să cadă viu în mâinile dușmanului“[526]. În mintea lui Himmler, asta însemna evacuare, ceea ce telegrama lui și specifica. Dar, în mintea comandantului de la Mauthausen, Franz Ziereis, însemna și posibilitatea de a-i lichida pe toți deținuții. Acesta din urmă avea planuri făcute în consecință.

În dimineața zilei de 29 aprilie, toți deținuții lagărului de la Gusen au fost reținuți de la muncă. La ora 10:45, au început să urle sirenele de raid aerian. Brusc, SS-iștii și nenumărații *kapos* au și început să-i mâne urgent pe zecile de mii de prizonieri către tunelurile *Kellerbau*[527], al doilea șantier de construcții subteran de la Gusen.[528] Au pătruns în șiruri pe una dintre cele trei guri – ca într-un bot uriaș de fiară, înalt și lat cât o intrare de tunel de cale ferată.

Înăuntru, pereții de granit și de beton armat erau mai umezi și mai reci, decât cei de gresie ai tunelurilor *Bergkristall*. Date fiind costurile unei excavări de piatră atât de dură și vulnerabilitatea lor în fața inundațiilor,

tunelurile *Kellerbau* nu fuseseră terminate[529], dar erau niște adăposturi numai bune, în caz de raid aerian, pentru populația lagărelor.

Fritz a stat și el în frigul acela umed, ascultând și așteptând să audă vuietul bombardierelor și bubuiturile exploziilor. Minutele s-au scurs, dar zgomotele nu s-au făcut auzite.

El nu mai fusese niciodată în tunelurile *Kellerbau*, dar, dintre cei care mai pătrunseseră în ele, unii ar fi putut remarca, eventual, că două dintre cele trei guri de intrare fuseseră închise până sus cu cărămizi, lăsând-o numai pe cea de-a treia deschisă. Nici măcar aceia cu privirea mai ageră nu știau că, după ce intraseră ei, cu toții, mitraliorii de la SS luaseră poziții afară, în fața intrării. Deținuții nu știau, de asemenea, că, în ultimele câteva zile, acea ultimă intrare fusese minată cu explozibili, din ordinul direct al comandantului Ziereis. Operațiunea primise denumirea codificată *Feuerzeug* – „Bricheta".

Sarcina executării propriu-zise îi revenise administratorului civil răspunzător de construcția tunelurilor, Paul Wolfram; li se spusese, lui și colegilor lui, că nu numai viața lor, dar și viața familiilor lor era în mare pericol, dacă făceau, cumva, treabă de mântuială sau dacă dezvăluiau secretul operațiunii.[530]

Wolfram tapetase intrarea cea de-a treia cu toți explozibilii pe care-i avea la îndemână. I se păruseră insuficienți, totuși, așa că mai pusese de la el două duzini de obuze de aviație și mine marine, cât să umple două camioane. În timpul nopții dinainte ca sirena de raid aerian să răsune, se făcuseră conexiunile cablate dintre toate acele materiale explozibile.

Iar acum, avându-i pe toți deținuții înăuntru și pe mitraliorii de afară pregătiți să împiedice orice tentativă de scăpare, intrarea în tunel era gata de a fi aruncată în aer. Blocați de muntele prăvălit peste ei, deținuții ar fi murit cu toții, sufocați.

CAPITOLUL 20

LA CAPĂTUL ZILELOR

אבא

La sfârșitul lunii martie, când se afla deja la Ellrich de circa o lună și jumătate, lucrurile parcă se mai îmbunătățiseră pentru Gustav – atâta, cât să-i mai fortifice voința și să-i țină și lui sufletul cât-de-cât legat de trup.

Fusese luat de la instalarea de șine de tren și muncea ca tâmplar, acum, dar tot în tuneluri. Avea drept *kapo* un ins de treabă, Erich se numea, care avea sursele lui secrete, din care făcea rost de hrană pentru el însuși, așa încât îi dona lui Gustav rația lui de supă[531] – suficientă cât să-i încetinească, nu să-i și oprească evoluția către moartea prin înfometare. Până una-alta, devenea din ce în ce mai jegos și se umplea tot mai tare de păduchi, pe zi ce trecea.

Își petrecea zilele în subteran, așadar, Gustav. Era ca în cercul al patrulea din puțul Infernului, descris de Dante: majoritatea sclavilor care trudeau acolo erau în pragul morții, cei mai în putere prăduindu-i pe cei mai slabi, jefuindu-i de rațiile și așa meschine. Singurul lucru pe care-l aveau din plin erau cadavrele, și avuseseră loc deja niște acte de canibalism. Peste o mie dintre deținuți muriseră în luna martie și alte o mie șase sute de schelete umblătoare fuseseră expediate la o cazarmă de-a armatei de la Nordhausen, care servea drept groapă de gunoi pentru cei sleiți de puteri și nefolositori.[532]

În aprilie, forțele americane au ajuns la doar câteva zile depărtare, iar SS-iștii au început să tragă obloanele. Munca s-a oprit și au fost demarate pregătirile de evacuare. În aceeași noapte, Aviația Regală britanică a lansat bombe incendiare peste lagărul de la Nordhausen, lovind barăcile și omorând cu sutele deținuții bolnavi. Avioanele au revenit în noaptea următoare, făcând orașul una cu pământul și adăugând alți mulți deținuți pe răbojul morții.[533]

Evacuarea lagărului de la Ellrich a durat două zile. Gustav și toți ceilalți deținuți care puteau fi mutați au fost încărcați în vagoane de vite. Când ultimul tren era pregătit să plece, pe 5 aprilie, ultimul SS-ist care a părăsit lagărul i-a împușcat pe vreo zece-doisprezece deținuți bolnavi, lăsați în urmă. După o săptămână, Divizia 104 Infanterie americană, ajungând la Ellrich, nu a mai găsit în viață nici măcar o singură ființă umană.[534]

אבא

Gustav se gândea la cum fusese călătoria de la Auschwitz până acolo. Vremea de-acum era mai blândă, avea mai mult loc să stea, ba chiar i se dăduse și ceva de mâncare. Nici pe departe cât ar fi trebuit să primească fiecare, totuși; vagoanele de provizii, încărcate cu alimente, fuseseră cuplate la garnitură, când plecase trenul de la Ellrich, dar decuplate la un moment dat. Un oarecare sentiment de ușurare s-a mai răspândit, când trenul a oprit într-un oraș unde era o fabrică de pâine.[535] Un prizonier de război britanic i-a dat lui Gustav două kilograme de pâine și pâine neagră zisă *Pumpernickel* – suficientă, cât să le țină de foame lui și camarazilor lui cei mai apropiați, timp de trei zile.

Trenul ajunsese departe, până în nordul Germaniei, dincolo de Hanovra, iar pe 9 aprilie a sosit la destinația lui ultimă: orășelul Bergen, locul unde se făcea descărcarea pentru lagărul de concentrare de la Bergen-Belsen.

Cum cercul dușmanilor se strângea din ce în ce mai tare, Himmler era hotărât să se cramponeze cât mai mult de prizonierii care-i mai rămăseseră în viață. Se hotărâse ca ei să servească unui ultim scop – ca ostatici. Bergen-Belsen era unul dintre cele câteva lagăre de concentrare, câte mai rămăseseră în funcțiune pe teritoriul *Reich*-ului german. Când a sosit Gustav acolo, deși era proiectat pentru doar câteva mii de prizonieri, lagărul se umflase până dincolo de cea mai nebunească rațiune sau lipsă de rațiune; cu toate miile de morți din fiecare lună, câți de înfometare, câți de boală – 7.000 în februarie, 18.000 în martie, 9.000 în primele zile din aprilie –, populația deținuților încă vii din lagăr trecuse de 60.000, plus că existau deja mormane de cadavre neîngropate, într-o atmosferă mai potrivită ca oricând pentru tifos. În mintea lui cu totul aparte, Himmler considera că el îi salva pe toți acei oameni, încercând să le câștige Aliaților bunăvoința, prin

faptul că le arăta cât de milostiv se purta cu evreii, deși era tocmai arhitectul uciderii lor în masă.[536]

În mijlocul acelei mase umane în fierbere urmau să fie aduși Gustav și ceilalți supraviețuitori de la Ellrich.

Mulți nu supraviețuiseră călătoriei, așa că stiva obișnuită de cadavre se cerea și acum descărcată din tren. În timp ce restul, cei rămași în viață, erau mânați de la gară către lagăr, s-a petrecut un lucru surprinzător, deopotrivă cumplit și minunat. Coloana de strigoi s-a întâlnit cu alta similară, care mărșăluia în aceeași direcție; erau evrei unguri – bărbați, femei, copii, toți muritori de foame și ca vai-de-mama-lor. Mulți dintre supraviețuitorii de la Ellrich erau și ei unguri, și, spre uimirea lui Gustav, mai întâi unul, apoi încă unul, și încă unul dintr-o coloană și-au recunoscut rude în cealaltă coloană. Și unii, și alții au rupt rândurile și s-au repezit unii spre alții, strigându-se pe nume. Prieteni, mame, surori, tați, copii, despărțiți de mult și crezând că toți cei dragi lor muriseră, s-au regăsit pe drumul către Belsen. Era un lucru și îmbucurător, și sfâșietor, pentru care Gustav nu reușea să găsească vorbele necesare pentru a-l descrie: „O asemenea regăsire, poți numai să-ți închipui“. Ce n-ar fi dat și el, să se reunească la fel cu Tini și Herta, cu Fritz… Dar nu acolo, nu într-un asemenea loc.

Nu mai aveai de ce să te agăți, pe ce să te sprijini, nu mai existau certitudini – până și sistemul carceral se spulberase. Cum lagărul de la Belsen era plin-ochi și stătea să dea pe dinafară, au fost refuzați cei o mie cinci sute de nou-sosiți din lagărele de la Mittelbau-Dora. Escortele lor de SS-iști le-au găsit adăpost într-o bază de antrenamente din apropiere, dintre Belsen și Hohne, a trupelor de *Panzer*[537]-e din *Wehrmacht*. Barăcile de acolo s-au văzut reprofilate ca lagăr de concentrare pentru surplusul de prizonieri, cu denumirea de Lagărul Belsen numărul 2, sub comanda căpitanului SS Franz Hössler, care însoțise transporturile.[538] Un individ cu mutră de bătăuș, cu maxilarul proeminent și gura parcă pierdută în el, Hössler comandase, înainte să ajungă la Mittelbau, una dintre secțiunile de femei ale complexului Auschwitz-Birkenau, unde participase la selecții și gazări și unde comisese cu mâna lui nenumărate acte de ucidere individuală. Hössler fusese cel care alesese femeile „voluntare“ pentru bordelul de la Monowitz.[539]

Fizic vorbind, școala de antrenamente a tanchiștilor s-a dovedit a fi o schimbare plăcută pentru deținuți: niște clădiri albe, curate și aerisite, erau

dispuse în jurul unor piețe pătrate asfaltate, printre copaci. Personalul de la *Wehrmacht*, compus acum doar dintr-un regiment de unguri, i-a sprijinit pe SS-iști să se ocupe de prizonieri.

Rațiile s-au îmbunătățit calitativ, dar cantitățile, în schimb, erau dramatic de necorespunzătoare. Gustav și camarazii lui s-au văzut reduși la condiția de scormonitori după coji de cartofi și de napi în pubelele de gunoi din afara barăcii-bucătărie – „orice, numai să ne potolim foamea“, și-a notat el în jurnal.

În toți anii pe care și-i petrecuse în lagăre, Gustav nu văzuse niciodată chiar atâta omenire înghesuită claie-peste-grămadă într-un singur loc, nici atâta înfometare deznădăjduită – la o scară de mărime colosală, în orice caz. După toate câte îndurase, aici, la Belsen, încrederea în sine, care-l ajutase atâta timp să reziste, a început să i se clatine. Ce anume îl făcea pe *el* special? De ce să fi rezistat *el* până la capăt, când atâtea milioane de oameni la fel ca el sucombaseră?

În felul lor aparte, trupele de unguri erau la fel de brutale ca SS-iștii. Majoritatea ofițerilor erau bine dichisiți, cu părul uns, și le inoculaseră oamenilor din subordinea lor, care erau mai mult sau mai puțin analfabeți, o ideologie fascistă antisemită, comparabilă, în orice moment, cu tot ce era de așteptat din partea SS-iștilor înșiși. Erau niște brute capabile să-i împuște pe deținuți, doar ca să se distreze. Sarcina lor principală era să păzească bucătăria, și luau poziție în spațiul gol dintre barăci, iar de acolo trăgeau înspre deținuții care scormoneau după resturi, omorându-i cu zecile.[540] Unii căpătaseră un devotament de-a dreptul mistic față de cauza nazistă. Unul i-a spus unei evreice că-i părea rău că munca de exterminare a celor ca ea rămânea neterminată și că era sigur că Hitler avea să revină, „și iar o să luptăm cot-la-cot cu el“[541].

În prima lui noapte petrecută în lagărul Belsen 2, Gustav a stat de planton la etajul barăcii lui. Spre sud, se vedeau luciri portocalii pe cerul întunecat. I s-a părut că un oraș era în flăcări – eventual Celle, situat la douăzeci-și-ceva de kilometri depărtare. Chiar în timp ce Gustav se uita, lumina s-a intensificat – a izbucnit brusc, de parcă ar fi fost mai multe explozii. Nu era un bombardament aerian, era un front de luptă la sol.[542]

Inima dezamăgită a început să-i tresalte lui Gustav. „Mă gândesc, în sinea mea, că eliberatorii trebuie să ajungă și aici în curând, și mă cuprinde iar

speranța. Mă mai gândesc, la fel, în sinea mea, că Domnul Dumnezeu nu ne-a părăsit chiar de tot.“

După două zile, pe 12 aprilie, comandanții locali de la *Wehrmacht* au intrat în contact cu forțele britanice și au negociat predarea pașnică a lagărului de la Bergen-Belsen. Pentru a împiedica o eventuală epidemie de tifos, o zonă de câțiva kilometri de jur-împrejurul lagărului a fost declarată teritoriu neutru.

În barăci, Gustav a remarcat că majoritatea soldaților unguri își puseseră la braț banderole albe, ca semn al neutralității. Chiar și unii SS-iști purtau însemne similare – inclusiv șeful personalului din lagăr, caporalul SS Sommer, pe care Gustav îl cunoscuse la Auschwitz drept „unul dintre câinii setoși de sânge“. Se părea că deținuții aveau să le fie predați britanicilor fără alte victime. „Era și cazul“ – și-a notat Gustav în jurnal –, fiindcă SS-iștii „voiau să refacă masacrul din noaptea Sfântului Bartolomeu cu noi, sub iluminarea englezilor, dar colonelul ungur nici n-a vrut s-audă, așa că ne-au lăsat în pace.“

Pe data de 14 aprilie, Gustav a zărit în depărtare primele tancuri britanice. S-a răspândit vestea în toată cazarma, provocând o ditamai bucuria, și atmosfera de sărbătoare a durat toată noaptea.

חברים

Căpitanul Derrick Sington se lupta să se facă auzit peste zdroncănitul și huruitul convoiului de tancuri care străbătea orașul Winsen. După o cursă în care prinsese din urmă vehiculele blindate ale Regimentului 23 Husari, dăduse peste ofițerul de contra-informații al marii unități și acum încerca să-l informeze despre misiunea lui specială, dar nu se putea face auzit, din cauza vacarmului provocat de traficul militar.

Derrick Sington era comandantul Unității de Amplificare numărul 14 al Corpului de Contra-Informații al Armatei. Având în dotare camioane ușoare, pe care fuseseră montate sisteme de amplificare, rolul lui și al oamenilor lui era să răspândească informații și să facă propagandă. Primiseră ordin să escorteze coloana de înaintare a Regimentului 63 Anti-Tanc, a cărui misiune era să stabilească zona de neutralitate, care înconjura lagărul de la Bergen-Belsen. Deținuților – sau „internaților“, cum le

spuneau britanicii, în limbaj oficial – nu trebuia să li se îngăduie să părăsească zona, din cauza bolilor. Misiunea urgentă a căpitanului Sington era să localizeze lagărul și să le facă deținuților anunțurile cuvenite. Fiind vorbitor de limbă germană, urma să acționeze și ca interpret al locotenent-colonelului Taylor, care avea să fie comandantul întregii zone.[543]

Urlând cât îl țineau plămânii, ca să acopere zgomotul șenilelor și mugetul motoarelor, Sington i-a explicat ce-și-cum ofițerului de la Husari, care se aplecase peste marginea turelei de la propriul tanc, făcându-și mâna pâlnie la ureche. A făcut semn din cap că da și i-a spus lui Sington să-l urmeze. Britanicul a sărit înapoi în mașina lui și i-a făcut semn șoferului, care a pătruns iar pe drum, înscriindu-se în convoiul de blindate.

Dincolo de Winsen, coloana s-a putut desfășura în zona rurală deschisă, după care urma o pădure deasă de brazi, al căror parfum pătrunzător a mai potențat putoarea gazelor de eșapament și a chimicalelor arse. Cei de la infanterie incendiau tufărișul de pe ambele părți ale drumului, cu aruncătoare de flăcări: nu riscau ei să se trezească, după aceea, că în vegetație se ascundeau cine-știe-ce arme anti-tanc germane sau lunetiști.

Nu foarte departe, pe același drum, Sington a văzut primele avertismente – pancarte pe care scria: PERICOL TIFOS și care marcau perimetrul zonei de neutralitate. Doi subofițeri germani i-au întins un bilet scris într-o engleză aproximativă, prin care era invitat să-l întâlnească pe comandantul trupelor din *Wehrmacht*, la Bergen-Belsen.

La un cot către est al drumului, Sington a zărit lagărul – o incintă cu garduri înalte, cu sârmă ghimpată, și mai multe turnuri de veghe printre copaci, care flanca drumul pe o parte. L-a întâmpinat la poartă un grupuscul de ofițeri dușmani îmbrăcați mai mult decât elegant, unul în cenușiul de campanie al uniformelor de *Wehrmacht*, un căpitan în kaki, ungur, cu pieptul plin de decorații și un SS-ist corpolent, cu fața buhăită, cu maxilarul ca de maimuță și o cicatrice pe obraz, care s-a dovedit a fi căpitanul SS Josef Kramer, fostul comandant.

În timp ce așteptau cu toții sosirea colonelului Taylor, Sington a inițiat o conversație politicoasă cu Kramer. L-a întrebat câți deținuți avea lagărul; SS-istul i-a răspuns că erau patruzeci de mii, plus alți cincisprezece mii în lagărul numărul 2, situat mai sus, pe același drum. Și ce fel de prizonieri erau? „Criminali obișnuiți și homosexuali“, i-a răspuns Kramer, privindu-l

pieziș pe englez. Căpitanul Sington nu a zis nimic, dar mai târziu a comentat că avea „motive să creadă că afirmația fusese una incompletă“[544].

Discuția le-a fost, din fericire, scurtată de sosirea colonelului Taylor, cu un *jeep*. I-a ordonat lui Sington să intre și să-și facă anunțul, după care și-a continuat drumul către Bergen, ambalându-și motorul cu pedala până la fund. La invitația britanicului, căpitanul Kramer a urcat pe platforma camionului cu portavoce și au pătruns împreună pe porțile lagărului.

Sington încercase de multe ori să-și închipuie cum arăta un lagăr de concentrare pe dinăuntru, dar s-a dovedit că nu semăna câtuși de puțin cu imaginea pe care și-o făcuse el. Pe centru, era un drum care despărțea între ele complexele de pe fiecare parte, formate din barăci de lemn. Peste tot locul, plutea „o duhoare de gunoi“, care i-a reamintit căpitanului britanic de „mirosul unei case a maimuțelor“ dintr-o grădină zoologică; „un fum albastru plutea trist printre construcțiile joase, ca o ceață ivită din pământ“. Deținuții exaltați „se înghesuiau la gardurile de sârmă ghimpată… cu capetele rase și costumele de penitenciar obscen de vărgate, care păreau să-i dezumanizeze într-un asemenea hal“. Mai fusese martor, căpitanul Sington, la manifestările de gratitudine ale multor popoare eliberate, de când cu debarcarea în Normandia, dar aclamările acelor strigoi sleiți, scheletici, „oribil de amestecați, care fuseseră odinioară ofițeri polonezi, fermieri ucraineni, doctori budapestani și studenți din Franța, m-au emoționat mai tare ca niciodată, și a trebuit să mă lupt ca să nu-mi dea lacrimile“[545].

Și-a oprit camioanele din loc în loc, și portavocile au răspândit, cât de tare puteau fi ele date, anunțuri potrivit cărora zona lagărului era, de-acum, în carantină, sub administrație britanică; SS-iștii predaseră controlul și urmau să se retragă; regimentul ungar avea să rămână pe poziții, dar sub comanda directă a trupelor britanice; deținuții nu aveau voie să părăsească zona de carantină, din cauza riscului de a răspândi epidemia de tifos; alimente și produse medicale erau pe cale de a fi aduse în lagăr, cu maximă celeritate.

Deținuții, bucuroși, s-au revărsat din barăci și au înconjurat camionul. Kramer s-a speriat, iar un soldat ungur a început să tragă pe deasupra capetelor deținuților. Sington a sărit jos din camionul său.

– Nu mai trage!, i-a ordonat soldatului, scoțând pistolul, și acela și-a coborât țeava puștii.

Dar nici nu s-a oprit bine ungurul din tras, că, spre uimirea lui Sington, un grup de bărbați în uniforme de-ale deținuților, înarmați cu pulane, s-au

repezit către mulțime și au dat în stânga și-n dreapta, cu o brutalitate îngrozitoare.

Ajungând înapoi la intrarea principală, Sington i-a spus lui Kramer:

– Ce iad minunat ați creat aici![546]

Scurta incursiune pe dinăuntru îi arătase numai gloata de supraviețuitori. Abia după încă o zi sau două, avea să descopere, în sfârșit, gropile comune, crematoriul și terenurile împânzite cu stive care adunau laolaltă mii de cadavre despuiate și descărnate.

Ieșind pe poartă în marșarier, și-a întors camionul către lagărul numărul 2, să-și repete și acolo seria de anunțuri.

אבא

Trecuse o zi întreagă, de când zărise Gustav tancurile în depărtare. Până la urmă, coloana britanică s-a văzut apropiindu-se pe drumul principal dinspre Bergen și a trecut cu totul pe lângă lagăr. Prea puțin a părut să se întâmple cu adevărat. Pe urmă, camionul cu portavoce a sosit și la poarta lagărului numărul 2. Deținuții s-au apropiat să audă anunțul ofițerului britanic, dar aclamațiile l-au acoperit cu totul.

Deținuții din lagărul numărul 2, deși într-o stare oribilă, nu erau nici pe departe la fel de nenorociți ca primii, din lagărul principal. Celor de aici le mai rămăsese forță, le mai rămăsese mânie în ei. De îndată ce s-a îndepărtat camionul căpitanului Sington, au și început linșajele.

Sute de oameni, exaltați în furia lor și avându-și forța în cât erau de mulți, i-au singularizat pe cei care-i torturaseră. Gustav Kleinmann – cel mai gentil și mai blând suflet imaginabil – s-a uitat indiferent la cum au fost spânzurați sau omorâți în bătaie gardienii de la SS și mai-marii barăcilor, care aveau triunghiuri verzi pe piepturile vestoanelor. A văzut cum au murit cel puțin doi dintre ucigașii de la Auschwitz-Monowitz și nu a resimțit nici milă, nici remușcări. Trupele ungare nu au mișcat nici un deget, ca să intervină. După-amiază, când s-au sfârșit omorurile, SS-iștii care scăpaseră cu viață au fost puși să ia cadavrele și să le pregătească pentru a doua zi, când le-ar fi îngropat cu mâinile goale.

Britanicii au preluat controlul administrației treptat, înregistrând toți deținuții supraviețuitori și ordonându-i pe naționalități; Bergen-Belsen s-a

transformat într-un lagăr de persoane strămutate, și toți deținuții au fost pregătiți pentru repatriere. Gustav a rămas alături de evreii maghiari; își făcuse mulți prieteni de nădejde printre ei, și fusese ales mai-mare peste camera lor.

A fost o eliberare, și nu a fost, propriu-zis, o eliberare. Deținuții nu se mai aflau sub cizma celor de la SS; britanicii le-au adus alimente și materiale medicale, și toți au început să mănânce mai bine și să-și recapete, ușor-ușor, sănătatea (cu toate că oamenii erau într-un asemenea hal, în lagărul principal, încât mii dintre ei au murit și în săptămânile de după eliberare). Și totuși, erau în continuare prizonieri. Soldații unguri primiseră ordine de la britanici să oprească pe oricine voia să plece – și-și luau în serios ordinele primite. În privința lagărului numărul 2, hotărârea de carantinare nu era logică – acolo, nu era nici un caz de tifos și, deci, nu era nevoie ca deținuții să rămână încarcerați. Gustav a început să se enerveze, nerăbdător cum era să resimtă iar senzația libertății, după toți acei ani.

Eliberarea lagărului de la Belsen a ținut paginile întâi din toată lumea: jurnalele de știri, și relatările radiofonice, și ziarele – toate erau pline numai de ea. De peste tot din Europa, din Marea Britanie și din America, rudele celor din captivitatea nazistă au trimis cereri disperate, să afle informații. La câtva timp o dată, camionul cu portavoce al căpitanului Sington făcea turul lagărului numărul 2 și anunța numele oamenilor ale căror familii se interesaseră de ei.[547]

Gustav s-a gândit imediat la Edith și la Kurt. Nu-și mai văzuse fiica de la plecarea ei în Anglia, la începutul anului 1939, și nu mai primise vești de la ea de când izbucnise războiul. Și de Kurt fusese despărțit cu totul din decembrie 1941. I-a scris un bilet Edithei, în care-i spunea detaliat unde se afla și numărul barăcii, și le-a încredințat scrisorica – împreună cu alte mii de mesaje ale colegilor lui de prizonierat – celor din administrația britanică.[548]

În lagărul principal, personalul medical se lupta să salveze cât mai multe vieți cu putință. Mințile oricui îl vedea, locul acela, erau puse la grea încercare. Cadavrele erau stivuite cu miile, iar cei numai pe jumătate morți, dar nici vii pe de-a întregul, se învârteau pe lângă ele, ca și cum ar fi fost doar niște scânduri trântite acolo, făceau pasul mare peste ele, se rezemau de mormanele de hoituri, ca să-și mănânce puținul pe care-l aveau.[549] Au fost săpate gropi adânci, de zeci de metri lungime. Foștii gardieni SS-iști au

fost puși să care morții pe brațe în acele gropi, în timp ce supraviețuitorii îi batjocoreau și-i blestemau; câțiva SS-iști au încercat să fugă spre pădure, dar s-a tras după ei și au fost puși la pământ, iar camarazii le-au fost puși să le care și lor cadavrele înapoi. În aceleași gropi comune au fost aruncați, alături de fostele lor victime.[550] Treaba s-a dovedit imposibil de dus până la capăt: pur și simplu, erau prea multe cadavre, unele în stare avansată de putrefacție, și a trebuit să fie împinse în gropi cu buldozerele. A durat aproape două săptămâni, să fie îngropate absolut toate.[551]

Supraviețuitorii din lagărul numărul 1 au fost mutați în clădirile solide, curate, din lagărul numărul 2, care a fost apoi redefinit ca spital. După ce au fost golite, barăcile de lemn insalubre și dărăpănate din lagărul principal au fost incendiate cu aruncătoarele de flăcări.

O infirmieră englezoaică din personalul medical a fost cuprinsă de rușine și remușcări, pentru faptul că, deși auzise încă din 1934 că existau asemenea lagăre, nu realizase nici o clipă – nici nu dorise, de fapt, să realizeze – că puteau fi chiar așa. Ea și colegii ei s-au arătat „animați de o mânie rece împotriva celor care erau în primul rând responsabili, germanii – și era o mânie care se accentua cu fiecare zi care trecea, la Belsen“[552]. Alții au rămas șocați de faptul că abuzurile și degradarea îi redusese pe mulți dintre supraviețuitori la un stadiu animalic, în care se luptau pentru mâncare, mâncau din castroane folosite și ca oale de noapte, nefăcând altceva decât să le șteargă puțin cu câte o zdreanță, între o folosire și cealaltă.[553]

Afluxul deținuților dinspre lagărul principal a creat o problemă pentru Gustav și ceilalți supraviețuitori de la Mittelbau: i-a făcut vecini cu tifosul. Clădirile în care erau cazați infectații de tifos erau despărțite prin cordoane sanitare, dar simpla prezență a bolnavilor făcea să crească riscul răspândirii epidemiei la toate barăcile. De aceea, Gustav era din ce în ce mai disperat, să plece odată din locul acela cumplit și bântuit.

La zece zile după eliberare, cele dintâi transporturi de repatriere au primit autorizație de plecare, ducând un amestec de supraviețuitori francezi, belgieni și olandezi. Drumul spre casele lor trecea prin țări deja eliberate. Cei proveniți din Germania, Austria și alte locuri, care erau încă zone de război sau care se aflau încă în mâinile germanilor, mai aveau de așteptat. Gustav s-a uitat cu jind la transporturile care plecau și a început să-și piardă răbdarea, odată cu trecerea zilelor. Nu mai conta că se dovedea irațional,

fiindcă Austria nu era încă liberă; el, unul, era convins că și-ar fi putut găsi drumul spre casă, indiferent de ce se întâmpla. Credea că Fritz trebuia să fi ajuns la Viena, de-acum, și-l aștepta pe el. Trebuia neapărat să ajungă la fiul său, Gustav, cum-necum. Dacă nu asta, măcar spera să scape odată din prizonierat.

Alegându-și momentul, în dimineața zilei de luni, 30 aprilie[554], a pornit la drum. Luându-și puținele bunuri personale și ceva de mâncare, a ieșit din baraca lui și a luat-o pe aleea cu asfalt, îndreptându-se către drumul mare.

Un soldat ungur i s-a pus în cale, cu pușca ridicată, și l-a întrebat:

– Unde crezi că te duci?

– Acasă, i-a răspuns Gustav. Plec.

Soldatul avea în ochi o privire pe care Gustav o mai văzuse la sutele de gardieni SS-iști – căutătura unui antisemit care se uita la un deținut evreu. Până cu doar două săptămâni în urmă, soldatul din fața lui luptase cot-la-cot cu naziștii. Gustav a dat să treacă pe lângă el. Soldatul și-a răsucit patul puștii și l-a izbit cu el în piept. Gustav s-a clătinat pe picioare, nemaiputând să respire.

– Mai fă asta o dată, și să vezi că te-mpușc, s-a răstit la el ungurul.

Văzuse destule, Gustav, la viața lui, ca să știe că n-ar fi ezitat să-l împuște. Încercarea lui de a-și recâștiga libertatea eșuase – era prins ca într-o capcană.

Masându-și coastele dureroase, a luat-o înapoi către baraca din care ieșise. Așadar, scăpatul de la Belsen avea să fie mai complicat, decât anticipase el. A discutat în sensul acesta cu un camarad, vienez și el, pe nume Josef Berger, care era la fel de disperat ca și Gustav, să plece acasă.

În aceeași după-amiază, amândoi și-au părăsit baraca în liniște și au pornit în pas ușor să se plimbe, ținându-și ochii ațintiți asupra santinelelor. În fine, a sosit și momentul pe care-l așteptau, când un schimb a fost înlocuit de următorul, în serviciul de gardă. Câtă vreme soldații erau preocupați de altceva, Gustav și Josef s-au repezit – dar nu înspre drum, de astă-dată, ci în direcția pădurii care flanca latura de nord-vest a lagărului.

Ajunseseră între două posturi de santinelă, când au răsunat mai întâi un strigăt în ungurește și apoi detunătura unei puști. Glonțul a șuierat pe deasupra capetelor celor doi. Un alt foc a trecut pe lângă ei, dar tot s-au aruncat amândoi la pământ. Acum, gloanțele au început să se înfigă în solul din jurul lor. Gustav și Josef s-au târât mai departe, pe coate. Îndată ce

împușcăturile au părut a lua o pauză, s-au ridicat în picioare și s-au repezit iar către pădure, ferindu-se, fugind în zigzag, ascunzându-se după copaci, până au reușit să iasă de partea cealaltă. Au continuat să alerge prin sectorul rusesc al lagărului și s-au făcut pierduți în pădurea mai deasă de pe latura cea mai îndepărtată.

זב

Minutele se scurgeau anevoie în peștera umedă și rece, care erau tunelurile *Kellerbau*, unde mai și picura de sus, dar nu se auzea nici un huruit de avion, nici o detunătură de obuz; de jur-împrejurul lui Fritz, nu era decât freamătul reverberat al respirației zecilor de mii de oameni strânși în acel spațiu închis, care-și vorbeau în șoaptă unii altora.

Timpul a continuat să se scurgă. În exterior, la gura tunelului, mitraliorii de la SS așteptau și se uitau, se uitau și așteptau, explozia care trebuia să se producă din moment în moment.

Minutele s-au transformat în ore, încetul cu încetul. Deținuților, obișnuiți să stea în picioare cu orele și la strigatul apelului, cum stăteau și acum, nu le păsa prea tare. Fusese, probabil, vreo alarmă falsă. Bine că nu erau puși să muncească – măcar atât. Cei mai mulți dintre ei aveau să nu știe niciodată adevăratul motiv pentru care fuseseră obligați să se refugieze în tunel, nici nu au realizat complicațiile care-i făceau să aștepte în burta muntelui atât de mult. Evenimentele se desfășurau, la propriu, peste capetele lor, învăluite în secretoșenie, și aveau să rămână așa, nedezvăluite, pentru totdeauna.

Încărcăturile de explozibili, cu care fusese căptușită intrarea în tunel, nu au explodat. Paul Wolfram, cel răspunzător de acțiune, avea să pretindă, mai târziu, că el în mod special sabotase acel complot sinistru de omor în masă, punându-și oamenii să instaleze bombele și minele fără detonatoare. Dar asta nu explica și de ce nu detonaseră ceilalți explozibili. Comandantul Ziereis – care fusese beat mai-toată perioada respectivă – a pretins și el că avusese rezerve în legătură cu întreaga poveste. Printre unii supraviețuitori, însă, a circulat o altă poveste: că un deținut polonez, un anume Władysław Palonka, electrician de meserie, ar fi descoperit firele detonatoarelor și le-ar fi tăiat pe toate.[555]

La ora 4 după-amiază, a răsunat sirena de sfârșit al raidului aerian, și deținuții care intraseră în tunel, neavând habar de ce li se pregătea, s-au revărsat înapoi afară, tot fără să știe nimic despre sentința de condamnare la moarte, care le rămăsese atârnată deasupra capetelor și nu se prăvălise peste ei – și s-au îndreptat înapoi spre barăci. Dacă respectivul complot ar fi reușit, peste douăzeci de mii de prizonieri și-ar fi găsit moartea – una dintre cele mai ample acțiuni de omor în masă, din toată istoria Europei.[556]

Rutina s-a reluat, cu aceleași apeluri și munci, dar apoi, în ziua de marți, 1 mai, deținuții nu au mai fost puși să muncească. Fritz a simțit că se răspândise o anumită stare de spirit printre SS-iști, care l-a făcut să se gândească la cum se întâmplase același lucru și la Monowitz, la mijloc de ianuarie. Numai că, de astă-dată, panica era mult mai profundă. Nu mai aveau acum, SS-iștii, un *Reich* pe teritoriul căruia să se poată retrage. De la Mauthausen, nu se mai făcea nici o evacuare.

Două zile mai târziu, lagărul a rămas fără gardieni de la SS. Naziștii fanatici dintre ei se retrăseseră în munți, unde aveau de gând să opună o rezistență de ultimă redută; restul își dezbrăcaseră uniformele și fugiseră să se ascundă printre populațiile civile din orașele mai mari. Comanda lagărului Mauthausen-Gusen a fost predată oficial poliției civile vieneze, iar administrația propriu-zisă le-a revenit celor de la *Luftwaffe*. Oamenii unui detașament întreg din brigada de pompieri a Vienei, care fuseseră aduși acolo ca deținuți politici în 1944, au fost înregimentați la loc și puși să ajute.[557]

Spre sud, armatele alcătuite din americani, britanici, polonezi, indieni, neo-zeelandezi, plus o brigadă evreiască, înaintau în zona muntoasă de la granița dintre Italia și Austria.

În est, Armata Roșie trecuse granița în Austria și, la 6 aprilie, înconjurase Viena. Forțele germane rămase în capitală nu aveau nici o speranță s-o apere, atât de puține erau, așa încât asediul fusese unul foarte scurt. A doua zi, 7 aprilie, trupele sovietice pătrunseseră deja în sudul părții centrale a orașului, iar, după încă trei zile, germanii evacuaseră cartierul Leopoldstadt. Podurile peste Dunăre fuseseră și ele ocupate, iar pe 13 aprilie, ultima unitate de blindate ale SS-ului părăsise Viena.[558] Capitala fusese eliberată, aproape la exact șapte ani, după ce Hitler își organizase acolo propriul plebiscit și-și pusese ștampila pe *Anschluss*. Acum, era prins și el ca într-o

capcană în buncărul de la Berlin, iar marele lui *Reich* se redusese la un ciot mărunt și însângerat.

Cel de-al treilea vârf de lance al Aliaților venise dinspre nord-vest. Forțele americane trecuseră Dunărea în Bavaria, pe 27 aprilie. Patton își trimisese Corpul XII de armate în Austria, la nordul fluviului. Americanii fuseseră întâmpinați cu lupte grele de forțe germane fanatice, care căpătaseră obiceiul să-i spânzure pe dezertori de copacii de pe marginea drumurilor.[559] Înaintând pe valea Dunării, în ciuda rezistenței germane, vârful cel mai avansat al vârfului de lance consta dintr-o patrulă a Escadronului 41 de Recunoaștere al Cavaleriei și dintr-un pluton al Batalionului 55 de Infanterie Blindată. Sondând terenul dincolo de Linz, cele două unități ajunseseră la satele Sankt Georgen și Gusen, unde le căzuseră privirile, pentru prima dată, pe lagăre.

Ca locuri ale groazei, lagărele de la Mauthausen și Gusen rivalizau cu cel de la Bergen-Belsen. Amândouă ajunseseră niște canale de scurgere pentru celelalte lagăre de concentrare. Ritmul deceselor de la Mauthausen urcase vertiginos, la peste nouă mii pe lună. Cadavrele umblătoare pe care le-au găsit acolo americanii mai trăiau încă printre zecile de mii de morți tot dintre ei, neîngropați, pe jumătate îngropați sau pe jumătate arși. Duhoarea locurilor le-a rămas acelor soldați americani în memoria olfactivă. „Mirosul și putoarea morților și a muribunzilor, mirosul și putoarea muritorilor de foame“, își amintea un ofițer. „Da, mirosul, felul cum puțea lagărul morții parcă-ți marcau cu fierul roșu nările și memoria. N-o să uit niciodată mirosul de la Mauthausen.“[560]

Tancuri de un verde măsliniu, marcate cu câte o stea vopsită cu alb, precum cele de pe steagul american, care arătau lovite, uzate, au pătruns cu huruit de șenile între barăcile din lagăr. La Gusen I, un sergent a ieșit pe turela *Sherman*-ului și a răcnit în limba engleză, către mulțimea deținuților descărnați:

– Fraților, sunteți liberi![561]

Diverse imnuri naționale au izbucnit ici și colo, iar ofițerul care comanda gărzile germane, membru al trupelor *Volkssturm*, și-a predat sabia respectivului sergent.

Fritz, aflat în lagărul Gusen II, învecinat, i-a văzut venind pe americani cu sentimente de ușurare și satisfacție, dar fără vreo bucurie copleșitoare. Prea era slăbit și demoralizat, ca să mai sărbătorească. Starea lui de sănătate

fusese doar pasabilă, când ajunsese la Gusen, după care îndurase trei luni în acel iad, în care speranța de viață nu era decât de patru luni, chiar și pentru cei zdraveni. Abia dacă se mai chema că era în viață: nu ajunsese chiar pielea-și-osul, dar nici mult nu mai avea până acolo; în schimb, avea tot corpul acoperit de hematoame și excoriații. Nu-și făcuse camarazi, propriu-zis, la Mauthausen-Gusen – acolo, toți erau numai colegi de suferință. „M-a demolat, nu altceva, trecerea prin lagărul ăla", scria el mai târziu.[562] Era prea slăbit și prea bolnav, ca să plece acasă – presupunând că mai avea casă la care să plece. Îi lipsea tatăl său cel mai mult, dar nu avea nici cea mai vagă idee de ce se alesese de el.

אבא

După vreun kilometru de alergat, Gustav și Josef s-au oprit, să-și tragă sufletul. Au ascultat, dar nu se auzea c-ar fi fost urmăriți, numai păsări cântând și tăcerea înăbușită a pădurii. S-au lăsat la pământ, să se odihnească. Gustav s-a uitat de jur-împrejur, și-a ridicat privirile către cer și a tras în piept aerul cu parfum de brad. Acel simplu miros era suficient, ca să-i provoace bucurie – așa mirosea libertatea. „În fine, liber!", și-a notat în jurnal. „Aerul din jurul nostru e de nedescris!" Pentru prima oară după ani întregi, atmosfera nu era îmbâcsită de duhorile morții, trudei și hoardelor de trupuri omenești nespălate.

Dar nu erau încă în siguranță. Liniile de front se aflau înspre est, așa încât Gustav și Josef i-au întors deocamdată spatele patriei lor și s-au îndreptat către nord-vest, prin pădure.

Toată după-masa, până seara, tot înainte au mers, trecând pe lângă mai multe cătune presărate printre copaci – comunități germane, în care nu au îndrăznit să ceară ajutor. Până la urmă, după vreo douăzeci de kilometri parcurși, au ieșit din pădure în sătucul Osterheide. La marginea localității, se întindea un mare lagăr de prizonieri de război – *Stalag* XI –, care tocmai ce fusese eliberat de britanici, a doua zi după cel de la Belsen.[563] Fusese și evacuat cu câteva zile mai devreme, dar tot mai rămăseseră acolo niște prizonieri de război ruși, care le-au dat celor doi vienezi câte un loc unde să doarmă peste noapte și ceva de mâncare.

A doua zi dimineață, Gustav și Josef au plecat mai departe și au ajuns la Bad Fallingbostel, un oraș-stațiune foarte plăcut, dar ticsit de refugiați și trupe. Cei doi bărbați li s-au înfățișat autorităților britanice, dar li s-a spus că nu se putea face nimic pentru ei prea curând – ar fi trebuit să se afle într-un lagăr pentru strămutați. Ceva mai mult noroc au avut la primăria condusă de un german, unde au primit cazare la un hotel și rații de mâncare.

Gustav și-a găsit de lucru cu săptămâna, ca șelar în atelierul unui tapițer local pe nume Brokman. Leafa era decentă, și, pentru prima oară după șapte ani din viață, a fost și el tratat ca orice alt cetățean. A început să-și revină din toată suferința prin care trecuse. În camera de la hotel, a scos din ascunzătoare carnețelul verde, care-l însoțise încă din primele zile. Pe prima păginuță, a găsit însemnarea inițială: „Ajuns la Buchenwald pe 2 octombrie 1939, după o călătorie de două zile cu trenul. De la gara din Weimar, am alergat până la poarta lagărului…“

Așa începeau însemnările lui din captivitate. De atunci înainte, a început să-și consemneze libertatea: „În fine, un om liber, care poate face tot ce dorește“, a scris el. „Un singur lucru mă frământă: nesiguranța în legătură cu familia mea de acasă.“

Și avea să continue să-i apese gândurile, atâta timp cât rămășițele regimului nazist mai luptau încă, tocmai pe teritoriul care-l despărțea pe el de propria țară.

CAPITOLUL 21

LUNGUL DRUM CĂTRE CASĂ

משפחה

Edith stătea la fereastra din față, urmărindu-l pe poștaș, cum dădea la pedalele bicicletei de zor, ca să urce dealul. Clădirea, denumită pompos *Spring Mansions* – „Conacul Primăverii“ –, era o reședință victoriană cu pretenții de rafinament, cu trei niveluri, convertită în bloc de locuințe și situată într-un colț al Grădinilor Gondar din cartierul Cricklewood, care oferea o vedere largă asupra unei jumătăți din suprafața Londrei, calea ferată și, dincolo de ea, Șoseaua Kilburn High, trasând o linie dreaptă până tocmai în Westminster.

Micul Peter stătea lângă ea, privind și el vederea oferită de fereastră. Abia se întorsese la părinții lui, după ce fusese evacuat la o fermă de lângă Gloucester. Cât lipsise el, părinții și surioara lui, Joan, plecaseră de la Leeds și se mutaseră în acest mic apartament londonez. Peter i se părea un străin mamei lui – era cu desăvârșire britanic, și prin naștere, și prin accentul cu care vorbea. Edith și Richard, conștienți de ostilitatea țării lor de adopție față de tot ce era german, nu vorbeau niciodată, în casă, altfel decât în limba engleză.

Poștașul și-a rezemat bicicleta de gardul viu și a vârât un snop de scrisori prin fanta cutiei poștale. Edith a coborât și le-a cules de pe ștergătorul de picioare; luând plicurile unul câte unul, să vadă care erau pentru ceilalți chiriași, a dat peste unul al cărui adresant era: „*Fr.* Edith Kleinmann“. Erau pe el mai multe adrese tăiate, începând cu doamna Brostoff de la Leeds. A desfăcut plicul – mai curând, l-a rupt.

Peter a auzit-o pe mama lui urcând scările în fugă și strigându-l pe tatăl lui, printre gâfâieli. Nu a reușit să înțeleagă de ce anume era chiar așa entuziasmată – nu făcea decât să repete că tatăl ei trăia. *Trăia.*

Aproape că nu-i venea să creadă. Atâta timp, nu avusese habar de ce se alesese de familia ei; aflase de la Kurt că tatăl ei și Fritz ajunseseră la

Buchenwald, și atât – în rest, nu știa nimic. Toată lumea văzuse știrile oribile de la Belsen și auzise jurnalele de la BBC, și-acum, auzi: tatăl ei trecuse pe acolo și supraviețuise!

Edith i-a scris imediat lui Kurt. În numele lor, al amândurora, judecătorul Sam Barnet se folosise de toate conexiunile politice pe care le avea, în tentativa de a deschide o cale de comunicare cu tatăl celor doi frați.[564] Au trecut săptămâni întregi, și nici o vorbă nu au primit în plus de la Gustav. Era ca și cum, după ce-și dezvăluise prezența, brusc s-ar fi evaporat.

זב

După ce eliberase lagărele, armata americană le-a furnizat ajutoare medicale supraviețuitorilor de la Mauthausen și Gusen. Mii de oameni s-au dovedit a nu mai putea fi salvați și au murit, încă din primele zile.

Fritz Kleinmann s-a numărat printre cei care s-au cramponat de viață, în ciuda condiției disperate în care se afla. Când au început evaluările medicale, a fost chestionat de un ofițer american, care s-a dovedit a fi fost născut la Viena el însuși, ba chiar în Leopoldstadt. Mulțumit de legătura care se crease astfel între ei, ofițerul i-a găsit lui Fritz un loc prioritar într-o evacuare de urgență.

A fost dus la Regensburg, un oraș vechi și frumos din sudul Bavariei, unde fusese instalat un spital militar american. Sosirea lui acolo a coincis cu știrea că Germania capitulase: Hitler și Himmler muriseră, și războiul din Europa se sfârșise.[565]

Spitalul de Evacuare numărul 107 funcționa în corturi și în câteva clădiri de pe malul râului Regen, acolo unde acesta se vărsa în Dunăre.[566] Când a fost internat, Fritz abia dacă mai trăia, greutatea lui corporală înregistrată fiind de numai treizeci-și-șase de kilograme. Succesiunea tuturor evenimentelor hidoase, miraculoase, aleatorii, care-i îngăduiseră, în ultimii cinci ani și jumătate, să păcălească moartea, aproape că-l terminase cu totul, chiar la final.

Zăcând acolo, pe patul de campanie din cortul-spital, era conștient de faptul că toată nenorocirea care începuse, pentru el, în acea zi de martie 1938, când *Luftwaffe*, aviația militară germană, își lansase manifestele, ca pe un vârtej de zăpadă, peste toată Viena, se sfârșise.

Numai că nu se sfârșise chiar de tot. Periplul început în acea zi nu avea să se termine de-a binelea, decât atunci când el ar fi ajuns înapoi la Viena și ar fi descoperit dacă mai era încă, pentru el, ceea ce s-ar fi putut numi acasă – și, lucrul cel mai important, dacă tatăl îi supraviețuise. Cât despre coșmarul în sine – păi, acela nici n-ar fi avut cum să se termine, câtă vreme viața și memoria nu-l părăseau definitiv. Morții rămâneau morți, cei vii rămâneau tarați, iar numărul și poveștile lor aveau să se constituie într-un memorial pentru toate timpurile.

Lăsând viitorul în propria lui grijă, deocamdată, Fritz s-a concentrat pe nevoia stringentă de a-și recăpăta forțele. Doctorii i-au prescris o dietă cu biscuiți, o budincă pe bază de lapte și o fiertură întăritoare, a cărei compoziție nu i-a spus-o nimeni. În răstimp de două săptămâni, a pus la loc pe el zece kilograme. Încă mai era subponderal, și anume sever, dar se simțea deja în destulă putere, pentru a călători, și parcă ața-l trăgea înapoi spre casă. Plus că spitalul însuși era gata să fie relocat și-și făcea bagajele, așa încât i s-a aprobat cererea de externare. S-a dus la primăria din Regensburg, unde a primit haine civile și a fost pus pe listă pentru repatriere în Austria.

Luna mai se apropia de sfârșit, când Fritz a trecut prin Linz și a sosit la linia de demarcație dintre sectoarele american și sovietic, de pe malul sudic al Dunării, vizavi de Gusen și Mauthausen. La Sankt Valentin, a prins un tren. A făcut iar călătoria cu trenul prin Amstetten, Blindenmarkt și Sankt Pölten – pentru a câta oară? –, de astă-dată, fără să mai întâlnească nici o piedică.

În fine, în ziua de luni, 28 mai 1945, Fritz Kleinmann a pus iar piciorul în Viena, după cinci ani, șapte luni și douăzeci-și-opt de zile, de când o părăsise, cu transportul care avea să-l ducă la Buchenwald. Și trenul tocmai la *Westbahnhof* l-a readus, adică în gara de unde plecase. Abia mai târziu a descoperit Fritz că, din cei 1.035 de bărbați evrei, care formaseră transportul cu pricina, doar douăzeci-și-șase scăpaseră cu viață.

Viena, însă, nu suferise pagube la fel de mari, în luptele recente, ca Berlinul. Asediul fusese unul scurt, fără distrugeri de amploare. Unele părți ale orașului nici nu fuseseră atinse. În schimb, așa-i fusese norocul lui Fritz, s-o ia, de la gară înspre oraș, pe un traseu care se numărase printre cele mai greu lovite, lăsându-l cu impresia teribilă că Viena întreagă ar fi fost ca și distrusă.

Se făcuse deja seară târzie, și crepusculul nopții de vară se întinsese peste străzi, când a ajuns la Canalul Dunării. Clădirile de pe malul cu Leopoldstadt erau distruse rău de tot de bombe, iar din podul *Salztor* („Poarta Sării"), pe vremuri atât de mândru, nu mai rămăsese decât un ciot, ca o excrescență hidoasă a malului. Fritz a traversat fluviul prin altă parte și a reușit să ajungă, până la urmă, în Piața Carmelitelor.

Tarabele fuseseră evacuate, iar pietrele de caldarâm erau goale, așa că lui Fritz i s-a părut că era ca într-una din serile acelea de demult, când el și prietenii lui se jucau, bătând o minge de cârpe și uitându-se atenți, ca să nu-i prindă poliția, și când aprinzătorii de felinare îi goneau, ca să nu se cațăre pe stâlpi. Și-a reamintit de prăjiturile cu frișcă, de gofrele *Mannerschnitte* – „porțiile lui Manner", cum ar veni –, de cojile de pâine și de capetele de cârnați, de negustorii cu prăvălii și cei cu tarabe, de evrei și ne-evrei, văzându-și de negustoriile lor cot-la-cot, făcându-și concurență fără ură și fără ostilitate, copiii tuturor jucându-se acolo, în piață, și formând o singură societate, în care se fugăreau și râdeau la un loc. Iar acum, jumătate din ce-i dăduse viață acelui loc dispăruse: cenușile din cuptoarele de la Auschwitz se duceau în jos pe Vistula; oasele fuseseră îngropate în pământul acoperit de ace de pin de la Malîi Trastianeț, dacă nu cumva se răspândiseră prin lume – în Palestina, în Anglia, în cele două Americi, în Orientul Îndepărtat. În afară de câteva, cum ar fi fost ale lui Fritz, nu aveau să mai calce niciodată în Piața Carmelitelor.[567]

Când a ajuns și la vechiul bloc de locuințe de pe *Im Werd*, a găsit încuiată ușa de la intrare. Autoritățile sovietice impuseseră o interdicție de circulație pe timp de noapte, care începuse la ora 8 seara. A bătut cu pumnul în ușă, pe care i-a deschis-o îngrijitoarea clădirii, o figură cunoscută – *Frau* Ziegler. L-a întâmpinat uimită. Cu toții crezuseră, cei de acolo, că Fritz și tatăl lui muriseră.

Frau Ziegler i-a dat drumul înăuntru, dar nu i-a dat voie să și urce la vechiul apartament al părinților lui. Acum, locuia în el altcineva, niște oameni a căror fostă locuință fusese distrusă de bombe. Nu mai era nimeni din familia Kleinmann în blocul acela.

În prima lui noapte, după ce se întorsese la Viena, Fritz a dormit la *Frau* Ziegler în casă, direct pe jos. Când s-a trezit, a doua zi dimineață, și a coborât, a descoperit că vestea revenirii i-o luase înainte. „Băiatu' lui Kleinmann s-a întors!" – își repetau cu toții, uimiți.

N-a văzut-o pe Olga Steyskal, nici pe vreunul dintre vechii prieteni ai tatălui său în acea primă dimineață, dar s-a întâlnit nas în nas cu Josefa Hirschler, îngrijitoarea blocului în care locuia Olly. Femeia l-a salutat cu căldură și l-a poftit să-și ia primul mic-dejun vienez, după atâta timp, cu ea și copiii ei, pe care-i cunoștea foarte bine și de mult. Era murdar tot de la călătoria pe care o făcuse de-a curmezișul Austriei, așa că Josefa l-a trimis în curtea din spate, să se spele. A descoperit că-l aștepta un lighean mare cu apă caldă.

În timp ce-și stropea fața și-și freca bine ceafa, i-a trecut prin minte că începea o viață nouă pentru el. Numai că era o viață de singurătate, fără nimeni din familie. Fratele lui mai mic era în America, sora mai mare, în Anglia, mama și Herta îi dispăruseră și aproape sigur muriseră undeva prin Est… Cât despre tată, mari speranțe nu-și făcea – doar îi păruse atât de aproape de moarte, când se despărțiseră. *Trebuie să uiți de pe-acum că ai un tată…* Oare chiar să se fi adeverit vorbele lui Robert Siewert în cele din urmă, așa, la capătul drumului? Și dacă, prin cine-știe-ce miracol, și tatăl lui supraviețuise, pe unde, în lumea largă, o fi fost el atunci?

אבא

Gustav își făcuse rost de o viață bună la Bad Fallingbostel: avea de lucru și mânca bine. Se împrietenise cu o nemțoaică din Aachen, care-i dădea mâncare în plus. Făcea rucsacuri pentru niște ofițeri din armata sârbă, care fuseseră prizonieri de război; păreau să fie bine aprovizionați, și-i dădeau țigări cu nemiluita.[568] „Mă simt mult mai în putere – scria –, dar, Doamne, Dumnezeule, numai de-aș fi iar la Viena, împreună cu fiul meu.“ Nu se îndoise nici o clipă că Fritz reușise, în cele din urmă, să ajungă înapoi acasă, după ce sărise din tren.

Mai erau niște vienezi care se aciuaseră, cum-necum, la Fallingbostel și formaseră o comunitate în miniatură. Acum, că războiul se sfârșise de-a binelea, Gustav și noii lui prieteni au pornit, în fine, pe lungul drum de întoarcere spre casă – pe jos.

Mergeau încet, găsindu-și de mâncare și adăpost pe oriunde puteau, traversând peisajul muntos împădurit de la sudul Hildesheim-ului. Gustav aprecia faptul că se deplasau atât de încet, pentru că savura libertatea și

frumusețea locurilor prin care treceau. În orașul Alfeld, a dat peste un vechi camarad, fost prizonier politic la Buchenwald, care acum era, nici mai mult, nici mai puțin, decât șeful poliției de acolo. Aflând cât era de lung drumul care-l aștepta pe Gustav, omul i-a dat o bicicletă. Ritmul deplasării a mai crescut puțin, așa că, pe 20 mai, micul grup de umblători au ajuns în orașul Halle din Saxonia, unde Gustav și-a reîntâlnit mult mai mulți foști camarazi, și de la Monowitz, și de la Buchenwald. Printre aceștia din urmă, se număra și bunul său prieten și fostul mentor al lui Fritz, Robert Siewert, care supraviețuise până la sfârșitul sfârșitului și se întorsese în vechiul său oraș de domiciliu, ca să înceapă să reconstituie partidul comunist hallez.

Halle s-a dovedit a fi un soi de loc de adunare pentru supraviețuitorii lagărelor de concentrare, așa încât Gustav s-a hotărât să mai rămână puțin acolo. El și cei din grupul cu care călătorise au fost bine primiți și, mai ales, hrăniți, plus că exista un comitet de austrieci deja constituit. Robert Siewert a ținut o alocuțiune publică despre condițiile de la Buchenwald – atunci și acolo, și-a început sarcina de tot restul vieții, de a contribui la păstrarea vie a memoriei celor întâmplate.

După o lună petrecută la Halle, Gustav și ceilalți și-au reluat periplul. Plimbându-se cu bicicleta prin Bavaria, Gustav exulta în fața frumuseții naturii. „E superbă, această zonă“, a scris el, în timpul uneia dintre desele opriri. „Numai și numai munți peste tot. Mă simt, de parcă m-aș fi născut din nou.“

Spre sfârșitul lui iunie, au ajuns la Regensburg, și Gustav, pe 2 iulie, a trecut Dunărea pe bicicletă, peste podul de la Passau, pătrunzând în Austria și trezindu-se întâmpinat acasă de răsunetul clopotelor de la toate bisericile, care băteau de ora prânzului.

Exilații austrieci au ajuns la Linz după lăsarea întunericului, pe o ploaie torențială. Era prea târziu, ca să mai găsească vreo cameră pe undeva, și a trebuit să-și petreacă noaptea într-un adăpost anti-aerian. Fiind înarmați cu cartele de rații, au rămas mai multe zile în oraș.

Cu toate că era, de-acum, pe pământul patriei lui și că Viena mai era doar la un drum cu trenul depărtare, Gustav iarăși a lungit pasul. După ce călătorise atât de mult, brusc nu se mai simțea grăbit să ajungă, propriu-zis, acasă. Îi făceau plăcere lucrurile, așa cum erau, plus că, deși nu mărturisise niciodată așa ceva în jurnal, trebuie să fi resimțit și o anumită anxietate undeva, în străfundurile minții lui, numai la gândul că l-ar fi putut aștepta

cine-știe-ce vești descurajante la sosire. Nu era vorba numai de adevărul gol-goluț în legătură cu ce se alesese de Tini și Herta… dar dacă dăduse greș, în credința lui, și nu-l găsea pe Fritz acolo?

Mai mult ca orice, însă, libertatea era cea pe care și-o savura. Pentru prima oară – nu numai de când scăpase de lagăre, ci pentru prima oară în toată viața lui –, Gustav era cu desăvârșire liber, fără nici o responsabilitate și fără griji, liber să meargă unde și cum voia, liber să se îmbete de peisajele care i se desfășurau înaintea ochilor și de mirosul florilor.

Într-una din zile, profitând că vremea era frumoasă, a făcut o excursie de o zi către munți, însoțit de unul dintre camarazii de drum.[569] Acționând la primul impuls, s-au dus până în satul Mauthausen, unde încă unul dintre vechii camarazi de lagăr, Walter Petzold, fost la Auschwitz, era șeful poliției acum. Au mers împreună pe deal în sus și au aruncat o privire peste lagărul de concentrare, cu impunătoarele lui ziduri de piatră pustii. Gustav a fost curios să vadă locul din care o cotise într-acolo trenul de la Auschwitz. Dacă ar fi știut numai că Fritz al lui petrecuse trei luni acolo și că fusese la un pas de moarte, poate că într-o altă lumină ar fi privit locurile cu pricina.

Pe 11 iulie, Gustav a trecut „frontiera verde“ pentru prima oară, părăsind zona americană și pătrunzând în cea sovietică. I-a găsit pe ruși „foarte curtenitori cu noi, ăștia, supraviețuitorii lagărelor de concentrare“. Tot restul de iulie și augustul care i-a urmat, a zăbovit prin Austria centrală, și abia când vara se pregătea să treacă, a pornit și el cu bicicleta, în fine, pe ultima porțiune a drumului spre casă.

Într-o zi de septembrie, Gustav Kleinmann a intrat în Viena. A văzut distrugerile, uriașele turnuri de beton ale artileriei anti-aeriene, care dominau parcurile delicate, și a revăzut reperele cunoscute ale orașului. Piața Carmelitelor era tot acolo, și blocurile de locuințe de pe *Im Werd*, cu fațadele îndreptate către ea, și vechiul său atelier de la parterul numărului 11, de-acum ocupat de altcineva. S-a îndreptat către numărul 9, în schimb, a urcat la etajul întâi și a bătut la ușa apartamentului în care locuia Olly. Și, da, iat-o, draga și buna lui prietenă, care s-a uitat la el mai mult decât uluită, dar tot și-a revenit în simțiri până la urmă și l-a primit cu bucurie în casa ei.

Un singur lucru îi mai lipsea, și acela s-a lămurit imediat. Gustav a regăsit unica persoană pe care-și dorise cel mai mult s-o revadă, și anume l-a găsit pe Fritz, locuind singur, într-un alt apartament al aceluiași bloc. Mândria și bucuria ochilor lui, băiatul iubit. Gustav și-a desfăcut larg brațele și l-a

cuprins pe Fritz, și amândoi au plâns de fericire. Erau iarăși împreună, acasă.

În total, cincizeci de prizonieri au fost lichidați prin împușcare în timpul marșului (Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 786 notă).

Gliwice de astăzi, din Polonia.

Irena Strzelecka, în G.P. Megargee (editor), *The USHMM Encyclopedia…*, vol. 1A, pp. 243–244.

Patru garnituri de tren au plecat de la Gleiwitz în acea zi, încărcate cu deținuți de la diverse alte sub-lagăre ale complexului concentraționar Auschwitz, nu numai de la Monowitz. Cei de la Monowitz au fost împărțiți între diferitele trenuri, destinațiile lor variind între Sachsenhausen, Gross-Rosen, Mauthausen și Buchenwald (Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 797).

Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 791.

Astăzi Břeclav, în provincia Moravia din Republica Cehă.

Datele fazelor Lunii sunt luate de pe *site*-ul: www.timeanddate.com/moon/austria/amstetten?month=1&year=1945.

În interviul său din 1997, Fritz afirma că și-a scos uniforma de lagăr după ce a sărit, dar, în amintirile sale scrise, plasează înainte scoaterea uniformei. Pare mai plauzibilă această din urmă variantă, de vreme ce uniforma lui ar fi însemnat foarte mult pentru ceilalți prizonieri, care aveau nevoie de ea, ca să se apere de frig.

Mâncatul de săpun obișnuit probabil că nu avea cine știe ce efect (deși cel carbolic, folosit pe atunci, ar fi putut avea). În schimb, săpunul folosit la bărbierit conținea, de regulă, hidroxid de potasiu, care e foarte toxic și produce simptome gastro-intestinale severe, dacă este înghițit.

Lista de noi-sosiți la Mauthausen, 15 februarie 1945, 1.1.26.1/1307365, ITS. Fritz a sărit din tren pe 26 ianuarie 1945 (potrivit jurnalului ținut de Gustav, care concordă, plus/minus o zi, cu înregistrarea sosirii trenului la Mauthausen: fișele AMM-Y, PGM) și a fost înregistrat în arhivele de acolo pe 15 februarie (lista transportului efectuat la Mauthausen, AMM-Y-50-03-16, PGM) – adică unsprezece zile mai târziu față de cât socotea el însuși că stătuse în arest la Sankt Pölten.

Fișa de înregistrare a deținutului din fișele AMM-Y, PGM; lista noilor-sosiți la Mauthausen, 15 februarie 1945, 1.1.26.1/1307365, ITS. Lagărul de la Mauthausen nu a primit nici un fel de documentație din partea celui de la Auschwitz, în legătură cu transportul de prizonieri (din motive dezvăluite mai târziu în capitolul de față); de aici, posibilitatea oferită lui Fritz de a se prezenta ca fiind arian. Tatuajul i-a fost menționat în dosar ca trăsătură distinctivă, dar numărul, care nu avea nici o semnificație acolo, nu a fost notat.

Eliberarea lagărului de la Auschwitz a primit prea puțină atenție din partea presei, cu toate încercările sovieticilor de a-i face publicitate. Era văzută ca o reluare a dezvăluirilor din vara precedentă, despre lagărul de la Majdanek, și a fost umbrită de prezentarea mediatică a conferinței de la Ialta, din zilele de 4–11 februarie. Pe 16 februarie (a doua zi, după ce Fritz Kleinmann a intrat pe poarta lagărului de la Mauthausen), primul militar din forțele Aliaților occidentali, care a putut vedea pe dinăuntru lagărul de la Auschwitz, după eliberarea sa de către sovietici, a fost căpitanul Robert M. Trimble, din partea Comandamentului Estic al Forțelor Aeriene ale Armatei Statelor Unite, pe care ofițerii sovietici l-au condus, într-un tur al instalațiilor de la Birkenau (vezi Lee Trimble și Jeremy Dronfield, *Beyond the Call: The True Story of One World War II Pilot's Covert Mission to Rescue POWs on the Eastern Front*, pp. 63 *sqq.*).

Fișa de înregistrare a deținutului din fișele AMM-Y, PGM; lista noilor-sosiți la Mauthausen, 15 februarie 1945, 1.1.26.1/1307365, ITS.

Mărturie a preotului local Josef Radgeb, citată în ghidul muzeistic la adresa: www.mauthausen-memorial.org/en/visit/virtual-tour#map||23 (accesată pe 10 iulie 2017).

Czech, *Auschwitz Chronicle…*, p. 797.

Potrivit unei relatări citate în Czech, *Auschwitz Chronicle…* (p. 797 notă), transportul a sosit la Nordhausen pe 28 ianuarie. Acest lucru pare foarte puțin probabil, de vreme ce sosise la Mauthausen pe 26 ianuarie și fusese reținut acolo timp de o zi întreagă. Gustav Kleinmann avansează data de 4 februarie, care e mult mai plauzibilă.

Numărul de 766 provine din jurnalul ținut de Gustav; toate celelalte cifre – din Czech, *Auschwitz Chronicle…* (p. 797 notă).

Lista deținuților de la Mittelbau-Dora, p. 434, 1.1.27.1/2536866, ITS.

Michael J. Neufeld, în G.P. Megargee (editor), *The USHMM Encyclopedia…*, vol. 1B, pp. 979–981.

Potrivit lui Neufeld (*ibidem*, p. 980), un asemenea început extrem de matinal se practica în lunile de vară, dar Gustav Kleinmann afirmă, în jurnalul său, că asta se petrecea în lunile februarie și martie 1945.

Un lagăr de mici dimensiuni fusese înființat, la vremea respectivă, la Woffleben (lagărul B-12), pentru a-i scuti pe muncitori să mai piardă timpul, făcând naveta de la Ellrich (*ibidem*, p. 981); totuși, Gustav și majoritatea celorlalți deținuți nu se numărau printre cei transferați acolo, așa încât au continuat să facă naveta la și de la șantier, în fiecare zi.

Prescurtare de la *Vergeltungswaffe 2* („Arma de Pedepsire 2“), denumire dată primei rachete balistice strategice ghidate, având rază lungă de acțiune, care ar fi trebuit să fie racheta nucleară a Germaniei naziste (*n.trad.*).

Hermann Langbein, *Against All Hope: Resistance in the Nazi Concentration Camps, 1938–1945*, pp. 374–375.

O teorie afirmă că aveau de gând să folosească voluntarii drept momeli, care să atragă focul inamic, dându-le adevăraților SS-iști mai multe șanse de scăpare (Evelyn Le Chêne, *Mauthausen: The History of a Death Camp*, p. 155).

Fritz nu pomenește nicăieri acest episod, nici în amintirile lui scrise, nici în interviul din 1997; plus că nu pare să le fi povestit celor din familia sa despre el. Totuși, a vorbit despre el într-un interviu din 1976, pe care i l-a oferit lui Hermann Langbein, fost coleg de prizonierat la Auschwitz, austriac și supraviețuitor, ca și el, și membru al rezistenței (Langbein, *Against All Hope…*, p. 374).

Fișa de înregistrare a deținutului din fișele AMM-Y, PGM; lista de transferuri în lagărul Gusen II din 15 martie 1945, 1.1.26.1/1310718; lista de transferuri în lagărul Mauthausen din 15 martie 1945, 1.1.26.1/1280723; registrul deținuților din lagărul Gusen II, p. 82, 1.1.26.1/1307473, ITS. Langbein, din sursele sale (*Against All Hope…*, p. 384), indică faptul că planul de infiltrare a unităților SS a survenit „la mijlocul lui martie“, dar episodul trebuie să se fi petrecut la începutul lunii martie, înainte ca Fritz să fi fost transferat în lagărul Gusen, pe 15 martie.

Robert G. Waite, în G.P. Megargee (editor), *The USHMM Encyclopedia…*, vol. 1B, pp. 919–921.

Lista de transferări în lagărul Gusen II, 15 martie 1945, 1.1.26.1/1310718, ITS; Rudolf A. Haunschmied, Jan-Ruth Mills și Siegi Witzany-Durda, *St Georgen-Gusen-Mauthausen: Concentration Camp Mauthausen Reconsidered*, pp. 144, 172. În amintirile sale (Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 170), care se dovedesc foarte vagi în această privință, Fritz identifică în mod greșit avionul ca fiind un Messerschmitt Bf 109.

Haunschmied, Mills și Witzany-Durda, *St Georgen-Gusen-Mauthausen…*, pp. 198, 210–211.

Citat în Stanisław Dobosiewicz, *Mauthausen-Gusen: obóz zagłady*, p. 384.

Textual: „construcție de beciuri“ (*germ. – n.trad.*).

Dobosiewicz, *Mauthausen-Gusen…*, p. 386. Singurii deținuți rămași în urmă au fost șapte sute de invalizi din spital, mult prea bolnavi, pentru a mai putea fi mutați.

Haunschmied, Mills și Witzany-Durda, *St Georgen-Gusen-Mauthausen…*, pp. 134 *sqq.*

Ibidem, pp. 219 *sqq.*

Gustav nu oferă mai multe amănunte despre Erich sau de unde făcea el rost de hrană; cel mai sigur este că și-o procura de la civilii angajați în producția de armament din complexul de tuneluri.

Neufeld, în G.P. Megargee (editor), *The USHMM Encyclopedia…*, vol. 1B, p. 980.

Ibidem, p. 970.

Ibidem, p. 980.

Gustav îi spune Schneverdingen acestui loc de la nord de Munster. Pare puțin probabil să fi fost adevărat, pentru că ar fi trebuit să te întorci imediat înapoi spre sud, ca să ajungi la destinația finală. Totuși, n-ar fi fost cu totul de neconceput așa ceva, dată fiind natura haotică a evacuărilor din lagărele de concentrare.

David Cesarani, *A Brief History of Bergen-Belsen* (*O scurtă istorie a lagărului Bergen-Belsen*), în Suzanne Bardgett și David Cesarani (editori), *Belsen, 1945: New Historical Perspectives*, pp. 19–20.

Prescurtare de la *Panzerkampfwagen* („vehicul de luptă blindat"), denumirea completă germană a tancului militar (*n.trad.*).

Derrick Sington, *Belsen Uncovered*, pp. 14, 18, 28; Raymond Phillips, *Trial of Josef Kramer and Forty-Four Others: The Belsen Trial*, p. 195.

Langbein, *People in Auschwitz*, p. 406.

Josef Rosenhaft, citat în Sington, *Belsen Uncovered*, pp. 180–181; mărturia lui Harold Le Druillenec, în Phillips, *Trial of Josef Kramer…*, p. 62.

Citat în Sington, *Belsen Uncovered*, p. 182.

Orașul Celle a fost eliberat de forțele britanice pe 12 aprilie 1945.

Mărturia căpitanului Derrick A. Sington, în Phillips, *Trial of Josef Kramer…*, pp. 47–53; Sington, *Belsen Uncovered*, pp. 11–13.

Mărturia căpitanului Derrick A. Sington, în Phillips, *Trial of Josef Kramer…*, pp. 47, 51; Sington, *Belsen Uncovered*, pp. 14–15.

Sington, *Belsen Uncovered*, p. 16.

Sington, *Belsen Uncovered*, p. 18.

Sington, *Belsen Uncovered*, p. 187.

Mesajul original nu s-a păstrat, dar Edith l-a primit. Afla din el prea puțin, dincolo de faptul că tatăl ei trăia, și anume în baraca numărul 83 de la Bergen-Belsen (Samuel Barnet, scrisoare adresată senatorului Leverett Saltonstall, 1 iunie 1945, Comisia pentru Refugiații de Război nr. 0558, Dosarul 7: Cereri de Ajutoare Specifice, FDR).

Molly Silva Jones, în „Relatări ale martorilor oculari" din Bardgett și Cesarani (editori), *Belsen, 1945…*, p. 57.

Maior Dick Williams, *The First Day in Camp* (*Prima zi în lagăr*), în Bardgett și Cesarani (editori), *Belsen, 1945…*, p. 30.

Ben Shepard, *The Medical Relief Effort at Belsen* (*Efortul de ajutorare medicală în lagărul de la Belsen*), în Bardgett și Cesarani (editori), *Belsen, 1945…*, p. 39.

Molly Silva Jones, în „Relatări ale martorilor oculari" din Bardgett și Cesarani (editori), *Belsen, 1945…*, p. 55.

Gerald Raperport, în „Relatări ale martorilor oculari" din Bardgett și Cesarani (editori), *Belsen, 1945…*, pp. 58–59.

În aceeași zi, la Berlin, în *Führerbunker* – „Buncărul *Führer*-ului" –, Adolf Hitler se sinucidea cu pistolul, iar soția lui de numai o zi, Eva Braun, cu o pastilă de cianură. Corpurile celor doi au fost scoase, în după-amiaza respectivei zile, în curtea Cancelariei *Reich*-ului, din afara buncărului, stropite cu benzină, și li s-a dat foc (*n.trad.*).

Haunschmied, Mills și Witzany-Durda, *St Georgen-Gusen-Mauthausen…*, pp. 219 *sqq.*; Dobosiewicz, *Mauthausen-Gusen…*, p. 387.

Nu e clar câți deținuți au fost mânați în tunelurile *Kellerbau*, în parte din cauza cifrelor foarte variate privitoare la numărul deținuților din complexul concentraționar Mauthausen, din perioada respectivă. Populația totală a deținuților din lagărele Mauthausen și Gusen a fost calculată la nivelul a 21.000 (Robert G. Waite, în G.P. Megargee (editor), *The USHMM Encyclopedia…*, vol. 1B, p. 902), 40.000 (Haunschmied, Mills și Witzany-Durda, *St Georgen-Gusen-Mauthausen…*, p. 203) și 63.798 (Le Chêne, *Mauthausen…*, pp. 169–170).

Fritz Kleinmann, în Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 171; Langbein, *Against All Hope…*, p. 374; Le Chêne, *Mauthausen…*, p. 165.

Krisztián Ungváry, *The Hungarian Theatre of War* (*Teatrul de război maghiar*), în Karl-Heinz Frieser (editor), *Germany and the Second World War* (*Germania și al Doilea Război Mondial*), vol. VIII, *The Eastern Front 1943–1944: The War in the East and on the Neighbouring Fronts*, pp. 950–954.

Le Chêne, *Mauthausen…*, pp. 163–164.

George Dyer, citat în Le Chêne, *Mauthausen…*, p. 165.

Haunschmied, Mills și Witzany-Durda, *St Georgen-Gusen-Mauthausen…*, p. 226.

Citat în Langbein, *Against All Hope…*, p. 82.

Gustav identifică greșit locul acesta ca fiind Ostenholz, un sat de la sud-vest de Bergen-Belsen, situat la mare distanță de drumul pe care au luat-o el și Josef Berger.

Samuel Barnet, scrisoare adresată senatorului Leverett Saltonstall, 1 iunie 1945; William O'Dwyer, scrisoare adresată lui Samuel Barnet, 9 iunie 1945, Comisia pentru Refugiații de Război nr. 0558, Dosarul 7: Cereri de Ajutoare Specifice, FDR.

Adolf Hitler s-a sinucis în buncărul său din Berlin, în ziua de 30 aprilie 1945; Heinrich Himmler s-a sinucis pe 23 mai 1945, în timp ce se afla în custodia trupelor britanice, înghițind o pastilă de cianură de potasiu, pe care o ținuse ascunsă în gură; al Doilea Război Mondial s-a sfârșit, în Europa, în noaptea de 8 spre 9 mai 1945, prin semnarea de către generalul Alfred Jodl, pe 7 mai, a documentului de capitulare necondiționată a tuturor forțelor armate germane, cu intrare în vigoare după 24 de ore. La ora intrării în vigoare, în Rusia era deja ziua de 9 mai, motiv pentru care Ziua Victoriei este decalată cu o zi pentru ruși, față de restul europenilor (*n.trad.*).

Fritz nu identifică spitalul, dar trebuie să fi fost cel de evacuare nr. 107, care și-a stabilit un punct de lucru la Regensburg pe 30 aprilie 1945 și a rămas acolo până pe 20 mai (vezi adresa: www.med-dept.com/unit-histories/107th-evacuation-hospital, accesată pe 16 iulie 2017). Nici un alt spital militar de campanie american nu a fost identificat la Regensburg, în perioada respectivă.

Mai târziu, Fritz a verificat ce le rezervase soarta unui număr de cincizeci-și-cinci de copii evrei și ne-evrei, care-i fuseseră colegi de joacă în Piața Carmelitelor de la Viena, înainte de 1938 (Gärtner și Kleinmann, *Doch der Hund will nicht krepieren…*, p. 179). Dintre cei douăzeci-și-cinci de evrei, cinci, inclusiv el însuși, Fritz, supraviețuiseră lagărelor, iar opt, printre care Kurt și Edith Kleinmann, ori emigraseră, ori se ascunseseră. Doisprezece fuseseră uciși în lagărele de concentrare. Dintre cei treizeci de copii ne-evrei, nouăsprezece rămăseseră la Viena sau împrejurul ei pe toată perioada războiului, în timp ce unsprezece făcuseră parte din *Wehrmacht* în timpul războiului – dintre aceștia din urmă, doar trei scăpaseră cu viață.

După toate aparențele, Gustav se apucase de fumat, de când plecase de la Auschwitz.

Gustav îl identifică pe acest bărbat numai cu inițiala „G".

Epilog

Sânge evreiesc

Viena, iunie 1954

Un soldat american stătea și se uita către Leopoldstadt, de pe malul celălalt al Canalului Dunării. Purta uniformă de paradă, cu galoanele gradului de fruntaș la epoleți. Emblema unității de care aparținea desemna Divizia I de Infanterie, ale cărei trupe debarcaseră printre primele pe Plaja Omaha[570], în Ziua D. Era mult prea tânăr, soldatul, ca să fi luat parte el însuși la operațiunile militare din acea zi: în 1944, nu era decât elev de școală. Acum, iată, crescuse mare și înalt și părea întruchiparea soldatului american. Era staționat în Bavaria și profitase de o săptămână de permisie, ca să revadă cu ochii lui Viena, orașul unde se născuse.

I se părea familiar peisajul și, totuși, diferit – îi revenea în memorie din proprie inițiativă și-i vindeca rănile. Cartierul, însă – Leopoldstadt –, arăta recognoscibil și la fel de proaspăt în mintea lui, cum era și ziua în care plecase. Cât de mult i se schimbase viața de-atunci, cât de mult îl schimbase pe el! După liceu, mersese la colegiu, să studieze farmacologia, după care, în 1953, fusese recrutat în armată – soldatul Kurt Kleinmann. Iar acum, se întorsese.

Kurt era produsul Americii, la fel de mult cum era și al Vienei. Acolo se afla familia lui – nu numai clanul Barnet, ai cărui membri îi deveniseră, de-acum, rude, chiar dacă nu purtau același nume, el și ei, ci și Edith, sora lui, care locuia în Connecticut. Ea și Richard rămăseseră la Londra, timp de trei ani, după război, dar, în ultimă instanță, părăsiseră capitala sumbră și sărăcită a Imperiului Britanic și plecaseră la mai bine. Soții Paltenhoffer se adaptaseră de îndată vieții americane. Când sosiseră ei acolo, cu cei doi copii în vârstă de opt și șase ani, Peter și Joan trecuseră drept copii din Anglia, „cu accente de Oxford“ – așa îi caracterizase gazeta din New Bedford –, numai că asta nu durase mult. Hotărâți să se adapteze noului lor mediu, Richard și Edith își schimbaseră numele din Paltenhoffer în Patten și

abia în anul respectiv, în care Kurt plecase cu serviciul militar peste hotare, deveniseră cetățeni ai Statelor Unite ale Americii.[571]

Plimbându-se pe *Obere Donaustrasse* (Strada Dunării de Sus), și apoi în sus pe *Grosse Schiffgasse* („Aleea Mare a Navelor“), Kurt a fost surprins de cât de bine își amintea totul: cotiturile la stânga și la dreapta îi erau mai cunoscute ca niciodată, și iată că Piața Carmelitelor se deschidea în fața ochilor lui – tarabele înșirate, orologiul din vârful turnului zvelt din mijloc, magazinele și blocurile de apartamente de pe *Leopoldsgasse* și de pe *Im Werd*, cele două artere care flancau piața, de-o parte și de cealaltă. Erau la fel cum le știa dintotdeauna.

Și totuși, oricât de familiar i s-ar fi părut ce vedea, el, unul, era ca un străin aici. Sentimentul înstrăinării aproape că-i devenise palpabil – nici limba locului n-o mai putea vorbi ca lumea.

Kurt a urcat scările și a bătut la ușa Olgăi. În pragul apartamentului, s-a ivit chiar tatăl său. Era mai bătrân, Gustav, mai ridat, cu părul mai încărunțit, dar fața lui prelungă, marcată de mustața bine conturată, arbora zâmbetul pe care fiul său i-l știa de mult. S-a ivit și Olga – Olly cea minunat de loială. Devenise *Frau* Kleinmann, mama vitregă a lui Kurt.

I-a vizitat de multe ori, în acea vară. Așezați în jurul mesei toți patru – Gustav și Olly, Kurt, în uniforma lui militară nelalocul ei, și Fritz –, au vorbit și s-au înțeles cum au putut și ei. Cu trecerea timpului, Kurt a descoperit că mai știa puțin din vechea lui germană: suficient, cât să se descurce, dar nu destul, cât să poarte o conversație propriu-zisă.

Era și greu să recupereze anii pierduți. Tatăl lui refuza să vorbească despre timpul petrecut în lagăre, iar între Kurt și fratele lui, Fritz, relația era cu totul diferită. Crescut în așa fel, încât să fie un tânăr sută-la-sută american, Kurt era oripilat de simpatiile comuniste ale fratelui mai mare. Fritz își clarificase vederile politice după cele socialiste, moștenite de la tatăl său, și după cele preluate de la figurile lui emblematice din lagăre – oameni ca Robert Siewert și Stefan Heymann. Viața de muncitor în Austria postbelică, aflată sub control sovietic, îi confirmase aceste convingeri. Între cei doi frați, mai existau și diferențe de ordin religios. Nimeni din familia Kleinmann, cu excepția lui Kurt însuși, nu dăduse vreodată semne de prea mare devotament religios evreiesc, iar Fritz renunțase la credință cu desăvârșire, pe drumul către și de la un loc precum Auschwitz.[572]

– Nu vorbește nimeni despre politică sau religie, a decretat Gustav, așa că s-au rezumat cu toții la subiecte mai sigure.

משפחה

Reveniți la Viena în 1945, Gustav și Fritz se confruntaseră cu problemele readaptării. Chiar și găsirea unei locuințe se dovedise o provocare pentru ei, în orașul distrus de bombe și controlat de sovietici. Pe Gustav, îl primise Olly Steyskal în apartamentul ei, și acolo rămăsese până în 1948, când se căsătorise cu ea, în același an reușind să-și repună pe picioare și afacerea proprie – atelierul de tapițerie.

Antisemitismul încă nu dispăruse, dar se retrăsese în subteran, reducându-se la bombăneli și insinuări. Dintre cei 183.000 de evrei care trăiau la Viena în martie 1938, emigraseră mai bine de două treimi: aproape 31.000 în Marea Britanie, 29.000 în Statele Unite, 33.000 în America de Sud, Asia și Australia, și cu puțin peste 9.000 în Palestina. Mai mult de 21.000, care emigraseră în celelalte țări europene, ajunseseră tot sub regimuri naziste, și aproape toți fuseseră internați în lagăre, împreună cu 43.421 de evrei deportați direct de la Viena la Auschwitz, Łodz, Theresienstadt și Minsk, plus miile de alți evrei trimiși, precum Gustav și Fritz, la Dachau și Buchenwald.[573]

Chiar și după Holocaust, Viena tot mai avea o comunitate evreiască, iar aceasta își recăpătase treptat identitatea, își păstrase moștenirea, deși nu mai era decât o mică parte a ceea ce fusese odată. Sinagogile fuseseră distruse ori mai stăteau încă în picioare, dar nu mai erau decât niște ruine, și numai câteva fuseseră, propriu-zis, reconstruite. Templul Municipal din vechiul cartier evreiesc, unde cântase Kurt când era mic, se număra printre cele câteva.

Fritz nu fusese capabil să muncească la început, pentru că avea o sănătate șubredă, și trăise, o vreme, dintr-o pensie de invaliditate. El și tatăl său, Gustav, discutaseră despre ce aveau de făcut în privința lui Kurt. Era cazul să-l aducă înapoi acasă? Încă mai era copil, și le era dor de el. Dar ce-l aștepta la Viena, dacă se întorcea? Mama îi murise, iar tatăl îi îmbătrânea și era sărac. Ajunseseră la concluzia că i-ar fi fost mult mai bine acolo unde era. Drept care, Gustav și Fritz merseseră mai departe împreună, doar ei

doi, sprijinindu-se unul pe celălalt, așa cum procedaseră în atât de multe și sinistre încercări, prin care trecuseră.

Una dintre marile plăceri ale acelor ani postbelici o constituise reunirea lor cu Alfred Wocher. Bătrânul german, așa dur și brav cum îl știau, supraviețuise infernului celei din urmă redute a *Reich*-ului nazist și le luase urma, la Viena, vechilor săi camarazi de la Auschwitz. Îi vizitase de multe ori. „Pentru noi, deținuții din lagărele de concentrare, Wocher și-a făcut infinit mai mult decât datoria“, își amintea Fritz. „Prin comportamentul său, ne-a insuflat curaj și credință, și astfel a contribuit decisiv la faptul c-am supraviețuit experiențelor de la Auschwitz. Nimeni nu l-a răsplătit pentru asta. Noi, cei care mai suntem în viață, îi rămânem îndatorați.“

În timp ce tatăl său încerca să uite cele trăite și suferite în lagăre, el, Fritz, se afla într-o cu totul altă dispoziție. Își amintea cu însuflețire, cu determinare și cu mânie de acele lucruri. Era cuprins de o aprigă ură față de foștii naziști, care mai trăiau încă la Viena. Îi auzea pe cei mai în vârstă bombănind în legătură cu tatăl său – *Ia uite, Kleinmann, evreul, s-a întors înapoi* – și, în timp ce Gustav, personal, încerca să trăiască pașnic alături de colaboraționiști, Fritz refuza să stea de vorbă cu oricine le ținuse partea naziștilor. Aceștia erau incapabili să-i înțeleagă atitudinea, drept care unul dintre vecini, care-i trădase pe cei din familia Kleinmann SS-iștilor, chiar i se plânsese lui Gustav: „Băiatul dumitale nu ne dă bună-ziua!“ Ignoranța voită în legătură cu Holocaustul era în așa măsură de bine înrădăcinată, încât omul respectiv nu putea pricepe, și pace!, dimensiunea răului la care el însuși contribuise activ.

Avuseseră loc și represalii din când în când, la care mai-tinerii evrei se dedaseră împotriva colaboraționiștilor, și Fritz se implicase în așa ceva. Un vecin arian, pe nume Sepp Leitner, făcuse parte din SS-*Standarte*[574] numărul 89, cu baza la Viena, care se ocupase cu distrugerea sinagogilor în ceea ce se numise „Noaptea de Cristal“. Fritz îl trăsese la răspundere pe Leitner și-l bătuse zdravăn. Fusese reținut de poliție pentru agresiune, dar autoritățile sovietice de ocupație, care aprobau asemenea judecăți sumare, când era vorba de fasciști, ceruseră să i se dea drumul.

Fritz nu putea să accepte noua realitate din țara lui; la Buchenwald, îi ascultase de atâtea ori pe *Proeminenții* austrieci dezbătând și punând la cale viitorul post-nazist al națiunii lor, imaginându-și Austria ca pe o utopie socialistă democratică, la care el însuși tânjea, prin urmare. Lucrurile s-au

mai ameliorat în 1955, când Austria și-a recâștigat independența, dar acel paradis al muncitorilor nu s-a concretizat niciodată. Fritz a urmat cursuri la seral și a devenit un membru activ al sindicatului din compania la care lucra. Viața lui de familie a fost una fluctuantă: s-a căsătorit de două ori, și, din aceste mariaje, s-a ales cu un fiu, Peter, și un fiu vitreg, Ernst. Când a luat ființă statul Israel, Fritz s-a mutat acolo cu familia, dar nici așa nu și-a găsit liniștea. Fiind obligat să-și facă serviciul militar în armata israeliană, el și-a dat seama că faptul de a se afla într-un război perpetuu era mult prea greu de suportat, după experiențele prin care trecuse prin toată suita de lagăre de concentrare. După ce și-a îndeplinit acel termen obligatoriu de doi ani, s-a mutat înapoi la Viena, împreună cu toată familia.

Gustav, în același timp, era mulțumit că se întorsese la vechea lui meserie de tapițer și că se recăsătorise cu Olly. În 1964, s-a pensionat, după ce ajunsese la vârsta venerabilă de șaptezeci-și-trei de ani. El și Olly au mers în vizită în America. Deși abia dacă înțelegea vreo vorbă în limba engleză, avea, de-acum, cinci nepoți și trei strănepoți americani. A stat să fie fotografiat cu cei mici pe genunchi, zâmbind radios, de mulțumit ce era, fiindcă se vedea înconjurat iar de iubire și de membri ai familiei.

Gustav Kleinmann a murit în ziua de 1 mai 1976, cu o zi înainte să împlinească optzeci-și-cinci de ani. Era deja grav bolnav de ceva timp, și numai formidabila lui forță interioară i-a fost de ajutor, în ultimele zile, ca s-o mai lungească puțin cu viața.

După doi ani, Fritz, care abia ajunsese la cincizeci-și-cinci, a fost obligat să se pensioneze anticipat. Torturile îndurate în beciurile gestapoviștilor de la Auschwitz îi provocaseră leziuni permanente ale spatelui, care, în ciuda operațiilor la șira spinării, la care fusese supus, îl făcuseră, în cele din urmă, să paralizeze parțial. Chiar și așa, moștenind rezistența tatălui său, a trăit o viață îndelungată: a încetat din viață pe 20 ianuarie 2009, la vârsta de optzeci-și-cinci de ani.



Dacă tatăl său, Gustav, s-a străduit să uite Holocaustul, preocuparea de căpătâi a lui Fritz Kleinmann a fost aceea de a face tot ce-i stătea lui în putință, pentru ca lumea, tocmai, să nu-l uite. După ce s-a sfârșit războiul,

Aliații i-au judecat pe naziștii de rang înalt în procese desfășurate la Nürnberg, în anii 1945–1946, și la Dachau, în 1945–1947. Mulți au fost executați sau încarcerați, iar concepte precum *genocid* și *crime împotriva umanității* au pătruns în textele de bază ale dreptului internațional.

Dar, odată încheiate acele procese, peste atrocitățile naziștilor s-a lăsat o umbră – mai cu seamă în Germania însăși. Cei care trăiseră sub regimul nazist și în cârdășie cu el voiau să tragă un văl cât mai gros, care să acopere trecutul. Până la sfârșitul anilor 1950, o generație întreagă de germani fuseseră deja crescuți în puful unor minciuni – că majoritatea evreilor emigraseră, pur și simplu, că se comiseseră atrocități de toate părțile, în timpul războiului, și că atrocitățile comise de germani nu fuseseră deloc mai rele decât cele comise de Aliați. Germanii aceștia tineri nu știau aproape nimic despre Holocaust, iar denumiri precum Auschwitz și Sobibor, Buchenwald și Belsen, rămâneau pentru ei obscure sau necunoscute. Majoritatea criminalilor care făcuseră parte din SS au rămas în libertate, mulți dintre ei continuând să trăiască în Germania.

Situația s-a schimbat în 1963, când Fritz Bauer, un procuror federal evreu din Frankfurt, care contribuise la depistarea lui Adolf Eichmann în Argentina, a declanșat proceduri de urmărire penală împotriva unui număr de douăzeci-și-doi de foști SS-iști de rang înalt, acuzați de comiterea de atrocități la Auschwitz. Martori în procesele de la Frankfurt au fost peste două sute de foști deținuți care supraviețuiseră, nouăzeci dintre aceștia fiind evrei.[575] Printre ei, s-au numărat și Gustav și Fritz Kleinmann, care le-au dat procurorilor declarații scrise în aprilie și mai 1963.[576] Alături de ei, au depus mărturii Stefan Heymann, Felix Rausch și Gustav Herzog. De partea cealaltă, printre cei judecați, s-au numărat membri ai forțelor Gestapo din lagăr, *Blockführer*-i și administratori. Unii au fost achitați; alții au primit sentințe care au variat de la trei ani până la închisoare pe viață.

Mai important, însă, decât sentințele propriu-zise, a fost faptul că procesele de la Frankfurt – alături de procesul intentat lui Eichmann la Ierusalim, în 1961 – au deschis cu forța ochii Germaniei și au făcut în așa fel, încât națiunea germană – și lumea întreagă – să nu uite vreodată de Holocaust.

Fritz Kleinmann a continuat să-și îndeplinească partea lui de rol. În 1987, el a fost invitat de un prieten, politologul austriac Reinhold Gärtner, să țină o alocuțiune publică în fața unui grup care se pregătea să plece într-o

călătorie de studii la Auschwitz-Birkenau, povestind experiențele pe care le trăise acolo. Fritz urma să fie unul dintre cei patru supraviețuitori chemați să vorbească la reuniunea respectivă. „Zile întregi, înainte de asta, n-am mai putut dormi; îmi tot reveneau în minte imagini din prizonieratul meu în lagărul de concentrare, mai intense ca niciodată, și mă copleșeau.“ Evenimentul – în cursul căruia un actor vienez a citit fragmente din jurnalul tatălui său – l-a mișcat profund pe Fritz și a copleșit inclusiv publicul. Timp de peste un deceniu, Fritz a revenit în repetate rânduri, ținându-și alocuțiunea în fața unor mereu alte și alte grupuri de ascultători.

Convins că era cazul să-și exploreze amintirile și mai profund, Fritz a scris un scurt volum de memorii, publicat ceva mai târziu.[577] Cu toate că trecuseră deja câteva decenii, încă mai fierbea de indignare și furie față de atrocitățile cărora le fuseseră supuși el și neamul său, dar mânia lui era, totuși, ponderată de iubirea pe care o resimțea față de cei care-l ajutaseră să supraviețuiască: Robert Siewert, Stefan Heymann, Leo Moses și toți ceilalți. A luat iar la mână vechile documente pe care le păstrase. Mai avea încă fotografia cu el însuși, care-i fusese făcută în 1939, pentru actul de identitate *J-Karte*, și pe cea făcută la Buchenwald în 1940, pe care mama lui, Tini, i-o încredințase unei rude, înainte să se îmbarce în transportul care avea s-o ducă la moarte, la Malîi Trastianeț.

Și mai era jurnalul. Tatăl său îi dezvăluise chiar și lui existența carnețelului abia la scurt timp după ce se reuniseră la Viena. După ce dădeai coperta, care avea colțurile coșcovite, urma prima pagină, îngălbenită, acoperită cu scrisul pătrățos, în creion, al lui Gustav, devenit aproape ilizibil, după atâta timp. „Ajuns la Buchenwald pe 2 octombrie 1939, după o călătorie cu trenul de două zile…“ Imaginile îi reveneau în minte atât de însuflețite, încât îi sfâșiau sufletul. Cariera, căratul vagonetului încărcat cu pietre pe șine la deal, cadavrele din mocirlă, un bărbat care alerga de-a latul fâșiei de siguranță, păzită de santinele, și care se prăbușea la pământ, cu un glonț înfipt în spate, spânzurările de grinzi în *Bunker*-ul celor de la Gestapo, răsucitul brațelor la spate, până se dislocau din articulațiile umerilor, greutatea pistolului *Luger* în palma lui, frigul agonizant din vagonul deschis care-l dusese de la Gleiwitz la Amstetten… și poemul tatălui său, *Caleidoscopul carierei*, cu imaginea lui centrală, de neuitat:

Duduie concasorul zi, după zi, după zi,

duduie și iar duduie, și piatra o sfarmă,
o mestecă pân-o face pietriș, oră de oră,
înghite lopată după lopată, în gura lui nesătulă.
Iar cei ce i-o-ndoapă, cu trudă și-atât de mult zel,
știu că, deși-l hrănesc bine, sătul nicicând nu va fi –
întâi piatra o-nghite, apoi și pe ei i-o-nghiți.

Dar iată că nu-i zdrobise pe toți. Câțiva, precum deținutul voinic din poem, care izbutise cumva să învingă mașinăria, rezistase, încărcând piatra cu lopata, până când concasorul se înfundase și se blocase, nu mai funcționase, înecându-se de cât de nesătul era.

Până la urmă, familia Kleinmann supraviețuise și, mai mult decât atât, prosperase; prin curaj, iubire, solidaritate și un noroc de-a dreptul chior, membrii acestei familii – unii dintre ei, cel puțin – au trăit mai mult decât o bună parte a celor care încercaseră să-i anihileze. Ei și descendenții lor s-au răspândit și s-au înmulțit, perpetuând prin generații iubirea și unitatea care-i ajutaseră pe ei să parcurgă vremuri dintre cele mai negre. Și-au luat cu ei trecutul, înțelegând că viii trebuie să adune amintirile morților și să le transfere către sentimentul de siguranță dat de viitor.

Denumirea codificată a uneia dintre cele cinci secțiuni de plajă de pe coasta franceză din Normandia, pe care au debarcat unitățile armate ale Aliaților, în ziua de 6 iunie 1944. Celelalte sectoare au primit denumirile de cod: Utah, Gold („Aur“), Juno („Iunona“) și Sword („Sabie“) (*n.trad.*).

Dosarele de naturalizare ale lui Richard și Edith Patten, 14 mai 1954: Registrele de Naturalizare ale Tribunalului Districtual din Connecticut, 1851–1992: NARA, publicație pe microfilm M2081.

În mărturiile date în 1963, în cadrul proceselor de la Frankfurt, Gustav s-a declarat „de religie mozaică“ (evreu), iar Fritz, „fără afiliere religioasă“ (Abt 461, nr. 37638/84/15904–6; Abt 461, nr. 37638/83/15661–3, FTD).

Statistici oferite în Gold, *Geschichte der Juden*, pp. 133–134.

Textual: „stindard, drapel“, denumirea unei unități din trupele SS, de dimensiunile unui regiment (*n.trad.*).

Devin O. Pendas, *The Frankfurt Auschwitz Trial, 1963–1965: Genocide, History, and the Limits of the Law*, pp. 101–102.

Procesele lui Burger *et al.* și Mulka *et al.*, Frankfurt, 1963; mărturia lui Gustav Kleinmann (Abt 461, nr. 37638/84/15904–6, FTD) și Fritz Kleinmann (Abt 461, nr. 37638/83/15661–3, FTD). Gustav a fost chestionat mai ales în legătură cu marșurile morții și cu mai-marele lagărului, Jupp Windeck; Fritz, mai mult despre Windeck și sergentul SS Bernhard Rakers.

Laolaltă cu jurnalul ținut de tatăl său și cu comentariile lui Reinhold Gärtner, amintirile lui Fritz au fost incluse în cartea *Doch der Hund will nicht krepieren*... (Innsbruch University Press, 1995, 2012).

Bibliografie și surse

Interviuri luate de autor

– lui Kurt Kleinmann, în martie–aprilie 2016 și iulie 2017;
– lui Peter Patten, în aprilie 2016 și iulie 2017.

Interviuri arhivate

– cu Fritz Kleinmann, în februarie 1997: interviul nr. 28129 în Arhiva Institutului de Istorie și Educație Vizuală al Fundației pentru Holocaust de la Universitatea Californiei de Sud.

Surse de arhivă și nepublicate

ABM Arhivele Muzeului Auschwitz-Birkenau de la Oświęcim, Polonia.

AFB Repertoarul Victimelor Național-Socialismului din Austria, la adresa: www.findbuch.at/en (accesată pe 21 februarie 2017).

AJJ Arhivele Comitetului Reunit de Distribuire al Evreilor Americani, New York (organizația de ajutorare a evreilor, zisă JOINT).

AWK Mărturiile referitoare la „Noaptea de Cristal“ de la Biblioteca Wiener, Londra, Regatul Unit (disponibilă *online* la adresa: www.wienerlibrarycollections.co.uk/novemberpogrom/testimonies-and-reports/overview – accesată pe 19 februarie 2017).

BWM Documente de recompensare din Primul Război Mondial, 1914–1918: Solicitări de recompensare colectivă nr. 45348, Cutia 21 – Arhivele Statului Austriac, Viena.

DFK Scrisori, fotografii și documente din arhiva personală a lui Fritz Kleinmann.

DKK Scrisori și documente aflate în posesia lui Kurt Kleinmann.

DOW Arhiva Documentară a Rezistenței Austriece, Viena; unele dosare sunt accesibile *online* la adresa: www.doew.at/personensuche (accesată pe 14 aprilie 2017).

DPP Documente și fotografii aflate în posesia lui Peter Patten.

DRG Documente și fotografii aflate în posesia lui Reinhold Gärtner.

FDR Biblioteca Prezidențială Franklin Delano Roosevelt, Hyde Park, New York.

FTD Arhivele proceselor de la Frankfurt ale inculpaților de la Auschwitz, Institutul Fritz Bauer al Universității Goethe din Frankfurt-pe-Main.

GRO Registrele de nașteri, căsătorii și decese pentru Anglia și Țara Galilor, de la Oficiul Registrelor Generale din Southport, Regatul Unit al Marii Britanii.

HOI Ministerul de Interne al Marii Britanii (*Home Office*): Departamentul străinilor, Indexul celor internați, 1939–1947 (HO 396), Arhivele Naționale, Kew, Londra.

IKA Arhiva Comunității de Cult Israelite, Viena.

ITS Documente privitoare la victimele persecuțiilor naziste, Arhiva Digitală a ITS, Serviciul Internațional de Depistare de la Bad Arolsen, Germania.

LJL Comitetul pentru Refugiații Evrei de la Leeds, documentele de caz WYL 5044/12, Serviciul Arhivelor din West Yorkshire, Leeds, Regatul Unit al Marii Britanii.

LJW Comitetul pentru Refugiații Evrei de la Leeds, corespondență și documente, Colecția 599, Biblioteca Wiener, Londra.

MTW Corespondența martorilor de la Malîi Trasțianeț, 1962–1967, Colecția Congresului Mondial Evreiesc, Cutia C213-05, Arhivele Evreiești Americane de la Cincinnati, Ohio.

NARA Administrația Arhivelor și Documentelor Naționale, Washington. D.C.

PGB Arhiva documentelor privitoare la prizonieri, Muzeul Comemorativ al lagărului de concentrare Buchenwald, Weimar.

PGD Arhiva documentelor privitoare la prizonieri, Muzeul Comemorativ al lagărului de concentrare Dachau, Dachau.

PGM Arhiva documentelor privitoare la prizonieri, Centrul de Cercetări al Muzeului Comemorativ Mauthausen, Viena.

PNY Listele de pasageri ale vaselor sosite la New York, Publicație pe microfilm M237, 675, NARA.

TAE Procesul lui Adolf Eichmann, Sesiunile Tribunalului Districtual, Ministerul de Justiție al Statului Israel – disponibile *online* la adresa: www.nizkor.org (accesată pe 19 martie 2016).

WLO *Agenda cu adrese a lui Adolph Lehmann*, Biblioteca Digitală din Viena, disponibilă online la adresa: www.digital.wien-

bibliothek.at/wbrobv/periodical/titleinfo/5311 (accesată la 20 mai 2017).
YVP Arhive și documente, Yad Vashem, Ierusalim (o parte, disponibile *online* la adresa: www.yadvashem.org).
YVS Baza de Date Centrală a Numelor Victimelor Shoah-ului, Yad Vashem, Ierusalim (disponibilă *online* la adresa: www.yvng.yadvashem.org (accesată la 14 aprilie 2017).

Cărți și articole

Aarons, Mark – *War Criminals Welcome: Australia, a Sanctuary for Fugitive War Criminals Since 1945* (*Criminali de război, bun-venit. Australia, un sanctuar pentru criminalii de război fugari, din 1945*), Melbourne, Black Inc., 2001.
Anschluß 1938, Viena, Verlag für Geschichte und Politik (Editura de Istorie și Politică), 1981.
Arad, Yitzhak, Israel Gutman și Abraham Margaliot – *Documents on the Holocaust: Selected Sources on the Destruction of the Jews of Germany and Austria, Poland, and the Soviet Union* (*Documente despre Holocaust. O selecție de surse despre distrugerea evreilor din Germania și Austria, Polonia și Uniunea Sovietică*), ed. VIII (trad. Lea Ben Dor), Lincoln (Nebraska) și Ierusalim, University of Nebraska Press și Yad Vashem, 1999.
Bardgett, Suzanne și David Cesarani (editori) – *Belsen, 1945: New Historical Perspectives* (*Belsen, 1945. Noi perspective istorice*), Londra, Vallentine Mitchell, 2006.
Barton, Waltraud (editor) – *Ermordet in Maly Trostinec: Die österreichischen Opfer der Shoa in Weißrussland* (*Ucis la Malîi Trasțianeț. Victimele austriece ale Holocaustului în Belarus*), Viena, New Academic Press, 2012.
Berkley, George E. – *Vienna and Its Jews: The Tragedy of Success, 1880s – 1980s* (*Viena și evreii ei. Tragedia reușitei, anii 1880–1980*), Cambridge (Massachusetts), Abt Books, 1988.
Browning, Christopher R. – *The Origins of the Final Solution: The Evolution of Nazi Jewish Policy, September 1939 – March 1942 (Comprehensive History of the Holocaust)* (*Originile Soluției Finale.*

Evoluția politicii naziste în privința evreilor, septembrie 1939 – martie 1942 [*Istorie cuprinzătoare a Holocaustului*]), Londra, Arrow, 2005.
Burkitt, Nicholas Mark – *British Society and the Jews* (*Societatea britanică și evreii*), lucrare de doctorat la Universitatea din Exeter, 2011.
Cesarani, David – *Eichmann: His Life and Crimes* (*Eichmann. Viața și crimele lui*), Londra, Vintage, 2005 • *Final Solution: The Fate of the Jews 1933-49* (*Soluția Finală. Soarta evreilor, 1933–1949*), Londra, Macmillan, 2016.
Czech, Danuta – *Auschwitz Chronicle: 1939–1945* (*Cronica de la Auschwitz, 1939–1945*), Londra, I.B. Tauris, 1990.
Czeike, Felix – *Historisches Lexikon Wien* (*Lexiconul istoric al Vienei*), 6 vol., Viena, Kremayr & Scheriau, 1992–1997.
Długoborski, Wacław și Franciszek Piper (editori) – *Auschwitz 1940–1945: Studien der Geschichte des Konzentrations- und Vernichtungslagers Auschwitz* (*Auschwitz, 1940–1945. Studii de istorie a lagărului de concentrare și exterminare de la Auschwitz*), 5 vol., Oświęcim, Editura Muzeului de Stat Auschwitz-Birkenau, 1999.
Dobosiewicz, Stanisław – *Mauthausen-Gusen: Obóz zagłady* (*Mauthausen-Gusen. Lagărul de exterminare*), Varșovia, Wydawn, 1977.
Dror, Michael – „News from the Archives“ („Noutăți din arhive“), *Yad Vashem Jerusalem*, 81, Octombrie 2016, p. 22.
Dutch, Oswald – *Thus Died Austria* (*Astfel a murit Austria*), Londra, E. Arnold, 1938.
Enzie, Lauren Levine (editor), *Exile and Displacement: Survivors of the Nazi Persecution Remember the Emigration Experience* (*Exil și dezrădăcinare. Supraviețuitorii persecuțiilor naziste își amintesc de experiența emigrației*), New York, Peter Lang, 2001.
Fein, Erich și Karl Flanner – *Rot-Weiss-Rot in Buchenwald* (*Roșu-alb-roșu la Buchenwald*), Viena, Europaverlag, 1987.
Fraenkel, Josef (editor) – *The Jews of Austria: Essays on Their Life, History, and Destruction* (*Evreii din Austria. Studii despre viața, istoria și distrugerea lor*), Londra, Vallentine Mitchell, 1970.
Friedländer, Saul – *Nazi Germany and the Jews* (*Germania nazistă și evreii*), vol. 1: *The Years of Persecution, 1933–1939* (*Anii de persecuție, 1933–1939*), Londra, Weidenfeld & Nicolson, 1997.

Friedman, Saul S. – *No Haven for the Oppressed: United States Policy Toward Jewish Refugees, 1938–1945* (*Nu există refugiu pentru cei oprimați. Politica Statelor Unite față de refugiații evrei, 1938–1945*), Detroit, Wayne State University Press, 1973.

Frieser, Karl-Heinz (editor) – *Germany and the Second World War* (*Germania și al Doilea Război Mondial*), vol. VIII, *The Eastern Front 1943–1944: The War in the East and on the Neighbouring Fronts* (*Frontul de Est, 1943–1944. Războiul din Est și de pe fronturile învecinate* – trad. de Barry Smerin și Barbara Wilson), Oxford, Clarendon Press, 2017.

Gärtner, Reinhold și Fritz Kleinmann – *Doch der Hund will nicht krepieren: Tagebuchnotizen aus Auschwitz* (*Dar câinele, nici gând să crape! Note de jurnal de la Auschwitz*), Innsbruck, Innsbruck University Press, 1995, 2012.

Gedye, G.E.R. – *Fallen Bastions: The Central European Tragedy* (*Bastioanele căzute. Tragedia Europei Centrale*), Londra, Gollancz, 1939.

Gemeinsames Zentralnachweisbureau (Biroul Central Comun de Identificare), *Nachrichten über Verwundete und Kranke* (*Știri despre răniți și bolnavi*), Nr. 190, *ausgegeben am 6.1.1915* (publicat pe 6 ianuarie 1915); Nr. 203, *ausgegeben am 11.1.1915* (publicat pe 11 ianuarie 1915), Viena, *K-u-k Hof und Staatsdockerei* (Tipografia de Stat Imperială-și-Regală).

Gerhardt, Uta și Thomas Karlauf (editori) – *The Night of Broken Glass: Eyewitness Accounts of Kristallnacht* (*Noaptea sticlei sparte. Relatări de martori oculari ai Nopții de Cristal* – trad. de Robert Simmons și Nick Somers), Cambridge, Polity Press, 2012.

Gerlach, Christian – *Kalkulierte Morde: Die deutsche Wirtschafts- und Vernichtungspolitik in Weißrußland 1941 bis 1944* (*Crima calculată. Politica economică și de exterminare germană în Belarus, din 1941 până în 1944*), Hamburg, Hamburger Edition, 1999.

Gilbert, Martin – *Auschwitz and the Allies* (*Auschwitz și Aliații*), Londra, Michael Joseph, 1981 • *The Holocaust: The Jewish Tragedy* (*Holocaustul. Tragedia evreilor*), Londra, Collins, 1986 • *The Routledge Atlas of the Holocaust* (*Atlasul Routledge al Holocaustului*), ed. III, Londra, Routledge, 2002.

Gillman, Peter și Leni Gillman – *„Collar the Lot!“: How Britain Interned and Expelled Its Wartime Refugees* (*„Băgați-i pe toți la zdup!“ Cum și-a*

încarcerat și expulzat Marea Britanie refugiații din timpul războiului), Londra, Quartet, 1980.

Gold, Hugo – *Geschichte der Juden in Wien. Ein Gedenkbuch* (*Istoria evreilor de la Viena. Volum de memorii*), Tel Aviv, Olamenu, 1966.

Goltman, Pierre, *Six mois en Enfer* (*Trei luni în Infern*), Paris, Éditions le Manuscrit, 2011.

Gottwaldt, Alfred și Diana Schulle – *Die „Judendeportationen" aus dem Deutschen Reich 1941–1945* (*„Deportarea evreilor" din* Reich-*ul german 1941–1945*), Wiesbaden, Marix Verlag, 2005.

Grenville, Anthony – *Anglo-Jewry and the Jewish Refugees from Nazism* (*Anglo-evreimea și evreii care s-au refugiat de nazism*), în *Association of Jewish Refugees Journal*, Decembrie 2012; disponibilă *online* la adresa: ajr.org.uk/index.cfm/section.journal/issue.Dec12/article=11572 (accesată la 18 iulie 2017).

Gutman, Yisrael și Michael Berenbaum (editori) – *Anatomy of the Auschwitz Death Camp* (*Anatomia lagărului morții de la Auschwitz*), Bloomington (Indiana), Indiana University Press, 1994.

Hackett, David A. (editor și traducător) – *The Buchenwald Report* (*Raportul de la Buchenwald*), Boulder (Colorado), Westview Press, 1995.

Haunschmied, Rudolf A., Jan-Ruth Mills și Siegi Witzany-Durda – *St Georgen-Gusen-Mauthausen: Concentration Camp Mauthausen Reconsidered* (*St Georgen-Gusen-Mauthausen. Lagărul de concentrare de la Mauthausen reanalizat*), Norderstedt, Books on Demand, 2007.

Hayes, Peter – *Industry and Ideology: IG Farben in the Nazi Era* (*Industrie și ideologie. IG Farben în era nazistă*), Cambridge, Cambridge University Press, 2001.

Hecht, Dieter J. – *„Der König rief, und alle, alle kamen": Jewish Military Chaplains on Duty in the Austro-Hungarian Army During World War I* (*„Regele a strigat și toți, toți au venit". Capelanii militari evrei din arnata austro-ungară, în timpul Primului Război Mondial*), în *Jewish Culture and History*, 17/3 (2016), pp. 203–216.

Heimann-Jelinek, Felicitas, Lothar Höbling și Ingo Zechner – *Ordnung muss sein: Das Archiv der Israelitischen Kultusgemeinde Wien* (*Ordinea trebuie să existe. Arhiva Comunității de Cult Israelite de la Viena*), Viena, Jüdisches Museum Wien, 2007.

Horsky, Monika – *Man muß darüber reden. Schüler fragen KZ-Häftlinge* (*Trebuie citit despre asta. Școlarii le pun întrebări prizonierilor din lagărele de concentrare*), Viena, Ephelant Verlag, 1988.

Jones, Nigel – *Countdown to Valkyrie: The July Plot to Assassinate Hitler* (*Numărătoarea inversă până la Valkiria. Complotul din iulie pentru asasinarea lui Hitler*), Londra, Frontline, 2008.

Keegan, John – *The First World War* (*Primul Război Mondial*), Londra, Hutchinson, 1998.

Kershaw, Roger – *„Collar the Lot!“: Britain's Policy of Internment During the Second World War* (*„Băgați-i pe toți la zdup!“ Politica de încarcerare a Marii Britanii din timpul celui de-al Doilea Război Mondial*), în Blogul Arhivelor Naționale al Regatului Unit, 2 iulie 2015, la adresa: blog.nationalarchives.gov.uk/blog/collar-lot-britains-policy-internment-second-world-war (accesată la 18 iulie 2017).

Kaiserliches-und-königliches Kriegsministerium (Ministerul de Război Imperial-și-Regal) – *Verlustliste Nr 209 ausgegeben am 13.7.1915* (*Lista de pierderi nr. 209, făcută publică la 13 iulie 1915*), Viena, *k.k. Hof- und Staatsdruckerei* (Imprimeria I.-R. a Curții și a Statului), 1915 • *Verlustliste Nr 244 ausgegeben am 21.8.1915* (*Lista de pierderi nr. 244, făcută publică la 21 august 1915*), Viena, *k.k. Hof- und Staatsdruckerei*, 1915.

Kurzweil, Edith – *Nazi Laws and Jewish Lives: Letters from Vienna* (*Legile naziste și viețile evreilor. Scrisori de la Viena*), Londra, Transaction, 2004.

Langbein, Hermann – *Against All Hope: Resistance in the Nazi Concentration Camps, 1938–1945* (*Împotriva oricărei speranțe. Rezistența din lagărele de concentrare naziste, 1938–1945* – trad. Harry Zohn), Londra, Constable, 1994 • *People in Auschwitz* (*Oamenii la Auschwitz* – trad. Harry Zohn), Chapel Hill (North Carolina), University of North Carolina Press, 2004.

Le Chêne, Evelyn – *Mauthausen: The History of a Death Camp* (*Mauthausen. Istoria unui lagăr al morții*), Bath, Chivers, 1971.

Levi, Primo – *Survival in Auschwitz and the Reawakening: Two Memoirs* (*Supraviețuirea la Auschwitz și redeșteptarea. Două amintiri*), New York, Summit, 1986; ediții anterioare: 1960, 1965).

London, Louise – *Whitehall and the Jews, 1933–1948: British Immigration Policy, Jewish Refugees, and the Holocaust* (*Guvernul britanic și evreii,*

1933–1948. Politica britanică de imigrație, refugiații evrei și Holocaustul), Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

Lowenthal, Marvin – *The Jews of Germany: A History of Sixteen Centuries* (*Evreii din Germania. O istorie de șaisprezece secole*), Londra, L. Drummond, 1939.

Lucas, James – *Fighting Troops of the Austro-Hungarian Army, 1868–1914* (*Trupele combatante ale armatei austro-ungare, 1868–1914*), Tunbridge Wells, Spellmount, 1987.

Maier, Ruth – *Ruth Maier's Diary: A Young Girl's Life under Nazism* (*Jurnalul ținut de Ruth Maier. Viața unei fete tinere sub regimul nazist* – trad. Jamie Bulloch), Londra, Harvill Secker, 2009.

Marrus, Michael R. (editor) – *The Origins of the Holocaust* (*Originile Holocaustului*), Londra, Meckler, 1989.

Mazzenga, Maria (editor) – *American Religious Responses to* Kristallnacht (*Reacțiile religioase americane față de „Noaptea de Cristal"*), New York, Palgrave Macmillan, 2009.

Megargee, Geoffrey P. (editor) – *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945* (*Enciclopedia lagărelor și a ghetourilor a Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite, 1933–1945*), 4 vol., Bloomington (Indiana), Indiana University Press, 2009.

Papers Concerning the Treatment of German Nationals in Germany, 1938–1939 (*Documente privitoare la tratamentul etnicilor germani în Germania, 1938–1939*), Londra, HMSO (*His Majesty's Stationery Office* – Oficiul pentru Înscrisuri al Majestății-Sale), 1939.

Pendas, Devin O. – *The Frankfurt Auschwitz Trial, 1963–1965: Genocide, History, and the Limits of the Law* (*Procesul de la Frankfurt al lagărului de la Auschwitz, 1963–1965. Genocidul, istoria și limitele legii*), Cambridge, Cambridge University Press, 2006.

Phillips, Raymond – *Trial of Josef Kramer and Forty-Four Others: The Belsen Trial* (*Procesul lui Josef Kramer și al altor patruzeci-și-patru. Procesul lagărului de la Belsen*), Londra, W. Hodge, 1949.

Plänkers, Tomas – *Ernst Federn: Vertreibung und Rückkehr. Interviews zur Geschichte Ernst Federns und der Psychoanalyse* (*Ernst Federn, expulzare și revenire. Interviuri despre istoria lui Ernst Federn și psihanaliză*), Tübingen, Diskord, 1994.

Pohl, Manfred (editor) – *Handbook on the History of European Banks* (*Manual de istorie a băncilor europene*), Aldershot, Edward Elgar, 1994.

Pukrop, Marco – *Die SS-Karrieren von Dr. Wilhelm Berndt und Dr. Walter Döhrn. Ein Beitrag zu den unbekannten KZ-Ärzten der Vorkriegszeit* (*Carierele în SS ale doctorului Wilhelm Berndt și doctorului Walter Döhrn. Contribuție la cunoașterea doctorilor anonimi din lagărele de concentrare ale perioadei antebelice*), în *Werkstatt Geschichte*, 62 (2012), pp. 76–93.

Rabinovici, Doron – *Eichmann's Jews: The Jewish Administration of Holocaust Vienna, 1938–1945* (*Evreii lui Eichmann. Administrația evreiască a Vienei din perioada Holocaustului, 1938–1945* – trad. Nick Somers), Cambridge, Polity Press, 2011.

Rees, Laurence – *The Holocaust: A New History* (*Holocaustul. O nouă istorie*), Londra, Viking, 2017.

Sagel-Grande, Irene, H.H. Fuchs și C.F. Rüter – *Justiz und NS-Verbrechen: Sammlung Deutscher Strafurteile wegen Nationalsozialistischer Tötungsverbrechen 1945–1966* (*Justiția și crimele național-socialiste. Colecție de condamnări germane pentru crimele de război național-socialiste, 1945–1966*), vol. XIX, Amsterdam, University Press Amsterdam, 1978.

Schindler, John R. – *Fall of the Double Eagle: The Battle for Galicia and the Demise of Austria-Hungary* (*Căderea vulturului bicefal. Bătălia pentru Galiția și dispariția Austro-Ungariei*), Lincoln (Nabraska), University of Nebraska Press, 2015.

Silverman, Jerry – *The Undying Flame: Ballads and Songs of the Holocaust* (*Flacăra nemuritoare. Balade și cântece ale Holocaustului*), Syracuse (New York), Syracuse University Press, 2002.

Sington, Derrick – *Belsen Uncovered* (*Belsenul scos la iveală*), Londra, Duckworth, 1946.

Stein, Harry (compilator) – *Buchenwald Concentration Camp 1937–1945* (*Lagărul de concentrare de la Buchenwald, 1937–1945*), editat de *Gedenkstätte Buchenwald* (Monumentele comemorative de la Buchenwald), Göttingen, Wallstein Verlag, 2004.

Taylor, Melissa Jane – *„Experts in Misery“? American Consuls in Austria, Jewish Refugees, and Restrictionist Immigration Policy, 1938–1941* (*„Experți în suferință“? Consulii americani din Austria, refugiații evrei și*

politica restricționistă de imigrare, 1938–1941), Disertație doctorală susținută la Universitatea statului Carolina de Sud, 2006.
Trimble, Lee și Jeremy Dronfield – *Beyond the Call: The True Story of One World War II Pilot's Covert Mission to Rescue POWs on the Eastern Front* (*Dincolo de chemare. Povestea reală a misiunii sub acoperire a unui pilot din al Doilea Război Mondial de salvare a prizonierilor de război de pe frontul de Est*), New York, Berkley, 2015.
Van Pelt, Robert Jan – *The Case for Auschwitz: Evidence from the Irving Trial* (*Cazul Auschwitz. Dovezi din procesul Irving*), Bloomington (Indiana), Indiana University Press, 2016.
Van Pelt, Robert Jan și Debórah Dwork – *Auschwitz: 1270 to the Present* (*Auschwitz. Din 1270 până în prezent*), New Haven (Connecticut), Yale University Press, 1996.
Wachsmann, Nikolaus – *KL: A History of the Nazi Concentration Camps* (*Konzentrationslager. O istorie a lagărelor de concetrare naziste*), Londra, Little, Brown, 2015.
Wagner, Bernd C. – *IG Auschwitz: Zwangsarbeit und Vernichtung von Häftlingen des Lagers Monowitz 1941–1945* (*Atelierul IG Farben de la Auschwitz. Munca forțată și exterminarea deținuților din lagărul Monowitz, 1941–1945*), München, K.G. Saur, 2000.
Wallner, Peter – *By Order of the Gestapo: A Record of Life in Dachau and Buchenwald Concentration Camps* (*Ordin de la Gestapo. Relatare asupra vieții din lagărele de concentrare de la Dachau și Buchenwald*), Londra, John Murray, 1941.
Walter, John – *Luger: The Story of the World's Most Famous Handgun* (*Luger. Istoria celui mai celebru pistol din lume*), ediție *e-book*, Stroud, History Press, 2016.
Wasserstein, Bernard – *Britain and the Jews of Europe, 1939–1945* (*Marea Britanie și evreii din Europa, 1939–1945*), Londra, Leicester University Press, 1999.
Watson, Alexander – *Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914–1918* (*Cercul de oțel. Germania și Austro-Ungaria în război, 1914–1918*), Londra, Penguin, 2014.
Werber, Jack și William B. Helmreich – *Saving Children: Diary of a Buchenwald Survivor and Rescuer* (*Salvarea copiilor. Jurnalul unui supraviețuitor și salvator de la Buchenwald*), Londra, Transaction, 1996.

Wünschmann, Kim – *Before Auschwitz: Jewish Prisoners in the Prewar Concentration Camps* (*Înainte de Auschwitz. Prizonierii evrei din lagărele de concentrare antebelice*), Cambridge (Massachusetts), Harvard University Press, 2015.

Wyman, David S. – *America and the Holocaust* (*America și Holocaustul*), 13 vol., Londra, Garland, 1990.

Zalewski, Andrew – *Galician Portraits: In Search of Jewish Roots* (*Portrete galițiene. În căutarea rădăcinilor evreiești*), Jenkintown (Pennsylvania), Thelzo Press, 2012.

Zucker, Bat-Ami – *In Search of Refuge: Jews and US Consuls in Nazi Germany, 1933–1941* (*În căutarea unui refugiu. Evreii șiconsulii americani din Germania nazistă, 1931–1941*), Londra, Vallentine Mitchell, 2001.

Mulțumiri

Această carte n-ar fi putut fi scrisă, fără materialul care a constituit sursa ei primară – jurnalul ținut de Gustav Kleinmann în lagărele de concentrare și amintirile lui Fritz Kleinmann, care mi-au parvenit prin intermediul profesorului Reinhold Gärtner, de la Universitatea din Innsbruck. Reinhold a fost cel care l-a sprijinit pe Fritz să publice ambele documente la editura universității respective, în 2012, în cartea intitulată *Doch der Hund will nicht krepieren* (*Na, că nu vrea să crape, câinele!*), iar mie mi-a oferit o indispensabilă cooperare, când m-am documentat inițial pentru cartea de față – lucru pentru care îi mulțumesc.

Îi sunt profund recunoscător lui Kurt Kleinmann, care a trăit experiența ocupației naziste a Vienei, îndată după *Anschluss*, pentru multele ore de interviu și luni de corespondență. Fără ajutorul său generos și neobosit, această povestire ar fi fost mult mai puțin bogată în profunzime și detalii. Nepotul lui Gustav, Peter Patten, a fost în egală măsură amabil și a contribuit cu interviuri și corespondență. Recunoștința mea o include și pe Rachel Schine, care m-a ajutat să contactez ramura nord-americană a familiei. Și partea ei austriacă mi-a fost de mare ajutor. Am primit încurajări indispensabile de la Peter Kleinmann, Victor Zehetbauer și tatăl său, Ernst, precum și de la Richard Wilczek.

O schiță de traducere a cărții *Doch der Hund will nicht krepieren*, întreprinsă de John Rie, m-a pus pentru prima oară în legătură cu această poveste de viață și mi-a furnizat o bază care s-a dovedit vitală în crearea propriei mele traduceri a jurnalului, respectiv amintirilor, lui Gustav și Fritz. Pentru elaborarea subtitlurilor ebraice ale secțiunilor, mulțumesc pentru sfaturile de specialist, pe care mi le-a oferit Keren Joseph-Browning. Corectura meticulos făcută de Richenda Todd m-a scutit de o serie de mărunte, dar stânjenitoare greșeli. Júlia Moldova, traducătoarea mea în limba maghiară, mi-a atras atenția în privința unei omisiuni istorice importante din ediția originală a cărții, care a fost corectată în cea de față.

Multe arhive și custozii lor mi-au furnizat îndrumare, documentare și o bogată imagistică, asistându-mi cercetările cu o răbdare cu totul aparte. Le adresez recunoștința mea tuturor, astfel: Arhivelor de Stat ale Austriei, de la

Viena, pentru documente privitoare la experiențele lui Gustav Kleinmann din Primul Război Mondial; lui Douglas Ballman și Georgiana Gomez, supervizor de acces la Institutul de Istorie și Educație Vizuală al Fundației pentru Holocaust de la Universitatea Californiei de Sud, pentru că mi-au pus la dispoziție o transcriere a interviului din 1997, oferit de Fritz Kleinmann, și m-au ajutat cu fotografii; Ewei Bazan, șefa Biroului pentru Foștii Prizonieri, de la Muzeul Memorial Auschwitz-Birkenau; lui Johannes Beermann, arhivist la Institutul „Fritz Bauer“ al Universității Goethe din Frankfurt-pe-Main, pentru declarațiile de martori date de Gustav și Fritz, în cadrul proceselor inculpaților de la Auschwitz, ținute la Frankfurt în anii 1963–1965; Bibliotecii Universității Cambridge; lui Judy Farrar, custode al Arhivelor și Colecțiilor Speciale ale Bibliotecii „Claire T. Carney“ a Universității statului Massachusetts, de la Dartmouth, pentru informații asupra lui Samuel Barnet; lui Harriet Harmer, arhivar-asistent la Serviciul Arhivelor din West Yorkshire, Leeds, Regatul Unit al Marii Britanii, pentru documente privitoare la Edith Kleinmann și Richard Paltenhoffer; Elisei Ho, arhivar și coordonator al Proiectelor Speciale de la Centrul „Jacob Rader Marcus“ al Arhivelor Evreiești Americane de la Cincinnati, Ohio, pentru documente privitoare la Malîi Trastianeț; Katharinei Kniefacz, de la Centrul de Cercetări din Viena al Muzeului Comemorativ al lagărului de la Mauthausen, pentru datele de arhivă ale fostului prizonier Fritz Kleinmann; lui Albert Knoll, arhivist la Muzeul Comemorativ al lagărului de la Dachau, pentru informații asupra lui Richard Paltenhoffer; lui Kimberly Kwan, voluntară la Muzeul Comemorativ al lagărului de la Buchenwald, pentru informații asupra celor doi Kleinmann și lui Richard Paltenhoffer; lui Heike Müller, de la Serviciul Internațional de Depistare de la Bad Arolsen, din Germania, pentru documente privitoare la încarcarea tatălui și a fiului Kleinmann în diverse lagăre de concentrare; Susannei Uslu-Pauer, șefă de departament în cadrul Arhivei Comunității de Cult Israelite de la Viena; și Bibliotecii Wiener de la Londra.

În fine, îi sunt recunoscător agentului meu literar, Andrew Lownie, pentru că m-a informat cel dintâi despre povestea familiei Kleinmann, și lui Dan Bunyard și Zennor Compton, de la editura Penguin Books, pentru că nu doar au crezut în această carte, dar au și contribuit, cu propriul entuziasm, la proiectul alcătuirii și publicării ei. Ca de fiecare dată, partenera mea de

viață, Kate, mi-a oferit sprijinul ei moral constant și răbdător, fără de care n-aș fi putut scrie nici una dintre cărțile pe care le-am publicat până acum.

Jeremy Dronfield
Iunie 2018